BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE ROMA
8
18 — M
14

VII a 26

[illegible] [illegible]

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTI-ni, uiri longè eruditißimi,

DE VERITATE FIDEI CHRISTIANAE LIBRI QVINQVE: IN QVIBVS DE RE-

ligionis nostræ fundamentis, aduersus Ethnicos, Iudæos, Agarenos siue Mahumetanos, & peruerse Christianos plurima subtilissime simul atq; exactissime disputantur, ut author in hosce omnem ingenij doctrinæq; uim exeruisse, ac ueluti cygnæum quoddam melos iamiam moriturus cecinisse uideri possit: nunc primùm in lucem editi.

FRANCISCI CRANEVELDII NOVIOMAGI IVreconsulti doctiss. & Cæsareæ Maiest. consiliarij in eosdem libros Præfatio, in qua & de horum præstantia scribendiq; ratione, ac ipso etiam authore nonnulla.

Cum gratia & priuilegio tum Imperatoris Caroli V. tum Galliarum regis Francisci, ad quinquennium.

BASILEAE, EX OFFICINA [redacted].

Io. Oporini

PAVLO TERTIO PONTIFICI MODIS OMNIBVS SVMMO FRANCISCVS Craneueldius Nouiomagus Iureconsultorum infimus S. D.

INTER tot tantasque laudes tuas, egregiaque decora, Paule tertie, Pontifex maxime, quibus ornatus ac suspiciendus ad sublimem illum Pontificiae dignitatis apicem cõscendisti, primum clarissimae familiae tuae domesticis antiquissimisque ornamentis, deinde eruditissimorum hominum celeberrimis monimẽtis, postremò innumeris corporis animique dotibus, quas uel Dei optimi maximique benignitas, uel tua tibi parauit industria, nulla te res uerius supra caeteros eiusdem ordinis tui uiros extulit, aut magnificentius illustrauit, quàm quod ad hoc summum culmen dignitatum, quo nihil posset homini contingere praecellentius, parem attuleris morum dexteritatem, modestiam, iustitiam, innocentiam: in quibus moribus nihil insit, quod uel Momus ipse possit carpere: nihil in ipsa summi muneris functione, quod nõ praeclaris factis & eximijs uirtutibus tuis multo reddatur illustrius. Videmus te summo studio, parique sapientia illud semper potissimũ fuisse molitum, assidueque moliri, ut magis indies magisque feliciter prouehatur & succrescat pietas illa uere Christiana, quam superioribus annis, tum bellorum calamitates toto ferè terrarum orbe coortae, tum dissidia sectarum magna ex parte subruerunt. Tu uero nobis ueluti sidus prosperum in hoc tam periculoso salo nauigantibus ita praeluxisti, ut atrocissimas bellorum procellas, quae iam Gallias Italiamque propemodum obruissent, protinus in serenitatem tranquillitatemque redegeris, & in sarcienda religionis prouincia alterum nobis Esdram exhibueris, hoc est solertissimum restauratorem atque architectum, qui nõ solum uitijs tãti operis, si qua uspiam irrepsissent, mederi posses, uerũetiam pristinam firmitatem restituere, & ornamẽta uetustati cedentia maiore etiam cũ gratia reponere atque cõfirmare. Sed aliàs dabitur maiore tuba S. tuae laudes ut commemorare liceat. Iam uero paucis intelliget tua Celsitudo, quae me res huc potuerit impellere, ut ad eandem scribere non sim ueritus, homo ignotus, ex ultimis propè Galliae Belgicae finibus, cuius ne nomen quidem isthic fando sit auditum. Exi-

stimabat uir eruditissimus, & ueræ pietatis amantissimus Ioannes Lodouicus Viues, mihi communibus quondam studijs & arcta familiaritate deuinctus, quum complura alia monimenta posteris reliquisset, quæ doctorum manibus assidue teruntur, sui quoque muneris esse, ut exulceratissimis istis temporibus, quibus tantæ mouebantur de rebus ad religionem pertinentibus quæstiones, tantæq; de rebus maximis tragœdiæ, ipse quoque pro sua uirili quantum posset opis adferret, ac in commune consuleret. Scripsit per aliquot annos sub finem uitæ Opus hoc de Veritate fidei Christianæ libris quinque, in quib. suauissime disertissimeq; disputauit, & omnem ingenij doctrinæq; uim exeruit, ut cygnæum quoddam melos iamiam moriturus cecinisse uideri possit. In quos sane libros plus illum diligentiæ atque laboris impendisse certum est, quàm in reliquos omnes, quos unquam antea euulgasset. Et tamen hisce uixdum absolutis, calculi, podagræ, febriumq; doloribus abreptus est, & ergastulo corpusculi exolutus, quum uixdum peruenisset ad annum ætatis octauum & quadragesimum, exhaustus (ut conijcio) perpetuis laboribus studiorum, quibus ei nihil fuerat in uita iucundius. Eos libros quum adhuc spiraret Viues, Tuæ S. dedicandos ac nuncupandos censuit, summo uidelicet religionis nostræ principi atque assertori, cuius scilicet iudicio probari debuissent, quæcũque de religionis nostræ fundamẽtis aduersus Iudæos, Ethnicos, Agarenos, & peruerse Christianos plurima subtilissime simul atque exactissime disputantur, ut si eiusdem S. tuæ calculus accessisset, maiore cum fructu à cæteris studiosis ea omnia legerentur. Et si quid uspiam fuisset allucinatum, ut nihil est in hominũ rebus quod sit ex omni parte perfectũ, id omne Sanctissimæ sedis arbitrio censuræq; submisit. Potuisset is quidem, si paulo diutius numina uitam illi condonassent, uel addere quædam, uel mutare, uel demere: sed immatura tanti uiri mors effecit, ut hanc Venerem non penitus absolutam habeamus, cui prorsus absoluẽdæ uereor ne quisquam penicillum ausit adhibere, quemadmodum de clarissimi quondam Apellis Venere traditur, quam insularibus ille Chois inchoauerat. Inuidit mors, inquit Plinius, peracta parte, nec qui succederet operi ad præscripta lineamenta inuentus est. Videmus finem libri secundi in abruptum quiddam desinentem, & præcipitio deterrentem ab ulteriore ceu nimia rerum diuinarum inuestigatione, quãdo supra captum sunt humanæ mentis atque ingenij. Proinde tum eo loco, tum alijs quibusdam in uniuerso hoc Opere nondum dedolatis,

negrij quidem addidimus aut subtraximus, quod hoc ipsum cũ nostra professione minime conuenire iudicaremus. Tantum concessimus, ut epistolæ nuncupatoriæ describendæ uicarium officium ad me ueterem illius uiri sodalem & amiculum deferretur. At noster hic stilus durior sanè & incõcinnior est: sed negare nullo modo potui clariss. matronæ Margaretæ Valdauræ, illius quõdam officiosiss. cõiugi, hoc quale quale meum officium per literas flagitanti. Et cupiebat illa quidem, ut ipsum apud S. tuam munus, authoremq́ muneris meis ornarẽ uerbis: quod ego mihi nulla ratione statui faciendum, ne tam præclari operis, tamq́ excellentis uiri laudes culpa dētererem ingenij. Nam operi quidem ipsi maius multo ex lectione præconiũ accedet, quàm quantũ ego ullis possim uerbis consequi. Authoris aũt laudes, quibus iusta debetur uoluminis magnitudo, non solum epistolæ angustias, sed nostræ omnino paupertatem orationis reformidãt. Quare de illo, ut de Carthagine Salustius inquit, tacere satius puto, quàm pauca balbutire. Huic autem libro tua S. quum præcipuũ locum in Bibliotheca tribuet, tum eũ etiam legendũ uulgo publicandumq́ curabit, ut hoc ueluti præiudicio probatus, cum ingenti studiosorum hominũ emolumento fructuq́ legatur. Illud uero Deum Opt. Max. precamur omnes Christianæ ueritatis studiosi, ut cuius prouidentia uerus ille Pauli apostolorum principis imitator Paulus Tertius natus ac datus est rebus mortalium subleuandis, idem nobis eum quàm maximè longæuum esse uelit, & in resarcienda religionis nostræ concordia, ueritateq́ fulcienda longe felicissimum. incumbente præsertim in idem studiũ omnibus neruis, & (quod dici solet) remis uelisq́ Cæsare principe inuictissimo CAROLO Quinto semper Augusto, semperq́ felici. Cætera uerò cum pio Lectore transigemus.

AD PIVM LECTOREM PRAE- FATIO PER AVTHOREM VT- *cunque delineata.*

MAGNAS & graues admodum plagas accepit humanum genus per primum illud primi hominis Adæ peccatum, non in corpore ſolum, quod tum factum eſt imbecillum, & morbis, ſenio, mortiq; obnoxium: ſed etiam in animo, parte hominis longe diuiniore. & quod ſupra modum dolendum eſt, grauiſſimum uulnus accepit in ipſa uoluntate: quæ quum antea rectà ferretur in amorem ſummi maximiq; conditoris, tum demum auerti cœpit ab illo uero perfectoq; bono, & ad res uanas nihiliq; deflexit. Tum in mente ſuprema hominis ueluti ſpecula caliginem quandam tenebricoſam, hoc eſt ignorantiam cæcitatemq; contraxit, ut iam inde per ſeſe non ſatis perſpicere ualeret quid rectũ ſit, & quò debeat pertingere. Ex qua rerum ignoratione ſubinde naſcitur in hominibus ſuſpicio, ut etiam ſi à præſtantioribus admoneantur meliorum, ea tamen eiuſmodi eſſe non credant, neq; facile pareant: ac ne tum quidem, quum Deus ipſe quidpiam docet, aut imperat. Nam uel non credunt homines Deum tale quiddam præſcripſiſſe, uel obliuiſcuntur, uel certe negligunt, aut ſeſe non ſatis intellexiſſe ſuſpicantur, qualia ſint quæ de cultu ſui ipſius Deus in uetere nouoq; teſtamento nos docere non eſt dedignatus. Ad quas res quum alij planè ſint increduli, alij ſuſpicaces & dubij, nunquid erit operæprecium, ut eas humanis ratiocinationibus fulciamus ac corroboremus: ut ad credendum adducantur ij quibus ſola Dei dicentis authoritas non uidetur ad perſuadendũ ſatis adferre momenti. Nam ſunt plerìq; uel inter Chriſtianos, quorum fides ueluti pictura quædam exoleta uidelicet uetuſtate, ualidioris perſuaſionis penicillo renouãda uideatur. Admirabuntur fortaſſe nonnulli, quum audierint diuinas præſcriptiones rationibus fulciri, quaſi diuina rebus humanis tueri conſtituerimus: & iactabunt fidei meritum fermè tolli & abrogari, ſi humana ratione firmetur ac corroboretur. Sed intelligant, rationes quidem fore humanas, quibus in hoc opere ſumus uſuri, ſed tamen ex diuino fonte ſumptas atq; petitas. Tales enim ſunt, ut nemini unquam quantumuis ingenioſo, quantumuis erudito ueniſſent in mentem, niſi pro ſua ingenti miſericordia Deus ipſe nos ueritatem iam tum in abſtruſo, & (quod aiunt) in Democriti puteo deliteſcentem, per Seruatorem noſtrum IESVM CHRISTVM docuiſſet. Verum tradita iam & patefacta ueritate, reſolutiſq; ſignacu-

lis

lis illis ſeptem, quibus olim obſignatus erat liber ille myſteriorum, quem ſolus agnus ille immaculatus dignus eſt habitus, ut aperiret, iam non admodum difficile eſt rationes quoq; ad eam ueritatem explicandã adhibere: nō ſic tamen, ut humanis diuina fulciamus. quid enim uideretur abſurdius? Sed ut pro uiribus oſtẽdamus, quàm ſint hæ inter ſeſe conformes atq; concordes. nihil enim eſt aliud humana ratio, quàm radius quidam diuinę lucis: ut regius ille Pſaltes meritò dixerit Deo, Signatum eſt ſuper nos lumẽ uultus tui Domine. Non igitur diſſident, neq; ſibi mutuò aduerſantur, ſi quis apte norit excutere ac perueſtigare. Nec uerò metuat quiſquam, ut fidei meritum ſit amiſſurus, ſi hęc noſtra perlegerit. non enim rationes adferẽtur eiuſmodi, quæ perhibeant, ut inquit ille, experimentum ſenſuum. Et tamen inter has quædam ſunt efficaciſſimæ: in ſpe tamen & charitate maius eſſe meritum fatendum eſt, quàm in ſola fide. Nam uel dæmones, ut Iacobus ait, credunt & contremiſcunt: ſed nec ſperant, nec amant. Neq; uero timeat quiſpiam, quod hic de fidei ueritate diſputetur: ſic enim melius apertiusq; dignoſcentur diabolicæ fraudes atq; præſtigiæ, quibus irretire & abducere in gehennam miſeros cupit. Quod ſi ſpiritum illum ſanctum omnes haberemus, & ſacram illam unctionem ſpiritalem, quæ nos omnia doceret, hoc ipſum ſatis eſſet, nec ullis opus eſſet rationibus. Quod munus quum tam ſublime ſit, ut nec omnibus, nec omni tempore detur, utemur ſanè huius loco exquiſitis rationibus: quod nec primi, nec ſine exemplo facimus. Sic enim hactenus plurimi uirorum uitæ ſanctitate nobilium facere conſueuerunt, quorum dicta, ueluti ſequentes poſt terga meſſorum, in manipulos collegimus, & in hunc uſum coaceruauimus. Nec uero quiſquã exiſtimet fidẽ humanis hiſce rationibus perfici, aut in nobis poſſe generari. Iſagoge tantum eſt, ſiue introductio quædã, ut ab ipſo ſummo atq; optimo Deo fidẽ poſtulemus, quæ prorſus eſt donũ Dei: ut nō ſine cauſſa dixerint apoſtoli, Domine adauge nobis fidẽ. Quanquam illud nobis certum ac firmum eſſe debet, minimeq; dubitandum, quin det illam omni petenti, beneficentiſſime ſimul ac liberaliſſime. Fides profectò donum eſt altiſſimi. At nos his libris omnibus nihil aliud egimus, nihil conati ſumus, niſi ut ueluti manu duceremus, & oſtenderemus, à quo ea ſit petenda, quomodo poſtuletur, & per quem, nempe CHRISTVM Dominum. Nec iſta ſcripſimus, ut extolleremus Chriſtianam fidem, quæ nullius commendatione aut præconijs indiget: tantum abeſt, ut noſtris operis egere uideatur. ſed ad fratres confirmandos, & exteros quoq; perducendos ad tanti boni communionem: id quod neſcio quàm magno cum fructu, optima certe ſpe, atq; animi promptitudine fecimus. quanquam uideamus hodie rem potius affectibus geri, ſicut in partibus & factio-

nibus ciuitatum, quàm ratione ac iudicio. Sic Iudæus adhæret mordicus suæ sectæ, sic Saracenus & cæteri, quoniam eas à parentibus acceperunt, nec excutiunt, quò mens & ratio si apte in consilium adhiberentur, eos essent tandem perducturæ. Nos autem in hoc opere uniuerso dedimus operam, ut argumenta quibus utimur, quiuis etiam possit intelligere, si mentem aduerterit. Nam quędam nimis uel intricata uel arguta circulis scholarum relinquimus, quibus ea uidebantur magis conuenire. Vtinam autem liceat nobis omnia tam cõmodè tamq; dilucidè prorsus explicare, ut ab optimo quoq; possint intelligi. Lactantius ille Firmianus ad hisce similia differenda dari sibi optabat eloquentiam Tullianæ proximam. Ego uero longè aliter de M. Tullio Cicerone sentio: qui si de hisce rebus aliquando dicturus pulpitum conscendisset, intellexisset profectò, quãto facilius esset de caussis forensibus, de bello & repub. coram populo Ro. in alterã partem dicere, quàm de summo rerum omnium parente Deo, & rebus ab hominum sensu remotissimis persuadendis apud uniuersas orbis terrarum nationes cum dignitate disputare. Sed iam ad rem ipsam accingamur, precati in primis CHRISTVM Opt. Max. ut ipse manum admoueat operi, ne sine fructu tantum laboris frustra suscepisse uideamur.

INDEX CAPITVM QVINQVE LIBRORVM IO. LODOVICI VIVIS DE Veritate fidei Christianæ.

De

LIBER TERTIVS, QVI EST contra Iudæos.

LIBER QVARTVS, CONTRA SEctam Mahumetis.

De

LIBER QVINTVS.

INDICIS CAPITVM
FINIS.

Caroli Seueroli.

IOAN. LODOVICI VIVIS DE VERITATE FIDEI CHRISTIANAE LIBER PRIMUS, qui est de Homine & Deo, siue de fundamentis totius pietatis.

DE FINE RERVM OMNIVM.

INTER multa quibus sapiens ab insipiente
distat, illud est præcipuũ, quod sapiens quæ-
cunq; siue agit, siue dicit, in finem aliquẽ cer-
tum refert: stultus uerò, & demens, fertur te-
merè, nec quorsum euasurus sit, considerat.
Ac de ipsis sapientibus quo quis acutior est,
ac cordatior, eo certiorem habet in re omni fi-
nem, magisq; fixum: & quoad eius potest per
ficere, minimum relinquit casui. De quo est illa Aristotelis celebratis-
» sima sententia, Vbi plurimum ualeat prudentia, ibi fortunã minime
ualere. scilicet quòd illius ditioni atq; arbitrio non multũ permittit,
quisquis rerum exitus diligẽter prouiderit, & expedierit consilia. Est
enim proprium maxime uiri sapientis, ordinare ac præscribere om-
B nia, quoad eius fieri possit. id autem nunquam assequetur, nisi oculos
& mentem coniecerit in finem, tanquam in album iaculator. Quo-
» circa quum authore mundi nihil sit sapientius, nec fas est aliter de illo
» existimari, fieri profectò non potest, quin singula ad suos quæq; exi-
» tus ac uelut scopulos direxerit: neq; inueniri in natura temerè quip-
» piam factum, aut frustra sine ullo metæ respectu, ad quam tenderet.
Quod iam olim ab excellentibus ingenijs deprehensum, magna ar-
gumentorum ui ostensum ac patefactum est, ut superuacaneum sit
eorum hîc à me rationes repeti: in promptu est ex eorũ libris cogno-
» scere, adeò ut nihil in physico aiant esse turpius, quàm dicere, factum
» quid esse sine caussa. Grande utiq; piaculum esset, humanũ ingenium
de illo sentire atq; existimare, quisquis ud cõditor est huius tanti ope-
» ris, uel rector, quod est de homine sapiente penè nefas, ut aliquid ag-
» grediatur temerè, hoc est, nulla ut destinata caussa opus suscipiat, atq;
in eo uersetur. Admonent ac docent nos cursus conuersionesq; cœ-
lorum, tum uices rerum statæ ac indubiæ, omnia in genera & formas
separata descriptaq; similitudine nascentium per uices & cadentium
» perpetua atq; inuariabili, ut ratas firmasq; esse singulorũ caussas pro
» certo habeamus, siue condantur, siue conseruentur, siue intereant:
alioqui uel non fierent hæc, uel non perseueraret tanta constantia.
» Non enim firma esse possunt ac stabilia, quæ mittuntur temere, nec

in certum exitum diriguntur. qua de re in prima philosophia est à nobis disputatum, & mox nõnulla attingemus. Sapientia igitur finem statuit certum ac solidum, bonitas autem bonũ ac utilem. Neq; enim uel sapientis est incertos aut leuiculos fines sibi proponere, instituenti actionem aut opus: neq; eos persequi, in quibus præmium sit opera indignum. Nec boni est, fines rerum proponere animo suo malos & noxios. quippe si hoc fecerit, desinit iam bonus esse. sin uerò prius illud, sapiens: ut cuius uel mens in stultitia uersetur, uel uolũtas in malitia. Quum autem nihil sit Deo sapientius, nihil melius, utiq; omnia is in exitus certos parauit et magnos & solidos, & rebus ipsis cùm primis salutares: quales scilicet & sapientia & bonitate illius digni sunt. Quod si docent nos uel sensus ipsi, magnos atq; admirabiles esse rerum minutarum fines atq; usus, quantum esse hominis ipsius existimari par est, tanto reliquis omnibus præstantioris? Agens quum in actionem ingreditur, finem sibi præstituit, à quo ad agendũ uelut stimulo quodam instigatur, & detinetur in opere. id nemo non quotidie tum in seipse experitur, tum in alijs. Nam qui pecuniæ cupiditate nauigationem suscipit, hunc pecunia animo proposita & in nauẽ deduxit, & in naui retinet. Ad metã hanc uel agens ipse perducit opus, nec relinquit donec sit cò peruentum: uel uires et facultatem attribuit, quibus ipsum idem se perducat. Moles statarias ac torpentes artifices B
ipsi perficiunt, machinis uerò necessaria apponunt adminicula, quibus motus suos cursusq; conficiant. Statuam ut quæ immobilis est, nec cõsumare seipsam potest, plastes aut fusor absoluit. Horologium aut pistrinum opifex suus usq; cò deducit, ut decurrere iam deinceps per seipsum ualeat. Motus & actiones quódnam initium habeant, et uelut fontem unde proficiscantur, nomina ipsa declarant, & quasi tacitus generis humani consensus. Sunt enim motus alij naturales, hos edit naturæ uis ac potestas. Sunt uoluntarij quidam, qui & humani nuncupantur: hos homo, seu quæ in eo pars est potissima, uoluntas. Illos ergo facultas naturæ ad finem peragit, hos facultas hominis seu uoluntatis. Cuius potestatis munus est supremum in homine imperium, omnia in illo regere ac temperare. Summæ potestati adiũcta est mens, tanquam consultrix. Eius porrò qui consulit, nihil est tam proprium, quàm ea tenere ac nosse, de quibus solet cõsultari, alioqui nullo pacto rectè consulet. Quare mens hæc cuius uoluntas consilio utitur, quæq; illam quid sequendum tenendumq; sit docet, quid contrà fugiendum atq; aspernandum, nihil aliud est quàm lux animi, in qua necesse est finis eius cui sumus conditi informatam atq; ingenitam à Deo inesse notitiam & comprehensionem quandam. Nam si secus foret, parum magister hic & consultor sufficeret, quærendusq; esset alius magis idoneus, qui nos de re adeò necessaria edoceret, quam unam,

A finam nescire grauissima esset pernicies ac pestis. Nec credi ullo modo licet, magistrum hunc qui uolūtati nostræ tanquam pedagogus sit appositus, mancum & destitutum ab ijs esse rebus, quæ nos scire prorsum oporteret. Nec absoluisset opus suum Deus artifex sapientissimus, cui nō adiecisset à quo duceretur ad finem quem ignoraret. Nos quoq; ab scopo nostro deflectere nullius esset culpæ, nempe ab eo quod naturaliter nesciremus. Verum nos qua tandem cōditione missi in uitam simus, mutæ animantes facile declarant: quas omnes quum ad finem suū abūde instructas ornatasq; uideamus, nimirum necesse est copiosius esse homini collatā facultatem metæ suæ pertingendæ. Maior est utique finis hominis, & potior, quàm rerum cæterarum, quanto scilicet excellentior is quàm reliqua omnia. quapropter si fini suo consequendo parum res aliæ fictæ essent idoneæ, leuis fortasse foret iactura: grauissima autem, si homo tum in uniuersitatis ratione, cuius princeps conditus esset optima & præcipua sui parte mancus, tum in diuino opificio, cuius sapientia notā reciperet, & in ea desideraretur aliquid. Si reliqua igitur uires ad destinatā sibi caussam sunt sortita, quæ sunt creata hominis gratia, nimirum homo ipse omniū caput, princeps, caussa, maiorem ut sit facultatem nactus necessum est, ne frustra sit conditus, & cum aliqua sui authoris (quod

B absit) querela. An in ijs quæ ad tuendū corpus, uitamq; hanc temporariam propagandam pertinent, tantam curam diligentiamq; Deus adhibuit, tot stirpes animantes fructus edidit certo ac stato tempore, in ijs quæ immortalitatem nobis pariunt fuerit parcior, & non plenius nos copiosiusq; instruxerit? Itaq; quū de Deo omnia par sit credi, imò pro certo ac comperto haberi summa optima perfectissima: etiam pro comperto exploratoq; est habendū, hominē cæteris rebus quæ constant corpore potiorem, potiore ac præstabiliore conditione esse præditum, ut uoluntati propensio sui finis sit indita, & menti doctrici ac consultrici uoluntatis informata cognitio illius ipsius finis. quæ cognitio augetur & profert se usu, experimentis, doctrina, consideratione mundi huius, & reputatione eorum quæ sunt in homine, quæq; extrà. nec aliter indita illa cognitio per hæc adolescit & prodit foràs, quàm semen à solo & cœlo adiutum herbas, flores, fructus producit. Nec uelim mihi de nomine moueri cōtrouersiam, siue ingenita comprehensio nominetur, siue semen, siue lux, seu facultas, seu naturalis pronitas, qualis est in ingenio ad manifestissima, quæ etiam quum primùm offerūtur, statim arripimus: ut totum esse dimidio maius: si ab æqualibus æqualia detrahantur, quæ restant esse æqualia. illis enim ita pueri consentiūt, ut appareat informatam eos habere de illis ueritatibus notitiam: quodcunq; horum nominum placuerit, res tamen erit eadem. Apostolus Paulus quemadmodum seu

semina illa nostrarum mentium augescant & prodeant, seu lux in animo quae necessaria sunt mõstret, seu facultas exerceatur, & actionem suam educat, docet scribēs ad Romanos: Inuisibilia (inquit) Dei per ea quae foràs edita sint, conspici intellecta. idq; non à Mose usque, uel Abraamo, sed à prima mundi origine: nec illa tantum inuisibilia prima, & ceu exposita, uerum illa quoq; intima, & tanquam in recessu de sempiterna ui numinis ac potētia, ut excusari nemo possit, deflectens à signo proposito. Vicio enim peccamus non naturae, sed uolūtatis, quae uel relictis bonis monitis applicat se ad deterius, uel monitorem suum ducemq; aspernatur, aut negligit, nec curat exerceri in ijs quę est docturus, ne per ignorantiā aberrans à uia in praecipitia & exitium certum ducat. quorum uiciorum hoc est ignorantiae, illud uerò alterum prauitatis, ut monitori suo nō obtemperet. Caeterum neq; ignorantia purgat flagitium, quae desidia tua, uel alienatione ad res leues inanes superuacaneas contracta est: non magis quàm si in leges humanas deliqueris, quas per secordiā ac segnitiem ignores. Haec enim mentis facula quam Dei munere accepimus, uel ocio languescit, uel quum ad res uiles cuncta cōuertitur obtenebrescit, nec metam ostendit, nec uiam qua ad illam itur: & semen malignitate soli, aut quia sentibus uel quia lapidibus obruitur, praefocatur. Vnde praua & perniciosa consuetudo inuadit animum, non assurgendi ad cōtemplanda necessaria, sed superflua modò & nihil profutura. Quòd si mens negligentia, uel uicijs obducatur, & tanquā syluescat, praecluditur aditus luci: iam non in auium transferunt nos tenebrae, sed in contrariū prorsum, & planè in exitium. Animaduertere est errores, & quàm perniciosi existant quotidie in hominum uita, quum caeca mens ducit caecam uoluntatem. B

QVANTVM EST DOCERE FINEM.

QVod olim magni illi uiri reputātes, qui Dei beneficio maiorem adepti sunt uim illam facultatemq; mentis, de qua modò loquebar, quàm alij, eamq; ipsi usu & exercitatione expoliuerunt auxeruntq;, aggressi sunt densissimam hanc syluam repurgare, & luci praebere aditum, quo tandem homo aspiceret quid esset, qua gratia missus in uitam, quò illi & quà contendendum. Hoc opere nullum duxerunt pulchrius se aut praeclarius posse efficere, nec quo amplius aut uberius demererentur sibi uniuersam hominū gentem. Nec fallebātur indubiè. nam quid est in quaq; re maius aut pluris faciendum, quàm usum illius monstrare, & qua caussa sit parata? Homo enim, si quamobrē positus sit in uita nesciat, seu quò eundum sit sibi, an non frustra uidebitur procreatus? Meritoq; consensu omnium laudatur Socrates Atheniensis, qui primus philo-

A philosophiam in cœlis atq; elementis naturæ immersam, ac errantem deuocarit in terram ad inquisitionẽ uirtutis, & in ciuitates, domosq; introduxerit ad usum hominum, & ut quisq; qua tandem caussa esset conditus scrutaretur. Non ille philosophiã detraxerat è cœlo, si modò ueram germanamq; uirtutem tradidisset, sed potius uagantem, ac uolantem temerè, magnasq; ambages nequicquam suscipientẽ in cœlum retulerat, ut eam ibi homines quærerent, quò essent per illam reuersuri. Neq; enim tributa est hominibus diuino munere uis ueri intelligendi ac inquirẽdi, ut in scrutatione rerum infructuosa cõsumatur, sed ut nos in cœlum reuehat, hoc est ad nostram originem. Hinc factum est, ut caput & cardo uniuersæ philosophiæ existimetur sententia de finibus bonorum & malorũ: qui ea discreparent, tota secta iudicarentur diuersi. Illa erat ceu nota, qua nationes inter se philosophorum distinguerentur ac dignoscerentur: idq; optimo iure. quippe si philosophia lex est uitæ ac ratio, necesse est eam esse uiam qua ad metam peruenitur: ubi diuersæ ac contrariæ propositæ sunt metæ, non potest uia esse unica. Exculpserunt isti non pauca ad quæ peruenisse eos facilè quiuis nostrûm admiretur: quoniam naturalem lucem uel nacti sunt maiorem, uel repurgarunt atque exercuerunt diligentius. Sed in plerisq; hallucinati sunt & lapsi, & in ijs propter quę uicis-
B sim mirandum sit authores, atque inuentores rerum maximarum & pulcherrimarũ non uidisse ea, quæ ex illis ipsis sequebantur, quæ iam inuenissent, ita ut uocem ipsi suam non exaudisse uideantur, & casu potius incidisse in uerum, quàm ingenij solertia eò peruenisse. Sed talis est humana infirmitas, partim tarditate cordis, ac torpore, partim inscitia atq; inexercitatione. tum ab alijs prauè instituta, uelut à parentibus, educatoribus, magistris ipsis humanitatis, & formatoribus animorum, à consuetudine publica, & receptis uulgò opinionibus, quas perdifficile est in totum reijcere, ubi semel inhæserunt. Accessit his quoq; contradicendi studium, & proferendi nomen, ut & ipsi in inuentoribus haberentur. Fuerunt qui ex uotis ac desiderijs suis opinationes & disciplinam confingerent, ut homines facinoribus sceleribus flagitijs mancipati nollent esse Deum ullum uindicem malefactorum. ex quo affectu per uiciorum illecebras eò delabuntur, ut nec credant esse. Tot machinis impugnata atq; impetita humana imbecillitas ruit: sed casu uel ignoscendo, uel certe miserando. Hinc discissum sapientiæ studium in tot disciplinas & philosophias, atque adeò in tot sapientias. nam unaquæq; gens illorum & factio apud se unos sapientiam esse clamat & contendit: unde tot rixæ inter illos & digladiatio, atque ex omni parte rationes acumine ingeniorum exculptæ, magnam ueri speciem præ se ferentes, quæ oculis mentis præstigias facerent, & tenebras humani ingenij condensarent, incertioresq; studiosos

dioſos ueritatis domũ ab ſchola remitterent, quàm acceperãt. Nam A ingenij uis tota dum in hoc ſolum incumbit, ut malum eſſe bonum, falſum eſſe uerum euincat, excudat aliquid neceſſe eſt, quo id nonnul lis uideatur perfeciſſe. In his cæcæ ignorantiæ fluctibus multum & diu eſt iactatum humanum genus, donec Deus dignatus eſt nos reſpicere, & ueritatis ſuæ lucem puriorem humanis oculis patefacere. Abrahæ primum, propter magnitudinem & cõſtantiam fiduciæ: tum illius ſtirpi, per Iſaac & Iaacob: procedente autem tempore poſteris Iaacob ualde aucto in Aegypto data per Moſen lege, ſed id paucis. illi enim quota humanæ gentis erant portio? Poſtremò autem aperuit theſauros bonitatis ſuæ, quos uniuerſis hominum nationibus proponeret, miſſo in terras filio ſuo IESV Chriſto, quæ eſt ipſius ueritas & ſapientia. Hunc humanitate noſtra ueſtitum, dedit nobis magiſtrum & ducem uiæ, exemplum uitæ, expiatorem ſcelerum, interpretem pacis, authorem ſalutis. Sed impij ad tam lætum & ſalutarem nuncium obturant aures, & quod illis ſicut & alijs omnibus fuerat maximè optabile, uotiſq; omnibus expetendum, rejiciunt, & bonitatem ac miſerationes Domini repudiant, quibus tantopere indigent: atque ex ſeipſis metiuntur Deum, ut quia ipſi ſunt & immites, & inuidi, & mali, non aliũ eſſe Deum credant. Hi ex uia recta, quæ unica eſt omnino ac ſimplex, in auia receſſerunt: quorum iniri nume B rus non poteſt. Fecit enim ſibi unuſquiſq; uiam qua ingrederetur, relictoq; duce Deo, ducem ſeipſum ſibi cõſtituit: neque uerò meliorem ſui partem, nempe mentem puram purgatamq;, ſed prauas animi cupiditates, uel rationes turbulentas ac infirmas.

RATIONIBVS AGENDVM.

Medelam quam Deus humano generi ſaucio attulit, literis conſignarunt ſancti uiri, dictante ſpiritu Dei: eaq; demum uera ſunt oracula cœleſtia. Sed neq; huic rei fidem habent impij, qui eas literas ut alias quaslibet inuentum eſſe hominum ſuſpicantur, ad quos parum proficient ſacra dicta. Et tamen dandũ eſt operam, ut hi quoq; ad intuendã ueritatem, quoad eius fieri poſſit, adducãtur: ut miniſtri ſimus Dei, qui uult omnes homines uenire ad agnoſcendã ueritatem, nempe ſeipſum. Nihil ergo reſtat aliud, niſi ut qui ad nouã hanc lucem claudũt oculos, utantur uetere illa & prima, quam homo ingratus naturalem & ſuã uocat, quaſi non etiam à Deo acceperit, ſicut hanc alteram, ſed quia facultatem eius ab utero ſecum educit, communiſq; eſt omnibus, non agnoſcit authorem illius; ut non fruſtra uideantur admonere nos ſen

tentiæ

A tentiæ ueteres, Beneficium in puerum non collocandum, non enim meminerit. & altera, Qui uniuersis benefaciat, à nemine reportare gratiam. Sed supersedeamus nunc de impiorum loqui ingratitudine: neque enim hic est locus. Naturali ergo luce uerum indagabimus, quando hæc sola inter nos & repugnantes relicta est, tanquam uia qua insistamus ad aliquam uestigationem ueritatis. Cæterum priusquam id aggredimur, respondendum est quibusdam piorum hominum, qui nefas esse ducunt rationes adhiberi fidei, aut fidem rationibus confirmari. & adducunt illud sermone uulgi protritum, Fides nō habet meritum, ubi humana ratio præbet experimentum. Quod quemadmodum intelligatur, permagni refert. neque enim in totum uel rectè dicunt, uel à recto discedunt. Ante omnia constet nobis quid sit ratio, quid fidem rationibus fulciri, à quibus & quatenus. Ratio, ut alibi alio modo exponatur quid sit, in præsentia sic commodissimè declarabitur, ad hoc utique institutum. Ea est uelut radius quidam, quem Deus de fonte illo perenni suæ lucis in humanam mentem deriuauit. de quo Ioannes dicit in Euangelio, quòd illuminat omnem hominem uenientem in huncmundum. Est ergo nostra ratio ueluti riuulus è fonte Dei. quo is amplior ex fonte manat, eo decurrit plenior: quo est propior, eo purior: ut quum maliB gnus fluit & cœnosus, euidentissimū signum sit longè à fonte suo discedere, parumq; illi suppeditari ex sancto illo humore. Ita quo ratio est apertior & dilucidior, hoc propinquiorem & conformiorem origini suæ Deo esse manifestum est: quo minor & obscurior, tanto longius discedere, ac proinde dissimiliorem fieri. Quòd si propinquior sit, melius ac facilius cernet diuina, quæq; sunt uera de Deo. Experimentum huius rei non est procul petendum. docti enim homines multò plus de rebus diuinis assequuntur, quàm uulgus. Nec potest uerum ullum à ratione esse alienum, quod est conforme Deo, fonti rationis: imò ab eodem fonte uerum & ratio scaturiūt, idemq; Deus lux est & rationis & ueritatis, ut quum ipse contrarius sibi metipsi non possit esse, nec unquam uera ratio quantacunque hominum aut dæmonū calliditate atque astutia peruertatur, atq; obscuretur, ueritati potest repugnare. mutuò se potius adiuuātes fulciunt, ut per rationem facilè perueniatur ad ueritatē, per hanc autē purgetur ratio. Illud nemo ignorat, quæ sint de Deo uera, innumera esse & amplissima: ingenij autem nostri captum angustū, in quod cœlestis illa infusa est rationis lux ad eius mensurā. ita fit, ut in nostra mente non possit esse eadē ueri ac rationis mēsura. Maior est ueritas rerū, quàm nostra ratio: sed nō quod rationē nostrā superat, protinus est & contrarium, inimicū, repugnans. Multo est aliud superari, quàm aduer-

ſari. Quocirca quæ contra pietatem noſtrā̃m finguntur rationes, uel uanæ ſunt prorſum, & primo ipſo aſpectu deridiculæ & contemnendæ, uel doloſa aliqua & fraudulenta ſpecie contectæ atque inuolutæ. A
Porrò Dei myſteria quantum quidem ad captum noſtrum attinet, duorum ſunt generũ. Altera ad noſtram ſalutem pertinent, hoc eſt, illorum cognitio neceſſaria eſt huic conficiundo itineri, quod ad felicitatem noſtram ducit: altera ſunt archana recondita, quorum intelligentia non eſt nobis neceſſaria. Ita ſumus à Deo indulgenter tractati, etiam poſtquam ab illo diſceſſimus, meriti pœnas & ſupplicia grauiſſima, ut ad minime neceſſaria minimum quoq; lucis acceperimus: contrà, ad ea quæ nobis noſſe expediebat, plurimum. haud aliter quàm uiliſſima nobis in natura in promptu ſunt cũctis, cœlum, aër, aqua, fruges, animantes cicures, aditus eſt cuilibet ad illa non operoſus: ſuperuacua uerò ſepoſuit Deus longiſſimè, raras aues, piſces exquiſitos, feras, purpurã, gemmas, metalla. De abſtruſis illis myſterijs dicitur, Altiora te ne quæſieris, & fortiora te ne fueris ſcrutatus. tum illud, Scrutator maieſtatis opprimetur à gloria. & Paulus iubet non plus ſapere, quàm oportet ſapere. De neceſſarijs uerò eſt apud eundem Apoſtolum: Quod notũ eſt Dei, manifeſtũ eſt illis, Deus enim illos edocuit. Operæprecium eſt animaduertere, cuiuſmodi à Platone, Ariſtotele, Cicerone, Seneca ſunt ſcriptis prodita, quæ in tenebris illis reperta admirari ſatis nõ poſſumus. nimirum ſapientia Dei, B
quæ eſt eius ratio & filius, illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum. Iam de ratione non eſt definiendum ſimpliciter. Homo enim quum è manibus egrederetur ſui opificis, pulcherrimus erat, inſtructus, ornatusq; ijs rebus omnibus quibus eſſet opus ad uitam, nimirum ut tanto authore dignum erat: mentem illius incredibilis fulgor lucis opplebat, quæ illi mõſtrabat quicquid expediret. At ubi ſeparãs ſe à Deo lapſus eſt in hanc calamitatem, obſcurata eſt lux illa, cæcitas & caligo menti obducta, ut nec uera nec utilia ſatis perſpiciat: & ſi quando intueatur, confeſtim oborta nubes uel affectuum, uel ignorantiæ, uel incõſiderationis denſiſſima, conſpectum omnem adimit. Quocirca rationes de pietate tantopere ſibi neceſſarias, iam ex ſe non inuenit, aut inuentas per tenebras animi non intelligit, aut omnino aſpernatur, carne obruta, aut motibus animi concuſſa & afflicta. interdum quoque ab affectu & tarditate cordis prauiſſimis conſultoribus tranſuerſa impellitur, ut facilius adhæreat & aſſentiatur ijs quæ ſtant pro malo contra bonum, ſicut quæ pro falſo contra uerum. Ex qua mentis caligatione non iniuria dixit Ariſtoteles, multa falſa multis ueris eſſe probabiliora. Sed non protinus ratio eſt illa, quæ armata eſt contra uerum & pium, quod à mente

A mente nostra proficiscitur, & rationis specie quadam contegitur, sed rationis inane simulachrum: nec riuus ex diuino fonte, sed aqua cœnosa ex lacunis dimanãs nostræ cæcitatis. Nam quemadmodũ oculis corporis usu uenit, ut magnum lucis splendorem intueri nõ sustineant, caligentq́, & tenebris inuoluãtur: ita oculis mẽtis, in fulgore ueritatis. nec tamen desinit esse lux, quia oculus in eam nequit intueri, aut tenebræ fiũt, quia oculis ita uidetur: ita nec ueritas aut perit, quòd eam humana mens non assequitur, aut fit falsitas, quia menti uideatur. Missus est ad nos cœlitus Christus IESVS magister ueritatis, repurgator tanti cœni, corrector prauitatis, instaurator naturæ lapsæ, qui hominem puritati illi atque innocentiæ primæ in sentiendo & sapiendo restitueret. Depulit ergo è mentibus suorum ignorantiam & caliginem, quam inuexerat peccatum, & restituit ueros illos atque integros sensus naturæ syncerae atque incorruptæ. Ergo apertis semel à CHRISTO thesauris ueritatis, eæ deinceps rationes ab ijs qui doctrinæ illi cœlesti paruerunt, sunt de pietate inuentæ tam liquidæ, tam apertæ, ualidæ, efficaces, inexpugnabiles, ut miremur non incurrisse illas in oculos eorum, qui inter gentes sapientiam profitebantur. Sed nimirum lux addita est rebus à CHRISTO, quam ille cœlitus ad nos detulit, quæ lux illis deerat: quæ si affulsisset, maio-
B ra & pulchriora indubie quàm nos excogitassent, ut erat illorum in disciplina omni tum solertia, tum studium ardentius. quod ex ijs licet colligere, quæ sine hac luce inuenerũt. Adhibita enim rebus luce, facile est quid quæq́ res & cuiusmodi sit dicere, & pro ijs quæ dixeris argumenta congerere. Parit, sicuti paulo antea dicebam, rationem cognita ueritas, & ueritatem confirmat adhibita ratio. Quod si nihil est fide nostra uerius, quid rationes reformidamus? quarum nulla est contra nos, omnes stant à nobis. Rationis quidem umbra & imago pugnare quandoq́ in nos potest, ratio ipsa non potest, & illas umbras leui momento lux nostra dispellet. Aurea est pietas nostra, aurea, non deaurata. quo magis scarificatur & retegitur, hoc pulchrior & præstantior existit. puriorem ac nitidiorem illam reddit bellum quàm pax aduersus gentes, aduersum hæreticos, qui scoria & rubigine conabãtur eam obducere. puritatem excellentiæ suæ magis ostendit, quo est acrius agitata & concussa. Hæc est sapientia quam Dominus daturũ se suis est pollicitus, cui artes, ingenia, calliditates, fraudes atque astutiæ omnes hominum non possent obsistere. Non est ergo nobis metuendũ, ne pietas nostra detractis uelamentis fœditatẽ ullam oculis contuentiũ ostendat. Metuãt hoc aliæ religiones falsæ atq́ umbratiles, in quibus nihil est solidi, ideoq́ attingi sese nõ sinũt. Iudæus grauatur cum Christiano de lege sua conferre. Mahumetes de secta sua disputari omnino uetuit. ne attingatis uitrũ tenuissimũ, falsum,

falsum, inane, leuissimo contactu statim friatur. Nostra religio intus A etiam est quàm exterius formosior, solidior, firmior. Accedat quiuis, tractet, agitet, scalpat, modò cum ingenio & iudicio: thesauros inueniet latentes sub specie egestatis, sapientiã in simplicitate, diuinitatem in humanitate. quod & planũ fecerunt multi alij, & spero me CHRISTO Domino & magistro meo propicio, hisce libris patefacturum.

Refert praeterea non parũ qui utantur hisce rationibus, & quemadmodum, ut sunt hominum ingenia & mentes diuersissima. Alij sunt segnes & tardi, alij imperiti, alij ratione infirma, alij uitae negocijs (quae plurima nos confinximus) occupati, alij pueri, senes, aegri, mulieres, inexpertes rerum: ij nec inuenire rationes has de quibus iamdudum loquimur, nec inuentas possunt intelligere, sed tanquam in excelsis locis, ita in rebus tam sublimibus turbantur illorum oculi, & intuendo tam fulgentem solem perstringitur eorũ acies. quumq́; multitudo ex crassis hominibus, & ad usum rationis inexercitatis cõstet, ea de caussa sancti authores ab hac tantarum rerum inquisitione illam arcuerunt: haud aliter quàm affectis oculis praecipiunt medici, ne surgentem aut cadentem solem inconniuenter aspiciant, ne uisus hallucinetur, & detrimentum accipiat. Nos tamen non fiducia ingenij aut eruditionis huc adduxit, sed exercitationis tantum, quae beneficio Dei aliquoties tentata non infeliciter cessit. Simul ut experirer, an aliquam mei utilitatem praebere possem hominibus iuuandis: & in hoc B gratificarer Patri illi coelesti, cuius uolũtas est, ut omnes homines ad sese ueniant. In ijs quoque qui rationibus huiusmodi utuntur, nõ parum est positũ. Res enim optima & saluberrima, si aliter sumas quàm oportet, nocebit, atq; in contrarium uertet naturam & uim cui est parata. Vel ex ipsis mysticis literis originem errorum multi traxerunt. Sunt qui nõ minus rationem in abstrusis illis mysterijs, parumq́; (ut dixi) ad nos pertinentibus requirant, quàm in ijs quae nosse ad pietatem spectat: imò uero in illis quae nostra non sunt, curiosius & subtilius scrutãtur, quàm in haec quodammodo nostra, in quo non pauci nostrorum theologorum culpa nõ carent. Sunt qui parem in omnibus rationem efflagitent: quodq́; indignius est, non plus de religione credituri, quàm ratio euicerit. & quod in disciplina earum rerũ quae sub sensus cadũt non facerent, exigunt in pietate, ut ratio sit fidei mensura. Quid, quòd eorũ multi non lucem & rationẽ diuinam ad diuina haec uolunt adhiberi, sed humanã istam tot infectam & deprauatam sordibus, ut ea sit uelut fundamentum totius pietatis. Hinc nata est importunissima illa distinctio de lumine fidei & lumine naturae, ut quod alia uera sint hoc lumine, falsa in illo: alia è cõtrario. quis haec re & natura cõiuncta discreuit, nisi homo aliquis impius, & imperitus? An est in rebus nisi una ueritas? Hanc si naturae uiã ingressus nõ assequor,

A quor, an protinus alia existet ueritas, quam naturæ lumen confinget? Age uerò quis est tanto ingenio, tanta eruditione & usu rerum, qui metas possit naturæ assignare, ut cõfirmare certò audeat non ulterius naturæ uiam se porrigere? Ridiculum est, in quo ingenium alicuius perscrutantis sistat, ibi ut naturam dicas etiã sistere, & imbecillitatem humani ingenij transferre in uires naturæ: de qua dementia nihil satis dici potest pro indignitate. Quem porrò uolunt esse mensurã tantæ rei? Platonẽ. at is ab Aristotele reprehenditur. Aristotelẽ. at is Academicis & Stoicis non placet, & acriter redarguitur. atq; hæc omnia non in lumine fidei, ne quis quid caussificetur, sed in naturali, ut loquuntur. Sed redeamus ad alias caussas percensendas. Ex disputationibus & contentionibus circulorum scholasticorum, orta est pertinacia & irritatio omnia scalpendi. progressi sunt quidã longissimè, & ratiunculis sophisticis, uanis, inualidis, magnũ pondus rebus grauissimis detraxerunt. Nostrum hoc institutum multo est aliud. nam de diuinis solum disseremus mysterijs, quorum cognitione ac fide salus nostra cõtinetur: tum ex luce quam Dominus noster attulit suis, cuius illustratione omnia redduntur perspicua & certissima. nec postulabimus ut canon & norma fidei sit nostra ratio, sed tantũ introductio quædam exteris, & quibusdam nostrorum stabilimentum.

B Hoc uidemus iam inde ab ipsis Domini nostri temporibus in hunc usq; diem actitatum. CHRISTVS ipse rationibus egit cum Iudæis, ad eis persuadenda quædam, quibus satis non erat tanta rerum admirabilium multitudo & uarietas: uelut se esse CHRISTVM filium Dei, maiorem Dauide rege, inimicum dæmonibus, amicum Deo. Petrus Apostolorum princeps paratos nos uult agere, ut possimus de spe ac fiducia nostra rationẽ reddere, & quidem omni poscẽti. Paulus grande columen Ecclesiæ, non in humanæ sapientiæ uerbis ad persuadendum idoneis fuisse prędicationem suam ait, sed in spiritu Dei & uirtute. Planè ita congruebat fieri, ut lux quæ ad intuendam fidei ueritatem adhibebatur, non ex rhetorum pigmentis & coloribus, non ex humana illa sapientia cœno & fimo uiciorũ corrupta desumeretur, sed ex uirtute & spiritu Dei, quæ est doctrina Christi IESV. de qua subdit: Sapientiam autem loquimur inter perfectos. sapientiam autem non huius seculi, quæ perit: sed loquimur Dei sapientiã, mysterio inclusam & reconditam. Ex hac schola haustis rationibus agebat cum Iudæis & gentibus, euincens IESVM esse Christum Domini, & alia quæ sunt pietatis: quod est in eius Epistolis uidere. Timotheo pręcipit, ut episcopus potens sit doctrina sana, & eos qui cõtradicant refellere. Equidem non ignoro paucissimis, & penè nullis rationibus nobis fore opus, si Dominus dignaretur nobis eas uires in sermone dare, quas per spiritũ suũ dedit suis Apostolis, & ijs qui ab Apostolis

erant

erant edocti. Quàm plana, quàm simplicia erãt illa quæ à primis Ecclesiæ proceribus fuerunt tradita: at quàm efficacia ad persuadendũ, quod effectus demonstrauit. Nimirum inerat in illorũ uita & uerbis uigor spiritus diuini, addebãtur quæ naturæ uim superarent prodigia. ea erant ualidiora quàm innumeræ rationes. Posteriores autem, quibus diuina illa facultas defuit, quia eorum uita ab Apostolica & martyrũm degenerauerat, coacti sunt plures coaceruare rationes, & pro fulcimento uitæ ac miraculorum quo destituebãtur, ingenij uires atq; exercitationem substituere. quo in numero fuerunt Tertullianus, Irenæus, Iustinus, Origenes, Anastasius, Chrysostomus, Gregorij, Basilius, Eusebius, Lactantius, Hieronymus, Augustinus, Cyrillus, Thomas Aquinas. Hinc recentiorum theologorum cœtus & scholæ omnes, quorum nos & sequemur exemplũ, & tuebimur nos authoritate contra istos uel immodicè atque interdum quoq; imprudenter pios, & in pietate meticulosos, uel maliciose aut arrogãter deterrentes alios. quorum pars ita de se sentiunt magnificè, ut credant quò ipsi nõ penetrarint, inuia esse reliquis omnibus. pars nollent ab alijs proferri in lucem, quæ ipsos latuissent. hi uero ignominiã suam interpretantur, Dei erga alios beneficiũ. Sed quis possit tandem dubitare, quo minus inter eas quæ humanæ facultates uiresq; nominantur, ad ducendos homines in eam quam uelis sententiam, maximũ robur habeat ratio? quæ sola flectit humanam mentem, liberam alijs uiribus omnibus, atq; inuictam, quæcunq; admoueantur. Quid, quòd aliquot interdum locis & temporibus, & apud nõnullos hominum efficacior est quoq; quàm fides prodigiorum? Hæc enim in cõtrouersiam uocari aliquando possunt, atque etiã in calumniam: ratio in oculos atque in ipsum animũ ut lux se ingerit, omnia peruadit ac uincit, modò ne quis uenientem excludat, & uelut oculos claudat ad splendorem. Ergo sicut facultas uegetabilis ad sensus est uia, hi uero uelut gradum substernunt quo ascendamus ad mentem: ita humana hæc & naturalis ratio manum præbebit exteris, ut ad diuinam lucem contuendam sese erigant & confirmentur: ut postquam potentia & bonitas Dei ostensæ illis & percognitæ fuerint, ad illum solũ suspiciant, omnia incipiant de illo credere, ac bene sperare optima, pulcherrima, salutifera, perfecta. Stirpis uitæ succedit in nobis brutalis, post hanc humana: humanæ adiungetur hæc diuina. finis unius, initium est sequentis: quæ ita se contingunt, ut unum prorsum esse uideantur extrema. Humanam rationem quid appellem, ex superioribus liquere potest: eam quæ homini relicta est post casum miserabilẽ. Quapropter necessariæ sunt rationes ingressuris, sicut ingressis superuacaneæ, si modo uere ac bona fide introierunt: quemadmodum alibi docebo. Tametsi rationes sobrias, & magno iudicio expẽsas, arbitror multis

etiam

A etiam CHRISTVM professis bona fide non fore inutiles, & ad corroborandos imbecilles, & ad delectandos firmiores. Libenter enim intelligimus quæ credimus, & fortius assentimur. Legãtur modò pie ac prudenter, sine curiositate ac scrupulis, nõ ut his censeamus uel confirmari fidem, uel crescere, sed aperiri ac declarari. Vtinam orbis uniuersus uerè cognosceret atque intelligeret Deum & Dei sapientiam ac bonitatẽ CHRISTVM IESVM, nihil esset alijs opus rationibus atq; argumentis quàm quod ipse dixit. Sed immensus hominũ numerus, filiũ Dei & salutem suã partim non noscit, partim nõ agnoscit: qui sunt extra Ecclesiã. In ipsa quoq; Ecclesia quàm multi infirmi & nutantes, partim hoc ipsi non dissimulãt, partim (quod magis est dolendũ) etiam profitentur. alij sic se gerũt in uita, ut aliter appareat eos sentire, quàm loquantur: nec ea uideãtur seriò habere persuasa, quæ de bonis malisq; æternitatis sancta docet religio. Itaq; uidetur mihi in pietate uicijs hominũ inualescẽtibus illud usu euenire inter eos qui CHRISTO dedimus nomina, quod in speciosa quidem & scitè depicta tabula, sed tamen peruetusta, quæ lucem illã & nitorem coloris primi sensim amisit, locisq; aliquot est subdeleta. quæ si non est pingenda denuò, est certè & puluere ac situ deterso illustrãda, & quod interlitum est instaurandum. Multum obscuritatis & caliginis induxit prauorũ morũ diuturnitate

B consuetudo radicata, consensusq; multitudinis in scelera tam pertinax & obstinatus, tum negligentia atq; imperitia doctorum Ecclesiæ, omissa ueræ ac germanæ religionis cura inuectæ superstitiones plusquàm aniles. Iam dissensiones & cum hæreticis, & inter nos ipsos plurimis de rebus, dici non potest quantum in animis nostris attulerunt detrimenti. Postremò authoritas Ecclesiæ diminuta, & uerbum Dei aliàs neglectum, aliàs etiam suspectũ, turpissimo initiatorũ exemplo, ut oratio eorum careret fide, quorum esset uita exosa, grauem nostris pectoribus plagam inflixit. Renouãda est fides, hoc est corroboratio ueritatis illius producẽda atque ostendenda, ut hoc tanquam nouo nitore uetus color resplendescat: nec solis iam diuinis oraculis standum, ut olim quum firmissima esset, altasq; in mentibus sanctorũ hominum radices egisset. Expẽdat hoc quisq; in seipse, & ijs quibus cum uersatur. intelliget non me frustra admonere, negociumq; maioris esse quàm pro hominum opinione momenti. Equidem aggredi me arduum opus, & longè uiribus meis impar non ignoro, sed indicibilis tantæ rei fructus ingentes animo meo faces subdit, cogitq; bene sperare de Domino IESV, qui adesse huiusmodi conatibus cõsueuit propitius & dexter, sine cuius ope nos omnino nihil possumus, imò nihil sumus. Itaq; iam nunc operis initio doctorem illum diuinæ sapientiæ, hoc est summ[?]sius, imploro & obsecro, uti lucem illam suam dignetur admouere propius, tum mihi ad ea quæ conducant inuenienda & tra-

denda, tum lectoribus ad eadem ipsa intelligenda, ut ego & illi consen A
tiamus ueritati, & sancta fides ita in nostris cordibus stabiliatur, ut ar
tes omnes impetusque hostis nostri ad eam siue reuellendam, siue etiam
commouendam, minimũ habeãt roboris ac uirium. Quòd si fauorem
hunc uel excludunt mea scelera, uel extrudunt, ego uerò nihilominus
iam nunc initiò profiteor, sententiã mutaturum me edoctum meliora,
Ecclesiæ uerò iudicio & sto & stabo semper, etiã si mihi pro parte con
traria apertissima uideatur facere ratio. Ego enim falli possum, & fal
lor sæpissime: Ecclesia, in his rebus quæ ad summã pietatis pertinent,
nunquã fallitur. Vos autẽ fratres qui hæc legitis, per immẽsam CHRI
STI beneuolentiam erga nos oro & obsecro, ut negociũ fraternę cha
ritatis iniunctũ nobis à Domino, reducendi aberrantes in uiam, purè
ac simpliciter cum concordia mecum geratis, ne quis in personas respi
ciat, sed in rem ipsam tanti momenti. In alijs disputationibus de natu
ra, de rebus gestis, de dicendi ratione, de cognitione literarum, cõten
tiones & humani affectus toleretur sanè: quia quod fit ex cõtrouersijs
iacturæ leue est. in pietate deuitetur prorsum, quia perniciosissima.

QVALES ERVNT NOSTRAE RATIONES.

Argumenta omnia uel ex rei essentia petuntur, uel ex adiun
ctis, quæ inhęrẽtia nominãtur, uulgò accidẽtia. Et quoniã B
mens nostra non ad omniũ essentias æqualiter penetrat,
neque accidentia planè ac liquidò cognoscit, fit ut rationes
de rebus omnibus non queant esse pares, quod quũ est ab Aristotele
traditum, tum facile res ipsa animaduertenti monstrat. Neque enim in
scrutatione naturæ tam euidẽtes probationes adferũtur, quàm in ma-
thematicis: nec in prima philosophia, quæ est de reconditis naturæ, ut
in secunda, quæ de expositis sensui disputat. Sed in prima tamen philo
sophia fortiores sunt probationes, quàm in disciplina morum. de qua
meritò Aristoteles dicit, Satis abũdeque illi factum, si rationes adducan-
tur uerisimiles, atque in speciem probabiles: nam perspicuæ atque inuinci-
biles non possunt. Ita in disputatione hac de pietate, erit quũ argumen
ta inducemus euidentia atque incõfutabilia, erit quũ probabilibus tantũ
coniecturis debebimus esse contenti. Nec quisquam adeò fuerit uel im
pudens, uel excors, ut sensui subiecta uelit esse ea quæ de tãtis archanis
traduntur, quod in nulla omnino arte aut disciplina potest præstari.
hoc sensit ille, qui noluit fidem habere humanæ rationis experimentũ,
hoc est sensuum euidentiam: & Paulus, res quæ per fidem sperentur,
negauit sensibus apparere. Erunt autẽ in summa rationes omnes no-
stræ longè manifestiores ac fortiores, quàm quæ pro parte contraria
possent adferri, uel in maximè recõditis & sublimibus mysterijs. quin
etiam adeò erunt plurimæ illarũ probabiles ac inuictæ, ut nec tot, nec
adeò

A adeò firmę sint pleræq; earũ, quibus freti magni philosophi dogmata & principia scientiarum immutabilia constituunt: quæ adeò censent naturaliter esse hominum ingenijs perspicua & certa, ut hominis appellatione indignum eum ducant, qui refragetur. Nec sunt pauca in pietate nostra adeò congruentia cum hominis mente atq; ingenio, ut cognita ilicò amplectatur, ut sola illarum expositio sufficiat nuda & quasi inermis. Plurimos arbitror non se nobis aggregare hac una de causa, quòd de fide nostra uel nihil prorsum audiuerunt, uel perparũ. de quibus Paulus ait: Quomodo credent ei de quo non audierunt? quomodo audient sine docente? Cæterum boni ac ueri unica est uia, mali & falsi innumeræ, uidelicet quotquot ab illa unica aberrãt. Quocirca nec uacabit mihi, nec operępreciũ lectori fuerit, omnes omnium uel recensere opiniones, uel refellere. Nam quæ cuique uenire possent in mentem, curare aut persequi infinitum est, & hominis nimiũ ocio ac studio suo abutẽtis. Sunt enim quamplurima minuta profectò, & cura indigna: quæ ut ratione nulla fulciũtur, ita nullo in aduersum impellente argumento ipsa per se concidunt. cuius generis sunt quæ à nonnullis sine argumento ullo, sine probabilitate iaciuntur, in hunc modũ, Fortasse ita est, fortasse secus, quis scit, quis nouit, fieri posset, nescio, suspicor. Quæ si in humanis ut temerè dicta exploduntur atq;
B exibilantur, quanto magis in ijs quæ cœlitus tradita fulciũtur diuina authoritate, captumq; omnem excedunt humanũ? Quare illa solùm desumam mihi ad cõfutandum, quæ minimum sunt peruersa & corrupta, speciemq; rationis aliquã præ se ferunt, tametsi fictæ & fallacis. Hinc, quæ ad multos recepta sunt, de quo genere sunt celebres sectæ, & hominum de colendo numine inuenta. Tum, quæ ad paucos, sed eos præstanteis, magnæq; de sapientia authoritatis: qualia sunt philosophorum placita. Neq; persequar ex ijs nisi ea tantũ, unde uidero iacturã religioni importari, uel ut frigeat, uel nutet, uel omnino cadat. Nam abolita iam, uel satis à maioribus explosa & profligata, ne attingam quidem: ut de Ioue, de Iunone, de Hercule, de Venere, de Marte, alijsq; huiusce notæ. Quis enim adeò nunc insanit, ut illos esse deos suos credat, quales nemo uelit habere liberos aut seruos? Et ad errorẽ illum conuincendum satis sunt olim à sanctis uiris dicta multa, quum is adhuc hominum animos occuparet. Interdũ quoq; præteritis silentio aduersariorum opinionibus, pro nostris disputasse satis habuero, quippe corroborandis nostris quæ cum ueritate sunt coniũcta, ruent aliena quæ à ueritate discedunt. Nec possunt omnia commemorari sigillatim, nempe infinita. Veritate posita & constabilita, facile huius contraria cadent atq; euanescent. Et in negocio, quo uno uera & permansura continetur salus generis humani, nihil agam uafre ac astutè, nullo utar doloso aut captioso argumento, non asseuerabo nisi quæ

sint mihi primùm persuasissima: nec contendam ut ratio recipiatur ulla, nisi quę prius mihi fuerit probabilissima. non aliter aliis consulam, quàm ut mihi prius consuluerim. Enimuero quid esset immanius alieniusq́ ab omni humanitate, quàm fraudem ac fallaciam in eo struere, quod tantopere omnium interest sciri, & sine cuius notitia salui esse nullo modo possumus, imò miserrimi ut simus necesse est. nec illa inducam argumenta uel intricata & nimiæ subtilitatis, uel cauillosa & fucata, cuius generis excogitata sunt in circulis & disputationibus nostrorum hominum plura quàm deceret. Omnia erunt, ut spero, facilia & dilucida, quæ intelligi à quouis animaduertente queant, quantumq́ à me utique præstari poterit, efficacia. Atque utinam operis huius non nisi doctus atq; ingeniosus mihi lector cõtingeret. citius enim & promptius sperauerim me ab huiusmodi impetraturum argumentis meis assensionem & fidem. Cum imperitis & crassis hominibus plurimum mihi prospicio futurum negocij. uidelicet creduntur ægrè quæ non satis intelliguntur. Quòd si nec eruditione multum ualuerit lector, nec corde, at saltem ualeat diligentia: præbeat se attentum disputationi, in qua de salute agitur sempiterna. Et quãdoquidẽ Deus in humanos animos de sua luce lucem deriuauit, etiamq́ post naturę casum tantum reliqui fecit nobis, quantum si conseruaretur & excoleretur, in uia nos profectò sisteret salutis, pro comperto à nobis ponetur, quod uniuerso hominum generi in cõmune iudicatur ita esse. B Rectè Cicero, De quo (inquit) omnium natura consentit, id uerum esse necesse est. Nam quemadmodum mutis animantibus concessi sunt à natura stimuli quidam, instinctusq́, quibus ad utilia impellantur, retrahantur à noxijs: ita in hominum mentibus inditas atq; informatas esse notiones credibile est, quibus ad ea quæ sibi profutura sint, adducantur. neque enim peior est belluarum conditio quàm nostra, etiam nunc post ruinam illam miserabilem. Quæ res efficit, ut iuxta Pauli sententiam excusari malicia hominum non possit: quæ nimirum esset excusabilis, si non ad ueritatem bonitatis instructi satis informatiq́ essemus in uita, natura duce ac magistra. Quò suapte sponte leones omnes feruntur, id dicimus leonibus naturale: quò canes, canibus. eundemq́ ad modum in cæteris. Quid ergo dici potest probabilius, quàm esse hominibus naturale, quò nutu suo omnes homines ferantur? Quod si est naturale, nõ ergo falsum. nam falsum nos inuenimus, natura non indidit, caligo atq; hebetudo nostrorum ingeniorum illud peperit. Quæ ueritas humani generis in sententia de uniuersalibus intelligenda est. nam in singularibus falli potest. Communes enim illæ animorum conceptiones de generalibus sunt. Secundo loco uidetur posse poni, quod parti maximæ probaur, quod optimæ, quod sanissimæ, id est ijs qui lucem animi uel constitutione

ne

A ne suorum corporum hauserunt maiorem ac puriorem, uel ipsi deinceps studijs, doctrina, meditatione, experimentis, usu rerum probè ac diligenter annotato repurgarũt: quorum interdum utemur testimonijs ad nostra cõfirmanda, ut qui humanis tantũ fidunt, libentius & securius acquiescant, quum rationem nostram ijs uidebunt consentire, quae naturae sunt uiribus per excellentes uiros exculpta: & eo utemur crebrius, quo potiores rationes in suam illi sententiã attulerint, ut ratione stemus magis quàm homine, ne eligere uideamur nostro arbitratu suffragatores: atq; ea de caussa si manifesta ratio illorũ dictis reclamauerit, corruptum illorum iudicium ostendemus. Quòd si humanae sapientię sectatores inter se dissenserint, quod faciũt saepissimè, & ratio à ueritate stabit, & nos secundũ rationem pronunciabimus de caussa. Aliquibus enim dissentientibus, ut uerum nullus eorum teneat quandoq; euenit, ut autem plures quàm unus teneat nõ euenit, quia uerum unicum est, falsum uarium & multiplex. Quae porrò sensibus sunt obiecta, ea ratione non indigent, sed experimento, prouiso, quod doceri à philosophis solet, ut sensorium sit bene affectum, tum sensile ac medium ad sensionem congruentia. Postremò rationes eas in pietate debemus pro potioribus recipere, ad quas potiora & meliora consequuntur: eas autem reijcere, ad quas mala & damna. Nam

B ut de Deo optimo optima quaeq; debemus cogitare ac sentire, ita credibilius est fieri ab eo semper quae nobis sint utilia, quàm quae damnosa & noxia: & ut opus illius est natura & rerum ueritas, utriq; conformius est quod bonũ sit & conducibile. Sunt in rebus diuinis penitissima quaedam mysteria, ipsi soli Deo nec alteri cuiquam explorata, ad quorũ rationem & caussam humana mens nõ assurgit: uelut de generatione filij, de processu spiritus sancti, quomodo mundus in hanc pulchritudinem & admirabilitatem exstitit è nihilo, quomodo sustentatur, cur non prius conditus, cur non pòst. tum in ijs quae sub sensus nostros ueniũt. Quî fit, ut grauia deorsum, sursum ferãtur leuia, non potius è diuerso: tot coeli, tot sidera, nõ plura aliquot, neq; pauciora: quamobrem homo sic editus, cur imbecillo corpore, & tot rebus indigo, sollicitatus animi affectionibus & cõmotus: & alia, quae sunt Dei unius, ingenium nostrum excedunt. Sapienter Socrates, Quae supra nos, nihil ad nos: id est, quae humana mens capere & inuestigare nulla arte potest, praetermittamus. Haec tamen quae rationẽ omnem excedunt, ea dicentis authoritas, quum fuerit ostensa & confirmata, faciat credibilia. Quid, quòd saepenumero non succurrit animo ratio in ijs quae altissima & supra omnem ingeniorum aciem credebãtur, postea offert se ultrò non quaesita. Sed in his adeò occultis suffecerit & contrarios refellere, & dilucidè exponere nostra, quantũ quidem res ipsa patietur. Diuini consilij si quam attulerimus nonnunq; coniecturam

probabilem, erit uelut gratuitum auctariū. Nam quum homines & angeli omnes, tum cœli ac mundi uniuersitas opera simus Dei, non possumus per nos ipsos sanctū illud consiliū assequi, quod creationē rerū antecessit. eò enim ad res producendas adductus est Deus. Quæ uerò priora sunt re quaq́, ea non potest res illa cōprehendere, nisi doceatur ab eo qui ipsam præcesserit. Quapropter diuina illa intima non attingit suis facultatibus nostra mens, nō modò hæc quæ nunc est uitijs deprauata, & oppressa densa caligine, sed nec illa purior, quę principale scelus admisit. Si quid peculiarius à Deo traditur, id cum actione gratiarū accipimus, reliqua in occulto sunt nobis, Deo soli summo & præpotenti exposita & aperta. Mosi petenti diuinam ad contuendum faciem & maiestatem, responsum est cœlitus: Nō uidebit me homo, & uiuet: posteriora mea uidebis, faciem autē meam uidere nō poteris. Posteriora Domini, opera sunt illius, per quę alij alijs sublimius aut demissius ad cōtemplationē illius quandā uelut per gradus ascendimus. Solē si rectà intueamur, caligabimus: sin obliqui illius utamur splendore, cernemus facilè quæ cupimus, & ipsum eundem considerabimus sine offensa nostri. sic Deum nemo rectè intueatur, ne à fulgore ingenti amplitudinis & maiestatis opprimatur. Per res ab ipso conditas, in cognitionē illius quampiam nō difficulter perducemur. A

Quæcunq́ enim ab authore fiunt aliquo, ad imaginē illius existunt, qui edit, siue ea sit corporalis similitudo, ut in gignēte animali, in igni comburenti, & eiusmodi: siue inhærentiū corporis, ut quum quid ab alio calfit, aut refrigeratur: siue spiritalis ea sit imago, qualis est in pingente, in ædificante, & quæ sunt eius generis. Loquor de ijs quidem qui in operādo non feruntur temerè, atq́ ut fors tulerit, uelut pueri & dementes: sed qui aliquid animo suo præstituerunt, quod sequantur & petant. non quòd domus animo sit architecti similis, sed ei formæ ac figurę quam ille animo concœpit, sibiq́ uelut exemplar proposuit, ad quod externā structurā accōmodaret. Quapropter quum nihil sit quod sapientius quæcunq́ est collibitū instituat & peragat, q̄ Deus, fit, ut nec finis certior sit cuiquam, nec magis destinata. idq́ si ita est, omnia quæ ab illo exeūt, ut cogitatibus illius respondeāt & similia sint necesse est. At cogitatus illius non sicut in nobis inhærentia sunt, sed ipse idem. nihil enim est in illa sancta natura, nisi ipsa eadē pura simplicissima, sui semper & ubiq́ similis, nihilq́ est in Deo nisi Deus. Illius ergo similia sunt omnia, expressius quidem aut dilutius alijs alia, sed certe quidem similia, & uerò. haud aliter quàm quæ imagines ab eodem sigillo & in cera, & in luto, & in mēbrana, & in argilla imprimunt, & si non æquè perspicuè omnes, sigillū tamen uerò referunt. Licet ergo ex conditis rebus conditorē aliquatenus cognoscere atq́ intelligere, ut patrē ex filio, corpus ex imagine, pictorē ex tabula, architectū ex domo, B

A mo. Et quæ de mundo hoc sumūtur ad Deum argumenta, eiusmodi sunt ad ueritatē Dei, quales rerum imagines sunt Dei, tenues certè ac obscuræ, sed tamen ueræ: tametsi turbatur crebrò mens nostra in hac collectione, dum uel non satis quod cōueniat attēdit, uel parū rectè iudicat de rebus creatis. Nam qui collecturus cogniturusq́ est per effecta causam, si in natura effecti fallatur, & in caussa uti fallatur necesse est, quoniā prauū fundamētū posuit. Vnde tot errores de Deo, quòd in censendis illius operibus uehementer est erratū. ut quòd cœlū agat omnia, quòd fortuna multum dominetur, quòd nō prospiciat Deus rebus humanis, & huiusmodi absurdissima: propterea quòd cœli & hominū & siderū naturas atq; ingenia non satis cognita haberent & explorata. Hæc Dei per opera ipsius intelligētia & cōsideratio augetur luce admota, & arte quæsita, uel acumine ac bonitate ingeniorum, uel doctrina & institutione, uel usu & experimētis, uel Deo ipso docente. His enim Dei muneribus maiores inueniūtur & efficaciores rationes, tametsi nunq; ad plenū & perfectū. Nam quis perfectionē cognitionis in tāto interuallo postulet, quæ nō est in ijs quæ cernimus, quæq; manibus cōtrectamus & uoluimus? ausuri tamen spōdere certiora fore quæ in hac disputatione afferemus, q̃ quæ in omni philosophia asseuerātur: quæ philosophia non opinionibus se & coniecturis

B gloriatur niti, sed scientia & cognitione certissima & compertissima. Quòd si furori existimatē proximū, pro falso & uano repudiare quicquid in disciplinis uel naturæ, uel rerum humanarū nōn assequimur, quanto erit in rebus diuinis furiosius? Nihil est quidē in fide nostra reconditū adeò & abstrusum mysterijs, pro quo nō sint rationes magnæ multæ ualidissimæ: sed nos parē ad omnia lucē non accepimus.

Meminisse quoq; lectores uelim, me & hominē esse, & unū hominē, nec omnia per me assequi, nec omnia quæ alijs Deus ostendit legi aut recordor: ne plus à me uel sperent uel exigāt, q̃ ab homine mediocris ingenij atq; institutionis: neue tantā tamq; indignā faciant iniuriā ueritati, ut illius uniuersæ unius ingeniū uelint esse mensurā. Itaq; fieri poterit, ut rationes aliquādo inueniat lector in hoc opere nō satis animi sui expectationi respōdentes: nō erit hoc pietatis uiciū, sed uel meum proprium, uel tenebrarū humanæ mentis.

CONSIDERATIO HOMINIS ET RERVM HVMAnarum ad inueniendum finem.

HÆc præfati paulò fusius quæ in rem uehemēter erat prædixisse, aggrediamur iam disputationē ipsam CHRISTO propitio. Ad hominis uerū germanumq; inueniendum finem, operæpreciū fuerit, ut hominem ipsum humanaq; omnia singulatim euoluta atque explicata proponamus nobis ante oculos. Primùm omnium nasci hominem uidemus, tum ali & cresce-

re, quod uiuere nuncupatur: hoc ei est cum stirpibus cõmune, distin- A
ctum à non uiuentibus. Vis ergo & facultas est in eo aliqua per quam uiuit, quæ ijs negata est quæ non uiuunt. Ad hæc utitur sensibus externis & internis, in quo à belluis nihil differt, differt à stirpibus. Aliquis ergo in eo est uigor, cuius ope actionibus illis fungitur, qui non inest plantis & herbis. Veniamus iam ad ipsius proprium. utitur consilio, ratione, iudicio, sermone, quæ belluis non sunt attributa, uti est à philosophis declaratum, & res ipsa ostendit. Aliquid ergo habet, quo carent reliquæ animantes: per quod animal est hoc rationale, cætera sunt bruta muta & rationis expertia. Ea uis & facultas Mens dicitur, seu Ratio, qua una homo censetur, alijs omnibus nõ dissimilis rebus tanto ab homine interuallo separatis, saxis, arboribus, belluis. Habet in mente functiones duas: alteram, qua in bonum tendit, uoluntatem: alteram, quam huius uelut cõsultricem esse nuper diximus, iudicium, siue ingenium, quæ quid uere & bonũ & malum sit inquirit. Voluntas ex se qualitatem habet nullam, talis fit omnino quale id quod amplectitur: si bonum, bona: sin malum, mala. Illic est uirtus, hic uicium. In ingenio succrescit, quũ non exercetur, ignorantia, quæ est uelut tenebræ. quum autem probè exercetur, peritia, quæ est tanquam pura lux. quum autem prauè, peruersitas & corruptela, quæ est ceu lux quæ in lucerna ex oleo ardens medicato, uarias rerum imagi- B
nes obijcit oculis, ut capita asinina, uitulina, uineam per parietem expansam, falliteq; intuentes ea ipsa quæ uera deberet ostendere. In animo, quem communem fecimùs cum bestijs, sunt sensus interni, imaginatio, phantasia, existimatio, memoria. hinc affectus uarij de opinione boni & mali, præsentis ac uenturi, lætitia, mœror, cupiditas, metus, & alia quæ subtilius exequi non est loci huius. Iam in corpore sunt sensus interni, in illis integritas & uigor. tum integritas membrorum, sanitas, uires, robur, species, habitudo, & per sensus uoluptas infusa. Foris ad nos ueniunt quibus conseruetur corpus, ea ex quibus est cõcretum & coagmentatũ. Sumimus enim ex terra, aqua, aëre, & igne, quæ huic tuendæ ac fulciendæ compositioni cõducant. tum quibus recuperetur sanitas amissa uel nutans, & dubia cõfirmetur, quibus singuli sensuũ uoluptatibus & delicijs sibi cõgruentibus titillentur motu quodã suaui & iucundo. Hæc præbuit natura. Nos adiecimus nostra, primum pro teneritudine atq; imbecillitate corporum necessaria, indumentũ, habitacula, instrumenta exercẽdæ terræ, & quodã modo cogendæ, ut fructus fundat, ac ueluti debitor reddat creditũ: tum quòd uires nacti essemus perexiguas, addidimus nobis adiutores, socios, amicos, administros, tum ex bellorũ rabie seruos. & alioqui nati & cõpositi eramus à natura ad societatem, quod beneuolentia & sermo indicant. Iam ad procreationẽ sobolis stimulat nos natura,

A tura, ut conseruetur genus. itaq; uxores asciuimus, unde nati liberi. ab uxoribus affinitates ortæ, à liberis consanguinitates & propinquitates, & charitatis mutuæ nexus. ex sociabilitate cœtus & cõgregationes hominũ concelebrati: unde pagi primũ, inde oppida urbesq; extiterunt, non solum amore coniungente homines, sed interdũ malis & necessitatibus, dum cogunt se in unum ij quorũ alij alijs usui possint esse. Ex malicia & iniquitate hominũ leges sunt ortæ, & ad legũ æquitatisq; cõseruationẽ magistratus cum potestate cõstituti ad cõprimendam audaciã malorũ. ad propulsandã uerò uim hostilem & iniuriam externam arma inuenta sunt, & multitudo armata effecit bellum. Qui cœtui & multitudini illi profuisset, honore afficiebatur, tum ad referendam ipsi gratiã, tum ad exemplũ aliorũ. Communicationi autem rerum à primo seruiebat cõmutatio, in cuius locũ quum res esset uisa impedita & inexplicabilis, successit numus, qui omnia exæquaret. Tum ut homo inter homines agebat ex naturali quadã Dei similitudine, quam nos deprauauimus, orta est cupiditas excellendi: sed excellentia degenerãte ad res inanes ac falsas, dũ corruptè de bono decernimus. alij enim bonum posuerũt, ac proinde prẽstantiã in forma, alij in robore, alij in animositate. fuerũt qui in rapinis & cæde hominũ, qui in lusionibus, qui in honestate generis, qui in nihil sapiẽdo, & uita beluarum proxima. alij etiã honorem captarũt, non in sua solũ ciuitate, B sed procul apud exteros: non suo tantum æuo, sed ad posteros, quæ gloria nũcupatur. Signa honorũ & excellentiæ excogitata permulta, in uerbis, in nutu, in gestu, in toto corpore, in loco, dũ sedimus, dum assurgimus, ambulamus, trãsimus. In his omnibus immersit se & iudicandi prauitas, & cupiditas insatiabilis permiscuit omnia, cõfudit, torsit ad fines tum à natura ipsa, tum à recta inuẽtione hominum alienissimos. Non possum persequi singula, quod esset operis immensi, & in præsens minime necessarij. Quis hic non cogatur exclamare; O hominem miserum iumentum, quis te adeò onerauit? sed nõ est ei onus ab alio impositum, ipse sibi asciuit, & suis manibus imposuit. Hic est homo, hæc humana. Dispiciamus iam ubi est eius finis. Finem uoco, ad quem referũtur cętera omnia, ipse ad aliud nihil. Quod ut exemplo fiat manifestum, præparationi nauis finis est nauigatio, sed non postremus: neq; enim ibi sistit destinatio animi. nauigationi proposita est pecunia, neq; hæc postrema, quam uidelicet alterius rei gratia quærimus: nempe ut uestem paremus, & alimenta. alijs uerò, ut seruos, domos, rem familiarem amplam: alijs ut gerant bellum, uel decus sibi concilient & authoritatem, ut est cuiusque animus & cupiditas. Et cibum expetimus, quo rectè ualeat corpus, aut animus: & rectè uolumus habere, ut probè fungamur actionibus quas cupimus. & hæ aliorsum tendunt, uel unde uenerant reflectuntur. Non

sunt itaq; hi fines quos hic quærimus. sed ultimũ illum in hominum actionibus inuestigamus, ad quem tanquam summũ & præstantissimum tendunt omnia: ipse sui tantũ gratia quæritur, non aliorum, qui finis bonorũ nuncupatur. Olim qui philosophiã profitebãtur, partim cõtradicendi studio, partim sui ostentandi, partim quòd non eodem omnes modo considerarent hominem, uarios depixerunt fines. Fuerunt qui uoluptatem ponerent, quòd ad eam bestiæ omnes, ut & nostra animalis pars, ceu nutu suo ferrentur pronæ. Adiecerunt alÿ indolentiam, eamq; præcipuam esse uoluptatem dixerunt: alÿ sanitatem. Quidam sensu magis populari, nihil esse potius aut præstabilius arbitrati sunt opibus, honore, potentia. Alÿ penitius inspexerunt hominis naturã, finemq; in animo esse oportere statuerunt, nempe uirtutem, qua componitur ac formatur animus, ne in motus illos inconditos ac turbulentos intumescat ac tumultuetur: hi fuerũt Stoici. Aristoteles altius ascendit ad mentẽ, & quod in ea existimet esse optimũ, uidelicet contemplationẽ rerum maximarũ, id postremum esse censet in bonis. addit uelut appendices corporis & animi, & uitæ seu bona ut ipse uocat, seu cõmoda ut Stoici. Hæ duæ nationes ex disputationibus Socratis sunt natæ, quas literis mandauit discipulus eius Plato, qui in cõstituenda beatitudine hominis uarius est, & incertus, tametsi quibusdã locis plus uidit quàm reliqui omnes philosophi. Ait enim alicubi, uirtutem doctrinamq; præcipuũ esse bonum: alibi uerò, contemplationem optimi, nempe Dei: alibi sublimius elatus, amorẽ eius atq; imitationẽ esse affirmauit. quod dictũ quia ueritati est proximũ, ad postremũ disputationis reseruabimus. Reliquę omnes opiniones a sectæ iam olim aliæ aliarũ telis confixæ, & argumẽtationibus refutatæ sunt. Facilius enim cuiq; fuit cõtra falsum dicere, quàm uerũ inuenire. Eorum rationes huc adferre operosum esset nimis, & superuacaneum. Attingam tantũ aliquas nõ ex illis subtilibus atq; intricatis, sed cuiusuis captui aptas & cõgruẽtes. Cõstat homo, uti nullus ignorat, ex animo & corpore. Finis ergo illius in externis reb. nõ potest situs esse, quę nec sunt in homine, nec quicquã sunt hominis. & ea quũ hominis gratia sint quæsita & parata omnia, nõ possunt profectò finis esse hominis, contrà potius homo est illorũ finis & caussa. Neq; enim uel pecuniã uel possessiones & opes alias quęrimus propter seipsas, nisi quòd adferũt uel delectationẽ, uel decus, uel usum aliquẽ ad necessaria. Hæc igitur ulterius posita sunt, quàm diuitiæ. Quòd si hæc absq; numis liceat cõsequi, pauci numos attingerẽt: ut reges & proceres magnanimi, quibus quum pecuniarũ usus omnis abunde suppetat, ipsi pecuniã nec cõtrectant unq;, ac ne uidẽt quidẽ. Quòd si externa quia homini seruiũt, eiusq; gratia sunt inuenta, nõ sunt cursus huius meta & scopus actionũ, eadẽ ipsa de caussa nec in corpore utiq; sitũ erit hoc

de

A de quo loquimur bonum. Corpus enim omnino seruit animo, ut uestis corpori, & animi gratia corpus curatur. Eleganter Sallustius: Animi imperio, corporis seruitio magis utimur: alterum nobis cum dijs, alterum cum belluis commune est. Et uolumus bene ualere corpus, & sensus habere integros, uoluptatibusq; perfrui, ut melius & suauius sit animo, & liberius ac rectius fungatur suo munere mẽs. Quis est enim qui quid dementia sit non ignorans, si daretur optio, eligeret firmissimam ualetudinem, uoluptates & oblectamenta sensuum omniũ cum dementia: quisq; non multo malit rectè sapere, quàm rectissime ualere: imò consensu generis humani cõstat nullum esse grauiorem morbum quàm insaniam animi, & morbos omnes animi sæuiores atq; atrociores esse quàm corporis, magisq; deuitandos. Denique uel ipso aspectu hominis & leui animaduersione eorum quæ agat, perspicuum fit cuilibet, in animo esse dominatum, in corpore ministerium. Quòd si corpus mancipium est uel administrum, uel (ut alij loquũtur) instrumentum animi, quis in eo quod uilius & abiectius est, beatitudinem collocet præstãtioris? Porrò si animi gratia sunt corporalia, finis horum animus erit, non è contrario. Sed finem profectò cuiusq; rei proprium ad eam pertinere partem oportet, quæ est cuique rei maxime propria. nam si in re cum alijs communis esset positus, idem esse posset diuersarum rerum finis, & communis illis cuiq; illarum proprius, quod fieri
B nequit. Itaq; finem homini peculiarem & proprium ex ea est quærendum hominis parte, qua homo est homo à cæteris rebus omnibus distinctus. Hoc potest exemplo commõstrari. si cui uersato in uita communi, homini acuto & prudenti, qui nunquam tamen cultellum aut gladium uiderit, cultellus offeratur, nec ullo indicante quærat gladij usum, & quem in finem instrumentum illud sit paratum, non in eo ponet usum quòd sit oblõgus, non quòd mucronatus (nam & multi bacilli sunt tales) sed in eo quod ei est proprium, nempe in acie: sic in homine quis statuat ultimũ bonorum in corpore, quod quum sit ei cum belluis commune, etiam beatitudo hominis brutorum esset beatitudo. quod ijs accidere necesse est, qui indolentiam, qui ualetudinem rectam, qui uoluptatem fecerunt extremum in bonis, ut in beatitudine belluas & homines æquarent, quos natura tanto interuallo seiunxerat. Est ergo summũ bonorum ad mentem pertinens, & in ea collocandum. Quid magis conuenit, quàm ut id quod homini est supremum & optimum, in eo reponatur quod est in homine optimum & præstabilissimum? Id satis intellexerunt Aristoteles, Academici, Stoici, & alij qui in animo reposuerũt hunc finem. Stoici uirtutem dixerunt esse qua mores componuntur, & reguntur prauæ animorum perturbationes: sed hæc in parte humili uersatur animi, quæ nobis communis est cum belluis. Nec uirtus esse potest ultimum bonorum,

qua

qua nihil est propter uitæ incommoda laboriosius, ærumnosius, cala A mitosius. Bonum enim in quiete situm est, & delectatione. Aristoteles speculatur aliquanto sublimius & longius. Huic duas esse placet beatitudines, ciuilem & politicam unam, alteram sapientis priuatam: & tria bonorum genera, animi, corporis, & uitæ, seu externa. Summum illud sapientis bonum, quodque nomen hoc mereatur sine addito, perfectum suisque omnibus numeris cōstans, dicit esse in mente, quæ excellentissimum est in homine, & maxime diuinum. Huius uerò præcipuum opus est contemplatio. hanc ergo esse summam fœlicitatem concludit. Aliquid fortasse diceret de animis corpore solutis: sed loquitur de hac uita, in qua quid tandem potest cōtemplari animus tanta mole corporis onustus, & obrutus, tam densis tenebris oppressus? quanto minus pulcherrima illa & præclarissima, præsertim quum eius ipsius uox sit in prima philosophia magno applausu ab omnibus comprobata, aciem mentis nostræ non aliter ad manifestissima naturæ caligare & hallucinari, quàm noctuæ oculos ad fulgorem solis. Iam quantumlibet uel contemplari conniтaris, uel uirtutem sequi, auertunt, aut saltem interpellant te molestissimæ necessitates corporis ineuitabiles, quibus succurrendum est uelis nolis. Ita speciosa illa & fœlix contemplatio uel exercitatio uirtutis rebus abiectissimis cedit, & cogitur de culmine illo beatitudinis uel deuolui, uel descendere. Quàm uerò consentaneum est in eo ponere fœlicitatem quod est penè nullius? & in primo libro Moraliū dicere, nō dari beatitudinem à fortuna, quòd beatitudinē par sit cōmunem esse humani generis, & ad omnes pertinere? B Quòd si tibi Aristoteles in mente fœlicitatem collocare est uisum, cur uoluntatem solam desertamque omittis? præsertim quū ipse fatearis cognitionem omnē propter appetitū esse à natura tributā, tam in bruto quàm in homine. cognoscimus enim bona & mala, ut hęc auersemur, illa expetamus. Stoici noluerūt bona appellare, quæ corpori essent utilia: & quæ sunt reperta à nobis in uita, cōmoda nuncuparūt, & utilitates. Sed à Cicerone & alijs satis est ostēsum, quęcunque usurparēt nomina, rem tamē eòdem recidere. Quòd si in hac uita uelut cōcentus quidam & harmonia exigitur omniū bonorū ad fœlicitatem, talem utique fœlicem cōfingunt, qualis nondū quisquam fuit, nunquam erit, ac ne esse quidem potest. Quippe fœlicitas hæc & consumatio bonorum in uita hac nulli potest euenire: & si quis hominem intus ac foris inspexerit, facilè intelliget finem nullum habere in uita homine dignum, & in quo possit conquiescere. Quòd si quæ fine carent ipsis congruenti frustra sunt parata, necesse est profectò aut hominem frustra esse à tanto authore Deo cōditum, & in hanc uitam quasi in peregrinationem missum, aut in exilium. Vana sunt quæ usum sui atque utilitatem uel nullam præstant, uel perexiguā, reque ipsa indignam, quæ nihil habent intus

A intus quod prosit, nihil quale præ se foris ostendunt, ut uanæ bullæ fontium, & auenæ, & lusus pueriles. quid creatum esset à Deo uanius & inutilius, si præter uitam hanc nihil haberet? Id uerò si de sapientissimo Deo nefas est existimare, alibi ergo quærendus est hominis finis, non hic: & ne res uerbi ignorãtia claudatur, finem ex consensu omniũ philosophorum, quod res ipsa docet, appello, quod perfectum hominem ac beatum reddit. Huius conditiones sunt hæ, ut sit homini proprius, ac ea de caussa in optima illius & præstantissima parte situs, ut qui unus satis sit ad fœlicitatem: quod autẽ fœlicitatẽ beatitudinemq; allaturũ, maximas ut delectationes importet sine ulla molestia uel perturbatione necesse est. Adde his, ut sit perpetuus, nec auferri potest. Nam si quis metus interueniat ne amittatur, is metus fœlicitatem diluet & corrumpet. Ideo in sua cuiusq; manu positum esse oportet, aut certe illius de quo exploratũ habeamus, daturum eum quoties nobis libuerit. Si quis hominem contempletur in hac uita, inueniet nihil minus assequi finem suum, quàm illum. Corpus est imbecillũ fortitus, fragile, & morbis ac mortis generibus innumeris obnoxiũ: æui breuis ac incerti, cui exitus singulis momẽtis plurimis & uarijs de caussis impendet. Brutis uerò firmiora sunt corpora, minus cõcussa morbis, & ætas diuturnior: quæ fuit Theophrasti & quorundam aliorum

B querela, dum in sapientiæ curriculo multas paterentur moras, & interciperentur priusquam metam attingerẽt. Forma opinionibus constat. unicuiq; animanti sacra est sua forma, & omnium pulcherrima: uetusq; dictum est, Suum cuiq; pulchrum. per quod significatur, non consentire inter se hominum iudicia in statuendo de pulchritudine. Quòd si res coloribus censetur, pauonibus cedamus, & multis auicularum, atque etiam uermiculorum. Deinde quænam fœlicitas est quæ minimum prodest possidenti, plus delectat spectantem quàm habentem? Quid, quòd est res momentanea, corrumpitur mille casibus, morbo, ætate, plaga, ulcere, papula, à sole, à uento, ab æstu, à rigore. Voluptates corporis breues, & planè momẽtaneæ, nec unquam meræ, sem per molestia commistæ & cõtemperatæ. Relinquunt uerò post se mœrorem, & morbos. Bruta illis & pluribus, & maioribus, & diuturnioribus perfruuntur: quippe quæ undique uoluptates conquirunt, & abiectiores sunt ad eos sensus quibus potissimum uoluptates capiuntur, nempe gustum & tactũ. Adde quòd eas sumunt securè, sine reuerentia, sine respectu Dei & hominum, sine repugnantia mentis, quæ prauis cupidinibus reclamat. Quòd si in illis esset fœlicitas, fœlicior fieres quo eis & diutius & crebrius utereris. Atqui tum fis miserior. frangitur enim & debilitatur corpus, animus autẽ in belluinam naturam degenerat: ut fœlicitas tua nihil sit aliud, quàm uerũ in pecudem. Nec illos ipsos suos sensus delectatione afficit uoluptas, nisi moderatus sit

eius usus, & rarus: quemadmodũ est apud quendam poëtarum, Voluptates cõmendat rarior usus. Cuiusmodi porrò sit uoluptas existimanda, declarauit cõsensus generis humani, qui tegi illas, qui dissimulari atq; occultari uoluit, nec est ullus qui de gulę aut libidinis perceptis uoluptatibus glorietur: nisi fortè insanit, & pudorem omnẽ excussit, hoc est (ut Cicero dicit) nomine fit homo, non re. Nam quisquis humanum habet sensum, quærit tenebras, & ubi delitescat, etiam in ijs quæ sunt lege ac iure permissæ, ut quum cõiuges dant operam liberis. Quin etiã philosophi Epicuræi, qui in uoluptate beatitudinem summam collocarũt, & si à primo de corporeis uoluptatibus loqui ac sentire se essent professi, ut Epicurus ipse, non tamen & aliorum philosophorum uexationem & uerecundiam humanitatis sustinuerunt. Itaq; uelum ei addiderũt honestæ matronæ, præcipuas & ueras & solidas esse uoluptates animorum: de illis se loqui, non de hac abiecta & bruta. Contra quos disputãt quum alij, tum M. Tullius. Sed ad nos nihil, quibus satis est corporeæ uoluptati preciũ & dignitatem detraxisse. Iam comedere ipsum, & bibere, quàm res est molesta, toties, tam diu repetendum: & ubi finitum est, abit delectatio, relinquuntur ructus, excreatio, meiere, excernere, grauitas somni, in quo nihil homo differt ab arbore. Si nimium ederis, aut biberis, aut naturæ parum congruentia, labor, molestia, morbus, dolor, mors. Aedificatio, res ridicula, lapidem lapidi superponere, tignum tigno addere, bacillum bacillo, stipulam stipulæ. Vestes pudori consulũt. Quod bonum esse potest in eo, quo fœlicius careremus, si liceret? Hęc enim nostra infirmitas inuenit, non præstantia. Quanto sunt meliore conditione, quibus hæc non sunt opus? Deniq; quid potest esse circa corpus, aut in corpore bonũ aut expetendum, quum ipso nostro corpore nihil sit turpius, nihil tetrius & fœtidius? Tollat quis cuticulam, uidebit quanta subitò existet fœditas, quæ undique per omnes corporis meatus tanquam per cloacas continenter scaturit. Quæ externa sunt præternaturalia, quæ naturalia perpauca sunt & exigua, nempe quis corpus alitur & tegitur: cætera humana uanitas inuenit, & nos deinceps delicijs & prauo usu auximus in immensum, & effecimus ut illis indigeremus. Multæ gentes his demẽtiæ nostræ inuentis non utũtur, nec indigent, faciliusq; ac [f]œlicius ætatem degunt tanti põderis expertes. Nam opes, honores, dignitates qui quærunt, aut qui quæsitas tueri student ac conseruare, quàm multis & uarijs sese molestijs inuoluũt? Quid, quòd nõ sunt in manu & potestate possidentis, fortuita sunt: qui desiderat & affectat, plerunq; non consequitur. confluunt uerò ad negligentem, atq; etiam interdum aspernantem. Adde his, quàm multarum inimicitiarũ sunt causæ ac fomenta, inuidiæ competitorũ. unde non singulorum modò hominũ turbatur quies, sed uniuersæ ciuitatis ac regni, & prouinciæ totius.

A totius. minoribus uerò quãto sunt odio, qui se ab illis premi censent? Age uerò, quibus tandem de rebus est tanta digladiatio, tam acerba contentio? de leuissimis ac minutissimis, de pecunia. Atqui ea per se nihil est. alibi ex auro, alibi est ex argento, ex ære, cupro, orichalco. fuit aliquando ex soleis calceorũ, est in quibusdam orientis ciuitatibus ex fabis, certo numero distributis arbitrio magistratus aut principis. Et modò usus sit idem, quid refert quæ sit pecunia? quæ ad paranda ea est excogitata, quibus corpus quotidie indiget. Nam & gemmis prima cõciliatio precij dicitur fuisse, quòd uim dicũtur habere salubrem corpori. itaque in multas medicinas adhibentur. Ergo semoto usu, nihil refert aurum habeas an saxum, adamantem an scrupum ex glarea sumptum. Quòd si instrumentum est pecunia, res est utique quum ibi sistitur inanis: ut si quis pennas coaceruaret diligenter multas, & uarias, nunquam scripturus. Vsus porrò necessarius, exiguus est. Quid faciunt centum millia ducatorum, ubi duo aut tres sufficiũt? Vsus superuacaneus prauitatem demonstrat iudicij. Quisquis enim superuacaneum dicit, eo ipso nomine uanitatẽ coarguit uacantem & redundantem. Accedit honor, quid rei hoc est? nam euanescit protinus, si quid ex ea coneris attingere. Aperiri caput, de uia cedere, blande appellari, duci & reduci, hæc nihil sunt. stulta opinio & inconsiderantia

B efficit, ut aliquid esse credantur. Adde quòd alieni prorsum sunt arbitrij, nempe populi, belluæ multorum capitum. is, ut uariè de præstantia iudicat, ita honorem quò non decet applicat, unde nõ decet detrahit. Quę potest esse fœlicitas in alieno arbitrio sita, atque eo rudi, crasso, ac proinde iniquo? De nobilitate uerbũ nullũ faciã: quoniã nihil puto ab hominib. stultius & inanius excogitatũ, quodque minus haberet solidi quod apprehẽdas. Magistratus cura est & sollicitudo, si uelis esse uir bonus: sin malus, quæ potest esse fœlicitas in tyrãnide & odio plurimorum? Si sunt hi hominũ fines, si ad hæc est homo cõditus, quid eo potest fingi miserabilius? quãto beatius uiuitur sine his? quæ aliud prorsum non sunt, quàm fontes omniũ curarum, molestiarum, cruciatuum animi perennes & copiosissimi, contra quæ sigillatim multa sunt ab excellentibus ingenijs collecta, ut operæ sit superuacaneæ illa persequi, quæ sunt cuilibet obuia. Deniq; omnia hæc quæ ad uitæ huius excogitauimus subsidia, quomodo beabunt nos, quum ne tueri quidem possint à morbis, doloribus, molestijs, anxietatibus, fame, siti, algore, æstu, morte? Hæc circa corpus, aut in ipso corpore. Scrutemur, si placet, animũ. In cuius parte ima, & ea quę corpus attingit, sunt motus illi, perturbationesque, qui affectus uocãtur. His uerò quid turbulentius, atrocius, sæuius? qui minimo excitantur flatu, sæuasque tempestates in toto homine cõcitant, ut non uideatur iam homo esse, sed planè pecus aut fera: uitamque uniuersam tantũ abest ut beatam effi-

 ciant,

ciant, ut reddant prorsum insuauem atque amarissimã. Omnisq́ moralis philosophiæ in hoc uersatur cura & labor, ut sedentur, ut cõquiescant hi motus. Altera superior pars ac melior, mens dicitur. Quæ sunt illius bona? Duo, uti & functiones duæ, in intelligentia est peritia, in uoluntate uirtus. In intelligentia humana tantæ sunt tenebræ, ca nox, ut quod acutissimus & peritissimus homo assequitur, non multum abesse uideatur ab eo quod nocte obscurissima cernimus lucernis remotis. Scilicet memoria est angusta, fluxa, infidelis, acumen autem ingenij retusissimum, segnis diligentia & tarda. Quomodo constitues in eo fœlicitatem, quod uel nullum est prorsum, uel adeò tenue atque exiguum, ut pro nihilo sit habendum? Quo magis Aristotelis sententiam miror, qui quũ non ignoraret quàm infirmæ essent etiam circa corporalia quę sub sensus ueniunt ingenij nostri uires, finem hominis in cõtemplatione posuit rerum supremarum, & quidem in hac uita: ut nihil uideatur fecisse aliud, quàm excitare hominibus cupiditatem eius rei, quam cõsequi non ualerent. Ecquis tandẽ in cæco, aut homine uisus hebetissimi dicat fœlicitatem esse, multa acute cernere? hoc irridere potius fuerit uicium, quàm ostendere quid habeat optimum natura. Quanto sapientius Plato? qui fœlicem eum uocat, cui uel in senectute contigerit, non ut scientiam habeat, sed ut rectas opiniones de rebus. Altera pars est uoluntas, atq; ea potior. huius perfectio est uirtus. quocirca in excelso loco residere dicitur, domina & regina omnium. Equidẽ ad uirtutis nomen nõ possum non assurgere, & multũ ei deferre. Agnosco rem esse unam omnium pulcherrimam & præstantissimam, cui omnes meritò plurimum tribuant: sed ipsam non propter se, uerũ propter beatitudinẽ illam sempiternã, ad quam per uirtutes uenitur. Nam si ad hanc uitam referantur omnia, nec ulla sit alterius spes, memoria, respectus, profectò nihil est uirtutis nomine inanius, nec aliquid intus continet, nisi fortè apud callidos astutiam commodè ac suauiter uiuẽdi. Virtutes cẽsentur hæ, Iustitia, fortitudo, continentia. accedit prudentia, quæ magis rectrix est & moderatrix uirtutum, quàm uirtus ipsa. Non eripis cuiquam suum, reddis depositum, non fraudaris, non circumuenis, præstas pietatem patriæ, parentibus, propinquis, necessarijs, benefactori gratiam, iustus es: ad hunc eundem modum in actionibus aliarum uirtutum. subis pericula intrepidè, perfers incõmoda fortiter, obijcis te morti animosè, fortis es. Si hæc facis omnia ut uir bonus habearis, ut sis in precio, ut beneuolentiam, ut honorẽ, ut decus colligas, quibus ex rebus dignitas, opes, & uita iucundissima cõparatur: ex cõtrarijs autẽ ignominia, dedecus, damna, pœnæ legibus cõstitutæ: an non uirtus tua cautio est, seu cauponatio uerius, nõ aliter quàm nauigatio & negociatio, & bellũ quod milites mercede perferunt? Ita habebo in bono opere uoluntatẽ pessimam,

A mam, nec minus assequar. imò magis multo, quàm is qui simpliciter habet optimā, & sequitur bona fide rectā conscientiā. At dices, hic est uerè uir bonus, non ille: uanæ sunt uoces. Quid est enim uir bonus, si hæc uita sola spectet, nisi inane nomen? quis est iudex, quis est uindex rerū intra cuiusq; pectus occultarū? Non minus diu uiuit uir malus quàm bonus, & magis ex animi sui sententia ac uoto. cōfecto autem cursu, nihil utrinq; remanet: imò sæpenumero mali hominis restat fundatū patrimoniū astutia & calliditate honestati, liberi etiā fama illius tanquā boni ac præstantis uiri. Sed natura tamen & imago ueritatis adeò sunt apud animos nostros fortes, ut uel falsam & degenerantē uirtutē propter ueræ similitudinē quandā & uelut umbrā, nō possimus non admirari, quia ueræ uirtutis uenerationē ac beneuolentiā Deus humanis pectoribus indidit. Itaq; cōtra uerā uirtutem, cuius ope sempiterna bona cōsequimur, nihil dici potest: cōtra fictā hanc & adumbratā, plurima acutè ac uerè. Nanq; si ad hoc solū æuū respexeris, utiq; uita nostra uita erit corporum. At corpori nihil est perinde inimicū, ac leges & præcepta uirtutis, per quam omnia illa prohibentur & interdicūtur quæ corpori allubescūt: ut nō immeritò carnē & uirtutē in duabus lancibus statuerint, quarū altera alteri conaretur prægrauare quantū posset. Quòd si corpori uirtus est contraria, & huic uitæ: si huic uitæ, profectò & ipsi homini.

B Equidē de ijs qui omnia uita cōcludebāt, libēs audierim, quorsum illæ uoces pertinēt magnificæ sanè & amplæ, sed uelut bullæ: si deos atq; homines speremus posse nos fallere, nihil tamen agendū iniustè, nihil prauè, nihil nō ex uirtute. Cuius tandem rei gratia? Vt simus (inquiūt) boni. Quorū ea bonitas? quis eius fructus? Nam bonitas molesta est, cui corpus & animi affectiones repugnant. Atqui nihil molestū secundū naturā, & proinde nec efficiēs beatitudinis. Sin ea captatur bonitas, ut compositis animi affectib. iucundius uiuat, ea certè spectat & captatur iucūditas, nō uirtus: quæ negligetur prorsum, si iucūditatē hanc cōsequi detur sine uirtute. Dicūt præterea: Nónne sapiēs, si fame ipse conficiatur, abstulerit cibū alteri homini ad nullā rem utili? Minime uerò. Nō enim est mihi uita mea utilior, quàm animi talis affectio, neminē ut uiolem commodi mei gratia. Mirū est, eos quibus spes est post hanc uitā nulla, nō ridere, quū hæc scribūt aut loquunt. Quid quæso tantopere profutura est talis animi affectio sapiēti, ut mortē is malit subire, quàm illam uiolare? aut quomō est magis cōtra naturā quæ uocatur iniustitia, quàm mors, quū prima naturæ commendatio sit cuiusq; erga semetipsum? Sed pergūt loqui magnificè: Præstare diem unum bene, & ex uirtutis præscripto transactū, quàm totā immortalitatē uirtute seposita. Tum adhortant nos, ut relictis rebus omnibus sequamur uirtutē, & citò sequamur, & satius esse aliquādo tandē serò, quàm nunquā. Omnia hæc sunt uana, & infructuosa. Cedò, paucis antequā morior diebus renuncio uoluptatibus & uitæ deliciosæ, dedo me seueræ atq; asperæ uirtuti, paulo post decedo

è uita, quid nâciſcor ex uirtute? quis fuerit illius fructus? In tauro Phalaridis (inquiũt) exclamabit ſapiẽs, Nõ curo, nõ ſentio: quorſum id, ſi ilico totus moritˀ? profectò fundunt uoces inanes, & uidentˀ uelle grandia quædã effundere, ut in tragœdijs quæ populus admiretˀ. Quanto rectius apud Xenophontẽ Cyrus, & ſenſui cõmuni appoſitius? Equidem, inquit, ita ſentio, nullã ab hominib. exerceri uirtutẽ, quo nihil magis habeãt probi ꝙ improbi. quiꝗ uoluptatibus ad tempus abſtinent, nõ id ea gratia faciũt, quo ne unꝗ poſtea delectentˀ, uerũ ut per eiuſmodi cõtinentiã amplioribus deinceps uoluptatibus perfruantur. Sic ille. Quapropter cordatiores ex philoſophis ſatis intellexerũt, uana & infrugifera eſſe omnia, ſi huc modò referrentˀ: ideoꝗ uirtutũ & uiciorum prœmia ad alterã uitã remiſerunt, ut Socrates, & hunc ſecutus Plato, & Platonẽ Cicero, & alij cõplures. ꝗd quia natura duce ac magiſtra probabile erat in uulgus, poëtæ quoꝗ tenuerũt. Sed hæc ita ſunt leuiter dicta ac frigidẽ, ut idem ipſi nõ ſatis uiderentur credere, quæ affirmabãt, quẽadmodũ alibi docebo. Sed ꝓfectò ita eſt, nullũ habet homo finẽ in hac uita ſe dignũ. quòd ſi nec habet in altera, fruſtra eſt. nõ eſt autẽ fruſtra: cõditus eſt ergo ad alterã, & ibi eſt quies & finis, & beatitas illius. A

QVI SIT HOMINIS FINIS, EX IPſo homine perſcrutatio.

VErũ ex homine ipſo, ꝓbè attẽteꝗ cõſiderato, nõ fuerit profectò operoſum, ꝗs illius ſit finis, aut quę certe eius ratio, inuenire. Nõ aliter ꝙ ſi quis in extremis illis Oceani inſulis, ubi nullũ eſt ferrũ, gladiũ uideret ab aliquo noſtrorũ hominũ allatũ, multũ uoluẽdo & uerſando, & ad rem aliquã accõmodãdo atꝗ experiũdo, uſum tandẽ illius inueniret, in quẽ eſſet paratus. Sic homo inſpiciatˀ diligẽter intus ac foris. Quæ in ſe, quæꝗ extra ſe habeat recenſuimus paulò antea. Ex naturæ præſtantia & ratione uſus facilè intelligetur, nõ huc eũ ſpectare, neꝗ huic eſſe uitę conditũ. altior enim eſt naturæ cõditio, ꝙ pro his rebus, nec uſus earũ tam præſtãs inſtrumentũ poſtulat, nec uſus inſtrumẽti huius hiſce eſt rebus aptus & accommodatus. Dicamus hæc apertius & explicatius, ut ab omnib. poſſint intelligi, modo mentẽ atꝗ attentionẽ adhibeãt. Nihil unꝗ aſſumitˀ in uſum & finẽ alterius, ꝗd ſit potius & præſtabilius eo propter quod ſumitur. Id nec in uita cõtingit unꝗ inter ſapiẽtes, nec in natura, quæ ſumma ſapientia regitˀ. Semp enim ꝗd alterius gratia ab aliꝗ expetitˀ, minus eſt illi ꝙ id quod expetit, alioqui contrario potius modo expeteret. Omnes pecuniã damus propter cibum, & hunc uolumus, ꝑpter uitã: uita ergo melior cuiꝗ ꝙ cibus, & hic ꝙ pecunia. nam qui uitã impẽdit, ꝑpter honorẽ & famã, charior & melior eſt huic fama ꝙ uita. Appetitus enim noſter natura ſua in id fertur, ꝗd ſibi cẽſet eſſe bonũ. Quo ergo melius & potius exiſtimarit, eo ferretur pronius & uehemẽtius. Itaꝗ in ꝗd potiſſimum, & propter ꝗd aliud faciet, id cẽſebit ſibi eſſe omniũ optimũ. B

Quod

A Quod si sit uolūtas sapiētis, nō falletur: & id re uera erit optimū, quod maximè omniū expetet, & in cuius gratiā sumet alia. Natura ergo quę est sapientissima omniū, nempe à sapientissimo cōposita, cōstituta, instructa, ea quæ re uera sunt præstātissima & optima statuit summo loco, & horū gratia cætera, non uice uersa. Creauit ergo quicq̃, & ei attribuit hunc finē, ut bene sit illi. hoc enim nō potest dari aliud potius aut melius, & in eo cuiusq̃ rei appetitus cōquiescit, dignumq̃ id est in q̃d sumantur & referātur alia. Sensuū ergo corporaliū finis est, ut bene sit eis: mentis uerò, ut bene sit illi. Sensus meritò in rebus uitæ huius occupantur, in esu, potu, calfactione, refrigeratione, & huiusmodi: quoniā per hæc bene est ipsis. integriores sunt enim, acutius noscūt, & perfruuntur suis uoluptatibus. Mens uerò si in rebus uitæ huius occupetur, quis erit fructus? nō ei bene erit, ut quæ nec clarius intuebit̄ res excelsas uel abditas, nec perfruet̄ uoluptatibus cognitionis: imò longius aberit ab intelligētia rerum se dignarū, quo attētius & diligētius innauauerit rebus uitæ huius, nempe parādis ijs quæ postulat corpus. Itaq̃ q̃d melius est, fieret instrumentū deterioris, nēpe mens corporis: & sensibus seruiret intelligētia. quū omnib. è cōtrario potius natura informationē hanc indiderit, extrema esse cōdita ꝓpter corpus, hoc propter animū: & in animo quæ sunt inferiora propter supiora, uidelicet ꝓpter meliora

B sunt minus bona. Adde quòd est huic uitæ organū minime necessarium mens. Sensibus quidē est animāti opus ad uitā, homini eundē in modū ad parandū uictū: nihil aut q̃ minimū eget intelligētia, certè nō maiore q̃ habet uel canis, uel elephas. argumēto sunt fatui homines, q nō minus uiuut, nec minus perfruunt̄ uitæ gaudijs q̃ sapiētes, nec illis mēte est opus: imò si uitā hanc solā spectes, nō iniuria dixerit Græcus ille, In nihil sapiēdo uita iucūdissima. Vbi enim multa sciētia, ut ingt Solomon, multa afflictio, & curę, & cogitationes & sollicitudines graues ac molestę, queis demētes carēt. At necessaria est intelligētia (nā hoc dicet quispiā) ad hūc uitæ cultū, in uestibus, in cōdituris ciborū, in poculentis, in habitatione, in supellectili, in nauigatione, in uecturis, etiā (si Deo placet) bello, ad honores & dignitatē, & alia quę sunt huius generis. Hæc nō dedit natura, sed excogitauit uanitas, graue onus sup filios Adā. Imò hęc ipsa sunt de quib. cōqueror, quæ auertūt mentē à cognitione sua, & cogunt ancillari reb. indignissimis, & q̃d erat in res altiss. consumendū, consumit̄ circa uilissima. Profectò opus est ad illa intelligentia, sed misera, & de excellētia sua deturbata. Si q̄s Melitēse lintheū, ut olim dicebāt, aut q̃d hodie Hollandicū dicit̄, tenuiss. & cādidissimū uiderit, num existimabit paratū ad cœnū inuoluendū, aut uerrendum pauimentū? minimè uerò, sed ad usum honestiorē corporis. sic intelligentiā mentis nostrę si q̄s attentius cōtemplet̄ & cōsideret, erit'ne tā ab intelligentia & mente alienus, ut usum existimet suere calceū, macerare piscem, extruere lapides? Quid, quòd nec opulēti & primores dignant̄

illa facere aut scire, & sapientes aspernant, excutientes curã illarũ rerum A omniũ, ut uacent potioribus. An'ne tãta rationis & cogitationis uis eò est homini tributa, ut paret metalla, ut cædat lapides & ligna, quærat alimẽta & tegumẽta corpori, ut paret per quæ alij assurgãt ipsi, & nudẽt capũt, & cedãt de uia? O miserã & deplorandã cõditionẽ uitæ. Homo res omniũ nobiliss. & princeps mũdi sublunaris, occupatur toto die in cõficiendo calceo, in tondẽdo crine, in uerrẽda toga, in coquẽdo cibo, in uoluẽdo secũ uel ultionẽ uel fraudẽ, uel cędem & stragẽ. Vah miserũ genus seruitutis. huccine te conditũ existimas? Quid ergo? dicet aliqs. nihil omnino agemus, ut Indi illi ociosi sine habitationibus, sine cultu agrorũ, pecorũ more? Est quidẽ uita illa suauissima, & procul ab omni cura. Sed eam natura damnat, quæ nos actuosos cõdidit. Nec istis hominib. opus erat mente. Itaq; nec hi utunt̃ mente, ut nec nostri bene utuntur. Perget forsan urgere: Erit q̃d ait Aristoteles, exercebit̃ mens in contemplatione ac scientia rerũ maximarũ. Quorsum id uerò, nihil profuturæ? Luctabit̃ cum difficultatibus ingenij sui, cũ quo durissima illi erit cõtentio. Itaq; magis se torquebit q̃ delectabit, nec finem unq̃ & requietem inueniet in eo quod inquiret. Sed rectà spectemus iam hominem. in eo est corpus, cui seruiũt externa. non ergo in externis finis, quandoquidẽ nõ ibi sistit̃: sed ulterius est progressus, nẽpe ad corpus, hoc est sensuũ gratia. nõ ergo ultimũ corpus. Sensus ad animum referuntur, quæ in animo ad mentẽ. mẽtis autẽ est cognoscere: erit ergo ex notitia appetitus aliquis menti coniunctus. Nã cognitio omnis in animali propter appetitũ est. Non enim expetit quis ut norit, sed nouit ut expetat. incognita enim expetere nõ possumus. Is appetitus mentis uoluntas nominat̃, cuius est ipsa mens cõsultrix & ductatrix. In uolũtate ergo tanq̃ postrema & summa est finis, & uolũtatis finis hominis est finis. At uolũtatis finis & beatitudo est, illi esse optime. nõ est aũt ei optime in cessatione ab omni actu, alioqui torpenti & dormiẽti melius esse posset q̃ uigilãti & agenti. Quòd si cessanti esset optime, quorsum spectat uis, & uigor, & uita, & motus, & pronitas ad actionẽ, quę sunt naturæ munera pulcherrima, quæq; nos meritò tãti facimus, ut uicissim torpor, & stupor, & ocium, & cessatio turpissima ac deuitanda sunt, illorumq; munerũ orbitas ac priuatio. Nec ad eam fœlicitatẽ quæ esset per torporem, opus esset mente & cognitione & uolũtate, sed saxo aliquo. Quumq; à uolendo sit uoluntas dicta, quomodo optime erit ei, si desinat uoluntas esse? Velle ergo melius ei q̃ desidere, & melius uelle quàm nolle. uelle enim uolũtatis actio ad suũ bonũ, nolle auersio à suo malo. Itaq; & amare, q̃d est uolendo adhærere, melius q̃ odisse, quod est nolendo auerti. In amore igitur optima & præstãtissima uolũtatis actio. Amor aũt desideriũ habet cõiungendi & fruẽdi re chara. Quod si uolũtas assequit̃, acquiescit, & bene sibi esse putat. Quale ergo fuerit quod amat, & quo fruet̃, tale erit bonũ eius, & talis fiet ipsa. Non ergo B

optimè

A optime erit ei, nisi fruatur re optima, & quæ implere possit amplitudinem desiderij eius. Nihil autẽ implere desideriũ illius potest, nisi solus Deus. Reliqua enim quibuscunq; potest capi & teneri, uilia sunt, diluta, breuia, momentanea, exigua. In cõiunctione ergo sola & fruitione Dei optime est illi. ibi ergo finis eius, & proinde finis hominis. Ex cognitionis quoq; ratione idem ipsum potest colligi. Habet homo sensus corporis, per quos facies rerum externas præsentes cognoscit. habet sensus internos, per quos res easdem, sed absentes. habet rationẽ, quæ per caussas & abditissima naturæ totius uagatur, & discurrit, per cœlos, per elementa, per mista & compacta ex elementis, per effectiones rerum, per ea quę corporis sunt immunia, spiritalia nominantur. Dicant mihi, an hæc cognitio, quæ est pulcherrima, aliquid ad uitam hanc degendam faciat? nihil profectò. Iam homo erectus super res conditas, transcendit cœlos, & uniuersitatem mundi, usque ad authorem omnium Deum. Maligna quidem & perobscura notitia, sed tanta quanta satis est ad consulendum uoluntati, & eam excitandam, ut sic erga quicq; horum afficiatur, quale ipsum sit. ita & ex ijs omnibus cognitionibus amores nascuntur, nempe rerum corporaliũ pręsentium, rerum corporalium absentium, rerum spiritalium, Dei denique ipsius. Deus est ergo optimum & præstantissimum quod mens

B assequi potest, quodq; ostendere potest uoluntati, & huc tendunt omnes cognitiones. nam cognoscimus præsentia, per quæ uenimus in cognitionem absentium: cognoscimus corporalia, ex quibus transitur ad incorporalia. cognoscimus composita, ex quibus ad simplicia, ex mortalibus ad immortalia, ex rebus conditis ad conditorem. Summum ergo cognitionis est simplex, incorporeũ, immortale, conditor, nec est quicquam ulterius, & hoc implet solum. nam reliqua immensum relinquit uacui. Porrò id efficit beatum, quod implet, & satiat, & quietat, idq; est optimum & supremũ, quod illa potest amare. Et quemadmodũ per cognitiones alias ad Deum ascenditur, ibiq; sistimus, ita per amores aliarum rerum ad amorem Dei, supra quem nullus est alius. Quòd si amare potest Deũ mens nostra, quia cognitum amare debet, quia optimum (amor enim ad bonũ semper tendit) assequi profectò potest: alioqui uanos appetitus indidisset natura menti nostræ, & in præcipuis defecisset. Neque enim amor beatum facit, nec quiescat, nisi per coniunctionem fruatur re amata, torquet uidelicet absentia & desiderium. Nihil reliquorum nos satiat, inter manus elabuntur quum possidentur, quum delectant diluta sunt & diffugiunt, ut in eis bonum illud quod quærimus nõ possit esse comprehensum. Atqui coniunctio cum Deo non potest esse in hac uita talis, qua efficiamur beati. restat ergo altera uita, in qua sit. Quippe in uita hac propter magnas huius corporis tenebras, nec tantũ nouimus Deũ,

nec tantū amamus, quantum esset opus: & subinde à notitia & amo- A
re reuocat nos corpus uel esuriens, uel sitiens, uel dormitans, uel languens, uel dolens, uel delassatū. Nec fruimur bonis illis Dei: imò quo ardentius hic amamus, eo torquemur acrius desiderio cōiunctionis. Illic uerò deposito corpore, aut mutato, & clarius cernemus, & ardentius amabimus, & coniunctissimi erimus, & perfruemur bonis incredibilibus. Hic est hominis finis, aut nullus est alius. Atqui ostensum est esse aliquem, hic certe est. Ergo & argumentum hoc, quo cōficitur non esse hic hominis bonum, & aliquod utiq; esse, tantum est, ut multos philosophorum coëgerit affirmare post hanc uitam futurum bonum quod expetimus, tametsi timide, & quasi diffidēter. Astipulatur huic nostræ sententiæ corporis nostri status rectus, & spectans in coelum, tanquam in patriā ex peregrinatione aut exilio. Iam uitæ nostræ ratio quæ nusquam sistit, nec acquiescit præsentibus, intenta semper & prona in futurum. Bestiæ acquiescunt præsentibus, & fruuntur hac uita: quod sensus nostri declarant, qui præsentibus sunt contenti. mens uerò perennis in modum fluminis nusquam subsistit, semper in futurum agit suspensa & anxia. Pueri parant se iuuentæ, hæc ætas senectuti, senectus ulterius mittit cogitationes. nulla ætas sibi prospicit, sed uēturæ. Patres de filijs sunt solliciti, hi de nepotibus, hodiernus dies seruit crastino, hæc hora seruit sequenti, hoc momentū alteri momēto. Etiā in medijs uoluptatibus si quid cogitationis & mētis admiscemus, nunq; præsentē carpimus nisi cū expectatione cōtinuò mox secuturę, quousq; est penitus cōsumpta. Ita prius recessit, q̄ desijt sperari. Omninò quæcunque in uita cogitamus, dicimus, molimur, agimus, nō stant recta in præsens, sed prona in futurū, & pendēt ex sperare, serere, scribere, legere, comedere, bibere, & reliqua omnia: ut sciamus peregrinari nos atq; aliquò tendere irrequieto motu, nō huc pertinere. Iam uerò natura summi illius, in quo est finis bonorum, omne malum excludit, ac proinde curas, mœrorem, dolores, quod contingere in uita non potest. uel ipsa certe cogitatio si cui bene sit, illud tamen mutari posse aut finiri oportere in morte, non fineret uitam esse iucundam, nedum beatam: nisi quis obliuionem uellet animo infundere, ne unquam de uarietate casuū & exitu uitæ ueniret in mentem: quod fieri non potest in tot exemplis quotidianis. & sicut corpus erectum admonet nos cœli, ita compactio molestiæ ac uanitatis huius. Habemus corpora multarū rerum indiga, obnoxia casibus, morbis, molestijs, uarijs de caussis, & penè quotidie. Quid animū? perturbatum, irritabilem, mentem ignarā: quæ potest inter hæc esse fœlicitas? Illa quoq; est insita persuasio toti ferè generi humano, aliquid aliud futurum post mortem melius hac uita: & id comune desiderium expectatur, ut existimari necesse sit à natura esse inditum.

DB

A DE VITA VTERI, DE HAC NOSTRA ET ALTERA.

QVemadmodũ in matris utero paramur huic luci ac uitæ,
ita in hac uita (quæ ad alterã relata similis est utero) angu-
stia & tenebris illi alteri paramur sempiternæ. Quam sen-
tentiam nemo existimet elegantius esse uel subtilius exco-
gitatam, quàm uerius. Quippe in stirpib. uitã inesse unam deprehen-
dimus, quæ uegetatrix appellatur, qua nutriũtur & augẽtur: in brutis
duas, illã ipsam uegetabilẽ, & alterã sensus: in homine tres, illas scilicet
duas priores, & rationabilẽ, quę est mẽtis. Et in mente gemina est actio,
siue intelligẽtia, quemadmodũ Aristoteles docet, & cæteri studiosi sa-
pientię, res q; ipsa ostẽdit. altera est quę in faciẽdo uel agẽdo est occupa
ta, uelut in artibus quæ manuũ exercẽtur opere, & in prudentia, & cir
cumspectione locorũ, temporũ, personarũ, quibus quæq; res aut ne-
gocium accõmodari cõuenit: hęc rationẽ adhibet ijs quę sensuũ cogni
tione percipiũtur. altera est superior, & excelsior, quæ naturæ caussas,
& abditas procul à sensib. ueritates inquirit, scrutatᷓ, eruit, cõtemplatᷓ,
quæ θεῖον nominatur, hoc est diuinũ quiddã. Ea uerò rationẽ & iudiciũ
adhibet ijs quæ sensuũ limites excedũt. Videmus hominẽ aliquando
degere uitã uegetabilẽ in locis maternis, hinc egressum uitã sensualẽ,
hoc est bruti. Progressus autẽ ætate discit artes, exercet se in re priuata
B aut publica, & usu atq; experimẽtis colligit prudentiam. Restat ut ali-
quando proficiat homo ad diuinã illã mẽtis suæ portionẽ, quod nun-
quam fit in æui huius decursu. Paucissimi enim mentẽ excolunt, aut de
illa prorsum cogitãt. plerique omnes habeãt mentẽ néc ne uix sciunt. qui
uerò ad curã mentis aliquã magna ui & cõnisu sese erigũt, non sistunt
ibi, sed retrahẽte mole corporis relabũtur ad curas & cogitationes uitę
huius. Qui paulisper sistũt, impediẽte corporis caligine densissima ni-
hil uident, nihil assequũtur. Vita ergo hæc alterius est æui melioris ac
præstantioris, alioqui frustra esset nobis cõcessum tantũ bonũ. Quòd
si rerum uiliorũ usum & perfectionẽ aliquam uidemus, utiq; huic adeò
excellenti deesse sua perfectio nõ potest. neq; enim peritior aut melior
est Deus artifex in paruis ac uilibus, quàm in magnis & præcellẽtibus:
aut uilia perficit, præstabilia relinquit manca & inchoata. Et quemad
modum homo quum in utero formatur, quia uiuit more plantæ, clau
ditur angusto gurgustiolo, quod eiusmodi uitæ generi sufficit: ita e-
gressus ex utero, quia sensibus est usurus, prodit in amplitudinem &
lucem functioni atq; officijs sensuũ necessariã: sic etiam hinc discedẽs,
quia usurus mente transit in tanto maiorẽ & præstantiorẽ lucẽ, quan
to est mentis cognitio amplior & capacior & excellentior quam sen-
suum. Nascens fœtus deponit inuolucra, quibus erat tectus in utero,
& ea per quæ alebatur, exit nudus: sic homo abiẽs ex uita deponit hic
illa sua ceu inuolucra. moriũtur fœtus nascentis inuolucra, moriũtur

& hominis ad alteram uitam migrantis. Nascitur infans quasi inuitus A
cum labore & cruciatu, ita & qui ab hoc corporis domicilio discedit.
Egressus autem infans longè alia utitur uitæ ratione, quàm prius: sic
animus relicto corpore. Cæterum sicut habitudo ac tota penè uitę hu
ius ratio ex illa in matris utero formatione & constitutione ducitur, ut
tali quisq; sit corpore, habitudine, ualetudine, statura, forma, uiribus,
qualem in prima illa fictione accepit: sic etiam uitæ sequentis conditio
plurimū ex actionibus huius sumitur, ut talis sit illic deinceps animus,
qualem se formauit & instruxit in uita corporis, nempe humilis, abie-
ctus, miser, si cœno & sordibus se dedit corporis, aut prauis cupidita-
tibus ac libidinibus: sublimis autē, erectus, cœlestis, fœlix, si menti pre-
claris cognitionibus uirtutibusq; excolendæ. Conspicit infans modo
natus lucem, & in ea formas rerum nouas sibi & inusitatas, eoq; admi-
rabiles. cōspicit item animus renascens, hoc est discedens è corpore lu-
cem, & in ea nouas omnino atq; admirabiles rerum facies, quales nun
quam hic esset antea suspicatus. Et in utero quidam fœtus adeò sunt
uiuidi uigentesq;, ut subinde se cōmoueant, & quasi sensum quendam
uideantur præ se ferre: alij torpētes, penitus immobiles, nunquam ali-
ter sentiuntur quàm timore. ita & in hac uita, alij nullum ostendunt al-
terius uitę sensum, caligini huius immersi, & tanquam obruti alto gur
gite: alij intelligentia & uirtutibus innixi, iam hic quales postea futuri B
sint declarāt, & gustum quendam nobis præbent æui uenturi. Huius
quoq; & insequentis uitæ magnā quotidie cernimus imaginem in ijs
quæ per somnum, quæq; per uigiliam aspicimus & cognoscimus. In
quiete regnū est phantasiæ, illa sursum & deorsum uersat, miscet, con-
fundit, perturbat omnia, quales sunt uitæ huius cogitationes, deside-
ria, cupiditates, in quibus omnib. sensibus ducimur, ac proinde phan
tasia & ratione ualde tenui, atq; ea turbulenta. ad quam confusionē &
tenebras si hæc cōferas, quæ uigilātes cognoscimus atq; intelligimus,
in promptu erit colligere, quàm alia futura sit altera illa uita mentis,
quàm hæc nostra sensuū. Somnus est hæc uita nostra, nec aliter tran-
sit quàm somnus. & similiter prætereuntia hæc aspicimus, ut quæ ani
mo per quietem obuersantur. Multa etiam uidemus somniantes, quæ
non minus certò & efficaciter iuremus nos intueri & agere, quàm quę
spectamus uigilātes ac gerimus. Itaq; & qui somniauit, putat se uidisse:
& qui uidit, somniasse. uidelicet non minus uigilantibus densa offun
ditur animis caligo, quàm dormientibus: & memoria nostra non pau
ca in se condita reseruat, quæ nesciat cognitio dijudicare dormiens ne
illa aspexerit an uigilans. adeò sunt plæraque omnia in nostris animis
pressa obscuritate, & cōfusa. In sequēti uero quo lux erit maior, & men
tis cognitio atq; exercitatio expeditior ac liberior, eoq; erūt omnia per-
spicua magis, distincta, certa.

QVID

A QVID SIT DEVS.

PAranti mihi explicare amoris huius uim & rationem quo cum Deo cōiungimur, obijciunt se mihi quæstiones aliquot, quas prius conuenit summouere, quàm ad alia pergamus, ne sint nobis in uia impedimento. Multa diximus, & bonā fecimus spem de uita altera immortali, tum de Deo ipso summo & præpotenti. Quærat aliquis, cuiusmodi hic sit Deus? tum, an aliquid remanet nostri post fata? Nam si nihil plus restat quàm oculis cernimus, quomodo esse altera uita poterit? De Deo dicamus prius: nam id exposcit ordo disputationis. Multa sunt nobis in prima Philosophia aduersus eos disputata, qui de summa illa & infinita natura parum rectè sentirēt. Hic dicemus, quantū proposito satis erit, reliqua illinc petentur. Agemus hoc loco simplicius & apertius: quippe disputatio illa doctorū erat accommodata auribus, hæc uerò etiam uulgi. Primum omnium, de Deo facilius est quid non sit dicere, quàm quid sit: superat enim ingenij nostri captū. meritoq; responsum Simonidis commendatur, qui quid esset Deus interrogatus à Hierone Syracusano, dies aliquot dicitur ad cogitandū postulasse. his transactis, alteros tanto plures: ita duplicasse subinde numerum. quum tyrannus cur id ageret admiratus quæsiuisset, Quoniam, inquit, quo magis inquiro,
B eo minus inuenio. Plura indies occurrunt animo, & difficiliora. uidelicet ingreditur mens nostra pelagus immensum, in quo nullæ prorsum apparent terræ, sed quemadmodū Poëta inquit, Cœlum undiq; & undiq; pontus. Et tamen magnos & perniciosos errores ignorādo diuinitatis parit in hominum uita, non quidem inscientia quid sit, sed uel ignorantia socors prorsum & secura de numine, ut non libeat illud qua datur cognoscere: uel praua opinio eius quod non est. quæ pernicies latè per humanū genus sese diffudit. Nos tamen ex rebus ab eo cōditis utcunq; illum inuestigabimus, nempe authorem ab opere, uti aliàs diximus, & ex ijs rebus quæ non est id quod est eliciemus: obscurè sanè ac tenuiter, sed quantum nobis satis erit ad eum & colendum & amandum. nam hoc ut necesse est nobis, ita etiā sufficit. Quæ porrò erimus consecuti, expromemus uerbis nostris. Nam propria quibus uerè apteq; essentia illa declaretur, nulla habemus. nec mirandum est non suppetere homini uerba, in eo quò eius intelligentia non peruadit. Eas quidem quę hic inter nos animaduertimus excellentias attribuimus Deo, ille autem excellentias nostras omnes lōgissimè sub se relinquit. Nec protinus falsæ aut reijciendæ sunt nominationes nostræ, quæ nobis congruentes sunt, & ad qualemcunq; intelligentiam de illo nostrā appositæ ac sufficientes, certè ad illam quæ illi amando sit satis. Sit hoc principiò nobis positum, quicquid in specie aliqua seu forma, seu quo alio nomine appellare libeat, quicquid inquam in ea

D sit

sit naturale, id imaginem aliquam uel similitudinem uel uestigium authoris sui referre. quod in nostris opificibus annotamus, ut quæ arte aut ingenio ab illis sunt perfecta, imagines sint interiorum animi cogitatuum. Iam primum Deum eorũ omniũ quæ sunt præcipuũ quiddã esse ac summũ aimus, nec eo aliquid posse maius esse. Quippe si quid inueniri maius posset, nõ iam hic Deus esset Deus, sed illud alterũ amplius atq; præstantius. Aimus quoq; esse unicũ. Hæc nanq; est summi ratio, ut unũ sit ac solum, nec essentiarũ pluralitas uel entium uel rerũ. Exponẽda sunt hęc uarijs uerbis, quo intelligãtur facilius. Hæc igitur pluralitas in natura illa & regno esse non potest, ut à multis est ostensum. quomodo autem, aut quæ sit illic pluralitas, mox aperiemus loco suo & proprio. Omnia uerò siue naturalia, siue quę arte cõstant, referri, quoad eius facere possunt, ad unitatem cernimus. Entia naturæ sectio ac diuisio tradit corruptioni, ideoq; quoad eius possunt efficere, coniungunt sese ac coadunant, atq; in unione ad sui tutelã persistunt, uidelicet hoc indidit eis opifex natura, ut norint quodãmodo in unione positam esse salutem, contrà in distinctione perniciem. Quin & ea quæ ex seipsis plura sunt numero, ad unitatem quandam rediguntur, ut ligna & lapides in domo uel in cumulo, & grana in aceruo. Domus ad unum familiæ patrem reducitur, ciuitas ad unum principem. etiam quæ aristocratia uel democratia utuntur, unũ nihilominus sibi præficiunt magistratum temporariũ: aut si plures, hoc certè spectant, ut cõformitate sententiarũ ac uoluntatũ, plures illi unum fiant. Quòd si quemadmodũ corporibus, ita & mentibus diuersi sint, intereat ciuitas necesse est, excitatis in ea factionibus atq; intestina discordia. Belli gerendi ratio quæ exactam conseruandi exercitus disciplinã præcipit, imperatorẽ unũ requirit, ad quem rei totius summa referatur. Quod si sint duo, uel partiuntur exercitum, ut Q. Fabius, & Minutius: uel alternis diebus imperant, ut L. Paulus, & Terentius Varro: uel cõmuni utũtur cõsilio & uno, ut alij permulti. Hic aũt Deus unicus, qui mundo quem cõdidit præest, potẽtia maximus est ac summus: & quemadmodũ unus mũdus, ita & rector illius unus. ac uice uersa, sicut unum corpus uni animæ, & una anima uni corpori. Neq; est aliquid quod Dei uiribus queat obsistere. Est item omnipotẽs, ut omnia quæcunq; sit collibitum, possit perficere. Nam si non efficeret, in eo esset impedimentum, aut in rebus. Ipse quidem sibi nõ repugnat, qui simplex est, & sui ubiq; similis: neque ex rebus conflatur uel aduersis, uel diuersis. Porrò si est in entibus resistentia, aliquid foret ei par, quod nefas est cogitare, neq; esset maximus & supremus omniũ. Quid, quòd in rebus omnibus resistentiæ causa & ratio hinc oritur, quia contra naturam suam aliquid patiuntur. At qualem Deus quamq; rem iubet esse, & uult, ea est cuiusq; rei natura, uis, pronitas: neq; enim aliud est natura.

quicq;

A quicq; ergo is in re quapiã uult fieri, id fit secundũ rei ipsius naturam, non quidem iuxta hanc consuetam ordinariam, sed secũdũ extraordinariam naturã, tamen non ergo uiolente, nec adhibita ulla resistentia. Cæterum illius omnipotentia in eo sita est, non ut patiatur quod nolit, sed ut efficiat quod uelit. Neq; enim corpus esse potest, aut moueri, cædi, dolere, augere, minui, delassari, obliuisci, cogi, uim pati, uinci, interire. Non sunt hæc potentiæ, sed imbecillitatis, quippe nihil horum pateremur nos si possemus. Sed neq; illa sunt potentiæ, facere aliquid & esse, & non esse, album pariter ac nigrum, quæ Plinius Secundus non posse Deum facere cauillatur, unde inepte se contra eius omnipotentiam collegisse aliquid autumat. Hoc uerò inconstantiæ foret, non uirium, nempe eodem temporis puncto uelle ac nolle, approbare & improbare. Nam si quid facit currere, uult id currere: sin idem ipsum sedere, non uult currere. Nec potest duos habere motus uoluntatis contrarios, & duo aduersa iudicia, faciendum & nõ faciendum, hoc tale & nõ tale. Sed nec potest agere, quod non potest uelle, ut seipsum occidere, aut miserum facere. non enim accidere quid potest, ut id uelit. Quòd si omnipotens est, nec aliquid ei uel nocere potest, uel obsistere, nec uoluntatẽ habere potest ut intereat, immortalis certe est, tum etiã æternus. Nam si quis hunc creasset Deum, ille utiq;
B Deus fuisset & mortuus. quod est nefas. Hic item Deus beatissimus est, & bonis omnibus cumulatus. Nam si quicquid uult efficit, quid caussæ unquam fuerit, quo minus beatissimus sit? Miseria est enim in ijs quæ aduersa nostra uoluntate accidũt. Nec re ulla extra se indiget, per se sufficiens & plenus: alioqui esset quod fœlicitatẽ eius posset impedire, nempe res illa exterior: nec esset beatissimus, cuius beatitudinis fons atq; origo non in ipso eodem esset, sed foris adueniret, quod in homine nemo cõcederet, ut beatũ eum quæ exterius sunt reddant, quanto minus in Deo. Accedit his summa sapientia. Nouit enim omnia, nec ulla cognitioni illius interponitur nubecula, q̃ minus omnia liquidò prospiciat. Quòd si sapientissimus non esset, neque omnipotens, aliquid uidelicet posset uelle, quod perficere per ignorantiã nõn ualeret, quemadmodũ pueri, aut rudes atq; inexperti, aut etiam homines prudentes, quos tamen latent & fallunt permulta. Et quia beatissimus est, fit ut sit optimus quoq;, hoc est beneficentissimus ac munificẽtissimus absq; omni prorsum inuidia: nec res ulla naturã illã potest peruertere, ut sit malus, hoc est noxius ac maleficus. tales enim sumus uel irati quia læsi, uel metuentes ne lædamur, uel ex malicia, uel errore mentis. Deum nihil potest lædere, beatissimum & omnipotentem, & magnitudinis suæ probe conscius nihil timet. Quid, quòd uel ipsa lædendi cogitatio acerba est animo, & quietem illius interrumpit. At quemadmodũ infinita illa sapientia non fallitur, ita nec potest fallere.

fallunt enim qui aliquid concupiscunt, quod obtinere nisi à deceptis A non queunt. Bonitatem uerò habet, quam singulis momentis experimur: quam quòd ab alio non acceperit, fit, ut natura sua habeat. neque enim à rebus conditis potest accipere, quæ posteriores sunt illo, quæque omnes ab illo accepêrũt, nihil dederunt ei, pleno per se, & perfectionis numeris omnibus absoluto: nec ante illum præcessit Deus aliquis, cuius tanquam hæreditatẽ adiret sapientiæ aut bonitatis. Cui uerò bonum est naturale, malum erit profectò contra naturam. nihil autem facit contra suam naturam: id enim faceret inuitus & coactus, & uim patiens, quod contingere non potest. Et quoniam Dei uoluntas caussa est rerum, uoluntatemque eius mouere nõ potest malicia, sed bonitas omnia facit, ut prosit, ut iuuet, ut benefaciat. Itaque ex eius operibus atque effectibus quos uidemus, colligere est rationem uoluntatis illius, quòd ita decebat moderante sapientia, quòd ita expediebat hortante bonitate. Ex alijs ad alia uenietur quasi per gradus, quorum omnium erit bonitas suprema.

QVOD DEVS CONDIDIT OMNIA, quodque eius prouidentia omnia reguntur.

NOn capit humanæ mentis cogitatio, rem ullam fecisse semetipsam: facta est igitur ab alio. Neque uerò extitit fortuitò, & casu quodam: cui cõmento Epicuræorum ordo B & constantia uniuersitatis magna uoce reclamat. & consensus generis humani hoc attestatur, eum qui summus sit in mundo, authorem parentemque esse omnium. Ratione sunt certe condita omnia, & maxima ratione: qualis in eo est solo, qui est maximus. Sapienter M. Tullius: Non solum ea quæ sunt in mundo, ut fierent ratione eguerunt, sed intelligi qualia sint, sine summa ratione non possent. Hunc qui hæc omnia confecit, par est esse æternum, ut superius diximus, à nullo editum, & immensæ potestatis. Etenim eum qui omnia hæc quæ intuemur in hanc faciem & pulchritudinem produxit ex nihilo, uirium esse oportet infinitarum. quippe à nihilo ad aliquid interminabile est siue spaciũ, siue interuallũ: sicut uicissim terminabile est ab aliquo, quantumcunque maius sit, ad aliquid quantulũcunque minus. quo autem res est separatior & lõginquior, hoc maiore opus est ui ad eã perducendã quò agens destinauit: ut maior est uis adhibenda ad lignũ crassum & uiride uel accendendũ, uel secandum, quàm stipulam arentem. Quocirca præter diuinã potestatem nulla omnino potest de nihilo aliquid producere, quod nostri creare uocant. Sed ea operatio qua ens à nõ ente prodit, ut maxima & summa, ita est etiam summi agentis ac potẽtissimi. Sed non in his tantũ, uerum in alijs etiã permultis hallucinati sunt homines mundanæ sapiẽtię studiosi: quorum alij omnia reuocarũt ad sensus corporeos, tanquam mentis penitus ex-

A expertes: alij uiribus ac limitibus naturæ huius claudunt ea quæ sunt diuinæ omnipotentiæ, quæque naturã hanc omnem excedunt. Vetustissimi philosophorum nihil cõsiderarunt aliud, quàm mera corpora. itaque omnia existimabant è corporibus fieri ac constare, mutatis solum inhærentibus: uelut Democritus, Leucippus, Anaxagoras. Democriti sententiam Epicurus est secutus: posteriores, uelut Plato & Aristoteles, paulò plus habuerunt mentis, hoc est hominis, studioque & industria penetrarũt introrsus ad contemplationem effectionum, quæ εἴδη nuncupantur, formæ à nostris, siue effectiones: de quibus in prima Philosophia disputauimus. sicut & illud est à nobis eodem loco tractatum, nihil in mũdo temerè aut fortuitò agitari, omnia diuinæ mentis geri consilio: quod etiã maximi & nobilissimi philosophorum docuerunt. Nam casus & fortuna ab ijs est nata, qui caussas rerum uel non perpendunt, uel non assequuntur: quæ plurimorum est origo errorum in omni uita & cognitione. Hi uerò quam cæcitatem in ingenijs suis gestant, transferunt ad regimen naturæ, ut nulla ex causa fieri opinentur, quorum ipsi caussam non inueniunt, terminisque suæ ipsorum ignorantiæ administrationem mundi diffiniunt: haud aliter quàm pueri, aut fatui, de operibus sapientum censent. Sed meritò, qui deos aut nullos posuerant prorsum, aut segnes ac torpentes, casui &

B fortunæ permiserunt omnia, ne dij meliores habeãt ministros, quàm sint idem ipsi. Nam si mentem aliquam & rationẽ attribuerent administram, hanc certè omnes mallemus Deum esse. Et quemadmodum qui particulã quampiam magni regni contemplantur, quia non omnia uident euenire, quemadmodum ipsis expedit, damnant ilico procurationem & consilium regni illius, quum tamen optime & saluberrime, & sicuti uniuerso corpori cõducit, gubernetur: quique unum aut alterum diem accepti sunt hospitio in ædibus prudentiss. ac diligentiss. patris familiâs, animaduertunt nihilominus aliquid quod parùm probent, damnant ilico apud se constitutionem illius familiæ, quum rector domus non ad unum illum aut alterum diem referat rationes & cõstitutionem domus suæ, sed ad totum annũ, aut longius tempus: Ita qui portionem aliquam mundi ad breue quoddam tempus cõsiderant, aut ad utilitates seu libidinem potius aliquorum referunt, sic improbant, ut agi temerè arbitrentur & sine numine: quum diuina illa sapientia non omnia ad unum aliquem angulũ, uel ad certos aliquot homines, nec in unum annum aut seculũ describat & referat sua opera, sed incredibili ratione ac cõsilio ad omnes regni sui partes in æuum omne. quæ si perpenderemus, si interrogaremus sapientes, & priscam cõsuleremus memoriam, multo iudicaremus tantis de rebus & uerecundius & cordatius. Nunc uerò pueri nati heri aut nudiustertius, imperiti, inexperti rerum, inexercitati, pleni prauis studijs

atq; animi affectionibus, uacui atq; inanes ab omni doctrina & eruditis cogitationibus, sentētiā ferimus de maiestate tanti opificis: & quos pudere oportebat de rebus humanis uerbū ullū facere, nō pudet de diuinis quicquid collibitū est statuere, abrogare Deo regnū mundi, & tribuere fortunæ temeritati, quam nullā quidē uiderūt in mundo, sed ex inconsiderātia suarū actionū, ex impatiētia euentuū inuexerunt. ut meritò illos satyrica maledicentia Iuuenalis perstringat, dicens: A

Nullum numen habes, si sit prudentia. sed te
Nos facimus Fortuna deam, cœloq; locamus.

Et Aristoteles: Vbi plurimum sit prudentiæ, ibi minimum fortunæ, sicut rursum, ibi fortunæ plurimū, ubi prudētiæ perparum. In multis ea est superbiæ atq; arrogantiæ impotentia, ut curam omnē terrarum in se unos conuerti oportere censeāt. si quid ipsis accidat quod nolint, continuò faciant ingens Deo conuicium, imò ipsum præesse mundo negent, aut prauè atq; iniquè res administrare, & audent illum iurgio lacessere. Prætereo insanorum regum dementias, ut Xersis & Caligulæ, qui simultatem sumebant cum Ioue & Neptuno, quos esse deos rebantur. Lucanus uerbis Cæsaris dictatoris, quàm aptè ad arrogantiam principis ex fœlicitate insolentis:

Nunquam se cura deorum
Sic premit, ut uestræ uitæ, uestræq; saluti B
Fata uacent: procerum motus hæc cuncta sequuntur.
Humanum paucis uiuit genus.

Quasi uero regi naturæ, cuius leges sunt fata, aliquid sit in mūdo uniuerso magnum, aliud paruum, nedum in hominum reculis ac negociolis. Ille enim immēsus, infinitus, æqua proportione excedit reliqua omnia quę sunt definita, magnum, paruum, humile, excelsum. nostra sunt hæc omnia inuēta, non illius: quæ non solum ipse non nouit, sed nec eius ministra natura in plurimis. cui tam facile est aurum producere, quàm plumbū, ligustrum quàm rosam: sicut pictori æquè est leue togam sericam pingere, ut laneā: & in hominibus creandis tanta difficultate nascuntur plebeij, ut nobiles. ex eisdem omnes constamus elementis. Regit quidem Deus ciuitates & populos per principes ac proceres: sed non minus priuati hominis cura tangitur, q; principis. etsi præsentius ostendit se adesse rebus principum, non propter eos, quorū quiuis unus est homuncio, sed quia illis tam multa hominum millia continentur. Et tamen si quis expendat uniuscuiusq; priuati hominis uitæ cursum, manifestā deprehendet curā Dei de illo. Quidā uerò nollent esse Deum tam ubiq; præsentē, prouidentē omnia, cernentem omnia, testem, iudicē ac uindicē malorū, tanq; obseruatorē quendam actionū nostrarū, uerborum, cogitatuum. & quemadmodū mali facinorosiq; homines libertatē esse ducūt abolitionē magistratuū & legum,

A legum, nec à quoq; scelerum suorũ pœnas expectent aut metuãt: ita &
hi libertatẽ incredibilẽ fore sperant, si nullũ consiliũ præsit mundo, sed
omnia casu & temerè ferantur, & sine arbitris peccent. Ea mente Lu-
cretius Carus poëta Epicuræus, Epicurum ait magno metu liberasse
humanas mentes, quòd supstitiones sustulerit, & fortuitu geri omnia
confirmarit. deos ipsos nempe beatissimos, nec habere negotij quicq̃,
nec exhibere alijs: scilicet in diuis adeò delicatis interruptũ iri quietem
illam beatissimã, si quid rerum molirentur. Age uerò, an'ne est liber-
tas ciuitati, nullum habere à quo regatur? est libertas naui, sine clauo
& gubernatore undis ac uẽto permitti? libertas ergo erit, nullum esse
in schola præceptorem, nullum in domo patrem familiæ, nullam men
tem in homine, sed solas cupiditates miscere, ac turbare omnia pro li-
bito. Id uerò nec pecudes cuperent, quarum interest pastores habere,
à quibus deducantur in pascua, atq; in eis defendantur ab iniuria fe-
rarum. Deniq; dicant mihi, cuius cœtus libertati conducat sine magi-
stratu, sine rectore, sine cõsilio & legibus uiuere. Ita sanè magno metu
liberauit Epicurus humanas mentes, sed pessimas & flagitiosissimas.
Nam bonis quid nunciari potest acerbius, quàm Deum terras non
respicere, nec homines curare? quanta licẽtia præbetur malo ad omne
facinus, quanta desperatio bonis omnibus, quòd careant eo, cui men
B tem & conscientiã suã sint approbaturi: quam hominibus approbare
uel non possunt, uel nõ curant. Vir bonus siue exulet, siue expiletur,
siue affligatur, siue pro beneficio maleficium recipiat, quanta est illi &
q̃ efficax cõsolatio, scire præesse mundo, qui falli non possit, optimus
ac potẽtissimus, cui mentes nostræ apertæ atq; expositę sint, sub illius
oculis atque arbitrio fungi se officio probi uiri, illos mali. At molesta
res superstitio est, fateor: eam sustulit Epicurus. Rectè Cicero, quasi
difficile sit tollere superstitionem, ubi religionem sustuleris. perinde ac
si quis dicat, Liberaui hunc profusione, auarũ enim reddidi: liberaui
temeritate, quia timidũ: liberaui dolore, nam occidi. Sed opinio hæc
minutorũ est philosophorũ. illi uerò quasi maiorũ gentiũ, Socrates,
Plato, & Socratici omnes, asserũt diuinæ mentis procuratione terras
& cœlos gubernari, nec quicq; ferri casu aut fortuitò. Nam quid ma-
gis temeritati fortunæ aut casus contrariũ atq; inimicum, quàm ordi-
nis perpetui series & cõstantia? In toto uero mundo uidere est ordinẽ
inuariabilem atq; admirandũ. Facies uniuersi qualis est nunc, talis fuit
omni hominũ memoria. Non aliã uidere patres, aliãue nepotes Aspi
cient: inquit Manilius. Motus cœlorũ & actiones sui semper similes,
rerũ inferiorũ species eodẽ modo procedũt. Nam & si in singulis rerũ
uarient nonnunq; inhærentia, ut in aliquibus hominũ, in aliquot fru
gibus, hoc aut illo tẽpore uel loco, in uẽtis, inundationibus, incẽdijs:
natura tamen speciei eadem est perpetuò, & inuariabilis, eædẽ formæ,

eædem facies rerum, eædem cupiditates, appetitus, actiones, opera. A Vbi ergo est casus, ubi temeritas in natura, in qua est tāta & tam perpetua cōstantia, tam omnia certis adeò legibus descripta & cōstituta? temeritatis enim & fortuiti casus propria sunt uarietas, inconstantia, mutationes crebræ sine caussa, & diuersissimæ. Nam si tu quòd uenti mutent, quòd facultates & fortunæ hominũ & regionũ, protinus casum colligis, casu etiā dices fieri, quòd in æstate aliud sumas pallium, quàm in hyeme, & alijs utare ciborũ generibus. Ad eundē modũ casum esse affirmabis mutationes quatuor anni temporũ: non enim semper est idem habitus cœli & soli, quũ nihil ordinatius cogitari possit aut descriptius. mutātur enim rerũ perpetuarũ & immutabiliũ actiones, prout expedit ijs ad quæ referuntur. Quàm illud prudēter & magno est ab Aristotele iudicio animaduersum, si quis ex tenebris prodiret in hanc lucē cœli & mundi, quem nunquàm antea cōspexisset, nec de illo audiuisset, cōsideraret autē cursus & actiones rerũ, nullo penitus modo dubitaturũ hunc, quin hęc omnia cura cōsilioque tenerent principis sapientiss. & potētissimi. Addā his M. Tullij argumētũ: Quæcunque consilio regũtur, melius & aptius regũtur quàm quæ sine illo. nihil uerò melius, nec pulchrius mũdo regit: cōsilio ergo, nō fortuitu regitur. Assignet uerò mihi aliquis quippiā in mũdo uniuerso, quod nō ordine & sapientia procedat, siue cœlos, elemēta, siue animātes, herbulas, plātas, B & alia quæcunque: omnia suos habent cursus, suos fines destinatos ac certos. Regere aũt est, rem in finem dirigere, & quasi cursum eius moderari, quo finē pertingat. hoc idem est gubernare, ut nauē aut equũ. Quis ergo uerius res conditas regit ac gubernat, quàm qui condidit, qui metam assignauit, qui uires attribuit quibus ad metā perueniāt? an nō regit equum, qui illũ in uia dirigit? nō nauē, qui clauũ torquet, & moderatur? Vnde sunt initia, progressus, fines, uires, facultates rerum, si non à seipsis? ab aliquo ergo summæ uirtutis atque artis, quæ temeritatem omnē excludit. Is ergo summæ potētiæ, seu uerius immensæ, cōditor est, rector, gubernator, moderator omniũ. neque enim temerè reliquit ab se cōdita, sed attribuit cuique uires, quibus se tuerent, & actiones exercerent sibi utiles, ut uiuerent, uigerent, ualerēt. Videmus annis tribui à Deo, per quæ uita propagat, per quæ sensus oblectātur, mentes pulcherrimo atque admirabili spectaculo detinent. Age porrò, ponamus Deum qualis est à nobis euidentiss. rationibus descriptus. quęramus iam ab aduersarijs, quid caussæ esse dicāt, quo minus qui sit eiusmodi, non regat, & procuret mundũ. An deerit ei regendi scientia, qui est sapientissimus? an uis & potētia, quę est in illo immēsa atque interminata? Quid ergo? cœlũ, aut fortuna, aut casus poterit & sciet mũdi procurationē sustinere & exequi, princeps mũdi tāta illa ui & sapiētia nesciet, aut nō ualebit? Quidā Epicuræo more nimis occupatũ fore Deũ atque

anxium

A anxium caussantur, si in eius humeros uniuersitatis administratio incumbat. qua ratione prouidentiã Iouis deridet Lucianus Sophista, & Plinius Secũdus, in regnũ mundi frigidissimis cauillis uterq; ludẽs. idcirco pœnas euenire maleficijs feras ait Plinius, quòd princeps naturæ occupatus tanta regni mole, non potest omnibus pariter consulere. omitto Lucianum, hominũ & deorum subsannatorẽm. Nam irridere omnia, multo est facillimũ. Loquar de Plinio. an non uidetur uobis homo grauissimus in re tanta scurrari? Si Deus est homini similis & par, & ad normã nostrarũ uirium diuinas metimur, iure prouidentiam Dei rident, & illius miserent, in quem tanta premat regni moles, atq; adeò molestia. Sed quis fingit sibi cogitatione talem Deum, nisi qui nec cogitationem, nec mentem omnino habet ullam? Aristoteles quoq; nõ minus ineptè ac absurdè in libello de Mundo, Si modo eius est hoc opus, cuius phrasis reclamat titulo: sed cuiuscũq; est, is Deum facit similẽ magno Persarũ regi, Xersi puta, uel Cambysi, uel Dario, qui ipse per se maxima & pulcherrima regni obeat munia, minora & sordida mãdet alijs. indignũ ducens, tantum principem manus ollæ aut scopis aut strigili admouere. Ita principẽ naturę affixũ cœlo extremo per ministros procurare hæc terrena, à quibus certior fiat quid agatur. Cui simile est illud apud Ciceronem II de Nat. deorũ: Magna

B dij curãt, parua negligũt. Malè profectò agitur cum pietate numinis, quoties humana infirmitas ad Deum transfertur. non enim fit homo Dei potentissimi ac optimi similis, sed è contrario creditur, Deus malus atq; imbecillis homini similis. Hic est error Homeri & poëtarũ de dijs, confutatus à philosophis, explosus atq; eiectus illustratione ueritatis, quam CHRISTVS attulit secum è cœlis. Ecquid tandẽ simile aut commune habet Deus cum Xerse? Xerses homo delicatus, uitam quandam instituerat uoluptariam: quam lædi & interturbari autumabat, si ipse uel culinam suã, uel equile aspiceret, uel uestes suas detergeret, aut se ipse pecteret. ille ita agebat. Cyrus autẽ rex eiusdem gẽtis, multo aliter: & Fabricius, & Annibal, & Marius, & Cęsar, & Alexander, qui primi in exercitu duris & difficillimis operibus admouebant manus, & quid militi agendum esset exemplo sui edocebãt. Sed quid hæc tamen ad Deum? quasi illi quicquam sit maius aut minus, sordidum uel nitidũ, & non omnia infinito paria, & spiritui æquè munda. At indigna sunt tanto principe eiusmodi ministeria. Quis fecit indigna? Nam digna & indigna non natura separauit in Deo, sed superbia in hominibus. Indignum est, ut locuples malus & inscius uerrat cubiculum: non est indignum, si uir bonus & sapiens pauper id faciat. Vides esse prauitatis iudicij, & superbiæ, quæ ex opulentia nascitur. Sed quæ tandem sunt isthæc sordida atque indigna manibus Dei, ne coinquinentur? sublunaria scilicet uaga, fluxa, inconstantia, mille

mille mutationibus per horas singulas obnoxia, tum ortibus & casibus perpetuis. Ceu uerò non supra lunam motus sint incitatiores, & mutationes crebriores, quàm sub luna. Nasci autē & interire multa, ea est mūdi huius ratio: sicut oriri solem & reliqua sidera, tum abscondi, cōiungi, & separari. Nec magnitudo & sapiētia minus elucet in his paruis, quàm in illis uastis corporibus. Quanta est admiratio artificij diuini & ueneratio maiestatis ex cōtemplatione apiculæ, aut formiculæ? quod idem ipse Aristoteles in libris de Animalibus fatetur. Quid, quòd cœli & sidera stabilitate sua, cognitisq́ authoris sui legibus uadunt, ut parum uideatur esse opus prouidentia. Hæc uerò quæ tu fluxa & uaga & inconstātia nuncupas, nisi magno consilio & prouidentia temperētur, cōfundentur breui & peribūt: ut magis se quotidiana Dei prouidentia in infernis quàm supernis proferat. Non ergo sunt indigna Dei procuratione, quæ illa tantopere indigent, quæq́ sapientiam procurantis ad cultum & uenerationem illius euidenter præ se ferunt & monstrant. At regit hæc, & nouit per interpretes. Difficile est cogitare, quemadmodū illa perfectè norit. Si aliorum relatu intelligit, quis terminauit scientiam illius? qui locus, quæ regio potuit impedire, ne illius cognitio progrederetˊ ulterius? Hæc præscribere homulum aliquem, & definire, quantæ & quàm proiectæ est insolētiæ? Tu ergo quum ingenio tuo coneris penetrare terras & maria, etiā cœlos ipsos transcēdere, diuinā mentem cœli carceribus coërcebis? quanto esset congruentius, affirmare alias omnes mentes per illum nosse, quæ nouerint, quàm è diuerso illū per eas? aut sic ipsum in se nosse omnia, & alias mentes in eo, & per eum quantum ipse permittat. Quamuis ipsum ministris uti uerum est, attestante diuino oraculo: Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis. & alio in loco: Millia millium ministrabant ei. quemadmodū instrumēto cœlorum inferiora hæc gubernari, opinio est multorū. Ille tamen qui omnium est conditor, nullis instrumentis indiget. Nam si id continuò fit, quicquid ipse uult, uelle illius erit author atque instrumentum. nec magis ad hæc regenda astris indiget, quàm quum luto aperuit oculos cæci: sicut refert historia Euangelica. lutum enim magis uidebatur obturaturū oculos quàm aperturū. Sed ipse ostendere nobis uoluit, omnem naturam esse sibi instrumentum ad quiduis, quantumcunq; alienum. Itaq; si princeps ille naturæ uellet, tam regeret mundū saxis quàm sideribus. Archimedes Syracusanus mathematicus sphæram composuit automatam, quam multi adhuc imitantur. Poterit ergo sine angelis mouere sphæram suam homo, non poterit Deus? Ministros ergo ad ordinem & concinnitatem naturæ Deus condidit, non ad necessitatem suam. Neque enim est Deus uel imperitus, uel inualidus, ut homo. Quas res ipse per se absque instrumentis creauit, eas res solus potest

A test tueri ac regere. Quàm alienum esset ab omni ratione, ut quod maius est, posset, impos eius quod esset, minus ac leuius. Iam uerò quæ ipse per ministros suos, quæq; per instrumenta sua gerit, num nō ipse idem dicendus est gerere, ut princeps à quo iussus minister aliquid agit? An non ego scribo, quia penna in scribendo utor? Quocirca curat terras, qui per ministros, quiq; per instrumenta curat: non aliter, quàm qui horologiū & quamcunq; machinam automatam instruit. uires enim & motus instrumenti ab eo ipso sunt. De scientia & potestate diximus, restat de uoluntate: quæ etiam duabus illis prioribus propemodū est manifestior. Quid enim potest despicere, aut sua cura indignū ducere, qui procreauit omnia? Non enim procreasset, quod inter opera sua nollet reponi: non conseruaret, quod indignū duceret sua cura. Quis enim uel obsistere eius uoluntati potest? aut ab eo rationem reposcere, cur ita agat? qui omnia agit iustissime, refertq; omnia ad utilitates nostras, nihil ad suas, quas nullas prorsus habet. Cedò autem, quid ille usquam cōdidit tam abiectū nostra existimatione, & despicatum, in quo nō uarijs modis reluceat similitudo sapientiæ, maiestatis, bonitatis ipsius? ut appareat nihil ab eo contemni atq; sperni, quod tanto artificio crearit. Ad hæc caussæ omnes effecta sua curant, & quantum est uirium suarum conseruant: atq; eo diligentius, si
B cognoscendi facultate sint præditę. quod quum sit naturale, profectò ad aliquā Dei similitudinē est rebus insitum. Neq; enim aliunde sunt naturæ nostræ omnes, q̄ ab eo: omnia illuc se dirigunt & referūt, ut quantū efficere possint, Deū in se reddāt ac repræsentent. Accedit huc, quòd opifex omnis sapiens, opus quod fecit quandiu approbat cōseruat, si potest: certè ad curam suam censet pertinere. Deus uerò non solum sapiens est, sed etiā optimus: omniaq; illius opera, quoniam illius, bona. At quo quis excellit probitate, eo pluribus uult prospicere, & plura in curā suam recipit, eaq; dexterè & scienter tractat gubernatq;, si bonitati adiuncta sit industria. Adde quod amor caussa fuit condendi mundū. Amat Deus omnia, quia sua, & idcirco bona. Quid porro amatur, quod nō etiā curetur, & quidē sedulo? Quòd si curat omnia, si nihil omittit penitus, si etiam procul (ut sic loquar) dissita, & tenue sui uestigiū referētia: quanto magis & peculiarius hominem, qui magna de caussa quū reliqua sint opera, is unus propter cōmunicationē mentis filius dici illius possit? Itaq; in sacris literis non solū dicitur conditus ad similitudinē Dei, quod est cōmune omnibus, sed ad imaginē quoq;. quumq; illi uni ex rebus omnibus quæ corpore essent uestitæ, curam indiderit colendi & amādi sui, manifestior est cognatio Dei ac hominis, à q̄ uult nosci se, coli, diligi, eumq; idcirco peculiari esse etiam Deo curæ. Quòd si quæ magis amant, curātur diligētius: profectò apparet, magnā curā gerere Deū de rebus hominū. Quid enim manifestius

ſtius oſtẽdit ſe Deus diligere, quàm nos, quibus omnia hæc inferiora A
tanq; domeſticam ſupellectilem parauit? Nam ſi quis brutorum uitæ rationem, conditionem, mores cõtempletur, facile deprehendet illas non domi ſuæ habitare, ſed noſtræ, illasq; propter noſtros uſus eſſe conditas: & ſi quid habent ſuum, hactenus habent, quia nobis inſeruiunt, ſicut in Pſalmo ſcriptum eſt: Qui dat iumentis fœnum, & herbam ſeruituti hominũ. Nec aliquid ſumũt ex mundo ad uitæ cultum, ſed in diem uiuunt, atq; adeò in horam, & ea ſolum capiũt, quæ ſuſtentando corpori ſufficiant: omniſq; illorum opera & labor, & fructus, uſibus noſtris ſeruit, non eorum: ut canum, ouium, equorum, boum, apum. uel quæ noxia exiſtimantur, uſum ſui aliquẽ uel in edulijs præbent, uel in medicinis. At uerò quum curam Dei dico, loquor hominum more: nam proprijs & appoſitis uerbis diuina illa exprimi à nobis non queunt. nõ enim cura eſt in Deo, qualis in nobis, cum labore, anxietate, defatigatione: nec maior aut minor de alijs rebus cura. Sed de rerũ euentis transferimus in Deum ea quæ ſunt propriè noſtra, ut aliàs declarabitur. alioqui nemo poſſet rectè de diuinis uerbũ unum uel proferre uel intelligere, ſicuti dudum dicebã. Curæ autem præcipuæ ac beneuolentiæ Dei erga hominẽ hæc ſunt ſigna, quòd monet, quòd docet, quòd aſſueſacit eum uię qua perueniturus ſit ad ſe, hoc eſt ad immortalem beatitudinem, cui eſt conditus. Docet ad ſe unum accurrere in proſperis gratulatum, in aduerſis remedium, in neceſſarijs B
opem atq; auxiliũ petitum. ab illo enim ſunt nobis bona omnia. Nam ſi Deus terras negligit atq; aſpernatur, quò tandem miſerũ hominum genus confugiet? quanta in calamitatibus afflictio, imò deſperatio? ſi rex naturę nos non exaudit, ſi eſt inexorabilis, quid nobis opus eſt tali Deo? qui, ut rectè dicit apud Ciceronem Cotta, ſi nulla gratia nulla in nos charitate tangitur, ualeat. Accurrere autem ad Deum in rebus difficilibus, eiusq; fidem atq; opem implorare, tam eſt uerum ac naturale, ut omnes afflictione preſſi ad cœlum ſtatim monſtrante natura oculos attollant, & manus. illic enim propter loci excellentiam reſidere putant ſanctam illam & omnipotentem maieſtatem. qui ſi non audit nos, nec precibus & affectib. noſtris tangitur, ſed ſedet durus atq; indeprecabilis, quid poteſt hominibus triſtius accidere, uel acerbius? an nõ meritò cum eiuſmodi Deo ſic expoſtularet homo? Siccine deſeris nos rerũ omniũ parens & author ſanctiſsime? ſiccine ualere nos iubes fœturã tuam? Cedò igitur, cui nos tandem tradis? temeritati ne caſuũ & fortunæ? quid cogitari poteſt crudelius? Genuiſti hominem, quo pulchrius aut præſtabilius nihil eſſe uoluiſti inter omnia quę cernuntur, & tam excellentem fœtum tuum tradis educandum non nutrici probæ, non ſapienti pædagogo, ſed ſtultiſſimæ fortunæ & caſui dementiſſimo, per mille pericula & calamitates miſerè iactandum. ca-

ſui

A sui inquam, quo nihil est magis sapientiæ tuæ contrarium. Iubes eo lite, sectari uirtutem: quorsum, si nihil inde præter ærumnas expectamus? nam uitæ huius cōmoda impij, consceleratí, audaces occupant: istis fortuna est blandior atque indulgentior, quàm probis & moderatis hominibus, hoc est tui similibus. Quas ergo agemus tibi gratias, quòd in mundum inuexeris, quos necesse sit uel malos esse, uel afflictos, rectricem'q; omniū nostrarū actionū temerariam fortunam esse iusseris? Hæc quidem querela iusta est de istorum deo. in nostrū uerò non competit, qui nos egregia & singulari cōditione misit in uitam, in'q; ea cōseruat, ut summo suo beneficio facile sit nobis si uelimus deis esse, unà cum illo. Porrò quidam ex istis dilemma se adferre putant sanè quàm acutū & indissolubile, quo homines de ui & mente diuina incertos dimittant. Si Deus est, inquiunt, unde mala? sin uerò non est, unde bona? Versiculus est græcus, quem citat Cicero in eandē propè sententiā. Si curent dij bene bonis sit, male malis. Quid potest dici in uerborum contrarietate concinnius aut uolubilius? quū nihil sit inanius in sensu. Quæ nam sunt tandem bona ista, & mala? Bona uocant nostris corporibus utilia, nostro appetitui congruentia: mala autem, contraria, ut eluuiones, incendia, pestilentiā, sterilitatē, famem, bella, euersiones urbiū, captiuitatē, paupertatem, infamiam, dedecus, dolo-

B rem. morbos uocant mala, & miseriam. Rursum affluentiā, diuitias, libertatem, gratiam, decus, dignitatem, prosperā ualetudinem, bona & beatitudinem: ut bona dicantur utilia, mala incommoda & noxia, non menti, sed corpori, & ijs qui affectu annexi sunt motibus animorum incōsultis. Creat hæc quidem Deus omnia, sicut Hesaias uerbis illius dicit: Ego sum Deus creans lucem, & faciens tenebras, bonum & malum: hoc est, & aspera & iucunda sensui. Sed refert consilio suo inæstimabili in finem aliquē nobis utilem, ut nos uel meliores reddat, uel à sceleribus deterreat, transferat'q; ad frugem meliorem. non enim copias uel sterilitates agrorum propter animantes mutas creat. Nunquid curæ est Deo de bubus? inquit Paulus. Ad nos ea cura dirigitur, non ad boues, equos, asinos, qui in usum nostrū sunt conditi, quemadmodum modò declarabā. Quid, quòd mundi rector non uni aut alteri anno prospicit, sed diuturnitati seculorum. Prouidētia illius ad longè pòst uenturos se porrigit, ut diutina continuatione in aliquem egregium exitum perueniat eorum qui digni sunt illa ipsius cura: nempe hominum bonorum, à quibus amatur, & quos redamat, his'q; omnia per ambages & circuitus admirabiles in bonum semper, atque id quod ipsis maximè conducit, uertit: non ad ineptias præsentium utilitatum, sed ad sempiternam fœlicitatem, quod unum est hominis bonum certū & uerum. reliqua enim, sicuti philosophi uocant, ἀδιάφορα, seu neutra: ut uerò Paulus, nihil. Non male Cato senior, stultos dixit

E multùm

multùm sapientib. prodesse, quòd ab ijs cautiores ac meliores fierẽt: A prudentes nihil conferre stultis, qui illorũ rectè facta non animaduerterent. Quæ qui considerauerit attentius, inueniet, quocirca nullum esse cuipiam querelæ locum relictum, ut bonis mala, malis bona eueniant: quod dictum ex malorum & bonorum ignorantia est natum, in quo sapientes à uulgo uehementer dissentiunt. Vulgus enim omnia metitur corpore, sapiẽtes animo. ideoq; inter illos mira diuersitas, dum aliàs populariter, aliàs philosophicè loquimur. Aiunt enim, Socrati Atheniensi & M. Regulo in medijs tormentis ac morte non male fuisse, nec Sardanapalo regi Syriæ in rosa bene. Sed de horum in loquendo & sentiendo inconstantia infinitum esset dicere. Nimirũ uersabantur in tenebris: CHRISTO gratia, à quo deducti sumus in lucem & diem, Itaq; homines qui in tantam latitudinem consilij nõ mittunt oculos, nec bona & mala uera regula dignoscunt, statim ex uno uel altero exemplo quod ipsis parũ probatur, damnant in uniuersum cuncta. tanto autem proiectius & desperatius, si ipsis, aut ijs quibus bene cupiunt, contra sententiam res cedant: quemadmodũ pueri delicati, quum quid à parentibus eorũ fit, quod ipsis displiceat, ilico in eis & prudentiam requirũt, & charitatem erga se. Nihil est in rebus quidem quæ sub cognitionem nostram ueniunt, regno mundi similius, quàm uita quæ corpori nostro ab anima præstatur. Nam ut anima B corpus uniuersum singulasq; eius partes sustentat, uegetat, uiuificat: ita Dei præsentia salutem uitamq; adfert rebus omnibus. magnumq; Dei simulachrũ, mundum gubernãtis, est humanus animus, corpori suo uitam & sensum tribuẽs: atq; adeò hic ad imaginem illam est conditus Dei mundũ temperantis, sicut angelus ad imaginem Dei seiuncti à cura mũdi corporalis, de quo mox loquemur. Et quandoquidẽ ille præsens est omnibus, omnia intuetur, uidetq; nõ solum corpora, sed animos item quos ipse condidit: isq; est demum uerus & iustus iudex, cuius sapientiã nulla res potest fallere, cuius æquitas singula perpendit, cuius potentiæ nemo poterit eximi. Nam humanis legibus & magistratibus potest fieri fraus atq; impostura per uafros & callidos homines, illi non potest. Cato apud A. Gellium in oratione quam habuit pro Rhodiensibus, negat legibus puniri uoluntatẽ, sed actionẽ: nec legibus ad hunc modum caueri, si quis tantũ agri uelit possidere, ea mulcta esto, sed si quis possideat. At Cicero & alij philosophi, peccata multa sola uoluntate fieri, non negant: quale est illud secunda Actione in Antoniũ, Si occidisse Cæsarem scelus est, & uoluisse erit scelus. Dic mihi, quis erit sceleratæ huius uolũtatis iudex, & animaduersor, nisi is solus qui eam intuetur: nam homo externa tantum cernit. Sunt etiam quædã crimina, quæ illi ad Dei ultionem remittunt: ueluti apud Senecam ingratitudo, primo lib. de Beneficijs, & Cicero de Legib.

A gib. secundo: Ad diuos adeunto castè, pietatē obseruanto, opes amouento: qui secus faxit, Deus ipse uindex erit. Atqui uindicare hæc omnia non potest Deus, nisi cogitatus perspiciat, & nostrarū rerum cura tangatur, & imperium habeat in uita functos. Ita est profectò: alioqui nihil fuerit uita hominum, nisi merum latrociniū, aut uirtutum simulatio, suorum commodorum caussa. Plinius in Historia [redacted] ait, Deorum numine cuncta agi, ex usu esse uitæ ut credatur, ideoq; inductum per homines sapiētes. O proditorem generis humani. nam si id secretum tanti refert nostra ignorari, tu qui profers, an nō prodis nos omnes, & uinculum illud dissoluis, quo societates cœtusq; hominum continentur? Valerium quendam Soranum doctissimū togatorum in crucem esse actum scribit Macrobius, quòd uerum urbis Romanę nomen enunciarit: tu Plini, qui tantū & tam salutare arcanū euulgas, quàm multiplici dignus es cruce? Impij sunt, & dijs sacri, qui mysteria Eleusinæ Cereris in Attica terra diuulgant: tu qui tantum mysterium profanas, quam tandem mereris pœnam? Sed nō est mysteriū, nec arcanum, neq; ab ingeniosis uiris excogitatū ad utilitatem uitæ, sed à natura insculptum, & infixum omnium animis. Quid tu, an censes tam male agi cum genere hominū, ut homines esse homines nisi per mendacium non possint? Neq; enim relinquitur in uita quicq; homine di-
B gnum, si Deus à cura nostri est auersus. An iustitia, an charitas hominum inter se, & amicitiæ, an pietas in patriam, in parentes, an gratitudo in benefactores? Quid opus est illis omnibus ficta simulatio? pro illis omnibus suffecerit, quantum rebus atq; usibus tuis expediat: ut mercaturæ sint uirtutes omnes, non uirtutes. Quorsum enim aliud, quandoquidem nemo est qui animū spectet, aut iudicet? An non pudet philosophos, post sublatam prouidentiā uerbū ullum de uirtute & pietate facere, aut omnino eam nominare: quę nulla omnino sit amplius, si Deus nos in suam curam non recipiat? Sed pergunt ineptire, Etiam si nulla sit (inquiūt) remuneratio uirtutis, si nullus sit Deus, tamen quietius & iucundius & securius uiui secundū uirtutem, quàm secundū uicium. O uoces hominū seipsos nō exaudientiū uæcordes. Si nihil habiturus sum unquam aliud quàm uitę huius cursum: si nullum respicio qui cōscientiā meā speculetur, aut norit, iubetis me relinquere mea cōmoda propter res ficticias? q̄d satis est à nobis superius ostensum. Est etiā qui pronūciet, nullū uerius colere uirtutem, quàm qui amisit famam boni uiri, ne amitteret conscientiā. Hoc nihil potest dici uerius, sed parum cōgruenter, si Deus non sit scrutator cordium. Quid enim hoc illi prodest, aut quem habet fructū, aut cui se tempori reseruat? Sequitur enim solum speciosa quædā nomina, sed inania, & flosculos amœnos sine fructu. At iucundius uiuitur cum uirtute, & securius: ita planè, cum simulatione uirtutis, cum externis actionibus

ad obſequium humanarũ legum accommodatis. Neq; enim pœnam metuis, quia leges non uiolas, & haberis uir bonus. Vnde accedit tibi precium, & decus, & bona opinio. fidũt tibi omnes, credũt & cõmendant negocia publica & priuata. itaq; ars ea quæſtuoſa eſt: uoluntatẽ quã inter hæc geras, nihil refert. Quid, quòd ſi uirtutẽ ſequeris, ut iucundius & quietius & ſecurius uiuas, iam ut alij opes ad quietẽ ſuam, alij rura & hortos parant, alij uxores diuites & induſtrias, alij ſacerdotia: ita tu uirtutem conſectaris tanq; quietis tuæ inſtrumentũ. ut appareat, nundinari te uirtutẽ, & pluris facere quietem, q; illã. Ita apparet, ſi aliter quietem & ſecuritatẽ poſſes nanciſci, te longũ uale dicturũ uirtuti, qua dicis nihil eſſe in mundo pulchrius, amplius, præſtabilius. Eſt hoc planè eneruare in animis hominũ Dei & pietatis reſpectũ, ſi uirtutem cenſeas debere parari ad uitæ certiſs. utilitatẽ, etiã ſi nõ eſſet Deus qui noſtra cerneret. refrigeſcit enim cura Dei colẽdi, & uirtutẽ omnẽ non ad animi probitatem, ſed ad oſtentationẽ quandam transfers. A

Quid, quòd multi nõ bene agere uirtutẽ eſſe hanc cenſent, quæ laborioſa eſt & difficilis: ſed nemini maleſacere, ne uiciſſim mali quid accipias. quæ uirtus non eſt, ſed ad uitæ quietẽ cautio & calliditas: de quibus etiã uolumine quinto dicemus. Iuſtitia ergo, & pietates omnes, & amicitiæ, & gratitudines, & fortitudo, & cõtinentia, & quæcunq; ſunt in hominibus magna & præclara, reſpectu Dei continentur atq; B exercentur quẽadmodũ decet: quæ omnia uana, ſtulta, ridicula ſunt, illo ſemoto.

QVOD MVNDVS ESSE ALIQVANDO COEPERIT.

CÆterum nõnulli ut concedant facile Deum omniũ conditorem rectoremq;, negãt tamen mundũ aliquo temporis initio incœpiſſe, ſed eſſe æternũ, conditori ſuo parẽ. Huic ſentẽtiæ Ariſtoteles accedit, inſtructus ſuis axiomatis: Ex nihilo nihil fit: cuius eſt generatio, eſt interitus: & eiuſmodi. Quàm ſtultum eſt de mundi creatione ex legibus naturæ huius ſtatuere, quũ creatio illa naturã anteceſſerit: tum enim natura eſt cõdita, quando & mundus: nec aliud eſt natura, q; quod iuſſit Deus. alioqui miniſter eſſet Deus naturæ, nõ dominus. Sed progreſſus mũdi apertè nobis illius originẽ ponit ob oculos, quo progreſſu uidemus eũ haud aliter quàm hominẽ unũ uel populũ aliquẽ adoleſcere. Reuoluamus ueterem omnẽ memoriã, & ſeriem ac continuationẽ rerũ: uidebimus liquidò ab hinc tria annorũ millia hominũ genus adeò rude atq; impolitũ, ut à feris nõ multum diſtaret. Habitabatur in ſpeluncis, in ſolitudine, ſine rege, ſine lege, ſine iure ullo, & cõfœderatione æquæ cõſociationis: ſeorſum quiſq; per ſe, aut ad ſummũ cum uxore & liberis, erexerũt paulatim tentoria è ramalibus arborũ, & cœperũt caſas & tabernacula cõferre. unde uici & pagi extiterũt: qualis fuit habitatio nõ ferarum modò,

A modò & barbararũ gentiũ, sed ipsorũ Graecorũ per tempora Troiani belli, sicut Thucydides refert. Apud scriptores Grecos inuenio heroas illos qui exercitus Grecorũ duxarunt ad Troiam, literas nesciuisse, ac ne fuisse tum quidem, nisi rarissimas: quod Homerus subsignificat in tesseris eorũ, qui singulari certamine erãt cõgressuri cum Hectore. Certe ante Homerũ ipsum nec scriptores fuerũt ulli penè gentiliũ, atq; literae, nisi apud Hebraeos: quemadmodũ ex ratione temporũ manifestò colligitur. Secutae sunt urbes, & ingenia literis disciplinisq; exculta: & quotidie noua prodeũt inuenta, ut in re bellica, in aedificijs, chalcographiam habemus, gẽtes & insulas inuenimus cunctae uetustati incognitas & inauditas, & reliqua eiusmodi permulta, tanq̃ mũdo semp̃ proficiente, ut homine quantũuis sene. Augeť quotidie uniuersus uitae cultus, atq; expoliť. Videlicet mũdus, ut homo senex, pluribus indies uitę instrumentis indiget. Olim, ut iuuenis, facile se quocunq; cultu uictuq; tolerabat. Iam & morbi sunt plures, & corporũ infirmitas indies maior, eoq; necessitates etiã grauiores ac plures. Quid, quòd rerũ omnia inuenta, quorũ sint, annotatũ est memoriae: quae omnia in mũdi aeternitate, nõ nunc primũ, sed ab infinito tẽpore oportuit reperta, aucta, exculta. Adde huc, quòd si aeternus est mundus, & gentes nationesq; aeternae erũt: uelut Italia, Hispania, Gallia, Germania. Atqui nos origi-
B nes earum gentiũ, auctus progressusq; nouimus, & ex inuẽtis q̃ non diuturnae fuerint facile deprehendiť. In Italia rarissimae erãt literae, quo tempore ceperũt Romã Galli Senones. eodẽ tempore nullae erãt uites in Gallia. Quàm multarũ rerũ notitia atq; usus in Gallia, in Hispania, natus est memoria patrũ, aut nostra, in uestitu, in habitatione, in uictu, in omni deniq; cognitione rerũ necessariarũ, in herbis, in animãtibus. Pueri sumus, planè nũc incipimus: omnia hęc cũ infinita diuturnitate pugnãt. & infantia, quam in multis mũdi partibus annotamus, quid aliud testatur, q̃ mundũ ipsum nõ modò infinitũ nõ fuisse, sed nec admodũ uetustũ? Hominũ in istis nouis insulis uictus nihil differt ab illo qui erat toto orbe ab hinc tria millia annorũ, supra q̃d tẽpus nulla est historia gentiliũ. Vnde refutať Chaldaeorũ & Aegyptiorũ uanitas, qui tot millia annorũ cõfinxerũt: in quibus si quid gestũ diceret Greci scriptores, ut alia ab Aegyptijs, ita & res eas gestas cupidissime sumpsissẽt & retulissent in literas. sed anni illi erãt inanes, & somniati. Nam antiquissima Aegyptiorũ de Phoroneo & Iside, nõ multùm ante Troiana bella cõtigerũt. Quid, quòd lingua Hebraea, quae multis & euidẽtibus rationibus ostendiť fuisse de primis, monstrat clarissimã infantiã mundi. ea enim similis est linguae puerorũ, plerisq; uerbis amphibola, parũ diserta, nõ bene coniũgit partes, & uerborũ tempora cõfundit. Quin & ex ea que est antiquissima, licet sumere testimoniũ antiquitatis mundi, quam ipsa nõ ante quinq; millia annorũ ponit. Dicunt infinities ea-

 dem

dem esse reperta, & toties concidisse nationibus sublatis, apud quas illa uigebāt, partim incēdijs, partim eluuionibus, quæ statis tēporibus ad motus & progressiones siderū necesse est accidere: ita hominibus extinctis perire illa inuenta, rursum usu atq; ingenio paulatim reparari ac redire. Quiduis potius, q̄ ut cum pietate consentiāt: & quam semel arripuerūt opinionē, tuenī mordicus per fas & nefas. Cōmentū hoc ad eludēdas inuincibiles rationes est excogitatū. Quæ enim apertissimè de cōdito aliquādo mundo proponunī, quæq; cogunī ipsi admittere sine mutatione sentētiæ, per eluuiones & exustiones recipiunt: ut hoc nō ad ueritatis inquisitionē excogitarint, sed ne de sentētia cogantur discedere. Primùm, quî sciunt necesse esse eluuiones illas & exustiones euenire ex cursibus siderū? Vt donem illis, coniunctiones aut separationes errantiū siderū modò ad humoris redundantiā uergere, modò ad siccitatē & incēdia. quî sciēt tamen hæc fore uniuerso orbe, ut id possint asseuerare tam intrepide? nam constare inter eos uideo, qui huiusmodi rerum cognitionē profitētur magis q̄ præstant, certa quædā orbis loca coniunctiones has respicere, & illis uel bona uel mala portendere, nō cuncto orbi. At fortasse experiētia duxit eos ad hoc affirmandū. Nihil minus. Quam enim eluuionē orbis, aut incendiū uiderūt, aut legerūt, aut est omnino traditū ulli memoriæ? Nos ex sacris literis unū habemus diluuiū, quod pleriq; gentiliū ignorant. Postea eluuiones & terræmotus & incendia contigerunt, non orbis, sed regionis cuiuspiā: ut in diluuio Ogygis inundata est Attica & Bœotia, sub Deucalione Achaia. Lugdunū Neronis tēporibus una nocte conflagrauit, Delphi in Batauia paucis horis. similes deinceps calamitates multas legimus, uel audiuimus. sed his casibus superfuerūt earū regionū atq; urbiū plurimi, qui secū literas artesq; ac memoriā inuentorum cōseruatā & exercerēt ipsi, & posteris traderēt: ut iactura facta esset ædificiorū & diuitiarū, nō artiū, neq; inuentorū humani ingenij. Illud quoq; Noë diluuiū non siderū cōmistionib. assignaī, sed ultioni numinis. Verū isti solita temeritate sub certū horoscopum reducunt eluuiem illam orbis, & similē horoscopū contigisse ferūt anno uicesimo quarto, qui annus orbē ferè totum insanis istorū prædictionibus terruit, quum nullus annus memoria eorū qui uiuerent aut mitior aut serenior fuerit, aut suis omnibus partibus tempestiuior? Primùm in tanta uarietate, tamq; incertis ijs qui annales scribūt, quem annū possunt ipsi annotare quo diluuiū contigerit? Ita non dicūt hoc euenisse, quia hic erat astrorū coitus: sed quia id cōtigerit, talem affirmāt fuisse. Hoc uerò non est ab experimentis scientiā colligere, sed ad tuendam temeritatem assertionis cōfingere sibi experimenta. Verū irrisit istos natura, qui quo tempore natatura in aquis omnia erant minati, serenissimi ut si quando antea fulserunt soles, & uer fuit omniū amœnissimum.

A ſimum. Iam ut nos eluuionẽ unam terrarũ oſtendimus, proferant ipſi
uel alteram, uel exuſtionem terrarũ quampiã. An uerò nulli erunt tan
to malo ſuperſtites, an ne aliqui? Si nulli, quomodo reparabitur huma
num genus nullo ſemine? hoc difficilius erit explicare, ꝗ mundũ non
eſſe conditũ. Sin aliqui, hi certè de ſuis maioribus, de artibus atq; inge
nijs illorum poſteros edocebũt. quod & fecit Noë, qui poſteritati ſuæ
mundi exordia uſq; ab Adam ipſo patefecit. Etiã ſi hi qui remãſerunt,
ignorarẽt eas artes, certè fuiſſe eas nõ poterãt ignorare, & hoc ſaltẽ tra
didiſſent poſteris. Quid, quòd literarũ uſus, quem neceſſe eſt in mũdi
æternitate æternũ fuiſſe, non ſiuiſſet uitæ mores ac cõſuetudines igno
rari: ex quarum tamen narrationibus apparet, mundũ adhuc nouum
ac rudem fuiſſe. Conchas marinas dicunt longiſſimè à mari repertas:
Mela & Ouidius id tradunt. Quid inde colligitur? mare illic fuiſſe ali-
quando. Quid tum? Præterea, quòd in mõtibus poſſunt fieri cruſtæ
aliquãdo cõchis ſimiles, & quòd illæ potius ſunt diluuij de quo ſacræ
loquũtur literæ ueſtigia atq; indicia. Quid uerò ſequitur, etiam ſi mare
demus illic fuiſſe aliquãdo, ubi nunc agri ingentes à mari procul redu
cti? an hoc arripiẽt pro argumẽto æternitatis mundi? quaſi uerò non
quotidie hoc uideamus in Galliæ huius Belgicæ æſtuarijs cõtingere.
Quid, quòd terræmotibus ſæpe eſt factum, ut ingentes amnes exarue-
B rint, cõciderint mõtes, ex quorum ruinis repletæ ſunt ualles, alibi uerò
montes ſubitò extiterũt. Requiruntur hodie mõtes, fontes, amnes, ur-
bes, maria, quæ ueteres in mũdi deſcriptione poſuerunt. nec eſt opus
ad tantam mutationẽ ſeculis infinitis, una uel altera ætate contingunt.
Quærũt tamen de nobis iſti, ſi Deus ante mundi fabricationẽ æternus
fuit, quid agebat immenſa illa æternitate? quid moliebatur rerũ? quid
ei derepente noui accidit, ut quòd nunꝗ antea nouã mundi molitionẽ
ſuſciperet, cur nõ antea multis ſeculorũ millibus mundũ protulit, cur
non pòſt? Maximũ additur & impietati & falſis opinionibus robur, ſi
homini ad confirmandũ negandumúe quicquid libuerit, ſatis eſt con-
trariam rationẽ nõ aſſequi, aut nõ inuenire. Tu ergo quia tantũ diuinę
uolũtatis myſteriũ non capis, ilico in aduerſam trãſibis partẽ, ut eundẽ
habeãt limitẽ ueritas & ingeniũ tuũ, ꝗdꝗ indignius eſt in reb. diuinis.
Nõ eſt fas homini cauſſas & rationes ſcrutari, quib. Dei uolũtas uelut
adducit̃ ad agendũ: nã ſcrutator maieſtatis, ut inqt Sapiens, opprimet̃
à gloria: ſed uelle & parêre & adorare quicqd illa iuſſerit. Verũ hoc ta
men ꝗd in præſentia à nobis quærit̃, nõ relinquemus dubiũ & alliga-
tum, ne homines queruli & iniquè ſuſpicaces deeſſe rationes puiẽt ue-
ritati, quas illorũ quæſtionib. opponat, tãetſi deeſſe nobis qs poſſet mi
rari. Quòd nõ intelligamus diuina, ea pręcipua cauſa eſt quòd de Deo
ſentimus nimis humanè, & illius tpa metimur ut noſtra, & cõmotio-
nes animi adiũgimus ut noſtris principibus, & indigẽtia uel neceſſita
te premimus. Niſi quis enim ſe ad cõſiderationẽ erexerit ęternitatis, ut

 illam

illam uniuersam quatenus fieri potest cõplectatur cogitatione ac mẽte, A
impiè in multis sentiet, & non digne ad illã sempiternã maiestatẽ ac naturã. In æternitate nec prius est, nec posterius, nec antè nec pòst. omnia sunt, nunc etiã multo magis q̃ explicari sermone ullo humano potest: quia etiã hoc nostrũ Est uix Deo cõgruit, ut Plato affirmat in Timæo. Qui hoc ergo in animo suo reputat, nõ habet q̃d tẽpus aut durationẽ ullam in æternitate partiaẽ, ut quædã sint antè, alia pòst: sicut in uacuo illo immẽso atq; incõprehensibili, q̃d est extra mundũ, neq; est hic neq; illic. Nanq; ad eundẽ modũ quæri possit, cur hic potius mundus positus q̃ alibi: hæ nanq; loci & tẽporis distinctiones in mundo sunt solo, & cũ mundo genitæ, antè aut extra illũ nullæ sunt. Quod uerò quæriẽ, quid agebat antea: idẽ rogari posset, quid agit Deus extra mundum: Non erat antea, sed si q̃d antea, tu imaginaris homo in tẽpore genitus & uiuẽs. Agebat ante mundũ, & sine mũdo, q̃d nunc cum mundo, in sua fœlicitate seipso cõtentus, & sufficiẽs, plenus bonorũ omniũ, & ab æterno cõstituit mundũ procreare, atq; ea cõdere quibus beatitudinẽ communicaret suam: sed tunc, nõ antea, nec pòst, quia sic illi est uisum. Quòd si nos uix aut nullo penè modo quæ ab illo sunt cõdita intelligimus, quomõ rationẽ uolũtatis eius capiemus anteq̃ cõderet, sed iam in illa reuoluimur Dei æternitate indigna. Et mundũ ab æterno esse compositum ac constitutũ magis defendebaẽ olim philosophorũ concertationibus, q̃ persuadebaẽ populo. Simul primũ CHRISTVS aperuit B
quis creasset, quãdo, quomodo, id continuò ab uniuerso est humano genere receptũ, non Christianis solùm, sed Iudæis, Agarenis, etiã philosophis de mundo. Facit ad Dei magnitudinẽ, scire mundũ esse à Deo aliquando constitutũ, ut intelligamus quid & quantũ sit, q̃d ille possit agere. Quis enim potentiã illius queat expendere in æternitate: quæ æternitas uires authoris abscõdit, quasiq; obruit. Quid, quantũ, quatenus, quomodo fabricatus sit singula, latent omnia hæc in æternitate uastissima altitudine demersa, nec quantus ipse per se esset satis iudicari posset in æternitate operis. Pertinet quoq; ad Dei bonitatẽ, existimari aliquãdo conditũ, ut intelligamus quemadmodũ se uoluerit cõmunicare. Nã in æternitate necessitas quædã includitur, quæ preciũ bonitati detrahit. Aristoteles, quum mundũ æternũ affirmasset, Deum supremo affixit cœlo naturaliter operantẽ, pressum necessitate, ne quid aliter possit agere, q̃ sicut agit, ut fata & leges nõ ipsum minus q̃ res alias astringant, & sit quod Poëtæ dicunt,

Fato stat Iuppiter ipse. & Lucanus:

Se quoq; lege tenens, & secula iussa ferentem.

Adimit Deo Aristoteles id quod in entibus ratione atq; intelligentia præditis est optimũ, libertatem: & ex principe mundi facit ministrum naturæ, cui in agendo seruiat. At uerò ubicunq; sunt actio naturæ & uoluntatis, potior semper atq; antiquior est uoluntaria: ut in homine.

At

A At tantus rerum ſcrutator quod potius eſt & melius Deo detrahit, cogitq; in ordinem, nō ſaltem à ſeipſo admonitus quum politica ſcriberet, regem nō eſſe legibus ſubditum: quam ſententiam à iure & conſtitutione iuſtitiæ, ipſe idē acuta ratione quare id fieri oporteret communiuit. Quòd ſi par eſt humanum principem ignorationi, imbecillitati, mutationibus ſubditum, non teneri legibus: quā[illegible]s decet illum teneri ſapientiſs. omnipotentem, & in bono immutabilem? Iam quòd ſcpſit neceſſitate, abſtulit ab eo cultum omnem, charitatem, gratiam. Quis enim ei quicq; debeat, qui quæ agat non poſſit aliter agere? quis igni habet gratiam, quòd carnes coxerit, & aquam ferueſcit, aut aquæ quòd nos humectarit ac refrigerarit? naturalia ſunt eorū opera, nec poſſunt aliter agere. Coco & miniſtris gratiam habemus, qui quæ poterant non præſtare ſi libuiſſet, præſtiterunt tamen noſtra cauſſa. Si quis deum illum Ariſtotelicū imploret atq; oret ſupplex, ut quid uel tribuat commodi, uel auertat damni, quid cenſetis illum reſponſurū? Tu uerò fruſtra cōſumis tempus & uerba, qui mihi ſupplicas. Non enim ea quæ tu poſcis, in manu mea eſt tribuere, legibus definitis præfixiſq; uado, nec minore premor neceſſitate in agēdo, quàm tu in patiendo. Si quæ largiar, proderunt tibi, utere: ſin ſecus, fer tu neceſſitatem tuam æquo animo, ſicut ego fero meam magno. O' fortem

B natura & maieſtate Dei indignam. Et cæteris quidem mentibus inferiores cœlos Ariſtoteles attribuit: Deo uero ſummo, præpotenti, immenſo octauum, hoc eſt ſupremum, eam illi quaſi prouinciam delegauit, quàm inæquali proportione? Quanto enim maiore interuallo excedit Dei natura reliquas mentes, quàm opus Dei opera aliarum, & orbis Dei orbes reliquos? Quod nec poëta Homerus nō animaduertit, qui Iouem ſuum facit denunciantē reliquis dijs omnibus, ut ſi reſtim è cœlo demittant, è qua dij omnes pendeant, ſe unum tracturū in cœlum reſtim cum uniuerſis dijs. Sed ab Ariſtotele libens quæſierim, ſi mentes cœlorum motrices ſunt finitæ, quomodo mouent tempore infinito, quandoquidem ſempiternus & fuit mūdus, & erit poſthac? Sed hæc magis ad philoſophiæ diſputationem pertinent, quàm pietatis, ſicut illa de numero mentium. Dicat aliquis forſan, Quid uos? num nō Deum ab æterno ſtatuiſſe omnia affirmatis? ergo aliter non poſſunt euenire. Statuit quidem, uerū liberè, ut hoc poſſet agere, & diuerſum. Hic eſt quæſtio de fato & neceſſitate. Si enim ille facit, omnia neceſſariò euenient. nam quis poterit mutare? ſi præuidet, neceſſariò euenient, alioqui falletur: nihil ergo eſt medium, ut Cicero concludit in II de Diuinat. Hæ opiniones de fato & fortuna & neceſſitate adeò ſunt in tota gentilitate uariæ ac pugnantes, ut quid dicendum de illis aut ſentiendum ſit, non poſſis elicere. Vulgus aliter ſentit quàm poëtæ, hi aliter quàm philoſophi, iſti inter ſe diſcordes. Democritus neceſsitate

cessitate censet omnia euenire. Peripatetici idem propè aiunt. casum A enim & fortunam non rerum esse, sed nostrarum actionum ac deliberationum. Plato necessitatē ponit, & fatū, & casum. Stoici non admodum ab hoc discrepāt. Epicuræis fortuita placent omnia. Facile in tanta discordia magnā uersari ignorantiam deprehendas, & alij alios suis telis conf[illegible]unt. nimirum quæ esset Dei natura & uis ignorabant, idcirco tantis in tenebris alios alias uias esse ingressos, mirandū non est. Nos uerò Deum ostendimus authorem esse uniuersorū, & liberè actiones suas obire, & exequi: tum esse sempiternū, in cuius æternitate si quis more nostro, ut dudum explicabā, fuisse aut fore cōtempletur, in multos & graueis errores incidat necesse est. Neq; enim est in illo aliud quàm solū esse, & uix illud ipsum. Quocirca omnia sunt Deo præsentia, nec egit aut aget, nec uidit aut uidebit, aut præuidet, sed agit aut uidet, ne quis semel illum iussisse arbitretur, deinde seposuisse curam, quam in naturā cœlorum & elementorū reiecerit. Qui ad hanc se cogitationem atq; intelligentiā non sustollit, nec cogitet quidem de fato aut de prouidētia Dei, aut uerbū omnino faciat. nā perniciosum hoc ei fuerit, si humana mensura, aut etiā angelica Deum uelit metiri. Et quandoquidem ille agit omnia siue solus siue per instrumenta, minime tamen necessaria, quid aliud potest esse fatū, aut fortuna, quàm eius uoluntas, quæ naturā rebus statuit? Sed urgent odiosius: Atqui B ex hoc ipso fit, omnia necessitate euenire. Necessitas autem uel est id quod nulla prorsum ratione fieri aliter potest: ita nihil naturale, nec solem oriri, nec cœlos uerti est ex necessitate. sed ea tantùmodo quę sunt Dei, ut esse illum bonum & beatissimū & æternum. ostēdimus enim ipsum libere in suo uersari opere, & posse aliter agere, si sit collibitum. Vel necessitas est id quod ille iussit, definiuitq; in ordine naturæ ac cursu, quæ sic semper solēt procedere, & perpetuis naturæ caussis constant. ita cursus hic naturæ necessarius est: mutatur tamen, etsi raro, at nonnunq;, ut solem sistere, mortuū resurgere, lucem rursus eum aspicere cui sint oculi effossi. Necessitas etiā est in eo q̄d aliter non solet euenire, etiā si possit, ut nō ningere sub æquinoctiali. Adde huc necessitatē conditionis: ut si sit homo, habere rationis facultatē. Necessitas quoq; naturæ gemina est. altera simplex ex prima cōstitutione, ut solē uolui in zodiaco: altera ex caussa, quum caussa parit caussam, uelut delassari qui ualde laborarit, irasci eū cui sanguis efferuescat. In ordinatione naturæ uolūtates nostræ liberæ sunt, ut cogi à nulla omnino caussa possint, nō ab his inferioribus, nec à cœlis ipsis, qa origo nostra excelsior est, sicuti mox differemus. Et loquor, tanq̄ cœli agāt regantq; hæc inferiora. nā quidā hoc aiūt. cōtrà alij significare solū, sunt qui neutrū: quę disputatio nō est huius instituti. Itaq; cogi non possunt mētes à caussa inferiore ipsis, licet possint incitari & sollicitari, ut à corpore ac sensu. Libertas

A bertas uerò nostræ uoluntatis ipso experimento ostenditur. quam ad rem pertinet uis consultandi & eligendi, quam Aristoteles iure quasi superuacaneam damnauit, si non sit libera humana mens. Nec esset ulla seruitus maior aut grauior quàm animi humani, si nõ haberet imperium in eo quod est proprie ipsius, nempe in intima uolũtate. Non enim tam est seruire nihil possidere in fortunis, nihil habere iuris in suum corpus, quàm non habere in uolũtate. Qui mœror, quanta desperatio, si nos teneri & alligari nodis insolubilib. crederemus, ut non essemus quales uellemus, sed præpediremur plagis necessitatis, ut belluæ: quibus hoc molestum non est, quia non intelligunt. & ex hominibus quo quis ingenio & iudicio minus ualet, hoc alligatiorẽ habet uoluntatem, minusq́ libertate utitur, sed fertur plerunq;, raro ipse sua sponte ingreditur. Quapropter uolũtas nostra ex necessitate naturæ, hoc est certis constitutisq́ naturæ legibus libera est, & liberè se huc applicat, uel in diuersum. Itaq; multa eueniũt, quæ possent non euenire: quæq́ solent euenire, neutra sunt, uel indifferẽtia. Falletur, inquiunt, Dei scientia & prouidentia, si quid homo agat quod possit nõ agere. quippe si Deus uiderit nauigaturum Paulum cras, is uerò non intret nauim, falsus est Deus opinione sua: imò uerò falsus est, quisquis futurum attribuit Deo. Non enim uidet Deus aliquid euenturũ, sed iam

B esse. Quo fit, decipi ac errare ut nullo possit modo. nec cõtinuò ex necessitate id euenit, utiq; non magis quàm quum te deambulantem cerno, aut necessitatem ipse tibi adfero, aut tu mihi deceptionem. Deambulas tu, & potes quiescere, & utrunq; Deus intuetur, nempe actum tuum & potestatem. Nec quia prædixit CHRISTVS fore aliquid, ideo contigit: sed quia futurũ nouerat, prædicebat. Hæc quum ita se habeant, nihil profectò est in rebus fortuna. nectuntur enim caussis caussæ, nec quicquam accidit sine ulla caussa. Nos uerò ex caussarum ignorantia fortunã finximus, sicut quod euentus rei aliquis non erat nobis destinatus, casum: ut fodientẽ incidisse in thesaurũ. caussa enim fuit, reconditum illic fuisse thesaurũ, & me ligonem aut palam in eum impegisse. Nam & quæ à nobis proficiscũtur, quæ uoluntaria nominamus, caussis carent, nempe nostrum uelle. hoc uero aliàs magnas interdum & graues, nonnunq; leues, sed aliquas tamen non necessarias, uerũ quas uoluntas tanq; sibi expediẽtes approbat, quũ possit diuersas, aut etiã aduersas. Preces etiã fiducia erga Deum quantũ proficiãt, intelliget liquidò, quisquis ad uerã Dei cõsiderationẽ se sustulerit. ille enim in statuẽdo rerũ cursu pias preces multis pòst annis futuras, iam cernit præsentes sibi: ideoq; accõmodat ad eas nõ pauca, quæ rogatũ iri ab se amicos suos uidet. Mutanẽ quoq; ad preces ea quæ ex naturæ caussis erant secutura, queãdmodũ in Ezechia cõtigit, rege Iuda, cui quòd naturales caussarũ progressus mortẽ minabãtur, dictũ est à pro-

propheta Dei, Morieris, & nō uiues. sed is decursus naturæ ad regis preces mutatus est, & mutaturū se Deus præuiderat, & non tum moriturum regem, id quod in serie rerum posuerat, sed quasi diuerticulū à trita atq; usitata naturæ uia.

QVAE FVERIT CONDENDI MVNDI caussa, & de spiritibus.

QVi magnitudinem & sapientiam Dei maiestatemq; illam Dei immensam consideret, tum corporum uilitatem, sordes, abiectionem, eaq; sola inter se conferat, quo magis ea uersarit & compararit, eo minus caussam inueniet condignam cur conditus sit à Deo mundus tanta solertia, tanta molitione, tam uisendo atq; admirando opere. quid aliud in eo reperiet quàm uanitatem meram? Sicuti duo sapientissimi homines exclamarūt, Solomon & diuus Paulus. Maior ergo aliqua & Deo dignior erat caussa, quæ illum ad talem adduxit structurā. Nempe quòd quum esset optimus, uideretq; se beatissimum, uoluit eam beatitudinem cōmunicare alijs, Natura nempe boni est, ut se diffundat & impartiatur multis. Præbet ergo sese Deus ad bonitatis & beatitudinis participatū uniuersis entibus, quantū cuiusq; uis & capacitas capere ac sustinere potest. Sed communicatio rerum uita carentium prætenuis est, adeò ut nulla esse uideatur: quę autem mutis animantibus, exigua & leuis, & in qua exprimi atq; apparere non queat tantę beatitatis communitas. Alia ergo procreasse illum est necesse, capaciora suæ fœlicitatis atque aptiora, quibus se uerius tribueret ac plenius, & in quibus imago existeret illius tanti boni expressior ac manifestior. Dei beatitudo nihil est aliud, quàm ipse Deus. neq; enim ita est ea consideranda, ut quam in hominibus beatitudinem appellat uulgi ignorātia, pecunias, possessiones, amicos, patriam, decus, quæ extra beatum sunt. neq; beatus esse Deus potest re ulla ab ipso aliena, ut per se non esset plenus perfectusq;, sed per accessum rei alterius. Quòd si ipse est sua beatitudo, seipsum cōmunicando cōmunem facit sortem illam suam & conditionem felicissimam. Communicatio aūt hæc fieri non potest partitione aliqua, quam Deus nullam habet. unus est enim simplex, absq; omni prorsum mole. communicat igitur, quum sibi adiungit & applicat, ita ut in se qui est infinitus absorbeat, ut sic loquar, & unum secū reddat. Tum enim simillimi effecti naturæ ac conditionis diuinę, quasiq; deificati, uerè participes fiunt fœlicitatis illius inæstimabilis. Et quoniam quidem nō est Deus corpus, nec molem aliquam habet, uel magnitudinem, non tangitur per partes, nec adhærere quicquam parti alicui potest, in quo nullæ sunt partes. Condidit ergo entia idonea huic coniunctioni, seu unioni uerius. Vnionem hanc facit similitudo naturæ, quæ duplex est: in essentia, & in qualitate: in essentia, ut simplicia

A plicia sint & spiritalia, quemadmodũ Deus ipse: in qualitate aũtem, ut eam habeant qualitatẽ, quæ maxime & arctissime spiritus coniũgit, & facit unum. Corpora quidem multis modis uinciũtur, spiritus autem uno tantum, nempe amore: quemadmodum uicissim odio distinguuntur, & disseparantur. Et entibus quæ erant amatura, ratiõnẽ & mentẽ dedit; unde amor & charitas nascitur. nam quæ est amatorum charitas, cæcus est potius impetus, quàm certa & iudicio destinata beneuolentia. Explicemus singula eorum quæ proposuimus, paulo diffusius. Congruebat res condi spiritales, ut creationis circulus ab spiritu Deo per corpora rediret ad spiritus qui Deo coniunguntur atq; uniuntur. Tũ ubi erãt tenuissimæ ac confusissimæ opificis imagines, par erat edi alias expressas, & quasi ad uiuum effictas, quæ sunt spiritales, & ratione preditæ. Etenim igni huic maior est cum igne altero similitudo, quàm cum suo ipsius calore. Similitudo autẽ diuinæ mentis duplex est: altera Dei in æternitate sine mundo, altera eiusdẽ mundum gubernantis. illam angeli referunt incorporei, hanc humani animi corpore uestiti, cui præest. Angelis cœlum attribuit, dignũ locum illa excellentia. hominibus, quàm diu in corpore agunt terreno & corruptibili, locum illis congruentem, nempe terram, quoad reparetur atq; instauretur spiritalius & Deo dignius. Omnia deprehẽdimus hor-

B rere & torpescere, nisi habitentur, atq; excolãtur. Annotare est in omnibus mundi huius partibus uitas esse positas & constitutas, non dubium quin & cœlis uitas quoq; attribuerit author naturæ, à quibus habitentur tanto præstantiores alijs uitis, quanto locus est amplior ac præstabilior. Deo uero nihil opus est cœlo, nec ullo loco, fœlicissimo in seipso & perfectissimo. Nec esset causa congruens extendendi supra nos cœli tanti operis, quod uidendo & cõtẽplando exatiari non possumus, si nullus esset eius alius usus quàm ut his reculis inferioribus seruiret, gignendis pluuijs, uentis, tempestatibus, frugibus, atq; eiusmodi. rei certe maiori & excellentiori tanta & tam speciosa moles est parata: angelis scilicet, & animis nostris, item corporibus nostris puris & defæcatis per renouationem uniuersitatis mundi. Non esse ergo res alias quàm quas usurpamus sensibus, omni profectò mentis iudicio repugnat. Nam si Deus est aũthor horũ, nõn est opus dignum tanta potentia & sapientia. sin rector, non est hoc regnum illius maiestati congruens, & cõdignum. Vel ipse intuitus cœlorum abunde testatur, non seruire tantam pulchritudinem huic deformitati, nec humilitati excellentiam. Nos quoq; ipsi ad utrum mundorũ spectemus, in promptu erit iudicare, si quis animum aduertat. Sunt enim sensus ex hoc mundo corporali, mens autem ex illo spiritali. Ostendunt hoc appetitus, cognitio, & delectatio. Sensus expetunt, cognoscunt, delectãtur ijs solis quæ materia sunt & corpore uestita. mens autem ad ea

ſemper fertur, quæ nuda ſunt molis: in ijs libenter uerſatur, eorum co- A gnitione & quaſi uſu delectatur magnopere, quod uidere eſt in præſtantibus & generoſis mentibus. Nam quæ in peiorē naturā degenerarunt, nō præbent indiciū ingenij, & naturalis ſuæ qualitatis: quemadmodum in natura uel belluæ cuiuſquam, uel ſtirpis, uel radicis, uel floris, [illegible]us inquirenda & peruestiganda, nō facimus cenſuram ex ijs quæ in deteriorem conditionem degenerauerunt, ſed quę in illa ſunt nota perfectiſſima. Ex horum etiam duorū ſenſus mentisq́ comparatione licet colligere, quanto eſt incorporeus mūdus excellentior. quàm enim humilia & abiecta ſunt craſſa hæc, circa quæ ſenſus occupantur: quāto altiora & nobiliora, quibus mens ornatur? Quæ opes ſunt illæ noſtri ingenij, collectæ ex mūdo ſpirituali, & quidem tenuiter ac malignè tanq̃ aquæ pluuiæ guttatim deſtillantes? quid fiet quum ex pleno & uiuo gurgite haurienius? Declaratur quoq; mentem noſtram non hinc eſſe, ſed è mundo incorporeo, quod in hoc corporali poſita tanquam in loco alieno, non poteſt quieſcere, ſemper aliquid deſiderat & requirit, uelut deſerta & deſtituta: intelligit ſibi deeſſe aliquid, ſed ignorantia & tenebris huius corporis ac mundi obſtupefacta, quid illud ſit non aſſequitur, quoad lux ei admouetur aliqua quæ caliginem illam diſcutiat, & ignorantiam edoceat: tum demum ſe totam ubi ſit, unde uenerit, quò tendat ſpectetq́, recognoſcit, & magna B hæc ſublimia admiranda tanquam cognata ſibi intuetur, ad quæ ſenſus non modò non penetrant, ſed tanquam fabulas, & rem impoſſibilem aſpernantur ac derident, quoniam eò non poſſunt ulla ui aſſurgere. non aliter quàm ſi leonibus, aut urſis, aut lupis, aut alicui brutorum nationi daretur loquendi facultas, & ſermonis aliqua intelligentia, ſi quis in eorum cœtu de rebus hominum, de eo quod mente iudicio ratione conſequūtur & conficiunt, diſſereret, irrideretur ac reijceretur tanquam fabellarum incredibilium confictor, nimirum à mentientibus homines ex ſeſe. At ſpiritus & angelicos & humanos amore coniungi Deo, ſeu potius unum cum illo fieri, id uerò exiſtimarit quiſpiam tale eſſe, quale quum medicorū quidā ad curationē morbi difficilis ac penè deplorati, iubent nos herbas aut oſſa animantium ab extrema India uel Scythia petere. Quomodo unietur tam diuerſa, angelus & Deus? & quod plus eſt, homo & Deus? dicet aliquis. Cæterum Deus non ideo à nobis procul abeſt, quia non cernitur, quia in cœlis dicitur habere ſedem ſuam: ille autē re uera ubiq; eſt pręſens, atq; adeſt: nec minus eſt cuiq; noſtrū intimus, quàm anima ipſa qua uiuimus, atq; etiā penitior. Neq; uerò nobis tantū eſt præſens, ſed cœlis, ſideribus, elementis, arboribus, animātibus. quippe qui eſt magis uita cuiuſq; & eſſentia, quàm animæ uel effectiones, per quas quicq; eſt id quod eſt. Nihil ergo loci interuallū obſtat. Ratio autem connectendi

ſpiritus,

A ſpiritus, & nodus aptiſſimus eſt amor: ſicut uiciſſim reſoluendi & diſcindendi, odiũ. Omnis enim facultas quæ cognoſcit, ob hoc ipſum cognoſcendi uim eſt nacta, ut ſi quid iudicarit eſſe bonum, appetat & ſequatur: ſin malum, auerſetur & fugiat. quę diffuſè ſunt in amoris natura explicita: non enim ſunt loci huius. Appetitio hæc boni, uocatur amor: mali aut auerſio, eſt odium. Quæ expetimus, aſſequi uellemus, ut coniunctio illius deſideriũ noſtrum impleret. quæ odimus, ab illis uellemus fugere, ne per præſentiam illius torqueremur. Amor ergo applicandi & conectendi uim habet. quod non tantũ in hominibus, ſed in feris quoq; ipſis animaduertimus, quæ ſobolem ſuam diligunt, nollentq; ab ea diſcedere. Feræ beſtiæ, in ſyluis & ſolitudine natæ atq; educatę, hominem, quia metuunt, tanq̃ ſibi noxium oderunt: & quia oderunt, defugiunt ac deuitãt. cicures autẽ, ut feles & canes, quia nos diligunt, uerſantur inter nos placidè: & ſi quò recedamus, ſequuntur. Homines etiã quid coniungit, quid detinet, niſi amor? quid ſeparat, niſi odium? ita ut abſentiã inſtar mortis eſſe ducant. quumq; abſunt, quantum poſſunt efficere, reducunt ſe in præſentiam memoria, literis, mentione: & quem odimus, de eo non libenter meminimus. Sed hominis amor qui ratione eſt præditus, lõgè diuerſæ eſt rationis, quàm brutorum. horũ enim charitas uel ex impetu eſt quem natura indidit,

B uel ex delectatione ſenſuũ. & in hominibus qui nõ aliter uiuũt quàm belluæ, amicitia amorq; omnis ex eodem fonte manat, nempe ſenſuũ, abſq; iudicio rationis. Qui uerò amor ex cõſilio & mente oritur, ex eo bono trahit originẽ, quod mẽs iudicauit eſſe tale. ideo liber eſt amor, & ſcit quid amat: & quum amico ſuo fruitur, nouit quantum eſt quo fruatur, & quale: nec eſt ulla ſatietas, ut in ſenſu. Iam amor mentis ut eſt in intimis, ita ad intima amati penetrat. amor ſenſuũ exteriore hac facie eſt cõtentus, ſicut in mutis animalibus: nec quale quicq; intus ſit conſiderat, nec alijs uult cõiungi quàm externis, non intimis. Ideo canes, feles, & homines aſpectu tactuq; acquieſcunt. Mentis autẽ amor ad unionẽ ducit. uellet enim amici animus in amicũ immigrare. Scienterq; ficta eſt à uiro ſapiẽte fabella, Vulcanum reperiſſe amicos duos, qui optimè inter ſe cuperent. eo amore delectatũ Deum, obtuliſſe illis quicquid optaſſent. illos reſpondiſſe: O Vulcane, tu qui faber es deorum, fac ex nobis duobus unum prorſum. Ariſtoteles acutè, amicum amico alterum ipſum eſſe dixit. Huiuſmodi charitas eſt coniunctioni cum Deo & beatitudini illius idonea, nõ charitas ſenſuũ. Primùm rationem, mentem, iudiciũ, conſiliũ Deus largitus eſt ſpiritalibus naturis, per quæ intelligerent quod tandem eſſet uere ſuum bonũ, ut illud expeterent, expetitũ ſequerentͣ, & cuperẽt cum eo copulari atq; uniri: ad quod ſequitͣ æterna beatitudo. quam adepti, ſcirent quantũ eſſent aſſecuti, & uere fruerentur coniunctione Dei. nam ubi non eſt hoc iu

 dicium,

dicium, nec ratio atq; expensio tanti boni, quæ potest esse beatitudo? A Quid, quòd beatitudo illa quũ sit Dei incorporalis, non cõgruit solis sensibus, qui corporalibus solũ capiunt, sed mẽtibus: & amor qui efficit unũ, is demũ est qui spiritus beatos reddit, nẽpe unione cũ beatis. in qua redeũt ad illum spiritus eadem uia qua erant profecti. Amore scilicet impulsus e nos condidit, amore reuocat ac reducit, amoris ianua ab illo exiuimus, eadẽ ipsa est reuertendũ. Nam gignendi mũdi caussa non fuit aliqua indigẽtia authoris Dei, sed copia, afflũtia, diuitię summæ & incredibiles: quòd quum se beatissimũ uideret, bonitas adduxit eum, ut conderet res illius beatitudinis: quo in opere & bonitas apparet cõmunicantis sua, & amor erga illa quibus tanta bona statuit largiri, haúd secus quàm declarat mater charitatem erga foetum quem gestat in utero, quũ illi parat crepũdia, nutricẽ, cunas, ludicra, & alia quæ ætati illi censet cõducere. Amor autẽ creationis patefit in cõseruatione. quæ enim non amaret, neq; cõseruaret. uolũtas illius omnipotẽs, & creatio est, & conseruatio. Aliquid horũ procul aspexerũt uetustissimi sapientes, Mercurius, Orpheus, Hesiodus, Parmenides: qui Amorem antiquissimũ dixerũt esse rerum omniũ, à se ortũ, cõsultissimũ, & locatum in sinu Chaûs antequàm mundus conderet. cum quibus Plato cõsentit in Timæo, & in Conuiuio. Habemus connexionis & coadunationis rationem ac modũ. eam uerò nos posse cõsequi, argumento est qualitas B ipsa & conditio mentis nostræ, quæ ita est facta & informata, ut naturaliter in bonũ & pulchrũ feratur: qui motus, ut dixi, amor nuncupat. Quòd si data est homini intelligẽtia Dei obscura quidem & maligna, sed aliqua tamen, cognoscit utiq; nihil cogitari posse pulchrius, præstabilius, maius, melius. Ergo in eũ qui talis esse iudicet, accenditur statim amor. nã si has nostras leues & dilutas uel probitates, uel formas diligimus, quid de fonte, de origine, de copia decoris, bonitatis, sapientiæ, potẽtiæ infinita existimandũ est? Hunc si amat, cõiungi profecto cũ eo cupiet. id uerò si assequi nulla queat ratione ac uia, nõ superuacanea tantũ fuerit eiusmodi cognitio, sed molesta quoq; & acerba. Quorsum attinet gladiũ ad scindendũ diligenter exacuere, si nihil potest scindi? Quid famelico aut sitibundo edulia uel potiones proponere, tanquàm Tantalo, quæ nõ ualeat attingere? Tale esset hominẽ condi cum intelligentia, & ex eo, desiderio æternæ foelicitatis, si peruenire ad eam non posset, quid foret aliud, quàm eum crudeliter eludere? monstrare quę expetat bona, & in quæ toto nisu feratur, arcere tamen à possessione & usu illorũ. Bestijs quòd est datũ illis bonis frui, ideo nec desiderare, illis se bonis carere non ferũt grauiter, ac ne intelligũt quidẽ. Illud porro animaduertisse operæpreciũ fuerit, nos & per calorẽ esse in utero matris paratos huic luci ac uitæ, & in ea per calorẽ uiuere ac conseruari, & per calorem ad alterã illã redire: sed ut hæc uita est corporalis, per calorem hic

A hic corporalem, ad alterã uerò quæ ſpiritalis eſt, per calorẽ mentis. Homo à Deo prodit per amorem, admonetur, ut ad eum ſe cõuertat luce adhibita. Si id faciat, accendit̃ poſitis ob oculos tantis bonis. accenſus autẽ, toto niſu illuc fertur, ut uniatur. unitus, fit beatiſſimus, quia uelut Deus quidã. Cõuerſio eſt amoris ortus, illuſtratio eſt amoris alimentum, acceſio eſt amoris incrementũ. ſequitur actio animi ipſius in expetendo, in unione uerò eſt abſolutio bonorũ omnium.

DE SPIRITVVM IMMORTALITATE.

Sed quando ſpiritus omnes ad ſui cognitionẽ & amorem, indeq; ad unionẽ & participatũ ſempiternę ſuæ fœlicitatis Deus cõdiderat, immortales quoq; eſſe uoluit, quæ eſt in beatitudine illa nõ exigua gaudij pars, ſcire ſe nunq̃ nec bona illa ſibi defutura, nec ſe illis bonis. Nec fas erat, ut qui ſemel ad tantam unitatem coniuncti eſſent cum Deo, amplius ab illo ad interitum diuellerentur, qua affectione uniuerſa penè dilueretur beatitudinis lætitia. Creauit ergo Deus mentes ſui capaces immateriatas, ne quid haberent inimicũ ac contrariũ, cuius uiolentia perimi poſſent, niſi idem ille Deus uellet, qui procrearat. quemadmodũ Plato loquentem inducit Deum ſupremũ dijs minoribus atq; inferioribus, quos ipſe procrearat, futuros illos uoluntate ſua æternos: quæ uoluntas Dei maius ſit

B uinculum ad eorũ perpetuitatẽ, quàm illa quibus eſſent quũ gignerentur connexi & colligati. Eadem eſt humanæ mẽtis cõditio & natura, quæ non ut reliquæ brutorũ animæ cum ſuo cadit corpore, ſed proprio ac peculiari munere ad æuum eſt immortale à Deo cõdita mens ac ſpiritus, ut ſuperiores illi cœleſtes. Sed hæc tamen diſputatio moleſtior eſt facta, atq; intricatior, ex hominum partim ignorantia, partim malicia & prauitate, qui omnia corporis ſenſibus metientes, induxerunt animum nihil credere, niſi quod ſub illos caderet. Alij delicijs immerſi ac uoluptatibus, omnia cuperent cum illis pariter cõcidere, hoc eſt cum corpore, nec eſſe ullum iudicem, qui uitę huius rationem à nobis repoſceret. Sed nos quãdo locus hic in uniuerſa uita & pietate, imò in hominum beatitudine aut extrema miſeria tanti eſt momẽti, fuſius paulò eum proſequemur: neq; eſt attingendum leuiter, quod periculoſum eſt nõ perfici. Nec pigebit me diſputationem integram in libris de Anima à me tractatã, hic retractare. Si ſolis ſenſibus habetur fides, & intra illorum limites concludũtur omnia, ut quibuſdam uidetur nimis craſſe de rebus ſtatuẽtibus, nec animas tribuemus mutis animantibus, quippe quas nec cernimus, nec ſenſu ullo percipimus: neq; effectiones ſiue formas eſſe in rebus naturæ cenſebimus: nihil deniq; præter molem, quam aſpicimus & attrectamus. quod eſt diſciplinæ omni contrariũ, tum ab omni iudicio humanæ mentis uehementer alienum ac abhorrens. Parui pueri ſi uideant armatũ patrem, poſtea ea ipſa ar-

ma constituta recta in stipite, existimant esse eundem ipsum patrem, A
adeunt, colloquuntur, & non moueri ac respondere admirantur, terrentur, indignantur, denique etiam in fletum prorumpũt. Pueri ijdem, & homines fatui, pictas imagines in tabula uel tapete uiuos esse homines iudicant, & ad loquendum prouocant, & ad epulas inuitãt, & de cibis offerunt ut edant. Idem iudiciũ est bestijs, ut ficta & simulata pro ueris accipiant. Alios quoque fallit circa hæc communis loquendi forma. Nam ut populus est sermonis dominus, & ducitur magis sensibus quàm iudicio mentis, fit, ut ex præscripto sensuũ loquamur. Itaque picturam hominis, & cadauer hominis, hominẽ dicimus: & iam multi eum uestitũ qui totũ corpus amiciat cum ipsum uocant qui uestitur, & iacere illũ quũ iacet uestitus. Verũ qui in statuendo de abditis rebus sensibus tantũ ducuntur, ab infantibus & morionibus nihil distãt, ne dicam à beluis, qui corpus hoc torpens ac brutum hominẽ esse aiunt: & quum cadauer proiectũ aspiciunt, nihil fuisse aliud hominem suspicantur, tametsi oculi & sensus isti corporei, quomodo aliquid in clauso loco deprehendũt latêre, nisi ex ijs quæ foràs prodire cõspiciunt: ut ignem ex fumo, animas ex uoce, morticinũ ex foetore. Quis uerò non annotat, quantum sit inter hominẽ & brutum interualli: ut inferiora alia præteream. Homo tot artes manu exercet, tam uaria profert, tot opera admirãda magno ingenio inuenta & exculpta: uagatur mente B
per naturam uniuersam, habet rationẽ & sermonem, in quis omnibus diuini ingenij uis quædam atque imago elucet. Quòd si hominem propter similitudinẽ corporis parem in nascendo & moriendo facimus beluis, necesse est, ut propter mẽtis tantã tamque euidentẽ differentiam faciamus præstantiorẽ. Et si renunciatur tanto bono immortalitatis, renunciandũ est quoque ingenio, rationi, mẽti, per quam sumus immortales: & si ea uidemus signa in homine, quæ testãtur illũ coelestis ac diuinæ esse originis, consequens profectò est, ut aliquid in eo insit maius ac præstabilius, quàm quod spectari possit oculis, aut manib. tractari.

Nullus, inquiunt, redit ad nos ex altera illa uita, qui nos certiores reddat, qui sit illic status rerum, quid agatur. Hoc quidem dicit uulgus, aliquid se acutũ inuenisse ac protulisse existimans: sed hoc est, qualia eius ferè omnia. Transeo quod multæ animæ fato iam defunctæ in sua sunt reuersæ corpora, aliæ uiuentibus sunt locutæ, & aliquid eis significarunt, quæ sunt nostræ pietatis, hoc est suprà naturam. Cæterum si nullus in Indiam commearet, nullus ab Indis ad nos, nec India esset protinus, neque Indi: tot annorum millibus usque ad hanc ætatem nemo ad nouum istum orbem nauigauit, nec ullus ad nos eorum, neque ultro & citro alteri de alteris audiuimus, aut cognouimus: quid mirum, si nec inter animos corpore solutos, & nos corporeos nullum sit consuetudinis commercium: Magna quidem & uaria & difficilis inter nos

&

A & nouos iſtos homines uia: ſed confici tamen poteſt, & eſt confecta: inter nos uerò, & cœlos, aut inferos, naturæ legibus impoſſibilis. Inter corporea & incorporea nulla eſſe poteſt conuerſatio, neque nos illorum conditioni apti ſumus, quàm diu corpore hoc claudimur corruptibili. Adde quòd mortuorum animi maioribus uel bonis perfruuntur, uel premuntur malis, quàm ut de rebus terrenis, nõc eit de nugis uacet cogitare, uel libeat. Quid, quòd nos alij nolunt reuiſere, alij non poſſunt. Si quis in ſua ciuitate factus eſſet magiſtratus, nollet utique ad exilij ſui inſulam reuerti. itaq; hic non expetit. qui uerò in carcere aut ergaſtulo detinetur uinctus, non poteſt. Sed ſanè quòcunq; nos conuertamus, ſurſum deorſum, circum circa, omnia docent, teſtãtur, clamant immortalem eſſe animam humanã: natura & neceſſitas cauſſarum, proportio & ſimilitudo, uita & congruentia, dignitas hominis, Dei bonitas, utilitas noſtra ex illius beneficentia. Principiò rerum omnium ueræ germanæq; eſſentiæ ipſæ per ſe non cognoſcuntur à nobis, abditæ latent in penitiſſimis cuiuſq; rei, quò mens noſtra in huius corporis mole & tenebris uitæ non penetrat. Ex inhærentibus & actione potiſſimum, quid & quale quicq; ſit, ratio noſtra colligit. Nam ſicuti eſt ab Ariſtotele animaduerſum acutè, res omnis ſic habet ſe ad eſſe, quemadmodum ad operari. eius uidelicet opera & actus qualita-
B tem quantitatemq;, & ingenium eſſentiæ declarant. Primùm omnium actiones ipſas animæ perpendamus. de quibus actionibus prima eſt, cognoſcere: id uerò eſt quodammodo capere, comprehendere, concipere, hiſq; nominibus conſignatur. Nulla eſt porrò cognoſcendi facultas, & uis, quæ id cognoſcat, quod proportionem nõ habeat cum natura ſua aliquam. Cognitio enim uelut imago eſt quædam rerum in animo expreſſa, tanquam in ſpeculo. Non poteſt autem reddi ab ſpeculo corporali quod ſit ſpiritale, aut quæ aliorum ſunt ſenſuum quàm uiſus: neque id exprimetur, quod proportione eſt ipſo ſpeculo maius: ut mons totus proxime admotus, niſi procul recedat, ut ex interuallo naſcatur proportio: neque id, quod non eſt ei obiectum è regione. Senſus noſtri externi, nempe extenſi & præditi quantitate, non capiunt quæ ſunt quantitatis immunia: nec quæ molem habent ampliorem, quàm pro eorum ambitu, neque abſentia. Senſus interni non capiũt ſpiritalia, nempe angelos & Deum. Mens ergo quæ hæc capit, cognoſcit, comprehendit ſola ex rebus ſublunaribus, ſpiritus eſt, ut illa ipſa: & quæ intelligit illorum immortalitatem, immortalis quoque. alioqui nullo caperet modo id, à quo infinita amplitudine excederetur. Apertius hoc oſtendit, quod ex uniuerſa æternitate illam, quæ immenſa duratione nos præceſſit, non poſſumus cogitatione comprehendere, & obruitur magnitudine mens noſtra. hanc uerò quæ interminatis poſt ſeculis ſequetur, facilè capimus & intelli-

F 4 gimus:

gimus: ut liquido appareat illam ualtiorē esse nostra anima, nec ullam habere cum ea siue proportionē, siue analogiam: hanc uerò alteram habere. illi non esse aptam, huic esse. Ex eodē cognitionis fonte facile colligitur, plantarum & brutorū animas ex ui & potentia materiæ aptas instructasq; produci, mentem nostrā peculiariter à Deo gigni in corpusculo supra uires materiæ ac naturæ huius. Nihil enim assurgit aut transgreditur id, à quo accipit essentiā & uires. alioqui non iam ab illo acciperet, sed à priore aut ulteriore aliquo, in quod tenderet. Sensus nostri interni atq; externi, tum belluæ, quæ illis sunt solis præditæ, nihil cognoscunt aliud, quàm quæ sunt naturæ huius, quam cernimus, non ascendunt superius. Mens nostra non contenta coelis, sideribus, angelis, usque ad Deum ipsum peruenit: nec ulterius potest progredi. Quid hoc arguit aliud, quàm animas mutorū à natura hac progigni, supra quam se non attollunt? nostram uerò à Deo supra naturæ huius potestatē? Itaq; animæ nostræ contingit, quod de aqua fontana dicitur, ut tam alte assurgat, quā descenderat, nec possit altius. Nec aliter quàm mens nostra nō modò intra Dei cognitionem sistit, uerum etiā multo inferius. Sic sensus multum infra naturæ huius opera subsistunt, neq; intima illius penetrant, sed in extima semper facie uersantur. Moses in mundi originibus nō obscuris uerbis uidetur hoc significasse. Nam quum alia omnia solo Dei dicto narret esse condita, ubi ad hominem uenit, non naturæ eam tribuit potentiam, ut hominem procrearet, sed Deo soli. dicit enim, Faciamus hominē ad imaginem & similitudinem nostram. & paulò post, Inspirauit Deus in faciem Adæ spiraculū uitæ. per utranq; sententiam & originem à Deo propriam, & animorū immortalitatem denotauit. Cæterum ne quis in hoc fallatur, tametsi supra uires naturæ huius siue elementaris, siue coelestis, siue angelicæ sit, animā hominis à Deo creari, naturaliter tamen creatur à Deo, hoc est lege ab illo ordinata atq; statuta, nō secus quàm alia omnia. Non enim quoties homo conditur, nouū edit Deus miraculū, hoc est præscriptæ legi uel contrariū uel diuersum: nisi quis fortè naturæ huius miraculū uocet, in quo non dissentio. ut nō immerito Mercurius Trismegistus, siue quis est alius, magnū miraculū esse hominē dixerit. Deus in materiam præparatā iam atq; aptam immittit animā, supra materiæ ipsius & opificis naturæ uires, sed lege ab ipso statuta. Quocirca & genitis in adulterio ac foedo incestu animas tribuit, quoniā hi, quanquam contra bonū & pium, non tamen contra legē illam à Deo positā gignuntur. quod fieret, si cinædis id quoq; concederetur, aut eiusmodi. Et animam nostram non à naturæ facultate, sed Dei unius procreari beneficio, non solum est uerum, sed interest humani generis uerum esse: & quia interest, uerum est indubiè. Inducta enim anima in corpus, nō naturæ ope, sed propriè ac peculiariter à Deo, debet homo præcipuā & potis-

A potissimam partem sui nō naturæ, sed Deo, illumq̄ tanq̄ unicū mentis suæ parentē agnoscit, quam soli ipsi deuoueat, & consecret, neq; in eam iuris quippiā alteri ulli impartiat, q̄ Deo, summo & præpotenti patri spirituū unico. Multū in corpus hoc & sensus omnes uendicāt sibi potestatis & iuris parētes corporū, tum liberi, natura ipsa, patria, necessarij. mens uerò solius est Dei, eamq; sibi uni reseruari iubet ad fœlicitatem nostrā, quoniā illius ipse unus est author & progenitor. Quòd si anima non à natura hac Dei administra & opifice profertur, sed à solo Deo, cōsequens profectò est, ut nihil in natura sit quod eam possit extinguere, solus id potest Deus. Non est autē credibile Deum ipsum per se cōdere, quod mox sit perempturus. quid enim attinebat id fieri? Quin potius humanę animæ & progignēdæ & corrūpendę, sicut aliarū animantiū, potentiā naturæ concedebat? cur sibi uni reseruabat, quod cōmuni lege ac cōditioni erat subditurus? Hæc de cognitione, iam de appetitu. Cognitio omnis, ut aliàs est sæpe & à nobis, & ab alijs ferè demōstratū, propter appetēdū aut fugiēdū est animāti indita. Esse nunc sensus nostri capiūt, quemadmodū & muta. Nam quale sit belluarū ingeniū, & quēadmodū sint affecta, ex nostris tum externis sensibus tū internis, certissimā coniecturā licet sumere: uidelicet quos habemus cum illis communes, ac prorsum similes. Itaq; ferun-

B tur pecudes solū ad nūc. appetitus enim cōseruationis est in illis non ex cognitione rerū, sed ex artificio naturæ. Ideo facultas progignendi nō est principalis officij, nempe cognoscētis, sed uegetātis, hoc est infimi. Homo aūt esse interminabile cognoscit: q̄d quia uidet cōducibile sibi esse ac bonū, expetit quoq;. Itaq; naturalis est hic appetitus. si naturalis, ergo de re nobis congruente atq; apta, nec frustra ingenitus. Expleri igitur potest, & ut expleat aliquādo necesse est. alioqui non solum inanis est tāti boni ostēsio, sed crudelis. Expetitionis huius essentiæ perpetuæ, quæ nunq̄ intermoriat, indiciū est auiditas prorogādi nominis in omnia secula pòst uentura. q̄d adeò est à natura insitū humanis pectoribus, ut etiā qui extingui omnia arbitrantur cum uita, famam nihilominus affectent, & bene audire uelint iam sepulti. uelut signifer impietatis Epicurus, natalē suū diem celebrari testamēto cauit, & epulū sectatoribus suis dari luna uicesima. Naturalis enim illa ueræ immortalitatis cupido infecta & corrupta tenebris mentis, prauis animorū cupidinibus in hanc alterā degenerauit cupidinē famæ: haud aliter quàm quū bonū semen in solū uitiosum incidit. Affectus item ipsi, qualis sit & mentis nostrę & sensuum natura, declarāt: quodq; sit inter illos discrimen, & sensus dico tam internos q̄ externos. Si enim incipiat animus de morte sua cogitare, sensus interni & phātasia modo longā uitā hanc fore imaginent̄, de altero illo interitu nō admodū permouent̄, imò facilè eiusmodi cogitationē sine sensu aliq̄ deglutiūt.

mens

mens uerò ipsa ijs tenebris inuoluitur, tantopere confunditur, ut nihil A
magis expauescat, & refugiat. Vel ipsi illi qui in maximis uersant̃ malis, & impetu quodam animi cæco mortem appetunt, cuperentq; sese aboleri penitus, si paulisper à desperatione in se uacaret redire ac conquiescere, deq; animi extinctione cogitarent, damnarent prorsum sententiã priorẽ, interitumq; illũ horrerent, maiusq; id esse malũ ducerẽt, quàm illa omnia quibus uexãtur atq; affligũtur. Cõtrà uerò quum de hac morte corporis uenit in mentem, sensus omnes ilico percellũtur: mens uerò si sana sit & quieta, stat immobilis, & errorem trepidationemq; illã sensuũ ridet & castigat. Idcirco apud Platonẽ in Apologia acutissimus philosophorũ Socrates, ad iudices & populũ Athaeniensem uerba faciens de morte sua, quòd multitudo sensibus ducitur, in incerto reliquit animæ immortalitatem, dilemmate tantũ usus. Si nõ moritur animus, maiora me expectant bona: sin moritur, nihil sentiã. In carcere uerò inter discipulos rerũ cognitione excultos, & sapientiæ studiosos, nihil posuit in dubio, sed cõstanter, multisq; argumẽtis conatus est euincere, ac persuadere, animos nostros corporibus suis superstites perseuerare. Quid ex his efficitur? an nõ manifestò mortem mentis cõtra ipsius naturam esse? idcirco illam eius mentionem reformidare ac exhorrere: sensus uerò de hac tantũ uita esse solicitos. mortem hanc corporũ ad mentem nihil pertinere: corporis esse, & eorum B
quæ sunt corpori annexa, sensuũ uidelicet internorũ ac externorum. Quid, quòd mens in prauo habitu corporis, uelut si affectu sit perturbata, phantasmatis confusa, imperita, flagitiosa, scelesta, impia, magis ad recordationẽ corporeæ mortis cõcutitur, quàm quũ sobria est, sana, serena, quieta, docta, innocens, pia. Quæramus iam utrius iudicium certius sit ac ubius, perturbatæ an quietæ, ægræ an sanæ, indoctæ an eruditæ, in recto corporis statu, an prauè affecto, sceleratæ ac impiæ, an piæ & sanctæ. Ex delectationibus quoq; essentia deprehenditur humanæ mẽtis. delectationes enim eo sunt maiores, suauiores, diuturniores, magisq; stabiles, quo res eæ quæ uoluptatem adferunt similiores sunt facultati animi, quæ oblectatur, maioremq; cũ illa & uicinitatẽ & proportionẽ habent. Quũ de genere est aliquo uel forma iudicandum, ab ijs sumitur specimen ad pronunciandũ, quę sunt in illo genere optime affecta & cõstituta, id est maxime secundũ generis eius uerã atq; incorruptã naturã. Non ignoro multos esse homines brutali ingenio, qui uoluptatibus sensuũ capiãtur unice. sed nos præstãtissimas ac generosissimas mẽtes cõtemplemur. Illæ uerò plus delectant̃ internis sensibus q̃ externis, plus mente q̃ phantasia: & ex mẽte potissimũ contemplãdo, & ex rebus quas cõtemplãtur, illæ eas iucundissimè capiũt, & diutissimè tenẽt, quæ sunt supremæ, quę corporeæ molis expertes, quæ æternæ. has enim animus auidius expetit ac retinet,

A net, minusq; illis perscrutãdis atq; intuendis defatigatur. Hæ igitur spiritales res & sempiternæ conformiores sunt menti, quàm corporales. illarum naturę ac ingenij magis est consors & particeps, quàm istarũ. in illis enim mirifice acquiescit, tanquàm suis similitudine ac proportione: quemadmodum interiores & exteriores sensus rebus corporatis capiuntur, nec alias uel coniectando assequi possunt. Quod si mens tam esset quàm sensus mortalis, non minus mentes excellentissimæ & diuinis proximæ, caducis rebus tenerētur ad ueram & solidã uoluptatem, quam sensus ipsi. Iam ipsa corporum nostrorum constitutio, & facies in cœlum erecta, cœlestes nos esse testificatur, intẽtos semper illuc tanquam in patriã, ad quam proficiscimur. Et corpus ipsum quemadmodũ se habeat animus, ostendit. erectus est enim hic & sublimis magis multo quàm corpus, ascendens per gradus rerum inferiorum, nec conquiescẽs, donec ad cœlestia & diuina peruenerit: ibi demum sistit, & acquiescit. ut ex motu, & ex quiete manifestũ fiat, quemadmodum in rebus omnibus naturæ, quis sit ei locus naturalis. Cæteræ animantes, ut terrestres, terram semper intuentur, in qua est bonum ipsarum, nostrum uero bonũ, si non est in illa cœlesti æternitate, quorsum pertinet excelsum caput in homine, & oculi in cœlum suspectantes? an ut in tanta uitę huius calamitate, & asperrimis rebus locũ illum speciosis-

B simum, atq; à miseria omni remotũ intuentes, magis nos uita discruciet, & exacuatur uanũ illius fœlicitatis desiderium? atq; eo uehementius & acrius, quo quisq; ingenio uel eruditione plurimum est præditus atq; excultus, uel uitæ huius incõmodis ac miserijs pressus, & diu uexatus. nam fortassis hominũ aliqui pecorum more sine sensu hæc prætereunt, siue ex mentis torpedine, siue ex ebrietate fauẽtis fortunę. Et de nascendi modo in hac mortalitate intelligi potest, qualis sit modus ille renascendi in æternitate. Nam sicut in locis maternis huic luci fingitur ac formatur homo, ita in hac luce paratur illi alteri, præ qua lux hæc nostra tenebræ sunt, & nox obscurissima. Nec aliter quàm quũ tempus nascendi appetit, flaccescit uita uteri, quasiq; infans emoritur, illo utiq; uiuendi genere: ad eundem modũ quum homo è uita orbis huius excessurus est, & tanquam pariendus ad uitam alteram, moritur hac uitæ ratione, ut uiuat altera tanto præstanriore, quanto hæc est lucis huius melior, quàm illa uteri. Itaq; paramur in utero uitæ corporis, in corpore autem uitæ mentis. Horret animus discessum ex hac uita, propter ingentem mutationem: & sic est affectus, quemadmodum infans nasciturus, si ei sensus aliquis daretur noscendi & cogitandi. Exit enim & infans nascens, & homo moriẽs, uterq; in lucem nouam, faciemq; rerum admirandam. qua nouitate uterq; perterrefactus, nollet ex suo gurgustiolo prodire, nisi urgeretur artificio naturæ. Non est profectò dubitãdũ, quin hominis mors magnam habeat

cum

cum ortu cognationem & similitudinem, propter eam imperfectionem quæ est infanti in utero, & homini in hac uita. Nam si perfectus esset suis omnibus partibus, atque absolutus infans in locis maternis, nihil ei esset opus ortu: sed quũ ei sensus sit tributus, & facultas cognoscendi, quæ exercere nõ potest in utero, egreditur in hanc spaciosam lucem, ubi sentire possit & cognoscere. Hactenus quidem communia nobis omnia cum beluis. At uerò quia beluæ hic funguntur muneribus suis omnibus & facultatibus à natura inditis, hic uiuunt ac intereunt, homo, cui donata est mens, qua nihil aut parum utitur in hac uita, profectò ortũ alium habet, in qua mentis obeat munia, quod in libris de Anima docuimus. sicuti & de illo quoque disputauimus, si anima sit mortalis, omnia ad uitã hanc pertinere, frustraque hominem esse conditum: quandoquidem nullo penitus sine proposito, uel non eo certe qui excellẽtia eius sit dignus, atque adeò res omnes incassum essent à Deo productæ. Quorsum enim creare attinebat? scilicet ut posteaque paulisper sese ostendissent, subducerentur? ut bibat homo, edat, dormiat, uoluptuetur, nihilque absit à bestijs, longè etiam quàm illæ miserior? qui quod potissimũ ipsi est, atque optabilissimum, nunquam assequitur: quod Aristoteles & Theophrastus fatentur. Quòd si homo, cui corporea sunt parata omnia, qui solus uti potest, & uult, & nouit, frustra est inductus in uitam: quanto magis ea omnia, quæ illius sunt gratia procreata? Vana ergo omnis creatio, & Dei maiestate immensaque sapiẽtia indigna. quod absit. imò nec ulla est rectoris mundi prouidentia. Hæc enim tria ita sunt connexa & coniũcta existimatione ac persuasione, diuelli ac dissociari ut nullo modo nec possint, nec fas sit, Dei religio, Dei prouidentia, animæ nostræ immortalitas. Quisquis unum istorum tentarit labefactare, aliorum quoque fidem concutiet. Nam si animæ non sunt immortales, bene aut secus factorum nullæ sunt poenæ, nulla præmia. Hęc enim omnia in decursu præsentis æui permista & confusa cernimus, ut nihil aliud sit hominum uita, quàm merum latrocinium. Nulla est ergo Deo cura de nobis. Quòd si nos non curat, quorsum à nobis coletur? uana & stulta persuasio fuerit religio Dei ac pietas. At nos tamen homines omnes & nationes quantumcunque barbaras, & ab humanitatis institutione alienas atque abhorrentes, animaduertimus adduci naturaliter ad religionẽ aliquam, laudare ac probare modestiam, moderationem, gratitudinẽ, pietatẽ, mansuetudinem, patientiam, æquitatem. Fieri ergo non potest, quin hæc sint bona, & cõtrarijs potiora. cuius rei nulla est ratio, si Deus nõ sit spectator ac iudex. testantur igitur nos illi curæ esse, & pietatis premiũ alibi expectandum. Quòd si illic est uirtutis preciũ, & hominis finis, anima profectò illic uiuet. & retro idem ualet: si anima illic uiuet, finis hominis illic est. finis enim ad ultimũ & perfectissimum pertinet, qui ea

A qui ea de caussa nominatur finis. Quod si plurimorum & sapientissimorum hominum authoritatibus aliquid tribuimus, præter tacitum illum humani generis cōsensum, habemus expressum alterum & manifestum. quandoquidem non solum doctis & ab humanitate instructis nationibus, sed feris ac barbarissimis, ut Getis, Scythis, Indis, & in hunc nouū orbem tam diu sepositis & latentibus, persuasissimum est, animas hominum hinc in alia emigrare loca, digna ijs rebus quæ in uita gesserint. Ex professoribus autem sapientiæ ignobilissimi, & qui in delicijs extremum bonorum suorum posuerant, animam fecerunt mortalem. scilicet ijdem illi, qui religionem omnem, qui cultum & amicitiam diuorum, qui prouidentiam, qui diuos ipsos funditus extirpauerūt. Post hæc autem per prauam persuasionem euersa, non erat animorum immortalitas incolumis mansura, quæ coniuncta & complicata est cum causa prouidentiæ & pietatis. Sapientissimi uero & sanctissimi philosophorum nunquam sustinuerunt animam mortalem affirmare, & quasi damnare capitis: ut Pherecydes Syrus antiquissimus in Græcia mentis cultor, Pythagoras, eius discipulus Socrates, Plato, Zenon Stoicus, & innumerabiles qui ab his ueluti fontibus dimanarūt. Socratis unum ex argumentis est in Phædone Platonis, naturale esse hominibus desiderium sciendi & sapientiæ: quæ
B quum in uita hac contingat exigua, uel nulla potius, futurū esse absq; dubio, ut desiderium hoc alibi expleatur. Quippe quod naturale est, de nihilo esse, ac superuacaneum, non potest. Nam quemadmodum frustra essent oculi astructi animalibus, si nunquā daretur cernere semper in nocte ac tenebris uitam acturis: ita & cupiditas ueritatis, si nunquam essemus illam assecuturi, superuacanea res esset, ac deridicula. Qua in reputatione ac persuasione certissima cessat Theophrasti querela, quòd natura longissimam mutis animantibus uitam concessisset, quarum nihil interesset diu uiuere: homini uerò perbreuem, cui tantū expediret longam uitam degere, ad assequendam sapientiam, maximum hominis bonum. Nunc uerò quū incipimus sapere, morimur. non hæret in diuinam sapientiā & bonitatem iusta ulla querimonia. Satis longam ætatem accepimus, ut hic quantum cōueniat discamus. in altera erit copia sapientiæ, & satietas. In hoc enim æuo quantulum esset, quod in sapientiæ curriculo promoueremus, etiam si quadrupli caretur nobis uita, & ad quingētos aut mille annos perueniret? Non perfert sapientiæ fulgorem mens nostra, angustijs huiusce corporis & obscuritate oppressa, haud aliter quàm noctuæ oculi lumen solis: quę est Aristotelis magistri similitudo. Quocirca tantus philosophus non accusatione naturæ, hoc est Dei sapientissimi & optimi, debebat sistere, sed ex ea admoneri sapientiæ huius, cuius tantum & tam acre desiderium humanis pectoribus natura indidisset, alibi profectò esse

G locum

locum, & explendæ auiditatis oportunitatem. De Aristotele, quid A senserit, nihil habeo dicere. obscurus est, lubricus, uafer, in hoc etiam, ne à more suo discedat. Vno in loco dicit, Si intelligere potest mens absq; phantasia, separari potest ab ea: sin secus, nō potest. quod ab eo non satis est pro acumine ingenij illius animaduersum. Anima enim in hoc corpore non potest nisi corporaliter omnia intelligere, hoc est per corporea instrumenta, quæ exteriora sunt, sensus. Interior autem imaginatio, non aliter, quàm qui per uitrum aliquid intuentur, non possunt aliter cernere, quàm ut illud finit uitrum. Alio tamen in loco idem ait Philosophus, separari mentem à sensibus ac corpore, ut immortale à caduco. In hanc præstantissimorum philosophorum, imò philosophiæ totius sententiam optimus quisq; mente ac sensu uadit. Nam mortalem esse animam malis & desperatis hominibus optatur, & expedit: boni auersantur, & tanquam noxium refugiunt. Si enim (quod paulò antea dicebam) cogitatione reuoluat quis, absumi prorsus omnia in morte, quasiq; in perpetuas tenebras absorberi, quis bonus & generosi cordis non exhorreat mortem? quæ huic consolatio suffecerit, aut animatio, quo minus mortem reformidet, & refugiat modis omnibus, eamq; cum summa impatientia expectet, & perferat, quum necessitas coget? Vel in ipsis medijs cruciatibus, quum in uotis est mors, & inuocatur tanquam portus è tantis tempestatibus, est B tamen quies in illis aliqua, & intercessatio, & concitatus animus mortem inclamat: qui ubi paulum resedit, consolatur semetipsum spe, uel quod cessabit dolor, uel quòd tempus & assuefactio leuiorē reddet. Denique grata est quomodocunq; lux hæc, etiam miserrimis. quid illis, qui nullis corporis aut uitæ incommodis uexantur? Age porrò quæ desperatio homini probo, si ueniat illi in mentem suorum rectè cogitatorum aut factorum, qui nullum in uita præmium ceperit: imò contrà, quod sæpius euenit, malam pro beneficio gratiam, uelut paupertatem, infamiam, dolores, morbos, cruciatus, supplicium, nullam uirtutis compensationē reliquam esse post uitam, nec plus eum acceptu-rum, quàm improbū & sceleratum? Nam memoria nominis nec semper contingit, & iniqua est, quæ & prauis facinoribus laudem & gloriam tribuit, & uirtuti ac probitati uel neglectum, uel (quod indignissimum est) dedecus. Nec ampla est propter diuersitatē ingeniorum, morum, sententiarum in nationibus. alijs enim alia uidentur pulchra & laudabilia. Nec diuturna esse potest, omnia consumente uetustate. Nec quicquā ad uita functos pertinet. nec Achilli prodest sua gloria, uel Socrati: nec Catilinæ aut Thersitæ nocet sua ignominia. Quid porrò? posteaquam uir sapiens per cœlos, per sidera, per elementa omnia sit animi intētione ac uigore peruagatus, per stirpes, animantes, homines, angelos, usq; ad regem mūdi, per res ueteris memoriæ, quæ

gesta

A gesta sint, quæ contigerint, quid illi acerbius potest nunciari, aut quod minus consolationem admittat, quàm si in hac tanta pulchritudine, tam amœno atque admirabili spectaculo extinguenda sit mens tantarum diuitiarum spectatrix, receptaculum, thesaurus? ut nullo amplius futura sit sensu, nullo in loco, non magis quàm Bruti animus abiectus, uilis, torpens, nulliusque capax excellentiæ? Quis est qui post hanc considerationem mortem non pertimescat, etiam in grauissimis uitæ malis positus? Contrà uerò, quanta bono & sapienti consolatio ad casus omnes uitæ atque infortunia, scire paratum esse locum quietis, non priuationis atque orbationis omnium, ut somniarunt stulti, (quomodo enim quod non est quiescit?) sed fœlicitatis cōstitutæ à Deo æquissimo, potētissimo, optimo? quam eis largietur, qui ad bene & sanctè uiuendum bonam uoluntatem attulerint uere atque ex animo. Hæc quæ de hominum sententijs atque authoritate attulimus, eò pertinent, ut fiat liquidū, ab ea parte naturam & uerum stare, à qua stant boni & sapientes, nempe à nostra. Rectius uidelicet atque integrius est horum iudicium, quàm malorum aut dementium. Accedit iudicio & maximorum hominum & maximæ partis humani generis iustitia, probitas, religio, & uirtutes omnes, quæ omnia immortalitate animæ nitūtur. Ac hæc
B quam in partem inclinant, & ueritatem eòdem inclinare necesse est. pro his enim citius faciet ueritas, quàm pro sceleribus, flagitijs, improbitate atque impietate: quæ mortalitatis animæ comites sunt certissimæ. Sed nec mirandum est magnopere, in definienda atque statuenda animæ natura falsos philosophorum quosdam minutos, ut inquit Cicero, ac ignobiles, quum alij amplioris nominis in ijs quæ sensibus usurpamus, tam fœde sint prolapsi. ut quòd nix esset nigra, quam uiderent candidissimam: quòd ignis frigidus, quo nihil tangerent ardentius. Illud porrò est in uitæ negocijs sentētijsque miserrimum, & non fictis lachrymis deplorandum, quòd ad uerum & bonum nulli sunt authores satis locupletes, & firmæ fidei: ad falsum & malum quiuis sufficit. ut non iniuria sit illud à Mimographo dictum, Ad tristem partem strenua est suspicio. Nimirum, ut Ouidius inquit, quòd nos in uicium credula turba sumus: mali uidelicet, & obscuri, idcirco ad falsum & malum tanquam nostri simile procliues. Quàm multi sunt, qui Epicurum derident, Plinium refellunt, imperitos uocant, ut ea quæ in rebus uel uitæ uel naturæ adferrent, non satis habere explorata. At eosdem ipsos quum prouidentiam & religionem tollunt, ijdem illi amplectuntur & collaudant: adeò inualuit in eorum mentes caligo uiciorū & scelerum. Sunt qui aiant esse è re uitæ, credi animam esse immortalem, quem-

admodum etiam deos esse, quòd aliter homines nec conseruaturi A essent sanctã societatem, nec quicquam rectè facturi, nisi cohiberentur metu illo, restare alteram post hanc uitam, & deos uindices: quos ideo à metu θεοὺς esse nominatos, quasi δέους. Quid dicitis? Magno igitur mendacio opus est, ut homines uelint bene agere. O miserandam conditionem uirtutis, si non potest hominibus nisi per ingens mendacium persuaderi: quum nullæ duæ res tam sint inter se amicæ & concordes, quàm uirtus & ueritas: nempe germanæ à Deo genitæ, & humanis mentibus sicut utilissimæ, ita etiam integris iucundissimæ. Ergo Deus potentissimus, sapientissimus, optimus, ea lege & cõditione creauisset hominum genus, ut induci per ueritatem ad bene agendum non posset, sed per mendacium: & tantus artifex ad perfectionem operis sui instrumentum non è domo atque opulentia sua ipsius desumpsisset, sed ab inimico suo diabolo mendacium, quo nihil est à Deo alienius, qui est mera ueritas. Quid restat igitur, nisi ut qui ingenij aut doctrinæ bono depræhendisset mendacium, ueluti qui hoc dixerunt, & ab eis edocti ac moniti soluti essent eo metu, quo prius alligabantur: & ut quisque esset doctissimus uel acutissimus, ita & pessimus quoque, quando superstitione iam esset liber, nec deos ullos metueret, nec aliud quicquam nisi pœnas legum. ita quo propius accederet ad hominis perfectionem cultu ingenij at- B que institutione, hoc & ad maliciam & scelera esset armatior ac procliuior: quippe cui arcanum esset detectum, ficta & simulata esse omnia, quæ præciperentur de uirtute ac probitate. Atqui existimatio hæc maxima est humani animi corruptela, & à perfectione auertit. ideoq; sententia hæc semetipsam refringit, ut quo quis sit perfectior, eo imperfectior: quo melior, tanto peior: quo magis homo, ac uerius, hoc naturæ ferarũ similior, & ab homine remotior. En quanta rationum acies pugnat pro nobis, id est pro ueritate. Nam nos quid sumus? Veritas est fortissima, maximis uiribus fulta & communita. Quid expectamus? An ut animas ipsas exiliẽtes cernamus è moribundis corporibus, tanquam fumum è flamma? Neque tum deessent, qui præstigias se dicerent metuere, & impo sturã oculis suis fieri: ut quum niuem albam cernerent, & ignem ardentem. Quid enim satis fuerit ei, qui animo obstinauit non assentiri? ut iam non agatur res apud tribunal rationis, sed affectionis prauæ, ac pertinacis. An tot unquam adducta sunt à philosophis argumenta ad id corroborandum, quod tam exploratum certumq; nos habere credimus, quàm ea quæ manibus contrectamus, aut cernimus oculis? Si decima argumentorum pars staret ab aduersa parte, quis posset istorum sustinere importunitatem atque insolentiam, qui nunc inopes

A pes ac destituti ab omni ratione, iudicio, mente, magno tamen adhuc fastidio nos aspernantur & contemnunt, nostramq; ueritatem quasi stultitiam derident, quod rationibus habemus fidem: quum illi nihil aliud pro se habeant, nisi forsan, Non ita est, suspicor, aut credo non ita esse. Quibus de caussis & rationibus adducor, ut existimem sententiã hanc de animae immortalitate, quum sit tanti ponderis, totius probitatis ac religionis fundamentum, non esse inter fidei articulos relatum, quod scientia possit comprehendi. Nam quibus tandem, aut quot argumentis assequemur scientiam, si haec non suffecerint? Quidam affectantes uideri philosophi, aiunt in fide pietatis animam esse immortalem, in lumine autem naturae mortalem. Quo quid dici potest imperitius, aut dementius? Quasi nos quid uideatur disputemus, non quid sit. Nos uerò nec fidei lumen, nec naturae inquirimus, sed ueritatem ipsam: quae non gemina est, sed unica. Age uerò quid est naturae lumen? num non humana ratio? Cedò, an plures aut euidentiores inuentae rationes sunt pro ijs, quae scire nos arbitramur ex caussis naturae, ut sententia nostra fert, certissimis ac perspectissimis? & adferri aliae possent permultae, & allatas esse ab alijs non dubitandum. Latissima enim res est ueritas. Sed ego eas tantum posui, quae mihi in mentem uenerunt. Velim au-
B tem mihi ad postremum dici, cur alia omnia quae de anima traduntur, paucissimis & leuissimis coniecturis fulta, recipiuntur pro indubitatis: hoc unum tanto rationum agmine stipatum ac munitum pro infirmo habetur. & illa quidem stabilia atque indubitata nobis esse, nostra nihil interest: hoc unum tam ualde interest, quantum est iam declaratum. Profectò liquidò apparet, uim esse aliquam homini infestam atque inimicã, quae ueritatem nobis tam necessariam procuret uertere in controuersiam, à cuius perniciosissimis tenebris tueatur nos Deus, lux uera & immensa.

DE FINE HOMINIS.

INuentum est tandem quod tantopere & quaesierunt ueteres, & sciri totius humani generis interest, qui sit finis cui conditus est homo. Hunc demõstrauimus eum esse, qui sit animae, & ex anima qui sit mentis, & ex mente in uniuersum hominem dimanet. Mentis autem est id, per quod fit beata. Beata uerò effici non potest à rebus istis sublunaribus, caducis & diarijs, quum sit ipsa immortalis. Porrò nec ea immortalia, quae ipsa in se beatitudinem non habent, reddent eam beatam, ut coeli & stellae. quomodo beata fiet coniunctione illius quod beatum non sit? Sed nec angelus potest ei suam beatitudinem communica-

re, quam ipse per se non habet suam, sed alieno beneficio. neque enim angelus aliunde est beatus, quàm ex cõiunctione atque unione cum Deo. quòd nisi eam ipsam unionem communicet, nec beatitatem poterit communicare. quòd si coniunctionem impartiatur, non iam angelus eam fecerit beatam, sed Deus per cõiunctionem suam. Quumque & cœli & angeli finitas uires habeant, non poterunt mentis nostræ captum implere, qui ad recipiendum immensus est. neque enim quantolibet terminato ac finito expletur. quod uidere est in multis qui maiorem potioremque fœlicitatis conditionẽ expetunt, quàm angelicam: dij fieri cuperent, & si quantus est Deus possent dimetiri, etiam plus appeterent. certe expetunt quo amplius non possunt cogitare. Condidit Deus hominem non propter superiora, quæ illo non indigent: nec propter inferiora, quod esset indignum: nihil ergo inter hominem & authorem suum est interpositum. Creatus est igitur homo propter seipsum, ut à solo conditore suo bonum omne ipsius & beatitudo dependeret. Quocirca solus Deus, qui solus implet mentis nostræ limites, & excedit, ipse animam nostram potest beare qui est beatissimus, qui immortalis, qui infinitus, qui quam beatitudinem habet, ex se ipso habet, non nactus aliunde: & communicare potest, nec communicans deperdit. Et in omni peregrinatione quasique exilio reditus in patriam dulcissimus est atque optabilis, eo magis si molesta sit peregrinatio & turbulenta, uel exilium turpe ac difficile, patria autem quieta & suauis. Animi nostri in hanc uitam ceu in peregrinationem & exilium à Deo egressi, quàm multa perferunt grauia, iniqua, laboriosa, acerba, & dignitate sua indignissima? ut philosophorum quidam non iniuria corpus hoc uincula & carcerem animi nuncuparint. In Deo autem quieta omnia, pulcherrima, beatissima, plus quàm possumus non eloqui modò, uerum etiam optare. Illuc ergo mire cupit animus reuerti, & suspirat, & clamat. sed interdum nec potest diserte quæ sentit proferre, neque seipsum intelligere, obrutus densissimis tenebris ignorantiæ. Quòd si eò perueniat, compos fit uoti, & expletur eius desiderium, nec potest aliter. Adde his, quòd quæ opera authori suo possunt esse similia, eorum operum perfectio est, illi effici multo simillima. nos uerò mentes sumus ad intelligendum & amandum idoneæ, ad beatitudinem aptæ, ut author noster: nostra ergo absolutio est, ijs ipsis dotibus, intelligentia, amore, & ad postremum beatitate, Deo fieri perquàm similes. Ad hæc motus circularis perfectissimus est omnium. nos non à natura exiuimus, ut est superius ostensum, sed à Deo ipso. quòd si ad illum eundem reuertamur, perfectum utique cursum confecerimus.

Cæte-

A Cæterum nec similes possumus Deo fieri, neque ad illum redire, nisi cum eo iungamur, & unum fiamus (sicuti demonstratum est) & quasi dij: quod supremum est eorum quæ uel optare uastissimus atque ardentissimus appetitus potest. Is est ergo hominis uerus finis & dignus, quum eo recipiente, tum largiente authore ac principe uniuersorum.

DE MVLTITVDINE SPIRITVVM. *capus 13*

QVæstionē hanc Peripatetica schola nobis obijcit, Quot sint angeli, quot animæ? Aristoteli haud plures esse placet, siue mentes, siue (ut nostri homines loquuntur) intelligentias, ipse appellat νοῦς, quàm quot sint orbes & motus cœlorum. quasi in hoc unum conditi sint angeli, ut cœlos circumuoluant. Ipsi uerò, quemadmodum & homines, ad immensam illam beatitatem sunt ex authoris bonitate progeniti. Angeli autem ex ministerio quod regi suo præbent, nuncupantur. Omnes sunt administratores spiritus, inquit Paulus, propter eos qui hæreditatem accipiunt salutis. Quandiu enim durat cursus æui
B huius, angeli sunt, & famulantur in negocijs regni huius. Id uerò non est naturæ illorum finis, sed functio temporaria. Numerum illorum & munus multo melius expressit Daniel, qui uidit. Millia, inquit, millium ministrabant ei (de Deo loquitur) & decies centena millia à dextris illius. de quo sanctus Dionysius sic inquit: Supremos humanos numeros in semetipsos replicans per hos cœlestium ordines mentium, numerabiles nobis non esse docet. Hæc tam numerosa multitudo Aristotelicos offendit: sed multo magis animarum, si sint immortales. Quò enim abit tanta illarum multitudo, nascentibus & cadentibus tot corporibus in morem foliorum, quum uestiuntur & exuuntur arbores uere atque autumno? Quòd si mundus æternus sit, ut autumant, infinita erit animarum multitudo: quod est principi sectæ contrarium, qui negat infinitam esse multitudinem posse entium per se existentium separatorum. Primum non esse æternum mundum, iam est à nobis demonstratum. Deinde magna est & intricata in scholis disputatio de axiomate illo Aristotelico, non posse existere interminatam entium summam: quod ad corpora, non ad spiritus referri, consensus est penè omnium. Sed tanta animarum multitudo obruit illorum animos: & Deum ipsum obrueret, si esset eorum similis. Verum non considerant, infinitati Dei quantamcunque multitudinem esse exiguam.

Nam & istos nostros reges propter quandam humani animi cum A Deo siue cognationem, siue similitudinem, & si tenuissimam & longinquam, quantumcunque magna regna non exatiant. Quis eorum non putat se regni amplioris capacem? quis non optat, & quantum est uirium suarum, procurat? Alexandro in regno Macedoniae nato, hoc est Graeciae angulo, orbis hic non erat satis. Illachrymasse dicitur ad mentionem plurium mundorum, quum de hoc ipso philosophi apud eum disputarent. At philosophi illi qui non plures modo mundos, uerum infinitos quoque in infinito posuerunt uacuo, quanto uerius & propius Dei magnitudinem conceperunt animo, quàm hi nostri pusilli, qui multitudine hac animorum perturbâtur? quasi solliciti & anxij uicem Dei, ne nimium sit occupatus & districtus tot animorum cura. O' stulti, in regno agitis illius, cuius potentia & sapientia nullos terminos habent. Etiam si infiniti sint spiritus, pauci sunt Deo. Praetereo intimam illam uim & magnitudinem, cuius uel portio tenuissima omnes hominum & angelorum intellectus exuperat. Quiescant mentes nostrae, quando tam crassae sunt & segnes. Attollite in coelum oculos corporis, ac reputate cuius multitudinis sit capax tanta moles, quae orbe hoc quem incolimus ea proportione est uastior, cuius infinitum numerus non potest. nec unum est coelum, sed multi: quanto ma B gis, quòd spiritus loco non indigent, ac ne ipsa quidem corpora, si Deus uelit illa ubicunque uisum fuerit constipare.

DE PECCATO ANGELI ET HOMINIS.

caput 15

VT autem spiritus illi amarent uere, atque ad beatitudinem quam illis parauerat, congruenter dedit illis parens omnium Deus mentem, qua cognoscerent, intelligerent, iudicio & consilio uterentur, & ex libertate consilij ac deliberationis sequerentur quod amandum censuissent, nempe sibi bonum & conducibile. Is demum & uerus est amor (nam sine libertate impetus est potius quàm amor) & aptus beatitudini, ut nec inuitus reluctansque teneat in bonis, & sciat quanta sint ea bona. Scire enim, & libenter morari, facit beatos: inuitos autem detineri, uel in summa foelicitate faceret miserrimos. Verum & naturalem amorem, quique delectare summè possit, & ex Deo beatos reddere, ex iudicio cuiusque amantis nasci est necessum. Si humanum animum Deus ad se amandũ cogeret, non is amor esset, sed animi uiolentia: quemadmodum contingit in amoribus per philtra & artes maleficas extortis. nec talis amor delectationem posset amanti adferre, ut qui

Libertas

non

A non oritur ex iudicio rei pulchræ, delectabilis, expetendæ, ſed cæco impetu rapitur: nec gratus eſſe Deo poſſet, qui non elicuiſſet, ſed extorſiſſet: ſicut nec hominibus cordatis & intelligentibus rerum gratus eſt amor, quem amatoria pharmaca expreſſerunt. ex noſtro autem ſenſu de diuino poſſumus facere coniecturam. Qui amatur ex iudicio, gaudet amatorem ſuum exiſtimare bona ipſi ineſſe amari digna, eaq; reputatio allicit ad redamandum eum qui ita de nobis ſentiat. illud uerò iudicium non eſt in eo qui impulſus, qui tractus, qui coactus amat. Quid quod etiam circa belluas eadem ualet ratio? quæ quum erga nos ſunt bene affectæ, uelut canes, feles, pulli gallinacei, aut columbini, equi, muli, placent nobis, quia id eas aliquo cum iudicio facere arbitramur: uidelicet quòd credant bonos eſſe nos ſibi, & aliquam à nobis ad ipſas manare utilitatem. Quòd ſi quæ alienæ & ignotæ nobis blandiantur, minus eſt id gratum, quia caſu & errore id ſcimus contingere. Itaque & angelis & homini tempus aliquod attribuit Deus, in quo iudicij ac deliberationis uſum exercerent, quid ſibi foret bonum & expediens, quid perſequendum, ubi adepti eſſent tenendum ac conſeruandum. Non dubium quin homini maius multo cõceſſum ſit tempus, quanto mens noſtra ſegnior eſt & tardior, quàm angelica. In eo ipſo tempore

B quantulumcunque fuit (nam neque nos ſcimus, neque ſcire attinet) edocti ſunt à Deo atque illuſtrati, ut magnam admirabilemq; illam naturæ diuinæ maieſtatem, uim, ſapientiam, bonitatem, quantum ſuarum eſſet uirium conciperent animo atque intelligentia, ut eum ſolum ducerent eſſe ſuum bonum, illiq; magno amoris ardore adhærerent, ut unum fierent cum illo. Expediebat & angelo & homini nuſquam omnino oculum mentis diuertere, quin in lucem illam & bonitatem intentiſſimum haberent ſine conniuentia: quousque tantas concepiſſent ardoris flammas, per quas Deo ſuo unirentur immortali æuo beatitudinis, nec uſquam amplius poſſent diuelli. Sed homo & angelorum non pauci oculos à Deo in ſemetipſos reflexerunt. intuiti autem excellentem ſuam naturam, grande conceperunt ex ſui contemplatione gaudium: unde à Deo in ſemetipſos amorem conuerterunt. amoti à luce oculi, prolapſi ſunt in tenebras, & excæcati ſunt, ut Dei obliti, fœlicitatem quam à Deo erant expectaturi, naturæ & uiribus ſuis arrogarent. & quum quantus eſſet Deus iam eorum animis excidiſſet, pares ſe illi eſſe ſunt rati. Amor ea coniungit inter quos commeat. angelus amorem ſuum ſi in Deum miſiſſet, iunctus fuiſſet illi: miſit ad ſe, iunxit ſe ſibi, ſeparauit à Deo. Abiunctus ergo à luce, collapſus eſt in tenebras: abiunctus à Deo bono & beato, in maliciam & miſeriam.

Idem

Idem accidit homini, ut pòst dicetur. Alij uerò angeli nihil de se cogitarunt, sed de suo uero bono, illum semper habuerunt præ oculis, & plusquam seipsos amauerunt. Hi sunt immortaliter beati, illi autem immortaliter miseri: qui depræhensi in cæcitate illa mentis atque ignorantia, in prauo & peruerso amore sui, in eo manent perpetuò, nec unquam resipiscunt, nec se peccasse agnoscunt. Habent quidem illi ad alia acumen ingenij magnum, cognitionem atque intelligentiam rerum promptam & amplam: sed quoties amor ille sui furiosus opponit se ante uigorem mentis, rapit eos transuersos ad prauissimas sententias, ut quoties de Deo cogitant, & de seipsis. ita enim se amant, ut adduci non possint ad agnoscendum scelus, nec ut se uel malos fateantur, uel aliquid commeritos, tantæque illius suæ cladis culpam non sinit amor sui, ut in seipsos conferant, sed in Deum. ab illo iniuriam sibi fieri conqueruntur, eumque uocant iniquum, & quantum possunt conantur uoluntati illius resistere: & homines quos Deo uident gratiores, quàm se, infestare uexareque multis malis ac incōmodis, partim odio, partim inuidentia erga nos, aliàs quoque rabie quadam aduersus Deum, ex qua res uniuersas oderūt, quia ab illo conditas. In casu autem illo è cœlis alij remanserūt in aëre, alij in aquis, alij ad ima terrarum detrusi sunt. Nocent quacunque illis permittitur, & homines ad desciscendū à Deo in mille scelera sollicitant **B** uarijs & incredibilibus astutijs atque artibus. Norunt enim uel naturæ suæ solertia, uel diuturno ac uario usu rerum atque experimentis uim cuiusque herbæ, arboris, lapidis, animantis. per hæc mouent humores humani corporis, per quos mouetur phantasia, à qua sollicitantur ratio & uoluntas. Ipsi quoque ut spiritales in facultates inferiores animæ occultas quasdam actiones possunt inuehere, quod in libris de Anima fusius declaratur. Hæc uerò infestatio & sollicitatio ad deficiendū, tentatio à nostris nominatur. Hæc ita cōtigisse, ita est ab ultima uetustate traditum per manus humano generi, ut dubitari nō magis possit, quàm de re gesta, qua nihil existimetur certius. Homerus antiquissimus scriptor Atam ponit, hoc est Damnum deam, turbantem cœlum: eamque ob caussam deiectā illinc à Ioue in terras, ubi infestat & inquietat hominum genus. Ægyptij in suis mysterijs perhibent, Iouem impuriores dæmonas è cœlo eiecisse, qui & homines pro uirili parte sua secum quoque ad ima conantur detrudere. A' Plutarcho quoque ponitur Typhon quidam dæmon Ægyptius, qui terras ac maria infestarit. Pherecydes Scyrus scribit fuisse dæmonem serpentem, qui maxima terris damna attulerit, eumque nominatum ὀφιονέα. Hunc casum uel à primis authoribus humani generis patres quasi per manus tradiderunt filijs, uel ipsi ijdem dæmones

A nes ijs quibus essent familiares, ut alia de se ac natura sua permulta, & hoc quoque retulerunt. At quidam totam eam rem derident, quia Homeri & poëtarum fabulis sit similis: ipsi magis ridiculi, qui ignorant id quod doctorum omnium consensu est receptum, fabulas omnes ex rei gestæ ueritate ortas esse, nec aliud esse fabularũ poëticarum fundamentum, quàm uerum. Quàm uerò esset peruersum & ineptum aliquid fabulosum existimare, quia fabulam uideat ei similem: quasi ueritas pro mendacio habenda esset, quia mendacium ueritati est plerunque simile. an non ea quæ finguntur & simulantur ad imaginem, quantum efficere authores possunt, & ceu normam ueritatis accommodant? Ita ergo si quis uirum aliquem fingat magna sapientia, probitate, rerum contemptu, quæ de Socrate scribuntur, fabulosa erunt, quia fabulæ illius similia: aut quæ de patientia & moderatione probæ alicuius matronæ dicentur, uana erunt, quia fabulæ de Griselide similia, quam Boccatius est commentus. Nec Homero & alijs scriptoribus hæc potuissent in mentem uenire, ad fingendũ rem tantam, tam reconditam, tam admirabilem, nisi aliqua auditione eam à suis maioribus accepissent. Sed dimittamus poëtas & fabulas. Plutarchus & Pherecydes philosophi sunt. Addo his Euclidem, Platonem, Ciceronem, Apuleium, Iamblichũ, Plotinum, Porphyrium, Martianum

B Capellã, & uniuersam gentilitatẽ, cui dæmones fuerũt familiarissimi. Spiritus omnes gentilitas, & philosophorum scholæ dæmonas nuncuparunt, hoc est sapientes, medium quoddam genus inter deos & homines. Horum duo fecerũt genera, ἀγαθὸς δαίμονας, & κακὸς δαίμονας, bonos ac malos. bonos colebant ut prodessent, malos ne nocerent. Eidem generi sunt nuncupati & lares, & manes, tam boni quàm mali. Euclides geminum cuique genium attributum esse ait, bonũ & malum. malus importat quæ potest damna, bonus à uiolentia mali tuetur. Plutarchus refert, M. Bruto in bellis ciuilibus apparuisse uelut faciem æthiopis tetram & horribilem, quam quũ Brutus rogaret quis nam esset, respondérit, se illius esse malũ genium, quem uisurus esset in Philippis Macedoniæ, ubi commissum est prælium, & Brutus uictus. Cacodæmones sunt lemures, & terricula nocturna, quæ turbis miscent omnia, & tumultibus: quorum philosophi omnes meminerunt, & in unaquaque ciuitate sentiuntur, ut nihil sit notius atque exploratius, ut mirum sit esse aliquem qui dubitet, nisi qui nihil esse credat, præter id quod ipse uiderit aut senserit. In insulis fortunatis, quas Canarias uocant, priusquam in ditionem Christianorum uenirent, dæmones in idolis aperte loquebantur populo, & se iubebant adorari ac coli. In Nouo hoc orbe recens inuento nihil est tritius aut uulgarius, quàm non de nocte solum, sed medio die ac luce occurrere manifestò dæmonem in urbe, in agro, qui aliquid loquatur, iubeat,

uetet,

uetet, infestet, terreat, feriat. Quid inter nos? an nō omnes sæpenumero uidimus homines à nefario dæmone arreptos, loqui linguas alienissimas, quorum ne uerbum quidem nossent sibi restituti? Qui rem ignorant, furori atque agitationi mentis cōcitatissimæ tale monstrum assignant: quod nulla ratio patitur. nam loqui unum aut alterū ignotum uerbum, fuerit sanè mentis emotæ: eloqui uerò totum sermonem, atque etiam comptè, & uersus in eo facere, & sensum & numerum, maioris est potentiæ seruare, quàm furoris humani animi. Dæmon est, qui per instrumēta illius edit uoces illas tanquam per fistulam. Miretur porrò aliquis cur Deus, è cuius solo nutu pendent omnia, patitur hos suos inimicos uiuere. Si tam Deus illis esset inimicus, quam ipsi sunt Deo, punctū profectò temporis non perseuerarent. Sed dæmones quidem oderunt Deum, Deus illos non odit. abest enim à sancta illa & beata natura odiū, affectus tam teter & deformis. Nocere illis Deus potest, sed non uult: illi contrà nocere Deo cupiunt, quod non possunt. Amiserunt illi quidem, quantum discessione à Deo poterant amittere, nempe magna & æterna bona: retinuerūt autem, quæ essentiæ naturæ illorum Deus erat in ipsorum origine elargitus, ut essent ingeniosi, & immortales. Quæ ergo acceperunt damna & detrimenta, à seipsis acceperūt, non à Deo: qui quum sit mera bonitas, prodest omnibus, lædit neminem. Malus est dæmon, & mala eius opera omnia, & de Deo male cogitās: Deus tamen artifex sapientissimus, malū hoc in bonum eorū conuertit, qui ipsi sunt amici. Corporalia seruiūt spiritalibus, spiritalia omnia propter participationē beatitudinis suæ condidit Deus. eos ergo habet charissimos, qui eiusce sunt beatitudinis consortes. Ideoque omnia propter istos sunt, & bona & mala, qui hæredes sunt æterni boni: bona istis prosunt, & mala in bonum cedunt, Deo procurante, & ipsis præbentibus se obsequentes, sicut à Paulo apostolo scriptum est: Diligentibus Deum, inquit Paulus, omnia cooperātur in bonū. Quocirca habet sancti angeli ex dæmonum ruina gaudium ingens, quòd in partibus Dei permanserunt. Habent hic homines exemplum, ne à Deo desciscant. habent iusti, à quibus eorum exerceatur uirtus: & quum uident se manus cum tam ualido hoste conferere, diffisi suis uiribus, quæ nullæ sunt, discunt Deo confidere, ad eum cōfugere, illius opem seriò ac bona fide implorare, seque illi magis & magis adiungere, agnoscere auxilium, & illum diligere, qui nos à sæuitia tam potentis atque immanis hostis propugnat. Et quoniā opera Dei omnia iustitia & bonitate sunt temperata, in sanctis elucet eius bonitas, in sceleratis iustitia.

D B

A ## DE HOMINIS CORPORE ET PECCATO.

CReatio rerum talis fuit, qualis impressio sigilli in multis materijs, ut prima quæque maximè referret annuli figuram, postremæ dilutissimè. Ita Deus ab angelo sibi propinquo progressus est ad molem illam inconditā atq; informem, quæ est à Deo remotissima, proxima nihilo. Et quū se omnibus uellet impartiri, communicauit se plenè spiritibus, qui erant eius capaces. ut se autem materialibus etiam, quantum eorum uis & facultas caperet, communicaret, adiunxit materiale corporali, nempe hominis corpus animæ: quod sanè corpus omnem rerum naturam, materialium quidem, in se complectitur, ignem, aërem, aquam, terram, uitam uegetabilem, cui additus est sensus. Itaq; in hominis beatitudine uelut beata redditur tota uniuersitas. Et hominem Deus à principio unum procreauit, cui nomen fuit Adam. ex costa eius eduxit uxorem Euam, sicut antiquissimæ Hebræorum literæ referunt, de quibus statim loquemur. Ex his duobus reliqui homines promanarunt. nam materiæ huius ratio generationibus est apta. Porrò qui apti essent ad generandum, eos non oportebat condi uniuersos pariter. nam superflua fuisset generandi facultas attributa. Angeli, quibus gignere datum non erat, uno suntuelut partu editi. Accedit huc, quòd homines quo

B niam geniti erant rationales, & ad amorem idonei, coniungi inter se amore congruebat. Huic porrò nexui resistit corpus. ideo ex uno uelut trunco producti sunt omnes, ut tanquam propinqui & iuncti sanguine omnes inter se bene cuperent, nec ullæ uiderentur esse naturales inimicitiæ. Hic cōditus est homo, & data ei uita corporalis. tum quòd esset corporatus, tum quod par erat ut uiueret quoq; corporeū inter corporea, postea spiritus inter spiritalia cum Deo. & qui amore erat unū futurus cum Deo ut angeli, huic quoq; tempus est assignatū, in quo intelligētia amorem extimularet, amor autem inflāmaretur, plus temporis homini quàm angelo propter affectus & corpus, quæ impedimento sunt rationi: non utiq; tanto ut nunc, sed alicui certe impedimento erant. quod quidē hinc nascitur. Conditor enim ut omniū est parens, omnia diligit, omnibus se uult impartiri, quantum uniuscuiusq; essentiæ uis & facultas capere ac perferre potest. quumq; sit ipse spiritus, ut id fieret facilius, aptius, plenius, corpus adnexuit spiritui, nempe animæ rationali, quæ Deum intelligeret, amaret, caperet, quæ beatitudo redundaret in corpus. Animæ cœlestes sunt, & diuinitati propinquæ, spiritus scilicet: corpora uerò crassa & densa, à cœlo & diuinitate remotissima. Fertur quicq; ad suam naturā & originem. Anima spectat sursum ad res cœlestes ac diuinas: corpus in terram, & procul à diuinitate animā detrahit, & quantum potest detrudit. Affectiones autem, quæ uelut mediæ sunt, & quasi nexus inter corpus &

mentem, ad partem corporis deflectunt. unde tanta in animis nostris A
procliuitas ad corporalia, id est ea quæ sensibus corporis usurpantur, tanta segnicies ad pulcherrima & cœlestia quæ sola mente cōprahen duntur, tanta sollicitatio ad desciscendum à lege spiritus, hoc est Dei, ad concupiscentias corporis & uitæ huius: & eo maior, quo grauius est pondus noxiarum, ut post peccatū, & inualescentibus in humano genere uicijs. Ergo tametsi appetitus erat tum ante delictū menti subditus, non tamen adeò, quin haberet obiectum suæ delectationis aut auersionis, quo inconsulta mente impetu impelleretur. Nō enim mutata est prorsum essentia naturæ, etsi deprauata & prolapsa lōgissimè à puritate atq; excellentia primæ originis. Sed si tum mens aliquid iussisset, fuisset ilicò appetitus audiens dicto: quod nunc est multo secus. Et erat homo conditus ea lege, ut quemadmodū quum ex utero post nouem menses in nouā lucem uenit sine morte, ita & tum postquam hic aliquandiu uixisset, transferretur in cœlū. In hac uita ut assuesceret conditorem suum nosse & amare, multa sunt ei ostensa per quę ad illum se erigeret. Varietas rerū conditarū propter illius corpus: quod ut est compactū ex uarijs, ita uarijs eget, siue ad usum, siue ad delectationem. Tum mens ex illa uarietate facilius authorem intelligit. ille enim est tantus, & in simplicitate tam multiplex, ut unico opere non posset humanæ menti declarari. Pluribus opus fuit & ad manifestationem atq; expressionē illius naturæ: & tanti tamq; uarij artificis fuit B
multa fabricari, quoniā multa animo cōceperat. Illa autem animi similitudo expromenda fuit operibus. Tota quidem filio exprimitur: sed quantū sat illi est uisum, per res creatas, in quarū unaquaq; impressit uestigiū aliquod sui, hoc est bonitatis, potētiæ, sapiētiæ. Horū autem corporaliū usus nō est illis datus qui nō indigerēt, ut angelis. Sed neq; ijs qui uti nescirēt, ut belluis. Ei ergo solū cui esset opus, ut homini ex corpore, quiq; uti sciret ex mente. Quocirca propter hominis usum hæc sunt cōdita omnia. illum Deus præfecit dominū principemq; horum omniū, cuius gratia sunt ex nihilo producta. Quibus de causis amor in Deū, & reuerētia, & cultus nasci atque augeri poterat: quòd tam bonus Deus, qui tam multa cōdidisset propter ipsum: quòd tantus & tam admirabilis, qui de nihilo protulisset, & cōseruaret. Ex tam multis sensui obuijs, tum caussis occultis, quas industria sua humanū ingeniū inuestigat, melius se hominis contemplatio attollit ad cognoscendum Deū, ut amet & colat, quàm faceret ex una aliqua, aut altera: propterea quòd cognitio nostra, ut corpore inclusa, sequitur corporis naturam. Ex uarijs melius subsistit & roboratur, quàm ex aliquo uno: ex uariorū atq; sparsorū collectione facilius peruenit quò intendit. Et quia non expediebat homini seipsum scrutari, ac pernosse, nec quantū uel posset uel non posset in se ac res alias expendere, ne (quod dæmoni

A dæmoni acciderat) ex ea reputatione insolesceret, solummodo autem uniuersam suam intelligentiam in authorem suum conuertere, ita demum futuro beatissimo: uetitus est de fructu arboris scientiæ gustare, siue is fructus eam habebat uim, ut ad cōsiderationem rerum con ferret, sicut multa sunt etiamnum quæ spiritus cordis & cerebri dilucidant, & mentis subtilitatem pariunt: siue illud summonebatur, ne à Deo ad dotes suas contemplandas, rerumq́ sibi subditarum experimentum animum deflecterent: debere confirmari primum in cognitione Dei, ut illum amaret solum, hinc ad usum rerum aliarum transiturus, quum esset iam extra periculum. Sed ille instigatus est arte mali genij, qui serpentis forma illum aggressus, ex gustu pomi scientiam & magnitudinē Deo parē promittebat: nec aliā fuisse aiebat Deo uetādi causam, quàm ne in regno naturæ uelut socium habere hominē cogeretur. Calumniatur apud homines Deum, apud Deū homines, ideo διάβολος dictus. Verba stulta, sed apud animum cupidum tantæ magnitudinis facile nacta sunt fidem. Iam uxor re ipsa accesserat consilio dæmonis, & pomum ederat, offerebatq́ coniugi Adæ. Ita superbiæ adiungebatur amor societatis. Nam Euam ex costa Adæ dormientis Deus eduxerat, dederatq́ ei uelut adiumentum uitæ, forma ac ingenio similibus. adiumēta enim dissimilia habebat haud sanè pauca. Er-
B go gemino stimulo instigatus Adam, cōsensit in partes & factionem contra Deum: tanto præmio opinione sua proposito, gustauit depomo scientiæ, hoc est, uertit oculos à Deo ad se, ut dæmon fecerat. ilico obtenebratus est, & se dilexit oblitus Dei. Quo admisso, separauit se à complexu illo diuini fauoris. Cōditio erat dicta in lege, ut quacunque hora ex uetito fructu ederent, morerentur. quod ita cōtigit. Nam si quis hominē nunc cōsideret, planè uideat grauissimo laborantem morbo & insanabili, ut iam desperatus & deploratus sit. Corpus infirmum, omniū rerum iniuriæ obnoxium, morbi singulis corporis partibus cum acerbissimis dolorum facibus horis omnibus minātes atque impendentes: mens sicut in extrema ualetudine inualida, cæca, improuida, nec se illustrari sinit uoluntas, ut palatum ægri noxia semper appetens, pro futuris inimica, sananti aspera atque intractabilis: affectus cōmoti omnes. ipse homo seruus rerū quibus eget, quarum erat natura dominus. In hac ægrotatione paucos annos moribundi agimus, donec omnino efflamus animam, quod mori dicitur: quum uerius ortus ipse dici possit mors, ut acutè dixit Manilius,

Nascentes morimur, finisq́ ab origine pendet.

Talis mors data est Adæ pro supplicio sceleris acerbior multo, quàm ilico extingui corpus. Statim peccatum, hoc est cognitio sui, ostendit ipsis, non esse tales eos quales rebantur. nam qui se excellentissimos esse existimabant, eos puduit sui ipsorum, & erubuerunt suam nudi-

 tatem:

tatem: tales se esse iudicarũt, tam foedos & turpes, ut existimarẽt alios A
libentius ipsorum tegumenta conspecturos, quàm ipsos eosdem. decerptisq; folijs ex arbore, texerunt ea quæ ab illo tempore fuerunt pudenda, prius non erant. & intelligentes se peccasse in legem authoris sui, inter arbores confertissimas abdiderunt se, fugientes illius conspectum. Clausi erant prius eorum oculi ad alia, preterquam ad Deum: nunc clausi ad Deum, aperti ad alia. amissa est simplicitas illa innocentiæ. & iam qui solum curaturi erant Dei iudicium de se, relicto diuino curant humanum. operiunt pudenda: & qui erat antea in mundo liber, incipit alienis iudicijs seruire. sequitur caligo, & tenebræ mentis. fugiebant Domini conspectũ, obliti omnia esse nuda & aperta coram oculis illius, uimq; illius omnia regere, omnia replere. hoc enim ante miserabilem illũ casum non ignorabãt. Tum Deus denunciauit homini, amisisse illum potestatem in res inferiores, & laboriose quæsiturum necessaria. terrã ipsam pro bono semine, pro mercede laboris repensuram ei spinas & tribulos, res prorsum inutiles atq; insuaues. Quæ noxa non solum de terra intelligenda est, sed de ijs omnibus in quæ patet humana diligẽtia, aqua & aëre, siue naturaliter proueniãt, siue arte fiant atq; industria. omnibus propositus est labor & sudor, si uelit uti. Et quoniã parens est Adam omniũ mortaliũ, in eo fuit uiciata natura nostra, ut nunquã deinceps integra ueniret ad posteros. B

QVOD HOMINVM NATVRA EST CORRVPTA. *caput 17.*

Corruptam esse naturam nostram, tam manifestò ipsamet ostendit & clamat, quàm ægrotare se quum tenetur graui morbo. Quæ enim cõdidit Deus, ea in usum aliquem parauit. nam quid minus cadit in sanctã illam & æternam sapientiã, quàm temere & sine fructu & sine ullo quicquã procreasse? In familia bene instituta nullus uacat officio, ut est uetus uerbum: uacabit in mũdo, quo nihil est sapientius descriptum atque ordinatum? Porrò usus non potest esse, nisi eius qui & indiget, & potest uti. Deus nulla prorsum re indiget, extra se angelis qui meri sunt spiritus nullus est usus mundi corporalis. Belluæ uerò paucis cõtentæ, nempe satisfecisse uentri, reliquis omnibus nec uti sciunt, nec possunt, ac ne curant quidem. Homini ergo sunt parata hæc, qui eget propter corpus, & mente ac ingenio præditus sciet uti. Sapiẽs & optimus artifex Deus, homini, cui ex bonitate sua mundum suum attribuebat corporeum, ex eadem ipsa bonitate facultatem quoq; erat largitus, ea inter quæ uersabatur accõmodandi ad usus suos, nempe cognitionem & scientiam eorum, imperium quoq; in illa ipsa & dominatũ, quo nõ minus apte posset uti quibus uellet, q̃ facile & quandocunq; libuisset. Dominum ergo illum constituit eorũ quæ propter ipsum creauerat. Quale enim esset

A esset hæreditatem filio parare, eamq́ ita recondere, ne uel inueniret, uel postquam inuenisset, eam addere difficultatẽ possessioni, ut capere & tenere uix posset? Tale esset omnino munus à Deo homini cõcessum plantarũ, animantiũ, lapidũ, si ipse quid & quatenus ex ijs sumendũ haberet, quũ usus posceret, ignoraret. Iam autẽ ut sciret assequi illa, nõ posset tamen magnis uiribus renitẽtia ac repugnãtia. Est ergo diuinę bonitatis ac sapiẽtiæ, omnia hæc muneri homini tradita cũ facultate, hoc est sciẽtia & dominatu. Atqui nos & misera illorũ omniũ cæcitate atq; ignorãtia ab usu eorum excludimur & arcemur, tum ea ad quæ peruenimus capere & possidere non possumus, quia procul dissita, quia recõdita, quia reluctãtia, quia damnũ nobis mortemq́ adferẽtia. Dicũt, Voluit nos Deus exercere. imò quantũcunq; exerceamur uniuersi, minimã partẽ eorũ quæ ignorabimus non assequemur. At saltẽ necessaria sciremus, ut belluæ. Quid, quòd nõ solũ ea nõ obtemperãt uolũtati nostræ & iussibus, sed insidiãtur omnia, ut noceãt si qua possint. Æstus & rigor cœli nobis, frugibus, & animãtibus nostri usus, ignes incẽdijs, aquæ eluuionibus, ædificia quæ nos ad tutelã nostram extruimus ruina sua nos opprimimur, in mari mergimur dum piscamur, dũ aliquò traijcimus, uestes arrodit tinea, puluis & humor corrumpit metalla, rubigo cõsumit. nullę sunt fruges quibus terra eadem B non producat hostẽ, à quo suffocentur & pereãt. aues, talpæ, mures, formicæ, uermiũ incredibiles formę fructibus & frugibus pestiferæ. feles & canes inter nos educati penum uniuersam diripiũt, insidiantur corti martes, uulpes, mustelæ, caulibus lupus: ut transeã rariores feras, leones, ursos, apros, tigres, pardos, pantheras, nobis & nostris gregibus hostes capitales. Quid referã uenena tã multifaria, tã præsentis exitij? Ex homine uerò quanta homini mala? plura ex illo uno, q̃ ex cæteris omnibus domi, priuatim, publicè, in ciuitate, calũnijs, pugnis, digladiationibus, furtis, rapinis, mutilatione. Postremò foris bello, quod unũ omnes facies & formas crudelitatis, immanitatis, inhumanitatis complectitur, ut id solum euidẽtissimo atq; efficacissimo sit argumẽto deprauatæ ac uitiatę naturę nostræ. Quæ animãtes inter se turmatim ad internicionẽ cõcurrũt? nullæ sanè: sed, ut Plinius inquit, cõgregari uidemus, & stare cõtra dissimilia. Quæ fera tanta rabie sæuit in feram sui generis? nimirũ manet in illis primigena illa natura, in nobis degenerauit in peius. Itaq; nõ nos domini sumus rerum, sed illæ nostri: & nos illis seruimus, quanto labore, q̃ assidua sollicitudine? ut hominũ plerisq; nihil sit omnino aliud negociũ in uita, q̃ quærere quæ futura sint usui corpori, & quæsita cõseruare, uel ne perdãtur, uel ne pereãt. Quod si amittant, quis dolor, quanta afflictatio? ita nihil minus q̃ id agunt, propter quod missus est homo in hanc uitã: & sicut Ennius loquitur, præter propter uitã uiuitur. Aliquid ergo egimus, aliqd comi-

ſimus, propter quod amiſſa ſunt ea munera, quæ excellẽti naturæ no A
ſtræ fuerãt ab authore cõceſſa. Iam uerò in re omni eſt aliquid optimũ
& præſtãtiſſimũ, unde res ea nomen ſpeciei ſuæ ſumit. beſtiæ omnes
ſtatim ut natæ ſunt, uel breuiſſimo pòſt tempore pręſtantiſſimũ illud
ſuæ naturę uſurpãt, & opera edũt illi pręſtãtiæ cõformia, & ut quędã
paulò diutius tardẽt, uſurpãt certe tandẽ, & re ipſa demõſtrãt ſe huius
eſſe naturę ac ingenij. quod ſi nõ faciũt, certe indubitatũ facimus iudi
ciũ, corrupta ea eſſe ac deprauata ex cauſſa aliqua uel interna uel exter
na. Homo autẽ quãdiu bona mente nõ utitur? ꝙ pauci aliquãdo, ꝙ mul
ti nunquam? ut appareat, à rectitudine naturæ ſuæ declinaſſe. Quid, quòd
animãtes omnes ſtatim uergũt quaſi nutu quodã ad inclinationẽ per-
fectionis ſuæ, ſoli homines à ſua ſunt auerſi & abhorrẽt, nẽpe à cultu
mentis & ſapiẽtia. Beſtiæ naturæ ductu nollẽt uiuere uitã plantarũ, &
ne illuc relabantur exercẽt ſemetipſas. At ꝙ multi hominũ cupiũt uitam
brutorũ agere, immerſi delicijs & corporeis uoluptatibus, ſine ulla cu
ra aut reſpectu mẽtis, ac ne cogitatione quidẽ, ſit'ne mens aliqua, an ni
hil homo diſtet à beſtia. Quòd ſi ſibi ipſi homo permittatur & cõmen-
detur ſemota educatione ac diſciplina, quomodo ferretur pronus præ-
cepsꝙ ad ea quæ minime ſunt hominis? cuius rei ſtatim ab ortu ſuo
tota infantia & pueritia manifeſtiſſima edit ſigna. Quid enim quærit
aliud, ꝙ delicias, uoluptates, luſus, indulgentiã? Quid ei magis eſt in- B
ſtar mortis, quàm prima illa ad literas & formãdos mores inſtitutio? mens
noſtra natura expetit uera, uolũtas bona: adeò ut Quintilianus miran
dũ eſſe ducat, malos eſſe tã multos, quòd ſit cõtra naturã. At quanta
eſt facta inclinatio à ueritate ad fabulas, à bono in malũ? Degenerauit
ergo natura noſtra à recta ſua cõditione ac uia. Age uerò, quę tandẽ na
tura integra expetit interitũ ſui? Atqui in ſolo hominũ genere ſunt qui
ſibi manus adferãt, multi qui mortẽ optent & inuocẽt, plurimi ſani &
ualẽtes, tędio uitę ob leuiculã agitationẽ bilis. Accedit his, quòd homi
nes poſiti ſumus à principe naturæ inter beſtias & angelos, propin-
quiores tamen angelis mẽte ac intelligẽtia, propinquiores brutis cor-
pore. At uidere eſt, ꝙ maiore nos interuallo ſuperãt angeli, quàm nos bru
ta. & loquor de angelis in ſua natura, nec miſeria deiecta, nec ſublima-
ta beatitate. Corporis uerò dotibus à multis beſtijs ſuperamur, inte-
gritate, uiribus, celeritate, agilitate, ualetudine, uita, ſenſuũ acumine ac
uigore. Deinde nõ eſt credibile, à Deo optimo & nobis amiciſſimo
conditũ eſſe de principio hominem tam infirmo corpore, obiectũ tot
incommodis uitæ, & animã nobiliſſimã intruſam in uincula ubi tor-
queatur perpetuò: ſed eſſe indubie quod Sapiẽs ait, ſe id ſolũ inueniſſe,
à Deo eſſe factũ hominẽ rectum, ſincerũ, integrũ, & ipſum ſe his cala-
mitatibus inuoluiſſe quibus premitur. Aliquid iſtorũ uiderũt in ſuis illis
tenebris Pythagorici, & eos ſecutus Plato, ut ſolet, quum dixerũt cor

pus

A pus hoc ſepulturã eſſe & carcerẽ animæ, eamq; hic deuinctã dare magnorũ ſcelerũ pœnas. Hic uideo adeſſe quoſdã multis quæſtionibus, tanq̃ tendiculis inſtructos. Atqui Adam peccauit ſolus, cur in nos redundat flagitij illius ſupplicium? Planius eſt faciendũ hoc quod de primæua noxa & principe dicimus. Mens hominis & illuſtrata erat magna luce Dei, & amore acceſa, ut ſurſum ferretur: caro uerò beneficio illius lucis & ardoris ſubdita mẽti, & omnia homini. Homo uero per peccatũ auertẽs ſe à Deo, tranſijt à mente in carnẽ. Caro, cuius natura eſt deorſum trahere, nẽpe ad ſuã originẽ, procul à Deo trahit, nẽpe ab ſpiritu. habet enim caro natura atq; ingenio ſuo deſideria ſua & cupiditates alienas ab ſpiritu, ſed quę beneficio fauoris diuini reprimebantur. Ita amiſit homo ea munera, quæ gratia numinis erat nactus, & ex ſpiritali ac diuino factus eſt carnalis terrenusq;. Inde caro omnis ex illa carne deſumenda, damnata, tanq; Deo inimica: & caro omnis propter conſortiũ & coniunctionẽ cum illa inimica Dei carne nõ tam facta eſt inimica q̃ aliena. Ita in Adam propter peccatũ, tanq̃ in ſemine uel radice, omnis humana caro damnata eſt. Et quemadmodũ uitiato ſemine aut radice omnes deinceps fructus naſcuntur uiciati, ſic in uicio Adæ, quoniã ex eo omnes ſumus. Quapropter generatio hominis facta eſt pudenda: quod oſtẽdit naturalis pudor in oſtenſione genitalium, ideoq; ea ſolũ texerũt Adã & Eua. nanq; ubi ſenſerũt uiciũ, B de illis erubuerunt. Atqui ſacris oraculis eſt proditũ, Anima quæ peccauerit, ipſa morietur, pater non portabit iniquitatem filij. Ita eſt. Sed omnes quodãmodo in Adã peccauimus, nõ aliter q̃ omnes futuri fructus uiciati ſunt in uicio ſeminis aut radicis. Iuſtitia aũt illa prima quæ originalis nuncupatũ, nõ erat munus à Deo Adæ peculariter tributũ, ſed humano generi. ideoq; quum ij qui erãt tum humanũ genus, facinus commiſerũt, uniuerſum humanũ genus beneficiũ illud perdidit: quemadmodũ quod ciuitas puſilla adhuc & infreques decreuit ac ſtatuit, eadẽ mox aucta & numeroſa ſeruat, & pauci patres copioſam ſuã in poſterũ ſobolem obligãt & deuinciũt. Adde huc, quòd qua peccamus ratione, cõſimili punimur, nõ acrius. Omnes quidẽ in Adam hactenus peccauimus, ut fauoris & gratiæ Dei dona amitteremus, per quæ ad coniunctionẽ illius uenitur. Cares tu illis, nõ cruciaberis propterea, ſed carebis illa cõiunctione. Nihil fit ergo iniuriæ cuiq;, quandoquidẽ non puniť acerbo ſenſu, qui ipſe peccãdi ſenſum nõ habuit. Quærit alius, Si Adã uno crimine tã immanẽ fecit caſum, cur nos tot flagitijs tot ſceleribus cooperti & obruti, nõ grauius multo cadimus, q̃ ille? Quia unicuiq; rerũ dedit Deus eam naturã, per quã eſſet res illa: quã ſi tolleret, nõ iam amplius ea res eſſet, ſed alia quæpiã diuerſæ formæ. ita dedit Deus homini, quo eſſet homo: tũ ornauit eũ atq; inſtruxit ampliſſimis donis, ut diximus, ſciẽtia & cognitione rerũ, latiſſima

ditione in res omnes, sano & integerrimo corpore, & uita pro libito A diuturna. prima illa debebantur naturæ hominis, sine quibus homo non esset: hæc autē posteriora gratuita sunt, ex fauore cōditoris. Quo ergo die à gratia & fauore principis sui homo est deuolutus, eodē ipso amisit ea quæ gratia & fauor dederāt, & cōseruabāt. qui enim ab igne calorē recipit, si abscedat refrigescit. Itaq; cecidit Adam ex fastigio illo beneficiorum Dei: nos qui humi iacemus, nullam habemus unde cadamus altitudinē. amisimus enim dona gratuita, ideoq; alterum Adæ flagitiū, si quod admisit, non nocuit nobis: nec nostra ingeniū tollūt naturale, tametsi non pauca important incōmoda, grauia profectò & peracerba, obscurationē mentis, & quandā uelut in belluas degenerationem, morbos, debilitates, procliuitatem ad pessima, tarditatem ad optima, quæ omnia uidemus indies gliscere, ea uero scelerum esse supplicia dubitari nō potest. Quantū est enim, & quàm dolendū, circuncludi hominē tenebris ignorantiæ, & quidem rerum maxime necessariarum? uinciri manibus & pedibus, morbo & debilitate, auerti innumeris cogitationibus à cura colendi & amandi numinis, angi tantarū rerum quas quotidie augemus solicitudine? Sed pergūt quidā interrogare, an non peccatū omne uoluntatis est? Ita planè. & peccatū hoc uoluntatis fuit in Adam, hoc denigrauit illius animā, & corpus contaminauit. huius autē corruptio dimanauit ad posteros, & orbatio puritatis illius, quam nostri iustitiā originalē uocant. Quocirca priuatio B magis est in aliis boni, quàm contractio mali seu culpæ, & animæ infectio ex cōtagione corporis quia illi iungitur, ut corpus nostrū in aërem pestilentem ingressum noxā sibi à loco accersit. Quærūt hîc alii, Quid ergo fiet de iis qui fato sunt defuncti ante annos quibus possent Deū cognoscere? Ad sempiternā beatitudinē nō peruenit nisi per charitatē Dei, ut antea dixi. pueri qui hanc beneficio CHRISTI nō sunt adepti, arcentur ab æternis illis bonis: nec ulla tamen fit illis iniuria, si nō assequūtur, quod nec illis est promissum: nec sentiūt tamen plus incōmodi, quàm ex sutore aut fabro natus si nō fiat rex, aut homo quod alas & pennas nō habet. fruunt tamen, ut credibile est, amplissimis bonis: nempe naturalibus liberis atq; expeditis. nō enim uersantur in malis, graui & tetro corpore exuti: uigent animæ cognitione libera, gaudent contemplatione aperta rerum omnium, & dilucida. Additur aliud quæsitum: Peccatum Adæ nocuit tantopere, quid illius recōciliatio? cur non per reconciliationem eximuntur ea noxa quam propter delictum merebāturs? Si execrabiles filii Adam, cur non bonorū uirorum filii grati? Quia in reconciliatione Adæ non est execratio carnis sublata, sed anima à seruitute carnis liberata, & reposita in gratiā cum Deo. ita cōtigit ei quod aliis bonis uiris, ut manēte uicio in semine, fructus sit ad meliorē odorē aut saporem cōcinnatus. Ascendunt quidam altius,

A tius, & se in penetralia diuinæ sapientiæ ac uoluntatis temerariò inge
runt. Cur, inquiunt, dedit Deus homini præceptum, quod sciebat iri
ab ipso uiolatũ? Simile est illud, Cur eos creat quos malos fore præno
uit, & sibi inimicos? Hoc uerò nimis est impudẽter Deum ad redden
dam eorum quæ agat rationẽ accersere: quod à principe aut uiro pru
dentissimo facere reformidares, deterritus uel magnitudine uel autho
ritate. Tu uero in Rege mundi omnipotenti & sapientissimo, nec ma
gnitudinem reuereris potentiæ, nec sapientiæ authoritatẽ? Peccat ho
mo non uoluntate Dei, sed sua ipsius. belluis libertatẽ non dedit men
tis, homini dedit, & ante eum proposuit uitã & mortẽ, ad quodcunq;
uoluerit porrigat manum. Sed nec desunt, qui bonũ hoc libertatis ani
mi, quo amplius aut præstabilius dari nullum potuit, calumnientur,
quasiq; Deũ in ius uocẽt, quòd id dederit per quod peccamus: quasi
uerò non etiã bona omnia, ut mentis intelligentiam, phantasiam, sen-
sus, ualetudinẽ, robur, diuitias, potentiã, decus in pessimos usus con-
uertamus. Nihil ergo dedisse fuerat satius, quia nos bonis & bene at-
tributis prauè abutimur: & quod ingentium est ex se bonorũ instru-
mentũ, nos in instrumentũ peruertimus malorũ omniũ. Sic ille Cice-
ronianus Cotta quasi deos uocat in ius, quòd hominibus rationẽ sint
largiti, quam multi tanquam in artificiũ uertunt scelerum & flagitio-
B rum. Est'ne author in culpa, si tu inde es malus, sine quo esse bonus
non poteras? Et dæmonibus naturæ excellẽtia occasionẽ præbuit mi
seriæ. culpet igitur diabolus Deum, quòd se tam excellentẽ cõdiderit.
Atqui sciebat, inquit, me male usurum. Atqui & alios sciebat bene usu
ros, idcirco dedit omnibus eiusdem generis eadem: & malos tolerat
propter bonos. omnia enim sunt propter hos, qui hæreditatem acci-
piunt salutis, ut Paulus inquit. Sed oculi nostri in comparatione no
stri temporis & æternitatis non solum caligant, uerum densa nebula
inuoluuntur. Imaginandũ est, in illa æternitate perinde esse Deum fa
cere aliquid & præscire, ut nos agere aliquid, & actum uidere. Trado
tibi gladiũ, hoc prius est natura: tu traditũ uertis in tuam perniciem,
hoc posterius est: tum uideo te male usum. sic Deo prius est dare tibi
amplissima munera, posterius te illis abuti, & eũ hoc cognoscere non
quidẽ tẽpore, sed cursu quodã rationis & uelut gradibus naturalibus
existit ad postremũ. Quid ergo tã sæuus est punitor Deus, ut tãta bo
na unius ilico præcepti transgressione eripiat? hæccine est illa à uobis
nunquã satis deprędicata bonitas? Non est cõsiderandus Deus, ut iu
dex aliqs humanus, qui maleficiũ punit. Homo enim infligit pœnã,
et ira percitus, uel abductus odio scelerũ in corpus noxiũ exercet legẽ,
aut exerceri imperat. Deus uero mitissimus, mãsuetissimus, optimus
est: qui ut uere & appositè loquamur, non dederat præceptũ Adæ, &
pœnã addiderat: sed ut pater amantissimus præmonuerat ne ab ipso
oculos

oculos deflecteret ad res alias. futurum si id fieret, ut in maximas cala- A mitates & miserias sese induceret. haud secus quàm qui uoraginem di- gito indicat, in qua sit præsentissima pernicies cadẽtibus. Itaq; Adam prauitate & demẽtia sua in id exitium incidit, à quo præmonitus fue- rat ut caueret. Non finxit Deus præceptum, nec ante pedes Adæ te- tendit et pedicam: neque post transgressionem impulit Deus illos in tantas calamitates, tanquam uiolatores suæ legis: sed ipsi quia ultro recesserunt à bono, necessariò in malum inciderunt, quoniam à bea- tissimo in miseriam, quod ostendit sacræ narrationis series. Nam ubi de uetito gustasset fructu, statim senserunt quid admisissent. & ante- quam Deus illis loqueretur, & fœdum facinus exprobraret ad mani- festationem supplicij, iam inter se supplicium experiebantur & præ se ferebant. Nec Deus damnauit terram & carnem, sed damnatio secu- ta est ex peccato & discessu à Deo ad diabolum. Sacræ uerò literæ hu- manis uerbis & more hominibus loquuntur: & præsertim uulgo gentis Hebrææ, quod erat ad altiora mysteria consequenda tardissi- mum. Et tamen ruinam hanc adeò miserabilem & acerbam pater in- dulgentissimus Deus in grande illi bonum conuertit. Nam homo perculsus morbo grauissimo, quo per amorem sui cæcum atque im- modicum à Dei amore ac fiducia discesserat, quo alio erat curandus modo, quàm ne in sui amorem recideret, & ad amorem Dei assuesce- B ret redire? Cæca mens, multisq; tenebris obruta, admonent atque sti- mulant eum, ut sibi diffisus quærat ducem uiæ, magistrum actionum suarum omnium, qui nec falli possit, nec uelit fallere: nempe Deum, cui uni fidat. animus tanta perturbationum tempestate concussus, co- gitur sedatorem & tranquillatorem implorare, & quietem optare ali- quam, qualis contingere in hac uita non possit, in solo Deo est speran- da. Corpus infirmum, tot morbis & doloribus afflictum, uita tot mo- lestijs impetita adducit hominem, ut minus se amet, assurgat fiducia atque amore ad illum, à quo dabitur nobis requies tantis malis. etiam inter has spinas, inter tam grauia incommoda multi uitam hanc mor- dicus tuentur, & ab altera abhorrent, & in Dei cogitatione rarissimi sunt ac segnes, in amore autẽ frigidissimi. Quid facerent, si hic & cor- pus esset firmissimũ, dolorũ & defatigationũ expers, & delectationes in uita plurimæ ac perpetuę, omniaq; ad uoluntatẽ nostram fluerent? Si ergo sanari se hic æger cupit, quomodo erat aliter sanandus? pater amantissimus quod aliud potuisset remediũ excogitare præsentius?

Quærunt, Cur si peccatũ Adæ tantã inuexit cladem & ruinã, recon- ciliatio CHRISTI non eximit nos ea noxa, & in pristinum statum reducit? CHRISTI aduentus & reconciliatio reddidit quod expe- diebat, nempe uiam ad æterna bona: non reddidit ea bona quæ non expediebat nos recuperare. Si enim homo esset solũ ad uitã hanc con-

ditus,

A ditus, bonus & beneficus Deus tum Adæ ipsi iam reconciliato, tum alijs qui ipsi se peccato suo non cōtaminassent, prima illa sua excellentissima munera reddidisset. Sed quoniam nos ad cœlestem immortalitatem Deus creauit, bonus & liberalis Deus specimen etiam horum bonorum in primo homine protulit, fecit illum non solum dignitate naturæ admirabilē, sed instruxit & ornauit amplissimis uitæ bonis. & sic illū posterosq; eius reliquisset, si in Dei gratia perseuerasset. Sed Adam tam celeri defectione à Patre ac Domino, fecit & angelis & hominibus postea nascituris manifestum, non cōducere & illi & nobis omnibus tantam patris indulgentiam: melius nobis esse omnibus, ut hic tanquam peregrini uersemur, non tanquam ciues in patria, ut alteram illam ueram & perpetuò duraturam patriam toto pectore concupiscamus & quæramus: ne si bene sit nobis peregrè, patriæ nos non solum capiat obliuio, sed neglectus & auersatio. In illo enim rerū statu tam fœlici, & tam undiq; bonis constipato & accumulato, quotusquisq; uel cogitasset ad cœlum se esse factum & apposiṫū: uel curasset uel expetisset, nisi uis mentis magno conatu altè spectātis, sensum tantæ fœlicitatis sub se reliquisset: quod fuisset factu difficillimum in tanta dulcedine rerum uitæ. Itaq; experimentū sumptum est in uno, quid uniuersis expediret: & CHRISTVS Dei filius iacturā quam nos

B in casu Adæ fecimus, resarcijt: non reposuit ea bona quæ & illi fuerūt caussa ruinæ, & nobis omnibus fuissent. reponet tamen, quū iam amplius non poterūt esse ad noxiam occasio: nempe quum euecti in cœlum ita erimus cum CHRISTO, & per CHRISTVM cum Deo, ut nullus sit deinceps casus timendus, nec uis ulla possit nos à Deo diuellere. Occurritur hîc à pertinacibus alia quæstione. Quandoquidem ad cœlestem uitam est homo factus, cur Deus hic eum posuit in terra, hoc est in peregrinatione, & non in patria ubi erat permāsurus: quorsum opus erat hoc decursu uitæ: quorsum hoc corpore tanti & tam mirabilis artificij: Hoc uerò perinde est ac si quis quærat, Cur format nos Deus prius in locis maternis, & nō potius in hac luce in qua sumus uicturi: cur creat flores ante fructus, cur fructus crudos ante maturitatem: cur animalia oriuntur paruula, sensim deinceps adolescunt: quæ persequi esset infinitum. Voluit Deus res quæ materiā haberent, & cōtineri dimēsu loci, & fluxu temporis procedere. Corpus autem ad hanc uitam magnū & mirificum habet opificium, uidelicet omnia deinde opera etiā minutissima solertiā sapientiamq; testantur conditoris. Miramur artificiū huius corporis ad uitam, id est ad rem temporariam: quantum est artificium fœtus in utero ad nouem menses: quantum formicæ & muscæ, & papilionū, & flosculi eodem die perituri quo nascitur:

LIBRI PRIMI FINIS.

 A

DE VERITATE FIDEI CHRISTIANAE

Liber Secundus, qui est de IESV CHRISTO.

NOVVM mihi oritur uolumen cum aduentu Dei & Domini nostri, in quo ostendendũ est, quemadmodum lapso homini Deus statuerit subuenire. Quantopere afflixerit Adamum acerbissimus ille casus, reputare quiuis facile per se potest: quum ex eo uideret se ingentibus Dei tam corpore quàm animo donis orbatum, & incredibili cum ægritudine transegisse ætatem, calamitatem reputantem quum suam ipsius liberorum & cõiugis, tum illam quam in cunctam suam posteritatẽ inuexisset. Mouit eum acerrime inter alia mors Abelis filij, quæ fuit in hominum genere prima, posita ob oculos imagine tam horribili speciei illius, quam quisque esset propter delictum illud suum subiturus. Sed consolata est eum Dei bonitas, ostensa procul mentis oculis reparatione atque instauratione tantæ ruinæ amplissima & copiosissima: qua spe fretus maiore animo ferebat tantũ põdus laboris, eamque ipse spem & fiduciam filijs ac nepotibus quasi per manus tradidit, simul cum aliqua ratione pietatis, quę illi tanquã stellula inter nubes densissimas cõseruata est: Deũ unicum qui uniuersa cõdidisset, colendũ esse ac reuerendũ, huic obtemperandum, hunc amandũ, in illo inesse bona omnia, procul autẽ ab illo calamitates, labores, cuncta mala. Sed posteri illius quum rudi ter æuum degerẽt, sine disciplinis & cultu animorũ, solis corporis sensibus ducebantur, quumque nec præsens numen aspicerẽt, neque ea per quæ intelligi posset, considerarent, subijt in eorũ mentes grandis obliuio Dei, tum & iustitiã illius neglexere, eadem caussa qua etiamnum plurimi, quòd non cernerẽt paratã ilico malefactis ultionẽ. Ergo uelut repagulis omnibus pudoris ac diuini respectus amotis, effusissime se in flagitia omnemque turpitudinẽ proiecerũt, nõ illa quidem animi flagitia, arrogantiæ, odij, iracũdiæ, inuidentiæ, quæ apud illos nondũ inualuerant: hæc enim orta sunt & aucta cum hominũ cœtibus, opulẽtia, honore, dignitatibus: sed in ea quæ corporis libido expeteret. In has obscœnitates & maximi & minimi uelut facto agmine irruerunt, adeò ut & qui nonnihil ingenio ualerent, haberentque eas animi dotes, quibus se ad Dei cognitionẽ cultumque facilè extollerent, quos angelos & Dei filios appellant mysticæ literæ, etiã cum alijs obbrutescerẽt sectandis uoluptatibus. Depressa ui omni mentis ac iudicij, & quasi demersa in corpus, longissime à similitudine Dei recesserũt: eaque fuit cõtinuatio flagitiorum, ut quum nihil restaret amplius bonæ spei, ultione numinis deleti sint uniuersi, laxatis aquis undique, superne, inferne, à mari, à fonti-

B

A fontibus, à fluminibus. Cuius inundationis gentium quoq; scriptores meminere, uelut Pomponius Mela, qui Ioppen Ægypti cōditam ante diluuium tradit. quod de diluuio uel Deucalionis uel Ogygis accipi non potest, quorum neutrum attigit Ægyptum: fuerunt enim utraq; in Græcia, Deucalionis in Achaia, Ogygis in Bœotia & huic uicina Attica. Repertus est tamen in tanta multitudine Noë, qui à rationibus uitæq; aliorum instituto longissime recederet, & numen pure ac sancte coleret. Hunc cum uxore & tribus filijs, ac totidē nuribus à clade illa Deus seruauit: unde postea humanum genus reparatum est, tanto breui prouentu, ut quingentis annis pòst & amplæ urbes sint frequentatæ, & magni exercitus ad bellum gerendū collecti. Sed hoc non de quingentis modo annis, uerum nec de ducentis fuerit mirandum, si quis ad comparationem reuocet, quanta possit ex uno coniugum pari breui tempore multitudo procreari. Ab uno intra uiginti annos, ut paucissime dicam, uiginti: à uiginti pòst annos totidem, quadringenti: ab ijs deinceps ea turba, cuius iniri iam numerus non possit. & hæc ante annos sexaginta, quod facile est computatione colligere. Verum dubitarit aliquis, quemadmodū ex hac nostra regione culta & habitata ad diuersam, seu aduersam potius transierint homines per loca inuia, exusta perpetuis cœli ac soli ardoribus. Sed ea quæ-

B stio ex uetere ignorantia nascitur. Ostensum est enim nostra ætate, uniuersam terram cum ipso Oceano adiri & penetrari posse, etiā sine difficultate, nec obstare uiam illam sub signifero à sole semper tritam & accensam. At sunt etiam homines in mari, sicut in terra: quod pro indubitato est habendum, uiuere homines integros in mari, sicuti Plinius tradit. quorum unus captus est ante annos duodecim in Batauia, quem uiderunt plurimi: etenim detentus est supra duos annos mutus, & incipiebat iam fari, quoad ictus bis pestilentia in mare est remissus, gaudens & exiliens. Sed isti quoque ex terrestribus sunt hominibus progeniti. Nam sunt in quibusdam locis maritimis homines maximo opere dediti natatui, cui exercitationi assuefaciūt pueros suos, ut hi diutissime possint durare sub aquis. Filij horum in aquis penè geniti, nati, educati, habitatione huiusmodi non aliter delectantur, quàm pisces. ita quemadmodum alij homines in arido, sic hi uiuunt in mari. cuiusmodi esse in extremis illis insulis Oceani, locis calidissimis, ex ijs quæ relationibus nostrorū hominū accepimus, coniecturare licet. Raphael Volaterranus refert, fuisse in Apulia ab hinc annos ducentos iuuenem quendam, assuetum ab infantia in mari agere. Itaque inter marinas belluas complures dies uersabatur, & conuiuebat illæsus, haud aliter quàm si una esset ex eis. penetrabat maris intima & remotissima, reuertebatur sæpe ad littus, & nautas de futuris tempestatibus præmonebat. Nicolaus prius dicebatur, postea Co

lapiscis, quasi Nicolaus piscis. Sed ad cursum redeamus historiæ. A

DE RELIGIONE PRISCORVM HOMINVM.

caput 2m. 1. b.

Porrò Noë filios suos quam ipse à suis accepisset maioribus pietatem, & colendi numinis rationẽ edocuit. Sed illi cum liberis & familia ad diuersas mundi partes digressi, quod erat naturale facile retinuerũt: colendũ quidem esse numen, modum tamen & uiam mutauerunt, quisq; arbitratu suo. un de deorũ & religionũ tanta multitudo ac uarietas exorta. Religionem uerò à natura esse humanis pectoribus inditam, ostendit cõsensus generis humani: dicã hoc uerbis Ciceronis, lib. de Leg. primo. De ipsis quidem hominibus inquit: Nulla gens est neq; tam immansueta, neq; tam fera, quæ non etiã si ignoret qualem habere Deum deceat, tamen habendũ sciat. Deprẽhensum est hoc non solum in nationibus terræ huius nostræ, quam cõtinentẽ uocãt scriptores, sed in nouo hoc orbe, ad quẽ magnis nauigationibus Hispani penetrarũt. Inuenerũt enim nostri homines gẽtes permultas, quæ sine literis, sine legibus, sine rege, sine republica, sine artibus æuũ degerent, nõ tamen sine religione. ut appareat, uerius esse ex natura religionẽ, quàm reliquas hominũ artes atq; inuentiones. Nam sicut facultates omnes atq; appetitus animi & corporis inditas à natura censemus, quoniã tametsi nõ eadem semper appetunt aut agũt, aliquid tamen & agunt & expetunt: ita de religionis est cura sentiendũ, non eadem omnibus religio, aliqua tamen cuiq;. sicuti non omnes eadem comedunt, nec omnes rebus eisdem capiuntur & delectãtur: quia tamen esse omnes ac delectari animaduertimus, id esse naturale pronunciamus. eundem in modũ religio naturalis est in genere, species autẽ formæ, qualitates hominũ sunt. Olim religio sola habita est pro sapientia, nec sapientes alij quàm qui illam mortalibus traderent atq; explicarent, apud Æthiopas, Indos, Ægyptios, Græcos, Romanos, quorum catalogum longũ esset recensere. Nec Deus de sui cognitione humanis mentibus plus concessit ac reliquit, quàm quod pietati satis esset. Pessime Lucianus Samosatenus sophista, qui adimens hominibus ueterem ac receptam religionem, non saltem reponebat nouã aliquã. Quod irrideret antiquas dementias ac insanias, rectè id quidẽ: sed alia debebat substituere potiora. Sublatis enim prorsum religionibus, quid aliud quàm hominẽ sine humanitate relinquebat? Sed quid aliud decebat Epicureũ facere, & eum qui à luce se in tenebras recepisset? idem faceta rabie philosophiã irrisit, & curã omnẽ uirtutis. Cedò si potes aliquando loqui amoto ioco, quid tandẽ uis homines facere? tollis deorũ cultus, subsannas eruditionem, etiam uoluptates corporis quas secta tua profitetur insectaris, quam humano ingenio relinquis occupationẽ? & tamẽ hic nõnullis B

(Si

A (si Deo placet) sapiẽs uidetur, nempe ijs qui magna inuidiæ rabie oderunt quicquid non habent, aut per quod alios magnos & claros esse ctos esse uident: ut Lucianus ipse, quem ad insectationem & proscindendam philosophiã inuidia Plutarchi Cheronensis impulit, quem in magno esse honore apud Traianũ Cæsarem inuitus & dolens cernebat. Ergo ut ad propositũ sermonis reuertamur, pietatis cura indita est naturaliter homini. quod si ita est, monstrum profectò est hominis, nõ homo, qui sine religione ulla uiuit. Sed posteri Noë homines crassi ac rudes, nõ Deũ illũ naturæ dominũ uenerati sunt, quem non uiderent, sensibus tamen omnino ducerẽtur, sed quæ intuitu pulchra atque admirabilia in orbe spectarent, aut utilia depræhenderẽt, iudicio illo suo hebetissimo ac tardissimo pro dijs habuere. Is error à parentibus manauit in posteros, et auctus indies, magnas de uetustate uires accepit: cui ætates insecutæ nefas existimarunt repugnare. nam posteri maioribus suis tanquã filij patribus eam se reuerentiã censent debere. Ergo alij propter speciem & magnitudinẽ coelos, sidera, elementa adorauerunt: alij animantes brutas, à quibus aliquid commoditatis acciperẽt, sicut Ægyptij boues, & feles, & ibes: alij homines quos honoribus diuinis uel ob beneficiũ, uel ob metum atque assentationẽ affecerunt. Hæc omnia magna & miserrima humani generis calamitate B in deorum numerum atque existimationem uenerũt. Ita indies augendis huiusmodi insanijs religionum, magnum densumque sibi homo murum circũdabat, ne ad uerum Dei cultum perueniret, & ad uiam suæ beatitudinis. Eos uero qui uel bonitate aliqua ingeniorum, uel disciplina atque informatione humanitatis uidebat dæmon ad saniorem mentẽ posse peruenire, magnis occupationibus propositis auertebat ab ea cogitatione ac cura. Græcis & Romanis ingenijs dedit poësim, historiam, studiũ bene dicendi, cognitionem naturæ, mathematicas, exercitamenta corporis, bellica negocia, nobilitatẽ, rempub. rem priuatam, opulentiã, decus, dignitates, ambitionem, famam, gloriam. Inter hęc tam multa & uaria ecquæ tandẽ esse poterat religionis cogitatio, & cura seria & bonę fidei? Assentiebant modo receptis iam olim opinionibus de dijs, & eorũ cultu, reliquas omnes cogitationes ijs occupationibus impendebant, quæ satis essent quibuscunque ingenijs distringẽdis & obruẽdis. Longo æuo post Noam extitit Abraam Chaldæus, qui coeli numen & naturæ regem coluit, adorauit, illi obsecutus est, ac toto fidit pectore. Erant indubiò ætate illa, & prioribus fuerant, qui more ac ritu Noë Deo coeli offerrent sacrificia, uelut Melchisedech, qui in primis illis Hierosolymorũ fundamẽtis regnabat, sacerdos Dei excelsi: sed quæ esset Deo habenda fides, quanta fiducia, quæ charitas, fortasse nec præstarent, nec assequerẽtur. Primus inter illos Abraam deprehendit autorẽ rectoremque uniuersitatis mun-

di, non solum externis sacrificijs colendum, sed amore & fiducia, ut A
illum chariorem habeas quàm teipsum, illiusq; uerbis & bonitati fidem nō minorē præstes, quàm ijs quæ cernis, aut tangis. Qui quum ea esset mente abominatus deos patrios, & magna inuidia apud populares suos fuit, & Deus illum colloquio suo dignatus est. à quo monitus, ut domum & rem familiarem transferret, sine ulla cunctatione Deo sese cunctum concredidit, & cum uxore ac familia transijt in Mesopotamiam prius, inde in Palæstinam. Hunc tantum uirum, tam promptum obsequio, tam fiducia constantem ac stabilem delegit sibi Dominus, ex cuius progenie nasceretur CHRISTVS, salus orbis perditi ac profligati. quumq; ex Sara uxore sua nullos genuisset liberos, dedit ei seni admodum, & coniugi sterilitatis siue natura à principio damnatę, seu ex æuo iam decurso, filium Isaac, quem patris non absimilem uehementer dilexit Dominus. Huic duo fuerunt gemini precibus à Domino impetrati, Esau, & Iacob, qui postea de lucta nominatus est Israël. hic fuit uir qu um auitę imitator pietatis, tum uerò mansuetudinis incredibilis, quæ illū magnopere commendabat Deo. Itaque ex duobus, & si erat Esau natus paulo antè quàm Iacob, tamen hic est à Domino electus, ad propagationē sanctæ sobolis. Huic filij fuerunt duodecim mares, cum quibus urgente publica annonæ penuria, in Ægyptum migrauit, pastoriciam uitam B
agens cum filijs: quod uitæ genus M. Varro ex Dicæarcho scribit antiquissimum fuisse, priorem q̃ agricolarum. Vnde apparet uetustissimam esse Hebræam gentem, quin & Hebræum nomen nō nulli existimant à pastura pecudum deductū esse. Cæterum Iacobi propago mirifice est multitudine aucta, adeò ut terrori iam esset Ægyptijs, edixissetq; is Pharao, qui tunc Ægyptum tenebat, ne mares Hebræorum tollerētur, sed abijcerētur in Nilum. Et Hebræi ipsi quotidianis substructionum operibus, suprà quàm dici possit premebantur, erigendis ut puto insanis illis regum extructionibus, quarum multa est mentio apud rerum scriptores. Cōtraxerant illi quoq; ex Ægyptiorum conuictu, plurimum impietatis: & oppressi laboribus, intentiq; semper præsenti necessitati, longa hauserant obliuia Dei illius, cuius religionem à suis maioribus acceperant. Quumq; maturum iam consilio diuino uideretur, & Palæstinam stirpi Abraæ sicuti erat pollicitus tradere, & populum suum à seruitute corporum atq; idololatria liberare, Mosen Hebræum de tribu Leuitica delegit, ducem sui populi. Hic Pharaonem tum prodigijs & portentis uictum, tum damnis & afflictione fatigatum atque obrutum, coëgit populo ueniam dare, ut ad sacrificandū Deo suo Ægyptum egrederetur. Quumq; ad mare rubrum peruenissent, mutata subito Rex sententia, decreuit illos reducere, & ingēti armata manu persecutus eos, quum uestigia illorum

A illorum urgeret, ingressus per siccas in mari rubro apertas uias, Hebræis iam in aduerso littore consistentibus, ipse Dei nutu inuolutus est mari in priorem cursum reuerso. Hæc omnia tametsi huic rerum statui, ac proinde captui nostrorum ingeniorum grandia atq; admirationis plena, quãtula sunt tamen, si spectetur is à quo fiebãt: nempe ille, qui nutu solo suo cœlos atq; elemẽta & de nihilo protulit, & conseruat, ne ad nihilum, hoc est originem suam relabantur. In Arabiæ desertis, quadraginta annos sub tentorijs transegere, & legem acceperunt quam Dominus Mosi dedit. Postea duce Iesu filio Naue ingressi sunt Palæstinã Syriæ, quam possederunt usq; ad Nabocodrosorum regem Chaldææ, qui populum illum Babylonem traduxit, unde septuaginta annis pòst domum sunt edicto regis Persarũ reducti. ibiq; manserunt usq; ad Vespasianum imperatorem, à quo gens illa est penè internicioni data. Sed res tanto temporũ decursu gestas longum esset breuiter enarrare, quæ quum à profanis compluribus, tum à sacris authoribus memoriæ sunt mãdata, nostra uero aliò properat oratio. Annis autem aliquot ante captas & dirutas Hierosolymas, misit Deus filium suum IESVM CHRISTVM, per quem hominis miserabilem ruinam fulciret, ac repararet. qui humano generi lucem, sapientiã, redemptionem secum è cœlo attulit. Is CHRI-
B STVS & homo est & Deus, Dei filius, patri æqualis & par, eadem cum illo essentia & natura.

DE DIVINA TRINITATE. capur 3.

IS ad nos cœlitus ueniens attulit ea, quæ nec habebat in se homo, nec in terra erat inuenire. Illud inter cætera, qui & cuiusmodi sit Deus in sua illa intima essentia, quòd sit pater, filius, & spiritus sanctus: hoc nulla unquam hominis ratio, nullum iudicium, nullus mentis uigor esset per se consecutus, CHRISTVS edocuit. Iuxta diuinam Ioannis apostoli sententiam, Deum nemo uidit unquam: qui autem esset, tradidit nobis filius, & quidẽ unus cõscius paterni secreti, quippe qui habitat semper in sinu patris, id est, in intimis & reconditissimis arcanis illius, quò ne angelis quidem est accessus. Ne expectemus dum hæc nobis ab humano ingenio demõstrentur, credamus ei qui loquitur de proprijs. Quod enim maius solet esse inter nos argumentũ, aut fortius, quàm si quid uir bonus de rebus suis affirmet? Nec desunt tamen pro hac tam abstrusa ueritate rationes, & quidem cõplures, quæ illam efficiãt aduersarijs probabiliorem. Anteaquam ueritatem eam CHRISTVS retegeret, neque ueritatis neque rationum uenisset ulli unquam hominum in mentem. sed postquam ueritatem à cœlesti, seu potius magistro Deo accepimus, rationes se nobis cœperunt ostendere atq; ape-

rire,quarum nos aliquas ex grandi numero proferemus. Qui conscij A caussæ suæ malæ, rationibus suis diffidunt, dant operam sedulo ut perturbent iudicium lectoris, & tenebras offundant ei ob oculos, ut ne possit quid uerum & rectum sit iudicare. nos ueritate confisi, contrariā uia insistimus. attentionē postulamus, & ut expergiscatur qui cum disputamus, hortamur, & præmonemus periculum, ni uigilans & attentus expendat quæ attulerimus. Sit nobis positū ante omnia, quod est superiore uolumine declaratum, res omnes cōditas aliquid authoris sui referre. Deum scholæ omnes sapientiū merū esse actum confirmarunt. potestas enim in quocunque sit ente, imperfectionem quandā in eo notat, quæ procul abest ab excellentia diuinæ essentiæ. Quòd si merus sit actus, nunquam cessauit. egit ergo quandiu fuit. in ocio enim & cessatione statim potestas locū inuenit. Iam inde igitur à tota æternitate, (quandoquidem est ęternus) egit aliquid. In Deo autem est natura, nempe uis & uirtus. est etiam facultas, seu quo alio placet consignare nomine, quo res intelligatur, per quam naturam agit iuxta intimā & propriā uim ac potentiā. Est etiā in eodē Deo uolūtas libera, per quā agit ubi & quando uult. Huius rei ad declarationē de homine potest sumi exemplū, qui uim & naturalē habet, & liberam, seu uoluntariam. ui naturali quotiescunq; possumus agimus, & agimus non statuto modo ad arbitrium nostrum, sed magnitudinem B mensuramq́; facultatis ac potētiæ. ui autem uoluntaria agimus loco, tempore, & modo, quibus nobis est uisum. Eodem modo actio naturalis Dei sempiterna est, quia sine potestate est actus merus, & non solum tempore infinita, uerum modo quoq; seu mensura. Itaq; quod ab eiusmodi actione existit, seu ipsa potius actio, uel actus, & æternū & infinitum esse necesse est. id uero quod eiusmodi sit, quid aliud esse quàm Deus potest? Habemus ergo iuxta Dei naturā deum de deo. Pergamus ulterius. Deus mentē habet, imò est mens ipsa, qua nouit omnia. ex cognitione nascitur uoluntas posterior, sicut est in quauis mente. Ergo sapientissimus, & qui errare nulla ui, nullo casu potest, diligit naturaliter se, quia nouit naturaliter se, & uidet atq; intelligit nihil seipso melius uel fieri uel cogitari posse. Duo hi actus in Deo cognitionis & amoris sui, uoluntatis scilicet ac mentis, naturales sunt Deo, ac proinde sempiterni atq; infiniti. cessare enim non potest natura illius diuinæ mentis. Sunt ergo actus duo in Deo, illi coëterni, & ut sic dicam coinfiniti: eaq; de caussa Deus est uterque illorum, ut Deus ipse. nec enim in Deo uniusmodi & simplicissimo res ulla potest esse alterius naturæ, & essentiæ, quæ esset mistura & compositio, qualem in immensam illam naturam posse cadere sapientes omnes negauerunt. Neque tamen plures sunt dij, ut nec plures essentiæ in illa simplicissima & unica. Non enim per aliud intelligit, aut amat, quàm

A quàm per seipsum, ita nec quod ex uoluntate & mente in ipsa nascitur, aliud unquam erit, quàm idem ipsemet. unica igitur est siue essentia, siue natura: & in illa tres sunt eiusdem essentiæ, ipse intelligens & intellectus & amor, qui sunt non essentia distincti & diuersi, sed actionum rationibus intelligentiæ ac amoris. Sed nec plures esse possunt. Nam & si extra Deum plurimæ sunt Dei actiones uoluntariæ, in Deo ipso intimæ ac naturales, plures esse quàm duæ nõ possunt, intelligere & amare: sicuti nec in mente nostra, quæ Dei est certa & expressa imago. Memoria enim quæ est in nobis, potestas est potius quàm actus, cuius actus est intelligentia. in Deo autem semper est actus, ut quæ est memoria in nobis intelligentis Dei sit imago, unde intellectus nascitur, & ex duobus amor. primus dicitur pater, alter filius, tertius spiritus sanctus: personæ seu hypostases tres, una essentia, natura, quæ Græcis est οὐσία. Vnde uerò ea illis indita sint nomina, hæc est caussa. In ijs quæ cognitionis munere sunt prædita, quod quicque eorum ad sui effigiem atque imaginem producit, id ei est filius. Intelligentia uerò intelligentis se Dei tanto opere est ei similis & compar, ut nihil inter res conditas tam sit parenti suo. Se enim Deus per semetipsum intelligit. filius est igitur intellectus, nec illi appositius inueniri potuit nomen, quàm quod dedit Ioannes euangelista,
B λόγος, quod nostrum alij uerterũt sermonem, alij uerbum. est etiam eadem uox oratio, & computatio: sed nulla uoce exprimitur latine quidem tam apte, quàm si rationem dixeris, aut mentem. Appellatur quoque patris sapientia. ubi enim sapiẽtia est cuiusque, nisi in mente? Amor uerò qui est in Dei simplicitate, & in deitatis unitate tertius, nomen ex operibus accepit, ut Spiritus sanctus nuncupetur. Amor enim Dei erga se per bonitatem eius & candorem rebus creatis communicatur: unde fit, ut fauorem suum & dona largiter impartiatur angelis & hominibus. & quia intus in mente hæc inspirantur nobis amoris diuini beneficio, idcirco spiritus sanctus nominatur, non autem filius ut intelligẽtia. tametsi enim unius sunt omnes οὐσίας, hoc est essentiæ, quia tamen intelligẽtia magis rem ipsam effingit, exprimit, repræsentat, quàm uolitio, nõ amor dictus est filius, sed λόγος. Adde quòd ut cognitio seu intelligẽtia uolitionem antecedit, ita filius prius consideratur genitus, quàm spiritus procedens: nõ quòd alter alterũ antecesserit tempore, qui sunt coæterni, sed cognitionis nostræ ratione quadam, & naturæ ordine, ut si initium uterq; sumpsisset, antiquior esset filius futurus. Nascitur autem amor ex amante per cognitionem, ita spiritus à patre oritur per filiũ. sed ab hoc quoq; eadem ratione oriri dicitur, seu procedere, qua ex cognitione uoluntatem profectam dicimus. Teneda sunt in tanto mysterio recepta iam olim ab Ecclesia uocabula, quæ sola à diuina sapientia edocta semper & gu-

bernata, quemadmodum loquendum sit sola nouit, apposité non ad A
rem ipsam (quæ enim hominũ uel angelorum linguæ id ualerent?)
sed ad disciplinã certe & pietatem nostram. Filius non gignit alium fi
lium, nec spiritus alium spiritum profert, quoniam nec filius aliam ha
bet intelligentiã quàm eam ipsam qua Deus se cognoscit, qui est ipse
filius: nec spiritus alium amorẽ, quàm quo Deus se amat, qui est ipse
sanctus spiritus. una est enim essentia diuinitatis, ideoq; & intellectus
qui ex essentia illa de se nascitur unicus, & amor qui erga se unicus. Pa
ter intelligens se λόγον illum siue intelligentiam parit, qui est filius. Hic
uerò non extrà egreditur, sed ad patrẽ sese conuertitur, & sistit in bea
tissimo. qua de caussa nec generat, quoniã ad patrem conuersus, nec
aliorsum potest respicere. generatio uero est ulterior processus ad se-
quentia. Ex hac conuersione, & quasi intuitu mutuo nascitur amor
eorum mutuus, & tanquam connexus quidam, qui est spiritus san-
ctus. Hæc est Dei essentia, natura, substantia intima à se & in se, nec
aliud quicquam potest interuenire. Prouidendum est diligenter, ne
discindatur unitas ac simplicitas essentiæ, neu numerus personarum
confundatur. Nam quæcunq; in illis uocabulis separantur, ad rela-
tionem quandam inter illas hypostaseis pertinent, ut gignens, geni-
tum, procedens, pater, filius: cætera quæ essentię sunt, nomina unica
sunt, ut Deus, dominus, cõditor, & huiusmodi. Et quemadmodum B
opus omne imaginem quandam & similitudinem refert sui opificis,
adeò ut ex opere qualis sit opifex, & ex opifice quale sit opus futurum
in promptu sit intelligere: ita in rebus omnibus animaduertere est
» diuinæ trinitatis effigiem, in unitate substantiæ. Est enim in qualibet
» rerum essentia quasi pater, unde oritur potentia, hoc est filius, & ex
» utrisq; actio, hoc est spiritus sanctus. In animantibus autem paulo di-
» lucidius, in quibus quicquid gignit rẽm gignit suæ speciei ac formæ,
alioqui monstrum est error naturæ. Tum charitas genitum & gi-
gnens copulat, ac conglutinat. Sed in mentibus eo est expressior
imago, quanto illæ propinquiores ac similiores sunt Deo, nempe
etiã menti. eaq; de caussa Moses in historia creationis mundi, quum
ad hominem uenit, uerbis Dei inquit: Faciamus hominem ad ima-
ginem & similitudinem nostram. idem de angelis dicturus, si de il-
» lis esset apertius locutus. In mente autem siue angeli siue hominis
» est mens ipsa tanquam pater, est intelligentia quæ ex mente profici-
» scitur, hoc est filius, tum ex ambabus uolitio spiritus sanctus: nec
plura sunt, neque pauciora, & in homine aut angelo. Disputatur
à scrutatoribus naturæ rerum, an tria illa eiusdem sint substantiæ seu
essentiæ, propterea quòd in hominem aut angelum uidentur posse
» cadere qualitates, seu inhærentia alterius naturæ uel essentiæ, quàm
est mentium, de quibus multæ & uariæ sunt, & ualde inter se discre-
pantes

A pantes sententiæ. In Deo autem quæstio & disputatio huiusmodi non potest locum inuenire, in quem nulla competit compositio, nulla est in eo qualitas, nullum adiacens seu appositum, unica est in illo essentia simplicissima, & uniusmodi, ut Deus sit ipse, & idem Deus, quicquid est in ipso. Transeo alias in rebus similitudines complures, quas sancti olim patres annotarũt. Hi tres in orbis creatione sunt desi gnati, pater opifex, filius sapientia ceu instrumentum quoddam, spiri tus sanctus: hoc est, amor & caussa quæ ad opus adduxit atque incitauit. Sancti & sapientes ex Iudaismo, intelligentiam quandam exiguam quidem & malignam, sed nonnullam tamen habuerunt huius sanctæ Triadis, quod quarto huius operis uolumine CHRISTO adiuuante ostendemus. Illuxit quoque & gentilitati ueritatis huius radiolus. Zeno Stoicæ scholæ inuentor, λόγον dicit fatum & necessitatem, & Deum, & animũ Iouis. Plato in sexto de Republica quendam esse ait boni ipsius filium, ei simillimum per omnia. bonum uerò esse tanquam solem, filium autem eius ceu uidendi uim, quam per solem habemus. Et in epistola ad Herniam: Iurantes, inquit, studio Musis apto, & sorore studij eruditione, per Deum ducẽ omniũ quæ sunt, quæq; futura sunt, itidem per ducis & caussæ omniũ patrem dominum. & in Epinomide meminit λόγου τῶν πάντων θειοτάτου, hoc est rationis omnium diuinissimæ. Tertium quoque dicit ineffabile. De fi
B lio etiam Dei multa apud Trismegistum mentio. Poëtæ uerò qui philosophis sunt antiquiores, resq; uetustissimæ memoriæ inuolucris fabularum operiunt, Mineruam suam habent deam ingeniorum & totius sapientiæ, atque adeò eam ipsam sapientiam, quæ sit Διὸς νοῦς, hoc est, Iouis mens: eamq; ex Ioue solo prognatam sine matre, & quidem ex suprema Iouis parte, nempe ex cerebro. Sed hæc sint obiter perstricta paucis, quæ solum ob id unum attigi, ut ij quibus diuina sunt incredibilia, quia incompræhensibilia, magis se nobis tractabiles & æquos præbeant ad mentionem ac disputationem diuinæ trinitatis. Philosophi certe, qui post CHRISTVM fuerunt, diuinæ trinitatis mentionem nõ omnino exploserunt: quam quum animaduerterent maximis rationibus fulciri, & rerum naturæ consentaneam, conati sunt à nobis ad Platonica cõmenta detorquere. Sed ueritas sub furto non diu latet, ea semper præ se fert domini sui signa, & cuius sit testificatur. Etenim Plato, & alij omnes, si quid de filio dicebant, loquebantur magis, quàm quid loquerentur sciebant, uel intelligebãt. Cognitio mysterij huius doctrinæ est non gentilitatis, sed Christianæ. Verumenimuero utinam res esset iam eò progressa, ut doctrina plenè admissa & approbata à nostris aduersarijs, non amplius de ueritate illius diffideremus, sed de authore.

QVOD

QVOD DEVM CONVENIEBAT AD NOS VENIRE. A

SI quis hominem penitius consideret, tantam in eo dignitatem inueniet naturę, tanta miseria peccati infectam & contaminatam, ut mirandum non sit dignatum esse Deum respicere opus suum adeò pulchrũ & præstans, & quando restitui collapsum poterat, dedisse operam ut instauraretur. Quibus hoc alijs modis fieri à Deo potuerit, non est humanæ mentis perscrutari. certe quemadmodum factum est, congruentissime ac sapientissime factum animaduertimus, nec quicquam nos excogitare commodius possumus, ac melius: nisi forte uniuersam rerum naturam & mundi huius leges uellemus inuersas & sublatas, atque id optaremus quod fieri uel non potest, uel fas non est. Itaque ordinem rationem caussas quemadmodũ actum gestumq́ sit quicque inspici, curæ profectò ac studij magnum precium fuerit. Per semetipsum uoluit nos Deus redimere captiuos, erigere iacentes, seruare perditos: nec aliter fieri uel par erat, uel expediebat nobis. Ipse nos per se creauerat ad suam fœlicitatem, nos ab ea per delictum nostrum discessimus. Maius & amplius bonum est ad illam beatitudinis æternitatem reduci, quàm omnino esse procreatos: quoniam grauius & intolerabilius est in sempiterna illa miseria iacere, quàm omnino nihil esse, quemadmodum de Iuda Dominus noster pronunciauit. Gignit infantem parens in utero, natura ex utero educit in lucem hanc & uitam. plus facit in eo natura quàm parentes, & plus puer naturæ debet quàm parentibus: hi enim in gurgustio posuerant, & tenebris, natura in d profert quod est sine ulla comparatione præstabilius ac melius. Quòd si hominis perfectio est in beata illa immortalitate, quanto plus ei confert qui ad illam deducit, quàm qui in hanc imperfectionem ac calamitatem exilij & ergastuli? Quòd si nos per se Deus in hanc misisset uitam, alius uerò ad alteram deduceret, quod pulchrius & magnificentius est hic dedisset nobis, & huic quod maius atque optabilius est deberemus, Deo autem quod uilius & minus. Quum Deus hominem conderet, tam excellentem naturam, ipse per se uoluit creare. ideo dicitur, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. & quotidie humanas animas, quemadmodum superius demonstrauimus, ipse infundit corporibus. Quod ergo per se non dedignatur facere, nefas est existimare, non dignari per se reficere. Nobis id quoque uehementer conducebat, & obfuisset aliter. Humanus nanque animus infectus & coinquinatus est superbia, uamq per delictum contraxit, à qua stimulatus dedignatur subijci & parêre homini: tum quòd habet hominem aliàs de ignorantia B

A tia suspectum, aliàs de affectu prauo: idq; uel ex seipso colligit, uel ex aliorum experimentis. Quòd ignorantem esse suspicatur, ne non satis quæ dicit explorata habeat & cognita, subdubitat ac uerетur. Ex peruersa autem affectione illius, suspicatur eum uelle fallere, dicere hoc aut illud, ut aliquid sibi comparet pecuniæ, potentiæ, gratiæ, authoritatis, admirationis: uel rapi transuersum odio, inuidia, amore, spe, metu. Enimuero sensurum aut dicturum aliter, si esset nostro loco, si diues, si pauper, si seruus, si princeps, si miles, si opifex, maritus, celebs, parens, filius, æger, senex, puer, pressus necessitate, peregrinus, captiuus, exul, & huiusmodi quæ sunt infinita. Quis unus hominum, imò qui homines tot caussificationibus obuiam ierint ac satisfecerint? Itaque populus Israëlites Mosi detraxit, & oblocutus est tantæ uirtuti charitatiq; erga gentem ipsam, excussa memoria omni, eiecto tantorum prodigiorum respectu. Horum posteri à Deo uero ad cultum idolorum desciuerunt, irriserunt, insectati sunt, occiderunt prophetas. Philosophos suos gentilitas subsannauit, partim quòd doctrinam sapientiæ non caperent, partim quòd inuoluti flagitijs & sceleribus disciplinam melioris mentis odissent. aliàs quòd philosophos ipsos aliter ac præciperent uiuere animaduerterent. quibus de caussis non in philosophos modò multa sunt dicta, agitata,

B conscripta: sed nec defuere, qui totam ipsam philosophiam uituperarent ac condemnarent. Habet homo multos ad uerum doctores, coelum, sidera, elementa, stirpes, animantes: omnia nos de conditore suo docent, si uelimus præbere aurem. sicut in Psalmo dicitur: Coeli enarrant gloriã Dei, & opera manuũ eius annunciat firmamentũ. Sed homo ab ijs omnibus auertit aurem, mentem, cogitationẽ. datus est homini homo institutor, & hunc aliàs neglexit, aliàs contempsit, aliàs habuit suspectum. Iam ergo nulla nobis proderat doctrina: bonitatis ergo Dei fuit, rebus tam desperatis opem per semetipsum ferre, quam frustra per res alias tam multas tulerat. E re ergo nostra fuit ipsummet nobis loqui, nec aliter conueniebat fieri. hunc certe nosse omnia nemo potest dubitare, nec libidine ulla animi aut prauis cupidinibus impelli, nihilq; ad sua commoda referre, qui non eget, omnia ad nostra, qui sit bonus. Accedit huc, quòd motus nostrorum animorum ilico aduersus legem sibi cõtrariam insurgunt, cuiuscunq; tandem sit hominis, eamq; ut prægrauẽ ac iniquã accusant, & quoad facere possunt reijciunt, tanquam pueri, quæ à magistris aut parentibus, aut uiris sapientibus aduersus eorũ lusus & affectiones iniungun tur: de quibus si inter æquales pueros conquerãtur, omnes continuò sapientẽ illum difficilẽ ac morosum pronunciãt, nõ rarò etiã stultum ac imprudentem. Ratio uerò inter tot clamores, & tantã repugnantiã animorum cedit plerunq; & transit in sententiã peruersæ cupiditatis.

Quòd

Quòd si quis affirmet se à Deo missum, non id credit sinistra nostra **A** interpretatio, & suspicatur aliquid illum affingere de suo, nec mandata explicare bona fide. Quum uerò dicitur, Eum ipsum qui argumentis compluribus signisq; euidentissimis Deum se esse patefecerit ac demonstrarit, hoc præcipere atque imperare, commouetur quidem animi affectus, & nonnihil detrectat, sed erubescit tamen, & retunditur contumacia superbiæ, quia pudet Deo rebellare, & uidet esse periculosum. Ratio interea quietior ac liberior iudicat de eo quod præcipitur, & inuenit nihil esse iustius, sanctius, cõgruentius. Adde his quòd olim philosophi, quoniam nullum ferè uirtutis præmium pollicebantur, paucos qui obtemperarent inueniebant: ut non immeritò exclamarit quidam, Quis enim uirtutem amplectitur ipsam, Præmia si tollas? Quis est fructus uirtutis, quis finis religionis uerus, & quo acquiescat sapiens homo & bonus? sempiterna beatitudo. Quis hominum præmiũ hoc posset polliceri, ut fidem impetraret, nisi idem ipse Deus, cuius coniunctio beatitudinẽ illam efficit? Nam de hominibus quis descendit è cœlis, ut ea referat? quis tantæ rei author esse & sponsor potest? Ideoq; nec Moses alia quàm terrena, etiã Dei uerbis ac nomine popularibus suis promisit. Et quæ philosophi de altera uita disputabant, nec ipsi explicabant quæ dicerent, ut qui non satis intelligerent: nec pro certo confirmabant, sed iactabant fortuitò, quæ ipsis **B** eisdem & incognita erant, & uehementer ambigua: alijs uerò partim ridicula, partim uel falsa omnino, uel magnopere suspecta. Accedit huc, quòd humana uita ut non potest agere sine recto iudicio, ita nec sine recto amore, ut amemus & auersemur unumquodq; pro merito ac dignitate. alioqui non solum in miserandis tenebris cæci ac ignari omnium uolutabimur, sed in asperrimis cõflictabimur calamitatibus, quod uoluntatem in loca indignissima abiecerimus, ubi non fruatur eo quod cupit, sed torqueatur & det pœnas, quod prauè quæ non oportebat concupierit: relictis & pro nihilo habitis, quæ complecti maxime è re fuerat. Atqui amores rectos, ut iudicia recta solus potest tradere, qui falli non potest: solus uult tradere, qui est optimus. Quapropter hoc demum magistro potuimus quæ essent necessaria discere. Is lucem attulit hominum tenebris, & ueritati sub dubietatem compulsæ ac inclusæ claritatẽ inuexit, detraxit uelum, & confirmauit prophetarum dicta: & si quid rectè gentiles philosophi monuerant, hoc magistro enucleata, hoc authore approbata & recepta sunt. Lex Iudæorum erat magna, & obscurissima caligine cooperta: is eam caliginem dispulit, & quæ erant in arcano illius mysteria reclusit & protulit, tanquam author totius ueritatis, & dominus uniuersorum. Ad hæc naturæ legem situ obductam detersit, & omnium oculis spectandã proposuit, nitidam iam & decoram. Lex enim bona & recta insita erat à

Deo

A Deo humano cordi, quæ quòd primis humani generis initijs fuerit æqualis, naturalis eſt nuncupata. per primũ autem delictũ, & per reliquorum delictorũ continuationẽ inualuit ſæuus dominatus iræ, ac concupiſcentię, ſub quo tanquã ſub tyrãnide bona lex uim & uigorem ſuum amiſit, obſcurata eſt, oppreſſa, afflicta ab iniquitate. Itaq; neceſſum fuit, ut idem ipſe naturæ legẽ repurgaret ac cõfirmaret, qui cõdiderat, nec ſufficiebat alius. Omnes enim & homines & angeli ſub natura ſumus, nec tantarũ uiriũ, ut quæ fracta, debilitata, luxata, inuerſa ſunt in natura, cõponere, conſolidare, reparare poſſimus. Deus ſolus ſupra naturã eſt, conditor illius & dominus. hoc magiſtro legem naturæ integram accepimus, hoc eodem accipere conueniebat nos deterſam, emaculatam, inſtauratam: alioqui humana & ignorantia & ſuſpicio ſemper an ea eſſet lex naturæ ſubdubitaſſet, quibuſcunq; humanis magiſtris edocta, nunquam ſecura. quemadmodũ ante Dei aduentum accidit: neq; id eſt mirum. Nam humana quantumcunq; magna & fortia, imbecillia ſunt, quòd ab imbecillo & corrupto uaſe prodeũt, & debili brachio infigũtur. Deus autẽ potens eſt, & dat uoci ſuæ robur ualidiſſimũ. Docuit ergo nos Deus quæ eſſet malorum uitæ huius origo & cauſſa, nempe natura per primam culpam uiciata, & diabolus inſtigator ſolicitus, & uafer. quod philoſophi quum
B ignorarent, unde in hominibus tanta exiſteret cupiditas ad flagitia, quum ingeniũ humanum naturaliter ad bonũ deuergat, magnopere demirati ſunt. Poëtæ furias quaſdam confinxerunt, quibus agitari dicerent homines conſceleratos. Attulit Deus remedium cõtra dæmonem, fiduciam ſui: contra naturæ autem uicium, donum ſpiritus ſui. Philoſophi ignorabant prorſum quæ eſſet ad Deum uia: de gratia & ſpiritu illius, de fiducia erga illum, altum apud illos ſilentium. Recentiores Platonici, uelut Plotinus, Iamblichus, Porphyrius, uirtutes quaſdam poſuerunt purgatiuas, ſed ſpurias atque adulterinas, ſcilicet alienum fœtum ſurreptitium: illa enim ſcriptoribus noſtræ pietatis erant ſuffurati. nanq; eiuſmodi uirtutum nulli omnino ante CHRISTVM meminerant. Surripit noſtra diabolus, inquit Baſilius, & ſuis ea largiri conatur, ut ſcrupulos in hominum mentes injiciat, tanquam philoſophia ſufficiat ad omnia, & ſuperuacanea ſit religio. Sed hæc tanta quę nos manifeſtiſſimis rationibus cõmunimus, nulli unquam mortaliũ uenire potuiſſent in mentem, niſi Deus humanos oculos aperuiſſet, & latentem abſtruſamq; ueritatem in lucem conſpectumq; hominum protuliſſet. Lex Iudaica data eſt uni populo, ideo per hominem illius populi. quæ autem uniuerſo humano generi dabatur, meritò per omnium authorem eſt promulgata, qui omnium noſſet ingenia, qui unam haberet normã, quam omnibus appoſitiſſime attemperaret, atque accommodaret. Indignatur Luca

nus, quòd Ammon oraculum delegerit sibi in extrema Africa, Vt A
caneret paucis, mersitq; hoc puluere uerum. Aliquem igitur existere
è re fuit omniũ, qui ueritatem uniuersis demonstraret. Plato magna
quadam mentis incitatione, ac uelut ἐνθουσιασμῷ, uidetur sectatoribus
suis præcepisse, standum eatenus suis decretis, & obtemperandum
præceptis, quoad sacratior aliquis homo appareat in terris, qui fontẽ
ipsum aperiat ueritatis, quem omnes sequantur. Ergo uenire ad nos
Deum magistrum præceptoremq; ueritatis, & erat bonitatis illius,
& salutis ac beatitatis nostræ.

QVOD FILIVM CONVENIEBAT VENIRE.

Ex tribus autẽ personis diuinitatis filio potissimũ cõgruebat instaurationis huius munus, & functio: id est ei proprietati, per quam Deus est filius. Filius quidẽ ipse ad nos uenit, & nos asseruit, sed Deus ea ratione non qua est pater, aut spiritus sanctus, sed qua filius, de quo prius est tractatũ. Nam per quod genus hominũ est procreatũ, per idem par fuit recreari. Filius Dei mens & sapientia est patris sui, uti declarauimus: per hanc sapientiam genus humanũ est conditũ, per hanc eandẽ erigi & fulciri debuit lapsum. omnia enim sapiẽtia sua uelut quodam (ut ita dicam) instrumento Deus procreauit. Quid, quòd omnia producta sunt à B Deo ad imaginem quandã filij sui, quippe qui est primogenitus patris, patri unicus: reliqua sunt opera, quæ ex hac primogenitura dependent. Primus enim actus & initiũ actuum omniũ est Dei filius. Quæ autẽ foras prolata sunt ab opifice, similia ijs sunt, quæ prius erãt intus in animo. quod in nobis licet depræhendere, qui sic operamur quemadmodum animo concepimus. Intelligentia autem patris est filius. omnia igitur eius esse similia necessum est, quæcunq; sunt creata. Quod si ita est, exemplar profectò erat adhibendũ ad corruptam & deprauatam imaginem instaurandam. Adde his, quòd peccatum omne in hominibus fit per auersionem humanæ mentis à diuina sapientia, sicut rectè factũ omne fit per conuersionẽ ad eam. Nam Dei sapientia illuminat & docet unumquenq; quid agendũ sit. qui illam sequitur, ingreditur quà oportet: qui ab ea discedit, errat, & uagatur temere per deuia, & obtenebratur ei mens, ne uideat quæ conducũt, & leuissimas cõmoditates bonis ingentibus anteponat: ut dubitandum non sit, quin prauis omnibus actionibus error & obscuritas, & ignorantia sit admista. Itaque quisquis ex orbe uniuerso, siue inter Iudæos, siue inter Græcos, Romanos, Scythas, Indos, & quascũq; alias nationes rectè agit, sapientiæ Dei hoc debet: neq; enim alio magistro utitur. Atqui ea est Dei filius, de quo Ioannes ait, Illuminat omnẽ hominem uenientem in hunc mundũ. Per filium ergo decens erat fieri

recon-

A reconciliationem, hoc est purgationem peccatorum, ut conuersio ad eum gratiã fauorem'que pareret Dei, sicut auersio peccatũ & culpã importauerat. Huic ergo Dei filio salutẽ suam debet, quisquis est affecutus, quocunque loco, quocunque tempore. Missus est autem filius à patre non aliter, quàm quũ in eadem anima uoluntas mittit ingenium ad contemplandum & cognoscendum.

QVOD CONGRVEBAT EVM HVMANITATE VESTIRI. caput 63

VEnit autem ad nos Dei filius humanitate, ut sic dicam, uestitus & tectus: quo nihil erat aptius & cõgruentius, nihil magis expediebat ei operi quod agebatur, nempe saluti nostræ. Parcere Dei non est ut hominũ. homo enim homini gratiã potest facere iniuriæ, manente in utroque inimica inuicem uoluntate: Deus autẽ nõ ignoscit homini, nisi is cum ipso in gratiam redeat, quod fit per beneuolentiã & charitatẽ. hoc uerò, quoniã homini non est alterius animus perspicuus, Deo patent omnia. Sed neque homo homini ignosceret, si iratum eius in se animũ, & male cogitantem inspiceret. Charitas hæc & reconciliat nos Deo, & coniungit ad unionem, ut superiore libro declarauimus. Hanc uerò charitatem quòd humanũ genus onustum hoc corpore peccati, ad libidines &
B concupiscentias suas prono & magno põdere incumbenti, tum curis uitæ huius distractum nõ potest tam habere idoneã, & congruentẽ, ut cum Deo iungat: uenit homo qui unitus Deo, & illi gratissimus, suppleret in ijs qui se illi uere ac toto animo applicarent atque adiungerent, quod illorũ amori ad beatitudinẽ deesset, ut illos incorporatos in CHRISTO, & iam quasi eius membra Pater haberet charos ex charitate immensa filij. Itaque hoc desiderabat natura ipsa & ratio recõciliationis, salutis, fœlicitatis nostræ. Iam uerò homines cũ Deo iunguntur charitate seu amore, & ea quæ amoris est comes fiducia. Amor autẽ & fiducia quũ ex bonitate illius elicitur qui amandus est, & cui fidendũ, tum ex amore illius in nos. Hunc uerò affectũ Dei erga nos homo nõ intelligebat, propter distantiã naturarũ humanæ ac diuinæ. Deus factus homo ostẽdit nobis, & ob oculos posuit amorẽ Dei erga nos, ut eum iam non solũ mente, sed oculis quoque corporis cernamus. Præter hæc delictũ hominis impulerat ipsum in tria mala ingentia, infirmitatẽ, ignorantiã, maliciam, per quæ ineptus factus est ad uirtutẽ diuinã imitandã, ad ueritatem cognoscendã, ad bonitatem amandam. Venit Deus homine indutus, ut se homini præberet iam imitabilem, cognoscibilẽ, amabilẽ. quod facere cõmodius nõ potuit, quàm ex propinquo, ex uicinia, ex similitudine eiusdem naturæ. Pertinebat hoc quoque ad robur & uires doctrinæ illius, id est ad nostras necessitates, ut qui agenda præciperet, idem ipse manus admoueret

operi primus, & exequeretur quæ iubebat, minore alioqui futuro pondere in doctrina. Nã si dissimilis uenisset nobis, hoc est in forma Dei, unusquisq; nostrũ imparẽ se esse Deo caussaretur, nec posse illa obire quæ is iniungeret. Apparuit ergo homo, per omnia cuiq; nostrũ similis & par, quantũ utiq; ad naturalẽ constitutionẽ pertinet: & præbuit uitæ exemplum indubitatũ, quod nec cunctaremur æmulari & deberemus: optimũ, quia solus nõ potest fallere: certissimũ, quia nec falli. Homo enim per peccatum corporalis factus, & carneus, Deum iam (ut sic dicã) carneum, facilius & capere ac intelligere potest, & sequi. Accedit huc, quòd quũ beatitudo nostra sit unio cum Deo, grande attulit CHRISTVS exemplũ, & incitamentũ fiduciæ, ut uidentes hominẽ Deo unitũ in CHRISTO, de unione nostra incipiamus optime sperare, & sempiternã eam futurã sciamus, qualem in CHRISTO ipso animaduertimus. Maior quoq; est recõciliationis nostræ cum Deo fiducia, qui interpretẽ illius, & pacis nostræ sequestrum habemus CHRISTVM Dei filium. De cuiuscunq; alterius hominis gratia cum Deo possemus subdubitare, & subuereri. omnis enim homo mutabilis: unde magna fiduciæ debilitatio. De CHRISTO non possumus, quis inseparabiliter Deo est unitus, sedens ad dexterã patris sui. Adde quòd cuius charitas uniuersorũ erat suppletura charitatem, eum & amare & amari infinitè par fuit: quod cadere in alios non potest, quàm inter Deum patrẽ & Deum filiũ. Nec ullus merus homo in eum posset diuini fauoris gradum cõscendere, ut omnia quæcunq; optaret, posset à Deo impetrare: cuius rei magna habemus exempla in sanctis & prophetis, & ijs qui Deo gratissimi atq; intimi fuerunt, Mose & Abraam. Crescit hæc nostra fiducia, & amor in Deum accenditur, quòd uidemus nos Deo esse curæ, qui pro salute nostra filium suũ nobis exhibuerit, filium pro seruis, charissimũ pro inimicis.

Quibus de caussis Deum & hominẽ oportebat esse uindicẽ, assertorem, instauratorẽ nostrum, ad doctrinã & exemplũ, & solutionem à uinculis peccati & mortis. quicquid de CHRISTO detraxeris, siue humanitatẽ siue diuinitatem, de bonitate Dei, de cõsilio sapiẽtiæ illius, de salute nostra detrahis. Iustissima hoc loco occurrit quæstio, quo ex genere, aut qualis omnino sit illa Dei & hominis in CHRISTO coniunctio: difficilis sanè explicatu. nam nihil est hic in rebus conditis, quod cõiunctionẽ illã per omnia referat. Similis est tamen, ut D. Athanasius dixit, copulæ animæ rationalis & corporis, ut diuinitas in CHRISTO sit, ut est anima in corpore aliorũ hominũ, humanitas autẽ ut corpus. Et quemadmodum in hoc hominis nexu totus homo propter animã dicitur rationalis, ex corpore autẽ mortalis & infirmus: sic quę sunt diuinitatis & humanitatis in CHRISTO, toti CHRISTO attribuunt, ut sit Deus omnipotẽs cœli & terræ condi-

A conditor, homo edens, bibens, dormiens, lassus, passus, mortuus, & sepultus. Similis est etiā hæc cōiunctio amoris nodo, & ipsa est ex genere quodā amoris. Nam quēadmodū patrē & filiū in diuinitate immensus ille amor iungit, qui item est Deus, ita Deū & hominē amor iungit in CHRISTO, altioris & excellētioris notæ, quàm quæ humana cogitatio ualeat cōsequi. Ergo sicut amor omnia reddit cōmunia, & amicū facit alterum ipsum, ut Aristoteles diffiniuit: ita cōnexio hæc quę amicitiā omnē cunctasq; charitates excedit, transfert diuina ad hominē, & humana ad Deū. ita homo dicitur Deus, immortalis, omnipotēs: & Deus passus, ac mortuus. Ne cōmoueantur ad hoc dictum aures imperitæ, nihil patit̄ Deus in sua essentia, nec pati potest: sed nec CHRISTI humanitas cōdidit cœlū & terrā. in cōiunctione hac integer manet Deus, integer homo. nō facta est hæc cōnexio, ut alterutri quicq; de dignitate, de maiestate, de essentia, de natura sua detraheretur ac periret: nō ut minor esset Deus, sed ut homo excellentior, non tamen supra suam naturam. Nec est Deus in homine conclusus, ut anima in corpore: citius est homo cōclusus in Deo. sed sicut anima exit extra corpus per intelligentiā, & per orbem uniuersum se expandit: ita quod Deus essentia & præsentia sua cōplebat ante Mariam, cōplet adhuc post partū Mariæ, nempe totū quod est, & quod
B non est. In nexu ergo & cōiunctione est hęc cōmunicatio diuinarum atq; humanarū rerū, nō in naturis humana & diuina. Dicat aliquis, si essentiæ reuera sunt distinctæ, nodo tantum deuinciūtur, cur quæ sunt unius, transfertis ad alteram? Quia nō aliter cōiunctio illa posset à nobis apte exprimi, nisi per eiusmodi cōmunicationē attributorū denotaremus unum prorsus esse illa duo. hoc & uult Deus, & nobis expedit ad efficacius immensam Dei erga CHRSTVM, & per CHRISTVM in nos omnes charitatē exprimendā, qua sibi hominem dignatus est adiūgere, ut ei nos omnes per illum uniamur.

DE ADVENTV IESV CHRISTI. 6

ADuentus CHRISTI, uita, mors, doctrina, & ea quæ postea sunt cōsecuta, fœta sunt sanctis mysterijs, & diuinitatē illius manifestò ob oculos ponūt, si quis uelit attentionem adhibere. Nō misit Deus filiū suum statim post delictū, nec medicinā nascēti morbo adhibuit, quæ quòd fuisset incognita, parū admodū habuisset gratię, ac proinde efficacitatis. Homo enim quod tam cito, tam liberaliter esset oblatū, uel fastidisset, uel duxisset pro nihilo. Reliquit Deus hominē ad longā suimetipsius experientiam, ut uideret, an qui malicia sua ceciderat, posset se uiribus suis erigere. Nam in Genesi Mosis, quū Dominus crimen obijceret homini, nō uertit se homo ad Deū ad agnitionē sceleris, ad precandam

 ueniam

ueniam ac pacem, sed reiecit culpã uir in uxorẽ, uxor in serpentẽ. Accedit huc, quòd tributa sunt homini à natura corpus, animus, mens: & hæc duplex, prudentiæ altera, altera sapientiæ. Initio exercitus est homo rebus corporis, uenationibus, agricultura, prima illa & antiquissima ætate, sine artibus uitæ, planè carnaliter: eaq́ de caussa obruit eos eluuio aquarũ. Erexit se animus post diluuiũ in bellis, & honore fortitudinis, in potẽtia & imperijs. Successit his prudentia, artes uitæ, administratio ciuitatũ, facundia, scrutatio naturæ. Omnia hæc occuparũt quidẽ hominẽ, sed nihil eorũ illi profuit ad consequendã eam fœlicitatẽ, cui erat destinatus. Venit filius Dei, ut hominẽ solueret ac liberaret, quem dæmon & peccati premebat seruitute, & obsidebat opibus, potentia, honoribus, bello, humanis artibus, in quisitione naturæ, ut non posset caput erigere. CHRISTVS superiorem hominis partem liberauit, edocuit, instruxit, ut ad Deũ sese conuerteret ac sustolleret. Dei enim cognitio, & colendi scientia, quæ religio dicitur, uera & est sapientia, & habita semper ab omnibus fuit nationibus. Itaq́ homo iam sibi ac ingenio suo diffisus, in quo tam parũ inesse præsidij cerneret, à quo uno petendũ haberet opem intellexit. A

Hoc quoq́ est obseruatũ, ut Rex pacis, pacis tempore nasceretur: quæ tum erat in uniuerso imperio Populi Romani, quo maxima orbis pars tenebatur. Addũt nostri, tum uenisse CHRISTVM in terras, B quum ad summũ peruenisset hominũ malicia, & ita corruissent mores, ut differri iam non posset amplius correctio atq́ instauratio. Hoc quidem in incerto est: sed illud profectò certius, uenisse illum mũdo maxime edocto excultoq́ scientijs, disciplinis, usu, experimentis, notitia rerum omniũ, ne quis imposturã simplicitati factã esse posset suspicari. Magnam rem consecutũ esse Romulũ scribit Cicero, qui non rudibus & incultis tẽporibus, sed eruditis habitus sit pro deo. Quod miror equidẽ ab homine profectũ antiquæ memoriæ callentissimo. Quid enim erat illis Romuli temporibus Romæ præsertim imperitius? factus est deus à conuenis illis scelerosis latronibus, aut nequam mancipijs. At Dominus noster in media Græciæ philosophia, in ipsa Italia referta literis, ingenijs, artibus, prædicatus est. Nihil in eius aduentu debetur astris. opus est enim illud cœlis & sideribus maius, ac excelsius: ideoq́ non ab astrologis prædictus est CHRISTVS, sed à Sibyllis gentiũ, & uatibus Iudææ nationis. Tanta res est aduentus CHRISTI, tam utilis uniuerso hominũ generi, adeò necessaria, ut prænunciari expedierit, quo præcedentes expectarent cum fiducia, proximi pararẽt sese, præsentes agnoscerẽt, sequẽtes euenisse iam crederent: ne quem præteriret aut falleret ea medicina, quę saluti omniũ in cõmune promebatur. Nihil enim tristius, uel acerbius, quàm graui morbo teneri, medicinam autem ignorare.

DE

A DE VETERE TESTAMENTO. 7

SEd Sibyllarum carmina uetuſtas ipſa aboleuit, nec attinebat conſeruari obſcura, multiſq; abſurdis ſuperſtitionibus: quales erant ab ijs receptæ, inter quos uiuebãt, implicitæ atq; inuolutæ. tametſi illa interpretes eorũ aliorſum ſæpenumero tendentia, ad ſenſus quos uellent detorquebant: cui rei magnam illis facultatem & licentiã præbebat obſcuritas ſermonis, & ſententiarũ ambiguitas. Iudaica uaticinia ſanctiora & excelſiora multo, ad omniũ utilitatem reſeruata ſunt, quæ hunc ſe in modũ habent. Deus quũ hominẽ condidiſſet, edocuit illum ſine uoce & literis. Sed per peccatum irrepſit ignorãtia, oblitus eſt magnæ illius eruditionis. Duo tamen illi Deus reliquit, alterũ ad ſpem ac ſolatiũ, alterũ ad utilitatem uitæ. Prius fuit, uenturum CHRISTVM ad redimendũ humanum genus. alterũ, legis naturalis ueſtigia: quæ ſi ſequeretur, rectà inſiſteret quà oporteret. Vtrunq; quia homini neceſſariũ, ideo datũ homini à Deo creditur, quòd Deus & bonus eſt qui uoluit, & potẽs qui potuit. neq; enim ignorauit homo ſe non poſſe per ſe ipſum aſſurgere: nã ſi hoc credidiſſet, nõ minore ſuperbię ſe inuoluiſſet ſcelere, q̃ prius. & inualiditatẽ ſuã multis experimẽtis depræhẽderat, quàm nihil poſſet, nihil ſciret, nihil eſſet. Sin autẽ redemptũ ſe iri deſperaſſet,

B quantus mœror? Itaque de CHRISTO domino primus uates fuit Adam. Hoc uero uenturũ aliquãdo à Deo redemptionis beneficiũ, non ſolũ patres tradebãt per manus filijs, ſed adũbrabat̃ ſubinde multis cuĉtis rerũ, ad ſolatiũ pręſentiũ malorũ, ut in morte Abelis figura CHRISTI, in arca Noë figura baptiſmatis & eccleſię. Tum lex naturæ multis actibus cõfirmabat̃, qui exitus manerẽt pios, qui impios: uelut in Cain, in diluuio, & eiuſmodi. Sed inualeſcente ignorantia, & per hæc malicia, cęci homines ad omnia, nihil conſiderabãt. Tum miſertus hominũ Deus, excitauit ſpiritũ ſanctorũ ſuorum, qui ſcriberẽt: ad admonendũ atq; edocendũ hominem, quis eſſet omniũ horũ conditor, quomodo peccatũ ſit in homines natũ & propagatũ, quomodo Deus punierit malos. Huius rei hiſtoriã habemus à Moſe conſcriptam, ſiue is eſt illius primus author, ſiue ab Abraam acceperit, quem opinio quorundã eſt illis de rebus nonnulla Chaldaicis literis conſignaſſe. etiã filios Seth in columnis duabus generationem expoſuiſſe cœli & terræ, tradit Ioſephus: fides ſit penes illum. Geneſis autẽ mundi ita eſt à Moſe deſcripta, ut maximi deinceps uiri & admirati ſint in ea profunditatẽ ſapientiæ, & ueritatem narrationis amplexati. Pythagorici, & hos ſecutus Plato in Timæo, procreationẽ illam mundi æmulati ſunt, interdum quoq; eiſdem penè uerbis. Poſtquam autem totũ ferè genus humanum à Deo diſceſſiſſet, illũ qui bona fide Deum quærebat elegit Deus, in quo homine oſtẽdit magnitudinem bonitatis & retributionis ſuæ, & elegit progeniem eius, per Iſaac &

Iacob, unde ipse nasceretur, & qui alijs exẽplo essent ad religionẽ: & A
consideraret homo, quàm esset pronus in malum, quàm subinde eri
geretur manu Dei: quàm autẽ pleno fauore adesset, si quis se præbe-
ret ducenti obsequentẽ. Tum horũ acta ad pietatẽ, & spem Messiæ,
& adumbrationẽ illius uitæ iussit scribi: persecutus est eadẽ author,
qui superiora, Moses. Et quãdo homines carne immersi nõ curabãt
bonitatẽ, sed uires & potentiã, ostẽdit eis qua potẽtia uteretur ipse quũ
uellet. Eduxit posteros Iaacob ex Ægypto, tot signis & portentis, &
brachio forti deiecit gẽtes Palestinæ, ut ibi eos collocaret, in terra quã
promiserat patribus eorũ. & hæc item omnia tradita monumentis li-
terarum, ad pietatẽ posterorũ. Dedit illis eam legẽ, quę & in præsens
auerteret eos à flagitijs & sceleribus, & si uellẽt se in spiritũ attollere,
quales omnino essent futuri, intelligerẽt. Tum perscripta sunt facino
ra illius populi. Sub Iosue ingressus in terrã promissam. Iam in illa ter
ra sub ducibus & iudicibus. Creatio deinde regũ, captiuitas Babylo
ne. Omnia hæc ad doctrinã, spem, fiduciã in Deũ: & simul imagines
erãt maximarũ rerũ, quæ mox essent euẽturę, & quasi umbræ corpo
rum. Misit prophetas tanquam magistros, & admonitores populi, per
quos uelut uisitaret Dominus gentẽ illã. Hi & in præsens docebãt le
gem, atque explicabant, & hortabantur ad eius custodiã: tum exẽplo suæ
uitę sanctissimę multos admonebãt atque inuitabãt. Prædicebãt quoque B
nationi illi euentura uel tristia, quũ rebus prosperis lasciuiret, aut obli
ta esset Dei: uel læta ad eius cõsolationẽ, ut doctrina legis & uitæ pro-
bitate quam cernerẽt, fidem haberẽt ijs quæ illi promittebãt. Accessit
moralis informatio, qua homines illi uterentur in uita cõmuni: cuius
authores sunt, Iob, Solomon, & Iesus filius Syrach. addũt quidã Phi
lonem Alexãdrinũ, quẽ authorẽ uolũt libri Sapiẽtiæ: quæ nõ est insti
tuti huius quæstio. Et quia uniuersa uita pij hominis meri sunt amo-
res, habet anima nostra delicias & amores suauissimos cũ sponso suo
CHRISTO in Canticis, quæ colloquia referũt eorũ qui pure amant.
Constat ergo Vetus instrumentũ historia rerũ gestarũ ad exemplum
& doctrinã, lege ad obseruationẽ, prophetia ad præparationem uen
turorum, præceptis morũ ad uitæ officia. Habent quidẽ hi libri intel
ligentiæ difficultatẽ propter ambiguitatem Hebræi sermonis, & tro
pos uetustate obscuros. tum de Deo ut loquitur hominibus crassis,
omnia sunt ad hominũ mores ac similitudinẽ translata, aliter illi non
intellexissent. Dionysius rectè ait in cœlesti Hierarchia, Cõgruentius
esse, ut res diuinæ exhibeãtur sub metaphora rerum corporaliũ & ui-
lium, quàm nobiliũ. Primò, quòd per hos liberatur magis humanus
sensus ab errore. manifestũ enim est, quòd hæc non secundũ proprie
tatem dicũtur de diuinis: quòd utique posset esse dubium, si sub figuris
nobilissimis corporaliũ describerentur, apud illos potissimum, qui ni
hil maius corporibus nobilibus excogitare nouerũt. Accedunt huc
phra-

A phrases, quæ multos offendunt, nempe alienæ ab ijsce linguis quibus assueuerunt. habēt etiā translationes illis hominibus & temporibus gratas, nunc frigidas, nempe ab operis actionibusq́ illorū hominū, erant enim ferè agricolæ & pastores: nos autē bellatores, amatores, litigātes. sicut antiquissimæ translationes latinæ rusticæ erāt, postea castrenses aut forenses. Sed cōsiderare par est hoc usu euenire in linguis omnibus, etiā maxime cognatis & uicinis, ut in latina & græca, in latina & hispana. Repetitiones tam crebrę illius sunt æui, q̄d est uidere in Homero, in quo sunt plures & molestiores. Tum in Canticis sunt collaudationes & translationes lōgissimè petitæ, quibus nihil æque refert animū amore percitum & inflammatū, qui per totā naturā peregrinans, quod amato conferat longissime adducit. Tametsi linguæ illius periti, uenustatē, gratiā, proprietatē eius miris laudibus efferūt, maximamq́ habere grauitatē & maiestatē aiunt, simul etiā profunda mysteria. Sunt tamen quidā, qui à sacrarū literarū lectione abhorrēt, non ob difficultatē intellectus, & recōdita mysteria, quæ nunquā ipsi attigerunt: sed quemadmodū delicati quidā aut deprauati stomachi, nō possunt uel maxime salutaria recipere, nisi cōdituris sint & intritis concinnata. hi nisi adsit sermonis ornatus & delicię, nihil possunt audire, uel in animum admittere: ita ut malint fabellas elegāter narratas,

B quàm simplicem ueritatem. nec delicias quidem orationis ferunt, nisi quibus assueuere. Nam alioqui si quis scrutetur, multas & magnas inueniet in sacris literis. Omnia enim insunt genera schematū & troporum illorum naturaliū, quę nouitatis gratiā nullo seculo amittunt, sicut Homerica. Sed non negamus esse simplicitatē sermonis. An par est, ut cōuiuium quod omnibus instruitur ac paratur, unius solū aut alterius attēperetur palato? an istis æquū uidetur, ut Deus homini loquatur subtiliter & argumētose, quo paret sibi fidē: an, quēadmodū loquit̃ Seneca, qui semper uidet̃ sibi uersari in schola declamatoria, argutijs, acclamationibus, argumentatiūculis cōtortis, alijsq́ huiusmodi flosculis uerborū & sententiarū, quo nomine placet plurimis. non sic par est Deum loqui homini, sed ut dominū seruo, ut patrē filio, ut principē subdito, ut magistrū discipulo. Apud Senecā sunt multę sententiolæ magis cōcinnæ & magno impetu dictæ, q̄ ueræ: uelut, Vir bonus maior est dijs, Deus est extra patientiā malorū, Sapiens supra patientiā: & cōtrouersiā facit dijs de fœlicitate. Sed nec Seneca istis satisfacit, quoniā nimis seuerus exactor uirtutis. Quid, quòd ipse Aristoteles, tātus & bene dicēdi, & recte sentiēdi magister, tradit res grauissimas nitore atq́ ornamētis orationis immodicis deformari, & tanq̄ corrumpi. Ita res nostræ pietatis nulla in phrasi possunt maiestatē illā referre, quā habēt in sacris literis. Sūtq́ historias Abrææ, Isaac, Iacob aspernant̃. Quid ita: nónne in illis magna est uarietas casuū, & series

rerum,

rerum, & alia quæ legẽtes uel audientes detinẽt? Ita plane. Sed dicunt A esse pastorum, & priuatorũ hominũ. Vide hominũ ineptorum delicias. an nõ pastor fuit Apollo, Paris, Pan? quorũ non dico historias, & res gestas, sed fabulas cõfictas tam libẽter cognoscitis. Quid illa pastorícia Vergilij & Theocriti, quàm suauiter legitis, & cãtillatis? Vtra est uel iucundior narratio, uel fructuosior, de uenatione apri Calydonij, an de Iosepho filio Israelis? At fuerũt pastores. At ij pastores meliores fuerũt quàm quiuis reges, & præstantiores, nempe chari Deo. Age uerò de iudicibus & regibus, quid deest huic historiæ? Quid tu malis legere de Nerone crudelissimo, an de Dauide mitissimo? de Caligula stolidissimo, an de Solomone sapientissimo? Sed mouent istos opes. quæ nam uero ampliores aut admirabiliores quàm Dauidis, & Solomonis? Cęterũ cur de Fabrijs, cur de Fabricijs, Curijs, Quintijs, Coruncanis legũt, de Aristide, de Miltiade, de Phocione, de suis philosophis? Quid, quòd in illis narrationibus sunt affectus simplices, ueri, sinceri, atq; ea de caussa magis capiũt: nec desunt casus uarij, subiti, inexpectati, grandes, admirabiles, omnia deniq; quæ in cursu rerum gestarum legentiũ animos solẽt tenere. Fuit memoria patrũ Romæ Petrus quidã Calaber adeò deditus linguæ quiritiũ Romanorũ, ut græcã non ausus sit attingere, ne quą peregrinitate cõtaminaret latinam. hinc incipite ęstimare hominis iudiciũ: quasi uerò nõ ut quisq; B olim Romę fuit latinissimus, ita nõ etiã fuerit græcissimus. tantus admirator illius Romanę uetustatis, ut Petri nomen mutarit in Pomponium, quasi uerò sit in nominibus aliquod discrimen: nisi fortè, quòd Pomponius propter P & M grãdius quiddã sonat. ita nõ significatu uocum, sed ipsis uocib. mouentur, ut belluæ. Sicut alius quispiã exclamauit, O te felicem P. Maro, cui nõ fuerit in carmine Petrus aut Paulus inserẽdus. O' homines pueriliter delyrãtes. an nõ Paulus nomen est Romanũ, & Marius, & Maria? Petra dicis: quin etiã Petrus. Nũ nõ hæc nomina literis & syllabis cõsignãtur, & cõstant temporibus? Nisi fortè illud sentiebat, deorum gesta & heroum & hominum scelestissimorũ atq; impurissimorũ aptiora esse carmini, quàm sacra: in quo illi assẽtior. nam pia hæc grauitatẽ suã desiderãt: illa crudelitatis, tumultus, auaritiæ, iactantię, libidinũ, motus illos recipiũt incõditos ac procellosos. Sed altius latet hoc ulcus. impietas affixa est præcordijs, quæ non solum insipidã eis reddit pietatẽ, sed etiã inuisam. Verum de Pomponio Læto, uti cœperã. Celebrabat natalẽ urbis, & colebat Romulũ, & se dictatorẽ nominabat: Phædrũ autẽ, aliũ eiusdem metalli magistrũ equitum, & alia, quæ nescias impiá ne an ludicra nomines. Is autẽ quoties marmor aliquod uetus effodiebatur ex ruinis urbis, illachrymabat. rogatus cur id ageret, Admonitu (inquit) temporum meliorum. O' hominem, ut ipsi uocãt, excerebratum. Ecquæ

tandem

A tandem existimabat meliora tempora? An sub Maximino, sub Caracalla, Commodo, Domitiano, Nerone, Caligula, Claudio, Tiberio? qui uirtuti omni bellũ indixerãt. an ulterius, bellis ciuilibus Antonij, Pompeij, Marij, Syllæ, quibus nihil toto terrarum orbe miserabilius urbe Roma. Age uerò an non malis opus aliquod legere Ciceronis de philosophia, Senecæ, Plutarchi, Platonis, quàm carmen Valerij Flacci? Quî istud? quia de philosophia & moribus. Atqui ea quæ hic traduntur, de moribus sunt, & non hominũ magisterio, sed Dei. Angelus Politianus totam sacrã lectionem aspernebatur. Domitius Calderinus ne missam quidem uolebat audire. & quum ab amicis eò duceretur, dixisse fertur, Eamus ad communem errorem. Sciamus quæ tandem erant occupationes istorum, præ quibus sordebant eis sacra, & pietas: nam maximas & præclarissimas fuisse oportet. Domitius erat occupatus in exponẽda Priapeia Vergilij, seu Ouidij potius: quid potest dici fœdius, ac detestabilius? Politianus quærebat, dicendum ne esset Carthaginensis an Carthaginiensis, scribendum primus an preimus, Vergilius an Virgilius: & de hisce nugis instruebat centurias, quibus ordinandis defessus, transferebat se ad componendum festiuum aliquod epigrammation de mascula uenere græcum, ut haberet plus ueneris, & latini non intelligerent. O hominum

B curas, propter quas merito pietatem uel contemnerent, uel negligerent. Sunt tamen quidã, qui in uetere instrumento offenduntur illis legis præscriptis, tam indignis Dei maiestate. Ego uero nõ miror hoc aliquos mirari. Nam lex Iudæorum, ut quæ pueris dabatur, in specie quam Iudæi erant tunc uisuri, & quam solam etiamnum sustinent intueri, puerilis est, & planè indigna Deo. Imò nisi CHRISTVS eam à Deo affirmasset traditam, multi ex nationibus nõ potuissent adduci, ut id crederent. credunt tamen tanto testimonio: tum patefactis à CHRISTO corporibus, quæ latebãt sub imagine & uelo, ostensaq; ea facie legis, quæ digna est legislatore Deo, nempe ut omnia ad spem futuræ redemptionis & salutis pertineãt. CHRISTVS enim est finis legis, & prophetarum. Itaq; Moses incognitus antea & multis irrisus, cœpit beneficio CHRISTI non solum nosci à gentibus, sed illis placere, atque allubescere. & hoc ingratissimi Iudæi IESV CHRISTO debent, nec agnoscunt. Ergo quæ legẽ præcesserunt, uarijs modis CHRISTVM præfigurabãt, eiusq; actiones, uitam, mortem, regnum, & ecclesiam: ut in morte Abelis insontis, in diluuio, & reliquijs humani generis à Noë seruatis: in fide Abraæ, in obedientia Isaac, in simplicitate Iacob, in inuidia & exaltatione Ioseph, in agno phase, in egressu Ægypti, in transitu maris rubri, in introductione ad terrã promissam patribus. Quæ omnia quòd umbræ essent regni CHRISTI, idcirco tam diligenter est ea Moses persecutus.

Lex

Lex autem tota umbra est, & delineatio eius ueræ legis, quam daturus erat CHRISTVS, dignam Deo dante, & homine accipiente, de quo aduersus Iudæos disputabo. Historiæ autem quæ sacro canone leguntur, figuræ sunt CHRISTI certissimæ. ostendit hoc, quòd reliqua eorundem regum dicta & facta, quæ ad imaginem salutis non pertinerent, in alios sunt profanos libros reiecta. de quibus est illud subinde in libris Regnorum & Paralipomenon: Reliqua autem sermonum huius aut illius regis, & omnia quæ fecit, nónne hæc scripta sunt in libro uerborum dierum regum Israël? Prophetæ omnes quicquid de rebus præsentibus loquerentur, admonerent, repræhenderent, laudarent, statim se ad contemplationem sustollebant æternæ salutis ac fœlicitatis. & de iustitia, de maiestate, de beatitudine Messiæ aliquid cōmemorabant, uel ad consolationem afflictionum, incitationémque ad uirtutem & laudem: uel ad retundenda uicia, & impietatem coërcendam. nec aliter quàm amatores quicquid dicant, agant, cogitent, quicquid uideant, quicquid occurrat, protinus ad amores suos conuertunt: sic prophetæ quacunque ex re atque actione, occasionem capiebant loquendi de Messia sibi charissimo, in quem mentes eorum semper ferebātur, adeò ut interdū seipsos pro Messia substituāt. Credas de semetipsis loqui, quum de Messia sit intelligendum: eodem prorsus modo, quo amicus quū de rebus amici loquitur: & in plurali, multum hodie egimus, multum profecimus: & in singulari, perfeci negociū, non perfeci: de his, in quibus qui dicit non est uersatus, sed amici res pro suis habet. Sunt autem prophetæ difficiles & perobscuri multis de caussis, siue quòd admiscēt præsentibus cognitis uentura ignota, siue quòd intuentes animo & cogitatione res maximas & præclarissimas euenturas, nec satis aptis uerbis enunciare poterant, quæ sub sensus non ueniūt, quæque ipsi nonnunquam parum intelligebant, quod & uatibus gentilitatis accidebat. Adde quòd ut ea cernebant mente tanquam speculo, interdum uelut præsentia, aliàs ut uētura, aliàs quoque ut præterita iam & transacta exprom ebant, quæ adhuc erant secutura. mutant enim crebro personas. Has omnes obscuritates illustrauit CHRISTVS, & figuris atque umbris suum corpus ostendit uerum germanumque, ut quum corpus hoc habeamus, nihil sit opus amplius imaginibus & adumbratione. Iudæus literam adhuc tanquam corticem mandit durissimum, & exuccum: & ea complectitur, quæ nec Deo digna sunt, nec homine. CHRISTVS salutarem nucleum protulit. ille est sal & uita & lux ueteris testamenti, qui mortuis rebus uitam attulit, & saliuit insipida: de quo argumento alio uolumine differetur. nunc ad id quod instituimus.

DE

A

DE EVANGELII SCRIPTORIBUS. 8.

VMbris ergo & caligini ueteris testamenti tanquam nocti tenebrae successit sol CHRISTI, & dies Euãgelij. in quo quae de CHRISTO perhibentur, grandia de immenso, & de Deo diuina, mirantur quidam à solis esse Christianis prodita, nõ item ab aliquibus aetatis illius uel gentilibus, uel Iudaeis. Tertullianus, & Lucianus Antiochenus, & Eusebius Caesariensis authores sunt, multa esse tum à praesidibus Syriae ac Palęstinae, tum à Caesaris procuratoribus ad Senatum, & ad principem scripta de actis CHRISTI, quae scriptores illi affirmãt suis etiam temporibus in aerario seruari inter alia scripta publica Po. Ro. nec credi aliter potest, quin res tantas, quę publicè agerentur, multi mandarint memoriae partim libris & commentarijs, partim epistolis ad suos. Documento est caput illud Iosephi in libro Antiquitatum XVIII, in quo Iudaeus homo de Iesu filio Mariae facit mentionem ad hunc modum: Fuit autem eisdem temporibus IESVS, sapiens uir, si tamen uirum eum nominare fas est. erat enim mirabilium operum effector, & doctor hominũ eorum qui libenter quae uera sunt audiunt. Et multos quidem Iudaeorum, multos etiam ex gentibus sibi adiunxit. CHRISTVS hic erat. Hunc accusatione primorum nostrae gentis uirorum, quum Pilatus in crucem agendum esse decreuisset, non deseruerunt hi, qui ab initio eum dilexerunt. Apparuit enim eis tertia die iterum uiuus, secundum quod diuinitus inspirati prophetae uel haec, uel alia de eo innumera miracula futura esse praedixerãt. Sed & in hodiernum, Christianorum, qui ab ipso nuncupati sunt, & nomen perseuerat, & genus. Haec ille. Sed libri, & epistolae, & acta Po. Ro. uetustate & inclinationibus temporum interciderũt, ut alia maiore etiam cura custodita: sicut Ciceronis multa, & Varronis undecunq; doctissimi penè omnia. Menandri, quem omnes ediscebãt, nihil extat, nec Ennij, Actij, Pacuuij: Taciti Cornelij, quem imperator Tacitus, quòd se de illius stirpe satum iactaret, toties iubebat describi, & in publicis bibliothecis collocari, multi nihilominus desiderantur libri. Sibyllina carmina penitus interciderunt, Romanis sacrosancta: & leges XII tabularum, quas etiam pueri pro elementis ediscebant. ut transeam, quod philosophorum, qui tam multi Athenis claruerũt, praeterquam Platonis, Aristotelis, Theophrasti, nihil prorsum ad nos peruenerit, quum immensam librorum multitudinem dicantur reliquisse. Rerum Romanarum scriptores, qui soli extant, tantum persequebantur publica illius populi, & acta principum. Grauiter de scriptoribus rerum gestarum Latinis & Graecis cõqueritur Cornelius Tacitus, quod Arminium tantum ducem Germanorum,

(B in margin beside "xit. CHRISTVS hic erat.")

L quiq;

quiq; Varũ Quintiliũ tã insigni clade affecerit, uelut ignotũ prætcrie A
rint. Iam uerò quę in Iudæa cõtingebãt, aspernabãtur gẽtiles omnes,
tanquam uanę ac anilis superstitionis, nec ea curabãt cognoscere. Ta
citus & Suetonius cogũtur interdũ uerba de Iudæis & Christianis fa
cere, quia narrationis ductu necessario in eos incidebãt. at ita de ijs lo
quuntur, tam falso, & negligẽter, tanq; si nihil de illis audiuissent, nisi
à pueris inter lusus. Erant uidelicet illis Iudaica omnia & Christiana
tanq̃ in altero quodã orbe acta, & ab alio humano genere, referebãtq;
illa uel ad magiã, uel ad impietatẽ uanã & maleficã. Insecutis deinde
temporibus, quũ CHRISTI nomen tanq; sol quidã latius radios
suos inciperet diffundere, excitato plurimorũ odio cõtra inuisam ue-
ritatem, multa à uarijs de CHRISTO conscripta, suppressa sunt, &
abolita ab ijs qui & CHRISTI nomen cupiebãt & conabant abo
lere. Non defuerunt qui de CHRISTO quũ non male sentirent, ta
cuerint tamen omnia ea quæ nec improbare poterãt, nec probare au-
debant. Age uerò, quid tandẽ, etiã si soli Christiani res CHRISTI
& discipulorũ suorũ literis mandassent? An quia Iudæi soli Iudaica
scripserũt, protinus sunt habẽda pro suspectis? soli Græci scripserunt
græca, soli Romani sua illa prisca, quis ea de caussa res illas uocat in
controuersiã & ambiguitatẽ? quasi uerò uel alienis tantũ, uel inimicis
liceat certa atq; indubitata tradere: & nõ prõptius sit ueritati periculũ B
uel à maleuolẽtia & iniquitate inimici, uel ab ignorãtia & negligentia
alieni? Quid, quòd plurimũ interest inter scriptionẽ uitę atq; actionũ
CHRISTI, & aliarum cuiuscunq; nationis, sectæ, disciplinæ. hæc
enim omnia scribi & tradi possũt ab exteris, qui nõ sint eius ritus, mo
ris, legis, instituti, uolũtatis. Res aũt nostrę pietatis nemo potest uerè
ac diligẽter mandare memoriæ, quin ilico ad nos trãseat, & fiat Chri-
stianus. Intelliget enim eã esse doctrinã, & Dei cultũ, in quo uno sita
sit hominũ salus, extra quẽ indubitata pernicies. Quid de scriptione
aut cõmentatione loquor? sola auditione, sola meditatione, sola pieta
tis huius cognitione, & uno quasi intuitu, q̃ multa millia dederunt
CHRISTO sua nomina, neglectis semel ac pro nihilo habitis uniuer-
sis uitę huius utilitatibus, etiã uita ipsa? Cæterũ quantũcunq; profani
homines de CHRISTO scripsissent, nõ passus tamen esset Deus
pietatẽ suã extraneorũ testimonijs niti. sic enim illi fuit cordi, ut sum-
ma nostræ fœlicitatis nõ nisi à sanctissimis optimisq; uiris traderent,
ne rei huius quã esse firmissimã certissimamq; uniuersorũ interest, ali
quid authoritatis decederet ex indignitate authorũ. CHRISTVS
ipse nihil penitus scripto reliquit: quia non uenerat, ut legem suã in ta
bulis aut mẽbranis exararet, sed in humanis cordibus. quẽadmodũ
idem ipse in mũdi initio legẽ uirtutis in hominũ pectoribus insculpse
rat: eamq; ob caussam spiritũ sanctũ, hoc est patris & suum misit, qui
uelut

A uelut perpetuus esset cōmonefactor suæ doctrinæ, & magister præsens. nec cōueniebat ut alibi Deus scriberet, quàm in ijs ipsis quos docebat: in ipsis eisdē cordibus quæ ipse finxerat, ne diuinæ uoci tanꝗ parum efficaci scriptura opitularetur, ac suppleret quod uiribus illius deesset. Nec personæ CHRISTI cōgruebat, ipso in cœlū sublato, aliquod ostendi posse ipsius scriptū, ne in eo humana infirmitas peccaret, alij nimio cultu, alij offensione, quòd (ut sunt hominū ingenia diuersissima) aliquibus uideri potuisset nō omnibus suis partibus & numeris absolutissimū, hoc est Deo dignū & cōgruens. Satis CHRISTO fuit, egisse quæ alij meminissent, aut si uideretur, aut opus esse existimarēt, cōsignarent chartis ad recordationē. Doctrina quidem CHRISTI in cordibus exarata est, qualē gerit Ecclesia CHRISTI spōsa, spiritus sancti discipula, insculptā in suo corde, atq; infixā. Sed quoniā diuinæ uocis homo obliuiscitur, & diuini spiritus fauorem ac monitus malicia sua uiolat, ac extrudit, placuit diuinæ benignitati ut ex CHRISTI actionibus ea mandarētur literis, quorū cognitio ad hominū sufficeret salutē: & mandarētur ab ijs, quorū fides meritò approbaretur ab Ecclesia. Qui uitā atq; actiones CHRISTI, qui prodigia, qui doctrinā erant humano generi tradituri, eos & uidisse cōueniebat singula, & diligenter obseruasse, atq; annotasse, tum etiā uersa-

B tos esse cum eo familiarius. nō poterat hæc præstare turba populi, cuius sentētia & testimoniū incertū est, plerunq; uanū, uagū, inconstās. CHRISTVS ergo quum plurima ageret, & potissima publice, nō tamen multitudinis testimonio acquieuit, septuaginta delegit sibi uiros: quibus uerò propius cōmunicaret sua, & tanꝗ intimorum amicorum cohortem, duodecim, qui cum eo domi & foris, in publico & priuato familiarissime cōuersarent, & cōsilia eius sacratissima cognoscerēt. Si quid hoc ad rem existimatur facere, numerus hic duodecim deorū iam olim apud gētes sacer erat, sacrumq; hoc collegiū principū diuorū pietatis nostræ uidebat adūbrare. Duodecim fuerūt dij Athenis, duodecim dij selecti Romæ, & duodecim dij cōsentes. Apostoli sunt nominati, quòd tanꝗ nuncij cœlestis regni à CHRISTO mitterent. fuerūt hi homines de plebe rudes, literarū & magnarū artium ignari, simplices, qui nec fingere aut dissimulare, nec astu ac uafricie ul la scirēt uti. lenti & tardi, non solum ad percipiendū res maximas, sed etiā ad credendū, de quorum tarditate ac duricie cordium sæpenumero Dominus est cōquestus. Tales uoluit conscios & testes esse suorū actorū, ut postꝗ intellexissent, & credidissent, fides esset & in illis stabilior, & apud reliquos certior, nō aliter ꝗ signū in dura materia impressum. Ad exhibēdas humanas doctrinas, nēpe naturales, opus est lumine naturali, hoc est ingenij acumine & cultu: ad cœlestē autem & diuinā, uidelicet supernaturalē, supernaturali lumine, quod diuinitus infunditur. Tales fuerunt apostoli. rudes illos ac tardos accepit Dominus,

minus, sed quod ad pietatē altissimaq́ attinet mysteria, doctissimos A & sapientissimos reddidit, taliq́ instruxit ingenio & prudentia, ut sapientiā illorū omnes admirarent͂, nec quisq́ falsos eos in illis rebus fuisse posset suspicari. Scire autem illos quæ asseuerarēt, & cōpertissima habuisse, non affirmatione, aut iureiurādo testificati sunt, sed iactura omniū quæ existimantur chara in uita, insuper etiā perferēdis doloribus, tormētis, morte acerbissima, & probrosissima. Quis credat eos indignissima, & malorū extrema subire nō recusasse pro eo, quod haberent incertū? nam pro certissimis & cōpertissimis quotusquisq́ uel existimationis, uel fortunarū discrimen adire sustineat, nedū mortē oppetere, & tam acerbā? Iam uero quisquis mentitur, aliq̄d sibi proponit animo emolumentū mendacij: alius pecuniā, alius uoluptatē, alius famam aut decus, alius ultionē, alius ut animi prauā aliquā cupidinē expleat. Apostolis autē CHRISTI doctrina prædicāda & propaganda quid optabile uel uiuētibus quærebat͂, uel uita functis? uiuētibus quidē ea omnia, propter quę deuitāda & propulsanda mētiri homines cōsueuerunt: inopia, labores, sitis, fames, cruciatus, ignominia, extremū suppliciū: post mortē uero infamia, & si doctrina uera ac cœlestis nō erat, pœnę apud inferos tā impij mendacij. His credo illicefactis pręmijs, facile essent ad mētiendū adducti. Iam uero cuius sæuitiæ fuisset atq́ immanitatis, discipulos CHRISTI, tū semetipsos periculis, tormētis, ignominiæ, morti crudelissimæ obijcere: tū id tanta cura & diligētia agere, ut tāta generis humani pars per rei falsæ & cōfictæ persuasionē in eadem mala protruderet͂? Ex ijs ergo qui Dominum agentē hic in terris comitati sunt, & propius ac familiarius nouerūt, quidā facta & dicta illius prodiderūt memorię, cōsignatis locis et temporibus, quibus quæq́ res essent actę, etiā nominatis ijs qui adfuissēt, ut certior esset atq́ indubitatior ueritas. necausi fuissent illa sic scribere, si quid fingerēt, uiuētibus etiānum multis qui uidissent Dominū, à quibus potuissent refelli, si quid mentirent͂: pręsertim quū essent plurimi, qui nihil magis cuperēt ac laborarēt, q̄ ueritatē nostrā quacunq́ possent uia & ratione cōuellere ac labefactare. Ex omnibus tamen ijs qui acta CHRISTI & doctrinā literis mandarūt, antiquissima illa & prima Ecclesia illorum temporū penè æqualis, solos quatuor tanquā sacrosanctos & firmissimæ fidei ac ueritatis approbauit, ac retinuit: Matthæi & Ioānis, qui rebus omnib. interfuerūt: Marci, ex relatione Petri: Lucæ, tum ex Pauli reuelatione, tum relatu aliorū qui erāt cum Domino uersati. Sapiēter Augustinus, Ac ne putaret͂, inquit, q̄d attinet ad percipiendū ac prędicandū euangelium interesse aliquid, utrū illi annūcient qui eundē Dominū hic in carne apparentē secuti sunt, an alij qui ex illis comparata fideliter crediderunt, diuina prouidētia procuratū est per spiritū sanctū, ut quibusdā etiam ex illis qui primos apostolos sequebant͂, nō solū annunciādi, uerū etiā scribēdi euangeliū tribue-

A tribueret authoritas. Sic ille. Has historias & necessarias duxerūt esse, & sufficere. in quibus recipiēdis duo potissimū secuti sunt, tum ueritatē rei, de qua facti erāt uel ab ipsis eisdē Apostolis, uel à discipulis apostolorū certiores. Itaq; tū recepta approbataq; est euangelicæ historiæ ueritas, quū adhuc superessent, qui Dominū ipsum in sua mortalitate cognouissent, aut qui eos audiuissent, qui illi fuerant familiares: tunc q; & conueniēs fuit, & cōducibile, approbari quod sequētes ætates tenerēt pro indubitato, quū omnes acta illa & doctrinā non tā ex scriptura cognoscerēt, q̄ ex traditione eorum qui ipsi uidissent ac interfuissent. hi demū iudicare poterāt, quid in illis rebus probandū esset ac tenendū, quid cōtrà refellendū ac reijciendū. Secuti sunt etiā patres illi iudiciū spiritus sancti, qui eos docuit euāgelia hęc maiore sapiētia atq; spiritu esse composita, q̄ humano, diuinitus esse illorū pectoribus infusa: de quo statim disserā. At quatuor illi nonnunq̄ inter se dissentiūt. Huic quæstioni sic respōdet Ioānes Chrysostomus: Paruæ interdū in euangelijs dissidentiæ argumentū præbent ueritatis, ne ex cōposito uideanē scripsisse, si p omnia cōsentirēt. Fuit Ioānes apostolus Ephesi eodē tēpore quo etiā Paulus, alter tamen nullā in suis epistolis de altero mentionē facit, nec multū cōueniebāt & colloquebanē, postq̄ satis erāt ab spiritu Dei edocti, instructi, & quasi armati, ne de cōmunicata sentētia & cōsi

B lio uiderentur annūciare CHRISTVM, sed ex ipsius CHRISTI doctrina & monitis cœlestibus. Ergo in fundamētis & summa nusq; discrepāt, nēpe CHRISTVM esse Dei filiū, natū de Maria uirgine, edidisse miracula ingētia, docuisse cōtemptū rerū mūdi huius, fiduciā & charitatē erga Deū & homines, uocasse cunctos mortales ad sempiternā fœlicitatē, passum, mortuū, surrexisse, ascēdisse ad cœlos, sedere ad dexterā patris sui, uenturū iudicē hominū uniuersorū. hæc una uoce, una sentētia cōstanter referūt, & docent. Discrepāt quandoq; in circunstātijs, quas Græci περιστάσεις nomināt, quę rei summā nō uariāt. hic astrictius rem narrat, ille fusius: hic perhibet sanatos duos, alter tres: unus in egressu portę, alius in ingressu. quod illa de caussa sæpe euenit, quòd est tanta miraculorū CHRISTI multitudo, ut quæ sunt diuersa, nos tamen propter aliquā inter se similitudinē eadem esse existimemus. Eundē in modū usuuenit in dictis & sentētijs doctrinæ. eadē dixit Dominus uarijs locis, uarijs uerbis: hic refert quæ hic dixit hoc modo, ille quę illo in loco paulū diuersè. colligūt uidelicet centones cōcionum & uerborū CHRISTI, quæ ad institutionē & salutē nostram facerēt. Et ut cōgerunt acta CHRISTI, magis eorū habentes rationē, quàm ordinis tēporis, uidenē sæpenumero alia quę sunt eadē, & eadē quæ sunt diuersa. Hoc uero etiā scriptores seculares soliti sunt facere, quale est illud (ut unū pro plurimis exemplis ponā) apud Verg. in xi.

Vidimus ô ciues Diomedem, Argiuaq; castra,
Atque iter emensi casus superauimus omnes.

Tale etiã apertis uerbis apud Lucam in Actibus apostolorũ: Et sic, inquit, uenimus Romã. Et inde quum audissent fratres de nobis, prodierunt nobis obuiam usq; ad forum Appij, & tres tabernas. Vsus quoq; uerborũ nonnunq; præ se fert uarietatẽ, dum alius idem uocabulũ alia in significatione ponit. quarũ rerum omnium manifesta sunt exempla legenti Euangeliũ, huc autem adducẽdi nõ est locus. huiusmodi enim melius demõstrantur in re præsenti, & oculis subiecta. A

DE VIRTVTIBVS ATQVE EXCELLENTIA EVANGELII.

CÆterũ si quis euãgelij uirtutes gratiamq; admirabilẽ propius attẽtiusq; cõtempletur, intelliget indubie nõ hominis esse opus, sed Dei, nec potuisse ab humanis ingenijs sine proprio & peculiari numinis afflatu cõponi. Vtinã mihi res nunc esset cum ijs qui attẽtius diligẽtiusq; librũ illũ uersassent atq; inspexissent: intelligerẽtur melius quæ dicerẽ, & facerẽ non mediocre compendiũ uerborũ. Omnia habet, quæcunq; par est habere diuinũ librũ, hoc est humanæ salutis. Primũ omniũ non de humanis artibus atq; opificijs, nõ de speculatione causarum, non de circunspectione & prudẽtia uel publica, uel priuata, præcepta cõtinet, sed de immortalitate, ac bonis æternis. Idcirco euangelium nuncupatur, hoc est bona & læta annũciatio. Disciplinæ aliæ sapiẽtiæ, artes quæcunq; ac prudentiæ mundi huius nunciãt uenire ad imperium, ad regnum, ad opes, ad potentiam æui huius fragilis, ac breuissimi, ad epulas opiparas, ad ludos, ad uoluptates, ad decus, ad laudẽ, ad rigidã atq; inanem uirtutis umbram, ad terram fluentem lacte & melle, ad puellas formosissimas, & quotidianas cõpotationes. Euangeliũ autẽ CHRISTI uenire celeres atq; expeditos ad amandũ Deum, ut cum illo ad æternitatem iungamur, unde existet beatitudo inæstimabilis. Hinc ut Deus homines omnes absq; ulla exceptione aptos idoneosq; cõdidit suę fœlicitati, ita & legẽ quam ipse traderet, hoc est fœlicitatis huius uiã certissimã communem esse omnibus uoluit, nulla ab ea ætas excluditur aut repellitur, nullus sexus, natio, cõditio, eaq; de caussa catholica est fides nuncupata. Quod si omnibus sine discrimine tradebatur tanquam ægris medicina, par fuit, ut ab omnibus etiã capi teneriq; posset, ad rectam obseruantiam & cultum. Non est traditũ euangeliũ obscurũ & difficile ad intelligendũ, tanquam paucissimis profuturũ, sed facile, dilucidũ, apertum, expositũ omnibus, ut nemo esset quin petere illinc posset, & tanq̃ de fonte haurire, quæ saluti suæ expedirẽt. Pythagoras, Parmenides, Heraclitus, Plato, & alij ueterũ, si quid sibi de diuinis, uel abstrusis in natura rebus uiderentur exculpsisse, occultabãt sedulò, uel si ederent, paucis admodum communicabãt, ijsq; amicissimis & adiuratissimis, non cõmittebant monimentis literarũ: aut si id facerent, obuelabant uerbis raris, exquisitis, obscuris. Plato scribẽs Dionysio de quibusdam B

sacris

A sacris mysteriolis, iubet ut epistolam è uestigio concerpat, ne deueniat in manus indignorũ. Alij philosophi atq; oratores locuti sunt excultius, ornatius, accuratius, subtilius in omni genere artiũ: uidelicet non scribebãt omnibus, aut ex ingenio uel facundia decus ac gloriã captabant. ergo illa ipsa tam elaborata pauci adeunt, pauciores intelligunt. Nihil est scilicet periculi, si illa tenebris obruta sub ignorãtia delitescãt. At quod scire omnibus expedit, & est necesse, quod extremæ calamitatis est nescire, utiq; congruũ est, ut ab omnibus quantũ sat est intelligatur. Deus enim nõ solũ ingeniosorũ, aut doctorũ, aut diuitũ est pater, & rector, sed omniũ promiscue, omniũ miseretur, omnes ad se uocat atq; allicit, omnibus uult optime cõsultũ. ideoq; Dominus noster magistris ecclesiarũ pręcipit, Quod clàm audiuistis, palàm diuulgate. Homines hominibus inuidẽt, aut ad suã gloriã, aut suas utilitates referũt, quæ dicunt: Deus nõ sua spectat cõmoda quũ nobis benefacit, sed nostra ipsorũ simpliciter ac benigne. Quæ causa est, ut quum rationes dę Deo multæ sint & efficacissimæ ingeniorũ naturali ui ac facultate deprehensę, uoluerit tamen Deus omnia nobis cõducibilia doctrina sua comprehẽdi, facili & aperta. Nam quũ ad rationes illas nõ penetrẽt & perueniãt, nisi homines ingeniorũ acumine præditi, idq; post longum studiũ & usum, tã sano & ualido iudicio ne fallãtur: quid ijs fieret, qui-
B bus nondũ licuit studere per ętatẽ, nõ licet per morbos, ꝑ imbecillitatẽ, per negocia & curas uitæ necessarias; nõ licebit per ingeniũ torpẽs & segne, uel auersum pronitate naturæ suæ & alienũ ab eiusmodi cõtemplatione? Quapropter diuina institutio statim omnibus proponitꝛ, & semel tota ea quã scire expedit, ex illius authoritate qui nec falli potest, nec fallere: ne si rationibus & speculationi ingeniorũ relinqueretur, graue homines adirẽt periculũ in ea re, sine qua salui esse nõ possũt. Rationes enim & argumẽta nõ semꝑ ex ui sua efficiũt, sed prout est ingeniũ in quod inciderũt, ut semen in terrã. Alijs ratio fortissima suspecta est, sunt qui uerisimilẽ pro certissima atq; indubitabili recipiũt. Proposita est aũt Dei disciplina ea facilitate, quę apta esset omniũ ingenijs, quam omnes facilè caperẽt, simplici uidelicet narratione, exẽplisq;, & similitudinibus sumptis de rebus notissimis. At in hac ipsa facilitate & simplicitate tam utili, tam cõgruenti quibuslibet, quãta occultatꝛ altitudo mysteriorũ, quæ diutissime exercere possint magna atq; sublimia ingenia, ac pascere bona ac religioni dedita? Nullũ est in Euãgelio uerbũ, quo nõ tegatꝛ grande aliqd & admirabile arcanũ. Qui librũ illũ non euoluistis diligẽter, & cõsideraſtis subtilius, credite expertis, aut certe uos ipsi experimini. Atq; hoc ipsum q̃ manifestò ex Dei operibus, quę omnia hoc maximè artificio sunt magna & miranda, quod sub specie facili & aperta ingẽtes utilitates adferũt, ita res occultãt profundissimę speculationis, & quæ ingenia quantũuis excellẽtia ingẽti defigãt stupore, nec unq̃ exatiẽt contẽplãdo. uelut in formica, in apicula, in rebus minimis,

in cœlo, in sole, in astris, in elementis, & rebus magnis, in brutis, in stir A
pibus, in humano corpore, & rebus mediocribus. quibus omnibus ni
hil pulchrius, amœnius, iucũdius, nihil utilius ac cõducibilius, ad scru
tationem autẽ & uestigationẽ quid profundius aut remotius? Sic in
Euangelio quæ nobis sunt necessaria, obuia sunt omnia & ad manũ.
contẽplatione illarũ rerũ nihil animo gratius, inquisitione uero & per-
scrutatione nihil excelsius aut admirabilius, nihil q̃d diutius sublimes
mentes pascere ac detinere possit cum summa uoluptate & fructu. ut
præclarus ac generosus animus nihil necesse habeat alibi pastũ pręstan
tiæ suæ congruentẽ quærere. Grãdia sunt hæc quæ dixi, sed profectò
dignitate ac magnitudine illarũ rerũ minora: hoc etiã sine experimẽto,
sine attẽta sacri Euãgelij lectione facile quiuis assequet manifesta conie
ctura. Nã si nihil est penitus à Deo profectũ, quod non sit refertũ secre
tis & admirabilitate, quãto esse magis par est Dei in humano corpore
& in terris uitã, functionẽ, administrationemꝗ humanę salutis ac bea-
titatis, qua homines (ut sic loquar) deificãtur, quẽadmodũ Deus ipse
est humanatus. Iam quãtæ admirationis est in toto Euãgelio, & quidẽ
ab imperitis humanę sapiẽtię cõscripto, nõ inueniri quę in monimẽtis
maximorũ ingeniorũ magnaꝗ eruditione & cognitione rerũ atꝗ usu
excultissimorũ, ut aliq̃d sit uariũ & pugnãs, ut aliquid ineptũ, puerile,
frigidũ, absurdũ, ridiculũ, & ubi scriptori danda sit uenia quòd dormi B
tarit: quẽadmodũ de Homero inquit Horatius. Nihil in eis tale, ut ap
pareat rectorẽ moderatoremꝗ illarum mentiũ & manuũ fuisse Deũ, il
lisꝗ id beneficiũ esse colatũ, quod nulli humanorũ ingeniorũ, naturæ
quidẽ relicto. Quãta in illis narrationis cõstãtia, qui tenor perpetuus,
facilitas autẽ inaffectata, & ubiꝗ sui similis. Grauitas uerò & seueritas
diuinis rebus cõgruens, nihil in illis prorsum iocosum, aut ridiculum,
nõ delapsi sunt ad ullã sui ostẽtationẽ, nõ ad citãdos eruditos nationũ,
non ad aliquid inferendũ ex sapientia mundi, quæ tum maximè erat in
precio, nõ ad descriptiones regionũ ac locorũ, nõ ad inanes ullas atꝗ
ociosas digressiones, aut quæ amœnitate sua detinere possent lectorẽ,
nihil in illis uacãs, aut aliorsum pertinẽs, nullũ est uerbũ q̃d ad summã
instituti nõ pertineat, hoc est ad rationẽ pietatis. & quũ in his quæ me-
diocria possent existimari, sic eluceat diuini consilij effectus, minus erit
profectò mirandũ nihil in eis esse obscœnum, & turpe, ut in Alcorano
Mahumetis, & apud gentiũ uates: nihil anile, delyrum, blasphemũ, ut
in Thalmud Iudæorũ, & apud plerosꝗ philosophos. In expositione
autẽ eorũ quæ CHRISTVS uel dixerit uel egerit, eadem admirabi-
litas maiestatis quæ in cæteris, seu potius amplior & sublimior. Nam
Dei ratio & filius naturã sibi hominis assumpsit, qua uelut instrumen-
to uteretur nostræ doctrinæ, exempli, redemptionis, quo peracto mu
nere uoluit eam oculis humanis subducere, ne ibi amor suorum siste-
ret, sed transiret ad diuinitatem. Quocirca ut manifestum omnibus fie-

ret

A ret opus hoc CHRISTI cœleste esse, nõ terrenũ: ad Deũ spectare, non in res mundi huius. de CHRISTI maioribus modice memorarunt, cõtenti solum ostẽdisse, referre illum genus suũ in Abraam & Dauidem, quibus erat priuatim promissus. de matre autem q̃ pauca? at de qua matre, q̃ digna, ut de illa lõgè plurima mãdarent̃ memoriæ? Ipse porrò matrẽ & fratres suos affirmauit, qui patris sui cœlestis uoluntati iussisq; obedirẽt: nõ repudiãs quos haberet ex sanguine, sed illos potiores sibi docens, qui per spiritũ accederẽt. atq; adeò cõsanguinei qui illũ sunt secuti, nõ prælati sunt alijs nexu corporis, sed cognatione spiritus, hoc est excellẽtia uirtutũ. De ipso autem CHRISTO nihil retulerũt qua esset statura, qua facie, qua forma, qua uoce, quomodo indueret̃, incederet, esset, biberet, quiesceret, quæ solent rerum scriptores etiã de uiris mediocribus memoriæ posterorũ tradere: eoq; accuratius ac subtilius, quum propriè de illis suscipiũt narrationem. quod altissimo Dei cõsilio effectũ est, ne quæ de rebus filij Dei corporalibus haberemus, ea putarent̃ summa, & absolutissima, & in rebus neutris ac indifferentibus propè sola, sic uestiri, sic comedere, aut hæc uel illa sic loqui, sic ingredi. Inde quanta illis obseruãdis, & q̃ accurata superstitio, q̃ placeret sibi qui sic ageret: & eo magis, si essent sibi naturalia, ut cognationẽ uideret̃ habere aliquã cum filio Dei. quæ cura

B negligentiã eorũ importaret, quæ uerè sunt Deo grata: qua planè sisteret in homine, nõ transiret ad Deũ. Niciã Atheniẽsem ducẽ ferunt manumisisse seruũ, quem dicerẽt Baccho esse similẽ: tactus est scilicet religione, quòd nefas existimaret mortali seruire, qui similitudinẽ haberet cum immortali. Quid fieret inter nos de ijs qui CHRISTVM facie uel uitæ actionibus naturalibus referrẽt? Nec uicissim deessent, ut sunt hominũ uaria & pugnantia iudicia, qui res illas CHRISTI non putarẽt esse summas & perfectissimas: unde offensio de CHRISTO, qua nihil est humanis & angelicis mentibus pestilentius. Nihil scripserũt prorsum quod nostra nõ referret cognosci, nihil omiserũt quod referret. nã quicquid è re nostra est nos scire, euãgelijs est explicatũ: curiosa, hoc est qua ad salutẽ nostrã nõ faciũt, prætermissa sunt. Et hæc omnia nõ tractãt tanq̃ encomiũ, sed narrationis modo pure, simpliciter, nude: ex qua promptissimũ sit iudicare, illum & uirum fuisse optimũ, & Deũ ipsum summũ, ac præpotentẽ. Quibus de caussis & rationibus hoc possum affirmare, nõ minus audacter quàm uere: Si cũcta humana sapiẽtia cõspiraret, ut hominẽ aliquẽ Deũ esse uellet ostẽdere, & eius opera & dicta diuina, fingeretq; de illo homine quicquid animo esset collibitũ, & in id quod finxisset adhiberet orationis cultum, differẽdi uim, & acumen rationũ, non posset tamen Euangelium unũ quale est nostrũ cõponere, hoc est conscribere, quo id possit euinci ac persuaderi, quemadmodũ Euãgelistæ nostri fecerũt solo historiæ cõtextu, detractis quibuscunq; humanæ sapiẽtiæ uiribus atq; orna-

ornamentis. Hoc uerò ut profanis atq; imperitis fortasse uideať incre- A
dibile, aut nō satis probabile, quisquis tamen altius in Euāgelij sensa penetrarit, facile mihi assentieť. Homerus finxit arbitrio suo in Achille optimi seu principis seu imperatoris effigiē, in Vlysse uiri prudentissimi: quid exijt? Achillē fecit sæuū, sanguinariū, immanē, inhumanū: Vlyssem astutum, fraudulētū, mendacē. Xenophon Cyrum maiorē ad imaginē, ut inquit Cicero, iusti ac moderati imperij: & dixit quæ uoluit, quæ omnes sciebāt in regē illum nō cōpetere. quid tandē protulit? principē bellacē, bella ex bellis serentē, artiū pacis uel oblitū, uel negligentē. Philostratus Atticus rhetor Apolloniū Tianeū describit, in odiū CHRISTI, uirū diuinitate plenū: qua narratione nihil est fabulosius, inconstantius, nihil à mente omni & ratione inanius. & profert tandē nobis magū uanissimū, arrogātissimū, & iactātissimū. cuius mēdacia & dementiā quum Eusebius Cæsariēsis paucis uerbis patefecit, tum nemini sano nō est facillimū perspicere. Sed ad saniores redeamus. nā Philostrato illa scribēti nemo est tam absurdo iudicio, qui nō intelligat mentē omnino et sanitatē defuisse. Plato rempub. est cōmentus, irrisam atq; explosam ab omnibus. Minos Cretēsis leges suas à Ioue se accepisse finxit, Lycurgus Lacedæmonius ab Apolline: quæ à Platone, Aristotele, & maximis quibusq; philosophis sunt reprehensæ ac cōfutatæ. Cicero ipse reip. iustæ ac legitimæ imaginem, B
quasiq; ideam ab illa repub. Romana uetere mutuatus est, quæ fuerit per bella Punica, & paulò antè: qua ciuitate nulla unquā fuit post hominum memoriā iniquus, aut certè turbulētius instituta. At qui uiri hæc fingebāt? quibus ingenijs, qua eruditione, prudētia, facūdia? sed apparebat protinus humanum esse opus, hoc est debile, & ruinosum. Hic undiq; relucet ars & consiliū Dei. Idem M. Tullius qua cura, qua anxietate animi, quanta molitione cōsecraturū se ait memoriā filiæ, omniumq; excellentiū ingeniorum & græcis & latinis monumentis effecturum, ut pro dea habeať? qua solicitudine scribit ad Atticū, ut ager sibi ematur loco celebri, in quo fanū extruať Tulliolæ? quid secutum est? scripsit libros duos de morte filiæ, quibus, ut credibile est, profusis ingenij illius tanti tamq; in dicēdo exercitati opibus, argumentis, schematis, cultu, & ornatu orationis conatus est persuadere posteritati, Tulliolā esse deā: sed inepti patris aniles lachrymas & cōmentum fragile præsentes posteriq; deriserūt. Redeamus iam ad libros omnes sacros ueteres ac nouos. Princeps & caput, & regula diuinorū oraculorū, & salutiferæ ac necessariæ ueritatis est CHRISTI Euangeliū, quo cæteri sacri libri omnes censenť, & precium accipiūt, tam ueteris instrumenti, quā noui. Epistolæ apostolicæ uelut explicatio quædam sunt aliquot sententiarum Euāgelij, & earum fusior expositio per spiritum sanctū dictata, ut eius spiritus doctrinā Euāgelio conformē & consonam, seu ut aptius dicā unā atq; eandē in apostolis incipiamus depræ-

A deprehendere & agnoscere. Acta apostolorũ primum est ædificium surgens super CHRISTI fundamentum, quod sequens Ecclesia imitetur, quoad peragatur ædificiũ hoc in reditu Domini, quantum quidem fieri possit per tempora, regiones, & statũ ecclesiarũ. Hi omnes sunt libri fœderis pactiq; Dei cum hominibus, quod testamentum Hebraica loquendi proprietate nominatur. est enim fœdus diuinæ misericordiæ, & reconciliationis eius cum humano genere. Vetus instrumentum huius cõfœderationis umbras continet eius corporis, quod est in nouo explicatum, atq; ostensum. Nouum enim ad cognitionem apertam ueritatis est datum, uetus autem ad præparationem noui, ut haberent homines in nocte illa, quoad sol oriretur, doctrinam cultus diuini, speculationem rerum altissimarum sub caligine infimarum latentem, exempla Dei bonitatis ad fiduciam, & magnitudinis ac seueritatis eius ad timorẽ, ut uagi & fugitiui timore tanquam iniectis compedibus detinerentur: ne uerò desperarent, parata essent illis tot opera miserationum illius. In uetere sermo est & sententiæ puerorum, in nouo autem uirorum. Tametsi interdum CHRISTVS locutus est discipulis suis, nempe adhuc Iudæis, Iudæorum uerbis, ac more, de mẽsis in æterna beatitudine, de epulis & cõuiuio, alijsq; eiusmodi nonnullis, licet perpaucis. Formabat scilicet Domi-
B nus pueros suos pueriliter primum, nec uoluit eos ad plenum perfectumq; doctrinæ perducere, ut fulgor illis ueritatis proponeretur ante oculos, quoad absoluto humanę uitę decursu tantã iam authoritatem apud illorum animos parasset, ut splendorem illum ingentiũ mysteriorum intueri & cuperent & inciperent posse. Ille quidem semina uniuersæ ueritatis & sanctæ doctrinæ in illorum pectoribus iecerat: quæ illi parum à primo intelligentes, edocti mox ab eodem spiritu CHRISTI, manifestò sunt postea intuiti. Non attulit spiritus sanctus nouam apostolis doctrinã, sed explicationẽ acceptæ, de quo sumus antea locuti. Homo ratione ac mẽte præditus, ad disciplinas cultumq; animi factus, aptusq;, disciplina aliqua indiget, ne ocio ac situ uis illa animi actuosissima obtorpescat. Ad peritias disciplinasq; non sunt omnes eodẽ modo appositi: alij alijs uel tenẽtur, uel sunt dediti. una est quæ uniuerso hominum generi cõgruit, necessaria uidelicet. Necessarium uoco, sine quo uiuere ac tueri se nõ possit. Nam quemadmodum ad corporis uitam etiã si artes actionesq; omnes homini adimas, tum illa omnia quæ uel delectationi sunt, uel utilitati comparata, alimentum certè ut relinquas est necessum, si modo uis eum uiuere: sic una est disciplina, unus animi cultus, sine quo animi uita non possit fulciri, propagari, quum absq; reliquis uniuersis possit. ea certe est ars, qua homo post uitam hanc corporis breuissimam, alteram illam æternitatis consequitur, & finem illum ad quem ex bonitate

tate authoris sui est conditus. hæc est scientia colendi Dei, quæ pietas A
nuncupatur, ea uerò libris diuini fœderis explicata est. Qua pietate quoniam homo plus indiget, quàm cibo, bonitas illa & benignitas eius, qui cibum prouidit ac parauit, nòn neglexit, quod tanto erat magis conducibile ac necessarium. Ea enim est Dei bonitas, & sapientia, ut nemo dubitare possit, quin & ille prospiciat nostris necessitatibus, & remedium illarum sit ab eo. Quæ ergo uel delectamentorum sunt disciplinæ, uel ornamenti, uel usus huius temporarij, ac fugacissimi, ingenijs sunt hominum inquisita, & tradita, fluxa atque incertæ authoritatis. Hoc uero quod certum esse oportet, sine quo salui esse non possumus, Dei esse par fuit, cuius sapientiæ infinitæ, nec falsæ, nec fallentis authoritas certa, indubitata, firmissima est. Fundari ergo conueniebat super immobilitatem æternæ ueritatis, quod nisi esset stabile, grauissima consequeretur perturbatio, & pernicies acerbissima. Quapropter quisquis sacris literis detrahit, quisquis eis derogat, detrahit ac derogat bonitati ac benignitati Dei, fiduciæ atque amori erga illū nostro, id est saluti & bono nostro supremo & unico, haud aliter cogitans aut faciens, quàm si quis in graui & periculoso morbo unicā medicinam à sapientissimo & amicissimo medico oblatam uel tanquam noxiam calumniaretur, uel tanquam inutilem sperneret ac refutaret. Tametsi hoc quod tantopere nobis expedit firmum B
esse, certum, stabile, liquidum, plurimi sunt qui uel malicia concutere atque exagitare tentant, uel errore obscurant, & obruunt tenebris, ut inter tot conantes deprauare pericliteтur ingenij nostri imperitia atque infirmitas. Eiusdem bonitas qui illa dictauit sanctis suis, reliquit normam & lucernam duraturā usque ad extremum æui huius, quæ dux sit nobis in tenebris, & in dubijs atque incertis mensura. Ea uero est Ecclesia, cui in æternū præfecit magistrum & ductorem spiritum suum, ut per illius regimen uere sit Ecclesia (quemadmodum Paulus ait) columna & fundamentum ueritatis. Illa scrutatur, examinat, expendit libros mysticos, probat aut reprobat singula uerborum sensorum per spiritum sanctum, alioqui confusissima sequeretur rerum omnium perturbatio. Ecclesia uerò solos libros illos qui in sacro continentur canone, tanquam saluti nostræ necessarios recepit atque approbauit, quoniam eorum authores spiritu Dei dictante scripsisse ab eodem illo spiritu est edocta. multos alios comprobauit, ut utiles, non tamen necessarios, de quorum spiritu incerta est: qui etiam si magisterio sacri spiritus sint in scribēdo usi, à quo sunt dona omnia sancta, non tamen ea spiritus in hoc dictauit, ut uellet aut perpetua esse, aut omnibus ad salutem immortalem necessaria.

A ## DE ACTIS IESV CHRISTI. 10

Accedamus iam propius ad acta & uitã IESV CHRISTI, ut intelligant omnes, diuino eam fuisse consilio rectam, nec conuenisse aliter in illa quicquam fieri, nec humanas omnes cogitationes meliorem salutis rationẽ formamq; posse inuenire. Primum omnium poterat sibi Dominus corpus nouum omnino è terra confingere, quale Adæ. sed qui charitate nostri adductus in terram descenderat, sanguine & cognatione uoluit nobiscum iungi, quum ad maiorem inter nos & ipsum conciliandam gratiam, tum ut uerius peccatum in se ipso deleret, quod infixum carni nostrę adhærebat: ad exemplum quoq; nostrum, quod ualidius est in eo, qui homo à natura cæterorum hominum non differret. Itaq; electa est uirgo de tribu Iuda, & familia Dauid, Maria, quæ CHRISTVM dominum pareret, non dubium quin magnitudine uirtutum ad tantũ munus euecta. Nam cui facultas erat deligendi ex omnibus quam uellet, dubitandum nõ est, quo minus eam delegerit, quæ omni uirtutum & pietatis genere esset præstantissima, nempe sibi quantum fieri poterat simillima. Hæc desponsata erat Iosepho eiusdem tribus & familiæ uiro, ut custos esset uirginis, & sexus infirmi. in quo non castitati modo uirginis est prospectum, sed etiam famæ, ne quis extra coniugium puerum natum statim ut adulterinum B abominaretur. Sed illa ante humanas nuptias admirabilem illum hominem concepit, inscia prorsum uiri. Nam qui ad testificationem ueniebat totius integritatis, non decebat hunc integritatẽ in matre dissoluere, ac uiolare. Tum ad significationem spiritalis nostræ regenerationis. sicut enim de uirgine matre nascitur nostrũ caput, ita & nos de uirgine renascimur Ecclesia. Et despõsata fuit uirgo Maria, in hoc quoq; similis Ecclesiæ, quæ & uirgo est & spõsa. Virgini mysterium est ab angelo declaratum. Quàm consentaneum erat rem tantam ab angelo nunciari, quando minores olim res patribus nunciabantur per angelos. Virginem quoque id non ignorare decens erat, ne intumescente, ignota de caussa, utero, pauore percelleretur confusissimo. Et ad uirginem par erat mitti angelum similis conditionis, ac proximæ: ad hæc, ut sciret non rem agi uulgarem, quæ sic cœlitus denunciaretur. Iosephus quum ad cõspectum increscentis Mariæ uteri perturbaretur, admonitus est diuinitus, quid rei Dominus pararet humano generi. Itaq; uir per omnia & iustus, & pius, reliquo omni tempore abstinuit ab ea, nihilq; fuit aliud in domo, quàm prætextus famæ uirginis, minister infirmi sexus, & teneræ ætatis pueri. Non est quòd quisquam continentiam hanc Iosephi & Mariæ miretur: fecerunt hoc idem multa coniugum paria, quæ memoriæ sunt prodita, uelut Iulianus martyr & Basilia, Chrysanthus & Daria Alexãdrini,

Henricus Cæsar & Sinegunda, Amos, Malchus, & alij penè innumeri, qui literarum monumentis non sunt mandati. Exemplum Mariæ peperit imitationem, imitatio confirmat fidem exempli, ut quia fecerunt illi maximi, ad faciendum incitati sint minores: & quia hi fecerunt, non dubitetur de illis. Quòd si in minoribus caussis constat fides, cur in maioribus hærebitur? uerisimilius est potuisse id contingere in matre CHRISTI, quàm in uxoribus seruorum. Siue id erat Iosepho iam tum, quum illam sibi desponderet, fixum & destinatum animo, non commisceri fœminæ, sed ab eius contactu conseruare se purum, ut Deus cuius consiliũ ad grande illud arcanum deducebat uirginem, talem illi socium applicarit, qui illi ut in uita omni, sic in proposito animi esset concors. Siue ille uir religiosus horrore diuinæ maiestatis, nõ ausus est turpitudinem in locum sacrum inferre, in templum uidelicet longè quàm illud Hierosolymorum sanctius & sacratius. Siue utrunq; est, & propositum firmauit occasio. Philippum Macedoniæ regem memoriæ traditum est, quum haberet persuasum, Apollinem draconis imagine cum uxore sua Olympiade cubuisse, non est deinceps ad eam ausus accedere. Quiddam de Platone Atheniensi haud absimile accepimus: nisi fortè hoc de Philippo, & Platonis patre, sit credibile, non sit de Iosepho: & ualidior sit apud stultorum animos superstitio, quàm religio uera apud sapientes: & umbræ pietatis apud impios, quàm apud pios solida ipsa et uera. Sed certe leuissimum erat numini, matrem conseruare integram. Desponsam autem esse Dominus uoluit uirginem, noluit enim ex infamata nasci matre: maluitq; aliquos de origine sua, quàm de matris pudicicia dubitare. Quippe originem ipse suam magnitudine atq; admirabilitate operum facile erat assercturus atq; approbaturus. Nitori autem uirginis non conueniebat ullam prorsus quantũuis leuem maculam aspergi: quæ res puellarem animum suprà quàm dici potest conturbasset, & confudisset. Quid, quod ij qui filium Iosephi faciunt Dominum, ut Iudaicus furor ac rabies, Mariæ castitatem non putant se accusare, ut quæ nihil censeatur fecisse contra legem: qui uero de uirgine male sensissent, etiam CHRISTI infamassent originem. ita uirginis dedecus commune fuisset ambobus. De CHRISTI uero patre dubitatio nullam alterutri parit ignominiam, quia nihil existimatur commissum contra legem coniugij. Pertinet hoc quoque ad exemplum Ecclesiæ, ne aliæ fœminæ opinionem de se negligant, tanquam in hoc matris Domini sui non dissimiles, quæ de pudicitia male audiuissent. Cæterum ex matre sine patre nasci, grandi hoc mysterio non carebat. Alioqui cur fuisset turpius patrem habere quàm matrem, quum præstantior sit uir, quàm fœmina? Sed nefas erat, ut homo quisquam diceretur eius pater, qui patrẽ haberet Deũ. Theologia

A logia poëtarum ex antiquissimis auditionibus profecta, Mineruã refert Iouis filiã, ex cerebro illius natam, ἀμάτορα, hoc est Dei sapientiã: & Bacchum, id est mundum hunc, ex Iouis crure, quæ est illius pars infima: & Vulcanũ ex sola Iunone genitum, ἀπάτορα, quæ est CHRISTI humanitas. Partu appropinquante, edixit Cæsar Augustus, qui tum orbi Romano imperabat, ut in sua quisq; ciuitate censeretur, unde esset illi origo. quumq; essent illi familiæ Dauidicæ, Bethleemũ uenerunt antiquam illius gentis patriam. & quum nõ inuenirent locum in diuersorio, redundante ibi multitudine illius familiæ, quæ eadem de caussa eò conuenerat, peperit Maria filium suum CHRISTVM IESVM, VIII Cal. Ianuarias: & pannis inuolutum reclinauit in præsepi. Sensit statim infans frigus & inopiã, hoc est incommoda eius naturę, quam sumpsisset. Angeli cum grandi è cœlo splendore pastores ad gratulationem inuitãt nati numinis. Stella uerò magos eòdem adduxit. Ad Iudæos pastores angeli mittuntur, qui alloquijs angelicis essent assueti. Magis autẽ gentilibus si angelus esset locutus, suspicionem præbuisset dæmonij: hæc enim loqui & uersari consueuerunt cum gentilibus, non angeli lucis. Itaque de cœlo eis signum ostenditur manifestum, & propter ipsos, nempe homines in rerum cœlestium perscrutatione uersantes: sunt enim apud Assyrios
B magi, quod philosophi apud Græcos. & propter rem ipsam, ne terrenum, aut ex hoc elemẽtari mundo negocium esse crederent, sed cœleste & diuinum. tum etiam nouæ rationis, speciei, decoris stellam, nouum mundo natum numen sciret portendere, homines in cognitione cœlorum & naturæ totius exercitati. Sed altius contemplantes, quid est hoc totum aliud, quàm de populo Iudaico accessuros ad CHRISTI adorationem & cultum pastores, hoc est homines simplices ac rudes, eosq; Ecclesiæ pastores futuros: de nationibus uerò magos, hoc est sapiẽtiæ affectatores, homines magno ingenio ac doctrina: & prius Iudæos uenturos, hinc gentes: utrosq; autem à cœlesti lumine adductos. Et ad magorum ingressum turbatum & trepidatum esse Hierosolymis, siue zelo, quòd in gratiã Dei reciperentur gentes: siue admiratione multiplicationis Ecclesiæ, quorum utrunq; in actis Apostolorum legimus. Attentè cõsiderate singula. nam sicuti à principio præmonui, nullum uerbum uacat grandi mysterio. Circunciditur puer solutus lege, & ad purificationis solemne adducitur, mundus ipse, quiq; alios omnes erat purgaturus: ut doceat nos patrijs legibus obedire, nec cuiquam uel querimoniæ, uel suspicioni locum faceret. Imponitur ei nomen rei congruens IESVS, hoc est σωτὴρ, quod nos seruatorem possumus dicere. Rex autem Herodes, quum se à magis frustratum uidit, timens successorem regni, occidi iussit pueros omnes Bethleemiticos intra bimatum, in quibus & fili-

us est eius comprehensus. quod Augustus Cæsar quum cognouit, ioco notauit immanitatem: Satius esset, inquit, Herodis porcum esse, quàm filium. alludens ad Iudaicum ritum, quo porcinā esse uetabantur. Rem magnam, admirabilem, metuendam sibi uidisse atque audiuisse de magis Herodem oportet, ob quam nihil sit cunctatus sæuiciem nō in ciues solum tantam exercere, sed in suum quoque filium naturalem. Ad hanc deuitandam cladem angeli monitu Iosephus in Ægyptū cum puero & matre secessit. Docet nos Dominus, persecutiones, quoad salua iustitia & pietate licuerit, defugere: & per CHRISTI pueri persecutionem, nascentis CHRISTI Ecclesiæ persecutio denotatur. Quærebat Herodes CHRISTVM, ut occideret: at is euasit, iugulati sunt infantes, flosculi martyrij. Vbi uerò accepisset Iosephus fatò esse Herodē defunctū, angeli iussu in Galilæā reuertit. Duodecimo ætatis suæ anno remansit in templo, insciis matre & Iosepho: & contulit cum magistris Hebræorū de lege & Messia. quod ille maximis de caussis fecit. primū ut patefaceret se iam tum ad quid uenisset scire, & quæ à patre mandata accepisset, & suppetere sibi, si docere uoluisset, sapientiam, nec temere aut subitò ad ingentia opera delectum ac ascitum, ut Mosen & alios permultos, nec fortuitò in id munus docendi incidisse: ideoq; & in eius ortu tot sunt edita prodigia, ut iam tum sciretur hunc esse illum à Deo ad mundi reparationē electum, destinatum, missum. Vsque ad annum tricesimum, nihil legimus egisse Dominum publicè, non docuisse, non signis & portentis diuinitatis suæ maiestatem detexisse: non minoribus hæc, nec paucioribus de caussis, quàm reliqua omnia. ne si à puero tanta illa tamq; stupenda essent acta, suspecta fuissent quàm plurimis, aliis auersantibus & abominātibus uelut magica, aliis irridentibus & illudentibus tanquam puerilia: & ad posteros dimanasset suspicio, ne temere fuissent illa à præsentibus accepta atque approbata. ad hæc sublatus fuisset immaturo tempore, nempe priusquā plene docuisset, priusquam maturum sui exemplum potuisset relinquere: ne quis res magnas ante iustum ætatis tempus aggrederetur agere. Deniq; decebat amplitudinem tanti officij, ut à uiro exerceretur. Et qui huc uenerat exemplum allaturus omnibus, omnem uiuēdi rationem legitimā quidem expressit, austeram, & solitariam, & comem, & ciuilem: nec se tamen opificio ulli, uel arti addixit. Illa enim uitæ genera uirum bonū, quiq; multis sit in commune profuturus, obire congruit, artes aut opificia non item. Præuidebat etiā futurum, ut si qua esset usus arte, existerent plurimi qui eam arriperent, constituentes in eo pietatem. Hoc ergo deuitauit, quod imitati essent multi cum damno. Prius illud alterum non deuitauit, cuius imitatio atque expressio nihil adferret incommodi. Seruauit perpetuam castitatem, neque uxorem duxit. non erat

fas

A fas eum habere sponsam mulierem, cui despōsata esset Ecclesia, cui singulæ nostræ animę: nec gignere corporaliter liberos, qui tot gigneret quotidie spiritaliter. Decebat quoq; hominem spiritalem castitas, & mundicies corporis. Adde quòd uenerat ut homines non terrestres faceret, sed cœlestes, & à contagio liberaret carnis ad cœlestem puritatem & mundiciem traductos. Postremò noluit discrimen aliquod inter sobolem naturalem & adoptatam relinquere, omnes uoluit spiritaliter creare: ut sciant omnes ad gratiam se atq; adoptionem hæreditatis filij Dei pertinere, non ad naturam. Quid ergo, dicat aliquis, exemplum'ne præbet omnibus ut cœlibes uiuāt & casti? Præbet certe, quantum quisq; potest cōsequi. sed quemadmodum ipse idem de castitate dixit, Non omnes capiunt uerbum hoc, nisi quibus est cœlitus à patre cōcessum. Incurrunt in uitam uniuscuiusq; multa temere & fortuitò, multa alieno acta consilio, multa priora à posterioribus consilijs & rationibus aliena atq; contraria. Vitam Domini nostri si quis uel cunctam contempletur, uel per partes, intelliget totam esse consilio & ductu actam suo ipsius, hoc est diuino, & liberrima eius uoluntate, adeò omnia sanctè & sapienter sunt acta, & prima cū medijs, media cum postremis consentiunt: ut appareat ab eadem mente instituta fuisse superiora, à qua etiam sequentia. Principiò natiuitas ipsa,
B quæ non est in manu nascentium, in Domino nostro quàm cōsona cum austeritate totius uitæ? media bruma, de nocte, in exiguo & frigido oppidulo, atq; in eo non in diuersorio, sed in casa uel tuguriolo, & reclinatus in præsepi. In eadem natiuitate, sicut in reliqua uita, animaduertere est humilitatem terrenam cum maiestate ac gloria cœlesti coniunctam, hoc est hominem cum Deo. ad præsepe, & inter pastores cantant & ministrant mentes illæ cœlestes: summittunt se magi, hoc est mundi sapientia. Nato Domino continuò aduersus eum consurgit persecutio, & pro eo timor ac terror, & eius custodum fuga & trepidatio. hinc cædes infantium ab Herode rege facta, dum CHRISTVS quæritur, ut opprimatur. Quid conformius, aut quæ expressior imago tum uitæ eius, tum CHRISTI in sua Ecclesia nascentis? Conspiratur à potētia mūdana aduersus CHRISTVM Domini, occiduntur martyres à principibus & regibus molientibus CHRISTVM opprimere. CHRISTVS autem subductus est à parentibus, hoc est à patre suo, positus in tuto, collocatus scilicet in cœlis ad dexteram ipsius. Propter puerum mactātur pueri, propter uirum uiri, propter innocentem innocētes. Offertur templo, præsto illi adsunt testimonia sanctorum, & non minus fœminæ quàm uiri. Quo autem consilio ignaris parentibus in templo remanserit, quàm profundo & admirabili, paulò antea explicaui. Iam uerò per totam uitam nihil eum possedisse legimus ex ijs quæ bona nominātur, nō agrum,

 non

non uillam, non pecuniam, non domicilium uel ſuum, uel condu- A
ctitium. Non decebat illum aliquid habere peculiare, cuius eſſent u-
niuerſa. ac ne ueſtem quidem habuiſſet, ſi decóre potuiſſet inter ho
mines uerſari nudus. Cuius conſilij fuit poſſe præſtare, ne quid ab
ortu ad interitum ſuum poſſideret. Non deſunt, qui adulta ætate
abijciunt à ſe procurationem & poſſeſsionem rerum omnium uitæ:
hi tamen aliquid aliquando habuerunt. Nihil autem unquam ha-
buiſſe non emptum, non donatum, non relictum, non conductum,
iam inde ab ipſa infantia ad extremum uitæ diem, ac ne in morte qui-
dem ſepulturam, certi fuit conſilij, quod uitam totam moderaretur.
Quid illa, quòd nec ullam uitæ artem aut opificium exercuit, nullum
habuit nec magiſtrum peritiæ, neque actionum uel admonitorem
uel conſultorem, quod adulti quidem præſtare fortaſsis poſſint, quia
ita placet: in puero autem quantum eſt, non deductum eſſe à matre,
à Ioſepho, à propinquis ad aliquod opificium, aut ad literas: nemi-
nem in Galilæa extitiſſe, qui uel ex coniunctione ſanguinis, uel ex pu
blico munere, uel ex curioſitate reciperet puerum edocendum: nemi-
nem qui adulto iam & confirmato cõſuleret, quæ facto eſſent opus,
cuius admonitioni ille auſcultaret. imò contrà, ſi quis tentabat mo-
nere, in contrarium monebat eius rei, quam exequi negocio illius di
uino conueniret, eoq; ſeuere ab ipſo repellebatur: quod eſt annotare B
in ſacra Euangelij lectione. Non utique fuiſſet nefas doceri homi-
nem ab homine, & admoneri, & conſilium capere. Nam Moſes, cui
Deus & locutus eſt, & legem ac ſapientiam dedit, tum à ſacerdotibus
Ægyptijs eſt inſtitutus, tum admonitus à ſocero, & conſiliũ accepit
à ſenioribus Iſraël. Sed grande nefas erat, Dei ſapientiam ab humanis
tenebris uel doceri, uel etiam quantumuis leuiter admoneri.

DE DOCTRINA CHRISTI. 11.

ERſus autem docere, initium diſciplinæ ſuæ ſumpſit à re-
futatione receptorum errorum, de opibus, de uoluptati-
bus, honore, dignitatibus, gratia, potentia: quæ omnia
ſpernere ſuos, ac pro nihilo exiſtimare iuſſit, tanquam flu
xa, uana, commentitia, breui peritura. Caput doctrinæ ſuæ & funda-
mentum uniuerſæ ſuæ pietatis, amorem eſſe dixit erga Deum & ho-
mines, in quo oſtendit homini, quis eſſet finis & exitus bonorum o-
mnium, & quemadmodũ petendus. Amor enim Dei quia nos iun-
git Deo beatiſſimo, beatos efficit. Amori erga Deum amores rerum
iſtarum officiunt, inter quæ uerſamur. minus enim amat ſingula, qui
amat plura: & ſenſus uſu aut uoluptate rerum mundi huius citerio-
ris delinitus, à rerum altiorum amoribus mentem quaſi manu inie-
cta retrahit. Contemnenda ſunt igitur hæc, quæ uidemus & contre
ctamus,

A ctamus, si uniuersum amorem nostrum in eo quod oportet collocare cupimus, non est charitas nostra in res plures partienda, quæ tota ipsa adeò est exigua. CHRISTI ergo disciplina fuit hæc, omnia ita esse à nobis possidenda & sumenda, ne in animum penetrent: non debere uoluntatem ad se pellicere, quæ præsenti tantum necessitati seruiunt, & subinde nos à cura æternitatis abstrahunt: cui curæ quicquid noceret, rescindi atque abijci imperauit, opes, honores, amicos, parentes, & liberos, si esset necesse & proprium corpus. quicquid eam adiuuaret, asciści & amplecti, sobrietatem, patientiam, tolerantiam, animi æquitatem. Ex Dei amore amor proximi nascitur, tanquam filium necessariò amet, qui patrem. & eædem res utrique charitati simul sunt noxiæ, atque utiles. Ex opum, & potentiæ, & claritatis cupidinibus nascuntur lites, rixæ, iurgia, pugnæ, cædes, odia. ex illarum neglectione quies, & pax, & amicitia. Vicissim quoque magnum est argumentum charitatis Dei, charitas hominum. Et quoniam quidem ad cœlestem illum amorem ficti ac instructi sumus, uetat nos hic CHRISTVS odijs & simultatibus assuescere. uult amore iungi, ut immortalem illam uitam iam nunc incipiamus meditari. Nec solum redamandum esse amicum, sed non habendum inimicum odio: quod præceptum arduum nimis & factu asperum

B inueteratæ nostræ consuetudini, unumque ex difficillimis Christianæ pietatis. Fractæ quidem & corruptæ naturæ sententijs atque opinionibus id uidetur. nam sensui naturæ integræ, quam Dominus restituit, nihil est probabilius, nec æquius, nec facilius factu. Quicquid enim est affectum contra naturæ suæ rationem, atque habitum, prauum est, distortum, & in uicio. Mentis nostræ habitus est, ut ad ueritatem directa sit semper, & spectans: uoluntatis, ut ad amorem, charitatem, beneuolentiam. Deprauata ergo est mens, quæ in falsum tendit: uoluntas item praua, quæ ad maleuolentiam & odium. est enim odium uolũtatis distortio, & quasi morbus quidam, sicut mendacium mentis. Qui ad errorem igitur, qui ad prauitatem, ad peccatum ex humanis pectoribus rescindendum uenerat, non debebat hunc tantum & tam graue omittere, hærens in potissima hominis parte & præstantissima, quod etiam tale esset, ut hominem assuefaceret contrariæ uiæ, atque illa est qua in cœlum & ad Deum ipsum peruenitur. At dicis, Ille odit me, & male uult mihi, male precatur, quacunque potest nocet. Vis ergo, quia ille est malus, tu etiã malus esse? Vis insanire tu, quia ille insanit? an sanabit tuum morbum morbus illius? & quasi nõ sit satis unum esse malum, uis esse duos? Quid furiosius, quàm te arietare caput ad parietẽ, quia inimicus tuus arietat? an non hoc est contra mentem, contra rationem, contra iudicium natu-

ræ rectæ: CHRISTI Domini nostri uita conformis fuit doctri- A
næ, admirabilis, & planè diuina. Nec possedit ullas opes, nec ambijt,
contentus tegmentis corporis, & uictu in diem quæsito, qualiscunque
contigisset. Oblatum est ei regnum, spreuit, & reiecit, nullam uolu-
ptatem unquam captauit, nullum in uita eius crimen, nulla criminis
suspicio uel leuissima, inter tantam inuidiam, & odium. nulli est un-
quam assentatus, nec locutus ad gratiam, semper rectum ac uerum,
etiam cum præsentissimo periculo & capitis discrimine. uel Marthæ,
quæ ipsi & discipulis eius ministrabat & parabat cibum atque hospi-
tium, officium Magdalenæ prætulit, nullam aliam in rem intentæ,
quàm ut illum audiret. De modestia & mãsuetudine illius infinitum
esset dicere, quanta æquanimitate & excepit iactas in se contumelias,
& pertulit quæcunque euenissent. nemini maledicenti remaledixit,
nec mordentem remomordit. Asperius interdum increpauit uicia,
non sua caussa, sed publica: imò eorum ipsorum quos ita obiurgaret,
ut nihil uel utilius uel lenius esset tali asperitate. Nulli in eius sermone
admisti ioci, nulli uel in dictis uel in factis lusus, omnia semper (quod
Deum decebat) seria, & seuera. Magnitudinem suam & paternum
in nos affectum patefecit, quòd in loquendo captui se illorum accom
modauit, cum quibus ageret. nec dixit quicquam ad ostentationem
suæ sapientiæ: quod fecisset, quisquis in tam nouis & mirabilibus B
præceptis uitæ captasset authoritatem & fidem: quod fecerunt Ma
humetes in Alcorano, Rabini Iudæorum in Thalmud, & philoso-
phi gentiũ. Quicquid uerò diceretur mundanum, CHRISTVS
ad negocium salutis nostræ referebat, propter quod unum uenerat,
ut quum narraretur ei de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus mi-
scuerat cum eorum sacrificijs: & de octodecim illis, quos ruina turris
Siloë oppresserat: non est illorum casus miseratus, aut execratus im-
pij hominis sæuiciam, sed erexit suos ad meliorem mentem: Putatis,
inquit, nullos fuisse in illis oppidis peiores homines, quàm interfe-
ctos: ita & uos omnes graue exitium manet, ni resipiscatis. Et quum
rogatus esset, an liceret Iudæis, populo Dei, tributum Cæsari pende-
re, homini profano, ostenso tributi numismate: Si Cæsari (inquit)
redditis quæ dicitis esse Cæsaris, reddite Deo quæ sunt Dei. Interro-
gantibus quoque superuacanea uel curiosa, respondit profutura: ut
Petro de conditione mortis Ioannis euangelistæ, & di-
scipulis alijs de regno eius.

A

DE CHRISTI DIVINITATE AC MIRACVLIS. 12

SOcrates, Plato, Seneca, & alij de nationibus uiri præcipui modicè ipsi de se loquūtur, ac promittunt, interdum quoque plusquam oportet demisse: CHRISTVS autē contrà, qui amplissima & maxima de se dixit, & est professus. inter cætera autem, quòd salus esset hominū, missa coelitus in terras à patre: & se quoque esse Deum cum patre suo, qui coelum fit & terram fabricatus. Sed homines decet de se modicè sentire ac loqui, Deum uerò decet quis & quantus sit nos docere. Homo de homine & humanis rebus potest iudicare: & quantuscunque sit aliquis, semper inuenietur alius, qui de eius magnitudine ac præstātia queat censere ac æstimare. Itaque qui de se est locutus moderatè, posteaquam est uirtus eius intellecta, maior ac præstantior existimatur, & modestia illa in gloriā ei cedit tanto maiorem, quanto prodit uirtus inexpectatior. De Deo autem nisi idem ipse apertè enunciet qui sit, & quantus, quis omnino uel hominū uel angelorū id assequi ualeat ac deprehendere? Ergo in priscis eius oraculis sunt illa, Ego Deus omnipotens, &c. Et ex ijs qui CHRISTVM tantum uidebant, quotusquisque esset qui reputās Dei magnitudinem atque excellentiā naturæ, hunc hominem B cernens, adduci posset ut crederet Deum esse summū illum & omnipotentem? In quo graue impenderet periculum. Nam Socratem, & Senecā, & Platonem præteriri non intellectos, sine damno & iactura contingit generis humani: at Deum non cognosci & ignorari, à quo proficiscantur tam ingentia beneficia, omnibus periculosissimū est. Incidit enim homo in ingratitudinē, non habens benefactori gratiā: nec amat ut fas est illum, à quo nescit tot se momētis singulis accipere beneficia: & minus paret præcipiēti, ignorās esse Deum. Deo autem nihil est opus honore & existimatione ex modestia, sicut homini: nobis est opus cultu illius, reuerentia, timore, charitate ex scientia & cognitione potentiæ ac bonitatis illius, quas nemo unquam sicuti conueniret intueretur, nisi illo ipso mōstrante. Itaque CHRISTVS & in futurum maxima de se & sua Ecclesia est pollicitus, de quorū euentu certus erat. alioqui in tam nouo tamque admirabili instituto, tamque à cōmuni hominū sensu abhorrenti, si aliquid falsum esse fuisset depræhensum, reliqua omnia tanquam uana & fictitia irrisa essent, ac explosa. In præsens autē Deum se Dei filiū dixit: quod quia erat stupendū, in eius rei cōfirmationem res quoque edidit stupendas, quæ illum Deo esse amicum declararent, per quæ authoritas est cōparara, ut nō esset credibile tantum & tam nefarium de se mendacium talem hominem fuisse dicturum. Addita sunt autem ea prodigia, quæ ab animaduertentibus promptum esset intelligere, ab eo solo posse effici qui Deus

esset,

esset, author & dominus naturæ; & tanto intelligerentur melius, & A
crederentur certius, quo quis esset sapiētior, & uirium facultatisq́; naturæ rerum cōsultior. In cæcitate & surditate natis uidendi & audiendi usum nō quem amiserāt reddidit, sed largitus est omnino nouum. Deambulauit super tumentes undas, ut nos super solidā terram: imperauit uentis, mari, tempestati, & paruerūt dicto. Expulit dæmones ex humanis corporibus, abstulit lepram, roborauit membra, & compages humani corporis dissolutas, sanauit omne genus morborum. Reddidit lucem & uitam mortuis. Multis modis miraculum superat potentiam naturæ: in ipsa actione, ut solem sisti, uel retroagi ab occidente in oriens, lapidem uel hominis corpus tolli in cœlum, graue in aqua non demergi: tum in subiecto actionis, ut cæco reddi lumen, mortuo uitā. lumen enim & uitā natura potest tribuere, sed non his. In ordine quoq; ac ratione qua fit, ut repente sanari ægrū, sereno cœlo dari pluuiam, subito sterni uentum & mare turbatū: hinc in agente, ut hominem inspicere hominum cogitatus: uel in instrumento, ut luto sanari cæcitatem. Omnis generis acta sunt à CHRISTO prodigia, ut si cui unum illorum, ut sunt hominū mentes diuersissimæ, uel suspectum esset, uel non plene satisfaceret, addita sunt tam multa & uaria, ut iam omnis dubitādi materia & occasio sit sublata. Et egit uarijs modis. aliàs solo iussu, ut se ostenderet regem naturæ: aliàs inuo- B
catione patris, ut indicaret à quo haberet omnia, tum calumniæ occurreret eorum qui in Belzebuch principe dæmoniorum dæmonia illum aiebāt expellere. Interdum re aliqua adhibita, ut luto uel sputo: ut ostenderet quemadmodū Deus operetur quandoq; solo uerbo & nutu, aliàs tactu uestis eius: quandoq; instrumētis quibus uult, etiam parum aptis, ut luto ad curandā cæcitatem. Sed illi naturæ domino nullum est ineptum instrumentum, qui nec instrumentis indiget. Nonnunquam manu imposita: interdum absens solo iussu. Nec unquam occasionem ipse edendi miraculi captauit, semper usus est oblata: non ad usum artis suæ cepit tempus aut locum, quod præstigiatores faciunt, sed subitò semper, & pro re nata. Nec utilitatem suam aut commoda sua unquam spectauit, sed aliorum: ut appareret nō illum gloriæ suæ seruire in miraculo, sed adduci ad hoc approbatione fiduciæ eorum qui peterent, ut homines fidem habere sibi & Deo assuefaceret. Nec ullum unquam egit miraculum corporale, quod non magnas significationes haberet spiritales: quod sigillatim referre hic esset longum & superuacaneum, præsertim quum hisce de rebus nostrorum hominum libri sint referti.

DE

A DE MIRACVLIS DAEMONVM. 13.

Miracula quæ sunt à Deo, multis notis distinguuntur à fictis miraculis dæmonum. Nam dæmon, ut qui Deum odit, & nos à Deo uellet auertere, omnia quæcunque potest diuina æmulatur: & tanto accuratius miracula, quòd uidet eam rem maxime ad potentiam diuinitatis accedere, quæ est supra naturam. Itaque ut est uiribus suis naturalibus potentior quàm homo, tum uirium & facultatis naturæ rerum cõsultior, facile sensus nostros eludit ad nos fallendos & abducendos à uero. Itaque & edit opera stupenda, & se (quod est etiam diuinitatis) conscium fingit rerum abstrusarum, præsentium, præteritarum & uenturarum, uel ipsorum quoque cogitatuum: quum Deus dicatur scrutator cordium, ut homo in contemplanda diuina potentia titubet & uacillet. Est enim ueritati res damnosissima (ad nos quidem) mendacium specie ueritatis tectum. Itaque fidem uerorum miraculorum & diuinorum magnopere eleuant ac diminuũt falsa miracula per dæmones & dæmonum ministros edita. Quo execrabiliores sunt, nempe sathanæ similes, ij qui in templis nostrorum diuorum fingunt miracula propter quæstum. efficiũt enim, ut quum eorum uanitas est patefacta, de ueris miraculis incipiant homines dubitare. Ergo miracula has habent notas
B rei ipsius, ueritas essentiæ, qualitas, modus actionis, caussa efficiens, caussa mouens ante rem, finis. Ad hos tanquam ad lapides lindios examinanda sunt miracula, tum CHRISTI & sanctorum, nempe diuina: tum ficta & diabolica, qualia sunt uel quæ per semetipsum facit sathan, ut quum non uisus loquitur: aut aliquid agit, ut quum affligit aliquem morbo & sanat, quum pluit sanguine, carne, quum in aëre committit armatas acies, uel quum assumpto aërio corpore exhibet se conspiciendum hominibus, ut passim in hoc nouo orbe, & antea in Canaria & insulis illis fortunatis. uel quum loquitur in idolo, ut quondam gentilibus: aut in arbore, ut quercus Dodoneæ: uel in homine, ut in sacerdotibus templorũ uiris ac fœminis. Habet quoque suos ministros magos, incantatores, lamias, ueneficas, & omnia genera diuinaculorum, augures, aruspices, interpretes somniorum & ominum, chiromanticos, gæomanticos, hydromanticos, & alias dicendi de rebus occultis imposturas, quæ numerum non habent. Ex quibus omnibus collecta sunt ab scriptoribus gentium miracula, quibus dæmon & à ueritate abducit animos, & in sua fallacia confirmat ac detinet. Sed in his primum est considerare, quòd eorum multa non habent ueritatẽ essentiæ, sed præstigias & illusionem oculorum, ut non uere ægrotare eum qui uideatur, non uere uiuere: sicut ferunt magos quosdam certis incantamentis effecisse, ut cadauera sine anima ambularent, loquerentur, & alia uiderentur obire uitæ munia.

munia. Alia non sunt miracula, propterea quòd ui naturæ fiunt, herba uidelicet adhibita, aut osse, aut lapide, quæ omnia occultè potest dæmon admouere. Et multa quæ sunt peritis naturæ cognita, ab imperitis pro miraculis haberentur: qualia sunt quæ per eam magiam fiunt, quæ naturalis nominatur. Alia ineptissimis fiunt modis, & planè ridiculis, ut satis appareat à quo fiunt. Nam dæmon ne quis ea naturæ potentia fieri suspicetur, iubet adhiberi uerba à re alienissima: ut si est sanandus equus, dicatur, Mare est salsum, & in hyeme congelatum, aut aliquid absurdius. Interdum lupus ille induit pellem agninam, uult addi uerba ex sacris literis, uelut uersum aliquem Psalterij, aut etiam (si Deo placet) sententiam ex sancto CHRISTI Euangelio quampiam, aut recitari missam uel missas, & sub sacro linteolo poni fabas aut cicera certo numero: aut funiculũ tot nodis astringi, quoties recitatur nomen IESV in passione. Gratia Deo, qui non finit nobis tam occulta ab hoste nostro tendi retia, quin ratione aliqua possint ab attendentibus depræhendi: nec finit tentari nos supra id quod possumus. Alia fiunt per eos, qui etiam si uera exhiberent miracula, eorum tamen indignitas fidem illis detraheret, per flagitiosos, per consceleratos, maleficos, impuros homines, per magos, per lamias, per homines perditos, quos nemo dubitet facere imposturam. A

Alia fiunt nemine postulante, alia sine ullo condigno, siue solum ob quæstum, ut à magis & ueneficis: uel ludicrum aliquod & risum, aut leuem admirationem ad delectandum, aut etiam ad terrorem, ut quæ fiunt in aëre: uel ostentationem, ut quæ à Philostrato scribuntur de Apollonio Tyaneo, de Brachmanibus, & nudis sapientibus, cuiusmodi quotidie patrãtur à magis, à lamijs, ab incantatoribus, qui inter nos uersantur: ut lac ex una uacca trãsire in aliam, segetem ab agro in agrum. quod antiquissimis temporibus solitum fieri, & Vergilius significat, & aperte carmen XII tab. Neùe alienas segetes auerteris excantando. Prætereo alia maleficia, quæ in infantes exercet dæmonis crudelitas per lamias. B

In prædictionibus & patefactionibus rerum abstrusarum nõ minus manifesta est sathanæ uanitas & fraus. Res quidẽ præteritas facilè potest nosse, quibus ipse interfuit, & præsentes eadem ratione. Cogitatus mentis nostræ solus nouit Deus: sed dæmon ex coniecturis exterioribus illos colligit, ex uultu, ex gestu, ex phantasiâ quoq; quæ illi est peruia. certum tamen nihil habet: quemadmodum in rebus uenturis, quas ille magnis coniecturis uenatur astrorum peritia, qualitatibus elementorũ, quod faciunt agricolæ & nautæ cum admiratione eorum qui ea ignorant. Iam multas prædictiones rerum futurarum tradunt

A tradunt philosophi naturales, multa in sua arte medici. Cursu rerum & experimentis, ut ex prioribus colligat sequentia, ut faciunt inter nos prudentes: de quibus est illud, Qui bene cõiecerit, hunc tu uatem perhibeto optimum. Aspectu etiam sanctorum angelorum, quibus similes sunt in natura & comprehendendi, intelligendiq; ratione. & ut sunt omnia cõiecturis & notis collecta, sunt eis incerta, & reddunt responsa ambigua: ut,

Aio te Æacida Romanos uincere posse. &,
Croesus Halim transiens.

Modus autem quo exequuntur has diuinationes, ineptus est, & meritò à maximis ingenijs etiam inter tenebras derisus: per garritus aut uolatus auium, per pastum pullorum, per exta animantium, per stridorem soricum, per uoces temere iactatas.

RVRSVS DE DIVINITATE CHRISTI. 14.

Tria consideranda sunt in CHRISTO, sapientia doctrinæ, probitas uitæ, & diuinitas essentiæ. Sapientiam satis declarat doctrina, quæ breuis, dilucida, explicata omnibus philosophorũ scholis & disputationibus silentium imposuit. Bonitatem declarat uita acta innocẽtissimè. Miracula quæ
B essent supra hominum captum, uiderentur tamen, ei sunt probandæ rei data, quæ captum quoq; hominum transcenderent, nec tamen uiderentur. Ipsa quidem miraculi occasio semper hominum utilitates spectauit. sed per hæc à maximo & sapientissimo artifice Deo maius quiddam & hominibus cunctis in commune salubrius parabatur, nempe & diuinitatis & doctrinæ CHRISTI confirmatio atq; approbatio. quantulum enim est, hunc aut illum hominem uel sanitati reddi, uel uitæ? ceu uerò nõ multa quotidie millia & affligantur morbis, & defungãtur fato. Illud maximum, uniceq; expetendum, ut per fidem doctrinæ CHRISTI immortales animæ seruẽtur. CHRISTI miracula tanta & tam manifesta fuerunt orbi, ut nulla unquam gens fuerit uel tam impudens, uel tam CHRISTO inimica & infensa, ut ea sit negare ausa. Itaq; gentiles, Iudæi, Agareni, omnes grandia & mirabilia esse à CHRISTO edita opera confitentur. sed alij alias in caussas referũt. Agareni Deum authorem illorũ fatentur, Iudæi & gentiles dæmonẽ. Sed res ipsa clamat apertissime, Deo authore atque approbatore illa omnia esse acta. Qui enim primi relictis patrijs ritibus ac lege, qui abiectis & repudiatis rebus omnibus, quæ solent esse hominibus in uita gratissimæ & charissimæ, CHRISTVM sunt secuti, qui illi noua atq; admirabilia dicenti fidem tribuerunt, graui a, dura præcipienti obedierũt, deniq; ceruices suas obtulerunt pro illius doctrina & gloria, aliquid certe in eo maius & excelsius ani-

maduerterunt humana sapientia & potentia. Nam ob communem uitæ rationem, & quæ nihil super cæteros haberet egregium, quis sanæ mentis renunciaret suis omnibus, nulla proposita spe, nisi paupertatis, calamitatis, ærumnarũ, infamiæ, ac mortis? Istud uerò quod in loquendo & agendo maius erat humana sorte, à ui & potentia necessum erat proficisci, quæ fortior ac ualidior esset quàm humana. Tales esse duas tantũ comperimus, diabolicam malam, & diuinam bonam. Positum sit nobis quod de diabolo est receptum, & à nobis declaratũ superiore libro, esse illum natura angelum, uoluntate Deo inimicum. Sub diuina potentia angelos bonos comprehendo, qui sunt Dei administri. Diaboli mens, animus, desiderium, ardor mẽtis est, Deo resistere, quatenus potest efficere à Deo homines auertere blandimẽtis, astu, fraude, præstigijs, illusionibus, minis, terrore: nihil omittere, dum ne homo Deo sese adiungat. Quæ CHRISTVS ostendebat miracula, pertinebant ad authoritatem personæ, & proinde corroborationem doctrinæ. Doctrina erat, ut omnes rebus omnibus uitæ huius sine exceptione repudiatis, contemptis, pro nihilo habitis, Deum sequerentur, illi suos animos, mentes, corda deuouerent & consecrarent, quicquid hoc impediret aut remoraretur abscinderent atque amputarent, quicquid esset adiumento arcesserent ac fouerent. diabolum tanquam Dei inimicũ odissent, abominarentur, execrarentur, nihil cum illo haberent consuetudinis ac commercij, quicquid ab illo esset putarent uenenum & pestem, caput esse omnis mendacij & fraudis. Dicat iam aliquis, an possit quicquam diabolo cogitari magis infensum atque inimicũ Deo? Ad huius'ne doctrinæ robur & stabilimentum uires & artes suas adiungeret diabolus, & accommodaret, quæ doctrina & uitæ institutio tantopere cum desiderijs suis pugnaret? Malus quidem est diabolus, sed nõ stultus aut imprudens. ipse'ne, ut præstigias suas & fucos concederet atque accommodaret, ad fulciendam disciplinam suis cupiditatibus tam aduersam? Dicet forsan aliquis maliciosissime suspicax, Adiuuabat IESVM dæmon hac sola de caussa & spe, ut insideret in hominum animis ea blasphemia & impietas, hominẽ illum esse Deum. Dictum hoc plus habet malæ uoluntatis, quàm mali nocumenti. longissime non à uero tantum abest ea cõiectura, sed à uerisimilitudine. Nam si CHRISTVS nõ est Deus, haberi à nobis pro Deo pia est blasphemia, nec diaboli desiderijs utilis, nec Deo inimica. Primum CHRISTVS nihil nos iubebat indignum Dei maiestate credere, aut sentire. Doctrina Deo erat conformis, mundabat nos uicijs, ornabat uirtutibus, erigebat à carne ad spiritum, à mundo ad Deum, Deo uni & summo nos cunctos consecrabat. Quæcunque ageret magna & mirabilia, & ipse in Deum referebat authorem, & illi ut gratias

agerent

A agerent adhortator erat atque incitator, unde populus non rarò ad gratulationem Dei extollebatur, quod prophetam magnum suis diebus excitasset, per quem uisitaret suum populum. Quid in his omnibus Deo non dignissimum? Humanitatem, quam uidebant, nunquam dixit Deum esse, aut Dei filium, sed filium hominis. Iunctũ uero Deum esse homini ad liberationem nostrã, ad salutem omnium, quis possit blasphemiam nominare? an nõ rebus omnibus Deus est iunctus & intimus? huic uero homini ita esse annexũ & applicatum, ut idem sit Deus & homo, quæ tandem est blasphemia? nonne salua manet utriusque natura, substantia, dignitas? Nihil indignum patitur Deus, tantum ad communicationem diuinæ excellentiæ humanitas erigitur. hoccine est impium, quod arguit bonitatem Dei, & amorem erga nos ineffabilem, quod fiduciam nostram de uita & salute sempiterna adauget & corroborat? Imò quid est pietas, si hæc non est, id de Deo sentire ac existimare, per quod crescat mihi de illo fiducia, & amem illum ardentius? Hiscine deseruiebat dæmon? quo fine, qua sua utilitate, quid cupiebat, quid petebat? Nam dicere CHRISTVM sese esse Deum, si non erat, ea uero iniuria est Deo facta à CHRISTO, ad nos nihil pertinet prorsum, qui per eius doctrinam & exemplum meliores & sanctiores simus, recedimus à diabolo,
B accedimus ad Deum cultu charitate & imitatione uirtutum. Quis hoc credat de diabolo, uoluisse illum, conatum esse perfecisse, ut tantam in regno & ditione sua plagam acciperet, quo inter Deum & hominem unum inimicitias sereret? In Iudaico populo nihil quærebatur dæmoni. CHRISTVS enim nunquam uetuit cuiquam ne parêret legi, sed ut uerius magisque ex animo Deo obsequeretur, nec fiduciam collocaret in corporali actione, sed in bonitate mentis. In nationibus autem utro tempore florentius fuit regnum diaboli, ante CHRISTVM cognitum an postea? Nec ignorabat dæmon CHRISTI doctrinam idololatriæ subuersionem esse. His omnibus accedit, quòd miraculorum ratio ac modus aduersus prorsum & contrarius est dæmonibus, ut modò explicaui. Et quemadmodum CHRISTVS longissimè abduxit suos à commercio dæmonis, ab imitatione mentis prauissimæ ac scelestissimæ: ita inuicem dæmones quacunque potuerunt arte ac uafricie conati sunt homines à fide in CHRISTVM abstrahere, ac diuellere. ubi dæmonum authoritas suspecta erat & inuisa, ut apud Iudæos, ibi eum illi commendabant & laudabant, ut fidem illius eleuarent: ubi multum ualebant authoritate, ut apud gentes, ibi uituperabant atque insectabantur. Quod si non fauebant ei dæmones, imò erant infensi & inimici & hostes capitales, restat ut fautor & adiutor illius in rebus tantis Deus fuerit. Quod si Deus, quum CHRISTVS ipse Deum se esse profi

 teretur,

teretur, Deus ergo erat. alioqui enim nullus unquam maior, nullus infestior fuisset hostis Deo. Quantulum enim fuisset diaboli crimen præ isto? diabolus Dei tantum æqualitatem expetiuit, hic essentiam & naturam usurparet. Quòd si angelus tam grauiter est punitus de affectata Dei æqualitate, quid factum esset usurpatori illi & raptori substantiæ ac essentiæ ipsius diuinitatis? Dei ergo est filius, eiusdem qua illæ naturæ ac essentiæ, missus in mundum ob salutem nostram. Hoc uerò nihil dubitabo addere atque affirmare, si falsi & decepti sumus in CHRISTO, Deus nos fefellit. is enim tribuit CHRISTO tantam sapientiam doctrinæ, tantam probitatem uitæ, opera tam mirabilia, negocium tam salutare omnibus, tam dignum Dei bonitate, ut si falsi sumus, meritò conqueri possimus nos à Deo falsos. sed nec fallere Deus quenquam uel uult, uel potest: nec nos falsi sumus, quoniam CHRISTVS, quo uno confidimus, Dei filius est, & Deus, doctor & author salutis ac beatitatis nostræ nunquã terminandæ. A

DE TORMENTIS ET MORTE CHRISTI. 15.

SI homo in prima illa integritate mansisset, qua erat à parente suo Deo in sua origine donatus, nihil ei fuisset gratius, nihil iucundius lege CHRISTI, nec quod libentius accepisset. Sed obtenebrata & concussa mente excitata lege concupiscentiæ, & temerario ac uiolento regno carnis, nihil uisum est ei inimicitius quàm id quod ipsi maxime expediret, ut lux assueto in tenebris degere, & ægro medicina. Itaque & dæmon antiquissimas suas inimicitias est persecutus, & homines inconsultis animorum motibus dediti ac mancipati, quod eis esset cõtrarium, non solum repudiarunt, sed persecuti sunt: nec aliter in CHRISTVM insurrexerunt, quàm si quis luscioisis hominibus in obscuro sedentibus, fenestras de repente ad solem admittendum aperiret. Fugerunt ab eo uoluptarij homines, irriserunt diuites, persecuti sunt ambitiosi ac superbi, hoc est planè diabolici: ij potissimum, qui quum dignitates & honores amplissimos specie sanctitatis captarent, nihil sibi magis rebantur obstare, quàm doctrinã & castigationem CHRISTI, quæ illis personam illam theatricã detrahebat, & proponebat eos populo spectandos nudos, & in ea cuius opinionem uenabantur sanctitate infimos ac postremos, ne quis eos uellet imitari, tanto apud Deum peiores, quo se hic nomine maximæ ac præstantissimæ uirtutis uenditabant. Itaque simulatores hi probitatis odio & rabie occæcati, tametsi magna eius cernerent & admiranda opera, uarijs sunt eum insidijs aggressi, uarijs modis conati sunt eum è medio tollere. Sed nec ante tempus, nec alio in loco, aut alio modo passus est se occidi, B

A cidi, quàm ut essent omnia illi à patre præscripta & definita: hoc est, ut saluti nostræ expediret. In tempore expectatū est dum absoluisset instituendi ac docendi prouinciam, dum ea edidisset miracula quæ stabiliendæ pietatis suæ fidei sufficerent, dum oraculorum quæ de se præcesserant præstaret fidem, & expleret umbras figurasq́ue, quæ de se auorum memoria præcessissent. Mortuus est in iuuentæ uigore, hoc est annos treis & triginta natus, ut magis charitatem erga nos ostenderet, & paternis iussibus obsequentiam. tum enim posuit uitam, quum erat uiuere iucundissimum. Sed nec congruebat, ut ulla in sacro illo corpore existeret diminutio ætatis, uirium, ualetudinis: idcirco est his omnibus integris & ualentibus sublatus. Demonstrata est quoque in specie sanctissimi corporis qualitas nostræ resurrectionis. tales enim resurgemus, qualis ipse: nos per reformationem corporum nostrorum, ille per naturæ suæ cursum. In loco autem placuit, ut Hierosolymæ deligerentur: ibi enim peractum est uerum hoc & summum sacrificium, ubi reliqua legis sacrificia, umbræ istius. Sed extra ciuitatem. nam quorum animalium, ut inquit Paulus, infertur sanguis pro peccato in sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra: propter quod & IESVS, qui sanctificaret per suum sanguinem populū, extra portā passus est, ne illius tanti be

B neficij fructus ad unam ciuitatem existimaretur pertinere, sed in commune ad orbem totum. Et cruci affigitur extra conuersationem ciuitatum, & uanitatis ab hominibus inuentæ, ad nostrum exemplum: sic enim debemus nos concrucifigi CHRISTO, cura & amore harum rerum abdicato. In ligno moritur Dominus, hoc est, mysterium peregit salutis, quoniam & lignum perniciem ac mortem attulerat. & de ligno multæ sunt in uetere lege figuræ, ut in disputatione contra Iudæos explicabitur. Genus etiam est mortis non solum ignominiosum, sed durissimum, & prope intolerabile. Crucifixus est inter duos latrones, ad maiorem ignominiā: & hoc auget atrocitatem calumniæ, & immanitatem inuidentium. Eorum latronū alter est ad beatitudinem seruatus à CHRISTO, alter perijt magno & exemplo & mysterio. Quid magis uniuersis hominibus conducit, quàm certos esse nos in extremis nostris rebus ac penè deploratis, salutem esse paratam per solam fiduciā in CHRISTVM, si nos illi uel puncto uno temporis uere ac ex animo commendemus? Datum est eius rei certissimum ac manifestissimum exemplum in altero latronum. in altero uero ostensum est, nihil proficere societatem laborum & crucis CHRISTI, nisi adsit etiam fiducia in illum. Nihil iuuat crucifigi cum CHRISTO, si CHRISTVM non diligis. Hi latrones duo significatio sunt totius generis humani, quod uniuersum propter sua scelera pœnas pendit. in eo alij sunt boni, qui adhærent

CHRISTO, ijsq; CHRISTI mors est salutifera. alij sunt mali, A
qui corpore quidem afflicti cum CHRISTO, ab eo se auertunt animo: his CHRISTVM esse crucifixũ nihil prodest. Cessit Dominus noster uita sua haud aliter, quàm si ueste aut calceo cessisset. In nobis quæ sunt naturalia, uoluntatis arbitrio non subduntur: quoniam nos ipsi intra limites naturæ uiuimus. Voluntati autẽ CHRISTI ut natura erat subiecta, ita naturalia illius omnia sub eius arbitrium erant posita: itaq; & relinquere animam,, & resumere relictam, in eius manu fuit ac potestate. Idcirco clamans expirauit, quod admiratus est Centurio. Nam alij acti in crucem, profuso sanguine tormentis & cruciatibus fracti, afflicti, pessundati, per silentium cedunt è uita, ut mortui iam credantur multò antea quàm expirarint. Dedit Dominus in se locum & potestatem caussis mortis, passusq; est in se fieri quæ in alijs mortalibus, ut ea ipsum occiderent quæ alios occidissent. alioqui quid magnum fuisset, cõseruare ipsum sibi uitam, qui alijs amissam reddidisset? Quid, quod facillimũ illi fuisset uel è uinculis discedere? uel quod aliàs fecerat, occultare semetipsum non in remoto loco, sed palàm medio foro & die, caligine ac tenebris cõspicientium oculis ne ipsum cernerent offusis? nam ipsi ad edendũ miraculũ nec instrumentis erat opus, nec tempore. uerum id hominum saluti non conducebat. Admirabile est planè, & aliorũ eius operum simile, B
quemadmodũ se in accusatione & damnatione sui habuerit semper in sua potestate, quàm manserit mens eius diuinitati concors & obsequens: ut appareat planè ipsum non tractũ, sed ultro ad necem suam uenisse. In uinculis indignissimis, in calumnia mendacissima atq; impudẽtissima raptus ad inimicos & iniquissimos iudices inter tot accusantium clamores, & deposcentiũ eum ad suppliciũ tractus, raptatus, cæsus, irrisus, quantam & quàm planè diuinã moderationem animi præstitit: non se proiecit in lachrymas & eiulatus, non in afflictationẽ sui ipsius, in supplicationem iudicum, in deprecationem pœnarum. Nec uicissim indignitate contumeliæ ac iniquitatis irritatus atq; incensus est, ut maledictis calumniatores, aut iudices, aut satellites incesseret: nihil prodijt ex sacro illo ore asperum, contumeliosum. Neque in ostentationem uel locutus est grandia & admirabilia, uel edidit prodigium aliquod, præsertim apud regem Herodem, qui id tantopere tam diu desiderauerat. non longam de se, ac rebus suis & accuratam habuit orationem: non abiecit suam ipse dignitatem, nec ademit iudicibus suam, incredibili temperamento usus in rebus tam angustis & difficilibus. Quum nihil se profecturum uideret, tacuit: quum autem opus fuit, respondit rogatus paucis & modestè, ne silentium in contumaciam raperetur. neue allegare ignorantiam ullam possent, declarauit quis esset, sine cuiusquam iniuria. Quum autẽ raperetur ad supplicium,

A plicium, non iuit cōcionabundus, nec de cruce locutus est ad circumfusam turbam purgans se, & testes accusatores iudices culpans. Hæc illi in tanto tumultu, in tanta rerum omniū perturbatione confusissima suppetijt sapientia, modestia, moderatio, constantia, ut facile regi omnia diuinitus appareret, & mandatum se habere à patre, cui nefas esset non obtemperare, ut ita se gereret. Et quemadmodum animam suam ultrò relinquebat, ita se offerebat tormentis, & neci, certus rerum suarum & præscius, quem essent omnia exitum habitura. Nam quis unquam inermis, paruo comitatus grege inermium, imbellium, ignobilium, indoctorum, ignauissimorum, quos ipse diffugituros prædixisset, incumbentibus in eius & doctrinæ ipsius perniciem cum odio sæuissimo & capitali pontificibus & principibus Iudæis cum populo, qui procerum uoluntate ac nutu mutabatur: quis inquam talis sperare esset ausus futurū, ut se sublato existeret quispiam deinceps qui auderet non dico prædicare, sed illum uel nominare omnino, uel fateri fuisse se illi notum? Nam uel eo uiuente, quòd sacris interdiceretur, quisquis illum CHRISTVM esse diceret, non defuerunt, qui & doctrinam & familiaritatem & notitiam illius abnegarent. At Dominus non uicinus morti & Euangelium suum diuulgatum iri prædicatumq; toto orbe prædixit, & testamentum suum fore æternum.
B

DE MYSTERIIS PASSIONIS ET MORTIS CHRISTI. 16.

HÆc est illa crux CHRISTI, Iudæis quidem, ut Paulus inquit, scandalū ac detestatio, gētibus autē demētia: uera tamen sapiētia cœlestis, & ijs qui seruātur salus. Neq; est aliud æquè mysterijs & cōtemplatione rerū celsissimarū uel plenum uel altum. In ipso CHRISTO ostensa est & approbata obedientia erga patrē, qua nō solum carnē induit, & se quodāmodo exinaniuit Dominus, indutus forma serui, sed paruit usq; ad cruciatus & necē indignissimā. propter quod pater exaltauit illū, & præfecit angelis, hominibus, dæmonibus, ut omnes illius nomini ac potentiæ se summittāt in cœlis, supra & subter terrā. Declarata est charitas Dei aduersum nos, qui filio suo nō pepercit, sed pro nobis mancipijs nequissimis & scelestissimis tradidit unicū suū unice charum. Declarata est item CHRISTI charitas, qui in illa omnia tam aspera & acerba, quoniā nobis cōducebat, uolens & libens cōsensit. neq; enim iniūcta illi & imposita essent, si noluisset. Cognoscitur liberationis & redemptionis liberalitas, & benignissima magnitudo. Noster enim reditus in gratiam cum patre ex amore patris & CHRISTI est ortus, cuius amoris immensa copia quod nostro deerat suppleuit. addita est tanta filij obtemperatio, tam immane & ignominiosum sup-

plicium nostri gratia. Ne si paruo & leui essent omnia labore transacta, parũ fortasse nos debere existimaremus CHRISTO, cui non magno stetissemus. Nunc uerò debemus illi gratiam immensam, qui tot in suo innocentissimo corpore cruciatus pertulit nostra caussa, tantò grauiores, quo illud corpus tenerius erat, & delicatius. Debemus nosmet ipsos illi, qui semetipsum pro nobis impendit. Augetur inuicẽ charitas nostra erga Deum & CHRISTVM, à quibus nos tantopere intelligimus amari, & tantæ esse illis curæ. Crescit fiducia, non posse nos non esse CHRISTO charos, qui nos tanto precio redemit, & asseruit, qui tantum pro nobis egit. Naturale est enim, ut beneficus eum diligat, in quo beneficiũ collocauit: & eo ardẽtius diligat, quo plura & ampliora dederit beneficia. Oritur erga proximum charitas, pro quo uidemus CHRISTVM tantũ dependisse, nempe seipsum, ne pro nihilo ducamus animã, pro qua CHRISTVS mortuus est. Norimus quanta sit peccati uis, quę turpitudo & macula, quæ sic fuerit eluenda, & quidem ab homine iustissimo, & flagrantissima apud Deum gratia. Seruemus nos à uicijs puros, ne rursum crucifigamus in nobis filium Dei. Sciamus nos à seruitute diaboli extrema & abiectissima per sanguinem CHRISTI esse liberatos, ne rursus in tam miseram conditionem relabamur. Fracta est diaboli tyrannis & potestas, in humanum genus minus iam habet uirium, non tantum illi permissum in nos sæuire atque insultare. Vbicunque diuulgatum est euangelium CHRISTI, cessarunt continuò illius imposturæ: ut in Græcia, Asia, & uniuersa continente, simul audita est sancta illa uox Apostolorum, scriptores illorum temporum omnes conqueruntur cessasse oracula, desijsse deos dare responsa admirantur, quia caussam ignorant. Auorum memoria in Canaria & alijs insulis Fortunatis dæmones uarijs formis exhibebant se illis populis conspiciendos, & eos alloquebantur, inducebantque ad multa genera sacrificiorum sæua & horrenda, ut ad paruos filios iugulandos, exurendos, & alia huiusmodi: posteaquam deuicti sunt armis Hispanorum, & Christiana pietas illis est audita, fraudes illæ omnes tanquam caligo luce immissa discussæ sunt, atque euanuerunt. Sed ne quæramus exempla superiorum ætatum: nostra hac memoria in insulis occidentalibus & Nouo hoc orbe Hispanis nauigationibus reperto, dæmones per uias omnes & compita frequentissime homines illos alloquebantur, & quæ fieri uellent admonebant: ubi uerò Christianæ doctrinæ magistri eò uenerunt, magnum ilicò silentium omnium, magna fuga. uidelicet tenebras dispellit lux, mendacium ueritas. Et quia doctrina inualida est, quum aliter uiuit præceptor ac loquitur, & mores sunt doctrinæ cõtrarij: ualidissima autem est, quum ipse qui præcipit actionibus suis eam constabilit & sancit: par fuit, ut

A ut CHRISTVS, ſicut in diſciplina ſalutis doctorem ſe exhibuit, ita in uiuendi ratione exemplar, ut qui antea de alijs imitandis dubitabamus, de hoc iſto amplius non poſſimus dubitare, ſed ſequamur intrepide optimũ & ſapientiſſimum, ut eadem uia inſiſtentes eódem quò ille perueniamus. Itaque propoſuit ſe CHRISTVS exemplar noſtrum, ut nihil cunctemur aſpera omnia & grauiſſima adire ac perferre, ut obediamus Deo, ut illius in nobis amor augeſcat, ut proximo commodemus. Offenduntur quidam, quod Deus in tanta humilitate ac deiectione uenerit, qua de cauſſa multis prægteritus ſit ignotus, ut ipſe idem cauſam uideatur præbuiſſe erroris ac impietatis erga ſe. Quàm uere id ignorantia & cæcitas affectionum loquitur, non rectum iudicium rationis, ipſi idem quid dicant non intelligunt. Primùm quid uocant humilitatem, quid ſublimitatem Dei? Si enim in ſua ipſius forma atque ſpecie uoluiſſent eum uenire, uniuerſa id natura non cepiſſet, incomprehenſibile illud eſt etiam angelis. Demiſiſſet ad ingenium & conditionem angelorum. at hi nec capti ſunt humanis conuerſationibus, niſi corpore contecti: nec exemplum nobis poſſunt adferre, quum ſint formæ ſuperioris. At ex hominum qualitate ac conditione uoluiſſent iſti, ut detuliſſet ſecum opes, uires, potentiam, exercitum, nulla eſſet paſſus incommoda, mortem deui-
B taſſet. tum quidem agnitus fuiſſet prauis cupidinibus, incognitus rationi & iudicio mentis. Quid fuiſſet uel CHRISTO uanius, uel humano genere miſerius, ſi ille exhibuiſſet ſe talem? Qui enim ueniebat, ut homines à cupiditate peruerſa, à malis libidinibus, à tumultu & tempeſtate rationum ad modeſtiam, ſobrietatem, continentiam, ad æquitatem, tranquillitatem, pacem mentis reuocaret: idem ipſe uita, actionibus, exemplo ſui ad dementiam à ſana mente reuocaret ac retraheret. Nihil pulchrius uel optabilius omnibus, quàm fieri quantum cõcedatur Deo ſimilem. ſi ille mũdanas ſecum opes inuexiſſet, quid aliud quàm exacuiſſet noſtras cupiditates? unde & obliuio religionis, & ſuperbia, arrogantia, inuidia, rixæ, ſimultates, odia, pugnæ, & cædes uel inter fratres, dum illas uel paramus, uel retinemus, uel ne amittamus ſumus ſolliciti. Ita Deus nos in mala hæc omnia procliues alioqui per nos ipſos, & propendentes præcipitaſſet. Qui ſpiritus, quæ arrogantia diuitũ, pro dijs uoluiſſent coli, quæ deſperatio pauperum. Iam uerò quid nos CHRISTO deberemus, ſi comitatus ueniſſet tãta potẽtia? ſi placide, ſi molliter, ſi inter uoluptates ac delicias, q̃d erat æui huius à patre in unctũ, tranſegiſſet, quid de nobis eſſet bene meritus? Minuis profectò, ſeu potius tollis prorſum gratitudinẽ erga CHRISTVM noſtrã, & proinde beneuolentiã & charitatem. Quanto ille melius ac ſapiẽtius? qui quum eſſet mundi dominus, & rex uniuerſorum, ut & bonitatem ſuam & amorem in

no

nos ostenderet, demisit se ad nostrã humilitatem. Tum demum uere A
amor sese profert & declarat, quum æqualitatem facit inter summa & ima, ut quemadmodum in legibus amicitiæ ait Cicero, Minor ascen dat, maior se summittat. Non bene cõueniunt, inquit Poëta quidam, nec in una sede morantur, Maiestas & amor. si rex posita personæ maiestate casulam uel tuguriolum subeat amore ductus puellæ, tum demum & se amare declarat, & multum ei puella debet. Deum, qui tantus est, adiunxisse sibi hominem hominis amore, summi, singularis, immensi est amoris signum, & homo illi seipsum debet, nec erit unquam soluendo. hoc uere coniungit nos cum Deo, non opulentiæ & diuitiarum arrogans ostentatio. Iam uerò ad exemplum. non considerant isti aptum esse exemplum non posse, quod accommodatum non sit ei qui sit imitaturus. omnes quotquot docent, ad captum se discentium summittunt. In Domino nostro omnium animi morborum medicina est prompta atque ad manum exposita, omnibus incommodis consolatio. Is in se expertus est frigus, æstum, lassitudinem, famem, sitim, uigilias, paupertatem, inopiam, persecutionem à suis, ab alienis, ignominiam, contemptum, conuicia, sinistras benefactorum interpretationes, insidias, proditionem etiam à familiari, desertionem à suis, uincula, calumniam, flagra, uerbera, irrisionem, sputa, alapas, nuditatem, cruciatus, crucem, mortem, depositionem de cruce precariam, alienam sepulturam: & hæc innocentissimus, qua patiẽtia, æquitate animi, modestia, moderatione, silentio? quanta existit hinc consolatio miseris? quantum frenum fœlicibus? quæ utrisq; disciplina sapientiæ? Hæc est uia & disciplina, & salus & uita generi humano, non quod stultitia affectionũ sibi cõfingit, quæ & diluit amorẽ CHRISTI, & bonitatẽ eleuat, & pietatẽ nostram diminuit, & salutem sempiternam impedit ac auertit. Sed uolo iam undiq; hanc stolidæ cupiditatis amentiã apertius patefacere, & liquidum facere penitus quàm desipiat. Aiq enim, quòd si CHRISTVS uenisset in opulentia, minus fuisset agnitus à recte statuentibus. metalla enim & uestes & mancipia, & honor, & dignitas, & potentia, illa omnia humanæ sunt ambitionis, unusquisq; expetit, & quantũ potest ad se rapit, & trahit, per fas, per nefas. non est hæc Dei possidere, sed contemnere. Cedò, quod regnũ dedisses CHRISTO, qui dominus est omniũ regum? credo Israëliticũ, in quo est natus. maius ergo regnum habuisset Augustus Cæsar, maius Alexander Macedo. nõ decuisset CHRISTI dignitatem, ut regnũ sibi aliquod eligeret in terra, cuius esset terra ipsa & cœlũ. Et in potẽtia nec iustitia, nec charitas, nec obedientia illius potuissent perspici & cognosci: omnia sub illa potentiæ uoragine, ut in nostris principibus, fuissent contecta & obruta, nec qua de caussa quicq; uel loqueretur, uel ageret intellexissemus.

A mus. sunt enim & uerba & consilia principum obliqua: Omnia in CHRISTO oportuit esse simplicia, plana, explicata, ne quid esset tectum, & simulatum, omnia essent ei qui uoluisset animaduertere obuia & facilia. Iam uerò de potentia & magnitudine CHRISTI audet quisquam conqueri, quòd occultata sit, & quasi celata? ecquid tandem apertius, aut manifestius? Quæ tandem fuit Alexãdri potentia? adolescens egressus patrium regnũ, comitatus quadraginta millibus delectissimorum militum, uicit Darium, cepit Asiam. Quæ Iulij Cæsaris? milite Romano ueterano, uincere semper assueto, decem annorum bello Galliam subegit: mox Imperator exercitatissimus in cursu uictoriarum superauit Cn. Pompeium, desuefactum bellis longa pace, & tyronem eius exercitum: uicit Ptolemæum, Scipionem, filios Pompeij. At quæ CHRISTI potentia? Venit iuuenis, filius Mariæ, sponsæ Iosephi fabri, solus & inermis, solo nutu suo quotiescunq; uoluit sanàuit morbos omnes, expulit dæmones, minimo cibo saturauit multa hominum millia, reuocauit mortuos in uitam, imperauit uentis & mari, & obtemperarunt, etiã mortem eius cœlum atque elementa luxerunt. Quæ est hodie, aut fuit unquam potentia huic similis, nedum par? huic quisquam potentię compararit uniuersa quæ sunt, erunt, fuerunt? Si hoc non est infinitam & diuinam po-
B tentiam ostendere, atque ante oculos ponere, dicant mihi quid erit. doceant isti quemadmodum uerius declarari queat potentia. an omnia sita esse ducent in numis & in armis, quorum possessores miserrimi sunt homines, propter motus animorũ & tumultus concitatissimos. Alexandrũ Macedonem (ut de hominibus loquamur, qui istis mirifice placent) quũ Parmenio illi diceret, Si essem Alexãder, hoc aurum acciperẽ, quod pro uxoris & filiæ redemptione offert Darius: respondisse ferunt, Et ego, si essem Parmenio, sed ego memini me esse Alexandrum. Ita Deus si esset istorum similis, uenisset qualem ipsi cuperent. sed ille se Deum esse recordatur, hoc est, ut potentissimum, ita mitissimũ & benignissimũ: ideoq; potentiã illam tantã prodigiorum nemo est suo malo expertus, omnes utilem sibi & salutarem senserũt. Ecce iam uobis CHRISTVM nõ in humilitate, nõ in occulto, non ut ansam præbuerit ignorantiæ, sed sublimem, potentissimũ, manifestum, ut prætendi ignoratio à quoquam nulla amplius possit. quod ipse idem est testatus: Si nõ uenissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent, nunc autem excusationẽ nullã habent de peccato suo. Vita eius testificata est bonitatem & innocentiam, doctrina sapientiam, miracula potentiam. Agite quem tandem iudicem nobis fertis? nullum recusabimus. ad cuius censurã & iudicium magnitudinem, potentiam, sublimitatem IESV CHRISTI uultis æstimari? Vultis sensus iudices? uidete miracula. uultis mentem? expẽdite doctrinam,

ctrinam. uultis affectus? si ullus est in uobis erga pulchritudinem iu A stitiæ, probitatem innocentiæ, considerate dicta eius & facta. Manifestus ergo Dominus uenit, ut est apud

sed iudiciosis oculis, sed imperitiæ aut inconsiderantiæ nimium opertus: ut alia omnia quantumlibet magna & excellentia, si absque attentione prætermittas, uelut cœlum, solem, stellas, naturã ipsam rerum & eius opera.

DE SACRAMENTO IN COENA DOMINI INSTITVTO. 17.

Quum uerò præsentiam suam discipulorum oculis esset subtracturus, quid magis illũ decebat, qui tam nos tenere atque indulgenter diligeret, quàm eam sui memoriã nobis relinquere, quę nos & amoris illius erga nos obliuisci nunquam sineret, & solatio esset, uelut parẽte destitutis, quæque illum nobis quoad fieri posset, exhiberet, ac repræsentaret? ea uerò animis nostris est spiritus CHRISTI, qui idem est & patris Dei: qui ut inuisibilis, cum inuisibili Ecclesiæ mente semper maneret, monens & docens eam quæcunque sint opus. Quoniã uerò non solam habemus mentium cognitionem, sed etiam sensuum corporalium, istis admonitio relicta est CHRISTI sub signis, quæ in sensuum notionem caderent, panis scilicet ac uini: ut tam intus quàm foris uerum sit quod B ipse pollicetur, Ego uobiscũ sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi. Irridemur hic à profanis, & incessimur acriter, quòd panis crustulam corpus esse Domini nostri asseramus, & uinum eius sanguinem. Quid non miraculo fuit, quum primum proferretur? ut inquit Plinius. Nihil est quod non uideatur absurdum ignoranti modum, rationem, caussas eiusce rei. Nihil tam graue, serium, excellens, quod nõ ad calumniam & irrisionem pertrahi possit, si tu ex eo solum colligas, quod est stultitiæ aut absurditati quadantenus simile. Sic Dei prouidentiã, ordinem uniuersi, religionem omnem, ortus, occasus, decursus mundi huius, quæ uidendo nunquam exatiamur, semper admiramur: Epicurei, homines ipsi maxime ridiculi, quia nõ intellexerunt, derisere, & Lucianus Epicurissimus subsannauit: quasi uerò non etiam nos rideremus, si talis esset Deus, si talis mundus & uniuersorum ordo, qualem ipse confingit. Sed reuertamur ad propositum. Ad uenerationem tanti sacramenti, ad habendam pro tali munere gratiam, caussæ sunt explicandæ, & tota ratio negocij. Sapienterque atque etiam pie olim factitatum est à patribus, ut mysteria hæc non paterẽt nisi ijs qui edocti iam essent, quæ nam sit cuiusque illorum uis & natura. Primum cõsiderandum est, hoc esse ab illo institutum, cui nihil non solum impossibile, sed nec difficile uel arduum. Corpus CHRISTI in eo est sacramento, modo quodam nobis incompre-

hensi-

A hensibili. Nec mirum. quota enim quæq; est res ex istis naturalibus quas cognitione sensuũ usurpamus & contrectamus manibus, quarum essentiam, rationem, qualitatem, uires intimas assequamur? Tributum est sacramentum hoc ab amante ad memoriam sui, à patre ad consolationem desolatorum ac quasi orphanorum, à miti ac misericorde ad fiduciam trepidantium, à medico ad salutem ægrorũ. Idcirco & corpus ipse suũ reliquit, ut hæc omnia essent certiora ac firmiora. nec enim res posset inueniri alia, quæ ita & memoriã ipsius conseruaret integram, & affectionem uigentem. Quis enim erga rem ullam quantumcunq; excellentem & admirabilem ad eum posset modũ affici propter CHRISTVM, ut erga corpus ipsius met CHRISTI? Nec par erat, ut qui tantũ Ecclesiam amaret, alia in re fundaret recordationem amoris ac beneficiorum suorum, quàm intus in suo spiritu, foris in suo corpore. Quiq; sic nos diligebat, & illo tenebatur zelo, ut nos ad se unum traheret, & per se ad patrem, ne quóquam aliò animi nostri deflecterent, nunquã profectò sustinuisset, ut in alias res ad cultum, ad uenerationem, ad renouationem charitatis intenti essent animi nostri, quàm ad eum ipsum. Indubie ita est, quia sic esse & Deum decet, & nobis expedit. Formæ autem electæ sunt panis & uini, quoniã sunt res maxime puræ, tum quòd eas intra nos sumimus,
B ut sumpsisse nos sciamus CHRISTVM: ut quod amanti maxime est optabile, nõ solum nobiscum, sed intra nos habeamus rem unice charam. Habent etiam hæ duæ substantiæ rerum altissimarum significationes, & tanquam simulachra duo: alterum materiale, quòd sunt alimentorum præcipua: alterum spiritale, quòd fiunt, panis quidem ex granis contusis tritici, uinum autem ex uuæ acinis pressis. Priore declaratur, præcipuum quoque & saluberrimum omnium alimentorum esse sacramentum hoc, quod uitam immortalem adferat, & suffulciat rite sumentibus. Posteriore autem intelligimus charitatem corporis Ecclesiæ & membrorum inter se: ideoq; à Græcis synaxis nominatur, à nobis communio. corpus enim hoc ex nobis omnibus componitur, ut panis ex granis, uinum ex acinis, sed contusis prius & pressis charitate, ut iam nullum existat granum, nullus acinus. sic in communitate hac Ecclesiæ nemo est suus, sed aliorum: nemo suum per se habet sensum & affectum, sed alienum, id est conuersum in substantiam corporis communis. Itaq; ad alias sacramenti huius utilitates accedit hæc, quòd docemur qualis sit Ecclesiæ compago, & cuiusmodi esse unumquemq; nostrum decet, & quomodo affici erga cæteros homines.

O DE

DE RESVRRECTIONE, ASCENSIONE, MISSIONE SPIRITUS SANCTI. 18.

A

NOn erat congruens, ut corpus illud CHRISTI sacratissimum, tam obsequẽs animo & rationi instrumentum diuinitatis ad tantum bonum, iaceret in puluere & putrefactione: nec ullo prorsum modo expediebat nobis ad uenerationem atque amorem in CHRISTVM. Quis enim æque reueretur, aut diligit mortuum, ac uiuentem? ad spem uerò nostram quum in CHRISTVM, tum resurrectionis corporũ nostrorum, ut nos haud aliter speremus redituros ad uitam, quàm uidemus salutis nostræ authorem atque inuentorem. CHRISTI enim resurrectio initium est nostræ. nam Deus CHRISTI humanitatẽ excitauit à mortuis, quæ ipsi est proxima: per hanc ad remotiora, hoc est ad alios homines ueniet. Ostendit CHRISTVS potentiam suam morti inimicam, authorem salutis & uitæ, quæ nõ solum alijs uitam largiretur, sed sibi ipse. etenim ipse idem nullius ope aut procuratione adiutus, reddidit sese uitæ, & refellit conuicium Iudæorum: Alios saluos fecit, seipsum non potuit saluum facere. resurrectio enim spontanea, mortem quoque spontaneam fuisse ostendit manifestò. Sepulchrum CHRISTI nouũ prorsus, & grande saxum ad ostium obiectum, tum custodia militaris, argumenta sunt certa resurrectionis, & B corporis ad immortalem beatitudinem commutati. Nouum sepulchrum declarat, non esse alium, qui ad uitã surrexerit. Vastum saxum declarat, nihil iam illius corpori quo minus penetret quacunque libuerit obstare. Militaris custodia, illum si collibitum sit, non posse perspici. Sed illud certissimum uitæ eius argumentum, quòd ostendit se uiuentem discipulis, collocutus cum illis sæpe, uersatus, contrectatus. Ideoq; qui illum post resurrectionem uiderunt, ceruices suas indubiè morti obtulerunt pro fide resurrectionis eius. Quòd si non apertissimè conspexissent eum discipuli uiuentem, renunciassent uitæ institutæ, inuisæ mundo, fucum suspicati & fraudem inesse. Quis illorum adeò uecors fuisset & insanus, ut mortem non dubitaret oppetere pro fide resurrectionis illius, qui spem esset eorũ frustratus? quid enim expectaret amplius, à quo se delusum in tanto promisso recordaretur? quis potius nõ execraretur eum, qui hominibus in negocio pietatis sic imponeret? At non exhibuit se post resurrectionem oculis multitudinis spectandum, ut antea. uulgus enim rude, & tantorum mysteriorum ignarũ, credidisset uel phantasma aliquod esse, uel magicis artibus ac præstigiatorijs deludi oculos suos. Nec discipulis id prædicantibus eam habuisset fidem, quæ si ipsi soli quum uidissent, & contrectassent eum, tormentis & nece sua confirmarent. alioqui enim suspicax in deteriora populus, se quoque aspexisse diceret, sed

A non sibi illum esse uisum, aut fucum aspectui esse factum. Et quũ expediret CHRISTVM ad patrem ascendere, nihil cõueniebat minus, quàm relinquere suspicionẽ de resurrectione sua ullam. ideoq; ut alijs in rebus, ita in hac quoq; testimoniũ in sequẽtes ætates propagandũ noluit esse promiscuę multitudinis, quod incõstans & temerariũ est, ne leuitatẽ in eo posteri possent suspicari. nec ulli uoluit apparere, qui postea esset dubitaturus, eamq; dubitationẽ extensurus tanquã contagione in uenturas ætates: nec ulli qui nõ esset postea paratus, sanguinem & uitã pro eiusce ueritatis testimonio profundere. Quid, quòd resurrectionis persuasio nõ conspectũ requirebat modò, sed collocutionem, conuersationem, contactum, ut Thomas dixit. at ea nõ poterant uulgò fieri: multoq; erat aliud se natũ hominẽ, uiuẽtemq; omnibus ostendere, quàm à morte suscitatum. Ad prius enim paucissimis est opus argumẽtis, ad hoc uero alterũ permultis. Quapropter illud datum est turbæ, hoc uero paucis, atq; ijs selectis. Non cõducebat nobis, CHRISTVM hic in terris post resurrectionem suam agere, & inter suos uersari. magis enim de illius præsentis magnitudine dubitassemus. Non facilè capit humana mens, ut quem hominẽ sibi similẽ conspicit, Deum esse credat, qui omnia condiderit, & sustineat. Nec erat iam corpus illud beatissimũ diuturnæ inter homines cõsuetudini

B idoneũ. Expedit uobis, ut ego uadã, dicebat Dominus suis: quippe si nõ abiero, paracletus nõ ueniet ad uos. Nã nisi enim desissent apostoli uidere Dominũ, nõ facti fuissent apti & capaces spiritus sancti. nunq; enim se ad illius sustulissent diuinitatis cõtemplationem, capti præsentis humanitatis cõspectu iucundissimo. permãsissent in amore rerum corporaliũ, nec se ad spiritales erexissent. Apud oculum corporis absorbetur CHRISTI diuinitas in humanitate, apud oculum uerò mentis humanitas in diuinitate. sicut si hominem oculus corporis intueatur, totus uidebitur corporeus, & animus delitescet sub aspectu corporis: sin uero oculo mentis, nihil tam existet, quàm animus, & mens, ut corpus nõ iam ex homine uideatur esse, sed uelut tegmen quoddam & appendix. eodem feres habet modo in cõtemplatione CHRISTI Dei & hominis. Itaq; ascẽdit is in coelum, ut eò assuescamus mentem, desiderium, uota nostra omnia, ubi ipse est, mittere: & monstretur uia, qua nobis est eundum, & perueniẽdi fiducia. Melius quoq; nobis est, ut CHRISTVS in coelo ad dexterã sedeat patris, unde plura & maiora ad nos bona euẽtura facilius cõfidimus, quàm si hic semper moraretur in terris. Ascensu CHRISTI referatũ est sanctis animabus coelũ, quod ante illum erat clausum. Neq; ullus patrum illuc ascẽderat. hic est aduẽtus CHRISTI, & redẽptionis ac liberationis nostræ fructus amplissimus. Æquum erat etiã, ut qui ad homines in coelũ mittendos huc uenerat, primus ipse in tanto bono

esset dux reliquorũ, nec cuiquam alteri fas est eam gloriã & decus tribui, quòd primus hominum in cœlum intrarit, ut qui princeps uiam aperuerat, instruxerat, munierat, primus ipse ingrederetᷣ, primus aperiret ostium: ne si quis alius prior ascendisset, illi uel uiæ factæ, uel reserati ostij beneficiũ posset imputari. Primus ergo CHRISTVS in resurrectione, primus & caput Ecclesiæ, primus in beatitudine. Reliquis aũt dux ipse, & author, & caussa. Cæteri ut ab illo, & per illũ, ita post illũ. In rebus alijs humanis facilè quiuis CHRISTVM præcesserit: in suis autem ipsius bonis, in sua hæreditate, nefas est. Ascendens in cœlũ CHRISTVS, discipulos suos manere Hierosolymis iussit, donec cœlesti ab se missa uirtute cõfirmarentur & corroborarentur. Ante id tempus erat illis CHRISTI præsentia maximo solatio, qua una acquiescẽtes nihil requirebãt aliud. hanc quũ expediret ab eorũ oculis subduci, missus est illis spiritus sanctus, qui præsentiã illam suppleret docendo, admonendo, cõsolando, inflãmando eorũ corda. Noluit eodem momento temporis aut die mittere, ut assuescerent patienter expectare opem Domini, & illi fidere, etiam si differenti & procrastinanti. A

Spiritus sancti effectum in Apostolis manifestò sentimus, in doctrina mentiũ eorũ, & animorũ cõfirmatione: adeò ut etiã si de eo nulla esset scriptura, indubitabilis esset & certissima coniectura. Discipuli enim ante Domini mortẽ tam indociles, post eius resurrectionẽ tam docti & sapientes magistri orbis terrarũ: quumq; admirãda eius cernerent opera, trepidi tamen semper & diffidẽtes in periculo deseruerũt eum: atq; etiã qui uidebatur animosissimus & constantissimus, iureiurãdo abnegauit: post resurrectionẽ ultrò se pro illo offerebãt, & gloriosissimum existimabãt sanguinẽ pro eo profundere, uitã ponere. Indubie multũ effecit resurrectio. nam ubi uiderũt eũ uitę sese reddidisse, reuocarunt in memoriã ingentia & diuina illius opera. unde magna erga eum reuerẽtia, fiducia, & charitas. Sed nec tã facile essent omnia recordati quæ ab eo audierãt, nec intellexissent ea, quorũ multa quũ ab eo dicerẽtur præterierũt nõ intellecta: nec tam cõformiter fuissent firmi & cõstantes in tuenda fide, quam ab eo acceperãt, etiã per infamiam, damna, cruciatus, mortẽ, nisi uirtute aliqua diuina & edocti & corroborati. Res facta ostendit liquidò suã caussam. B

Tum illis decem diebus quibus dilatus est spiritus sanctus, agẽtes in eisdẽ ædibus trepidi, & extrema metuentes malorũ, cœperũt sibimet ipsorum experimentũ, q̃ nihil essent omnino sine præsidio diuino, & cõdiscerent illũ expetere uotis omnibus atq; implorare. Pòst uerò præsidio illo muniti, quàm fortes atq; animosi euaserunt? Magna est

hæc

A hæc ad ingressum diuini spiritus animorum nostrorum purgatio, si
agnoscamus nos nihil esse, Deũ in nobis esse omnia, ut nos ipsi con-
temnentes atq; aspernati, ad Deũ solũ nos cunctos cõferamus ac reci-
piamus, illũ unum inuocantes atq; implorãtes magna cum fiducia &
charitate. Quæ CHRISTVS suos edocuit, ea ipse ut magister &
dominus tradidit. At spiritu sancto mittẽdo uoluit nos cognoscere,
& ad intelligentiã doctrinę omnis opus esse cœlesti lumine, & ad exe
cutionem præceptorũ cœlesti ui ac uirtute. Pertinebat spiritus sancti
missio ad doctrinã uenturæ Ecclesiæ, ut cõsuesceret sursum spectare,
inde mentẽ sanam, inde uoluntatẽ rectã optare: & sic quemadmodum
apostoli accepissent, accepturã certũ haberet: nec quia CHRISTO
ipso mortali nõ erat magistro usa, protinus abijceret animũ, memor
se posse habere spiritũ sanctũ eundẽ, quem apostolorũ doctorem &
tutorem post magisteriũ & tutelã suã CHRISTVS esse uoluit. Et
quemadmodum in primitijs Ecclesiæ expositor, doctor, admonitor,
conseruator fuisset eorum quæ tradidisset CHRISTVS, ita in se-
quenti Ecclesia esset futurus, ut nullo unquam tempore uel magistrũ
mutaret Ecclesia, uel doctrinã, sed eandẽ ab exordio peregrinationis
suæ retineret usq; ad terminũ, eundẽ institutorẽ, qui à CHRISTO
exhibita suggereret semper atq; explanaret. Quid magis ad cõsolatio-
B nem nostrã, ad institutionẽ pietatemq; conseruandã, ad salutẽ deniq;
congruebat? Quid aliud à tanto amico erat expectandũ, à tam pio &
indulgẽti patre? Datus est spiritus sanctus sensibiliter apostolis, ut &
ipsi accipere se scirẽt, & reliqui deinceps accepturos se saltẽ spiritaliter
non diffiderẽt, quod alios sensibiliter accepisse uidissent, uel audiuis-
sent. Magnarũ enim rerũ fidem manifestiorẽ esse inter initia cõuenit,
ut inde in reliquũ ad occultiora proficiat. Apparuerũt super singulos
igneæ linguæ, inquit Lucas. ignis ad inflammandũ & illustrandũ fa-
cit, lingua uerò ad explicationẽ eorũ quæ mente cõceperis. Ad opus
euangelistæ CHRISTI necessaria est mens, quæ capiat mysteria: &
animus, qui intrepide admoneat: & lingua, quæ diserte. Linguarum
uerò donũ ad uarietatẽ nationũ edocendã est tributũ. Fides enim, ut
Paulus inquit, per auditũ. tum ex linguarum pronunciatione, & acci
pienti manifestus fiebat spiritus Dei, & audienti.

DE APOSTOLIS ET MARTYRIBVS. 19.

QVæ post CHRISTI in cœlum ascensum, postq; spiri
tus diuini missionẽ sunt cõsecuta, nõ minus CHRISTI
diuinitatẽ nobis ponũt ob oculos, q̃ quæ præcesserunt.
Nam si quis quæ facta cernimus, futura prædixisset, ne-
mo habuisset fidẽ, nisi ope ac opera peculiari Dei ac propria factũ iri
haberet persuasissimũ: Tanta enim sine humanis ullis uiribus nec in-
genij, nec corporis, nec uitæ, quãta CHRISTVS, nemo potuisset
profectò perficere, nisi esset Deus. Principiò, quæcunq; facit Domi-

nus, iusta sunt: nec quisquam ei potest dicere, Cur ita facis? Sed quoniã A
homini mentẽ atq; intelligentiã tribuit ad libertatẽ uoluntatis, placuit
ei hactenus se approbare, ne quam in eo occasionẽ relinqueret querelę
uerisimilis. Ergo ne qua cõqueri posset natio non ex se natũ Dominũ,
non sẽ ab eo edoctã, & nasci ex ea uoluit, quæ cognitionẽ ac legem acce
pisset Dei: nec ad gentes est egressus, quibus regnũ Dei annunciaret. si
qui enim CHRISTVM audiuerunt è gentibus, intra ipsos Iudææ
terrę limites audiuerũt. Quin nec se uiuo passus est discipulos, quos ad
salutẽ nunciandã hominibus quoquò uersum dimittebat, ad ciuitates
gentiũ proficisci. Rediturus tamen ad patrẽ iussit, ut apud omnes mor
tales sine exceptione ulla uel discrimine diuulgarẽt Euangelium regni
cœlorũ: Deum esse omniũ patrẽ, nullã apud illũ distinctionẽ fore, illũ
esse eundẽ omnibus: CHRISTI pietatẽ & gratiã iam nõ ad unum
aliquẽ pertinere populũ, ut legẽ Mosis, sed ad uniuersum humanũ ge
nus. neq; enim eadem est hominis unius, & filij Dei caussa. Moses bo
nus fuit minister Domini, sed populo Israëlitę. Filius Dei, qui & idẽ est
Deus, omniũ est dominus, omniũ pater, æqualis ad omnes, idẽ semp
& sui similis. Qui ergo Deus intra fines unius populi nõ cõcludebat,
huius misericordiã non oportebat illi soli populo patere, sed tam latè se
extẽdere ac propagare, quàm potentiã & sapientiã. Ideoq; fides CHRI
STI catholica nũcupatur, hoc est uniuersalis, quòd omniũ sit gentiũ, B
omnis sexus, omnis cõditionis, cõtinens quæcũq; sunt saluti adipiscen
dæ necessaria, nunq̃ cessatura. Et quo facilius prædicatio hæc aposto
lorum per orbẽ sese diffunderet, maximã orbis partẽ ditioni uni atq; im
perio subiecit, Romano scilicet, quæ res facilẽ præbebat inter nationes
transitũ, commeatũ, cõmunicationẽ omniũ inter se. Adiuuabat eam
rem linguę cõmunio. plurimi enim sub Romana ditione loquebanť la
tine, pleriq; græce, ita breui tẽpore fama rerũ omniũ atq; auditio latissi
me se diffundebat. Elegit Deus apostolos suos ad tantũ & tam admi
randũ opus, quibus nulli omnino uideri poterãt minus idonei: sed ele
git infirma mũdi, sicut Paulus inquit, ut cõfunderet fortia. Scientissimi
atq; expertissimi est artificis, malo & inepto instrumẽto idem efficere,
quod alius aptissimo atq; appositissimo uix possit. sicut Appellem car
bone de foco sumpto, ita cum à q̃ esset ad Ptolemæi prandiũ inuitatus
expressisse tradũt, ut omnes inuitatorẽ illum ad primã delineationem
agnoscerẽt. Sed mirandũ nõ est, Deũ quę uelit incõgruẽtibus pręstare
instrumẽtis, qui instrumẽtis omnino nullis indiget, quicquid fingere
statuerit. Itaq; misit paucissimos ad q̃ plurimos, rudes ad peritissimos.
erat enim mũdus ingenijs atq; artibus excultus, si unquã aliàs: ne quis
fucũ factũ, aut dolo captos esse homines possit suspicari. misit infantes
ad disertissimos atq; eloquentissimos, misit simplices ad astutos, iner
mes ad armatos, imbelles ad bellicosos, inopes ad imperiũ populi Ro
mani. Expediebat tantã esse in primis illis ædificij huius extructoribus
humilitatẽ, ne ipsi humanis uirib. artibusq; aliquid tribuerẽt, aut in eis

spei

A ſpei quicꝙ aut fiduciæ collocarẽt:ſed ſibi penitus diffiſi,ab ope ac præſi
dio penderẽt Dei. Tum ne quis ſtulte ac demẽter aliquid ex ijs quæ fa
cta eſſent,humanæ potẽtiæ attribueret. Ne ipſi quoꝗ apoſtoli humi-
litatẽ ullã poſſent aſpernari,memores ſuę. Diſcerent manſuetudinẽ &
miſericordiã alijs impartiri,quã à Deo eſſent cõſecuti. Ciuitas hæc eſt
CHRISTI, regis mitiſſimi ac manſuetiſſimi:nihil conueniebat primis
illius fundamẽtis ac ædificio,ex cemẽto cõtrarię ciuitatis,nẽpe diaboli,
admiſceri ſuperbiæ atꝗ arrogãtiæ,cuius ipſe autor eſt,inuẽtor,caput.
Et ut magis & ipſi ad Dei opẽ ſubinde implorandã conſueſcerẽt accur
rere,& ueritas doctrinæ purior exiſteret,ac purgatior,aduerſarios de-
dit diſcipulis principes, proceres,milites,philoſophos,orbẽ penè cun-
ctũ.Pugnabãt multi aduerſum paucos omni præterꝙ diuino pręſidio
deſtitutos & deſertos:pugnabãt inquã odijs,inuidentia,rabie,maledi-
ctis,inſectatione,tormẽtis,occidione. propoſita erat ijs qui inſtitutum
amplecterẽtur Chriſtianũ infamia,dedecus, paupertas,cruciatus,mors,
ignominia toti generi ac poſteritati. Et queadmodũ clectũ eſt ad præ-
dicationẽ apoſtolorũ imperium Ro.ita & ad cruciatus ac martyriũ,ne
regulos haberent Chriſtiani ad quos cõfugerent, ſed ab irato principe
Ro. nullũ relinquereẽ ſuffugiũ. quis enim auſus eſſet tutari,quos om-
niũ dominus rerũ capitaliũ dãnaſſet? Prędixerat hæc eis CHRISTVS
B omnia,ne quũ acciderẽt terrerenẽ,ſed memores eius à quo eſſent præmo
niti,forti animo ſubirẽt pericula.Quanto & ꝙ diuino cõſilio hæc ſunt
acta omnia, ne quid ſuorũ incremẽtorũ deberet pietas mũdo,ex Deo
penderet tota,quę ſciret originẽ ſuã,auctus, progreſſus,exitus,omnia
habere ſe ex ſolo Deo,uel uniuerſo mundo inuito ac repugnãte. Initio
quũ ſanctę pietati fundamẽta iacerenẽ,ſatis eſt diligẽter procuratũ aſtu
& calliditate ſathanæ, ut CHRISTVS ſecũ coniungereẽ:ut in aliquã
uel ſocietatẽ,uel portionẽ admitteretur ſancti regni,effecit,ut Tiberius
Cæſar Senatui Ro. ſcriberet de CHRISTO inter alios deos recipiẽdo.
idẽ edicto Adriani, idẽ uoluntate Alexãdri Seueri tentauit:nihil profe
cit.nõ poteſt ſathan coire ſocietatẽ cum CHRISTO, non cõgruit,nõ
expedit nobis.Quòd ſi tũ CHRISTVS pro uno ex dijs eſſet habitus,
beneficiaria uiſa eſſet illius diuinitas,data ab imperatoribus Romanis:
nec ea quæ ſumma eſt religio & ſola,non talis fuiſſet credita,ſed una ex
bonis. Cõueniebat ergo ad eius uirtutẽ atꝗ excellẽtiã cognoſcẽdã,per
omnẽ contradictionẽ examinari.Quo ore cõmendãt philoſophi tole-
rantiã,& eius rei ad nos cohortãdos paucula quędã colligũt pręcepta,
atꝗ ea fortiũ uirorũ,nẽpe philoſophorũ, aut militũ,qui ætate in labo
ribus duriſꝗ rebus exercitata,mirãdũ nõ erat aliqd in patiẽtia corporũ
ſup cæteros præſtare. At nos per millia poſſumus exẽpla noſtra indu
cere,quibus ſanguinẽ ſuũ profundẽtib. ſancta & cõſtabilita eſt noſtra
pietas. nec hi ſunt ſolũ fortes ac robuſti uiri militares, uel philoſophi,
per cogitatus & exercitamẽta animo ac corpore indurati:nã his quoꝗ

abundamus: sed fœminæ, pueri, puellæ, senes. At qui cruciatus? qui A
ad sui miseratione͂ impellebāt eos, qui Christianos aiunt extrema om-
nia commeritos: ut Tacitus Cornelius. ut inter cætera miracula nō sit
illud habendū in postremis, potuisse à teneris corpusculis tā immania
tormēnta perferri. Sed q̄d natura nullo prorsum modo ualuisset, perfe
cit Deus. Tulerit C. Marius, uel Alexāder Macedo, aut uir aliquis bel-
lis & laborū patiētia obduratus, ictum unū atq; alterū lethalē: quid pu
ella tenerrima, quid tam multos toties cum acerbissimis doloris morsi
bus repetitos? Nec frustra cruor ille sacrosanctus fundebatur. Nulla in
terrā cadebat gutta, ex qua nō multi Christiani cōsurgerēt: ut expressa
in ueritate uideatur fabella de serpentis dentibus à Cadmo in Bœotia
sparsis, unde armatæ acies nascerent̄. O magna uis ueritatis, exclamat
eorū Cicero, quę contra hominū ingenia, calliditatē, solertiā, cōtraq; fi
ctas omniū insidias facile se per seipsam defendit. Ita Christiana religio,
quo acrius & rabiosius est oppugnata, hoc è prælio fortior, præstan-
» tior, gratior excedit. Planè est quod ille pronūciauit, Veritas est rerum
» omniū fortissima. Itaq; discesserunt nostri martyres, etsi mortui, uicto-
res tamen. Nec uideat̄ hoc uobis absurdū. qui M. Attiliū Regulū neca
tum à Carthaginēsib. in tormētis uictorē dicitis eorū ipsorū, à quibus
inique & immeritò tortus fuerit & neci deditus. Idem affirmatis de Ze
none Eleate, & de alijs uiris pręstāti uirtute, qui iniqua sunt morte sub- B
lati. Quanquā uos, sicuti modò dicebā, paucissima potestis cōmemo-
rare exempla eorū qui mortē ultro pro ueritate & iustitia obierunt: &
in ijs alij effugissent si licuisset, ut Zeno. nā Anaxagoras fuga sibi cōsu
luit. alij seruierūt suę gloriæ, ut Attilius. Socrates quid de dijs sentiret,
criminationi apud iudices respōdens, dissimulasse credit̄. Maccabæi
fratres propter patriā legē mortē obierūt, ut Philenij fratres pro patriæ
terminis defodi se uiuos passi sunt, sicut Salustius & Valerius Maxi-
mus tradunt. Curtius quoq; in lacū medio foro Romano se coniecit,
& Decij in medias acies. hæc pietate patriæ. At pro pia ueritate mortē
constāter perferre, nō subterfugere, nō dissimulare, institutū est quod
CHRISTVS è cœlo ad nos detulit, accēsis suorū pectoribus incredibi
li charitatis flamma erga Deū, ut omnia, etiā uitā suā & sanguinē Deo
posthabeāt. nec id unus excepit, aut alter, sed tot millia, ut totidē homi
nes in id cōsensisse pro grandi esset habendū miraculo. Post nostrū ue
ro martyriū profani aliq̄t in re falsa imitati sunt, quod nos in uera. scili-
cet nauat diligentē operā dæmon, ut id in suis malis exprimat, quod in
suis bonis operat̄ Deus: sed ille inefficaciter, sicut omne genus uirtutis
& speciē ingētis pietatis conat̄ effingere. Verū quales tandē sint diabo
lici martyres, quales CHRISTI, à fructibus utrorumq; nō obscure di-
gnoscit̄. Quid dicemus, quantū miraculū est, q̄ planè Dei opus, quod
martyres nostri præstiterūt, siue dum ipsi inuicti tam immania suppli
cia perferūt, siue dū homines priuati, humiles, imbelles, imperiti, infan

tes

A tes, ab ijs omnibus quibus uis aliqua fit homini destituti ac inermes, præterquàm diuino præsidio, doctis indoctisq; persuaserũt res adeò sublimes? quũ philosophi difficile persuadeãt moralia, difficilius multo naturalia, arte, eloquẽtia, exercitamẽtis, atq; usu instructi & armati. Nunquam eam habẽt uim ficta, quæ uera. si res simulata esset nostra fides, atq; adumbrata, nõ eum in humanis pectoribus effectũ siue ad credendũ, siue ad agendũ, siue ad patiendũ ostenderet tot seculis, tot hominũ millibus non coactis, sed ultro uenientibus, quũ tam multa in cõtrarium à nobis retraherent. Videamus iam quàm contra ius & fas omne tam grauia pertulerint supplicia. Meritò & sapienter, quisquis dixit: Si accusari suffecerit, quis erit innocens? At Cornelio Tacito satis grande & legitimũ est præiudiciũ, damnatũ fuisse CHRISTVM à Pontio Pilato præside Iudææ. Quæso te Publi Corneli, si ita est, quid fiet Socrati? quid tuo Ciceroni? quid Rutilio? quid historiæ tuæ numinibus Heluidio Thraseæ, Senecæ? quid alijs multis? Audiamus crimina, prodeant actores, sedeant iudices. Actores multi sunt, & crimen nõ unum, sed pro ingenio cuiusq;. Philosophis displicet, quòd suis principijs cõtradicit, & natura neglecta altius sese humanus animus attollit: ut Athenis irrisus est Paulus ab Stoicis & Epicuræis, ad mentionem resurrectionis mortuorũ. mordebat illud B acrius, quod inuecta meliore doctrina uidebãt se minore in precio futuros, & contemptũ iri suam caliginẽ luce fulgẽte. Superbo infensum est, honores & decus & fastũ cõculcari: diuiti, pro nihilo haberi opulentiam. principi odiosum est maiorem potentiã allegari, & ostendi aliũ esse, cui sit potius parendũ: quem affectum superbissimũ adhuc in quibusdã est deprehendere Christianis principibus, qui nõ parum æquis auribus de diuina omnipotentia accipiũt, præsertim quum de illorũ humana est mẽtio. Voluptarius adimi sibi suas delicias fert moleste: Pontifices & sacerdotes, decus, authoritatẽ, opes. Parentes indignantur liberos suos honore, loco, nobilitate, hæreditate, cõnubijs, pro nihilo habitis ac spretis, ad nudũ & pauperẽ & humilem CHRISTVM, tanquam ad certissimũ asylum cõfugere. Sed quis sigillatim persequatur singula? quũ non defuerit Ephesi statuarius, qui in Christianos populũ concitaret, quòd idola tollerẽt, unde ipse magnum faciebat quæstum. Quemq; suę rapiũt scelerata in prælia caussæ, inquit Poëta. Prætextus tamen cõmunis omniũ erat, uiolari religiones patrias, & contemptũ esse numen deorũ immortaliũ. hoc uidelicet erat ad omnes speciosissimũ. Tacitus & Tranquillus nihil profectò eorũ legerẽt, quæ tam temerè damnarẽt, secuti uulgi opinionẽ ac uoces. & satis apparet, eos curã omnẽ suorũ studiorũ in excolẽda lingua, non mente cõsumpsisse. quomodo enim religionẽ nostrã uocãt maleficã, cuius caput est omnibus bene uelle, bene cõsulere, bene facere? Quod

unquam

unquam in cõmune Chriſtianorũ aliud eſt unquã crimen intentatũ, A
niſi quòd Iouem nõ coleret? Nam quędã rabioſiſſime & acerbiſſime
conficta ſunt, & tradita pueris legẽda, ediſcẽda, cantillãda publicè: ſed
quia falſa & cõficta, nõ hæſerunt in nobis, ipſa per ſeſe diſſoluta ſunt.
Audite ſodalẽ ueſtrũ Pliniũ Cæciliũ, qui huius criminis inquiſitioni
præfuit, dum Aſiã prouinciã regeret: nam uos ex populari uocifera-
tione iudicatis. Plinius ergo in epiſtola quadã ad Traianũ ſic inquit:
Propoſitus eſt libellus ſine authore, multorũ nomina continens, qui
negãt ſe eſſe Chriſtianos, aut fuiſſe, quum præeunte me appellarẽt, &
imagini tuæ, quam propter hoc iuſſerã cum ſimulachris numinũ ad-
ferri, ture ac uino ſupplicarent, præterea maledicerẽt Chriſto, quorũ
nihil cogi poſſe dicuntur, qui ſunt re uera Chriſtiani, dimittendos pu
taui. Alij ab indice nominati, eſſe ſe Chriſtianos dixerunt, & mox ne-
gauerunt: fuiſſe quidẽ, ſed deſiſſe, quidã ante trienniũ, quidã ante plu
res annos, non nemo etiã ante uiginti quoq;. Omnes & imaginẽ tuã,
deorumq́; ſimulachra uenerati ſunt, ij & Chriſto maledixerũt. Adfir
mabãt autẽ hanc fuiſſe ſummã, uel culpæ ſuæ, uel erroris, quòd eſſent
ſoliti ſtato die ante lucẽ cõuenire, carmenq́; Chriſto quaſi deo dicere
ſecum inuicẽ, ſeq́; ſacramento nõ in ſcelus aliquod obſtringere, ſed ne
furta, ne latrocinia, ne adulteria cõmitterent, ne fidẽ fallerẽt, ne depoſi
tum appellati abnegarẽt: quibus peractis, morẽ ſibi diſcedẽdi fuiſſe, B
rurſusq́; coëundi ad capiendũ cibum, promiſcuũ tamen, & innoxiũ.
Quo magis neceſſariũ credidi, ex duabus ancillis, quæ miniſtræ dice
bant, quid eſſet ueri & per tormẽta quęrere. Sed nihil aliud inueni, q̃
ſuperſtitionẽ prauã, & immodicã. Hæc ille. Sed erat tamen præter
iam dictas alia cauſſa, cur ſcriptores illi de Chriſtianis non ſine igno-
minia facerẽt mentionẽ. Exarſerat enim tãtopere & principũ & uulgi
odiũ aduerſus nouã pietatẽ, ut quiſquis de illa paulo moderatius me-
miniſſet, in ſuſpicionẽ raperetur, tanquã uideretur fauere ei, cui non
malediceret, quamq́; non proſcinderet graui cõuicio. Qua calũnia ut
ſe omnino ſcriptores liberarent, cũ probro & cõtumelia nominabãt
Chriſtianos, quoties in eorũ mentionẽ inciderẽt. quod etiã hodie fie
ri à quibuſdã animaduertimus in damnatis opinionibus, quas multi
non audẽt abſq; præfatione cõtumeliæ nominare, ut ſe probẽt longè
ab illarum factione abeſſe. Quòd ſi priſcis receptiſq́; maiorũ cultu reli
gionibus contrauenire tantũ erat nefas, cur impuniti relinquebãtur
philoſophi, qui nõ ſolum ueteres illos ritus cultusq́; irridebãt & dam
nabant, ſed eorum multi ne deos quidẽ eſſe arbitrabãtur, alij animas
noſtras affirmabãt mortales eſſe, & deorũ curã ad terras ac res huma
nas nunq̃ ſe demittere, quibus dictis religiones omnes nõ illæ ſolum
fictæ, & ab errore humanæ ignorãtiæ introductę, ſed quæcunq; aliæ
ueræ ac ſanctæ funditus extirpabãtur. At qui ea diſputabãt atq; aſſere
bant,

A bant,non solum magni erant in ciuitatibus, & honorati, sed eorum libri in precio & manibus omnium. Quòd si nostri contra religiones antiquas loquebantur, at audissent saltem quas alias adferebant,& utrasque inter se conferrent ac reputarent. Nihil tale,sed clamore imperitæ multitudinis damnati sunt,exosi uoluptatibus,diuitijs,potentiæ,honoribus,dæmoni, quîs omnibus bellum indixerant, ut homines per horum inimicitias ad amicitiam Dei sustollerent. Cedò autem,qui iudices cōdemnarunt, & addixerunt supplicijs, sancti & incorrupti? Primus omnium Nero,hinc Domitianus,Seuerus,Maximinus, Maxentius,Diocletianus,Decius,& eorum ministri. Istis uidelicet curæ erat deorū religio, quos gentiles ipsi fatētur deorū fuisse cōtemptores:aduersus homines autē,teterrimas belluas & crudelissimas,flagitijs & facinoribus sæuissimis coopertos & obrutos,hostes uirtutis omnis, probitatis, honestatis,laudis:ut euidentissimū argumentū sit,fuisse bonū,quicquid illis displiceret. uel ex ipso iudice condemnati rei colligatur innocētia. Habebāt hi principes, ut fieri solet, similes sui præfectos prouinciarū,& ministros. Torquebantur & dilaniebātur martyres immaniter, partim à sæua iudicis natura,partim ambitione quadā,ut se principi suo,uel ad multitudinē uendicarent, tanquam ultores publici odij, & edictorum principis sui diligentes

B executores.aliàs quoque pietatis odio,quæ cum eorum moribus grauiter dissideret ac pugnaret: aliàs contentione quadam, uter uinceret,uiolentia iudicis, an patientia martyris. Voluit CHRISTVS, ut quemadmodū suo sanguine, ita & suorum, quam ille de cœlis attulisset pietatem,sanciri. Primum, quòd par erat,ut labores atque ærumnæ capitis redundarent in membra, ita implentur quæ desunt afflictionum CHRISTI, ut inquit Paulus. tum ut certius confirmaretur pietas, quam non uerbis modò,& inani contentione assererent,qui adferebant, sed morte probrosissima & crudelissima. haberent quoque exemplum sequentes, quid facere illos patiqꝫ oporteret pro diuina ueritate.

DE CVRSV ECCLESIAE SANCTAE CATHOLICAE. 20.

HIc decursus Christianæ Ecclesiæ perpetuus erit,quoad tota hæc terrestris in cœlum sit translata, & ex mortali facta sit immortalis, ex afflicta beatissima. D. Augustinus, & Io. Picus, referunt fuisse qui terminos quosdam statuerent ætati Ecclesiæ,qui omnes iam olim præterierūt, magna illorum uanitate atque ignominia, qui limites uolebant ponere in eo quod Deus iussit esse sempiternum. idqꝫ illi ex positu siderum uolebant colligere,quū nec religio,nec hominis uolūtas cœlo sit & sideribus subiecta. Neque ulla est siderum coitio, quæ efficaciam suam in tot regiones

nes tam diuturno tempore possit extendere. Argumenta pia super ea re hæc sunt. Cœlum quandoquidem à Deo bono regitur, nõ potest esse malarum legum atq; impietatis caussa, eorum denique quæ bonitati ac sapientiæ Dei contraria sint atque inimica. Contemplari est in uniuersa natura, qui ordo, qui consensus, quàm sapiens institutio. quàm absonum ergo fuerit, ut quæ ratio naturæ nollet fieri, ab ijs tamen procurentur sedulò quæ partes naturæ sunt magnæ, potentes, optimæ, principales. Quòd si uirtute magnæ alicuius coniunctionis religio aliqua nascitur: abolita illa uirtute, aboleri quoque religionem est necesse. Nulla autem siderum est coniunctio, cuius uirtus durare per tot annos fingatur etiam ab astrologis, quot annis & cultus idolorum, & Mosaica religio, & Christiana perdurant. Triplicitates uerò siderum quæ olim erant, hodie sunt: etiam quas authores esse religionum Ptolemæus ponit. Cur igitur nemo nũc colit idola, ut olim? Sed hac de re non uidetur mihi necessarium esse anxie disputare, postea quam ostensum est authorem religionis nostræ esse Deum, hunc uero bonum & clementem, qui benignitatem suã in uniuersas generationes effundit usque ad cõsummationem generis humani. Si quid ille naturaliter est acturus, ut in caussis, sic in naturalibus informatũ concedi potest. sin uerò supra naturam est acturus, nihil necesse est, ut sit in caussis naturalibus, nempe cœlo & sideribus uel insertum uel indicatum. Sunt qui miracula etiamnum ad confirmationem suæ fidei requirant, seu si apertius auderent loqui, ut credãt omnino, dubij plus nimio & incerti in persuasione sanctæ ueritatis. Primum miracula dubium nõ est quin sint facta innumera, quorum plenæ sunt historiæ, & fatentur uel inimici nostri, quarumcunq; sint sectarum, Iudæi, gentiles, Agareni. Alioqui hoc esset maius omnibus miraculis miraculum, ut ait quidam, Sine miraculis adductum esse mundum inuitum & repugnantem ad opiniones adeò à receptissimis & inueteratis alienas & contrarias, per tantam repugnantiam & persecutionem potentium. Nec dubiũ, quin edãtur quottidie ex fiducia petentium: sed non scribũtur omnia, non omnia perferũtur ad nos. multa etiam scribuntur, sed suspicio falsorum miraculorũ aspergit ueris ambiguitatem. Auaricia enim quorundam falsas miraculorum imposturas comminiscitur, ex quibus deprehensis ac manifestis, quæ uerissima sunt redduntur incerta: quod est in religione pestiferum, & execrandi qui ea confingunt, maioresq; pœnas meriti, quàm qui adulterant pecuniam, aut antidoto admiscent aconitum. Cæterum qui tandem exigunt prodigia? qui indigni sunt qui uel uideant naturalia, prono semper in terram capite, ritu beluarum: aiunt se uelle intueri etiam supra cœlestia, qui nunquam cœlum aspexerũt. Rapi uolunt in altum portentis, ut inquit Ficinus, non uirtutum gradibus ascendere. nunquam

A quam utuntur ratione, & uolunt quæ rationem superãt intueri. nam si ratione, si consilio, si iudicio uterentur, aliquando hæc essent eis ad confirmationem pietatis pro magnis & admirandis prodigijs. Illud est in hac miraculorum postulatione ridiculum ne an indignandum maxime, quòd insani homines ita à Deo poscunt ad religionis firmamentum miracula, quasi negocium agatur Dei in eo, ut ipsi ueræ pietati accedant: & non potius eorum ipsorum, qui ex miserrimis & perditissimis ad salutem & fœlicitatem transeunt. Simile est hoc dicto illi principis cuiusdam, Sufficiat Christo, quòd nos principes illi exhibemus fidem. quantæ erant in eo qui id dixit tenebræ inconsiderationis? isti Deum sibi fingunt, ut unum aliquem de nostris regibus, cui expedit fidem sibi haberi, se diligi & coli à subditis. Miraculorum satis est factum, credat qui uolet, suam rem aget, non Dei. Adde quòd miraculorum fides seu fiducia est effectrix. Vbi est nunc ea in nobis erga Deum fiducia, quæ impetrare possit à Deo, ut miraculum uel faciat, uel accipiat? quanquam si quis rectè expẽdat, non desunt nobis miracula in rationibus pietatis, si quis ad exactum iudicium referat. Nec dubium quin sancti illi patres, Ecclesiæ nascentis crescentisq; proceres Apostoli ac martyres, rationibus sint potissimum usi, intermissis nonnunquam miraculis uelut gemmis, quæ fi-
B des & feruor tum prædicantis, tum concionis ipsius impetrabat. sed illa oculis dabantur, rationes autem menti. Nam quum homo cognitionem habeat sensuum, quæ est ei cum mutis animantibus communis, & cognitionem mentis, quæ est ipsi propria, magis decet illum rationibus mentis formari ac uirtutem ac cultum diuinũ, quàm prodigijs, quæ oculis alijsq; sensibus ostenduntur, in admirationem stuporemq; impelli. Hoc est quod Abraam diuiti illi nepoti petenti, ut aliquis ex mortuis resurgeret, qui uiuentes admoneret meliorum, respondit: Habent Mosen & prophetas, si illis fidem non adhibuerint, nec si quis illuc à nobis reuertatur, credent. Validior certe est ratio rectè reputanti, quàm miraculi subita admiratio. Miraculum enim & suspicionem & calumniam patitur, tanquam impositum sit sensibus; uera ratio non patitur, quæ quo magis tractatur, expenditur, excutitur, eo inuenitur firmior, solidior, certior. Dedit ergo olim Dei benignitas prodigia, dat quottidie, dat cuique quod ualidius sit prodigijs ad colendam sanctam pietatem. nulli probetur excusatio maliciæ, uicio quisq; suo est malus, beneficio Dei bonus.

P DE

DE RESVRRECTIONE NOSTRORVM CORPORVM. 21

A

DEmonstratum est antea multis uerbis, hominem à Deo esse ad sempiternam beatitudinem conditum. eos igitur homines, qui ipsi fiducia & charitate adhæserint, beatos efficiet. Quòd si homines beati atque immortales erunt, animi reddentur corporibus. non enim solus animus est homo, aut solũ corpus, sed quod ex ambobus cõficitur. Alioqui nihil attinebat corporatos cõdidisse homines: spiritus suffecissent nudi, ut in angelis, si corpora semel in morte occumbentia nunquã essent surrectura. Adde, quòd nos in homine animaduertimus uitam uegetantem in utero matris, uitam sensuum in infantia, uitam affectionum & rationis inferioris reliquo uitæ huius decursu. restat uita mentis & rationis superioris, quam quia hic nõ uidemus, alicubi certe futura est non solum in anima, sed in ipso etiã toto homine, in quo & reliquæ sunt ostensæ ac exercitæ. Rectè Athenagoras: Appetitus æternitatis quoniã toti est homini insitus, fit, ut totus homo immortalis sit, reddetur ergo corpus luci ac uitæ. Et hominem totũ nõ in alienũ usum Deus retulit, sed ad actum procreauit naturæ suæ intimum & congruentissimum, ut Deum amet, imitetur, fruatur. Corpus autem & anima communiter sunt in his operàta, aut in cõtrarijs: communiter igitur uel præmium accipient, uel pœnam. Quòd si homo integer non resurgeret, frustra esset anima à corpore impedita, & corpus ab anima: hæc dum regit corpus, illud dum paret. Vnde multa utrique & grauia extiterunt, & permolesta. Itaque dura conditione alterum esset alteri alligatum, & uenirent corpora in societatem malorũ, non bonorum. Adde quòd leges in commune sunt corpori & animo impositæ. Iam uerò uniuscuiusq; rei certus est finis: hominis nullus quidem certe est, nisi fœlicitas: homo ergo totus eius est capax, & ea fruetur. Sic colligit Athenagoras, sapiens in Ecclesia CHRISTI adolescente. Cæterũ non esse possibilem resurrectionẽ contendunt, qui Deum ipsum summum ac præpotentem limitibus naturæ huius conclusérunt, & tanquam carceribus coërcuerũt: absurdissimumq; id uisum est philosophis Athenis, Paulo de religione differente. Atqui redditos uitæ permultos ex Christianis, annalibus cõstat. hos nõ admittunt, admittamus nos suos ipsorũ. prætereo fabulas, ut Calisthonis filium in uitam esse reductum à Ioue: tum etiam Pelopem, Alcestem, ab Hercule: ab Æsculapio multos, uelut Hippolytum qui dictus est Virbius, Glaucum Minois filium, & Pollucem Tyndaridem. Sed Plato Herum quendã Pamphylium reuixisse ait, in extremo de Repub. Idem Plato ex disciplina Pythagorica μετεμψύχωσιν ponit, genus quoddam

B

A quoddam resurrectionis. Theopompus scribit Zoroastris fuisse opinionem, omnes aliquando reuersuros in uitam. Plinius in lucem redisse tradit plurimos, quorum duo exempla subiecisse suffecerit. E duobus fratribus equestris ordinis Corfidio maiori accidisse, ut uideretur expirasse, apertoque testamento recitatum hæredem minorem funeri institisse: interim eum qui uidebatur extinctus, plaudendo cōcinuisse mysteria, & narrasse à fratre se uenisse, commendatam sibi filiam ab eo. Demonstratum præterea, quo in loco defodisset aurum nullo cōscio, & rogasse ut ijs funebribus quæ comparasset efferretur. Hoc eo narrante, fratris domestici propere annūciauere exanimatum illum, & aurum ubi dixerat repertum est. & paulo pòst: Bello Siculo Gabienus Cęsaris classiarius fortissimus captus à Sex. Pompeio, iussu eius incisa ceruice, & uix cohærēte, iacuit in littore tota die. Deinde quum aduesperauisset, cum gemitu precibusque congregata multitudine petijt, uti Pompeius ad se ueniret, aut aliquem ex charis mitteret: se enim ab inferis remissum, habereque quod nunciaret. Misit plures Pompeius ex amicis, quibus Gabienus dixit: Inferis dijs placere Pompeij caussas, & partes pias. Proinde euentum futurū quem optaret, hoc se nunciare iussum. Argumentum fore ueritatis, quod peractis mandatis, protinus expiraturus esset. idque ita euenit. Non

B disputo de horum ueritate, satis est his exemplis nō oportere uideri impossibile. & gentiles quidem quum illa dicebant, Nemo cōmouebatur: nos quum dicimus, Nō possumus ferri. Audiamus iam caussam cur nemo potest mortuus in uitam remeare. A' priuatione in habitum impossibilis est regressus. Axioma fragile, ad quod fulciendū sexcentis esset opus tignis. An non à tenebris ad lucem est regressus, à somno ad uigiliam, à quiete ad actionem, à cæcitate ad uisum? Sed cauillantur, non à priuatione ad eundem habitum. quid refert, modo ad simillimum, ut idem prorsum uideatur. Qui enim amissum recuperat uisum, recepisse dicitur. alioqui nec uisum meū hodie eundem esse dixeris, qui heri fuit. Argutiæ sunt istæ ineptæ, ac pueriles. Quòd si possibilis est reditus à priuatione ad eum habitum qui perijt, aut certe simillimum, quanto erit magis à disiunctione ad coniunctionem? neque enim aliud est mors, quàm disiunctio, & dissociatio: uita autem, coniunctio & nexus. itaque manente anima & corpore, perinde est ac si lapides in pila separentur, postea rursum componantur. Velim isti intra se reputent atque expendant, utrum est difficilius dare animam nouam ei corpori quod antea nunquam habuit, an reddere illam ei quod habuit. Sed isti quia alterum uident contingere, alterum non experiuntur, sine cogitatione rationis sequuntur sensus, & prius ducunt facillimum, alterum impossibile.

P 2 Atqui

Atqui philoſophi eſt, ratione magis moueri quàm ſenſu: quam ra- A
tionem ſi imbecillitas ingenij eorum non poteſt exculpere, certe ſtu-
dium ſapientiæ oblatā atque oſtenſam debet amplecti. Sed quorſum
attinet ex principijs naturæ diſputare de eo, quod naturæ omnem
latitudinem excedit? & quidem ex principijs non manifeſtò naturæ,
ſed quæ ſibi homo aliquis cōfinxit uerisimiliter ad id quod ſe aſſequi
exiſtimabat. Quæſtio autem illa multos torquet, an idem reſurget
homo, eadem ne materia, eadem facie ac forma. Quî fieri poteſt? in-
quiunt. nam forma ſæpe eſt in homine eodem mutata: materia uerò
fluit in modum amnis. quæ erat ab hinc annos quattuor, iam nō eſt.
ſucceſſit alia atque alia, ut aqua in flumine, & tranſit ad diuerſas for-
mas: ut quū ex cadauere fit uermis, ex uerme anguis, ex angue lutum,
ex luto herba, rurſum ex herba comeſa ab homine caro humana, &
homines alij alios deuorarunt, & quotidie in quibuſdam regionibus
deuorant. Hæc & alia permulta congerunt quidam, partim admi-
rantes quó nam corpore redibimus ad uitam, partim de uniuerſali
reſurrectione multum ambigui. Verum omnia, ut aliæ ferè quę de ue
ritate ſuboriuntur ambiguitates, originem capiunt ab ignorātia. non
enim conſiderant quid ſatis ſit, ut idem dicatur homo uarijs tempo-
ribus, quod ſermo communis non neſcit. Idem eſt homo exhauſta
per morbum carne, colore diluto, cæcus, & ſurdus, qui prius ſucci- B
plenus, colore uiuido, compos uidendi atque audiendi ſenſu. Itaque
formæ ac faciei uariatio, tum mutatio materiæ ac corporis, non effi-
cit alium hominem, niſi alius ad adhærentia referatur: quemadmo-
dum alius dicitur qui ſententiam mutauit, aut affectionem aliquam.
Redibit igitur eadem anima ad materiam quam Deus dabit, & erit
idem homo qui prius quàm moreretur. materia autē erit eius ratio-
nis ac generis, cuiuſmodi eſt humanorum corporum, nempe ex qua-
tuor primis qualitatibus confecta, hac facie & figura, his ſenſibus, his
membris internis ac externis, hac compoſitione, contextura, propor
tione, harmonia, intus & foris, qua nunc ſunt homines. alioqui non
eſſent idem homines, ac ne homines quidem, ſed aliud quoddam ge-
nus. Audiamus Paulum, cōſcium maximorum arcanorum, de quo
philoſophus Æneas ſic loquitur: Paulus ſimilitudinem adfert de ſe-
mine, ut quiſq; ex eo quod uidet intelligat quod non uidet: & qualis
ſit à Deo quottidiana generatio, talis erit illa extraordinaria. ex ſe-
mine arbor naſcitur & animans, ſic ex parua cuiuſque corporis parte
creſcet corpus, ut ex coſta Adæ corpus Euæ, de quo uir dicit: Ecce
nunc caro ex carne mea, & os ex oſſibus meis. ſic ille. Iam & in illo
hæretur, quid ijs fiet qui ſenſum adhuc habebant exiguum, ac propè
nullum? an ita reuertentur in uitam, quales ſunt infantes & fatui? In-

fantes

A fantes uelut in herba habent suum sensum, accipient qualem erant in iusta aetate habituri, quasi herba ad frugem perducetur, & uiriditas ad maturitatem. fatui uerò, stupidi, dementes, non habent nullam mentem, sed oppressam, atque impeditam: soluetur ac liberabitur, quemadmodum oculi reddentur caecis, & manus ac pedes mancis. perfecti homines resurgent omnes. hoc nemini debet uideri admirabile, qui consideret authorem illius resurrectionis. Quippe imperfectiones corporũ, atque inde sensuum, & mentium humanarum in hac uita uel existunt ab imbecillitate artificij naturae, uel à casu aliquo, uelut morbo aut laesione. Si ad uitam illam reduceremur à natura ipsa, & obnoxij essemus iniuriae uariorum casuum, talesq; haud dubie essemus, quales hic. Sed sine ministerio naturae reddet nobis corpora & humanam uitam rex ille & dominus naturae, in quem non cadit ignoratio, non infirmitas, supra casus omnes. quocirca nihil eorum nobis tum accidet, quae hic uel ab infirmitate, uel à casibus eueniunt. Et mutatum iri humana corpora in conditionem longe hac nostra potiorem, reputanti status illius excellentiam manifestissimum est. non enim magnitudo beatitatis animorum infirmitate, horum corporum uilitate, miseria posset contineri & consistere. Quid, quòd nec coelestis ille locus quem sumus habitaturi, hanc ignobilitatem & turpitudinem corporũ posset perferre.

B

DE CESSATIONE VICISSITUDINUM. 22

CORPORA nostra immortali Deo in sempiterna beatitudine unita immortalia erunt, ut animae ipsae. Homo enim ex corpore constans & anima, medius inter mentes illas qui angeli dicuntur, & corpora sublunaria, ut angeli, ita & ipse ab animo immortalis est conditus: à corpore autem, quemadmodum haec subcoelestia caducus & mortalis, quoad uaga haec infirma & peritura subcoelestia statuentur firma, stabilia, sempiterna: tum & nostra corpora, sicut res illae unde est desumptũ fictumq; firmabitur in aeternitate uitae. Nec beati essemus, si rursum esset nobis in uitam reuertendum. Nam uel morituri reuerteremur, & iterum surrecturi, uel post mortem nunquam reuicturi amplius, si rursum exurgeremus eadem ratione & saepe & infinities, quod est ridiculum. Sin absumptis corporibus soli remanerẽt animi, iam non " homines essemus, sed animi corporibus exuti. Quòd si ad eandem " essemus uitam reuersuri, quid miserius, quàm iterum eosdem labo " res, easdem calamitates subire? si ad aliam incertam, quid possit illis " mentibus nunciari tristius, quàm uenire rursum in aleam infoelicita-

 tis,

tis, in qua incertus fit exitus, utrum ad eandem reuolabunt fœlicitatem, an in eam detrudentur miseriam, qua uident inimicos Dei plecti? Hinc quum non possent se Pythagorici extricare, & philosophi alij, qui reditus animorum in hanc uitam illis authoribus posuerunt, uelut Plato & Platonici, ijsq; non pauci poëtarum assensi, flumen lethæum excogitarunt apud inferos, ex quo bibentes animi obliuionem haurirent omnium rerum actionumq; transactarum, rursus & inciperent in corpora uelle reuerti. Itaque quoniam beati illi animi si se à beatitate illa casuros scirent, non possent plena fœlicitate perfrui, nescire illos hanc sortem uoluerunt. Quæso cuius est impudentiæ, affirmare mentes illas corporibus, hoc est tenebris atque ignorantia exutas, in illa rerum omnium luce ac scientia nescire quid sit sibi euenturum: nos in tanta caligine, seu uerius cæcitate ad omnia, profiteri nos, quæ est hæc tam proiecta ad mentiendum impudentia scire? quis id edocuit? quis nunciauit? Sed fortasse non omnino nec sciunt neque nesciunt, sed dubitant. atqui uel ea ipsa dubitatio gaudia illa tam immēsa diluit. Et si alios uident ad uitam hanc redire, ex illis, possunt de se indubiam coniecturam capere. Quæro iam, quod ob crimen ex tantis illis bonis rursum ad ergastulum hoc, extremæq; miseriæ conditionem deuoluuntur? nam nullo eorum commerito, non est credibile ab optimo Deo in mala hæc à fœlicitate illa deturbari. Delictum omne ex ignorantia aut imbecillitate nascitur in illis animis purissimis ac purgatissimis, quæ in scientia rerum omnium uersentur, in quibus nullæ sunt prauæ cupiditates, nulli affectus qui uoluptatem sollicitent contra rectum, ubi nulla ignorantia, nulla infirmitas in statu rerum, quo nullum neque possent meliorem optare, neque uellent, quæ potest subire uel occasio peccandi, uel caussa? Adde his, quòd reditus animorum in hanc conditionem corporum ac uitæ, contrarius uidetur esse rationi & caussæ, cur Deus hunc mūdum condiderit, de qua sumus superiore uolumine locuti: quæ quidem est, ut mentes multas participes faceret suæ beatitudinis. quod ubi esset iam perfectum, cuius foret libidinis puerilis ac lusus, rursus infectum facere, & ita uicibus cadendi & surgendi fœlicitatis ac miseriæ capi ac delectari? uelut quum pueri domunculas ex bacillis & ruderibus componunt, quas subinde construunt & diruunt, atque in uarias facies conformant, quarum nulla diu placet. Quòd si nostra corpora immortalia erunt in cœlis, & Deo immortali summo ac præpotenti iuncta, quasiq; in eo absorpta, in quo uno sunt bona omnia, non indigebunt profectò fulcimentis uitæ, nec ad crescendū, nec ad morbum propulsandum, nec ad mortem uel deuitandam uel differendam.

A rendam. Cibus enim & medicina propter uitam sunt reperta, quæ uita si propter coniunctionem cum ipsa immortalitate nunquam est defectura, nec externis alimentis aut adminiculis indigebit. Quocirca quæ ad uitæ huius nostræ transigēdæ usum ac rationem pertinent, stirpium, animantium, florum, frugum, ortus, maturitates, interitus, opportunitates arandi, serendi, metendi, uigilandi, dormiendi: hæc cessabunt omnia, uidelicet quiescet opus fine sublato. finis enim natura & conditio est, agentem instigare ut insistat & perseueret in opere. Nihil ergo opus uere, æstate, autumno, quæ ad percipiendas res hisce usibus necessarias spectant: non die, nec nocte, quæ ad actionē & quietem horum corporum. Cursus ergo & conuersiones cœlorum sistent. neque enim erit opus amplius ijs quæ per eiusmodi motus fiunt uel ad uitæ necessitatem, uel ad contemplationem ingeniorū, ut inde qualis esset author & rector uniuersorum intelligerent, eumq́; reuererentur pie ac colerent. Ea uerò non abolebuntur, quæ non sunt nostra, sed mundi, ut cœlestia corpora & eorum species ac ornatus, tum elementa mundi inferioris. Quale autem nunc cœlum perdurare cernimus, talis erit post resurrectionem uniuersalem mundus sublunaris. In cœlis enim iam est munere conditoris sui essentia immortalis cum qualitatibus mor-
B talibus, nempe motibus & uicissitudine conuersionum. sub cœlo autem semina sunt tantum immortalitatis, quæ tunc in stirpes & fructus consurgent: quum erit Deus (sicut Paulus inquit) omnia in omnibus, id est, Dei uita atque immortalitas per omnia communicata & diffusa. Quòd si mortale ad immortalitatem adducetur, purum certe ac defecatum, & in sua naturali essentia constituetur, detractis sordibus. eluit quidem aqua, & emundat, sed extima: ignis uero etiam intima perpurgat: ut experimur quottidie in aqua, uino, oleo, metallis, carnibus. Emundatio igitur horum elementorum à permistione sordium, quas ex perpetuis generationibus & corruptionibus contrahunt, eo instrumento fiet, quo mundissime perpurgantur omnia, nempe igne. Tunc erit quies cœlorum, siderum, elementorum: & quemadmodum ille inquit, maximorum arcanorum conscius, liberabitur creatura omnis à seruitute corruptionis, id est ab eo labore, quem propter res corruptibiles perpetitur. Exustionis huius mundi sublunaris odor quidam etiam ad gentes manauit. Panætius Stoicus (ut Cicero tradit) metuebat, ne ad extremum mundus ignesceret. Et Plinius ait, Vergere mundum iam in uices ignis. & Ouidius, ex fatis indubie Sibyllinis ait, sed poëtice,

Esse quoque in fatis reminiscitur, affore tempus, A
Quo mare, quo tellus, correptaq; regia coeli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.

DE IVDICIO IESV CHRISTI. 23

IN uita hac, & mundi huius decursu, omnia uidemus permista & confusa, bona malis, parua magnis, bonis damna accidere, malis commoda, & uice uersa. quæ res magnopere multorum perturbauit iudicia: adcò ut de prouidentia, qua uniuersitas continetur, male existimarent, & inducerent pro æterna illa & immensa sapientia fortunam & casum, & temeritatem. Par est ergo, & sapientiæ æquitatisq; rectoris omnium ualde congruens, ostendi hominibus, angelis, dæmonibus, distinctionem aliquam bonorum ac malorum: itaque iudicium illud extremum & uniuersale. Iudicauit quidem Deus initio mundi huius sathanam, & totam eius factionem, conscijs quidem angelis, sed non conscijs hominibus. iudicat unumquenq; statim à morte, sed in occulto. aliquod ergo restat iudicium uniuersis mentibus manifestum, ut boni iustitiam Dei laudent, mali de illa non possint conqueri. & in eo iudicio patefaciet Deus omnibus, quo cõsilio ea egerit, quæ stulti homines reprobabant, quum non intelligerent. B tunc simul ipse de uniuersis iudicabit, simul ostendet quàm praué sit de se à multorum dementia iudicatum. Conscientiæ omnium omnibus patebunt, ita momento temporis unusquisque de se pronunciabit. bonus accedet ad Dominum cum fiducia, malus autem metuet Deum, & ex metu oderit: odium autem inducet moerorem, inuidiam, rabiem. & odium hoc nunquam restinguetur, quia in tanta acerbitate ac diritate tormentorũ nemo ad se unquam reuertetur, nec ad reputationem suorũ scelerum, & diuinæ iustitiæ. sed quod uidemus hic inter nos contingere, ut nemo sit tam nocens ac nefarius, qui in tormentis & cruciatibus meminerit legum, iuris, æquitatis, tum suorum cõmissorum scelerate, impie, nefarie, se iniuste torqueri clamat, & conqueritur: ita & dæmones, & impij dæmonum socij, in tormentis illis iniuriã sibi à Deo fieri clamabunt, & illum uelut iniquum incessent cõuicijs, ac oderint. Odium uerò æternum æternã quoq; poenam efficiet. Res hæc est horrore plena, non solum illis miserrimis, sed nobis etiam, quorũ exitus est incertus. IESVS CHRISTVS uelit nobis adesse propitius & misericors, qui est futurus iudex uiuorum & mortuorũ, cui pater dedit omne iudicium, multis de caussis. primũ, quia ipsi pater subiecit omnia, & dedit eum caput uniuersitatis rerũ. tanquã dominus igitur & princeps,

A princeps, & caput, iudicabit reliqua. Ipse redemit humanum genus à seruitute diaboli. libertos ergo suos iudicabit patronus. Ipse est legislator supremus, de custodia suarum legum iudicabit. Veniet iudex corporalis ad iudicãdos corporales: ueniet homo ad homines, ut similis natura similem possit iure arguere, absoluere & condemnare, non ignara eorum quæ soleant in eiusmodi natura incidere.

Sed quid fiet ijs, quibus non est Euangeliũ prædicatũ? aut quibus propter uetustatem excidit, iam pronepotibus, nec aliud audiuerunt quàm mores patrios? Hanc quæstionem proponunt homines curiosi, qui relicto penso sibi iniuncto respiciunt ad aliorum labores. Audi Sapientem: Altiora te ne quæsieris. Tantum quæ præcepit tibi Deus, ea cogita semper, &c. Dominus in Euangelio huic curiositati prospexit. Nam quum dixisset Petro, Sequere me: is conuersus, uidit discipulum quem diligebat IESVS, & dixit ei, Domine hic quid? reprobauit curiositatem eius Dominus, nec respondere dignatus est, quid de illo esset futurum: Sed si sic eum uolo manere, donec ueniam, quid ad te? tu me sequere. Quomodo autem in iudicio quisque tractabitur, non est ingenij nostri dicere. Dominus ait, quòd remissibilius erit Tyro & Sidoni in die iudicij, & Niniuitis, &c. Non dubium est, quin auditores & neglectores uerbi grauius

B punientur. Paulus quoque ait: Gentes quæ legem non habent, & naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, ipsi sibi sunt lex. Omnes seruat filius Dei, uel sine humanitate, uel cum humanitate, per amorem & fiduciam in se.

DE PRAEDESTINATIONE. 24

MAgnus scrupulus & magna querela multorum, soli electi consequentur beatitudinem. Sunt quidam prædestinati, alij reprobati. Sicut scriptum est à Propheta: Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Magna disputatio apud Paulum ad Romanos. Quid ergo prodest mihi labor, si non sum prædestinatus? nihil proficiam. & cessanti offeretur beatitas, si sim prædestinatus. Hæc omnia ignorantia inuoluuntur. de hac quæstione locutus sum libro superiore. Verba nostra pauca congruũt Deo, fore & fuisse nõ est in eo, omnia sunt præsentia, cui hoc esse nostrum uix competit, ut Plato, & Gregorius Nazian. dicunt. Opera quæ nobis sunt ignota, nempe futura post decem annos, Deo sunt iam præsentia. Itaque eligit Iacob, quia uidet eum bonum: reprobat Esau, quia uidet malum (dicit propheta) quum nihil adhuc boni aut mali egissent ante Deum: id est quum nascerentur, & nondum quicquam uel egissent, uel cogitassent. locutio est Hebraica. Mũdo erant paruuli,

paruuli, Deo iam senes: sed ante Deum dicitur fieri, quod foras prodit. Omnes ergo uocat Dominus, quoniam omnibus ostendit & proponit magna bona. Electus autem, prædestinatus, præscitus, nostrorum sunt operum. Deus omnibus se offert, hæc est uocatio: si quis utitur, est electio: si usque in finem, prædestinatio: si quis reijcit, induratio. Ex euentu ergo ista iudicantur. ut quũ dicimus iram Dei, furorem Dei, pœnitentiam Dei, &c. ex effectis. Tu ergo te facis prædestinatum, electum, aut præscitum, induratum, &c. At gratia Dei est quæ agit. Ita est, sed ea parata est omnibus. Ego sto ad ostium, & pulso. Et illuminat omnem hominem uenientem in mundum. Non quin aliquibus offeratur maior gratia propter publicas utilitates, ut Paulo, & apostolis: sicut nõnullis perspicacius & felicius ingenium, corpusq; ad uirtutem flexibilius, ut qui sortiti sunt animam bonam. Omnibus tamen tantum offertur, quantum si excolerent, & gratia Dei in eis uacua non esset, ad perfectiora eueherentur, ut Abraam & Centurio. Naturalia uaria sunt, & ea quæ uocantur indifferentia, alij sunt claudi, alij cæci, alij muti, alij longæui, alij breuis uitæ. quantum autem ad necessarium illud attinet, omnibus est prospectum. Deus enim omnes homines uult saluos fieri, & ad agnitionem ueritatis uenire. Sed in his omnibus satius est Domini consilium adorare, quàm scrutari. Ideo Paulus considerans nostrorum ingeniorum tenebras atque imbecillitatem, quanta autem firmitate & contentione mentis, tum etiam luce opus esset ad hæc reputanda, seuere reiecit eos qui se temerariè ingerebant in eam quæstionem. cuius conclusio est, O altitudo diuitiarum, &c.

LIBRI SECVNDI FINIS.

DE VERITATE FIDEI CHRISTIANAE
Liber Tertius, qui est contra Iudæos, quòd IESVS est Messias.

MOLESTA pars huius operis & perplexa sequitur, disputandi aduersum Iudæos, genus hominum impudentissimæ peruicaciæ, quam odiũ exacuit contra nos & IESVM Christum Dei filium. ea uerò difficilius retunditur propter obscuritatem sanctarum literarũ ueteris testamenti, in qua tamen obscuritate postulant illi atque exigunt, ut à nobis ex prophetarũ uaticinijs & patrum figuris fiat liquidum, IESVM Mariæ filium esse Christum à lege & uatibus promissum: nec patiuntur nos quicquam iudicio ac ratione adhibita interpretari in illis oraculis, sed ut doceamus aperte & disertis ac simplicibus uerbis citra figurã id esse expositum & declaratum. in quo facile quiuis rectè statuẽs intellexerit, stomacho illos atque odio ferri, non mentis iudicio aliquo & sententia. ita enim obstinarunt animis aduersari CHRISTO Dei, ut ad fulgorem lucis occludant oculos, & quæ apertissimè ac manifestissimè sunt dicta nolint audire, ne cogantur id confiteri quod abominantur. Capti ue-
B rò & deprehensi in mille sese formas conuertunt ut euadant, comminiscuntur nouas lectiones scripturarum, admittunt atque asseuerant absurdissima, & Deo ac lege sua indignissima, modo uel contra nos faciãt, uel ne pro nobis. Operosum est hos sanare, qui & medicinam oderunt, & medicum non aliter detestantur, quàm carnificem aliquem ad occidendum inductum. Nos tamen de caussa ita disputabimus, ut si quis non sit aliorum similis, malicia & maleuolentia sua perditus & deploratus, reduci ad mentem meliorem possit. Et quo manifestior fiat nostra ueritas, Christianum introducemus & Iudæum, sectam suã quàm fieri poterit acerrimè ac fortissimè propugnantem: sic tamen, ne obstinarit animo pernegare omnia etiã ueritatis manifestæ, sed qui cedat apertæ rationi, & homo cum homine humana ratione ac iudicio disceptante contendat. CHRISTIANVS.

Quis'nam est liber iste, quẽ habes in manibus? IVDAEVS. Est liber ueritatis, liber sanctus, lex nostra Hebraicè scripta. CH. Intelligis'ne quæ isthic legis? an est liber tibi clausus, quemadmodum ille apud Esaiam: Et erit uobis uisio omnium prophetarum, sicut uerba libri signati, quem dabũt scienti literas, dicendo, Lege nunc istum. & dicet, Non possum, quia signatus est. IVD. Nauo certe operã, & id quanto possum studio laboro, ut aliquã intelligam. CH. Si eò usque perueneris, ut uere & quemadmodum decet intelligás, ilicò eris Christianus, & baptismum petes, ut sis de grege Ecclesiæ catholicæ. IVD.

Qui

Qui isthuc? CH. Quoniam abs te & Iudæis omnibus nihil equidem aliud requirerem, quàm ut de Deo nō sentiretis aliter quàm & illum decet, & uosmetipsos qui estis homines. IVD. Rem tantam promittis, ut uix mihi uel audisse, uel intellexisse credā. Dic quæso te denuò, & explicatius. CH. Aio & cōfirmo unicam rem obstare, quo minus ad professionem Christianæ fidei accedatis, quòd de Deo non sentitis ut dignum est illo, & ut dignū est homine mente ac ratione prædito. IVD. Atqui Deus id nobis iniungit, & nos id studemus, & præstare nos arbitramur. CH. Equidem præcipuā esse errorum atq; impietatis uestræ caussam reor, quòd de Deo indigne ad maiestatem illam sentitis. Nam si uti par est sentiretis, quis uestrûm ferret literas ueteris testamenti ad humillimos atque abiectissimos sensus inuitas ac

Thalmud. „ repugnantes esse detrusas? quis librum Thalmud, quo nihil excogitari potest in Deum cōtumeliosius? Cedò uero, quid tu censes esse hominem? IVD. Id quod uides. CH. Facilius ac melius tu respōdebis mihi docenti, quàm simpliciter roganti. An non homo ex corpore constat & animo? corpus est hoc cōcretum & aspectabile: animus est qui non uidetur, nisi per actiones quas edit in corpore magnas atque „ admirabiles. IVD. Ita est. CH. Penes animum est ratio & imperium „ uoluntatis, in corpore autem seruitium. IVD. Facilè est hoc animaduertere. CH. Nemo est qui hæc nō possit & euidentibus rationibus declarare, & multis uerbis extendere: idcirco à me dicentur breuius, quia nulli dubitata. In ipso uero homine non annotasti aliquādo motus illos & tempestates iræ, inuidiæ, mœroris, odij, metus, cupiditatis, quæ perturbationes uel affectiones nominātur? IVD. Quis non hæc singulis momētis & in alijs cernit, & in semetipso experitur? CH. „ Potest'ne inueniri aliquid miserius aut calamitosius, quàm sic iactari „ & agitari illis intemperijs, & quasi furijs? IVD. Nihil planè, quoniā „ quidē nihil potest beatius fingi, quàm illis carere, sedata & tranquilla „ esse prorsum omnia in humano pectore. CH. Est ita ut dicis. cazq; de „ caussa sapientes quidam de gentibus, humanā beatitudinem in pace & quiete animi collocarunt, quam illi græco uerbo εὐθυμίαν nominabant. IVD. Nos quoq; ex uetustissimo patrum nostrorū more nihil possimus cuiquam optare felicius, quàm pacem: existimo de cordis pace esse intelligendū. CH. Quid corpus, quale uidetur tibi esse? IVD. Fex & sordes. CH. Planè olidum sterquilinium pellicula contectum. quanta in eo miseria, quàm uaria, quàm singulis urgēs momentis, quàm inexplicabilis necessitas edendi & bibendi, egerendi, dormiendi, morbi, debilitates, mutilationes, infirmitates? Talis est homo. qualem porrò censes esse angelum, an ijs miserijs subditū? IVD. Non sat scio. CH. Atqui ratio ipsa facile te deducet ut scias. angelos nónne illos esse existimas, qui in cœlis astant Deo beati iam, & de

sorte

A sorte sua certi ac securi? IVD. Eos uocāt angelos sacræ literæ nō uno in loco. CH. Si Deo sunt proximi in cœlis, & ea caussa beati, iam ad eos non potest malum pertingere, nec ulla ex nostris his miserijs: futuros alioqui nō beatos, sed miseros, uti nos sumus. Non ergo sentiunt corporum nostrorum incommoda, non animorum sæuos motus atque agitationes. Ascendamus iam ad cognitionem Dei aliquam: Quanto uos illud ore detonatis, Notus in Iudæa Deus, & in Israël magnum nomen eius. Atqui pudet dicere, sapientius & religiosius philosophi quidam gentiū sentiunt & loquuntur de Deo, quàm Rabini uestri. Nam plerique uestrûm Deum sibi fingunt, regem quendam paulò potentiorem Alexandro aut Iulio Cæsare, paulò sapientiorem Solomone, paulò meliorē Abraamo uel Dauide. Sunt etiam qui hominem esse arbitrentur, & humanis membris compositum, & sedem eius esse in cœlis supra Hierosolymas, quæ sint terræ umbilicus, ut olim apud gentiles Delphos. Quòd si corporatus est, imaginem habet. contrà est apud Esaiam: Cui assimilastis, inquit, Deum, & quam illi imaginem ponetis? Cur autem uetamini simulachrum ullum in templo uestro ponere, nisi quia solū Deum iussi estis colere? huius autem nulla est facies, nulla forma, qui spiritus sit corporis omnino exors. Quæram autem de forma. non dubium quin dicetis esse B humanam, iuxta illud, Creauit Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam. quòd si ea sit figura & compositione corporis, quid reliqui est quo minus sit homo, & hominis imago grata sit illi, & sub ea coli & adorari se nō uetet, nempe simili essentiæ ac naturę suæ, quæq; ipsum uerò ac propriè referat, & ad memoriæ uestræ monitionem tale simulachrum nec reijciat, neque dedignetur? Quomodo autem sedet super Hierosolymas, qui dicit per Hieremiam: Cœlum & terram ego impleo? IVD. Isthuc quidem certe ad uim & potentiam illius pertinet, quæ se per mundi uniuersitatē latè pandit, ut regis per regnum. CH. Si uis & maiestas præpotentis Dei per cunctū orbem se tendit, cur peculiariter sedere dicitur super Hierosolymas? quid refert ubi sedeat? nisi fortè in potentiæ immensitate melius auditurum cum aut uisurū opinamur de propinquo, quàm è longinquo: quod est dementissimum dicere. Quomodo enim gubernator esse mundi posset idoneus, aut iudex omniū rectus, si non se æqualiter in omnia impenderet? multa profectò uelut derelicta prætermitteret, & negligentius curata, nec iudicare de omnibus posset æqualiter, qui non omnia æqualiter cognosceret. audiret ille scilicet & uideret exactè ac subtiliter quæ agerentur, dicerenturúe Hierosolymis, crassius & neglectius quæ Romæ, aut in Persia: quod cadere in uim illam sapientiamq; infinitam, non dico philosophi & homines ingenio aliquo præditi, ne aniculæ quidem imperitæ, aut rudes pueri existimarent.

Quorsum uerò attinet sellam illi ponere? nunquamne stat, nō deambulat, non à sede discedit sua, nunquam se commouet? Quæ autem A
magnitudo corporis infinitæ illi naturæ cōueniet? finitum est enim, quicquid limitari ac determinari potest. Equidem uehemēter miror in eo falli multos uestrûm unius ueri Dei cultores, qui legem ab eo & præcepta accepistis, qui tot habuistis prophetas, & sanctos uiros, in quo gentiles non falluntur homines sine Deo & pietate. IVD. Quid uos, an non idem sentitis? CH. Deus meliora. IVD. Nónne CHRISTVM hominē Deum esse dicitis? CH. Ita planè. Verum membra illa humana non Dei sunt, sed humanitatis CHRISTI: nec Deus habet corpus, sed adiunxit sibi corpus, nō ut eo uestiretur, quemadmodum hominis anima, sed ut haberet sibi applicita atque admirabili quodam nexu cōiuncta, liber tamen illis & solutus per se. IVD. Verisimilius est quod dicis de spiritu Deo, & immensa illa maiestate condignius. CH. Pergamus porrò, an non est uirium ac potentiæ interminabilis? IVD. Sic uidetur, quia fecit cœlum & terram, & omnia quæcunque uoluit. CH. An non regit & gubernat omnia? IVD. Quid ni? CH. Inspicitne cogitatus hominum? IVD. Scrutans corda & renes Deus. CH. Ergo est sapientiæ immensæ. IVD. Magnus Deus noster, & magna uirtus eius, & sapientiæ eius non est numerus. CH. Audi Esaiam, ut una concludamus sententia. Deus B
æternus dominus, qui creat terminos terræ, non deficiet, nec laborabit, & non est inuestigatio intelligentiæ eius. Quòd si omnia potest, nihil ad eum accedet mali, nihil incommodi. ille enim potest auertere, ne ad se perueniant. Nam quibus mala contingunt, ex imbecillitate ac impotentia contingunt. quippe nollent ea perferre: sed non tantum habent uirium, ut ualeāt deuitare aut resistere. Si uero est sapientiæ infinitę, præuideret omnia. IVD. Mille anni in conspectu Domini sicut dies hesterna quę præterijt. CH. Præuidet ergo, & prouidet, ne damna ulla ad se perueniant. Malum ergo & incommoda & damna, & res tristes, quę omnia sunt ex infirmitate, lōgissime absunt ab illa infinita ui & facultate. Nemo sibi accersit malū ultro: at inferre illi malum inuito, qui sit immensus potentia & uiribus, nulla res potest. sicut scriptū est, Voluntati eius quis resistit? IVD. Nō uidetur aliter posse uel fieri, uel cogitari. CH. Ergo quæ sunt infirmitatis ac miseriæ humanę, non cadunt in Deum: contrahi mœrore aut odio, dilatari lætitia, exultare, efferuescere in iram, cōtabescere liuore, extolli superbia & arrogantia, quæ nos miserrimos ac infœlicissimos efficiunt. IVD. Non uideret beatus, si hisce tempestatibus quateretur, quibus nos. CH. Hæc quæ posuimus omnia si uera sunt, si maxime rationi consona, & ingenijs rectè de diuina illa natura statuentibus, quomodo animi uestri ad Thalmudi blasphemias atque impietates,

non

A non cohorrescunt, in quo libro describitur Deus propemodũ mise-
rior homine, dolens, flens, lachrymãs, pœnitẽs, afflictãs se, iratus, sæ
uus. pœnitet propter mala Israëlis, & lachrymatũ semel quot idie. An
non ipse sciebat ea euentura? & si sciebat se tantũ doliturũ, cur permit
tebat? quæ erat ignorantia, si nesciebat? uel imprudentia, si nõ norat
modũ euitandi? uel impotentia, si ultro in eam se miseriã conijciebat,
modo præsenti animi impotentiæ obsequeretur? Et iracundus est
Deus, semel quotidie irascitur, quum galli crista expallescit: quia le-
gitur apud Iob, Quis dedit gallo intelligentiam? Qualis est autem sa-
pientia, quotidie aliquid legere in Thalmud tanquã discipulũ, nem-
pe primis quattuor horis diei: & quum Hierosolymis templum fuit
euersum, non remanserunt Deo nisi tres cubiti soli, aut quattuor, ubi
sederet lecturus in Thalmudo. Ergo uel rabini qui Thalmud confla
runt, sapientiores sunt Deo: uel Deus obliuiosus est, qui non recorda
tur, quæ ipse illis inspirarit. Additis Deo inuidentiam & metum, ut
quum reliquit foramen ad septentrionẽ ad experimentũ diuinitatis,
si quis alius se Deum esse iactaret, ut iuberet lacunã illã implere, Quid
referam uos Deum dicere mentitũ, & peccasse, quòd lunã minorem
fecisset sole? Descẽdit eadẽ cæcitatis procacitas ad angelos, ad cœlos,
& lunam facitis calumniã de sole ad Deum detulisse, unde sit lumine
B diminuta. Tum de Adam, quòd fuerit geminæ naturæ, & quòd rem
habuerit cum omnibus animãtibus: quòd uero nullum esset ingenio
suo satis aptum, creatam esse fœminam. de zelotypia corui aduersus
Noam in archa, quæ portẽta uos nõ pudet in literas sacratas mittere,
me in hac dissertatione pudet referre. Et trãseo nugas plusquam pue-
riles, ut de cõuiuio omniũ circumcisorũ, quæ omnia breuiter percur
ro: nam tibi sunt multo quàm mihi notiora. tum historias & rerũ nar
rationes nõ solum apertissime mẽdaces, sed ineptissime ac stultissime
narratas: uelut de Og rege Bassan, de Tito Vespasiano, deq; excidio
Hierosolymorum. & ad hæc adeò ridicula nõ ueremini detorquere
maiestatem sanctarũ literarũ. Cõgeritis loca ex Iob, Esaia, Psalmis, &
quæ sancti homines per metaphorã, ut mos tum erat loquẽdi, ad spi-
ritalem referebant intelligentiã, uos in cœnum carnalitatis impie atq;
impudenter detruditis. quæ ne pueris quidẽ aut uetulis possent per-
suaderi, nisi cõsuetudo & affectus recto iudicio officeret. Et hæc non
docẽt cerdones, aut culinarij, aut fex uulgi, quod uix esset tolerabile:
sed proceres & rabini, ingenti supercilio atq; arrogãtia, de qua nemo
possit satis loqui pro indignitate rei. Fuerunt enim inter uos rabini,
quos in ueneratione atq; admiratione habetis, fatui, temerarij, impu-
dentiæ proiectissimæ, qui auxerunt impietatem & tenebras uestras,
blasphemi in patriarchas, in prophetas, in sanctos omnes, in legem,
in Deũ ipsum. alij tradiderũt prophetas mẽtitos, alij se audiuisse Deũ

plorantem. alius uidit eum affligtantem se, quòd iurarit se nociturum A
Israëli, & quærentem à suo iureiurãdo absolutionẽ. alius se ait adeò iu
stum & sanctum esse, ut posset in die iudicij diuini liberare mortales
omnes, qui post se essent nati. quòd si unà iungeret Ionathan Vziel,
possent genus humanũ uniuersum seruare ab Adam usq; ad postre-
mum hominẽ. Esset'ne inuenire furiosos, mente captos in uinculis,
quibus in uiolẽtia furoris talia uenirent in mentẽ? qualia hæc uident
tibi? IVD. Per Deum pudenda. CH. Vide quid facit affectus, &
quantopere iudiciũ inflectat. nullus est Iudæus, qui quum hæc audit,
in synagoga in calore illo animi, in flãma odij aduersus IESVM &
Christianos, à q̃ sacrificia uestra omnia auspicamini, non suspiciat &
adoret. eadẽ si ardore illo refrigerato foris audiat, suffundet rubore,
quòd eiusmodi recipiat & approbet. Profectò si quid haberetis men
tis ac iudicij, si quid in priscis scriptòribus legissetis, si ingeniũ habe-
retis in re aliqua sublimi & prę̃stãti uersatum & excultũ, is unus liber
Thalmudi satis esset ad animos uestros à iudaismo auertendos, & à
doctrina & fide uestrorum rabinorũ. Sed uos ad omnia estis cæci &
surdi, præterq; ad quæstũ pecuniæ. Leuior mihi & expeditior esset
cum gẽtili cõcertatio. adferũt hi ad disceptationẽ ingeniũ, iudiciũ, co
gnitionem rerũ uariarũ, omnisq; memorię antiquitatis notitiã, atten
tionem animi ac moderationẽ. uos nihil nisi obstinatã pertinaciam, B
ignorantiã uniuersorũ, & rabiẽ cuncta damnãdi. IVD. Omitte ista
quæso odiosa, & ad institutũ reuertere. CH. Colligamus ergo nos
ipsos. Est æternus Deus, immẽsæ potestatis, sapiẽtiæ, bonitatis, sibi
per se sufficiens, bonisq; uniuersis ex se cumulatissimus, atque hac de
caussa summe beatus: maior deniq; & melior per omnia, q̃ uel cogi-
tari ab humano possit animo. Si optimus est, nemini inuidet: nec est
caussa cur inuideat, si potẽtissimus, & cuius uolũtati nihil potest obsi
stere, obtẽperant cœli ac terra. mitissimus est igit, & mansuetissimus.
Quòd si est optimus, uult benefacere omnibus: & quia potest & uult,
profectò benefacit ijs omnibus qui se illius beneficijs nõ subtrahũt. li
beralis est, igit & mitissimus. Quę omnia nõ ut de homine dicunt ali
quo, sed de natura infinita infinitè, nõ admistione cõtrarij cuiusquã,
ut in nobis, sed pura sunt illic omnia, nec aliusmodi esse possunt. non
enim optimus est Deus, ut homo, in quẽ aliquid incidit maliciæ, uel
potest incidere. pura sunt in illo omnia, & perfectissima. talia fuerũt
ab æternitate, talia perseuerabũt seculis interminabilibus. an nõ talis
uidetur tibi infinita illa & suprema natura? IVD. Ita profectò. CH.
Nec aliud est dignũ de illa uel sentiri, uel cogitari, uel existimari. IVD.
Mea quidẽ sentẽtia nefas esset inexpiabile, aliter de illo cogitare. CH.
Planè grãde nefas. Sed nec te rem credas maximã præstare, quòd ita
de Deo sentias, ut par est. fecerũt hoc idem nõ pauci de gẽtibus, quo-
rum

A rum patribus nec erat Deus locutus, ut uobis, nec legē tulerat. IVD. Atqui rés est mihi utiq; nō parua, ut sunt pleriq; nostrum in hac de diuinæ substātiæ sentētia crassi, & nōnihil uti iam intelligo, si modo eloqui liceat, impij, ac in Deū blasphemi. CH. Atqui pietatis totius fundamentum primū & basis est, de Deo, uti dignū illo est, sentire: tum de homine: de quo quid existimes, peruelim audire. IVD. Quid existimarem aliud, quàm de animali infirmo & misero? quemadmodū Iob eum describit: Homo natus de muliere, breui uiuēs tempore, replet multis miserijs. CH. Etiā, sed aliquid maius esse ac præstabilius oportet, de quo idem uir Dei dicit: Etiā super hunc aperuisti oculos tuos, & me adduces in iudiciū tecum. & Dauid: Quum uideo cœlos tuos, opera digitorū tuorū, lunā & stellas, quæ tu es fabricatus: quid est homo quòd memor es eius, aut filius hominis quòd uisitas eum? Res est profectò excellētissima, cum qua Deus dignat̃ loqui, uersari, legem ei ferre, pactū & fœdus cum eo ferire. Cedò, ex quibus tandē partibus homo est compositus? an nō homo ex animo & corpore? IVD. Nemini hoc est dubitatū. CH. Corpus nónne caducū est, & mortale? IVD. Ita est planè. CH. Animus an nō sempiternus? IVD. Nondū id quidē satis inter nostros constat, propter dictū illud Solomonis in Ecclesiaste: Quia exitus est filiorū hominū sicut exitus bru-

B torum. CH. Totā ipsam sententiā mihi excute, & expēde diligētius, quæ altius repetita sic habet. Et uidi amplius sub sole, in loco iudicij impietas, & in loco iustitiæ iniquitas. quod quū ad rationis æquitatisq; normā reuocarem, intellexi nō esse diuinæ iustitiæ hæc ita præterire, sic cōfusa. itaq; iustum & impiū, quos humana censura nō distinguit, sed permiscet, Dominus ipse qui est iustissimus iudicabit: & ueniet tempus, quum de singulis rebus pronūciabitur iustū iudicium à iusto Deo. Interea uerò dedit Deus homines in uita hac similes brutis, ut qui rem oculis tantū corporis animaduertat, nihil existimet inter hominē & belluā interesse ortu, occasu, progressu, nec post mortē uidet spiritū filiorū hominū ad conditorē suum redire. cogitatio hæc tentatio est Domini, ut uideat an homo sic reputās supra beluā se eriget, an abijciet se in uoluptates corporis, & in curā solūmodo rerum præsentiū. Hic quidē uidetur mihi esse sensus loci illius. nam idē Solomon in eodē opere apertius, & quidē ubi se colligit, & loquitur iam sine personis & dialogismis: Et reuertet̃, inquit, puluis in terrā unde fuit, & spiritus reuertet̃ ad Deū, qui dedit illū. Itaq; de animæ immortalitate non quæro quid aliqui ex plebe uestra delyrent, sed quid ipse cum sanioribus uestrorū rabinorū sentias. IVD. Animos profectò nō interire cū corporibus, ex pietate nostra est. Nā in aduētu Messiæ resurgēt pij omnes, & in terra promissionis affluēt copijs bonorum omniū, uiuentq; tranquillissime, ac beatissime. CH. Quid mali, non etiam resurgent? IVD. Non omnes, sed quidā ex illis, ut sit iudicium

Domini, & uideāt mali beatitudinē bonorū, qua crucietur. quemad A
modum est in psalmis: Peccator uidebit, & irascetur. CH. Multa ui-
deo esse in ista opinione absurdissima & impia. Primum quòd Solo-
mon in Ecclesiaste, sicut dicebā modò, posteaq; uniuersa dixisset esse
confusa in hoc æuo & permista, ad postremū ait reseruari omnia ad
iudiciū Dei futurū, quod non posset esse uniuersale & æquū, si aliqui
malorū resurgerēt, nō omnes. & in psal. 62. Tu domine reddis cuiq;
iuxta opera sua. Quid uerò necesse est malorū aliquos reduci in uitā,
uidelicet ut spectatores sint fœlicitatis bonorū? an nō plurimi semper
erunt adhuc mali & profani, ritus impios sectantes, qui id uideant, si
quid hoc ad rē facit. Iam & malos istos, qui uiuēt Messiæ tēporibus,
qui persequentur pios, & illorū fœlicitate torquebūtur, quando iudi
cabit Dominus? Adde his, quòd si omnes qui aduentū Messiæ uestri
expectarunt, reuersuri sunt ad hanc lucem, ut fruātur uitæ bonis cum
Messia, quę Palæstina illos capiet, etiā si cōstipentur, ut fici aridæ, uel
uuæ passæ in fisco sparteo? quæ alimēta illis suffecerint? nec minus ca
peret mundus malos, si multi eorū redderētur uitæ. Age uero quid fa
cient boni in terra ꝓmissionis? IVD. Fruentur bonis. CH. Quibus
tandē bonis? IVD. Voluptatibus per uniuersum corpus, copijs rerū
omniū, auro, argēto, domibus, supellectile, & instrumēto domestico,
cibis, iucundissime sine ulla interpellatione per summā quietē & secu B
ritatē. CH. Atqui sancti & ꝓphetæ & optimo quisq; ingenio ac præ-
stantissimo, eiusmodi corporis uoluptates maxime sunt sēp asper-
nati: unde amplissimā assecuti sunt & laudē apud homines, & apud
Deū cōmendationē: ut Hieremias, Esaias, Heliseus, Daniel, & alij q̃
plurimi. Quòd si illa est hominis beatitudo, ꝑfectò Deus in hac uita
gustū eius aliquē charis illis suis prębuisset, ut sciret iam nūc q̄d essent
ab eo post fata expectaturi. Quæro aūt, an in illis hominib. qui bonis
eiusmodi fruenē cū Messia, mãsura'ne sit hæc naturæ cōditio, an peni
tus sint immutādi? IVD. Hæc eadē. CH. Ita uidetur. nā alioqui non
ducerētur ijs rebus, quibus nūc natura hæc nostra capit, ac delectat.
Si ergo ingeniū hoc idē in illis erit, necesse est ut exurgāt animorū mo
tus, in alijs arrogātię, in alijs inuidię, in alijs prauæ cupiditatis aut ira-
cundiæ, quæ interturbēt requiē illā & beatitudinē. IVD. Nō erit ita.
nā omnes erūt boni. CH. Quantūuis sint boni, nō erūt meliores q̃
Adā, cuius tamē probitas & recta ratio ab animi perturbatione uicta
& prostrata est. Age uero num nō existimas Messiæ temporibus fu-
turos aliq̄s in alijs sectis & religionibus, qui cū animi quiete maximis
uitæ huius bonis perfruātur? num nō & inter uos esse aliq̄s censes? isti
ergo fœlices sunt sine Messia. & aliæ res possunt dari homini, maxi-
mum illud q̄d uos per Messiā unicū assecuturos uos speratis. IVD.
Quid uos de CHRISTO uestro? nónne cōceditis posse seruari ali
quos, qui nihil de illo audierint? frustra ergo uenit. CH. Nihil hoc
habet

A habet cum eo, q̃d dicebã, cõmune. Nam qui seruatur, Dei munere ac ope seruat̃, qui Deus est CHRISTVS noster. ita q̃d nos colimus apertius, ille colit obscurius & tectius. quid simile habet in illis uitę copijs Messias uester? De fœlicitate autẽ bonorũ Esaias dicit, quòd nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor & cogitationes hominum ascendunt, quæ suis præparauit Dominus. Sunt'ne hæc corporalia, quę nec cogitatione possumus cõsequi? Sed Messias tamen iste uiuet ppetuò, an moriet̃ aliquãdo? IVD. Nostrorũ est sententia, moriturũ eum, sed progeniẽ illius ei fore persimilẽ, quæ in illis nos bonis tuebitũ ac cõseruabit, ad quæ Messias nos adduxerit. CH. Atqui in psalmo septuagesimo primo dicitur, annos illius per omnes generationes duraturos, ut in perpetuũ sedeat corã Domino. Quid uero obstat, q̃ minus & posteri illius sint etiã Messiæ? quandoquidẽ nõ parũ est parta semel bona cõseruare. Quòd si Messias morietur, nõ dubiũ est, quin sitis uos etiã tũ morituri. nõ enim meliore eritis cõditione, q̃ ille. IV. Nihil dubiũ. CH. Quæ ergo est fœlicitas hæc, diluta metu amittẽdi? Iam ergo & erũt illic cõnubia, & ortus ac interitus: quid attinebit mortuos in uitã reuocare, quũ progenies per generationẽ possit reparari? ut in hoc mũdi cursu? & de mortuis redibit eadẽ quæstio, & tota res eòdem recidet, ut inter uitã hanc & alterã illã sempiternã superflua sit

B illa resurrectio ad edendum ac bibendũ, ceu quis ex suaui & cõtinuo somno surgat de media nocte ad potandũ, ut rursum obdormiscat. Animus enim post hoc Messiæ regnũ nónne permanebit in omnem deinceps æternitatẽ? IV. Sic credunt multi nostrorũ rabinorũ. CH. Necesse est omnes id credere, quod est sacris literis aperte traditũ & explanatũ. In psalmis enim dicit̃, Iustos in perpetuũ uicturos, & preciosam esse in cõspectu Domini mortẽ sanctorũ eius, & mortem peccatorum pessimã. Cur hæc pessima, si nihil postea sequit̃? aut cur illa preciosa? Imò uilissima est, si nõ aliter iustus extinguitur, q̃ animal mutum, cuius nihil restat. Daniel quoq; 12. Et multi dormiẽtes in terræ puluere expergiscentur, hi ad uitã æternã, illi ad opprobriũ & cõtemptum sempiternũ. Baal item gentiliũ propheta, non delicias uitæ huius optat, sed, Moriatur (inquit) anima mea morte iustorum, & fiant nouissima mea horum similia. Postremò ex cõsideratione humanæ conditionis ac præstantiæ, tum diuinæ magnitudinis ac potẽtiæ satis declaratur, non in corporis huius commodis sitam esse beatitudinem, sed in eo quod in homine est potissimũ ac excellentissimũ, nẽpe in animo: & nõ in uitæ huius curriculo laborioso atq; ærumnoso, sed in bonis sempiternis: idq; magnitudinẽ illã & munificentiã Dei amicis suis dare pro pietate erga se, æquius est ac decentius. IVD. Nullum'ne præmiũ dabitur corpori, socio atq; administro laborũ animi? CH. Dabitur sanẽ. sed te ipsum uelim cõsultum, quale præmiũ dares corpori obsecundãti animo suo in omni ꝓbitate ac religione? Nónne

quod esset ei optimũ & optabilissimũ? IVD. Quid ni? CH. Perpẽde A
quœso, utrũ sit corpori melius esse, bibere, dormire in hac cõditione
uitæ uilissima ac miserabili, an solui iugo isto seruitutis, trãsire ad con
ditionem uitæ liberã sine afflictione morborũ, absq; necessitate edẽdi
& bibendi, ut se tueať? Quis est hominis sensu præditus, & animo ad
humanitatẽ informato atq; imbuto, qui nõ uideat hoc esse potius atq;
optabilius? Viuet igitur uitã beatiorem quàm ut cogitari posit, non
in cura & solicitudine uersabiť, quo prementibus hisce necessitatibus
satisfaciat, & expleat inanes semper uoluptates, sed tranquillissime &
suauissimo quodam sensu in æternitate sua perseuerabit, nõ amplius
mancipiũ animi sui, sed socium & compos fœlicitatis. Huic animi &
corporis beatitudini est'ne aliquid quod posit cõparari? sicut Esaias
scripsit, quod nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec assequi mens po
test, quæ Deus amicis suis præparauit. IVD. Nõ uideo quid possit
dici sublimius aut præstabilius. mihi uero præclare uidẽtur hæc dici
omnia, atq; etiã optabiliter. CH. Isthuc ergo maximũ est & excellen-
tissimum, q̊d homini dari à Deo potest munus. IVD. Ita uideť. CH.
Iam'ne intelligis, nihil tam cõuenire uel hominem à Deo beneficẽtis-
simo poscere, ac sperare, uel Deum amicis suis tanq̃ beneuolẽtiæ suæ
summũ ac absolutissimũ donũ promittere, atq; elargiri, q̃ uitã illã in
cœlis immortalẽ: & hoc est utroq;, tũ dante, tũ accipiẽte, dignũ. cæte- B
ra inferiora sunt multo & hominis dignitate, & maiestate Dei: haud
secus q̃ si quis à maximo & potẽtissimo principe pro ingentibus suis
erga illum meritis ac officijs, uel fiducia regalis munificẽtię fretus, cal
ceos aliq̊t poscat ueteres ac detritos: rex uero in eo cõcedẽdo munere
intentus esset atq; occupatus. Quid enim humana omnia uitæ huius
præ illa immortalitate sunt aliud, q̃ nobis ueteres calcei, aut panni ui-
lissimi, quę Deum promittere pro religionis præmio, uel hominẽ po
stulare, quid aliud est, q̃ & diuinã & suã dignitatẽ conculcare, atq; ha
bere pro nihilo? IVD. Repugnãt quidẽ nostri, & furenter reclamãt,
sed mihi certè isthuc fit probabilius. CH. Hæc ergo crebro apud ani
mum tuũ recole, reuolue, reputa. Nam si tenueris, maxima erit tibi ad
Christianismũ uia cõfecta. IVD. Teneo equidẽ, sed eam istã de Chri
stianismo uiã nondũ perspicio. CH. Faciã ut uideas. Nõne ponebať
nobis dudum, spiritũ esse Deum simplicissimũ, incorporeũ, nullius
omnino rei indiguũ: rerũ aũt uniuersarũ, quarũ cõditor est & guber
nator, potentẽ? IVD. Positũ est. CH. Quòd ergo ut ne uescaris por
co, néue linũ & lanã consuas præcipiat, quęro an referat ad utilitatem
aliquã & usum suũ? IV. Absit, ut ille his uel utať, uel indigeat. CH.
Quid porrò ad tuũ usum, illũ dico præstãtię tuę, hoc est animi ac men
tis tuæ immortali ac prope diuinæ cõgruentẽ & condignũ? Tu æter
nę beatitudini es cõditus, illuc tendis: illuc ut puenias, Deo te adiũgis
cultu & amore, quœso te, quid ad iter illius fœlicitatis uel esus porcinę
facit,

A facit, uel lana lino aſſuta, & alia quę ſunt in lege ueſtra eiuſmodi innumerabilia? Nam ſi è dignitate & decētia eſt tum magnitudinis & bonitatis Dei immenſæ ad beatitatē illam uocare, tum hominis ratione præditi, & ad immortalitatē facti, eam quærere ac ſectari, reliqua ſunt infra dignitatē. Iſta profectò quæ ad fœlicitatē illā nihil omnino pertinent, uilia atq; abiecta ſunt, & cura Dei præcipientis indigna. nimis enim hominē deijcitis, nedū Deum ipſum, ſi occupatū utrunq; in re tanta quāta eſt immortalis & ſempiterna beatitudo, Deum ut tradat, hominē ut accipiat, ad res reuocatis ac retrahitis à tanti boni cura alienas atq; abhorrentes, & quidē ſub ſpecie religionis, quæ uia eſt ad immortalitatē unica. Quòd ſi Deus tātus eſt, quantū eum exiſtimari fas iusq; eſt, non de rebus uiliſſimis aut ſuperuacaneis tradiderit uobis præcepta pietatis, ſed de maximis, & ſe & ueſtris animis qui immortales ſunt dignis. Hoc ſi ita eſt, apparet profectò illa omnia de ſue, de lepore, de cibis, de ueſtimētis, nō corporaliter eſſe accipiēda, ſed ſpiritaliter, non ad carnem, ſed ad mentē referenda: ita demū fiunt & Deo apta, & homini. IVD. Atqui utile eſt nō ueſci porco, ex cuius eſu fiunt homines leproſi. CH. Ridiculū prorſus. quaſi de eo quod corpori eſt utile, uel noxium, conſtituta ſint præcepta religionis ſummi Dei. Mitto diſputare de eſu porcinæ, quam Hippocrates, Galenus,

B & medici ſuper cæteras omnes cōmendāt: & alius eſt ſapor porcinæ in alijs regionibus, alia utilitas. quid de lepore, quid de alijs auibus & piſcibus? ſed prætereo hæc, quæ medicorum ſunt præſcribere. neq; enim tradebat uobis Deus rationē uictus, ſed legē mētis, qua ipſum coleretis. Quid dicā de oblationibus, de cæremonijs? quæ conſideret quis quantū uoluerit, & uertat omnem in partem, nullā rationē inueniet, cur ita potius prçceptū ſit quàm aliter: nec Deo ſunt accōmoda, nec animis noſtris ad probitatē conducūt, nec ad ualetudinē corporibus, nec in ullū uitæ uſum ualēt, niſi interpretatio altior & ſublimior ſpiritalis acceſſerit, quæ faciat bonis noſtris congruere, Deo & mentibus noſtris eſſe conſentanea, quæ antea ex craſſo literæ ſenſu nepueris quidem erant uel digna uel congruentia.

DE INTELLIGENTIA SACRARVM LITERARVM. 2

IVD. Atqui nolo ego in uerbis Domini mei inquirere, ſed obſeruare ea quæ ſcio mihi eſſe à Deo tradita: nec uolo rationē meā efficere menſurā & normā uerborū Dei, ſed ſubdo eam Deo. nam Deus eſt ſapientiſſimus: ego uero, ſicuti eſt in pſalmis, Vt iumentū factus ſum apud te. CH. Iſta tanta ſimulatione modeſtiæ uel ſocordi, uel uafra ac ſubdola (nam non ad modeſtiā ſpectat, ſed ad odium noſtri, uel ut torpori ingeniorum ueſtrorum in rebus præclaris indulgeatis) efficitis, ut dum timetis ne

aſpicitis illicita, nec aſpiciatis neceſſaria. Nullo modo poteſtis legere A
ſacras literas, quin adhibeatis mentẽ, & iudiciũ, & rationẽ tanq̃ ducẽ intelligentiæ. alioqui nõ eſſet legere, ſed ludere puerorum more, qui grandia trutinant uerba ſine ſenſu ullo. IVD. Nos ſeruamus ea ut iuſſa ſunt nobis, & tradita. nolumus interpretatione humana, diuina uerba quò nobis libitũ eſt detorquere. CH. Dictum ridiculũ, & eo magis, ſi ex animo diceretis, & non temporis gratia. Cur ergo apud maiores ueſtros fuerũt ſcribæ & phariſæi, qui legem enarrarent? cur deinceps tot rabini? ex quibus collectũ Thalmud: quorũ ſi interpretationes perſequi cœpero, fiet infinitũ. quiſq; uia ſua inſiſtit: & qui inter eos paulò ſunt ſaniores, chriſtianiſſant. Ergo inter uos ſacræ literæ admittũt ex iudicio ſapientũ enarrationẽ, ad nos non admittũt. num non ſentitis loqui uos ex animi libidine, nõ ex ratione? At uerò cuiuſmodi in lingua nõ uultis explanationẽ adhiberi? Primũ an non in ueſtra, ſicuti in quauis alia, uocabula ſunt rara & inuſitata, quæ nõ omnes capiunt? ea uero an nõ egent explicatione? Iam loquẽdi formulæ obſcuræ, iam diſtinctio, & interpũctio. quid, quòd olim carebatis uocalibus, in quarũ loca ſucceſſerũt punctula. tanta ambiguitas, & tam breuis trãſitus ad ſignificationes uerborũ diuerſiſſimas, notula una uel elemẽto addito, detracto, inuerſo. quid orationis cõciſio, & infantia? adde his translationes tam crebras, adde ænigmata: quæ ſi ſunt B
in lingua ulla, maxime in ueſtra. quo fit, ut nulli ferè duo Hebræi in ſenſu ſacrarũ literarũ paululũ obſcuro cõſentiant. Hæc omnia ſimpliciter ſunt recipienda, & nudè, explanatione quacunq; ac declaratione detracta & reiecta? Quid autẽ illa figurata? quæ ſi ſimpliciter, & naturaliter, & ſine tropo intelligãtur, nihil ſit nõ modo abſurdius, ſed nec magis impiũ, nec cauſſa pluriũ errorũ & maiorũ. Faciamus, inquit, hominem ad imaginẽ & ſimilitudinẽ noſtrã. Habet'ne Deus imaginem hominis ſimilem? Brachiũ, oculus, auris, digitus, cor, ira, pœnitentia, labor Domini, quòties in ſacris literis occurrunt, intelligemus iſthæc omnia ſimpliciter, naturaliter, ſine figura? IVD. Omnia illa ſunt per translationẽ intelligẽda. CH. Ita eſt planè, & hoc ſolũ uolebã ex te audire. ergo eſt opus ſanctis literis explanatione aliqua. IVD. Ita planè uerborũ, non ſenſorũ. CH. Ex quibus uero cõſtant ſenſa, niſi ex uerbis? Quid autẽ, an nõ in ſenſu eſt obſcuritas pleriſq; in locis? ut in illo ipſo, Faciamus hominẽ ad imaginẽ & ſimilitudinẽ noſtrã? &, Pœnitet me feciſſe hominẽ, Laborare me feciſtis in ueſtris excogitatis, Feſſus ſum, & alia, quæ in Deũ nullo modo poſſunt cõpetere: gladius Domini, arcus Domini, ſagittę Domini. an etiã gladiũ habet Deus omnipotẽs, & arcũ, & pharetrã cũ ſagittis, ut Cupido gẽtiliũ? Quòd ſi brachiũ Domini p translationẽ dicit de eius potẽtia, & oculus de ſciẽtia rerũ uniuerſarũ, & gladius de iuſtitia & ultione, quî ſcis

A an etiam quum uetaris uesci porco, porcus pro immũdicie sumatur, sicut leo pro atroci, lupus pro uoratore? IVD. Non sumitur. CH. Qui scis? quæ norma distinguet hæc? IVD. Magistri sunt qui docẽt. CH. Magistri isti nónne docẽt adiuti ratione, iudicio, doctrina, quæ ratione elicitur? IVD. Etiam. CH. Sensim ad me deflectis. hæc ipsa erit dux in sacris literis intelligendis. IVD. Atqui debet ratio nostra subdita esse rationi diuinæ. CH. Etiã profectò, dum de ratione diuina constat, deq; eius sensu. Sed interea dum non constat, non habemus aliam seu intelligendi uiam, seu normã, quàm mentem nostram. IVD. Vin tu ergo rationem tuam mensuram rationis diuinæ facere? CH. Absit. nolo ut ratio mea plus ualeat apud me, quàm ratio Dei. Sed in omni præcepto considerantur duo, intelligentia & caussa. ut, Diliges inimicum tuum: quid sit diligere, & quis inimicus, si Deus disserte non explanauerit, ratio me mea docebit. cur uero diligam, & cur mihi præcipitur, non inquiram. IVD. Atqui ego tanto melior atq; obsequentior, qui pareo ijs quæ non intelligo, nec inquiro in rationẽ Dei. CH. Quomodo ergo scis te Deo obtemperare, si nõ intelligis, & ratio repugnat esse à Deo? Age enim si dicat tibi Deus, nunc esse medium noctis, oculi uero tui uident esse medium diei, quid facies? IVD. Non credã esse Deum, qui id dicat. CH. Fac constare tibi non

B minus, quàm constat Deum dedisse legem uobis per Mosen. IVD. Quæram ex eo dicti sui intelligentiam, sensum, mentem. CH. Fac recessisse statim, sicut data lege, ne sit amplius facultas conueniendi. IVD. In angustias me redigis. CH. Age uero, quum dicitur tibi uerbis Dei, Populus hic in tenebris ambulat, quid intelligis? an ambulare illos in nocte obscura sine lucernis & facibus? IVD. Nihil tale, sed cæcitatem & ignorantiã mentis. CH. Sic illud intelligas par est, esse mediã noctem, tenebras uersari in animis densissimas. IVD. Quid ni? CH. Quis te id docet? IVD. Video quò me adegeris, ratio. CH. Hæc est ergo doctrix, hæc uia, index, canon. Id autem minus eris admiratus, si scias quid sit ratio nostra. IVD. Quid tandem est? CH. Radius quidam immensæ illius diuinæ lucis deriuatus in nos, caq; de caussa quo hic radius purior est & copiosior, hoc conformior fonti suo: & quo conformior, hoc ad ueritatem propinquior. ita mens exercitata & exculta rectè institutione altius se attollit, quàm deiecta & torpens. atque eo magis, si affulgeat aliquid diuinæ lucis, quæ se per uniuersum genus humanum spargit. sicut in Psalmo dicitur, Qui docet hominem scientiam. qua scientia bene usi multi extra Israëlem ad fauorem Dei peruenerũt, sicut Iob, & princeps omniũ Abraam. IVD. Atqui uetant sacræ literæ, ne quid uel addatur, uel detrahatur uerbis Dei, ut in Deuteron. & Prouerb. & Esaia. CH. Cur ergo Thalmuth auxit præcepta ad numerũ 117, quæ seruatis accuratius,

quàm

quàm diuina illa expressa in lege? IVD. Et uos quid fecistis? an non A
ad Euangelium adiecistis quàm plurima? CH. Multo diuersa est nostra caussa, neque nunc id agimus. de illa enim, quum uoles, nunc de uestris pergamus dicere, sicut instituimus. Nos quidē fatemur, mente, & iudicio, & ratione opus esse ad nostra intelligenda atque inuestiganda, quemadmodum ad res alias omnium artium & disciplinarum quascunque. Expende porrò uerba ipsa legis uestræ: Non addetis, ne'ue detrahetis ad uerba hæc. interpretatio uero & declaratio dicti alicuius nihil addit, nihil detrahit, nec sensum mutat, sed explanat, & intelligentiam obscuritate oppressam profert in lucem, quo melius quod iussus es facere exequaris. Si quis enim dicat, tege caput galero, ignoret alter quid sit galerus, si ego id explico, uideor ne tibi apponere aliquid præcepto, uel auferre, & non potius præceptum clarius reddere, & ad obeundum expeditius? Si quis dicat prodiui in uoluptates ac libidines filio, ne fias porcus: explano ego, ne fias sordidus, obscœnus, immundus: non muto consilium, sed efficio, ut possit prodesse exposita intelligentia. Deus enim, qui populo uestro dedit legem per Mosen, & nobis gratiam suam per filium suum, idem dedit homini mentem, & opus mentis præcipuum rationem. Itaque præcepta sua quū dicat ea menti (loquitur enim ad cor) uult ut mens non examinet atque expendat mensura suæ intelligentiæ, sed ut intel B
ligentia tanquam manu porrecta accipiat, ratione recolat, meditetur, tractet, uerset, & in opus quum usus poscit transferat. Quoties ipsæ uestræ sacræ literæ uos coarguūt, quòd capite in terram deiecto more pecudum, non uultis mentes ad intellectum diuinorum præceptorum attollere? quod uelut conquerens Dei nomine ac persona dicit Dauid: Intellectum tibi dabo, & instruam te in uia hac qua gradieris, & firmabo super te oculos meos. Quoties Deus & sancti eius prophetæ intelligentiam suorum dictorum in uobis desiderant, & conqueruntur de uobis, quòd oculis quidem uidetis, & auribus auditis, intelligentia tamen caretis eorum quæ oculis & auribus non percipiuntur, sed sola mentis agitatione atque exercitatione? Id si quando aliàs, hoc certe tempore maxime in uos competit. Dominus per Esaiā dicit: Propterea captiuus ductus est populus meus, quòd non haberet scientiam: & populus gloriosus eius, populus famelicus: & multitudo eius, populus aridus siti. & per Oseam 4. Succisus est populus meus, quia est absque scientia: quia tu sacerdos scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi. Quanti uerò facienda sit scientia atque intelligentia sacrorum oraculorum, per Hieremiam Dominus demonstrat, qui magni muneris loco promittit: Dabo uobis pastores iuxta cor meum, & pascent uos scientia & intellectu. & quidem de tempore Messiæ hoc dicitur. prius enim dixerat: Conuertimini

A timini filij rebelles, dixit Dominus, quia ego dominatus sum uobis, & assumam uos unum de ciuitate, & duos de familia, & introducam uos in Sion. An non affirmatis uos futurũ iuxta Esaiæ & Hieremiæ uaticinia, ut in aduentu Messiæ omnes sint docti à Deo, nec proximus necesse habeat proximo suo dicere, doce me. Omnes enim cognoscent Dominum, à maximo ad minimum. Ergo interea dum ille uenit, hac doctrina mutua & intelligentia caretis. quomodo illius particulam potestis aliquam aliter consequi, quàm ductu rationis? quæ quum sit hominis maximum in hac uita bonum, profectò si cui est usui tributa à Deo, non tam ad cibum aut potum, ad tegumenta & ædificia paranda pertinet, quàm ad scrutationem inuentionemq́ rerum maximarũ & excellentissimarum. Quorsum enim datur optimum instrumentũ, nisi ad optima? Quid uero est inter res præstantes religione præstabilius? Huc ergo ratio, uis, claritas est humanæ mentis applicanda & accommodanda, ut illud probe intelligamus, quod intelligi exerceriq́ tantopere nostra refert. Quid dicam, quòd prophetæ ipsi uisiones suas uix intelligunt? Daniel enim ait: Et audiui, & non intellexi, & dixi, Domine quid in nouissimo horum? & dixit, Vade Daniel, quia clausa sunt & signata uerba usque ad tempus finis. Nónne inter uos alij alijs plus ualent ingenio, plus iudicio, studio,

B industria, diligentia? quos uos tanquam magistros & doctores aliorũ recipitis: & quæ omnes in synagogis uestris de lege Domini auditis, illi interpretantur, explanant, & iudicio uestro lucem obscuritati adferũt. IVD. Vera sunt hæc omnia. Sed quorsum pertinent? CH. Ad rem maximam, ut ratione & explanatione uerisimili adhibita legantur, tractenturq́ sacræ literæ, nõ rudi illa intelligentia uerborum, qua nihil potest fieri absurdius. Et hæc fuit caussa cur nec uos, nec patres uestri agnoscitis Messiam, quia non uultis erigere uos ad considerationem rationis spiritalis, sed hærere crassitiæ literæ puerilis ac ineptæ, cõtra id quod decet hominẽ ac Deum. Quod si tantum malum patribus olim uestris accidit cæcitate uolũtaria, quum adhuc obtinerent Hierosolymas, & haberẽt peritiam legis, & doctores, qui dies ac noctes in scrutatione sanctarum literarum uersabantur, in patrijs sedibus, præsentibus ac integris tribubus, quid fiet uobis in isto exilio dispersis tribubus, ac penè extinctis, in ignorantia quę uos premit, imò opprimit? præsertim quòd post IESVM CHRISTVM, & Hierosolymorum excidium, non dederũt operam Rabini uestri, ut explanarent sacros libros, & dilucidiores traderent legentibus, sed ut omnia detorquerent ne quadrarent in IESVM. is fuit scopus interpretationũ ac declarationũ omniũ. Quòd si in hoc unum operam suam impenderũt, ut dictis per se obscuris caliginẽ atq́ obscuritatem offunderent, cogita tu quantas effecerũt illas tenebras, quàm deflexerunt

runt quæ erant recta, & quæ explicata intricarunt? præsertim quòd A
exoleuit paulatim inter uos lectio sanctarum literarū, illas tanquam rem uetustate exanguem & languidam reliquistis, amplexi enarrationes, commenta & somnia uestrorū rabinorum, ex quibus conflatum est Thalmud, quod maioris esse apud uos authoritatis cœpit, quàm ipsa Dei oracula. Et inter cætera ignorantiæ ac maliciæ uestræ inuenta illud est unum, nullum esse locum in mysticis literis, qui non possit septuaginta modis exponi. Accessit tantis demētijs authoritas rabini Solomonis Galli, hominis non solum stulti, sed etiam furiosi, qui interpretatiunculis partim impijs, partim ridiculis libros omnes sacros fœdauit. & aiunt uestri, non posse illos intelligi sine huius explanatione. Hæc quum scias esse uera omnia, quo ore audes à me poscere ac exigere, ut ex dictis sanctarum literarum sine ulla interpretatione, sine coniectura uerisimili, seposita ratione omni, cuincā ea quæ proposui? Si ergo meministi te esse hominem, ad mentem debes reuocare tua omnia, quæ est optima & præcipua tui pars, & ex qua sola omnia in homine nascūtur bona & mala. Si recte sentitis de Deo, ad spiritalem intelligentiam debes attollere eius uerba, non ad carnalem ruditatem, ac crassiciem. quanto esset pulchrior, & magnificentior, perscrutatio mysteriorum sanctarum literarum ad sensum excelsum & cœlestem, in quo ipsa inquisitio cum admirabili delectatione B
ac fructu pasceret animos? Quòd si uir sapiens, aut matrona casta aliquid dicat uel humile uel ineptum, uel subobscœnum, denique sua dignitate inferius, iniuriam nos illi remur facere, nisi id ad saniorem altioremque sensum transferamus: quod & uos facitis in Canticis Solomonis, sicuti par est. quàm id cōgruentius est in ijs agere quæ à Deo ipso dicūtur? Græci Homerum suum, quòd tanti facerent, à fabellis & rebus leuiculis ad grauissimas sententias traduxerūt, ut redderent admirabiliorem, & ostenderēt iure ab se amari ac suspici. uos parem uenerationē diuinis uerbis negatis, in quibus quæ per metaphoram sunt dicta, accipitis ad literam, & simplicem intellectum: imò detruditis in cœnum. sicuti quod est apud Micheam, Deponet iniquitates nostras, & proijciet in profundum maris: id uos re uera putatis futurum, deque eo celebratis festum mense Septembri. Et quia dicit psalmus, Omnia mea ossa dicent, Domine quis similis tibi? concutitis totum corpus in quadā solennitate festi. Philo Iudæus in libro de Contemplatione, acumen Christianorum in intelligētia scripturarum uehementer cōmendat, atque admiratur: quas beneficio apostolorum melius intellexerunt Iudæi, qui illis temporibus uixerunt, nondum confictis absurditatibus Thalmudicis.

QVO-

A QVOMODO DISPVTANDVM. 3

IVD. Vehementer probatur mihi istud uelut proludium sermonis nostri, quem una ex caussa mancum fore atque impeditũ timeo. CH. Qua tandem? IVD. Quia uideo te à cognitione linguæ Hebraicæ inermem. CH. Quid tum? IVD. Quomodo poteris citare loca ex sacris literis, quę lingua sunt Hebræa conscriptę, & cõsignatæ? CH. Faciam quod solent homines, qui per nationes alienas peregrinantur, ut secum aliquos ducant interpretes, qui & ipsorum & aliorũ linguas norint. illi eis hoc præstant, ut ex ignorantia sermonum illarum gentium nihil incõmodi accipiant. IVD. Ita est planè. sed nescio quo pacto si tu me non intelligas, ægre inter nos poterit uel contractio uel communicatio procedere. CH. Non est id quidem dubium. sed interpretationis beneficio fit, ut nihil sit in intelligentia uerborum impedimenti. ut si tu de barbaro quopiam uel sericum, uel aromata empturus, roges quanti? ille uerò lingua sua dicat, piper octo denarijs in libras singulas: interpres tibi id tua lingua referat, preciumq́ue uideatur tibi immodicum, & liceare denarijs quinq́ue aut sex, erit'ne de intelligẽtia cõtrouersia, an de re ipsa? IVD. De re, non de sensu uerborum. CH. Ad eundem modum, quum citandi erunt sacri libri, asciscam mihi interpretes doctissimos quosque, & diligentissimos in scrutatione sermonis uestri,
B quantum quidem ego assequi potero. nam neq́ue hoc iudicare rite potest, nisi in eo ipso eruditus. IVD. Isthuc quidẽ probe. sed quos tandem scies tu esse peritos linguæ nostræ, cuius ipse es ignarus, in tantis præsertim illius obscuritatibus, ac difficultatibus, quæ senes etiam & ueteranos illius magistros plerunque irretiunt ac confundunt? CH. Tu quidem obscuritates uocas sanctorum librorum, ego uerò tenebras, & obscuram noctem. non animaduertisti quàm occurrãt in eis passim loca dura, difficilia, intricata dicta, obliqua, ambigua, ad uarios & diuersos sensus flexibilia? unde inter rabinos uestros tantam uides discordiam, tot controuersias, tot discrepantes sententias, imò repugnantes, maximeq́ue cõtrarias. IVD. Equidem aduerti animum quandoq́ue, & miratus sum nostros hæc non cogitare. CH. In uia igitur tam ardua, difficili, obliqua, uaria, cœlo obscurissimo, quomodo censes esse ingrediendum? IVD. Nimirum face aliqua prælucente, & duce præeunte. CH. Planè uideris mihi respondisse, ut homo bene uersatus in usu uitæ communis. Quale uerò uideretur tibi, si tenebris adderemus tenebras? IVD. Conducibile hoc quidem, si uelis longius aberrare. CH. Ergo quũ ea uia incedimus tam tenebricosa, auferendæ sunt procul animorum tenebræ, ira, odium, inuidia, arrogantia, pertinacia, quæ etiã rebus dilucidissimis, atq́ue in ipso meridie tetram caliginẽ densasq́ue tenebras offunderet. Hæc in primis necesse

est iubeamus conquiescere, imò abesse quàm longissime, dum de san ctis oraculis disserimus. Nec incendaris animo, quòd Christianus ali quid dicat contra receptas uobis opiniones, contra uestrorum rabi norum dogmata. si non lubet statim assentiri, neque id ego abs te exi go: at sustine te paulisper, & audi æquo animo, ut possis expendere, quid sit quod dicatur, & quale. IVD. Video summota impedimen ta, quæ nam nunc adiumenta adfers? CH. Nempe de luce ac duce loqueris. IVD. Etiam, de his ipsis. CH. Lux & dux, quando uerba ipsa non sufficiūt, erit nobis illa, quam dudum dicebam accensam in nostris pectoribus ex diuino illo & sempiterno igne rationem, siue examen iudicij. Hanc dedit nobis Deus pro ingenti munere ducē ac lucem actionū omniū uitæ. & in rebus perplexis, intricatis, obscuris, arduis, difficillimis aliam rem ullam esse inter nos non reperio, qua possimus pro luce & duce uti, quàm rationē uel nostrā, uel alienam: & in aliena quoque nostra est opus. neque enim aliena nobis persuade bit, nisi cōgruat cum nostra. IVD. Nostros quidē homines, ut sunt in rebus eiusmodi duri atque inexorabiles, haud sanè experireris in istis quæ postulas ualde cōmodos. sed mihi tamen uidentur ista quæ po suisti æqua in primis, & ad ueri inuestigationem apta & cōducibilia. CH. Planè est ita. nam quis, malùm, furor est, in dicto obscuro & dif ficili dicere, ego sic intelligo, nullā adferre aliam intelligentiā? Exquisi tio, expensio, ratio, nugæ, blasphemiæ, impietas. Si tam uos Deus formauit homines quàm nos, si uestra (ut uultis) meliora sunt quàm nostra, si ratio ipsa recta est, & æqua, nempe à Deo nobis indita tan quam re præstantissima, & diuina, quid quæso caussæ est, cur suspi cemini rationem potius à nobis stare, quàm à uobis? imò tanto plus caussam uestram adiuuabit, quanto & ea est melior, uerior, sanctior: & ratio eisdem qualitatibus prædita applicabit se, uidelicet ratio ad similem sibi naturam, eamque amplexabitur, tuebitur, souebit.

DE FINE AC PRAEMIIS LEGIS. 4

Redeamus igitur, si placet, ad propositum. IVD. Redea mus. CH. Via ergo ad Christianismum certissima atque expeditissima, ut dicebā, hæc est, hominem à Deo opta re, quod sit excellēti suæ naturæ & sublimibus desiderijs conueniens, & sperare ab illo, deque illo se accepturum cōfidere id mu nus, quod magnitudine & potentia illius cōdignum sit: nempe à fœ licissimo fœlicitatem, ab immortali immortalitatē. quibus rebus dua bus fictus, appositus, natus est homo. in quo & animus ratione est or natus, & uoluntas capacissima. quæque nullis possit rebus cōditis im pleri, solo Deo acquiescit, & cuius natura atque essentia sempiterna est durationi apta. IVD. Cur non hæc apertis eloquebatur uerbis? cur semper

A semper terrena promittuntur in lege? CH. Quia loquebatur pueris rudibus, nondũ capacibus rerum cœlestiũ. & ita uestra lex in cortice puerilis est, intus latet nucleus spiritus, quem CHRISTVS protulit ac ostendit mundo. Pueros enim ad literas primaq; illa formandorũ morũ exercitamẽta, non allicimus ostendendo opes, decus, & ampla illa quæ uirtutẽ sequuntur præmia: sed pyro aliquo, aut panis crusta mellita, aut pollicẽdo calceos elegãtes. ita uos allicebamini ad culturã legis, rebus sensui expositis: nos uero CHRISTVS assuefecit æternitatem beatitudinis intelligere, cupere, sperare. IVD. Promittitur corporalis res, & temporaria, quomodo igitur res spiritalis rependitur, & sempiterna? CH. Quia & puero laganũ pro studioso labore proponitur, per quem laborem grande postea decus & magnæ opes comparãtur. Adducit Deus pater indulgẽtissimus & sapientissimus homines corporeis rebus assuefactos, promissione illarum, ut postea id largiatur, quod uix essent ipsi ausi optare. IVD. Id si ita est, quid caussæ est quo minus aperte dixerit? CH. Non est ea dubitatio ingenio tuo digna. nam si ei qui supra sensus & res corporales se nõ erigit, de spiritalitate dicatur, quid aliud fuerit quàm semoto colore quo alliciebãtur sensus, fructum omnẽ sermonis perdere? mens illa nondũ capit: detractis autem ijs quibus tenebantur sensus, nihil superest iam

B quo res nitatur, ita cõcidat per se ipsa necesse est. Si tu quum pusioni tuo pyra & laganum ostendis, ut itet ad ludũ literariũ, pariter de opibus, de uirtute, deq; ingenti uirtutis præmio facias mentionem, quid profeceris aliud, quàm ut parua cõtemnat, & magna nõ assequatur? ita confundas omnia, nec ille quod tu cupis efficiat: quia nec grãdia intelligit, & parua iam pro nihilo habet. Ita si uobis spiritaliter esset locutus Dominus, excæcasset uestros oculos, uelut prolata luce fulgẽtissima. ideo dixistis Mosi, Ne loquatur nobis Dominus, loquere tu. & in eius signũ uelũ faciei suæ prætendit Moses, in quam faciẽ radijs fulgentem intẽdere oculi uestri non ualebãt. Auscultate Esaiã manifestis uerbis de uobis testantẽ: Quem docebit, inquit, scientiã, & quẽ intelligere faciet quod audiuit, ut pueri sunt ablactati à lacte, auulsi ab uberibus. Nã ut mos est pueris, datur eis præceptũ post pręceptũ, præceptum post pręceptũ, linea post lineã, linea post lineã, parũ ibi, parum ibi, quia balbutientibus labijs & lingua altera loquetur propheta ad populũ istũ. Hactenus Esaias. Si proponebanẽ uobis rudia & crassa, quia spiritaliũ nõ eratis capaces, quæ ratio fuisset enunciãdi spiritalia? IVD. Nullus'ne tandẽ erat tum capax, omnes erãt pueri? etiã Moses, etiã Dauid, Helias, Heliseus, & alij prophetæ? CH. Erãt quidẽ in illo populo nonnulli, qui aliquid spiritalius de Deo, uti par est, saperent: sed populus tamen nihil supra sensus assurgebat. quod ostenderunt in deserto, quando in tanta multitudine nemo inuentus est idoneus,

qui loqueretur cum Deo, præter Mosen. ille autem, ac prophetę, qui A
erant sapientiores, quibusq́ue se apertius communicabat numen, altius intuebantur quàm populus: de qua scientia dicit Dauid, Incerta & occulta sapientiæ tuæ docuisti me. & in alio psalmo: Retege oculos meos, & cōsiderabo mirabilia de lege tua. & in eodē psalmo: Super senes intellexi, quia mandata tua dilexi, & ad ueram legis custodiā da mihi intellectum, & custodiā legem tuam, & custodiam toto corde. Et quum Esaias dicat, daturum Dominum sperantibus ea quæ solus scit ipse Deus, humanū uero oculum nunquam uidisse: nō dubium est, quin nōnulli de tantis illis bonis & cogitarint, & bene sperarint. Sed quū uobis loquebātur sapientes illi, planè uerbis & sermone suo toto demonstrabant uos esse pueros. puerilia promittunt pro executione diuinarum præceptionum, & ea dicunt de Deo tam crassa, tam absurda, ut uos intelligatis, quæ saniores philosophi gentiū erubuissent dicere: omnia humana membra, omnes affectiones ac miserias nostras Deo tribuunt. nōnne hoc est ad pueros uerba facere?

DE ABROGATIONE LEGIS. 5.

IVD. Vt fatear peccare nostros in legis intelligētia, certe uos multo peccatis grauius, qui legem hanc nō seruatis, quū esse à Deo datā confiteamini. CH. Quia lex ea erat temporaria usq́ue ad Messiæ aduentū, qui illā pręsentia & B
doctrina sua illustratam sustulit, reposita alia multo excellētiore, magisq́ue & ad hominis excellentiā accōmoda, & ad Dei maiestatē. IVD. Atqui lex hæc nostra sæpenumero à Deo ipso æterno nominatur & fœdus perpetuum, & pactum sempiternū, quasi nunquā finiendū. CH. Magis tu mihi argumentū istud obijcis, uel perturbādi mei gratia, qui ignarus sum uestræ linguæ, uel ut tu mihi elabaris, quàm ut ualidū esse arbitrere. neq́ue enim potes tu ignorare id, de q̄ uideo inter omnes cōstare, qui quidē hebraicè norint, uocē illam Adolam, quod nostri aliàs in æternū, aliàs in sempiternū, aliàs in seculū uertūt, non simpliciter dici de tempore, cuius finis sit nullus, sed uel de lōga duratione, uel indefinita, uel de eo q̄d cōtinenter duraturū est sine interpolatione: cuiusmodi sunt itē apud Latinos & Græcos, perpetuū, perenne, iuge, infinitū, de quo multa sunt in sacris literis exēpla, ut Exodi 21. Seruiet ei in æternū. nēpe q̄diu uiuet, uel usq́ue ad annū Iubilæi. & Hiere. 25. de migratione Babylonica: Ponā, inquit, in his regionibus solitudinē sempiternā. hoc est, uel diuturnā, uel perennem usq́ue ad reditum è Babylone. nā statim addit, Seruiēt gentes istę regi Babylonis septuaginta annis, & cōtinuò posteaq̄ fuerint impleti septuaginta anni, uisitabo regē Babylonis, & gentē ipsam, dicit Dominus, iniquitatem eorum, & terrā Chaldæā, & ponā illā in solitudines sempiternas. Isthæc aūt uestra sacrificia æterna nominant̄, quasi q̄ diu durabit lex

A nunquā cessatura, nec intermittēda suis tēporibus, q̄diu essetis ubi liceret exequi. alioqui Babylone cessarūt, etiā tot annorū centenis inter uos: & Daniel ca. 12. prædixit. IVD. Quid ergo est uarietas in Deo atq; incōstantia? CH. Unde id colligis? IVD. Quia præcipit quod aboliturus est, fert legē quam ipse idē sit abrogaturus. CH. Est inconstantia in medico, si hodie iubeat ægrū sumere cassiā, cras aloën? est inte inconstātia, si discedens domo præscribas ministro, ut computet rationē hebdomadis, postea lectū sternat, tum uerrat cubiculū, inde paret prandiū? Est uarietas aut mutabilitas in Deo, quòd nunc arbores & stirpes omnes frondēt, ac florēt, post quatuor menses erūt nudæ? IVD. Nō sunt hæ incōstantiæ, quæ sub eadē cōstitutione cōprehendunt. CH. Eundē in modū sub eandē Dei constitutionē uenit, ut uobis traderet lex aspera & dura, umbra spiritalitatis uobis cōgruēs, postea daretur spiritalitas uniuerso hominū generi. nec aliter in hoc adolescit mens & sapientia humani generis, q̄ in unoquoq; hominū, qui Dei cōstitutione primū infans est, hinc puer rudis atq; imperitus, tū uir ingeniosus, eruditus, prudēs. IVD. Explicatius aliquid & dilucidius uellē audire de ratione ferēdę legis. nā mirari satis nō possum tradi legem à Deo, quā ipse sit mox abrogaturus. CH. Nō possunt hæc paucis uerbis doceri, quę ingētia in se atq; admirabilia claudūt mysteria: ingenio est opus, & sedula attētione. IVD. Ecce me attentissimū,

B & cunctū in hoc ipsum. CH. Missurus Deus Messiam suū, hoc est, seruatorē redēptoremq; humani generis, uoluit esse populū aliquē peculiarem sibi, in q̄ nasceretur & educaret, & uitā transigeret mortalē. Hunc autem populū instrueret ornaretq; cognitione sui, & cultu, ut quum is solus esset uera sanctaq; religione prædítus, nulla relinqueretē alijs populis querela, quòd ex se orta nō esset salus Domini, nō apud se educata, non se docuisset. ille enim populus ad hæc omnia eminebat, & erat aptus præ cæteris, in q̄ uno esset ueri Dei cultus ac pietas. ideoq; Dominus noster natus inter Iudæos reliquas nationes fecit in hoc æquales, ut ipse nullā omnino adiret, professus se ad solas uenisse oues quę aberrassent ex domo Israëlis: apostolos deinde suos misit in orbē uniuersum. Vos autē ut sibi essetis populus & hæreditas, uō elegit ex omnibus tanq̄ optimos. scis enim q̄ties illi maiores uestri peccarint, quę sint & q̄ acerbæ in sacris literis de duricia cordis uestri, de impietate uestra querimonię: quas nihil attinet referre, passim sunt cuiq; obuiæ. Placuit aūt illi fides Abraæ, ꝓbauit integritatē Isaac, grata fuit simplicitas & mãsuetudo Iaacob, ꝓpter eos stirpē Iaacob sumpsit sibi tanq̄ gentē sibi dicatā & sacrā: queadmodū ꝓpter memoriā Dauidis noluit omnino tollere regnū è familia Solomonis, ut maneret lucerna Dauid. Deute. 4. Quia dilexit patres tuos, & elegit semen eorū post eos. & 4. Regū: Misertus est Dominus Israëlis, & reuersus est ad eū

propter pactum suum, quod habebat cum Abraam, Isaac, & Iaacob. A
IVD. Cur ergo tulit hanc legẽ, & talẽ legem tam durã & temporariã?
CH. Imò id maximè decebat Deum optimũ, ut temporaria esset lex, quæ & dura. primum omniũ uoluit uos tanq̃ oues signo suo aliquo notare, & à cæteris gregibus separare, ideo legem tulit. tum quia ex ignorãtia & prauitate morũ maiores uestri in Ægypto nõ unũ habebant Dei colendi ritũ ac morẽ, & ad prauas cæremonias delabebãtur pleriq;, præscripsit septa quæ nõ egrederemini. Maxima tamen legis ferẽdæ caussa fuit, incredibilis Dei fauor erga uos, qui uos tanq̃ filios charissimos aberrãtes uoluit in uiam reducere, & imperitos erudire. Olim maiores uestri, quòd Deus esset locutus progenitoribus gentis, & circuncisionẽ fecisset uelut fœdus quoddam inter se ac illos, illa freti fiducia, omnia se abũde cõsecutos in religione existimabãt, nulla erat mentio de imploranda Dei misericordia, reliquas nationes aspernabãtur tanquã profanas & impias, se esse existimãtes sanctos Dei & sacrosanctos. hanc tam stolidã arrogantiã uolẽs illis Deus adimere, & instituere ad sapientiã, dedit eis legẽ: quam quũ uiderẽt se nõ custodire, intelligerẽt quantũ deesset sibi ad perfectionẽ iustitiæ, & uerum cultum diuinitatis: diffisi humanis facultatibus, confugerent ad Dei opem & misericordiã, implorarẽt Messiam, & auide expectarẽt, per quem fieret recõciliatio, & assequerẽtur salutẽ sempiternã. Et locutus B
sum de lege illa facili, miti, expedita, decẽ præceptorũ: quæ quum sit expedita & facilis, maximeq; cõformis naturæ, eamq; ipsam nõ possitis præstare, docet uos quãtopere Dei gratia egeatis, tum illo per quẽ reditus nobis patet semper ad gratiã Dei. Nam illa alia de ritibus & cæremonijs, tam multa, tam uaria, grauia, molesta, intolerabilia, non sunt uobis data ut per ea fieritis meliores, sed ne peiores, scilicet procliues in idololatriã, & cultũ pessimorũ dæmonũ: ut ab ea nefaria consuetudine abstraheret, iussit quẽ cultũ idolis eratis præstaturi, sibi uni præstaretis. alioqui enim quorsum opus est imolationibus naturæ illi summæ & omnipotẽti? quis sanæ mẽtis existimet placari illũ sanguine, & nidore animaliũ? quod ne ignoretis, satis superq; traditũ est uobis, & inculcatũ, eiusq; rei prophetarũ omniũ sunt referti libri. In psalmo enim 50 dicitur, Quoniã non uis sacrificiũ, nec dabo, holocaustũ tibi nõ placet: sacrificia Dei spiritus cõtritus, cor cõtritũ & cõfractum Deus nõ despicies. & in alio psalmo, Holocaustum & sacrificiũ pro peccato non postulasti. & psalmo 49. Audi popule mi, & loquar Israël, & testificabor aduersum te: Deus Deus tuus ego sum. Non super sacrificia tua arguã te, nec super holocausta tua, quòd nõ fuerunt coram me semper, non accipiã de domo tua iuuencũ, & de septis tuis hircos: & quæ sequuntur. Tum ad impium conuersus, ostendit non placere sibi malos, quantumcunq; in lege ac præceptis eius sedulos:
Ad

A Ad impium uerò dixit Dominus, Quare tu prædicas legem meam, & fœdus meum labijs tuis uersas? Esaias quoque dilucidissime, & quidem initio statim sui uaticinij, tanquam lapidem fundamenti huius ponit: Audite uerbũ Domini principes Sodomæ, auribus percipite legem Dei nostri populus Hamorrhæorum. Quorsum mihi offertis multitudinem uestrarum uictimarum? dicit Dominus. Satur sum, holocausta arietum, & adipem bubalorũ, & sanguinem uitulorum, & agnorum, & hircorum nolui. Quum in conspectum meum ueniretis, quis hæc de manu uestra requisiuit, ut sic atria mea conculcaretis? ne pergatis simulatum sacrificium offerre. Suffitus abominatio mihi est. Neomenias & sabbatum, quibus cœtus iniquos conuocatis, ferre nõ possum. Neomenias uestras & solennitates uestras odio habuit anima mea, oneri mihi sunt. Laboraui, ut sustinerem. Quid ergo postulet Deus ab homine, audite. Lauamini, mundate, auferte maliciam operum uestrorũ, desinite male facere, discite benefacere, quærite iudicium, dirigite oppressum, iudicate pupillo, iudicate uiduæ. Idem Esaias in capite duodesexagesimo: Interrogant me iudicia iustitiæ, & appropinquare Deo uolunt. Quare ieiunauimus, & non es intuitus? afflximus animas nostras, & ignorasti. Ecce in die ieiunij uestri, quicquid est uobis animo collibitum facitis, & debita uestra

B repetitis, litigatis ieiunãtes, & contenditis, & inuicem inique cæditis. Ne ieiunetis uti nunc, quum in excelsis auditur clamor uester. Nõ est id genus ieiunij, quod est mihi cordi, affligere hominẽ in die animam suam, incuruare ueluti runcum ceruicem suam, in sacco & cinere sterni. Nunquid istud appellatis ieiunium, & diem Domino acceptabilem? An non hoc potius est ieiunium quod elegi, ut soluas colligationes impietatis? Tum addit alia, quæ ad Dei & hominum charitatem faciunt: quæ quoniam tibi nota esse scio, non adiungam. Idem agit cap. 66. Michæas quoque cap. 6. Quum adhortatus esset populum, ut gratum se erga Dominum pro ingentibus beneficijs exhiberet, & iustitiam intelligeret ac sectaretur, ut ueram doceat gratitudinem ac iustitiam, dicit: Quo placabo Deum? curuabó ne me Deo excelso? nunquid placabo eum holocaustis & uitulis anniculis? Nunquid uolet Dominus millia arietum, & decem millia torrentium olei? Nunquid dabo primogenitum meum pro præuaricatione mea, fructum uentris mei pro peccato animæ meæ? Nunciabo tibi ô homo quid sit bonum, & quid Dominus requirit à te: utique facere iudiciũ, & diligere misericordiã, & humiliare te, & sequi Deum tuum. Psalmista crebro nos admonet, ut sacrificemus sacrificia iustitiæ. IVD. Illud tamen adhuc me torquet, cur hæc qualiscunque lex est, quũ sit Dei, antiquetur? CH. Facilem mea quidem sententia, & explanatam quæstionis huius rationem tibi edam.

DE VOCATIONE GENTIVM. 6 A

QVid tu de gentibus & nationibus censes, an non & illi sunt homines haud secus quàm uos? IVD. Quis de hoc ambigat? CH. Præditi sunt ratione, iudicio, consilio, uoluntate, amore, perpetuitate animorum. Illorũ Deus conditor est & pater, ut uestri. IVD. Id quoq; constat. CH. Credibile est igitur, Deum, qui sit optimus, beneficentissimus, nemini inuidẽs, & istos quoq; ad gratiã suam & æterna munera uelle asciscere: quod oraculis est sanctorum prophetarum testatum. Iaacob moriens prædicit, Messiam futurum expectationem gentium. & in Psalmo idem Messias precatur, Libera me à populo cõtradicente & repugnante, statue me caput gentium. Cui pater respondet per Esaiam capite 49. Et dixit Dominus, inquit, exiguũ est ut sis mihi ad suscitandas tribus Iaacob, & ad conuertendos desolatos in Israël. dedi etiam te in lucem gentium, ut sis salus mea usq; in extremũ terræ. Non potest locus hic de alio quàm de Messia intelligi, in quo Deus uelit ostendere opulentiam suæ misericordiæ, & magnitudinẽ suæ potentiæ. ideo dicit leue & exiguũ opus esse, si id modo illi tribuatur, ut ueniat ad utilitatem solius Iudaæ gentis: ad uniuersitatẽ humani generis mitti eum conuenit. & id decet Deum illum, qui author est pater'q; hominum cunctorum. Hac ipsa de re sunt & alia in eodem capite, ut illic: Ecce ego leuabo super gentes manũ meam, & super populos exaltabo uexillum meũ. Tibi uero homini in sacris literis adeò exercitato, satis est locum uel digito signasse. Nec solũ prædicunt prophetę uocãdas esse nationes ad Dei ueri & summi pietatẽ, sed prælatũ iri uobis. Esaias capite sexto & quinquagesimo, uerbis Domini promittit eunuchis & alienigenis, qui Dominum rite coluerint, potiorem locũ in domo Dei, quàm ipsis filijs & filiabus. IVD. Minatur se Dominus ad gentes transiturũ, ut nos adducat in zelum. ut apud Esaiã, Propter peccatũ Iudæ, dicit Dominus, quærere me feci ab ijs qui non interrogauerunt, inuenire me feci ab alijs qui nõ quæsierãt me. dixi, Ecce ego ecce ego, ad gentẽ non uocatã meo nomine. CH. Atqui hæc nõ comminatio est, sed prophetia rei euenturæ, ut aliæ de quibus sumus locuti. Sed uos uelletis Deũ misereri uestri, quũ sitis pessimi: nõ uultis aliarũ nationũ misereri, nõ peiorum quàm uos estis. IVD. Si ut nos adducat in zelum, transit Dominus ad gentes, nõ transisset, si nos illi non peccassemus: uel certe quũ illi recõciliabimur, repudiabit gentes tanq̃ pellicem, & cunctus ad sponsam suam synagogã reuertetur. CH. Faceret hoc quidem Deus, si uestri esset similis: uos non faceretis, si illius essetis similes. Quæso te, credis tu cadere in Deũ tam uilẽ & abiectũ affectum, qui in bonũ & sapientẽ uirum nõ cadit, ut ex æmulatione, aut inuidia, aut ira benefaciat, ut alteri doleãt oculi, cui male uelit? Na-

tura

A tura est ille beneficus & munificentissimus, & omnibus largiter com modat, non ut alterum lædat, sed ut omnibus prosit. Itaq; si uos non peccassetis, non utique non transisset Deus ad gentes, & extendisset misericordiam suam in omnia, quorum est Deus. Sed uos fuissetis principes, reliqui autem uestra uelut accessio. Nunc contrà contigit. nam si qui ex uobis seruātur, is ad gentes accedit, sicut in Deuteron. scribitur: Si auscultaris domino Deo tuo, ut custodias omnia præce pta eius, ponet te Dominus sibi populum sanctum, & ponet te Dominus in caput, & non in caudam, & eris supernus, non infernus. Quòd si non obedieris uoci Domini Dei tui, peregrinus qui est in medio tui, erit te superior, tu uero illo inferior. Ipse mutuabit tibi, nō tu illi. ipse erit caput, tu cauda. Hæc & alia ibi Moses uerbis Domini. Quum autem reconciliabitur uobis Deus, nō desinet esse misericors in eos qui quærunt eum, sed erit tum & in uos.

RVRSVM DE ABROGATIONE LEGIS. 7

QVòd si Deus gentes quoque ad suum complexum, ad amicitiam gratiamq; suam asciscit, par est, ut ea lex eis feratur quæ sit omnibus apta & congruens, qualis certe non est lex uestra. Lex uestra eratne uniuersalis omni-
B bus nationibus ac gentibus, an peculiaris uni populo? IVD. Vniuersalis, quia Dei, qui est dominus uniuersorū. CH. An si medicus sit aliquis publicus, ea de caussa quia publicus, quicquid uni ægro præscripserit, ad ægros omnes credetur pertinere? IVD. Non arbitror. CH. An quia Dominus aliquid præcipit uni seruorum, idem protinus alij omnes præceptum sibi esse debent interpretari? IVD. Minime uerò. CH. Ita Deus medicus & dominus uniuersorum, medicinam applicat unicuique congruentem, quæ ad alios nō pertineat. de uestra autem lege expresse scriptum est, Qui annunciat uerbum suum Iacob, præcepta & iudicia Israëli. Nō fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. & in alio psalmo: Notus in Iudæa Deus, & in Israël magnum nomen eius. Si lex erat uniuersalis, cur non iussi estis eam explicare omnibus? Volo ex te audire, an uos diuulgetis uestram legem? IVD. Minime. CH. Prædicastis'ne Babylone, aut Romæ? IVD. Non. CH. Imò nec uersabamini inter gentes, ut eos possetis docere. an ijs qui uiderunt uos, & agnouerunt Deum uerū colere, suasistis ut ad uos transirent? Moses socero suo Ietro nunquam suasit, ut secum permaneret, sed in patriam illum remisit, sacerdotem idolorum. ut antea Solomon non suasit reginæ Sabba, ut fieret iudæa: nec Daniel Nabucodonosori, aut Dario: nec septuaginta senes Ptolomæo, à quo tanti fiebant. Hoc isto tempore mysteria uestra occultatis: & diris deuouetis, si quis enunciet

tantummodo. pertinaciter asseueratis non esse salutem, nisi inter uos. A
Quid, quòd omnia per quae lex & ceremoniae uestrae exercētur, declarant aperte, ad unū tantū populū illa omnia pertinere? ea uero sunt, sacerdotiū ex una certa tribu, unum templum in una ciuitatū, omnia definita & descripta ad terrā illam promissionis & 12 tribuum. Ex peculiaribus item praeceptis satis colligitur, ingenio uestro esse accōmodatam legem. Nam quòd estis natura zelotypi, permissus est uobis libellus repudij: ut citius ejceretis uxores, quàm occideretis. Quia proni ad usurā, permissum ut foeneraremini extero, modo abstineretis à fratre. Quia creduli in malū, uoluit uos abstinere Deus à cōmercio idololatrarū, ne illi pertraherēt uos in suos ritus. Tu medicinam hanc ei adhibeas, qui postquam edoctus fuerit unum esse Deum, uana esse idola, periculum nunquam sit, ne in cultum falsorum deorum reuoluatur? & si eum alijs impijs uersetur, ipse facilius eos ad suam pietatem transferat, quàm ad eorū impietatē transeat? quod inquam plurimis Christianis compertum est experimēto, ut unus solus uniuersum saepe populum ad suam pietatem traduceret. Iam quid opus est lege de zelotypia, uel foeneratione, ei genti quae nec zelotypa est natura, neque foeneratrix? Lex quę datur uni populo, cōformis debet esse ingenio illius, ad mores illius reddendos meliores. Lex quae uniuersis datur, conformis debet esse toti generi humano. Nihil porrò istorum exteriorum accōmodari uniuersis potest, propter diuersitatem B
ingeniorum in diuersis regionibus ac temporibus. Ergo Dei est, qui author est naturę, unus queque regiones, tempora, hominū ingenia pernouit, eam ferrę legem, quae apta sit omnibus aetatibus, sexibus, regionibus, temporibus: qualis est lex CHRISTI, quae omnibus congruit: idque argumentum est, eam esse generalem. In qua illud uelim te animaduertere, nullum esse praeceptū, quod non uniuersis cōgruat, nullum ei posse excipi aetate, sexu, loco, tempore, ualetudine. IUD. Quî isthuc fieri potest? an non habetis uos ieiunia, & dies festos, & praecepta de connubijs, & alia permulta, à quibus excipitis multa hominum genera? & uestri pōtifices multos uel pecunia, uel gratia soluunt legibus & canonibus. CH. Fando tu quidem nonnulla de legibus atque institutis nostris fortassis audiuisti, sed nihil ut uideo exactius uel accuratius. CHRISTI praecepta sunt, ut de se omnia speremus, & fidamus, qui patri Deo pro omnibus satisfecit: hinc ut amemus Deum plusquam nosmetipsos, & proximum non aliter quàm nos ipsos. Haec est summa legis CHRISTI, à qua nullū genus hominū, nulla cōditio potest excipi. Patres deinde & rectores ecclesiarū quasdā attulerunt regulas, quae uelut manu ducerent ad fastigiū hoc pietatis, ut de ieiunijs, de ocio feriarū, de audiēda missa, de precibus, de cōiugijs. Lex diuina, ut sapientissimi authoris omniū, omnes comprehen-

A prehendit, omne tempus, omnē locū. Lex humana, ut hominis non omniū capacis ac prouidi, multas exceptiones uel ipsa ex se recipit, uel ab eo ipso patitur qui legem sanxit. Sed attende quęso, & intelliges quantum inter leges nostras & uestras intersit. Quis est uerus Dei cultus? IVD. Quem Deus ipse praescripsit, & statuit. CH. Ecquem Deus statuit? IVD. Quem legis in libris Mosis. CH. An non paulo antè ex psalmis & prophetis docuimus, ueram religionem esse animi puritatem, & iustificationem, non uictimas atque imolationes animalium? Cedò, est'ne aliquid quod ego tibi possim gratius facere, & per quod magis tibi concilier, quàm si dem operā, ut tibi fiā quàm simillimus? IVD. Nihil, ut uidetur. CH. Poteris tu me magis diligere aliqua ratione & uia, quàm si uelut teipsum in me cōtempleris? IVD. Quorsū id tandem? CH. Quia nulla est religio, nullus cultus Deo acceptior, quàm si te illi efficias similem, quātum quidem praestare possis. similitudo autem hęc in sanctificatione non corporis, non rerum exteriorum, sed animi existit. Sancti (inquit) estote, quia ego sanctus sum. Quale hoc tibi uidetur? nam si quid in eo uel haeres, uel requiris, satisfaciemus tibi, priusquam progrediamur ulterius. IVD. Nō uidētur mihi absurda, nec à recto iudicio aliena: & multas in sacris libris sententias memini legisse me,
B quae hoc ipsum testificentur. CH. Similitudo igitur parit beneuolentiam inter te & Deum, & is Dei cultus multo optimus, imò uerissimus ac solus. Scito igitur amorem ipsum maiorem similitudinem gignere, & magis copulare animos, & ex duobus unum prorsus efficere. IVD. Haec sunt nimium profunda. CH. Etiam uobis quibus data est lex terroris, de amore nihil unquam auditis. quae coniugant & deuinciant corpora, multa sunt: quae uero animos ac spiritus, quid tandem est? IVD. Nescio. CH. Credo. nihil enim scitis uel acutum uel reconditum, uel excultum expolitumque, uel ab ingenijs, uel ab eruditione, à qua uelut dedita opera longissime abestis. nunquam'ne audiuistis, amicitia coniungi homines, ut amicus amico sit alter ipse? amor igitur non solum efficit animos ac spiritus similes, sed unum prorsum. Quòd si uerus Dei cultus est, ut eius fias similis, & ex similitudine gratior, nihil est quod maiorem gratiam conciliet quàm amor. amore enim amor gignitur. quod si ames, redamaberis. amor hic nexus est animorum. fies unum cum Deo, ac proinde uelut Deus quidam. Haec est aeterna hominis beatitudo. uel aperte, uel tacite huc uota omnia humani cordis tendunt. Cōfer iam leges. uestra nunquam ferè de amore loquitur: & si quando, breuiter id et obscure, semper de metu ac terrore. Deus uobis est magnus dominus, pugnator, ultor, zelotes, quae omnia in seruilem affectum deijciunt animos. nobis omnia sunt de amore Dei & proximi. no-

ster Deus mitis, misericors, blandus, indultor, pater, quæ om- A
nia in filialem habitum componunt animos nostros. Quæcunque in Euangelio præcipit CHRISTVS, ad amores istos pertinent, quæ rectores Ecclesiarum ad uerum Dei cultum referunt. Ieiunamus enim, ut spiritus se ad Dei contemplationē extollat: precamur, ut incendamur charitate: feriamur, ut animus curis uitæ huius solutus, liberius de Deo cogitet: interfumus missæ, ad memoriam redemptionis nostræ. IVD. Quid uero leges pontificiæ de sacerdotijs, de initiationibus? CH. Non differimus hic de politicis legibus, quarum usus est in foro, & ciuitate, sed sacris ritibus ac ceremonijs, quæ ad cultū diuinū sunt constitutæ. Profer huc uestra. non uesci porco, non lepore, non anguilla, nō adsuere lanam lino, quam similitudinem Dei adfert, quam iustificationem, aut purificationem mentis, quam beneuolentiam conciliat cum Deo? Iam uero quantū interest, ostendere simpliciter uiam qua ad Deum peruenias, per amorem scilicet, quod fecit CHRISTVS: & onerare miserum animum immensa præceptorū multitudine, quæ satis sit negocij uel memoria posse continere. quod contigit uobis per manum Mosis, in quo planè estis tractati ut nequā mancipia, quæ plagis emendātur, ita præceptis minæ sunt atroces additæ: & uobis, quia non bene cō mittebatur ocium, datum est negocium quo distineremini, lōgum, uarium, molestum, odiosum, non eo fine ut id ageretis, sed ne contraria. non ut Deum coleretis, aggerata sunt tot præcepta, tam mina B
cia: sed ne uacaret uobis relabi ad idololatriam. ita circumsepsit uos Deus suis præceptis, ne locus patêret alienis. IVD. Hæc indigent magna speculatione. CH. Nec omnino nulla, nec fortasse tātā, quā ta nunc tibi uidetur. comprehendisti'ne memoria? IVD. Etiā. CH. uideris tibi facile retenturus? IVD. Ita planè. CH. Domi ergo solus per ocium recolita. Iud. Faciam. CH. Itaq; quum apertæ fuerunt ianuæ diuinæ benignitatis, ut per eas ingrederentur gentes, lex uestra antiquata est, & data noua à Deo ipso toti humano generi, congruens uniuersis, ut olim uobis, quæ apta ingenio esset uestro. id quum ratio ut factum sit euincit, neq; aliter de suprema est illa sapientia cogitandum, tum oracula sunt prophetarum. Malachias enim dicit primo capite: Non est mihi uoluntas in uobis, dicit Dominus exercituum, & munus nō uolam de manu uestra. Ab ortu enim solis usq; ad occasum eius magnū est nomen meū inter gentes, & in omni loco incensum offertur nomini meo. & oblationem mundam offeretis, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum. Perpende prophetiæ huius singulas sententias. accessum gentium ad Dei cultum prædicit, in quo iam uos cum uestris sacrificijs, ritibus, ceremonijs ostēdit minime placituros, nec munus iux-

A ta legem Mosis gratum futurũ: sed si in illo Dei cultu uniuersali uultis placere Domino, offerte (inquit) non immũdum sacrificium adipis, sanguinis, medullarum, sed oblationem mundam. quid enim potest dici immundius, quid tetrius aut fœdius, quàm illa tanta & tam iugis tot animalium carnificina? quid erant aliud pontifices & sacerdotes olim uestri, quàm lanij perpetui & coqui? Itaq; mundum sacrificium, ad mundiciem & animorum pertinet & manuũ. Nec uideo quod in tempus referri possit, quod Esaias inquit Cap. 66. quàm in hoc, quum tantis uotis expectatis Messiam, & fingitis uobis reditũ in Palæstinam, & tanto molimine apud animos uestros & sermonibus inter uos ædificatis templum. Sic dixit Dominus, inquit, cœlũ est solium meum, & terra scabellum pedum meorum. Quæ est ista domus quam ædificabitis mihi, & quis est locus quietis meæ? omnia hæc manus mea fecit, & extiterunt hæc, dicit Dominus. Hinc subdit, quod nos dicimus, purum & sanctum animum uerum esse Dei templum: & cũ toto hoc, inquit, respiciam ad pauperem, & contritum spiritu, & trementem super uerba mea. De sacrificijs autẽ, per quæ uos in æde illa ingentem apud illũ gratiam quæsituros confiditis, pergit dicere: Qui imolat bouem, ac si interfecisset uirũ: qui imolat pecus, perinde est ac si deceruicasset canem: qui offert oblationẽ, est ac si offerret sanguinem suillum: qui suffire facit tus, est ac si benediceret idolo, & abominationibus suis anima illorum delectata est.
B sic ille. Et Hieremias uerbis multo apertioribus cessationem legis denunciat: Ecce dies ueniunt, dicit Dominus, & feriam cũ domo Israel & cum domo Iuda fœdus nouum, non secundum fœdus quod pepigi cum patribus eorum in die quum apprehendi manũ eorum, ut educerem eos de terra Ægypti, quia ipsi irritum fecerunt pactum meum, et dominatus sum eis, dicit Dominus. Sed hoc erit fœdus quod feriam cum filijs Israel, post dies illos (dicit Dominus) dabo legem meam in medio eorum, & in corde eorum scribam eam, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et quidem hæc prædicit futura post dispersionem Iudeæ gentis, & post exilia per orbem totum, & post illud magnum & nouum, quod Dominus facturus est super terram, ut fœmina circundet uirum. IVD. Istud ad Messiã nostrum pertinet. CH. Nondum de Messia disputo, sed de legis cessatione, quam uides aperte prædici, tanquam medicamentũ ad tempus aptatum morbo uestro. Et ne te defatiges, deq; Dei cõstantia & stabilitate in proposito sis anxius, neu legem tuã deplores tanquam reiectam prorsus & extinctam, scito abrogationem illius esse factam ad sensa literæ, non ad sensa spiritus. IVD. Quid ego audio? CH. Dicam apertius. Lex quã populo iudæo dedit Deus per manus Mosis, diuina est adhuc & perdurat, & ueri Christiani eam obseruant.

IVD. Estis ergo Iudæi ut nos. de quo est igitur controuersia? CH. Vos legē illā corporaliter obseruatis, qualem exhibuit Moses: nos spiritaliter, quemadmodum CHRISTVS, & eius discipuli enucle arunt. & abstinemus nos etiam porco & lepore, & offerimus hostias in lege præscriptas, sed ad sensum diuina tum magnitudine, tū etiam præstantia humana dignum. Abstinemus enim porco, id est immundicia carnis: & mactamus Deo pecudes, id est belluinas nostras affectiones. sed longum esset persequi singula. Et ueri Christiani sunt Iudæi spiritales, & filij Israelis, & semen Abraæ, progeniti ab illis non secundum opus belluini corporis, iuxta quod genitus est etiam Ismael & Esau, sed ab excellentiore parte, nempe ab animo, per imitationem uirtutum illorum. Ergo ostensa est eadem lex uobis quidē à Mose tecta uelo, nobis autem retecta & reuelata à Domino nostro IESV. IVD. Quomodo potestis uos obseruare, quæ nō modo negligitis, sed etiam contemnitis? persuasum enim est uobis, legem nostram non modò mortuam esse cum uestro IESV, sed etiā post eius resurrectionem mortiferam. CH. Nos id sentimus de lege uestra carnali, seu simpliciter sumpta, & sine figuris: spiritalis autem adhuc uiuit. IVD. Atqui uulgus Christianorum & doctorū ex uobis uel plerique, uel non pauci, ritus & ceremonias nostras ignorant: quomodo possunt quod nesciunt, uel scire quorsum pertineat, uel recte obseruare? CH. Qui ex nostris hominibus significationes illas sublimes & mysteria legis uestræ non intelligunt, obseruant nihilominus quæ sunt præcepta: quia quæ uobis in mysterijs sunt & arcanis tradita, planioribus sunt nobis uerbis iussa, & retectiore sententia. ut si nescio quid sit porcus, nec quorsum pertinet non uescendum porco in sensu spiritali, obseruabo nihilominus præceptum, si dicatur mihi non esse pascendam mentem, hoc est inquinandā obscœnitate atque immundicijs, quales bruta et abiecta caro expetit. Nō meministi te aliquando didicisse literas in syllabas coniungere, syllabas autem in uerba? IVD. Non satis cōmemini, sed in multis pueris id obseruaui. CH. Nō animaduertisti quot formulæ, quot uiæ ostenduntur eis à ludimagistris, ut recte elementa inter se applicent? ea omnia ubi iam perdidicerunt, legere obliuiscūtur, & nihilo secius expeditius legunt, quàm cum illis formulis: quas omnes & si aliud agentes, nec animum ad eas aduertentes, obseruant tamen in legendo. Puerū quoque imprudentem aliquid acturum multis instruimus consilijs, & præceptis, & cautionibus: quæ omnia unica illi prudentia, quum eam tempore atque usu rerum parauit, suppeditat. sic præcepta & formulæ uiuēdi, & ratio colendi numinis multis uerbis explicantur, & proponuntur ijs qui carent spiritu Dei, hoc est fiducia & amore erga Deum, quæ uniuersa Dei amor latenter docet, & quum

usus

A usus poscit subministrat. Quod si multa illa præcepta atque instituta eò pertinent ut rite colatis numen, numen autem similitudine illius optime colitur, quia sic cōciliatur amor: supremum aūt est amor, qui efficere potest ut amemus, is optimam uerissimamq; colēdi Dei rationem tradit, & quicquid alijs uerbis, ritibus, institutis, ceremonijs explicari potest, concludit & comprehendit. Nostra uerò lex eò tendit tota, sic nobis proponit Deum, sic nos afficit, ut uere & toto pectore amemus. Nec ullus uestrorum rituum datus uobis fuisset à Deo, si & illum, & proximum uestrū uere atq; ex animo dilexissetis. Quæso te, ut liber aliquando & solutus curis expendas atque examines uim omnem præceptorum uestrorum, & legis uniuersæ, tum dicta, monita, cohortationes prophetarum: inuenies ad hos duos uelut scopulos dirigi amorem Dei & proximi. qui tamen ita sunt duo, ut in unum coeant & coniungantur. IVD. Isthæc omnia noua sunt mihi prorsus atque inaudita, difficile est mihi de eis quicquam statuere. CH. Id uero magis mihi placet, ut per ocium exactiore iudicio adhibito ista perpendas. Nam quæ fortasse prima auditione propter nouitatem absurda, & à ueritate abhorrentia tibi uiderentur, ea si accuratius altiusq; scruteris, inuenies uerissima esse & sanctissima. neq; hunc tantum locum uelim sic abs te recoli & retractari, sed cunctam hanc nostram dissertationem.

DE EXILIO IVDAEORVM PERPETVO. 8

B EXilium quoque istud uestrum ab auitis sedibus, manifestò ostendit legem quam obseruare solebatis, quamq; adhuc tuemini, & retinetis mordicus, esse antiquatam. sacra enim, ritus, ceremonias, concluserat Deus una regione, & ex ea una in ciuitate, uno in templo, sub uno summo sacerdote, ex tribu Leui, ex familia Aaron. Templum est dirutum, ciuitas subuersa, uos arcemini procul à Palæstina, clausit Deus omnia isthæc uestra definitis limitibus loci, ut loco uobis penitus adēpto, illa etiam omnia sciretis adempta, quæ illic continebantur. Accedit his, quòd simul cum lege constitutus est summus sacerdos, qui sit uelut præses custos & tutor legis. eum autem uidetis sublatum, ex quo licet intelligere & legem esse abolitam. quod Dauid prædixerat, constitutum esse Messiam sacerdotem à Domino, & quidem iureiurando, & quod nunquam sit mutaturus, & sacerdotem sempiternum non secundum ritus Aaron, sed Melchisedech. IVD. Bona uerba. quid tu de exilio nostro æterno loqueris? Nos uero uatū nostrorum oraculis confisi, restitutum iri nos speramus. fiet aliquādo, etiam si ex Dei consilio inscrutabili differatur. CH. Ipsa expulsionis caussa & ratio liquidò ostendit, uos nunquam restitutum iri,

quæro enim, quamobrem exulatis tamdiu? IVD. Propter idololatriam in deserto. Nam ea de re Exod. 32. sic scribitur: Ego autem in die ultionis uisitabo super eos peccatum eorum. CH. At uide quid sequatur: Percussit ergo Dominus populum, eo quòd fecerant uitulum, quem conflarat Aaron. Num non propter scelus illud occisa sunt tot millia? num ingressus est aliquis eorum in requiem Domini? non Moses, non Aaron, nullus præter Iosue & Caleph. Quale uero est, post centū generationes meminisse sceleris, quum aliæ omnes mediæ euaserint pœnam? Ego sum, inquit, Deus fortis, zelotes, uindicans iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem, ijs qui oderunt me: & faciens misericordiam in millia, ijs qui diligūt me. non dicit, in centesimā generationem. Quid, quòd uos nō uidemini ex ijs qui illū oderunt, sed qui amant & colunt: fertis patienter exiliū tam longum, et sustinetis illū, expectatis dum dignetur uos respicere, non estis idololatræ, quin ergo facit misericordiam uobiscum? Iam uero quū totus Israel desciuisset à Domino, idq; tanto tempore omnes reges Iuda idolorum cultui dediti fuerint, præter Dauidem, Ezechiā, & Oziam, ducti estis Babylonem, habuistis nihilominus illic iudices uestræ gentis & prophetas, qui uos consolarentur: mansistis ibi annos septuaginta, & reducti estis in patriam antiquam. nunc agitis per orbem dispersi, subditi, serui, extremæ ac miserrimæ conditionis, nullum habetis prophetam qui uos consoletur, quū non cōmittatis tam graue scelus idololatriæ quàm olim, nō sacerdotes, non annotationē et distinctionem tribuū, ut sciatis unde Messias sit nasciturus. Sed nec est opus amplius. at quàm diligenter erat annotatū ante CHRISTVM? Quid, quòd Cæsares Vespasiani iusserūt interfici omnes eos qui superessent ex familia Dauidis? Vos ad hæc omnia estis cæci & surdi, non uno aut altero anno, sed mille quingentis. Ecquod tandē nefas non fuisset tanto tempore expiatū? Illud quoq; uelim mihi dicas, si non est molestum, cur non sollicitat uos nūc dæmon ad idololatriā, sicut olim partes uestros? inter quos tantū fuerunt tres reges obseruatores legis Domini, quos modo cōmemoraui. IVD. Quia nō sumus tam acuti, nec tam solertes, quàm olim patres nostri. CH. O egregiū acumen, ô solertiā prædicandā, scire à Deo ad pessimos dæmones desciscere. Igitur Achaz acutior, qui idolis seruiuit, quàm Dauid, qui Deo soli. Stupiditas est uidelicet, et dementia, uera pietas. nollem tale unquā dictū uenisset tibi in mentē, nedū ut protulisses. IVD. Quid ergo dixerimus esse in causa? CH. Securus est de uobis diabolus, satis putat uos esse in partes ipsius pertractos: nec ulla esse potuit maior idololatria, q̄ spreuisse ipsum Dominū et authorem uniuersorū, qui uobis salutem adferebat. Inspicite iam quales eratis, quū deleuit regionem uestrā Titus Vespasianus.

A sianus. A' reditu è Babylone nō fuerat inter uos cultus deorū alienorum, conformiter et constanter Israel colebat Dominū. Occidistis IESVM, qui se dicebat CHRISTVM. Is uero si nō erat Messias, quemadmodū ipsi affirmatis, nullū poteratis opus facere Deo gratius, quoq; amplius demereremini fauorem illius, quòd hominem sustulissetis in crucem contumeliosum in Deū, & in Messiam eius. Nā si Phineæ filio Aaron confirmatū est sacerdotiū à Deo propter zelum Domini, quem in uno filio Israelis ostenderat puniendo, quibus præmijs eratis uos digni, crucifigendo eum qui Messiam se diceret, quū non esset? quin & dicit per prophetā Dominus, Saluos faciam uos, non propter uos, sed propter me, ne dicant gentes quòd Dominus eorū nō potest eos saluos facere: quanto magis nunc, ne dicant quod occidistis CHRISTVM domini, qui non erat? At uero post mortē illius uexati estis fame sub Claudio, latrocinijs, discordia præsidū, Fœlicis & tum bello sub Nerone & Galba, excidio acerbissimo sub Vespasiano. rursum cæsi estis ab Adriano, iterū à Gallo expulsi patrijs sedibus, excisa urbe et templo. Crudelius egerūt uobiscum Romani, quàm cum alijs urbibus captis, ut appareat ultione Dei esse factū. At dicitis uos habere regnū ultra montes Caspios. ô quàm multa extruxistis uana, ut excluderetis lucē ueritatis. Quis uidit? quis tradit? Sub Macedone Alexandro factum est. Hoc falsum. Nam quum estis de-

B uicti à Tito, omnes xij tribus erant in Palæstina. Sed uos estis adeò impudentes, ut sine uerecundia aliarū nationum asseueretis id quod reliqui omnes manifestū esse mendacium sciunt. nec reueremini memoriam gentium, nec apertum illarum contra uos testimonium: omnes habetis pro canibus, non illorum merito, sed procacitate uestra, & impudentia deplorata. Pulsi ergo estis in tam extremum exilium, quòd quemadmodum dixit CHRISTVS, non cognouistis tempus in quo Dominus ipse ad consolationem uestrā uos inuisebat. de quo Hieremias queritur cap. 8. Etiam ciconia in cœlo cognouit tempus suum, & turtur, & grus, & hirundo custodierunt tēpus aduentus sui: populus autem meus non cognouit iudicium Domini. Iosephus Iudæus ait, suspicari quosdam mortem Iacobi fuisse in caussa. An est credibile, propter mortem unius hominis quamlibet iusti, gentem uniuersam esse cæde primum & clade, hinc exilio tanto multatā? Mors enim Iacobi, mors CHRISTI, si non erat Messias, quid aliud erant, quàm mors hominis prophetæ? Propter mortem aūt Zachariæ, aut Esaiæ, aut Hieremiæ non estis è patria excisi. Audite Amos cap. 2. Super tribus preuaricationibus Israel, & super quarta non parcam ei, eo quòd uendiderint argento iustum, & pauperem propter duo calciamenta. Precium uile significat, sicut olim numo sestertio, nunc frusto panis. Quis est iustus hic, cuius uendi-

tionem tanti æstimat Deus, & ita eam ulscitur, nisi IESVS CHRISTVS: qui uenit ad uos sub pauperis imagine, mitis, demissus, & sine ullis opibus? Prophetæ uestri, si uoluissetis oculos aperire, satis aperte exposuerunt uobis, & exprobrarunt grande illud & nefarium facinus. Esaias dicit cap. 8. Dominũ exercituũ sanctificabitis, & ipse timor uester, & ipse pauor uester, & erit in sanctificationẽ, & in lapidem offensionis duabus domibus Israel, in laqueum & rete habitantibus Hierosolymis, & impingent in id plurimi, & cadent, & conterentur, & irretientur, & capientur. Idem propheta cap. 3. populum dicit eiectum, excisum, & relictum sine duce, & principe, & bellatore, & propheta, quia linguis et operibus suis irritauerunt Dominum, nec peccatum suum celauerunt, sed aperte professi sunt. Ec quod tandem peccatum aperte profitemini, nec uos pudet, nisi de morte Domini nostri IESV? & addit uates: Væ animæ eorũ, quum reddiderunt sibi ipsi malum. nempe quum dixerunt, Sanguis eius super nos, et super filios nostros: quo nihil est euidentius, quàm ita esse. tum adijcit: Quũ tamen in ea sis calamitate, ut nec scientiam habeas, nec regnum, nec libertatem, nec iustitiam, qui te beatum dicunt, an non te seducunt? ij te fallunt, & uiam semitarum tuarum perdunt. Quid, an non id hodie non cernimus impletum, quum rabini uestri persuadent uobis uos solos beatos esse, nempe qui soli uerum colatis Deum, et ueram sanctamq́ sectemini spem de Messia? ita perdunt uias uestras: nam cogunt uos insistere uia praua, nec uelle ab ea egredi, quam existimetis rectà ad beatitudinem ducere. an potuit apertius describere, etiam si fuisset historicus, non propheta? In Deuteronomio exilium hoc uestrum, & extremæ conditionis seruitus describitur. inter cætera enim dicitur: Percutiet te Dominus amentia, & cæcitate, & stupore cordis, & palpabis in meridie, quemadmodum palpat cæcus in caligine. Expendite totum illud caput octauum & uicesimum, uidebitis nunquam potius execrationes illas quàm ad hæc pertinere tempora. nunc ergo cæci estis. Atqui deos alienos non colitis: & si unquam aliàs, zelatores estis legis. cæcitas ergo uestra est, CHRISTVM Dominum non cognoscere. Hieremias aperte dicit, maius esse uestrum peccatum, quàm peccata patrum uestrorum. A' die (inquit) qua egressi sunt patres uestri è terra Ægypti usque ad diem hanc, misi ad uos omnes seruos meos prophetas per diem surgendo de mane, & mittendo, & non audierunt mihi, nec inclinauerunt aurem suam, sed indurauerunt ceruicem suam, & peius faciunt quàm patres eorum. Si hoc peccatum est grauius, quomodo propter uitulum dicitis uos puniri? At explicatius capite quinto: Scrutamini in plateis Hierusalem, & uidete nunc, & scitote, & quærite in pla-

teis

A teis eius, an inueniatis uirum, an sit qui faciat iudicium, qui quærat ueritatem, & parcam ei. & si, Viuit Dominus, dixerint, uere menda cium iurabunt: Domine, oculi tui non'ne sunt ad res stabiles? per cussisti eos, & non doluerunt: consumpsisti eos, renuerunt accipere disciplinam, duriores fuerunt facies eorum petra, renuerunt reuerti. Ego autem dixi, forsitan pauperes sunt, stulti facti sunt, quia non nouerunt uiam Domini, iudicium Dei sui. Ibo ad maiores, & alloquar eos: ipsi enim cognouerunt uiam Domini, iudicium Dei sui: sed ipsi simul confregerunt iugum, ruperunt uincula. Sic ille. Quibus uerbis apertissime status horum temporum uester describitur. Depicti estis, quod aiunt, uestris coloribus, uos ac rabini uestri. Idē propheta paulo pôst exilium uestrum prædicit, & excisionem à sedibus, sed ita ut non penitus soboles uestra intereat: & simul caussam adijcit, cur à fauore Domini excideritis. Ascendite (inquit) muros eius, & dissipate, consumationem autem ne faciatis, auferte minas murorum eius, quia non sunt Domini, quia præuaricando præuaricati sunt in me domus Israel, & domus Iuda, ait Dominus. negauerunt Dominum, dicentes, quod non sit. quem uero dixerunt esse illū qui esset, nisi solum IESVM Dei filiū? Idem Hieremias cap. 12. de caussa desolationis terræ loquēs ad Dominū: Nam & fratres tui, et domus patris tui, ipsi præuaricati sunt contra te, ipsi congregati uociferati sunt in te. Ne credas, quum locuti fuerint tibi bona. Tū uerbis Do-
B mini: Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam, dedi dilectam animam meā in manū inimicorū eius, fuit mihi hæreditas mea tanquam leo in sylua, dedit cōtra me uocem suam, idcirco odi eam. Idem cap. 16. Et erit, postquam annunciaueris populo huic omnia uerba hæc, & dixerint tibi, quaobrem minatus est nobis Dominus tam graue malum hoc, & quæ tanta nostra iniquitas, aut quod peccatum nostrum quod peccauimus Domino Deo nostro? dices ad eos: Propterea quòd dereliquerunt partes uestri me, ait Dominus, & abierunt post Deos alienos, & seruierunt eis, & incuruauerunt se illis, & me dereliquerunt, nec legem meam custodierunt, & uos peiora perpetrastis quàm patres uestri. Sic ille. Tum addidit historiā horum temporū: Et ecce uos ambulatis unusquisque post duritiē cordis sui mali, ut nō audiatis mihi. Et expellam uos de terra hac, quam nec uos nec patres uestri cognouerūt, ubi dijs alienis seruietis die ac nocte, quia misericordiam meam non impartiar uobis. Quomodo poterat explanatius declarare, uos esse à misericordia Domini repulsos, nec Deum uerum ac uiuentem colere, sed falsos deos, quos uobis confinxistis? Dicite quæso, quod in tempus ista competunt, nisi in hoc? Immensum esset, si in singulis uelim pro dignitate immorari. Tu ipse omnia examinato, quem uideo uersatum esse in studiô

sanctarum literarum. Quintum caput Threnorum eiusdem Hieremiæ, est Iudæi populi misericordiam petentis. in cuius extremo hęc sunt uerba: Vt quid in perpetuum obliuisceris nostri, derelinques nos in longitudine dierum? Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur, innoua dies nostros sicut ab initio. Sed reprobando reprobasti nos, iratus es contra nos uehementissime. Ea est libri clausula, qua status hic rerum uestrarum significatur. Adde his, quòd si Deus communicaturus est seipsum uniuersis gentibus, ut sacra oracula testantur, hoc est, legem daturus uniuersalem, quid opus est ista uestra? sub illa scilicet altera uiuetis & uos. Hanc uero uniuersalem si legem esse Messiæ dicitis, quid opus est uobis reductione? quid templo, & Hierosolymis? Vbique potestis uiuere secundum eam legem. quæ si uniuersalis est, non alligabit utique ad unum templum, & unam ciuitatem. Quæro autem, an Messias legem istam uestram sit confirmaturus, an inducturus aliam? Hanc uestrã oracula testantur abrogatum iri. quòd si aliam adferet, quid de IESV CHRISTO conquerimini, qui non aliam intulit, sed hanc istam ad sensus homine & Deo dignos transtulit, seu potius erexit. Quod si paulo attentius uelitis animaduertere, non erit uobis difficile inuenire, & cur olim sitis electi ad peculiarem Domini hæreditatem, cur conseruati, cur postea reiecti, & repulsi. omnium caussa est IESVS Messias. Voluit Deus, ut paulo antea dicebam, aliquẽ unum esse in mundo populum, qui Deum cognosceret, apud quem essent illius ritus, ceremoniæ, leges & præcepta, ex quo filius suus nasceretur, & in quo uersaretur, ad excludendum querelam aliarum omnium nationum. Ex hoc populo quæ tribus de duodecim esset electa ad Messiæ generationem, & si aliquid attigerat Iacob moriens, incertum tamen erat usque ad Dauidem. huic enim propter mansuetudinem renouata est promissio, quemadmodum facta olim fuerat Abrahæ propter fiduciam. Itaque populus electus est Abrahæ per Isaac & Iacob, tribus Iudæ & familia Dauidis regis. Quomodo erudijt uos Deus, admonuit, castigauit, tulit usque ad Messiam? Expleto autem usu instrumenti, abiectum est instrumentum, tanquam deinceps inutile. Additi sunt uobis quadraginta anni, ut resipiscentes transiretis ad uniuersalem uocationẽ cunctarum gentium. postea consecuta est confusio atque abolitio fortunarum omnium & diuini cultus, ciuitatis, templi, sacrificiorum, sacerdotij, tribuum. An non ex his aperte intelligitis, nullum esse amplius uestri usum? Hieremias rabinos & sapientes uestros sic obiurgat, capite octauo: Quomodo dicitis, sapientes sumus, & lex Domini est nobiscum? uere mendax est stylus, frustra sunt scribæ, pudore affecti sunt, sapientes perterriti sunt, & capti sunt, uerbum

A bum Domini reprobauerunt, & sapientia in eis nulla. IVD. Magnas adfers rationes. & sic à nostris rabinis accepi, uestra omnia perualidis esse fulta rationibus per homines ingeniosos, quales habuistis inter uos quàm plurimos. CH. Quàm malitiosam calumniam, ut quando res ipsæ claro meridie se oculis uestris ingerunt, lucem ipsam accusetis, quoniam aliud nõ ualetis. Primũ habuisse nos in religione nostra acutissima ingenia quàm plurima, an exiguũ est argumentum uera esse quæ nos recipimus, quandoquidẽ à talibus sunt ingenijs approbata? deinde ratio: num non res est æqua, uobis & nobis par, pro ueritate semper fortior ac manifestior? si pietas nostra non esset uera, nullæ suffecissent rationes, nulla ingenia ad cã fulciendam, scilicet falsa & conficta ipsa per se paulatim laberentur. Opinionum commenta delet dies, ut inquit sapiens quidam de gentibus: recta iudicia confirmat. Quid, quod rationi conforme est, nõ discrepat à Deo, ueritate, & unde manat ueritatis omnis ratio. Audisti etiam cuiusmodi genus hominum CHRISTVS sibi asciuerit, quàm non aptũ excogitandis pro se rationibus. IVD. Atqui nos sumus populus Dei, & sic semper uocamur, uel in ipso exilio, & hæreditas illius, & uinea electa. CH. Sic uocamini propter primam electionem. sicut apud Esaiam: Israel me non cognouit, & populus meus non intellexit. An estis populus eius, quum eum non nostis? De B uinea autem legite quæ sunt apud Esaiam cap. 5. quomodo exciderit eam Dominus. & Hiere. 2. Ego autem plantaui te optimam uitẽ, totam ipsam semen uerum, & quomodo conuersa es mihi in sarmentum uitis alienæ? IVD. Atqui reditio domum multis cœlestibus oraculis nobis promittitur, ut in Deutero. et apud Esaiam, Hieremiam, Ezechielem, Amos, & alios tam multis locis, ut ignorari non possint, nec sit eos huc adferre necessarium. CH. Nihil necesse habes ea recensere, satis commemini. de quibus antequam dissero, uelim mihi dicas, quænam sit futura reducendi uestri causa. IVD. Vt sacrificemus Domino, per quæ sacrificia fiemus grati Deo, uiuemus in libertate, in ocio & quiete, in copia rerum omnium, in delicijs. uel ipsa Esaiæ uerba mirifice animos delectant: Sedebit, inquit, populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulẽta. CH. Duo esse uideo, quæ uos in reductione hac speratis, gratiã & fauorem Dei per sacrificia, tum uitæ opulẽtiam & fortunarum omniũ copiam, quanta uel optari possit. IVD. Hæc ipsa. CH. Dicamus prius de sacrificijs. Nõ credo excidisse tibi, quod dudũ inter nos cõstabat, maximũ & præstabilissimũ quod homini Deus possit præstare, esse beatitudinem æternam: eam uero coniunctionem esse cum Deo: coniunctionem autem fieri amore, amorem cõciliari similitudine animorum. Vos ergo per uniuersam

custo-

custodiam legis quid amplius aut excellentius potestis à Deo consequi, quàm ut sitis illi amici? IVD. Nihil sanè neque maius, neque optabilius. CH. Quod si sacrificia hoc uobis dabunt, cur quum maxime uigebant illa Hierosolymis, plurimi erant sceleratissimi, paucissimi sapientes, pauciores prophetæ? Quid, quòd multo plures fuerunt iusti uiri ante sacrificia, quàm illis constitutis? Tu uerò nunc cũ non sacrificas, non'ne bonam spem habes te posse diem unũ uitam propagare? tu nescis, an possis tibi Deum amicum facere, & sustines uiuere. Sed consolabor ego te exemplo Hieremiæ, Ezechielis, Danielis, Ananiæ, Azariæ, qui & sancti, & sapientes, & prophetæ fuerunt sine Hierosolymis, sine tẽplo, sine sacrificijs, & ceremonijs. Quid, quòd à sacrificijs estis soluti permissu Dei, dum exulatis, aut peregrinamini. Esto igitur non bono tantũ animo, sed magno quoque. potes Deo amicus fieri absque sacrificijs, sola uoluntate bona. Quòd si ita est, ut ratio & exempla & prophetæ docent ac ostẽdunt, nihil aut perparum facient externa sacrificia, ubi uoluntas intus fuerit uel à Deo aliena, uel cum eo coniuncta. Quod si aliud nihil est uobis Messias largiturus, quàm ut quiete sacrificetis, atque ociose, frustra nimirum talem & tantam & tam tumultuosam operam sumet. nihilo enim plus dabit, quàm nunc existimatis uos habere, ut fauorem Dei possitis promereri iustificatione mentis. Iam de libertate, de diuitijs, de opulentia, & uoluptatibus. Indignissima sunt hæc de quibus fiat mentio, dum de rebus cœlestibus & diuinis loquimur, quæ non raro separant à Deo, & ad diuinũ amorẽ impedimento sunt. IVD. Nunquam id nobis accidet, quia erimus iusti omnes, sapientes, prophetæ: queadmodũ non nocuerunt diuitiæ Abraam, Isaac, Iacob, Dauidi, Ezechiæ. CH. Eritis uos perfectiores quàm Adam? at illũ legitis unico desiderio abstractum à Dei tanta illa amicitia, quid fiet uobis inter tam multa & uaria desideria? & istis quos nominasti, an non putas impedimento aliquando fuisse opes, quo minus agerent quod decebat tam sanctos uiros? relege illorũ uitas, uidebis dissensisse Abraam à Loth. Dauidem ea commisisse, quorum illum postea grauissime pœnituit. Ezechiam opes suas ostentasse legatis Assyriorum, de quo est ab Esaia reprehensus. An non etiam sine diuitijs maximos illos & sanctissimos uiros futuros fuisse censes, ut Heliã, Heliseum, Hieremiam, & alios prophetas? IVD. Esto sanè ita, sed num non præstat bonitati adiungere libertatem & diuitias? CH. Atqui Solomon dicit, mundana omnia esse uanitatem. quid ergo utilitatis adferent uana? aut quomodo diuini cultus præmium erit res uana? An non tu, si esset optio, libens deligeres uitam Heliæ sancti & pauperis? IVD. Rogo te, ne mihi uia ulla paupertatem impreceris, qua nullum est malum grauius. hęc Minoritis aut Carthusiensibus tuis cane.

A cane. CH. Videlicet cura rerum uitæ huius tam acris, tam intenta & uehemens, non finit uos oculos sursum attollere: & dum prolixe sit prospectum arcæ, reliqua facilia esse ducitis, & quæ uirtutis sunt aut uicij negligitis, subinde prouerbium illud usurpantes, Omnia aspera pane leniũtur. Hinc fit, ut quales uos esse uelitis, tales fingatis & Messiam & Deum. Prophetas quoque eosdem faceretis, nisi quòd in his aperta ueritas refragatur. Deus autem non cernitur oculis corporis: Messias uero uenturus est. ubi certe potestis, infingitis mendaciũ tanquam cuneum affectionibus uestris seruiens. Itaque audi attẽtissime, quod tua & aliorum omnium gentis tuæ tam interest scire. Quod tu existimas esse maius aut acerbius exilium, procul abesse à Deo, an à patria ubi nati sunt maiores tui? IVD. Quis de hoc possit ambigere? malim multo exulare à patria, quàm à Domino. sed si sim in patria illa, propinquior ero Deo. CH. Id uero est quod Dominus per Hieremiam conqueritur: Nunquid Deus de propinquo ego sum, dixit Dominus: & non Deus de longinquo? Dominus & propinqua & longinqua, & aperta & tecta contuetur, tam his adest quàm illis. ubi est illud, Coelum & terrã ego impleo, dicit Dominus. Propinquior erãt Deo Daniel Babylone, quàm multi in Iudæa & Hierosolymis. Itaque uerum & lugendum exilium est, reiectos esse à Domino, pro-

B cul ab illo agere: uera patria, & sacrificia, & pietas, & foelicitas, cõiungi cum illo puritate animi, fiducia, charitate. quem ostendimus esse cultum uerissimum, & Deo dignum, qualem sancti uiri præstiterunt in suis peregrinationibus: ut ij quos modò cõmemoraui, Hieremias, Daniel, Ezechiel, Ananias, Azarias, & alij cõplures. Illa ergo optanda est uobis in patriã reditio, ut Deo coniungamini animis, qui unus & pater est uester, & patria. Quod si abesse à Deo exilium est germanum & uerum, accedere ad eum in patria uiuere, utique prophetæ & sancti uiri Deo pleni, qui præcipua quæq; & uerissima hominibus tradebant ab spiritu diuino illis insita & dictata, quod non inopiam uestram aut seruitutem humanam aut peregrinationem deplorarũt, & spem fecerunt uobis facilioris status & conditionis: sed quod erat & ipsorum sanctitate ac sapiẽtia, & humana excellentia & diuina maiestate dignum, acerbissimum exilium à Deo, grauem seruitutem sub peccato, qua seruitute iam olim grauamini, deplorarunt: & lætissimã promiserunt reductionem, non in Palæstinã, & ad mensas & lectos, cæterasq; corporis uoluptates, belluinis magis corporibus quàm humanis mentibus, hoc est planè coelestibus aptas & congruentes, uerum in gratiam & fauorem Dei per iustificationem cordium uestrorum. Hæc religio, & æternum religionis præmium est, terra illa promissa coelitus Abraæ & patribus uestris, terra manans lacte & melle, id est bonis omnibus, quæ humana mens recte instituta posset exo-

ptare. Dum uiuebatis ſub lege nondum abolita, eratis quidem dome A
ſtici, ſed ſerui: nunc alieni penitus, ſeu hoſtes uerius. cõuerſi autem ad Deum per uirtutes mentis, eritis liberi & filij. Hoc etiam Eſaias prædixit cap. 10. Et erit in die illa, non adijciet ultra reſiduum Iſraël, & qui euaſerit ex domo Iacob inniti ſuper percutientem eum, ſed innitetur ſuper Dominum ſanctum Iſraël in ueritate. Reſiduũ Iacob conuertetur ad Deum fortem: quia ſi fuerit populus tuus Iſraël uelut arena maris, reliquiæ conuertentur. Ex eo bona ſpes eſt de reditu ueſtro ad meliorem mentem, licet ſera. In quo uelim annotes, non dixiſſe prophetam, cunctum Iſraëlem ſaluũ fore, ut uos ſperatis per reſurrectionem & reductionẽ in Iudæam: ſed reliquias, nempe illas, quæ agnoſcent IESVM CHRISTVM. Conſidera tu tunc, quanto eſt reuerſio hæc ad Deum melior & optabilior, quàm reuerſio ad diuitias Palæſtinæ? quanta eſt in ſanctis uoluminibus mentio de miſericordijs Dauidi fidelibus, de ueritate Dauidi promiſſa ſtabili ac æterna? quanto hæ ſunt ueriores miſericordiæ, & utilior ueritas, reconciliari & coniungi Deo per CHRISTVM, quàm manere regnum ſoboli Dauidis, & conſeruari illius lucernam?

DE MESSIA IVDAEORVM. 9

AVeo iam ex uobis intelligere, qualem tandem Meſſiã tot annorum millibus expectetis. IVD. Nos expectamus B
ea quæ ſunt nobis à uatibus prædicta, & Dei nomine promiſſa, qui fallere non poteſt. quæ quòd nondum uidemus cõpleta, pro indubitato habemus euentura, quantumcunq; differãtur. Non ſunt diuino cõſilio præfiniendi ab homine termini. CH. Recte dicis. ſed quæ tandem ſunt iſta? IVD. Dicam ex Eſaia, Hieremia, Ioële, & alijs prophetis, tum traditionibus noſtrorum rabinorum certiſſimis: uenturum è genere ac ſtirpe Dauidis regis ducem, qui magna potentia, & ui armorum omnes qui ſupererunt ex progenie Iſraëlis, reducet in terrã patribus promiſſam. Ibi in libertate, imò in regno, in ocio, in opibus, in rerum omnium abundantia & copia reædificabimus templũ Hieroſolymis, & celebrabimus ſacra, ceremonias, dies feſtos. omnes erimus ſapientes, omnes prophetabimur, non ſolum patres familias, & prouectæ ætatis, ſed filij noſtri & filiæ noſtræ, etiã ſerui & ancillæ noſtræ. omnes enim erimus edocti à Deo, nec opus erit ut quiſquam dicat alteri, doce me, aut ueni docebo te legem Domini, omnes erimus in ea probe inſtituti. Huic ſiue regi ſeu duci ſubdentur cæteri omnes reges ac nationes, uenientq; illorum plurimi iuxta legem Domini ſacrificatum Hieroſolymas, & à Iudæis docebuntur. Hic eſt fidei noſtræ decimus tertius articulus, ſine quo ſalui eſſe nõ poſſumus. CH. Diſcutiamus ſi placet ſingula, & pedetentim, ne quò impingamus. Neque enim ignoras quàm obſcuri

A ſcuri & difficiles ſint prophetæ ueſtri, ut uates omnes: quàm etiã plerunque, niſi ex acri iudicio adhibeatur recta intelligẽtia, ut ſic dicam, inepti. Potentem quidem faciunt illum prophetæ, ſed diuina ui & poteſtate, & humanis opibus planè alienũ. ut Eſaias: Ecce ſeruus meus inuitat eò, electus meus, complacuit in eo anima mea, dedi ſpiritum meum ſuper eum, iudiciũ gentibus in lucem proferet, non clamabit, neque uociferabitur, neque foràs proferet uocem ſuã, calamũ quaſſatum non conteret, & linum fumigans non extinguet. & Zacharias: Exulta ualde filia Sion, iubila filia Hieruſalẽ, ecce rex tuus ueniet tibi manſuetus, ſeruator, humilis, equitans ſuper aſinum & pullum aſinæ. Oſeas quoque expreſsius: Domus Iſraël, inquit Dominus, miſerebor, & ſaluos faciam eos in domino Deo ſuo, & non ſeruabo eos arcu & gladio, & bello, equis & equitibus. Iam de terra illa quam expectatis, audi Eſaiam 8. cap. Et tranſibit per terram ipſam induratus & eſuriens: & erit, quũ eſuriet iraſcetur, & maledicet regi ſuo & Deo ſuo, & reſpiciet ſurſum, & terram intuebitur, & ecce calamitas & tenebræ & obſcuratio, & anguſtiæ, & denſæ caligines. Locũ hunc uelim examines diligenter. Nam quæ dicũtur à prophetis, ad uos pertinẽt potiſsimũ, uidelicet dicta ueſtri uel cõmonefaciendi gratia, uel caſtigandi ac corripiẽdi, uel edocendi. In iſto rerum ueſtrarũ ſtatu unuſquiſque

B ueſtrũ tranſit per terrã peregrinationis huius, de qua nihil potuit dici aptius quàm tranſire. peregrini enim ſumus omnes, ut & patres noſtri. Tranſit itaque Iudæus induratus & preſſus incõmodis uitæ. eſuriens autẽ, id eſt in arctũ rei familiaris adductus, nec Deum agnoſcet, nec Meſsiam ſuũ, omnes negliget & execrabitur, qui ſibi non aliã in rem ſperat fructuoſos, quàm ut plena manu largiãtur diuitias. Suſpiciens autẽ terrã: quæ eſt terra quæ trãſitur, niſi hæc ſaxoſa & lapidoſa? quæ autem illa quæ ſuſpicitur, niſi cœleſtis patria cõmunis omniũ? de qua eſt in pſalmo: Spero uidere bona Domini in terra uiuentiũ. ad intuitum autẽ illius, id eſt, ad conſideratiõnẽ uerorũ bonorũ, ſtatim oboriuntur ueſtris animis caligo denſa, & tenebroſa nox. Sed audiamus alia. Vbi tandem futura eſt iſthæc tam deſiderata ſacrificatio? IVD. Hieroſolymis. CH. Vos'ne cum uniuerſis nationibus gentium? IVD. Omnes pariter. CH. Quæſo te, quale uidetur tibi, cogi orbẽ terrarũ uniuerſum intra ciuitatis unius mœnia, intra templi unius parietes? qui clamores, qui ſtrepitus, boatus, balatus, mugitus, quæ cædes, quæ carnificina, qui cruor, quod faſtidiũ, quæ nauſea cruoris & ſordiũ tot animantiũ mactatarũ, quæ confuſio tot nationũ, ætatum, ſexuum? Sed ſi alibi uos exaudiri nefas eſſe ducitis, certe definitus ac determinatus eſt Deus ueſter loco aliquo, qui dicit, Cœlũ & terram ego impleo: nec uidetur uolũtate ſua liberrima conceſſurus in ea quæ ab illo ſupplices poſtulabitis, ſed quaſi coactus & incãtatus, ut aliter

facere non posset, quando iam sitis in loco illo. IVD. Atqui sic est A
præscriptũ in lege. CH. Etiam, sed duodecim tribubus Israelis, ne si forte copia esset facta seorsim sacrificãdi, ædiculas & cellulas & idola uobis constitueretis, ut ille egit in libro Iudicum. Adde, quòd ut arca fœderis erat uobis admonitio beneficiorum Domini, uoluit ad conseruationem recordationis uestræ, ac proinde gratitudinis, ibi sacrificaretis Domino, ubi illa esset. ea uero nõ nisi uno in loco esse poterat, eoq; ad unum locũ conferebantur sacrificia. Qua ex ratione & caussa satis potestis edoceri, in cultu omni ac ueneratione Dei non tam sacrificia postulari, quàm gratam memoriã beneficiorũ illius, unde beneuolentia gignitur. Sacrificare enim quouis loco erat facile: sed quia id quod memoriam & conseruabat, & renouabat, unum erat, nempe arca, & quæ ex uetustis miraculis in arca continebantur, uirga & manna, ad illius præsentiam cultus est omnis redactus. Mesias autem adhuc expectatur. is si uenturus est, ubi sunt sancti & prophetæ, nuncij illius ac præcursores, quales omni habuistis tempore ante IESVM CHRISTVM? per illos enim reuisit Dominus, & consolatur, & corroborat suum populum. Itaque in psalmo, uel ex metu ac terrore, uel ex uaticinio horum temporum uestrorum dicitur: Iam non est propheta, & nos nõ cognoscet amplius. Quotquot autem inter uos de uenturo Mesia post IESVM attentarunt aliquid prædicere, deprehẽsi sunt, ut par erat, uanissimi & impostores, B
adeò ut iussi sint omnes conticescere: & quidam exclamarit de uobis, Væ animabus definientium tempus Mesiæ. Colligere ex his quæ diximus facile potes, quàm exiguæ rei quàm immanis sit uestra expectatio de Mesia: ut non immeritò competere in hoc negocium possit illud de fabula,

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.

Noster uerò Mesias, quàm ampla, quàm expetenda sunt quæ nobis attulit? solutionem à sceleribus, mentem meliorem, reconciliationem cum Deo, spem certissimam æternæ fœlicitatis. Et idem uos diceretis de uestro illo, nisi nos de nostro dixissemus, ne ulla prorsum de re nobiscum consentiatis. Sed hoc beneficium conueniebat adferre secum illum, qui sic promitteretur, sic expectaretur. alioqui quid erat opus tot oraculis, tanto apparatu, tam longa & diuturna prædictione? nõ est profectò tanti redire Hierosolymas, sed amicum Deo fieri, & in sempiternã beatitudinem adscribi: hoc nimirum tanti est, & pluris etiam. Quid, quòd Esaias apertè de Mesia dicit, Posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrûm.

DE

A DE NOSTRO ET IUDAEORUM MESSIA. 10

SEd ut manifestius utriusque Messiæ cognoscatur discrimen, uestri quem somniatis, & nostri qui abhinc annos plus mille & quingẽtis uersatus est inter homines, conferamus eos inter se, ut appareat Messiæ rationẽ & caussam in uestrum nullo prorsum modo cõuenire, conuenire per omnia in nostrum. Principiò quid est Messias? IVD. Messias est apud nos, qui lingua uestra unctus, & græce (uti accepi) Christus. unctio uero hæc est regiæ dignitatis ac imperij nota quædam & stabilimentum. CH. Omnis ergo rex unctus dicetur Messias? IVD. Omnis. Sed peculiari quadam appellatione, & uelut propria dicitur Messias ille, qui promissus est olim patribus à Deo, qui tam diu expectatus Israëli. CH. Oportet igitur maximum hunc esse atque admirabilissimũ regem, & utilitates quas adferet Israëli dignas esse, quum tanta expectatione totius gentis, tum uerò quod amplius est, multoq; pluris faciendum, promissione Dei. quantum enim futurum sperari cõuenit, quod Deus ipse promittat toties, tam multis, tam uarie? Vos uerò quod potissimum opus Messiæ fore creditis? IVD. Reductionem triumphantem & fœlicissimã in patriam. CH.
B Quam in patriam? IVD. Iudæam. CH. Atqui opus nostri Messiæ est peregrinatio atq; exilium huius terræ, & reductio in patriam cœlestem. IVD. Itidem ille noster faciet, quia ibi statuet ubi rite sacrificabimus, & erimus boni. CH. Quanto reductio nostri Messiæ melior atque optabilior, qui Adam, Abraam, Dauidem, Danielem, & alios non reduxit ad uanitatem huius uitæ, sed ad bona sempiterna? Quæro autem, ubi agunt patres interea dum Messias iste uester latet? si in cœlis cum Deo, quàm grauis est iniuria, illinc eos detrahere ad uitæ huius commoda, hoc est rem adeò inanem, ut dixit Solomon. quòd si in cœlis non sunt, certe ubicunque agunt meliore sunt conditione, quàm illa est Palæstinica edendi & bibendi, & mactandi pecora ad sacrificia. IVD. Redibunt fortasse ad gloriam Messiæ. CH. Videlicet & qui hinc discesserant homines tenues, frugi, fortunarum rerumq; uitæ huius omnium contemptores strenui, reuertentur accensis in altera uita cupiditatibus, & incipient iam expetere cibos delicatos & exquisitos, ornamenta elegantia, ædificia sumptuosa, & alia seruitutis huius corporis uilia ministeria. nimirum sument pharmacum aliquod, quo illis iam sapiant, quæ prius solebant illis esse fatua & insipidissima. Iam uerò quæ est gloria hæc Messiæ, ad quam honestandam, ornandamq; remittentur huc sancti patres? Gloria, & decus, comitatus nostrorum est mo

rum, non cœli. Neque enim illa in cœlis spectantur, cum multis A
quis ueniat, an cum paucis, cum quo hominum genere, quàm culto & uestito, quæ inter nos homuli considerant, & magni faciunt: non illi quidem cordatiores paulo, sed de medio uulgo: nec decus aut gloria eadem illic æstimatur formula, qua apud nos. Deo esse gratissimum, cæteris rebus omnibus detractis, unica est illic gloria. comitatu nihil est opus. Sed quæ tandem esset æquitas, sanctos patres propter alterius decus aut honorem, suo ipsos iure defraudari? Non ergo non introibant in cœlum, ut cum Messia redirent ad hanc lucem, seu uerius ad noctem hanc & tenebras, quemadmodum uos fingitis: sed arcebat eos aditu cœli peccatum, nec aliud poterat obstare, quo minus in cœlum fato functi reuolarent. IVD. Atqui non pauci eorum immunes prorsum fuerunt omnis noxæ, ut Hieremias, Helias, Daniel, & Ioannes, sicut uos asseritis. CH. Neque id nos negamus: sed uel hinc colligas licet, non solum abluendis maculis, quæ quisque uoluntate sua in se contraxisset, promissum esse instauratorem, & seruatorem: sed illi potissimum, quam primus parens Adam in uniuersam suam posteritatem diffudit. ob quam dictum est, Detestabilis terra in opere tuo. quibus in uerbis, si acutius uelis ea examinare, deprehendes naturæ esse corruptelam significatam. Ex psalmo etiam licet idem B
colligere, in quo de hominis natura integra dicitur, Quid est homo quòd memor es eius? &c. Cui tandem hominum subiecta sunt omnia? imò nulli prope minus. Sed locus hic diffusè est à me tractatus in disputatione cum gentilibus: illinc petes, quum uoles. Hinc & reliquis patribus ostensa est spes de reditu in gratiam cum Deo. bonum sunt animum habere iussi, per eum qui esset patri gratiosissimus. Vides generalem fuisse medicinam, ut intelligas morbum item fuisse generalem, & expectationem salutis omnibus fuisse iucundissimam, quia nemo erat damni expers. omnes indigebant instauratione ac reparatione, quia omnes ceciderant, & omnes memoria promissionis fulciebantur ac recreabantur. Esaias non obscuris uerbis expiationem hanc peccatorum exposuit: Quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est? Et ascendit sicut uirgultum coram eo, & sicut radix de terra deserti. Longus est sermo huius prophetiæ, sed non grauabor referre: quoniam adeò in CHRISTVM nostrum competit, ut non tam uideatur prænunciasse uentura, uelut uates, quàm præterita descripsisse, ut historicus. Itaque pergo dicere: Non est forma ei, neque decor. & uidimus eum, & non erat aspectus: & desiderauimus eum. Despectus est, & abiectus inter uiros, & uir

dolorum,

A dolorum, & expertus infirmitatem, & abscondebamus faciem ab eo: despectus, & non reputauimus eum. Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros portauit, & nos reputauimus plagatum percussum à Deo, & humiliatum. Ipse autem uulneratus est propter præuaricationes nostras, attritus est propter iniquitates nostras. Castigatio pro pace nostra super eum, & liuor eius sanitas fuit nobis. Omnes nos tanquam oues errauimus, unusquisque ad uiam suam conuersi sumus, & Dominus peruenire fecit ad eum pœnam omnium nostrûm. Oppressus est, & afflictus est, & non aperiet os suum. Sicut agnus ad occisionem ducetur, & sicut ouis coram tondente se obmutuit, & non aperiet os suum. De clausura & iudicio sublatus est, & generationem illius quis enarrabit? quia abscisus est è terra uiuentium: propter præuaricationem populi mei, plaga fuit ei. Et dedit cum impijs sepulturam eius, nec dolus fuerit in ore eius: & Dominus uoluit conterere eum, ægrotare fecit. IVD. Atqui rabini nostri, quod uos tam apposite congruere in Iesum uestrum creditis, de populo Israëlitico afflicto & percusso à Domino exponunt. CH. Facile est quiduis confingere, si non sis rationem cur id facias redditurus. An competunt in gentem uestram illa, Verè languores nostros ipse tulit? Quis enim il-
B lic loquitur, nisi Esaias, qui est ex eodem populo? & gens Iudaica percussa est à Domino propter sua scelera, non propter aliena. propter quod dicitur: Ipse autem uulneratus est propter præuaricationes nostras, attritus est propter iniquitates nostras. Cedò uerò, & id quod sequitur, Castigatio pro pace nostra super eum, & liuor eius sanitas fuit nobis: an hoc quoque de populo Israëlis? etenim nationes aliæ nihil emolumenti accipiunt ex uestris calamitatibus ac afflictionibus, utique haud magis quàm quum malus quispiam punitur, quod uident iustitiæ diuinæ experimentũ quoddam. Iam qui sunt illi, Omnes nos tanquam oues errauimus? nónne propheta, & prophetæ populus? ut appareat manifestò, qui datus sit in pœnam pro omnibus, alium esse à populo Israëlitico. Illud autem, Sicut agnus ad occisionem ducetur, & sicut ouis coram tondente se obmutuit, & non aperiet os suum: tantum abest ut uobis conueniat, ut à uobis nihil dici posit alienius, qui estis impatientes, maledici, diris atque execrationibus deuouentes uniuersos à secta uestra alienos. Postremò apertissimè Propheta subdit, Propter præuaricationem populi mei uerberatus est: quæ sententiola commenta uestra omnia & somnia manifestò confutat. Declarat enim esse alium quàm populum, qui sit propter populi delicta percussus. Nec credo uos tracturos ad uos ipsos dictum illud, Eo

T 4 quòd

quòd iniquitatem non fecerit, nec dolus fuerit in ore eius: quum paulo antè de uobis dictũ sit, Propter flagitia populi mei cæsus est. Sed multo fuerit facillimum discrimen inter nostrum Messiam, & uestrum tamdiu expectatum inspicere, si ambos inter se contulerimus. Primum ex te quæro, Messias an erit Deus? IVD. Absit, quorsum enim futurus esset Deus? CH. Quia sicut quum dabat uobis legem peculiarem, dignabatur signis quibusdam ostendere se præsentem, ac uelut conspicuum: ita quum daret legem uniuersalem, propius adesset nostris sensibus, & illum non iam per ignem & tonitrus consiceremus, sed corpore indutum, & unicuique nostrûm similem. Esaias dicit uerbis Dei: Propterea cognoscet populus meus nomen meum in die illa, quia ego ipse qui loquebar ecce adsum. Non possunt hæc de alio quàm de Deo intelligi, qui olim locutus est patribus, cuius uoces & tonitrua audiuistis in signa: postea uersatus est inter homines, homo factus. quod & Baruch dicit, propheta non paruæ apud uos authoritatis: Hic est Deus noster, & non extimabitur alius aduersum eum. hic adinuenit omnem uiam disciplinæ, & tradidit illam Iaacob puero suo, & Israël dilecto suo. Post hæc in terris uisus, & cum hominibus conuersatus est. IVD. Atqui scriptum est, Non uidebit me homo, & uiuet. Esurire autem & sitire, algere & æstuare, hæc in Deum non competunt: impium est, Deo hæc attribuere. CH. In loquendi ratione sita sunt illa, non in ratione intelligendi. Vos soletis dicere, septuaginta animæ descenderunt in Ægyptum, & multæ animæ perierunt. atqui nec anima perit, nec ascendit aut descendit quòquam: sed loquendi consuetudine aliàs pro homine toto anima sumitur, aliàs pro corpore, interdum pro uita. Sic in CHRISTO nostro natura una est Deus, altera est homo: quemadmodum in homine pars una est corpus, altera est anima. Quod in CHRISTO oculis intuentium erat expositum, non erat Deus: sicut quod cernimus in homine, non est anima. Deus ergo nec esuriebat, nec algebat, sed homo ille Deo iunctus. de parte autem redundat appellatio tum in partem alteram, tum in totum: quemadmodum homo dicitur esurire ex corpore, & rationalis ex anima. IVD. At quæ aures possunt ferre, Deum esse actum in crucem, & mortuum? CH. Si non assueuisses huic loquendi modo de homine, quæ aures ferrent dicere animas esse uenditas, & animas percussas pro homine ipso, & hominem esse claudum, cuius sit solus pes claudus? Re explicata adeò nihil est in intelligentia absurdi, ut mirer esse qui illa loquendi ratione offendantur: probent tamen eam, quæ est de homine. quòd si & illum loquendi morem inusitatũ uestris auribus tantopere abominamini,

A namini,nos certe in uerborum controuersia molesti uobis non erimus: utinam tam facile de rebus inter nos conueniat, quàm conueniret de uocibus. IVD. Ostende mihi in hoc libro, prædictum esse Messiam fore Deum. CH. Ostendi aliàs congruere ut ita esset, multis mea quidem sententia & magnis argumentis, quæ (si satis) uel ex eo petes libro, uel hic aliqua attingamus. IVD. Mihi argumentis nihil est opus: explica mihi librum hunc sacrum, & doce. CH. Quomodo possem efficacius docere, quàm demonstrando ita congruere, ita oportere? quandoquidem Deus non agit, nisi quod maxime & congruit, & oportet. Si tantū uos haberetis contra nos rationum, quantum nos contra uestras inanes persuasiones, quo ore, quibus uerbis rationis uim, præstantiam, diuinitatem exaggeraretis? de literis sacris ne mentionē quidem fieri pateremini. Sed ex ipsis tamen sacris oraculis depromam tibi testimonia meæ ueritatis. Quid porrò si id quod confirmem, mysticis non esset literis expressum? an non plus est, scriptum esse à Deo in cordibus nostris, quàm in saxis aut membranis? IVD. Non arbitror. nam est hic liber, liber ueritatis & uitæ: ut quod in hoc libro non sit, nec pro ueritate haberi debeat, nec pro uita. CH. Quisquilias & minutias quàm acute cernitis in fraudibus, in imposturis, in sordidissimis lucellis captandis, ad res magnas planè cæci.

B Si hic liber ueritatis est, fit, ut nihil in eo sit falsum: quod planè ita esse, est mihi persuasissimum. Non cōsequitur autem, quòd nulla sit extra illum ueritas. Volumina enim prophetarū liber sunt ueritatis, multa sunt tamen uera extra illos: ut in libris Mosis, in Psalmis, Parabolis, & eiusmodi. quin & uos extra canonē sanctarū literarū, multa credis esse uerissima in libris Thalmud. IVD. Omitte nūc ista, & ex libro hoc perfice quæ instituisti. CH. Vaticinia adferam sanè non pauca, quibus si peruersas & peruicaces interpretationes addere animo obstinaueris, nihil est quod non possis ad sensus alienissimos longissimè detorquere, etiam in latinis & græcis scriptoribus, non solum in lingua uestra, cuius obscuritas & intricatio in uerbis, in tropis, in sententijs, & tota dictione magnam tibi ad coactas interpretationes ansam & facultatem præbebit. quo iniquius facis, dum contendis à me, ut lucem tibi puram & purgatam tantis è nebulis & caligine proferam. Quapropter admouenda est his tenebris nostra lux, maligna quidem illa, & prætenuis, sed adiumento tamen futura in hac obscuritate. IVD. Et quæ tandem est lux ista nostra, quam diuinis rebus prætendemus? CH. Oblitus'ne es conuenisse inter nos dudum, lumen humanæ mentis de luce illa summa & sempiterna deriuatū, rationem esse. hanc nos in nocte ista sanctarum scripturarum accendemus, ut uideamus quis sensus maximè congruat prophetæ uerbis, dictis & præcedentibus & sequētibus, quis sit aptissimus mysterijs

&

& rebus sacratissimis, de quibus illic agitur: ne celsissimas & diui- A
nas sententias, quales sunt in sanctis oraculis, ad infimas ineptas atq; aniles interpretationes deflectamus, dum stomacho seruimus, non intelligentiæ. An non tibi hoc uidetur esse ad sacras literas intelligendum peractō modum, & ex maiestate sermonum Dei? Quid taces? IVD. Quoniam elegantiam orationis audio, dicta autem uerborum Domini non audio. CH. Non potes de eo ipso cōqueri. nam & audiuisti hactenus satis sæpe, & audies, uti spero, posthac. sed res ipsa coëgit me hæc præfari, quæ non dubito, quin ipse approbes. IVD. Nondum de eo constitui. CH. Approbasses si dixisset rabinus, & laudasses, & esses admiratus. sed non iniuria illud dicunt, Longè aliter fauorem sentire, quàm offensionem. Tu uero quantum uoles induc in animum tuum eas affectiones, quibus ad rectam omnem rationem cæcum & surdum & saxeum omnino redactum cor: ego nihilominus exequar reliquum propositi. Vtinam uelles animi æquitatem ad pauculas horas sumere. Sed nec præfatio hæc sola suffecerit, ut sunt uel uestra ingenia, uel obstinatio contra ueritatem. Non arbitror te dubitare, quin scopus uaticiniorum omnium sit Messias, ad illum omnia qua recta qua obliqua pertinere, per quem Deus promittit se Israëli missurum salutem, & prophetæ ipsi personam sæpenumero induunt Messiæ, sicut etiā Dei, quod est in linguis omnibus com- B
mune, ut amici amicorū nomine sæpenumero de seipsis loquantur. Dicit qui negocio non interfuit, magnam rem peregimus, multum profecimus: uel contrà, nihil potuimus impetrare, repulsi sumus, contumeliam accepimus: de amico suo sentiens, quem unum existimat secum, amicitia illos uniente. Hoc ut frequens est apud prophetas, & psalmistam, de rebus Messiæ: ita mirandum non est, quia uulgare admodum in quacunq; sermonis & linguæ ratione. IVD. Satis id mihi quidem uidetur probabile. CH. Incipiamus igitur pedem conferre. Negas Messiam futurum Deum. erit sacerdos? IVD. Ne hoc quidem ipsum. nam ex tribu Iudæ, nō Leui. CH. Atqui psalmus cëntesimus decimus illius diuinitatem & sacerdotiū declarat. in quo Dauid, qui fuit rex Israëlis, ex cuius stirpe erat Messias nasciturus, dominum eum uocat, dicens: Dixit dominus domino meo. Maior ergo est hic dominus, quàm homo & rex & pater suæ humanitatis. quantuscunq; enim fuisset, si modo homo solum, propheta & rex Israëlis, & progenitor suus filiū illum potius appellasset, q̄ dominū. quemadmodū in psalmo 44. quū post regis mentionē, quem regem & dominū & Deum uocat, cōuertit se propheticus sermo ad reginā, quòd humanitas tantū in illa inesset, amplissima quidē & excellentissima, nempe quæ astitit cōiunx ad dexteram regis cum aureo diademate, in uestitu uariegato, nō tamen diuinitas, filiam illam nominat:
Audi

A Audi filia, & uide. Audiamus iam quid Dominus dicat Domino: Sede à dextris meis. Leue dictum, si caput in terrã deijcias, ut pecus: sed grande atque admirabile, si paululum erigas, si sursum attollas. Eccui tandẽ homini dixerit Deus, Sede à dextris meis? Nulla est tanta uel hominum uel angelorum magnitudo, quæ assidere possit Domino, & assidere ad dexteram. Cur enim cecidit lucifer, qui mane oriebatur, ut est in Esaia, nisi quia dixit: In cœlum cõscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, & sedebo in monte testamenti, in lateribus aquilonis. Ascendã super altitudinem nubium, similis ero altissimo. quod erat uelle Domino assidere. Nullus ergo sedet ad dexterã Dei, non homo, non angelus, nisi is qui diuinæ est particeps naturæ. De sacerdotio autem subdit, constitutũ esse illum à Deo sacerdotem, & quidem iureiurando, cuius nulla sit unquam futura pœnitentia: & non secundum ordinem Aaron, ne de tribu sis sollicitus, sed secundum ordinem Melchisedech. Sacerdotium Iudaicum ex tribu conferebatur, & ex familia. in sacerdotio autem CHRISTI non familia nec tribus spectata est, sed dignitas sacerdotis: & ut appareret ueteris pontificatus abrogatio, & sub pontificatu legis quoque & ceremoniarum, prætermissa est mentio Leui & Aaron: & allegatus est ritus sacerdotis qui ante legem & prophetas sacra faciebat Deo cœli. hic B uero in Salem regnabat, quæ postea dicta est Hierusalem: & Abraæ ex cæde regum ex Pentapoli reuertenti bene precatus est, & panem ac uinum obtulit. cui & decimas omnium quæ possidebat, dedit Abraam patriarcha. Melchisech, quod tu melius nosti, interpretatur rex iustitiæ. Rex autem Salem, est rex pacis. sacerdotium eius nõ sanguine & dilaniatione pecorum exercebatur, sed iuuandis mortalibus cibo faustisq; ominationibus, quæ omnia mirifice in sacerdotiũ CHRISTI congruunt. huic se sacerdoti summittit Abraam pater non tam Iudæorum, quàm omnium credentiũ, & sibi ab illo fœliciter precari magni beneficij loco ducit, decimasq; bonorũ suorum suo & posteritatis suæ nomine illi impartitur. & Abraam fidei ac pietatis exordium, sacerdotem alium nec nouisse legitur, nec esse ueneratus præter hunc, in quo supremi ac unici sacerdotis adoraret imaginem, explicatam postea uerbis Psalmistæ. De CHRISTI etiam sacerdotio sunt illa apud Malachiam: Et scietis, quòd misi ad uos mandatum hoc, ut esset pactum meum cum Leui, dicit Dominus exercituum. Diligenter ea quæ subduntur animaduertito: intelliges nõ ad carnalẽ legẽ referri, sed ad spiritalem. nõ enim in nationẽ Leuitarum competunt hæc: Pactum meum fuit cum eo uitæ & pacis, dediq; eas illi propter timorem, & timuit me, & à facie timoris mei cõtritus est. Lex ueritatis fuit in ore eius, & iniquitas non est inuenta in labijs eius. In pace & æquitate ambulabit mecum, & multos auertit ab iniquitate.

quitate. Labia enim sacerdotis custodiunt scientiam,& legem requirent ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est. Hæc Malachias. quæ nec de Aaron dici possunt, nec de Phinees filio eius: nec ullo unquam tempore tam sancta fuit familia sacerdotalis, ut magnitudo huius sententiæ in eam cōueniret. Nec solum sacerdos est Messias noster, sed etiam doctor, ut Ioēlis 2. Filiæ Sion exultate,& lætamini in domino Deo uestro, quia dedit uobis doctorem iustitiæ. Sed ad CHRISTI diuinitatem reuertamur. Psalmum 44. non dubito quin sæpe recites, uideris enim mihi esse religiosus. Illius singulas non modò sententias, uerum etiam uerba uelim expendas. est enim & ad regem, & de rege, hoc est de Messia: ad quem sunt uerba illa, Sedes tua Deus in sempiternum, uirga æquitatis est uirga regni tui. Quòd autem de Messia dicantur illa, hoc est de alio quàm de Deo patre, nihil potest esse manifestius, ex sequenti uersu: Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatē, propterea unxit te dominus Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis. Vides hic apertissime duas diuinitates expressas, alteram sedentis & regnantis in æternum, alteram ungētis hunc regem. & quinto uersu pòst: Concupiscet rex decorem tuum, quoniam ipse est dominus Deus tuus, inflecte te illi. Et Esaiæ 9. Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis, & erit principatus super humerū eius, & uocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater sempiternus, princeps pacis. IVD. Sumitur quandoq; Deus in sacris literis pro principe, uel iudice, uel duce: sicut in illis locis, Aaron erit deus tuus, deus sedit in synagoga deorum, & dijs non detrahes. CH. Vides aperte grauem obscuritatem & densas tenebras linguæ uestræ, ut opus sit ingenti ac fulgentissima luce mentis ac iudicij. nam nisi rationē adhibeamus ducem ac magistrā, quomodo scietur, quando per Deum intelligendus sit Deus uerus cœli & terræ conditor, quando homo princeps uel iudex? quando per Israēlem Iacob filius Isaac, quando eius progenies, quādo decem tribus, quando electi & Ecclesia sancta? aliàs etiam Israēl est CHRISTVS, sicut Dauid, & est filius Iessæ, & est CHRISTVS ipse promissus, sicut sæpenumero in psalmis & prophetis. Quis hæc & similia distinguet sine lumine iudicij? & quidem quoad eius fieri potest perpurgato, & quàm proxime admoto? Quæramus ergo in uaticinio Esaiæ, intelligēdum'ne sit de Deo summo & æterno, an de homine principe. nam si de principe Propheta loquitur, quid magnum de Messia dicit, quod est tam multis commune? Quid, quòd additur Fortis, ad differentiā aliorum, qui sunt infirmi atque imbecilles. ideo & Fortis pro Deo omnipotenti in sacris literis sumitur. ut in psalmo: Sicut iurauit Domino, uotum uouit forti Israēlis. IVD. Sunt certe quædam sacræ literæ, quibus nomen ipsum ueri Dei & summi scribitur,

A bitur, nec aliud ullum quod à uobis tetragrammaton dicitur, à nobis autem semhamphoras. CH. Non est istud perpetuum. sed & periti uestræ linguæ sic scribi in loco illo Esaiæ affirmant: quemadmodum Hieremiæ 35. Hoc est nomen quod uocabitur Deus noster. IVD. Non habetur Vocabitur, sed Vocabit. CH. Nullus est sensus in uerbo actiuo. & uestri aiunt, posse ac solere impersonaliter uerti, eumq; in modum sunt interpretati. & Targum Chaldaicum apud Esaiam sic legit, Vocabitur nomen eius de ante admirabilis, consiliarius, Deus fortis, permanens in secula seculorũ Messias. IVD. Sunt ex nostris qui illud ad Ezechiam referunt. CH. Referetis uel ad mulos & asinos, modo ne quid in CHRISTVM nostrum sinatis congruere. Quomodo potest Ezechiæ accõmodari id quod sequitur, Multiplicabitur principatus eius, & pacis non erit finis. Super solium Dauid, & super regnum eius sedebit, ut confirmet illud & corroboret in iudicio & iustitia, iam nunc usque in sempiternnm. & 45. cap. eiusdem prophetæ: In compedibus transibunt, & tibi incuruabunt se, teq; deprecabuntur, tantũ in te est Deus, nec est alibi quàm in te. Vere tu es Deus latens, Deus seruator Israëlis. Quis uero est Deus iste se abscondens? an non Deus olim satis se proferebat, magnisq; & uarijs signis testificabatur Deum esse se? & paulo antea dixerat, Vt sciant ab ortu solis usq; ad occasum, quòd nõ est præter me.
B ego Dominus, & non est amplius. CHRISTVS autem noster Deus est oculis corporũ abditus, nec inueniri alius potest, in quem dictum illud congruat. Porrò ad tollendam sensuum persuasionem confirmat propheta dicens, Vere tu es Deus. Et quemadmodum Esaias uocat illum patrem sempiternum, sic Micheas egressum eius esse dicit ab initio à diebus æternitatis. Et Esaias 48. loquens de purgatione & sanctificatione Israëlis, attentionẽ ingentem postulat: Audite me Iacob serue, & Israël uocatus à me. Manus mea fundauit terram, & dextera mea mensa est cœlos: uoco eos, stabunt simul. cõgregate uos omnes, & audite, quis inter eos annunciabit ista? appropinquate ad me, audite hos. Non à principio in abscondito locutus sum, à tempore quo fuit ipsa prophetia ibi eram: & nunc dominus Deus misit me, & spiritus eius. Quis est hic missus, qui fuit à tempore prophetiæ? non Israël: nam nec fuit, nec missus est, sed ad eum mittuntur prophetæ. Surgens, inquit, de mane mittebã prophetas meos ad illos. Duplex autem natura CHRISTI exposita est à Daniele, dicente: Videbã in uisione noctis, & ecce in nubibus cœli tanquam filius hominis ueniebat, & usque ad antiquũ dierum peruenit, & coram eo appropinquare fecerũt eum, & dedit ei potestatẽ & gloriam, & regnũ, & omnes populi tribus, & linguæ seruient ei. Potestas eius potestas æterna, & regnum eius quod nõ corrumpetur. Non potest

hoc ullo modo intelligi de eo qui sit solum Deus, nec qui sit solũ homo: sed aperte duo designãtur, quorũ alter planè sit Deus, alter ex humanitate & diuinitate constãs, quem ideo tanquam filiũ hominis uocat. A
IVD. Quid ergo, essent multi dij? CH. Nõ essent, sed unus tantum. Nam qui gignit, & qui genitus est, diuersi sunt nõ essentia & natura, sed persona. Et huius sempiternæ generationis nec ignari fuerũt sancti patres, nec eam tacuerũt. In psalmo enim 2. dicit: Narrabo fœdus Domini mecũ: Dominus dixit mihi, Filius meus es tu, ego hodie genui te. in q̃ significat naturalis generatio, non adoptionis. filius enim qui adoptat, nõ procreatus à patre, asciscitur in iura familiæ: qui autẽ à patre genitus est, naturalis est. Nec aliud significare uoluit propheta, quàm hunc cui Dominus sit locutus, filiũ esse: sed longè alia ratione, quàm alios sanctos homines, qui gratia & fauore Dei facti sunt filij illius, hic aũt generatione. Rursum in psalmo 72. Perseuerabit nomen eius in æternũ, ante solẽ filius est nomen eius. Vertũt alij genitus, alij nascens. simile est quod Zacharias ait: Ecce ego adducã seruũ meum orientẽ, siue germinantẽ. Accedit huc, quòd sanctũ illud nomen tetragrammaton significat esse, uel essentiã, ut in Exodo ad Mosen: Ego sum ens, siue ego sum quod est, & quod est misit me ad uos. tum etiã generationẽ. in Parabolis quoque Solomonis, quod nomẽ est eius, & quod nomen filij si nosti: per quod ostẽdit appellationẽ filij Dei esse ineffabilẽ, hoc est, humanis mẽtibus impossibilẽ cognitionẽ essentiæ illius. nomen enim cuiusque rei uerum & accõmodatum est. per quod cuiusque rei natura & ingeniũ explicat. sicut in Genesi: Adduxit Deus omnem beluã ad Adam, ut singulis nomina imponeret. & ut quicque ille appellauit, ita est nomen eius. Aliorũ autẽ filiorũ Dei, qui plurimi sunt approbatione uirtutis, nec nomen, nec essentia, nec qualitates incognoscibiles sunt. Multitudinẽ autẽ essentiæ Dei attribui, nõ debet uideri tibi uel impiũ, uel nouũ, qui tam es diligenter in sacrorũ librorum uersatus lectione. In Genesi enim dicitur, In principio creauerunt dij cœlum & terram, quum constet, uniuersa esse à solo Deo summo & omnipotẽte cõdita, impiumque esset aliter existimare. sicut in psalmo 32. dicit: Verbo Domini cœli fundati sunt, & spiritu oris eius omnis uirtus eorũ. & in eodẽ libro Geneseos: Faciamus hominẽ ad imaginẽ & similitudinẽ nostrã. de q̃ paulo pòst, Et formauit Deus hominem è puluere terræ. IVD. Mos est loquendi regũ, ut plurali numero utantur, quũ de uno loquuntur. CH. Est quidem, ut dicis, mos principũ, sed longè post Mosen repertus & introductus. neque enim in Pentateucho, aut in reliquis sacris uoluminibus, quæ omnia post Mosen fuerũt scripta, eam tu sermonis formã inuenies. Sed alia adijciã his loca. Malachiæ primo: Si Domini ego sum, ubi est timor mei? & in psalmo 135. Confitemini dominis dominorũ. Et adduco B
hæc

A hæc tibi, nõ quemadmodũ uerterũt noſtri, ſed ſicut uos in Hebræo legitis. & apud Hieremiã capite tertio & uigeſimo: Peruertiſtis uerba deorũ uiuentiũ, domini exercituũ Dei noſtri. & 2. Regum: Quæ eſt gens ut populus Iſraël, propter quam iuerunt dij, ut redimeret ſibi po pulum. & in Deuteron. Scito hodie, & cum animo tuo reputa (qua præparatione uerborũ grande aliqđ myſteriũ prolaturũ ſe ſignificat, quod eſſet oculis ſolũ mentis cernendũ, nempe quod ſequitur) quòd Dominus ipſe eſt dij in cœlo ſuprà, & in terra infrà, & non eſt alius. Peto abs te, ut iterũ atq; iterũ conſideres, quid illud ſibi uelit Geneſis 18. quòd quum Dominus Abrææ apparuiſſet, ille tres uiros uidit, & tanquã unũ adorauit, & unitatis numero cõpellauit, Domine. Idem patriarcha miſſurus præfectũ domus ſuæ ad capiendã uxorẽ Iſaac filio ſuo: Pone, inquit, manũ tuam ſuper femur meum, & adiurabo te per Dominũ cœli, & Deũ terræ. Quid hic audimus? diuinũ aliquid eſt in femore Abrææ, ut id tangentes tanquam ſi arcã teneãt fœderis, iurent per Deum, nõ quemuis, ſed dominũ cœli & Deũ terræ. ſi hoc ad fidem & ſanctimoniã refertur uiri Dei, cur nõ potius tangitur ma nus dextera, uel pectus ſedes cordis, uel ipſum caput? Nihil tale: ſed id tangiť, unde origo eſt Meſſiæ, in quo eſt Deus terræ, & dominus cœli. non iurando nominatur aut demonſtratur, niſi Deus, uel id in

B quo Deus habitare pro certo habetur: alioqui nefas eſt, & genus ido lolatriæ. In Eſaia cantio Seraphinorum erat: Sanctus, ſanctus, ſanctus, dominus exercituum, plena eſt omnis terra maieſtate illius. trinitas ſancta expreſſa eſt, & dominus exercituum eſt CHRISTVS, cœleſtium & terreſtrium copiarũ caput & dux. in quibus uerbis niſi grande atq; inæſtimabile myſteriũ fuiſſet cõcluſum, non fuiſſet uox Seraphinorum, ordinis cœleſtiũ ſpirituum ſupremi. Quid, quòd nomen illud Semhamphoras, ſiue tetragrãmaton, Rabini ueſtri accurata & recõdita religione dignis tantum diſcipulis explicãt per nomina duodecim & quadraginta literarũ, quod ſic expoſitũ ſignificat patrẽ, filium, & ſpiritum ſanctum: & adhuc clarius & apertius, per nominationes quadraginta duarũ literarũ, quę ſenſum hunc cõficiunt, pater deus, filius deus, ſpiritus ſanctus deus, unitas in trinitate, trinitas in unitate. IVD. Nouũ eſt hoc omnino mihi, & inauditũ. CH. Quære ex doctiſſimis ueſtrorũ rabinorũ. & noſtri qui hæc de intimis ueſtris monumentis depromũt, affirmãt eſſe peruetus, obſeruatũ antequam omnia deprauaretis rabie & acerbitate odij erga nos. Vos autẽ nunc eſſe ferè antiquitatũ non alienarũ modò, ut alias ſemper, ſed ueſtrarũ quoq; ignaros conſtat. Si IESVS negaſſet ſe eſſe deum, uos affeuerarſſetis Meſſiam debere eſſe deum, & dicta hæc à me citata, aliaq; numero ampliſſimo collegiſſetis. Sed quia ille Deum ſe eſſe dixit, abominatur hoc odium ueſtrũ, & Meſſiæ diuinitatẽ omnino tollitis.

QVOMODO IESVS IMPLEVIT fidem uaticiniorum de Messia. A 11

SEd percurramus iam breuiter CHRISTI uitã,& conferamus cum uaticinijs quæ erant de ipso.liquidũ profecto fiet, fuisse illum Messiã, qui omnia ut erant promissa præstiterit. IVD. Si talis fuit CHRISTVS, qualem euangelistæ uestri referũt, plurima indubie uatum nostrorũ oracula in illum competũt. sed nos historiã illam euangelistarũ uelut falsam reijcimus,uel ab ipsis pro arbitrio confictam. CH. Vestri rabini antiqui non negãt uera fuisse, quæ tradũtur à nostris de CHRISTO, sed in illum non congruere prophetias contendunt. arguere autem euangelistas uanitatis, recentiorum est, crescente odij aduersum nos rabie,quæ opinio si non est antiqua, unde potuerunt uestri isti diuinare, falsam esse ab euangelistis contextam narrationem de IESV? Quid,quòd euangelistis non fuisset integrum quę uellent cõfingere, uiuentibus etiã tum compluribus & Iudæis & gentilibus, qui nouerant IESVM, à quibus potuissent coargui.ita tota fabula,uelut ridicula,fuisset explosa.Nec pro re falsa & ficta uoluissent subire damna,contumelias, infamiam, tormenta, mortem. Quòd si fingere illis erat in animo,non eum finxissent, in quem uaticinia quadrarent,alia oblique, alia obscurè? sed in quem rectè omnia, aperte, manifestò,ut nullus uel cõtradictioni relinqueretur locus, uel dubitationi. IVD. B Audiamus quæso,quas habes pro te prophetias? CH. Primum omnium,Deus fœmina cõcludiitur:de q̃ est Hieremiæ 31. Nouum creauit Deus super terram,fœmina circundabit uirum.si non de uiro illo magno atque admirabili, qui in se diuinitatem continet, intelligitur, quid poterat dici ineptius, aut puerilius? num non uir omnis de fœmina nascitur, & à fœmina nouem mensibus gestatur? & prodit uir ille non communi more de fœmina ex uirili semine,sed de uirgine spiritu Dei authore. hoc erat imagine quadam expressum in Ezechiele capite quarto & quadragesimo: Et redire fecit me(inquit)ad uiam portæ sanctuarij exterioris, quæ spectat ad orientem, & erat clausa. & dixit ad me Dominus, Porta hæc clausa erit,non aperietur, & uir non ingredietur per eam,quoniam dominus Deus Israëlis ingressus est per eam.Cedo iam,quis alius est Deus Israëlis ingressus per portã clausam, quàm IESVS CHRISTVS? Deus enim in æterna illa sua & omnipotenti essentia ac natura nec ingredit̃ nec egreditur, spiritus immotus,implens & continens omnia. Hoc est quod Solomon sibi dicit esse absconditum,Prouerbiorum 30. Via uiri in uirgine sua,quomodo in eam ingressus, quomodo ex ea egressus. Sed expresioribus uerbis Esaiæ 7. Ecce uirgo concipiet & pariet filium,& uocabitur nomen eius Emanuel. IVD. Non est in Hebræo uirgo,

sed

A sed aalma, quod est puella. CH. Periti linguæ uestræ aalmam dicunt significare uirginem adolescentulam absconditam, & sedula parentum cura custoditam, nec usquam in sacris literis aalma de nupta dici. Sed quæ tandem erat puella hæc, aut quis sensus uaticinij? IVD. Fore ut puella quædam, quæ erat in palatio Achaz, ferret uterum & pareret. CH. O sensum tanta prophetia dignum. quàm uerum est illud, Iram & odium oculos non habere. modò alij noceat, sibi non parcit. dum uultis uaticinia auertere à CHRISTO, detruditis in cœnum & cloacas. Quæso expendamus ordinē prophetię. Perrexit Deus loqui ad Achaz, dicēs: Posce tibi signum à domino Deo tuo, siue attollēs te ad excelsa, siue in inferiora demittens. & dixit Achaz: Non petā, & non tentabo Dominum. & dixit: Audite ergo domus Dauid, nunquid pro nihilo est uobis molestos esse hominibus, nisi etiā molesti sitis & Deo meo? ideo Dominus ipse dabit uobis signū. Animaduerte singula diligenter. Dominus offert signum Achaz, siue in excelsis, siue in imis, quumq; ille signū omne uel aspernaretur, uel subterfugeret, conuocat propheta nō unum aliquem de plebe infima, sed domum uniuersam Dauid, & eos ad audiendum atq; intelligendum hortatur & excitat. & quando rex signum sibi nō petierat, nec uolebat, affirmat Deum ipsum daturū signum populo suo. rem
B grandem oportet subijci post conuocatam domum Dauid, signum admirabile, quod Dominus ipse ultro daturus sit illis. quod tandem est? prodeat. Ecce puella illa quam uidetis concipiet, & pariet filium. Imò uero parturient montes, & parient murem ridiculum. O clausulam tantis præfationibus absurdam & incōcinnam, si is est sensus. si non est, ô uos Iudæos plusquā sacrilegos & blasphemos, qui ita contaminatis sanctas scripturas. Virginem cōcipere, & parere Mesiam liberatorem Israëlis, hoc est demum signum dignum Deo dante, dignum ijs quibus dabatur, nempe domo Dauid, dignum quod præcipuus propheta annūciaret mundo uniuerso. Quid porrò sequitur? Et uocabitur nomen eius Emanuel, quod est nobiscū Deus. & hoc nomen periti uestræ linguæ dicunt esse scriptū literis illis, quibus nomen summi & ueri Dei consignatur. Additur: Butyrum & mel comedet, ut sciat reprobare malū, & eligere bonum. Et istud quorsum pertinet? quare per esum mellis & butyri sciet eligere bonū, & reprobare malum? an non omnes pueri illis uescuntur? IVD. Edet dulce & amarum, ut eligat dulce, reijciat amarum. CH. Vtrum horum est amarum? IVD. Butyrū. CH. Non certe in hac regione, nec usquā. sed de Domino est intelligendum, qui uocabitur Deus nobiscū conuersans, conuescens, agens. & ut sciant omnes uerum esse hominem, uiuet non nouo & alieno & delicato quopiam more, aut cœlesti, sed communi humano, & aletur puer eisdem alimentis, quibus reliqui

 pueri,

pueri, melle & butyro, sine discrimine uersabitur, ut experimento re- A
rum nostrarum in se sumpto, depellat à nobis mala, adferat bona. Nam idem propheta capite 53. dicit, expertū illum esse infirmitates. Sed pergamus. Nascitur sub Herode, quod tempus erat prædictum Messiæ à Iacob moriente, Genesis 49. Nō recedet sceptrum à Iuda, & legislator è medio pedum eius, donec ueniat qui mittendus est, & ad eum erit expectatio gentium. Herodes Ascalonita fauore ducum Romanorum transtulit in se regnum Iudæorū, quum esset exterus Idumæus. Herodes filius eius dictus Antipater, sustulit Iudæorum sanhedrim, hoc est ordinarios iudices populi, ac legis interpretes, & authoritatem puniendi legis transgressores, qui erant ferè de tribu Iuda. His temporibus natus est Dominus noster, fœlicitas summa, & qui erat promissus, & in eo gentes sperauerūt. Videtis enim quanta est multitudo gentium in nostram Ecclesiam ingressa. IVD. Atqui ante natum IESVM Maccabæi tenuerunt res Iudaicas, qui fuerunt ex tribu Leui. CH. Ex materno genere fuerunt de Iuda. & non ignoras quod scriptū est 4. Regum, tribus regalem & sacerdotalem fuisse commistas. Quid, quòd legumlatores & iudices, de quibus mo dò loquebar, non defuerunt usque ad Herodem, qui conciliū LXX prudentum sustulit, iam inde à Mose constitutum, qui erat uelut se-
natus principi additus: quod quum etiam in Babylonia captiuitate B
perseuerarit, ab Herode abolitū est. Idem Herodes post occisos pueros iussit occidi proceres omnes de familia Dauidis. Multis annis pòst Vespasiani pater ac filius, qui ex sanguine Dauidis restarent, omnes sustulerunt, ne quis superesset ex regia stirpe. Hebdomades Danielis 70. ad tempora IESV CHRISTI pertinent, & de Messia esse prædicta ne uestri quidem dubitāt. Prophetæ uerba hæc sunt, ex reuelatione Gabrielis: Hebdomadæ septuaginta definitæ sunt super populum tuum, & super ciuitatem sanctam tuam, ad consumandum præuaricationem, ad abolendum peccatum, & expiandam iniquitatem, & ad ducendam iustitiam sempiternam, & finiendam uisionem & prophetiam, & ungendum sanctum sanctorum. Hæc omnia tanta & tam magnifica nō possunt nisi in Messiā compe tere, & quidem in nostrū, nō in uestrū. nos enim nostrū esse dicimus sanctum sanctorum, & illius fauore ac gratia apud Deum delicta expiari, inq; illo eo finem accipere prophetarum oracula. Porrò 70. heb domadæ de annorū hebdomadis sunt intelligendæ, quemadmodū Ezechielis 4. & Leuitici 25. Numerabis septē hebdomades annorū septies septē annos, & erūt tibi dies septē hebdomadarū annorū 49 anni. Sed inter nos & eruditos uestros satis cōuenit, de septenarijs an norum locutū esse Danielem. Quomodocunq; autem hebdomadæ istæ computentur, siue à Cyri, siue à Darij temporibus, ad tempora perti

A pertinent CHRISTI nostri. Et quum tam multa prophetarũ uaticinia in tempus illud cõgruerent, persuasissimum fuit Iudæis ætatis illius, Mesiam tum esse uenturum. & multi, ex occasione temporis, Mesias se esse sunt professi: ut Iudas Galilæus, Ioseph Benzara, qui sub Messiæ nomine ausus est aduersus Adrianũ Cæsarem rebellare, cumq; Iudæorũ pleriq; sunt secuti. hunc in Bitera Adrianus fregit, & Iudæos omnes repulit procul à cõspectu Palestinæ. instaurauit Hierosolymã, & de suo nomine uocauit Heliam. Fuit alter Barcozibas, dux rei militaris peritus, qui propter uictorias creditus est Messias. in qua opinione diu perseueratũ est, quousq; illũ Adrianus idẽ propter scelera puniuit. Habes etiã apud Iosephũ uestrum de multis, qui sub specie Messiæ seduxerũt populum, quos omnes Felix præses Iudææ deleuit. Idem author gentis uestræ Iosephus scribit, ætate illa repertũ in sacris libris oraculũ, quòd illo tempore quidã ex Iudæa gente orbi esset dominaturus, cuius etiã uaticinij Sueton. Trãquillus meminit. quod in alium cõpetere nõ potest, q̃ in IESVM CHRISTVM. His tam multis tamq; euidentibus oraculis conuicti rabini uestri, ad figmẽta sua cõfugiunt, natũ quidẽ fuisse CHRISTVM sub Herode, sed propter peccata populi occultari: ut alij dicũt, in Sion cũ angelis: ut alij, ultra montes Caspios: ut alij, per orbẽ mẽdicare, proditurũ
B se, quũ Deo erit uisum. Quod est, aut his mille annis fuit, tantũ uestrũ piaculum, ut propter illud Messias uester lateat? reuolue memoriam omnẽ superiorẽ, nunq̃ inuenies uos minus aduersus præscripta deliquisse legis Mosaicæ, minus prodiues fuisse ad cultũ idolorũ, magis zelatores fuisse legis, quàm hisce annis mille. Si peccata uestra illum à uobis arcent, & iustitiæ sunt reductur&, iam pridẽ oportebat eum uenisse. Ac ne in CHRISTI tempora cõferatur prædictio Iacob de regno tribus Iudę, cõfingitis regnũ habere uos ultra mõtes Caspios, septum undiq; mõtibus arduissimis, qui transcendi nõ possint. Facile est de ijs quæ nemo unquã uel uidit, uel audiuit, mentiri, nec est ullus qui impudentiã uestrã possit cõfutare. Sed ne tam liceẽter mẽdacia nobis obtruderetis, redarguunt uos prophetæ uestri. ut Amos 9. cap. Ecce oculi Domini in regnum quod peccauit, & disperdã illud de superficie terræ: ueruntamen nõ delebo prorsum domum Iacob, dicit Dominus. & Oseas cap. 3. Dies multos manebũt filij Israël absq; rege & absq; principe, & sine sacrificio, & sine idolo, & sine ephod & teraphim. postea reuertentur filij Israël, & quærẽt Dominũ deũ suum, & Dauid regẽ suum, & pauebũt Dominũ, & reuertẽtur ad eum, & ad domũ eius in nouissimo dierũ. Sic Oseas: quæ ad hæc referri tempora manifestum est. nam in Babylone nec multis annis manserũt, nec defuerũt eis principes. nunc uero neq; regẽ habetis, neq; principem, neq; sacrificiũ, nec ornamenta pontificia, nec ornamẽta sacerdotalia,

nec idololatriã,& in nouissimis temporibus conuertemini ad Deum A & ad Messiam eius. Fuerunt ex uestris qui eò dementiæ sunt prolapsi,ut Danielem prophetam uirum desideriorum tantæ sapientiæ & sanctitatis, cætera quidem bene dixisse affirment, in hebdomadibus falsum esse. Hæccine est tanta uestra ueneratio erga legem & prophetas? Sed uos modò ne nobiscum cõsentiatis,parati estis ab his dissentire,qui uobis sunt sacrosancti: tanto uidelicet est odiũ uestrum erga nos acrius, quàm beneuolentia & pietas erga uestros. Quidã terminos omnes Messiæ assignatos confessi sunt prǽterijsse,redemptionemq; & liberationẽ Israëlis in sola pœnitentia restare. Alij execrati sunt eos omnes,qui aduentui Messiæ terminos ponerẽt. quid facerẽt miseri? magni & longi sunt errores eorum, qui quod nusquam est quærunt & uestigãt. Veritatis uia unica est & simplex: falsum uero multiplex, uastum,infinitum. Ante IESVM, Mariæ filium, nemo ausus est profiteri se Messiam esse: decus illud IESV CHRISTO seruatum est integrum. post illum uero multi dignitatẽ illam ausi sunt impudenter usurpare,quod cognoscere est promptum ex monumentis ueteris memoriæ. uel dæmon quidam innumeram uestrorum multitudinem in mare demersit,quos professus Messiam esse se,aiebat se è Creta in terrã promissionis transferre. Quid quæris? tertio ab hinc anno CAROLVS Cæsar Iudæum quendam in Italia exussit,qui B se cõstanter Messiam esse uestrũ affirmaret. & inter uos quottidie est audire,natum esse Messiã, uel nescio qua in regione se patefecisse, uel aduentare, uel cogere magnam manum ad bellum gerendum. Sed reuertamur ad institutam narrationẽ de uita IESV CHRISTI. Mater illius fuit è tribu Iudæ,& familia Dauidis regis. ideo illa & Iosephus in censu illo uniuersali, qui sub Augusto factus est,uenerunt Bethleem,quę ciuitas est Dauidis,ad professionẽ nominum. Dauidi enim erat promissus, idcirco & in Bethleẽ natus est,de q̃ Michææ 5. Et tu Bethleem ephrata, parum est ut sis è milibus Iuda, ex te mihi egredietur,qui sit dominator Israël,& egressus eius ab initio à diebus æternitatis. Quæ uerba conferri non possunt in Dauidem,qui uixit multis annis antea: nec de illo dici potest,quòd egressus eius sit à diebus æternitatis. Puer autem octauo die est circuncisus, & appellatus est Iesus, quasi seruator. & quemadmodum Iesus Naue populum Iudaicum in terrã promissionis corporalem & temporalem introduxit,ita IESVS CHRISTVS pios omnes in æternam illam cœlestem, ut corpori respondeat imago. Sed in scripturis sæpenumero CHRISTVS progenitorum suorum nomine signatur. nam & appellatur Dauid, & Israël, & Adam. Sicut quum dicimus, ex hoc Ænea multi Æneæ nascentur. & apud Vergilium: Si quis mihi paruulus aula Luderet Æneas: quæ est loquendi phrasis linguis omni-

omnibus communis. IVD. Nomen hoc IESV multi habuerunt ante filium Mariæ, multi cum illo, & multi post illum. Atqui Esaias dicit, Vocabit tibi nomen nouũ, quod os Domini declarabit. CH. Gaudeo aliquando tandem dictũ esse abs te aliquid acute. Prætereo quod quidam uestræ linguæ eruditi affirmant, aliter scribi nomen IESV CHRISTI, quàm Iesu Naue, aut Iesu Sydrach, aut Iesu sacerdotis, uel aliorum. Illud tamen conuenit in memoriam reducere, de quo non est meum disputare, qui Hebrææ linguæ sum prorsus ignarus, nomen cuique aptum & uerum esse, per quod illius essentia ad intimæ qualitates explicantur. Nomen quidem exterius præcipuæ CHRISTI actionis est IESVS, hoc est seruator. sed essentia illius appositissime declaratur, si quis dicat eum Dei omnipotẽtis filiũ Deum & hominẽ: hoc nomen omnino nouũ est, nec unquam antea est illo quisquam nominatus. & os Domini illud declarat, qui dicit, Filius meus es tu, ego hodie genui te: nec possumus tantũ mysterium nisi Deo reuelante cognoscere. excedit enim captũ mentium humanarum. Post dies autẽ quadraginta oblatus est templo, sicut Aggæus promiserat: Et ueniet desideriũ omniũ gentiũ, & implebo domum hanc gloria, dixit Dominus exercituũ. maior erit gloria domus huius nouissimæ, quàm primæ. Velim dicas mihi, si nõ est molestum, qua in re est maior gloria tẽpli huius, quàm prioris? IVD. Alij ex rabinis nostris dicunt gloriã esse ampliorẽ, quòd decẽ annis plus durauerit, quàm alterũ. alij, quòd melius esset ædificatũ. CH. In utroque uero perexigua est gloria. neque enim in gloria domus uel structura, uel ædificatio, sed qui eam inhabitat. Sed nec uerum est, melius fuisse constructum. nihil enim structura templi posterioris ad prioris diuitias & magnificentiã, quæ tanta fuit, ut prophanis legẽtibus penè uideatur impossibile. Et apud Esdram legitur, senes qui Babylone redeũtes prioris templi meminissent, quũ structuras & operis totiusque sacri instrumẽti magnificentiã copiamque inter se cõpararent, illachrymasse atque ingemuisse. Quod si spectetur autor, maior est prioris gloria, quàm posterioris. illius enim fuit Solomon, huius aũt Zorobabel, & Iesus filius Iosedech. Sin opes & templi uasa, nihil fuerunt posteriora omnia præ prioribus. Sacrificia autẽ in prima domo multo plura, & quod ad rem magis facit sanctiora, & quæ signis euidentibus approbarẽtur, ut igne cœlitus misso ad cõsumptionẽ holocaustorũ. Gloria igitur maior secundi tẽpli, de qua Propheta loquitur, ad Messiæ aduentũ pertinet, qui præsentia sua amplius & augustius reddidit templũ, quàm Solomon opulẽtia & miraculis. Abductus est puer à parentibus in Ægyptũ, ad Herodis sæuitiã deuitandã. illic mãsit annis plus minus decẽ. & quẽadmodũ pueritia corporalis Israelis, hoc est populi Israëlitici nascẽtis illic in Ægypto est transacta, sic & spiritalis Israëlis trãsi-

B

ſigeretur: & quemadmodũ ex Ægypto uocatus eſt Iſraël corporalis A ad terram libertatis corporũ, uocaretur etiã Iſraël ſpiritalis ad libertatem animorum. Oſeas cap. undecimo inquit: Puer Iſraël, & eum dilexi, & ex Ægypto uocaui filium meum. Si dictum eſt de uero Iſraële, is eſt CHRISTVS: ſin de carnali, figura eſt quæ uim habet prophetiæ, ut mox dicemus. Sed de CHRISTO eſſe intelligendum, uerborum contextus declarat, quem animaduertas quæſo. Mane, inquit, ſuccidendo ſuccisſus eſt rex Iſraelis. Conqueritur Deus, quòd Meſſias rex Iſraëlis ſtatim initio pueritiæ ſuæ, hoc eſt in ſuo mane & aurora, quæſitus ſit ad ſedem, & profligatus ex Iudæa. Iam hoc facto meruerat Iudæa gens illum amittere. uerum Dominus non quid ipſi meruiſſent recordatus, ſed quantũ gentem illam propter eius maiores ſemper dilexiſſet, reuocauit filiũ ſuum ex Ægypto & ex gẽtibus, & in Iudæam reduxit, quem reditum ſic optat Eſaias cap. 16. Mitte agnum dominatoris terræ, de petra deſerti, ad montem filiæ Sion.

Reuerſus uero cum parentibus, habitauit cum illis in Nazareth Galileæ, unde & Nazarenus appellatus eſt. in quo Sampſonis imaginẽ expleuit, qui Sampſon uita & actibus ſuis CHRISTVM Iudææ genti repræſentabat. Hunc angelus Domini ad eius parẽtes miſſus, priuſquam gigneretur, iuſſit eſſe Nazaræum Domini. & apud Eſaiã loco illo capitis 11. Et egredietur uirga de ſemine Ieſſe, & ramus de ra B dicibus eius creſcet. pro ramo ſeu flore aiunt uos in Hebræo legere, Nazaræus de radicibus eius creſcet. IVD. Eſt quod udim tibi obijcere, antequam pergas ad reliqua. CH. Quid tandem? IVD. Quòd non uidentur multa prophetarum oracula fidem accepiſſe in ueſtro Meſſia. nam Eſaiæ 2. dicitur de Meſſiæ tempore, Et conflabunt gladios ſuos in ligones, & lanceas ſuas in falces. non leuabit gens contra gentem gladium, & amplius belligerari non nitentur. quod ait futurum in nouiſſimis diebus. in eandem ſententiam cap. 11. Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accubabit, & uitulus & catulus leonis, iumentũ & bubalus ſimul, & puer paruulus ducet eos, & uacca & urſa paſcentur ſimul, accubabunt proles eorum, & leo ſicut bos comedet paleam, & delectabitur lactens ſuper foramen aſpidis, & ſuper cauernam reguli ablactatus manum ſuam extendet, nõ nocebũt, & non periment in uniuerſo monte ſancto eius, quia repleta eſt terra ſcientia Domini, ſicut aquæ maris inundantis. In eandem ſententiam Micheas 4 capite. Addit etiam Eſaias, quòd montes humiliabuntur, & ualles extollentur: quæ omnia non uidemus in Meſſiæ ueſtri aduentu eſſe completa. CH. Dicamus paulatim de ſingulis. Primum de tempore non ignoras illud, Anni mille in conſpectu domini ſicut dies heſterna quæ præterijt. Nouiſſimi autem dies de ætate mundi poſtrema intelliguntur, in qua nos ſumus, non tam

A certa quadam & descripta annorũ supputatione, quàm separatione rerum in tempore gestarũ. Sic enim mũdi ætates distinguũtur. Sunt etiã apud prophetas dies nouissimi, extremũ tempus gentis & regni Iudaici in Palæstina. Erit ergo, inquit Esaias, in postremis diebus: nõ mundani temporis. quid enim gratia profuisset tam diu dilata? certe paucissimis. sed in ultimis diebus prophetiæ & regni & sacerdotij, quæ tria cessauerunt post IESVM CHRISTVM. Reliqua autem de pace, de cõcordia belluarũ, de montibus & uallibus, intelligis tu hæc omnia corporaliter, & non spiritaliter? IVD. Ego uero simpliciter, quemadmodũ lego: & religio est mihi, in uerbis Dei ac prophetarum nimis esse curiosum. CH. Quid ego audio? putas'ne per Messiæ aduentũ mutatum iri hanc rerum naturã, ut leo ferociã suam & sæuitiam deponat, basiliscus uenenum, nec futuros mõtes neque ualles? quid ergo illud est, quod in psalmo dicitur, Deferent mõtes pacem populo, & colles iustitiã. & Esaias idem: Mons Domini eleuabitur super montes. & in cap. 30. Erunt super omnem montẽ excelsum, & super omnem collem eleuatum riui aquarũ. Vides hic montes futuros & colles etiã in die illa, quum erit lux lunæ sicut lux solis, & lux solis septemcupla, in die qua alligauerit Dominus contritionẽ populi sui, & percussurã plagæ eius sanauerit. Esaiæ 41. dicitur, Ecce posui

B te, ut trahã uelut tribula noua habens ora, triturabis montes, & comminues colles sicut quisquilias pares. Vis'ne hoc in sensu literali intelligere, sicut Amos 9. Ecce dies uenit, dicit Dominus, & accedet arator cum messore, & calcator uuarum, comportantes semen, & stillabunt colles mustum, & omnes colles liquefient. & Micheæ primo: Ecce Dominus egredietur de loco suo, & descẽdet, & calcabit super excelsa terræ, & liquescẽt mõtes subtus eum, & ualles scindẽt se sicut cera à facie ignis, sicut aquæ effusæ in præceps. & illud in psalmo: Flumina plaudunt manu, simul montes exultabũt. Quantumuis simplicitatem præ te feras, & obtendas religionem intellectui sanctarũ literarum, nõ arbitror te tamen adeò esse stupidũ, ut hæc omnia eo sensu dicta accipias à prophetis, qui sensus etiam mulierculis & pueris esset ridiculus. sed simulas tẽporis gratia, quia mecũ disputas, tanquã cum prophano: inter tuos apertius sententiã tuã proferres. IVD. Quorsum igitur censes hæc pertinere? CH. Ad significandã æqualitatẽ, concordiam, & admirabilẽ sub CHRISTI regno pacẽ. IVD. Atqui pax nõ est sub uestro Messia perpetua. CH. Imò si animũ uelis aduertere, inuenies sub illius regno maiorẽ & prestantiorẽ, magisque exoptandam omni hac pace corporum, quam regna inter se & nationes pactis & fœderibus sanciũt. nõnne pax consensio est & cõformitas? hæc autẽ uel corporum est, quum quiescunt, nec inuicem contratendunt: uel animorum, quum inter se non concordãt, & bene uolunt.

Vtram

Vtram harum ueriorem consensionem esse existimas? IVD. Posteriorem hanc, quæ animorum est. nam altera illa corporum simulata res est, atque adumbrata. CH. Illam ergo ueram & germanã pacem multo est cõgruentius à Deo & peti & dari. In ipsis porrò animis nostris nunquam ne fando de affectibus & perturbationibus aliquid audiuisti? IVD. Audiui nõ pauca. CH. Nulla est dissensio, nullum bellum grauius, nulla tempestas horribilior, quàm quum affectus illi in animo tumultuantur. Atrox est bellũ inter uicinas nationes, atrocius inter ciuitates eiusdem prouinciæ ac gentis: superatur hoc immanitate ac crudelitate à bello in eadem & intra eosdẽ muros, quod est ciuile. Quid si intra eundem sit hominem, atque intra eundem animũ? appellatione caret tantæ atrocitati satis apta. Nõ exiguum adfert hominibus beneficium, qui illorum corporibus quietem inter se & consensionem conciliat. maiorem autem pacem inducit, qui in humanis pectoribus reciprocum amorem indit. qui uero tranquillitatem affectibus importat, is pacem incredibilem & unicuique hominum cum semetipso infert, & hominibus inter se. quippe ex hisce animorũ motibus existũt dissensiones omnes, lites, iurgia, bella, cædes: ut merito pacem hanc CHRISTVS noster uocet, Pacem quam mundus dare nõ potest, sed solus Deus. Attulit igitur CHRISTVS pacem, quoniam amoris mutui legem in cordibus suorum inseruit, qui animos affectusque nostros obtemperare supremæ rationi ac ueritati docuit, quibus ex seminibus pullulat pax & concordia inter homines firmior multo atque stabilior, quàm pactis omnibus scientissime & cautissime præscriptis, & sanctissime iuratis. Idcirco Psalmista eam pacem sub CHRISTO orituram prædixit, quæ duret, quoad auferatur luna. Nõ mutabit leo feritatem ingenij sui in aduentũ Messiæ, non complanabuntur montes, neque ualles intumescent: sed homines qui leonina sunt ferocia, audacia, crudelitate, si iugum CHRISTI lene & molle super ceruices suas recipiant, hoc est CHRISTI doctrinam admittant in sua pectora, exuent naturam & mores leoninos, habitabũt quiete & cõcorditer cum ouibus, hoc est cum mansuetis & simplicibus: inductaque per CHRISTI doctrinam charitate mutua, montes, hoc est proceres populi superbia deposita infimis se patientur adæquari. quam tu pacem excogitare posses ueriorẽ aut maiorem? ad quam ex prioribus signis denotandam natus est Dominus noster tempore pacis uniuersalis, quemadmodũ ueteris memoriæ monimenta referunt. Quocirca quod Propheta dicit, Non exercebũtur ultra ad prælium: manifestã habet intelligentiã. hoc est, ubicunque CHRISTVS regnauerit, ibi uerus erit amor, qui dissensiones omnes & bella excludit. & in qua lege præcepta omnia atque admonitiones tendunt ad beneuolentiam, nullum conueniebat esse

de

A de bello aut belli exercitatione præceptum, quemadmodum sunt in lege uestra: ut Iudicum 3. capite. Cedo autem, de regno Messiæ quid uos sentitis? IVD. Quid aliud quàm quod est in psalmo 72. Et adorabunt eum omnes reges, omnes gentes seruient ei. CH. Quomodo ergo in alio psalmo dicitur, Dominare in medio inimicorũ tuorum? Isthuc quoque an ad literam, ut regnum CHRISTI super omnes homines exteriore significatione se diffundat, & pareant ei omnes, quemadmodum populus Israëlis Dauidi aut Solomoni fuit audiens dicto? quod Deo ipsi nondum contigit, cuius exterioribus iussis nunquam gentes omnes obedierunt. Ita maiorem regem faceret Deus Messiam, quàm se ipsum. Sed dic mihi, quomodo tantum regnum Messias parabit? IVD. Ingenti ui armorũ, Deo adiuuante. CH. Mahumetes quoque de se dicit, missum se à Deo per uirtutem armorum, Christum uero missum per uirtutem signorum & miraculorum. Sed opus quod est multis commune, nõ creditur unius proprium: & quod assecuti sunt latrones atque homines scelestissimi, Deoq; inimicissimi, non est credibile esse id quod Deus charissimo sibi homini tanquam peculiare & amplissimum donet munus. Viarmorũ multos scimus ualuisse homines impuros ac impios, cursumq; uictoriarum illorum nunquam esse interruptũ: uelut Alexandrum, B Cæsarem, Achillem, Syllam, Dionysium. & humanis uiribus uideri posset assignandum esse tantum opus Dei, sicut de incrementis imperij Romani, quæ fuerũt maxima. & quantũcunq; CHRISTVS egisset ingentia miracula, semper ad posteros manasset suspicio, secutos illum homines fuisse uel metu tantæ potẽtiæ, uel spe maximarum utilitatum. Quid, quòd bellum genus immanitatis omne ac seuitiæ superat. ea igitur re tam tetra atque atroci, credibile fit tibi Deum euecturum fuisse, quem unice haberet charum? Nam quòd gens olim uestra cœlitus adiuta est bello, factum id est propter scelera illarum gentium ad quas transibat. Adde, quòd carnales, & dubij, & meticulosi Iudæi, nisi uires bellicas sui Dei sensissent, ad alios statim deos defecissent, quos existimassent magis bellaces, ac proinde potentiores: sicut fecit Achaz. Quanto ore intonatis uos, Deus sabbaoth, Deus fortis in prælio? at nos dicimus, Deus pacis, Deus totius consolationis. Quanto uerius ostenditur opus & auxilium Dei, si, quod est illius proprium, ex rebus paruis magnas proferat, ex infirmis fortia, ex abiectis sublimia? quod in CHRISTO est declaratũ, quem ex tanta humilitate euexit ad regnum incredibile: ut libere in animis dominetur potius, quàm ut cogat corpora. Vtrum tu tandem existimas maius esse regnum, ac uerius, diuinoq; illi similius, in beluas, an in homines? IVD. In homines, quia sunt liberi. CH. Vtrum maius in corpora hominũ, an in animos? IVD. Eadem ratione in animos.

mos. CH. Iure. Nam arma cogunt corpora, animos non cogunt. A quippe usu euenit plerunque, ut pareant corpora, animi sint auersissimi atque inimicissimi. amplius ergo & excellentius regnum tributum est CHRISTO à patre, ut in liberas mentes dominetur, quàm esset uester Mesias habiturus, aut Mahumetes habuit commune cum tot latronibus. Dominatur ergo CHRISTVS noster in illorum mẽtibus, qui gratiæ illius fidunt. corporũ etiam omnium est dominus, quemadmodum dæmonum & malorum hominum qui illi auersantur, per hæreditatem quam à patre accepit. de hoc testificatur psalmus 2. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem, & possessionem tuam terminos terræ. Nec solum in mentes omnes & humana corpora accepit imperiũ, sed in ipsas naturæ leges, quas mutauit, quoties fuit ei uisum, numerosa multitudine & uarietate miraculorum, quæ ille ad salutem omnium edidit, ut ostenderet se ad homines corpore & animo seruandos uenisse, & de exteriori beneficentia interiorem colligerent, amoreq; accenderentur erga Deum tam benignum. de quibus tam admirandis portentis prædixit Esaias: Dicite stultis corde, confortamini, ne timeatis, ecce Deus uester cum ultione ueniet, & uidebitis retributionem Dei. Ipse ueniet, & saluos faciet uos. tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt. Tunc saliet sicut ceruus claudus, & laudabit lingua muti, B quia scissæ sunt in deserto aquæ, & torrentes in solitudine. Res omnes CHRISTI & altæ sunt & profundæ, ut cœlum: quod & si inferius uidetur esse sub nobis, ipsum tamen ex se ubique est excelsum. sic CHRISTI sublimitas fuit non possidere pecuniam, non arma, non agros, nec familiam, neque domum, neque illis ullo modo indigere, sed uiuere animum illum excellissimum in se reductum, & seipso contentum. Multi ei contradixerunt, multi affecerunt conuicio, insidiati sunt, detraxerunt: in quibus omnibus declarabatur firmitas magnitudinis, quæ nullo moueri posset impulsu, & altiorem esse illum quàm ut ad eum possent illa pertingere. Neque uero Dominus noster cursum uitæ suæ ad prophetarum oracula temperauit atque accommodauit. non enim sic uixit, & magna illa egit atque admirabilia, quia fuerunt de se à uatibus prædicta: contrà potius prædicta fuerunt, quia ille erat acturus. Non seruit similitudini aut imagini ueritas, nec corpus umbræ, sed è contrario. Idcirco interdum discrepantia est aliqua inter prophetiã & actionem CHRISTI, quanta esse solet inter corpus & umbram siue imaginem. Alia est igitur quærenda ratio actorum CHRISTI altior & præstabilior, quàm quòd ea essent de eo scripta. IVD. Non uenit unquam inter nostros in controuersiam, quo minus facile credant magna esse à CHRISTO edita prodigia, ad persuadendum mundo rem adeo

nouam

A nouam & inusitatam, & tam pugnantem cum opinionibus receptissimis. CH. Quid tu de eiusmodi miraculis censes? nam ego libro quodam meo manifestissimis rationibus uideor edixisse, non ui atque ope malorum dæmonum esse acta, sed Dei. IVD. Quidam ex nostris doctoribus longe diuersam adferunt rationem & caussam miraculorum Iesu. CH. Quam tandem? IVD. Vereor eloqui, ne tu mihi fortè irascaris. CH. Noua modestia. Dic omnia quantum uoles apertè. nam ueritas hominum commenta non reformidat. IVD. Alij asserunt magicas artes illum in Ægypto didicisse, quum esset puer. Alij narrãt, fuisse in tecto templi Solomonis margaritum quoddam ibi à Solomone collocatum, in quo rex arte & sapientia illa sua nomen Dei uerum insculpserit, quod legere quidem quisque poterat, sed addita erat in eum execratio qui exscripsisset aut didicisset. excubabant quoque leones duo pro templi foribus catenis alligati, quos ibi rex idem posuerat, obseruãtes num aliquis edidicisset. quòd si fecisset, ita rugiebant atrociter, ut ille expauefactus obliuisceretur. sin uero exscripsisset, partim ex leonum rugitibus, partim ex grauissima detestatione rumpebatur ilico medius. Iesus autem ben Ioseph, & ben Maria, pro nihilo execrationem habens & leones, descripsit nomen illud in schedula, & ne ab scrutantibus inter uestimenta de-

B prehenderetur, discidit scalpello aliquantulum ex pelle suræ, ibique consuit. & quamuis in templi exitu supra solitum leones rugirent atque indignarentur, ille nihilominus magna usus animi constantia euasit illorum uim atque ferociam, & deinceps ope diuini nominis adiutus admirãda illa perfecit. CH. Lepidissimam profectò fabellam narrasti. rogo te, tu credis hæc? IVD. Quid ego credam nihil attinet dicere, scripta sunt hæc quidem certe in libro magnæ authoritatis ac fidei. CH. In quo? IVD. In Thalmud. CH. Sed reuertamur ad calumniosas uestras suspiciones. Magiam dicitis Dominum nostrum in Ægypto didicisse, & ex ea cognitione esse miracula quæ egit. Crimen hoc magis in uestro Mose posset locum inuenire, quàm in nostro IESV. non quòd Mosem uirũ Dei insimulare uelim, aut præstringere, quod esset nefas: sed de iniquitate uestra conqueror, & damno uecordiam, qui id nobis obijciatis, quod in uos potius competat. Multa facta sunt supra naturæ uires per manum Mosis, multa à CHRISTO. Moses conscripsit sua, scripserũt de CHRISTO ij qui uiderũt, quique acceperunt ab ijs. qua igitur ratione Mosen Dei amicum creditis, nõ CHRISTVM? neque enim certius habetis atque euidentius argumentũ eorum quæ Moses de se prodidit, quàm quæ sunt de IESV memoriæ mandata. Quid, quòd CHRISTVS grandiora egit, & propinquiora diuinitati, & quidem sine humana doctrina: quum Moses omni Ægyptiorum sapientia legatur insti-

tutus,& ab Ægyptijs insimulatus magię. quod facilius est credere de illo,qui in Ægypto natus, & educatus in regia,tempus omne usq; ad ætatis maturitatē,quum à Domino uocatus est,in Ægypto transmiserit,quàm qui infans in Ægyptum ingressus septimo ætatis suæ anno illinc discesserit. Cōfer utriusque & res gestas & doctrinā inter se, propiorē inuenies magiæ Mosen quàm IESVM: tum etiā uitam innocentiorem,& puriorem doctrinam, ac magis cœlestem. IVD. At contradicit Mosi. CH. Num non satis longo sermone patefactum est, non illum Mosi contradicere, sed Mosen approbare, sed spiritali legis illius declaratione augustiorem ac diuiniorem reddere? Expende autem,quemadmodum Dominus noster prodigia ediderit. nihil unquam fecit ut magus, non ex præparato, non ficte & impostura oculis facta, non quod magi solent, ad auram popularem captandam,& ad proferendum nomen,uel ad quæstum aliquem pecuniæ. Omnia illius miracula ad utilitatem aliorum spectauerunt, & in rebus necessarijs fuerūt edita. Quod si CHRISTVS puer adhuc, annorum septem, eam magiam in Ægypto accepit, per quam tam stupenda opera proferret: cur senes uniuersa uita in studio Ægyptiacæ sapientiæ detriti,nihil illorum poterant præstare? Non Pythagoras & Eudoxus & Plato, & reliqui Græci philosophi, qui Ægyptum institutionis gratia penetrarunt: non ijdem ipsi Ægyptiorum numinū sacerdotes. Iam uerò CHRISTI miracula ex magia sunt, quid apostolorum miracula, & martyrum, quorum iniri numerus non potest? nam illos quoq; grandia & admirāda patrasse opera necesse est, alioqui CHRISTO digresso tota paulo pòst eius authoritas & prædicatio refrixisset. quomodo magia hæc ab alijs ad alios tradita est quasi per manus? Quod porrò magiæ genus hoc, aut quæ utilitas, omnibus temporis momentis uenire propter CHRISTVM in periculum capitis & fortunarum, uitam per exquisitissimos cruciatus amittere? Quòd si CHRISTVS hac fretus magià, uetere Mosis uia relicta nouā instituit, & semetipsum extulit ac celebrauit, cur non & martyres quoq; eandem peritiam nacti ad se atque ad sua commoda magiam hanc referebant? quin mallebant ipsi beati uiuere, quàm atrociter pro CHRISTO interfici. Sed trāsitis ad opem nominis diuini: non potestis duo hæc pariter uincere, ut per magicam artem, & per Dei nomen operetur. tametsi fabellam istam de nomine Dei equidem non refutarem, nisi legeretur in libro tantæ authoritatis,& proferretur sæpenumero à multis uestrorū contra nos, tanquam res uel certa, uel ingeniose saltem ficta. Primum omnium quæro ex uobis, quomodo tota hæc fabula nata est post CHRISTI aduentum? cur antea tam præclarum margaritum ignorabatur? & leones adeò zelatores decoris ac maiestatis templi, rem'ne tam grandem,

A dem, tam inusitatam, tam publicam nullis esse unquam literis proditam? quid leones illi, erant'ne immortales? tot annis potuerunt perdurare, quot inter Solomonem & CHRISTVM fluxerunt? quid illis factum est, quum caperentur Hierosolymæ, ab Ægyptijs & Babylonijs? cur non tunc rugiebant ualidissime, quum Ægyptij, quum Assyrij, quum Macedones, quum Romani ingrederentur, & polluerent omnia, & quum sola relinqueretur Hierosolyma? an leones illi semper ante templum excubabant? Iam margaritum illud nulla ex tot templi illius direptionibus sublatum fuit? Sed quid erat, quod lector nominis illius facere poterat miracula: Solomon, qui tam probe nomen illud nouerat, nullum legatur edidisse? Imò contrà, deerrasse ad postremum à recta pietate, & quam pater Dauid constanter fuerat secutus, ad idololatriam. Quæ autem erat inuidia Solomonis, prohibere, ne quis nomine Dei adiuuaretur, quum Deus uelit beneficia sua omnibus patere? An si Deus aliquid condidit in communem usum, non est is inuidus, & scelestus, qui arcet alios? Quid incommodi nasceretur, si inuocatione diuinæ opis res admirandæ fierent? an non maior Dei apud homines authoritas & reuerentia, & auerterentur multi ab idololatria? Quod si extrà non lice-
B bat nomen illud efferre, sed in templo legere, ibi certe miracula fuissent à quouis passim acta: quod non fuit ita. Iam si alijs rugitu leonum territis sacrum nomen excidebat, quod edidicerant, cur non & CHRISTO? Si alij crepabant medij execratione illa, quin & IESVS? tanto peius usurus illo nomine, quàm alij omnes, nempe ad abrogationem legis diuinæ? Age uero, utrum Deus facit miracula propter nomen, an nomen propter Deum? est'ne Deus nomini suo alligatus, ut inimico & hosti suo capitali faueat, uelit nolit, solum quia nomen illud pronunciauit, & mutet naturæ ordinem? ea uero incantatio esset, non inuocatio: si certis præscriptisque sonis mouetur Deus, ut canis, uel equus, quo nihil est magis impium. Vides fabellam male concinnatam, seipsam dissoluere. IVD. Præstabit, ut arbitror, de sacris literis loqui, quæ nobis sunt uobiscum communes, quàm de ijs quæ sunt nobis peculiaria & propria. CH. Loquamur sanè, nam id malo. sed nõ sum tamen passus ignorare te qualia essent, quibus tanto applausu assentiremini. Cum miraculis CHRISTI coniuncta est illius doctrina, uos Messiam uestrum non dicitis docturum. IVD. Non puto. CH. Videlicet nimium erit occupatus castrensi exercitatione, regno ordinando, iuri dicundo, & alijs quæ sunt regiæ potestatis. Sed de Messia tamen Esaias scribit: Spiritus Domini super me, eo quòd unxerit Dominus me. Ad annunciandum mansuetis misit me, ut alligarem contritos corde, ut prædica-

rem captiuis libertatem, & uinctis apertionem carceris: ut prædicarem annum uoluntatis Domino, ut diem ultionis Deo uestro, ut consolarer omnes lugentes: ut ponerem lugentibus Sion, ut darem eis gloriam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu stricto. & uocabuntur arbores iustitiæ, plantatio Domini, ut glorificer. Quid uero est euangelizare pauperibus, nisi afflictis & miseris, & à ueris illis ac sempiternis bonis inanibus adferre nuncium, uenisse redemptionem ac salutem, ut per fiduciam & amorem redemptoris iungantur cum Deo, & abundent ueris bonis ac maxime optabilibus? quanto hic nuncius melior, quàm ille, Redite Hierosolymam, affluetis auro & argento, tritico, uino, lacte, melle, multis pecoribus, quæ possitis & in templo mactare, & deuorare ad saturitatem. Pergo autem interrogare, Quis erit rerum status Mesiæ uestri, quæ conditio uitæ? IVD. Beatissima, in omni abundantia, & copia earum rerum quæ desiderari possunt in uita, opibus, uoluptatibus, honore, potentia. de quo scriptum est in psalmo: Gloria & diuitiæ in domo eius. CH. Iam sæpe de eo uos reprehẽdi, quòd nimis carnaliter omnia intelligitis. Agnoscetis'ne illum quum uenerit? IVD. Etiam, & quidem lætitia incredibili perfusi. CH. At psalmi & libri uestrorum prophetarum nihil ferè loquũtur aliud, quàm Mesiam laborum atque ærumnarum omni genere afflictum iri: & quæ Dauid, Esaias, Hieremias, & prophetæ reliqui de mœstitijs & calamitatibus dicunt, ad CHRISTVM referuntur omnia, & de illo scribuntur sub persona, neque in illos ipsos qui dicunt possunt competere. sed sancti uiri ex zelo transferunt in seipsos, quæ uident passurum CHRISTVM: & tanquam ipsi eadem patiantur, sic scribunt. quod annotare est in multis psalmis Dauidis regis. Ex eodem zelo sunt execrationes illæ & ultiones, quas à Domino petunt de ijs qui tot afflictiones Mesiæ erant adducturi. neque enim fuisset uel probitatis, uel mansuetudinis illorum, & potissimum Dauidis regis, qui de mansuetudine potissimum Deo placuit, ut inimicis & hostibus suis tam dira imprecarentur. Et quod non sitis Mesiam cognituri, uestri uates prænunciarunt. ut Esaias: Cur ueni, & non erat quispiam: uocaui, & non erat qui responderet. & Hieremiæ decimoquarto: Expectatio Israël seruator eius in tempore calamitatis, quare futurus es ueluti peregrinus in terra, & tanquam uiator qui declinat ad pernoctandum? quare futurus es ueluti uir attonitus, tanquam fortis qui non potest saluum facere? Tota eius uita inter pauperes, & homines simplici ac demisso corde transacta est. hoc est quod dicit Esaias, Ad annunciandum mansuetis misit me. illi enim gratiores semper fuerunt Deo, hoc est, legibus & monitis diuinis

A diuinis accipiendis aptiores, quàm de opibus uel potentia turgidis, uel de literis, aut ingenio. Appetente autẽ supplicij tempore, quod ei erat à patre præscriptum, Hierosolymas est ingressus asello uehẽs, cui obuiam processit uniuersa multitudo, & regia illum pompa exce pit. de quo est illud Zachariæ: Exulta filia Sion, ecce rex tuus uenit tibi mansuetus, sedens super asinam. IVD. Cuiusuis erat id facere, soluere asellum, qui pro porta castelli alligatus erat in usum publicum, & insidentem in eo Hierosolymam ingredi. CH. Si tam leue id tibi uidetur, & cuilibet factu facile, quid magnum aut animaduertendum prænunciat Propheta? Est quidem cuiusuis asino uehi; sed non cuiusuis ita mouere animos totius multitudinis, ut recipiatur more regio. Et hoc est magnum illud quod in prophetia continetur, quum filiæ Hierusalem promittitur rex suus mansuetus, asinæ insidens. Sed quum ille uiam ueræ pietatis ostenderet, & humanum supercilium concuteret, multaq; in eos diceret qui pro diuinis legibus inuenta & traditiones suas populo seruandas proponerent, exarsit in eum atrox illorum inuidia, qui populum prætextu religionis obnoxium sibi habebat, nempe sacerdotum, pontificum, scribarum & pharisæorum. ab illis igitur captus est, & ad Pilatum præsidem adductus. Iosephus scriptor uester, decimooctauo Antiquita
B tum disertis uerbis scribit, inuidiam procerum synagogæ caussam fuisse mortis CHRISTI. IVD. Nulláne fuerunt crimina? CH. Quæ'nam uos dicitis fuisse? IVD. Hæc, quòd se Dei filium faceret patri æqualem. quòd ad uenerationem alterius Dei homines hortabatur, & legem Mosi datam abrogabat, contradicebat patrum traditionibus, uiolabat sabbatũ: in eo enim sanabat morbos, & quendam sanitati restitutum iussit grabbatum sum, in quo æger decubuerat, portare in sabbato. professus est posse templum Dei soluere, & triduo illud reædificare. CH. De diuina generatione satis disputauimus, dicamus sigillatim de reliquis. Primũ quidem crimen graue, & morte dignum, si modo uerũ. sed ipse semper eum à quo Moses legem accepisset, uerum atque unicum esse Deum constanter affirmauit, illum esse patrem suum, illum se uenerari & colere, illum esse ab omnibus & amandum & colendũ. Quid tu dicis de alio deo colendo, aut de lege Mosaica antiquanda? esset hodie quisquam in uniuerso genere humano præter uos, qui legem uestram tam rigidam, asperam, immitem, & multis locis ad literã puerilem, adduci posset ut crederet esse à Deo datam, nisi hoc CHRISTVS affirmasset? quem mentiri nefas est. non alium Deum docebat colere, sed hunc ipsum uestrum & nostrum rectè colere: non aliam legem obrogabat, sed huic isti uestræ lumen & salem adferebat, ut Deum uere & ex animo coleretis, non intenti in hæc uitæ commoda, sed ad bo-

na illa cœlestia & sempiterna. In tota Euangelij historia nusquam A
reperietis dictum aut iussum à CHRISTO, ut aliquid quod in lege contineretur, quantumlibet leue, non obseruaretis. quin ad euitandam eiusmodi calumniam noluit ipse per se legem aduentu suo superfluam iam & mortuam abrogare, sed post ipsum cœlo receptum apostoli eius docente spiritu sancto soluerunt genus humanum intolerabili iugo uestræ legis. Traditiones uero patrum nec reijciebat, neque infirmabat, sed querebatur & reprehendebat, quòd homines illis magis tribuerent, quàm præceptis ipsius Dei: & quod quum essent tam multa à Deo iussa, homines improbi atque importuni grauius adderent onus ex suis inuentis, quæ inuenta non illi ad custodiam pietatis, sed ad gloriam & quæstum suum excogitassent. Tum demonstrabat, quum res posceret, non esse traditiones huiusmodi magnopere curandas. quæ spirituum puritati conuenirent, maioris semper habenda momenti, quàm omnia corporalia. De sabbato uelim mihi dicas, an sanare in eo sit sabbatum uiolare. quod enim opus potest in sabbato fieri excellentius, quàm hominis summæ necessitati opem ferre? an non tu edis in sabbato? IVD. Non possem aliter uiuere. CH. Facile posses uiuere cum inedia unius diei. IVD. Fortassis adirem periculum salutis & uitæ. CH. Maius adit periculum, & minus potest uiuere, nisi sanetur. quid, non deambulas? non B
uestiris? non loqueris in sabbato? an hæc sabbatum non uiolant, sine quibus uiuere & saluus esse potes? summam opem & salutem alicui adferre, uiolat? In sabbato ipso nónne tu ægroto tuo & cibum & pharmacum porrigis ad morbum curandum? tibi hoc licet, & non licebit illi hunc totum morbum curare ac tollere? & tu id facis pharmacis & manuum opere, ille solo uerbo. IVD. At quidam in sabbato lectulum suum gestauit, illo iubente. CH. Tu fers ut CHRISTVS tantopere sit Deo gratus, ut naturæ leges iubente illo mutentur: & non feres, ut possit in sabbato aliquem iubere lectulum suum tollere. quid si tibi erepta fuisset toga, & restitueretur in sabbato, nónne reciperes & tolleres? non tu in sabbato admoues sellam mensæ ubi sedeas? & postquam pransus es, aut cœnatus, surgis, & deponis? Sed puerilia sunt hæc, nec intelligitis quod sabbatum estis iussi tam diligenter obseruare, & qua sanctificatione: nempe requiem illam, qua post labores istos uitæ necessarios conquiescens animus & sedatus, assurgit ad Dei contemplationem & amorem, de quo est illud in psalmo: Vacate & uidete, quoniam ego sum Dominus. Postremum crimen est, quòd dixerit, Possum destruere templum hoc, & tribus diebus instaurare. Equidem non uideo quid atrocitatis aut inuidiæ habeat dictum illud, ut pro

crimi-

A crimine possit arripi cruce dignum. quis unquam uerbi iactantiam, quae sine Dei blasphemia aut seditione diceretur, capitaliter uindicauit? si praestare CHRISTUS poterat, quod promittebat, admirandum erat uerbum potius, quam insectandum: si non poterat, irridendum. Iussissent uidelicet pontifices, & alij, quibus erat inuisus, ut minus aliquod templum extrueret anno uno. quod ni fecisset, triumphassent de illo inimici sui tanquam de homine uano & iactabundo, & omnem ei ad uulgum authoritatem detraxissent, quo nihil erat illis magis in uotis. Sed uerbum illud quem in sensum diceretur, parum intellexerūt in praesentia qui audierunt. nam quum ingressus esset IESUS templum, & turpem illinc nundinationem eiecisset, rogarunt eum Iudaei, ut signum aliquod praeberet argumentū fiduciae & potestatis suae. IESUS more quum prophetarum omnium, tum suo, signum illis demonstrat non friuolum, non temporarium, aut humile, quale ipsi poscebant, sed magnum, admirandum, sempiternum, de resurrectione sui corporis futura triduò post eius mortem: quod quidem corpus uerius & appositius erat templum, quàm saxeum illud Hierosolymitanum, in quo corpore propius & praesentius numen habitabat. Haec quidē ad crimina, quae inimici quidem eius requirebāt diligenter. sed maximū & grauissimum erat crimen, B excellentia sanctitatis & doctrinae, quibus & illorum coarguebat uitam, & iniquam autoritatem eleuabat. Sed quum tantae esset uulgo existimationis, non temere audebant in illum manus inijcere. Obseruata est occasio, qua id posset tute fieri. unus ex illius discipulis triginta argēteis illū prodidit. nec istud tacuerūt oracula, Esaiae undecimo: Et appenderunt mercedem meam triginta argenteis. & dixit Dominus ad me: Proijce illos ad thesaurarium, ad magnificentiam gloriae, qua preciatus sum ab eis. Captus autem, desertus est à suis omnibus. de quo Zacharias idem: O gladie suscitare super pastorem, & super uirum socium meum, dicit Dominus. Percutiā pastorem, & dispergentur oues. Manifestum est, non de quolibet pastore dici, sed de Messia pastore maximo, & Deo coniunctissimo. Ex lamentationibus Hieremiae, si hoc uacat animaduertere, quod tanti est momenti, prima duo capita ad Ecclesiā uel animam pertinent, tertium ad labores & aerumnas CHRISTI, cuius exordium est: Ego uir uidi afflictionem in uirga afflictionis eius. quam afflictionē humani generis uir ille princeps uirorum miseratus, caput suum molestijs & calamitatibus huiusmodi subiecit, & se pro hominibus, quorum esset caput, quasi uicariū tradidit. de quo dicit, Me duxit, & ire fecit in tenebras, & non in lucem. profectò contrà me conuersus est, uertit manū suam tota die, consumpsit carnem meā & pellem meā, cōfregit ossa mea: & quae sequunt̄, in nullū alium q̄ in CHRISTUM cōgruentia. inter quae

quæ sunt, Fui subsannationi toti populo meo, cantilena eorum tota A
die, dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobrijs. & in quar
to capite describit excisionem Hierosolymitanam, quam lamenta-
tur accidisse propter peccata prophetarum eius, & iniquitates sacer-
dotum eius qui effuderunt in medijs Hierosolymis sanguinem iu-
storum: Mouerunt se, inquit, ut cæci in plateis, polluerunt se in san-
guine, ut non possent qui tangere uoluissent contingere uestimen-
tum eorum. Istud de posteriore excidio intelligendum est. nam pri-
us illud regis Babyloniæ, omnes ad unum fatentur contigisse pro-
pter idololatriam regum Iuda. Iste uero effusus cruor, quo se Iudæi
polluerunt, CHRISTI est, & apostolorũ eius propter CHRI-
STVM. Itaque & clausula tantæ calamitatis hæc est: Spiritus oris
nostri CHRISTVS dominus captus est in foueis eorum. de quo
dixeramus, Sub umbra tua uiuemus inter gentes. uidelicet Iudæi
ipsi exciderunt sibi maximam illam patrum omnium spem de salu-
te Mesiæ, qua una ita confidebant, ut munimento illius nihil uide-
retur esse tam graue & atrox, quod formidarent. Christi & domini
multi sunt, sed CHRISTVS dominus spiritus oris nostri unicus
est Deus, per quem unum uiuimus ac spiramus. De Osea intelligi
non potest, qui captus non fuit. Zedechias autem non is erat, quem
Hieremias propheta tam sanctus & tam liber spiritum oris nostri uo B
casset. Denique de illo Christo propheta loquitur, quem in foueis
populi Iudaici captũ fuisse, caussa fuerit excisionis totius gentis. Post
captiuitatem & carcerem secuta sunt irrisiones, consputationes, ala-
pæ, & contumeliæ, ac uexationes aliæ: de quibus est Esaiæ 50. Cor-
pus meum dedi percutientibus, & genas meas uellentibus, faciem
meam non abscondi contumelijs & sputo. De quo tandem hæc di-
cuntur? an de propheta ipso? qui nihil tale passus legitur, & harum
uisionum tempore in magno erat honore apud reges Iuda. Sed
præcedentia testantur de illo esse, qui dicit, Cur ueni, & non erat
quispiam: uocaui, & non erat qui responderet. nunquid ad redi-
mendum debilior facta est manus mea? aut non est in me potentia ad
eruendum? Actus est in crucem. à ligno enim sæpe extitit apud pa-
tres salus, imago & uaticinium ligni huius: ut in arca Noë, in arca foe
deris, in uirga Mosis, & in ligno iniecto in aquam amaram. Eleua-
tus est, & quasi ostensus uniuersis gentibus ad salutem intuentium
& confidentium: quemadmodum Moses serpentem in deserto pro-
posuit sublimem & conspicuum uniuerso Israël, ad remedium eo-
rum qui essent à serpentibus letaliter fauciati. Tunc humanitas
CHRISTI abiectissima uisa, & hominibus infimæ conditionis
inferior, ita ut ab eo territi & pudefacti fugerent propinqui ac neces-
sarij, sicut in psalmo dicitur: Fugasti à me notos meos, posuisti me
abomi

A abominationem illis. Procul auertisti à me amicum, & notos meos in tenebris. & formosissimus omnium uirorum adeò tempore illo gratiam pulchritudinis amisit, ut esset illum cognoscere multo difficillimum, quemadmodum Esaias prædixerat: Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur, & eleuabitur, & sublimis erit ualde. Quemadmodum admirati sunt super te multi, sic corruptus est præ uiro aspectus eius, & forma eius præ filijs hominum. Sic asperget gentes multas, super eum claudent reges os suum. quia ij quibus non est narratum, uiderunt: & qui non audierunt, intellexerunt. & paulo pòst: Non est ei forma, neque decor: & uidimus eum, & non erat aspectus. despectus est, & abiectus inter uiros. IVD. Vaticiniū hoc in Israëlem nostri conferunt, non in Messiam. CH. Cōfingunt uestri & asseuerant quicquid est collibitum. sed rationem & audiri & ualere æquius est, quàm asseuerationem uestrorum quantumcunque acrem & pertinacem, de eo quod capite Esaiæ tertio & quinquagesimo iam antea disputaui, satisq; multis uerbis, quod erat facillimum, demonstraui non posse illud ad gentem uestram conuenire. Neque istud alterum quod est Esaiæ 52. obscurius est. quando enim admirati sunt multi Israëlem, hoc est populū Iudaicum? imò semper inuisi & exosi fuistis cunctis nationibus, maximeq; omnium uicinis. Quid grauius Ægy-

B ptij oderunt, quàm uos, quum illic peregrinaremini? In deserto non minus Palestinæ populis abominabiles atq; detestabiles, quàm ipsi Deo. In Palestina exosi, uexati, pressi à finitimis ciuitatibus. deinceps magnarum nationum præda uilissima, contempti & irrisi ab omnibus. Reuolue maiorum tuorum ueterem memoriam, nullum unquam inuenies tempus, in quo admirationi fuerit is non dico multis, ut est in uaticinio, sed uni aut alteri homini. Sed neque uos unquam admirationem meruistis. nunquam enim coluit Dominum Deum suum ad præscriptum legis Mosaicæ. Pontifices & principes populi magna conuicia & subsannationes iecerunt in IESVM cruci affixum, sicut præuidit Oseas: Ego redemi eos, & ipsi locuti sunt contra me mendacia. super triticum & mustum collegerunt se, rebellauerunt contra me: ego erudiui, roboraui brachium eorum, & contra me cogitauerūt malum. Reuertentur non ad altissimum, fuerunt tanquam arcus dolosus. & Esaiæ 31. Quemadmodum rugiet leo & catulus leonis super prædā suam, cōtra quem clamatur à cōgregatione pastorum, à uoce eorū non formidabit, & à multitudine eorum non demittit animum: sic descendet Dominus exercituum ad præliandū contra montē Sion, & cōtra collem eius. & in psalmo 34. Subsannauerūt me subsannatione, frēduerūt super me dētibus suis. De manibus autē Domini, & de latere lancea confixo Zacharias dixit: Effundā super domū Dauid, & super habitatores Hierusalem spiritum

ritum gratiæ & precationis, & aspicient ad me quem confixerunt, A & plangent super eum ueluti planctum super unigenitum. Nec aliter hunc Dominum quem confixerunt respiciet Iudæa gens, quàm per spiritum gratiæ, quem Dominus illis impartiet, & ipsi precando augebunt non repugnātes monitis cœlestibus, sed faciles se præbentes diuinæ uocationi obsequendo. alioqui cæci sunt, nec unquam illum quem confixerunt, intuebuntur. Et plangent, inquit, super eum Iudæi in sua pertinacia & cæcitate. CHRISTI mortem plangunt propter pœnam consecutam. qui uero ad frugem meliorem se receperunt, plangunt nefarium facinus maiorum suorum. Et in hoc Zachariæ uaticinio, si attentius libet animaduertere, geminam CHRISTI naturam, humanam & diuinam deprehendes. Qui enim loquitur, Dominus Deus est: qui uero configitur, homo IESVS.

Moriente autem illo, obductum est cœlum tenebris circiter meridiem: tanquam si sol deficeret, quum esset tamen luna quinta decima, hoc est plena. Tremuit ingenti motu terra. de quo Ioëlis 3. Sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ splendorem suum retraxerunt, & Dominus de Sion rugiet, & ab Hierosolymis emittet uocē suam, & con tremiscent cœli & terra. Hæc uero futura dicit propheta eo tempore, quo effundet Dominus spiritum super omnem carnem, & quo conuertet captiuitatem Iuda & Hierusalem. & Amos 8. Et erit in die B illa, dixit dominus Deus, occumbere faciam solem in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis. Si quæris quo tempore id futurum sit, ex propheta ipso cognosce: qui ait euenturū hoc, quum uenerit finis super populum Israëlis, nec adijciet Dominus ut ultra per eum transeat: & quum conuertet festos dies uestros in luctum, & omnia cantica uestra in planctū. quod cœptū est fieri paucis diebus post CHRISTI mortem, & adhuc uidetis perseuerare. Perpende etiam, an eódem posset referri, quod est Zachariæ quarto decimo: Et erit dies unus, ipse est notus Domino, nō dies integer, neque nox integra, & erit in tempore ueris erit lux. Crucifixus est Dominus extra portam, quemadmodum hostia illa quæ ad purgationem & sanctificationem populi immolabatur, extra castra deducebatur à multitudine filiorum Israëlis, sicut scriptum est 19. capite Numerorum. Vacca enim ruffa in conspectu omnium mactabatur, ex cuius sanguine cineribus & aqua fiebant emundationes. lege diligenter caput, & inuenies ad hoc CHRISTI sacrificium admirabiliter conuenire. Est & altera figura, seu prophetia uerius, de celeritate supplicij domini IESV, qui captus de nocte, & ad pontifices ductus, postridie mane raptus ad tribunal præsidis, sub meridiem cruci est affixus. Iubebantur filij Israëlis festum illum & salutarem agnum egressuri de Ægypto comedere stantes, & celeriter: nec est ouum (quod dicitur)

tam

A tam ouo simile, quàm agnus ille paschalis Seruatori nostro IESV. erat enim masculus sine macula, & sanguine illius intinctæ fores habitatorem à plaga tuebantur. nihil erat ex eo edendum crudum, nec aqua coctum, sed igne assum. nulla Dominici corporis pars non est ingentibus doloris facibus assa atque exusta. Vorauerunt eum filij Israëlis cum lactucis agrestibus, hoc est animo amarissimo, & immolatus est à cuncta multitudine filiorum Israëlis. quod factum est Hierosolymis consilio & uoluntate pontificum & procerum, id sine dubio factum uidetur ab uniuerso Israële. confixæ sunt clauis manus & pedes illius, latus uero hasta perforatum. Os tamen in eo confractum non est, nec uescitur ex agno isto immundus & incircumcisus: sed circumcisus, id est animo purgatus, & receptus per fidem in familiam Domini. Postremo eodem die immolatus est, quo agnus ille solitus erat immolari, umbra & imago istius corporis. Et quemadmodum agni illius sacrificium gratum fuit Domino, & post illud eductus est populus ex Ægypto: ita per CHRISTI sacrificium reconciliatum est Deo humanum genus, & ex diabolica captiuitate assertum in libertatem. Tantæ huius sanctificationis & pacificationis figuræ seu uaticinia potius fuerunt sacrificiũ Noë, propter quod negauit Dominus perditurum se rursus ea quæ uiuerent in orbe: sa-
B crificium Abraæ, propter quod constitutus est pater gentium innumerabilium: & alia sacrificia quæ in lege continentur permulta, ad purgationem peccatorum, & repositionem in gratiam cum Deo.

Depositus de cruce, situs est in sepulchro, de quo est in psalmo 87. Obruta est malis anima mea, & uita mea ad sepulchrum peruenit: Annumeratus sum ijs qui descendunt in lacum, fui sicut uir cui nulla est fortitudo, inter mortuos liber, quales sunt dormientes in sepulchris, & quorum amplius non est memoria, qui à manu tua abscissi sunt: Posuisti me in lacu inferiore, in tenebris profundis. Et dum corpus exanime iacet in monumẽto, anima descendit in eum locum ubi patres asseruabantur liberandi per sacrificium mortis ipsius. Zacharias locutus de CHRISTI mansuetudine, de pace illius addit: Etiam tu seruata es Hierusalem. in sanguine enim fœderis tui emisi uinctos tuos de lacu, in quo non erat aqua. Considera singula. Qui à CHRISTO redempti & liberati sunt ante illum mortui, nonnulli quidem ex nationibus fuerunt, sed plerique tamen omnes ex Israël. ideo dicit, uinctos tuos filia Sion. & per sanguinem fœderis CHRISTI sunt liberati, nõ ui & armis, ut uos speratis. Et profunditas foueæ siue ergastuli, in quo patres detinebantur, significatur, quum subdit, In quo non erat aqua: ut alterius generis significet esse, quàm nostra hæc subterranea, quæ horribiliora sunt, quum tenebris accedit etiam aqua. Mansit corpus Domini in sepulchro eam

partem sexti diei, qua iam incipiebat esse sabbatum uacatione ab A operibus in populo uestro, hinc sabbatum totum integrum. quo finito, multum mane resurrexit: ut manifestum faceret, se Iudaicum sabbatum secum consepeliuisse, & rediisse ad uitam in nouitate pietatis, & reconciliationis cum Deo, uetere synagoga relicta in sepulchro, & noua Ecclesia excitata constituta. Idcirco Dominus ante mortem suam non abrogauit legem Mosaicam, quum ob alias caussas quas alibi attigi, tum quòd nōdum sabbatum detulerat secum in mortem & sepulturam. Quod autem non esset in monumēto diu mansurus, Dauid cecinerat in psalmo quintodecimo: Caro, inquit, mea fidenter conquiescet, quoniam non relinques animam meam apud inferos, nec permittes ut sanctus tuus uideat corruptionem. Quod ad Dauidem ipsum referri non potest, qui est in sepulchro suo corruptus. Albescēte autem die prima sabbati, reduxit semet ipse in lucem, & uitam, quæ fuit lux nostra, & resurrectio à morte sempiterna. Et ex persona ecclesiæ Christianæ dicitur Oseæ 6. Venite, & reuertamur ad Dominum, quia ipse rapuit & sanabit nos, percussit & alligabit nos. Viuificabit nos post duos dies, die tertia suscitabit nos, & uiuemus in conspectu eius. efficiemur sapientes, ut sequamur & cognoscamus Dominum. Compatitur & condolet Ecclesia CHRISTO, postmodum intelligit & prædicat salutem, quæ ex plagis & B morte illius orta est, simul eruditionē & scientiam ueræ pietatis, quæ est Dominum cognoscere & sequi. Historiam Ionæ inter prophetias computatis. uelim ex uobis discere, ecquod sit illic uaticinium aliud, quàm simulachrum resurrectionis Messiæ? nam exposuisse illum Niniuitis Domini mandata, prophetia non est, sed rei gestæ narratio. nec illa Niniuitis acciderunt quæ ipse denunciabat, neque iam ad uos pertinebant, neque ad Messiam, nec ad tempora pòst futura: ut caussa nulla sit prorsus, cur in prophetis habeatur, nisi quòd à pisce esse illum absorptum, in cuius uentre diebus tribus & tribus noctibus manserit, postea eiectus est à pisce in arenā, & cœlo huic ac luci redditus. expressima est adumbratio CHRISTI positi in monumento, & reducti in uitam: eaq; est prophetia, quæ Ionam efficit prophetam. Neque enim uaticinia & prædictiones prophetarum simplices semper atque uniusmodi fuerunt. plerunque enim illi uerbis quidem prænunciabāt euentura, sed interdum aliàs notis rerum ipsarum, partim in aliis. ut Hieremias iubetur abscondere lapides grandes in luto, capite tertio & quadragesimo. partim in semetipsis, ueluti quum Ezechiel radit capillum ad barbam, quum Oseas ducit mœcham. & si quis prophetarum uerba acute perpendat, intelliget nimirum in solo signo aut imagine sitam esse prophetiā. nam quod additur, explicatio est potius uaticinij quàm uaticinium. uidelicet prophe-

A prophetia uisio est, quæ in rebus potius uersari solet, quàm in uerbis. sed qui uisiones suas explicant, solis nonnunquam utuntur uerbis: quibus interpretantur, quorsum rerum illarum spectaculum pertinebat. Teneamus ergo, quod res ipsa nos manifestò docet, prophetias & uerbis exponi, & figuris, umbris, notis rerum futurarum. Ne tu sis admiratus, quum historiam & rem apud patres gestam audis, quæ pro uaticinio à nostris hominibus adducitur. pleraque enim illorum ad Mesiam alludebant, & umbræ ac simulachræ erant Mesiæ, qui fuit uelut corpus illorũ omnium. quam enim in rem par erat referri acta illa patrũ, quàm ad summam, prestantisimã: nempe non Israëlis modo, sed hominum uniuersorum salutem sempiternam? IVD. Non usque adeò uidetur imago illa de Iona cum corpore suo congruere. Ionas enim tribus diebus & tribus noctibus mãsit in uentre ceti: non item Iesus uester in suo monumento, sed tantum uespere parasceues, die sabbati, & parte exigua primæ sabbati.

IVD. Quidam ex nostris perhibent corpus Iesu surreptum ab apostolis è sepulchro fuisse, & in herba proximi prati occultatum, repertum paulo pòst ab exploratoribus, quos pontifices miserunt.

B CH. Non cohærent artes mendacij male conficti. sepulchrum enim erat obsignatum, & militaris custodia à præside missa pro sepulchro excubabat. Iam uero cur pontifices cadauer non suspendebant in foro? abolita fuissent statim omnia. sed fabulam hanc quo modo est à recentibus rabinis uestris inuenta, nec ullus eam ueterum scriptorum tradidit? Quod si prisci authores, & illius memoriæ æquales nihil de hoc mandarunt literis, quo modo post mille & trecentos annos est primum nata? manifestò apparet, totam esse cõmentitiam, & ab odij acerbitate confictam. Velim porrò mihi dicas, an censes uel CHRISTI apostolos, uel ullos omnino homines eò dementiæ ac furoris posse delabi, ut à patrijs moribus, à diuinis ritibus ac legibus recedant? Labores, afflictiones, ærumnas, cruciatus, mortem acerbissimam atque inimicisimam magno atq; inuicto animo perferant, pro fide resurrectionis ac uitæ illius, cuius ipsi haberent cadauer? Quadragesimo post suam resurrectionem die reuersus est in cœlum ad patrem suum, ad cuius dexteram sedet in omnes æternitates, unde ad discipulos suos & insequentem deinceps Ecclesiam misit spiritum sanctum magistrum & gubernatorem. de qua ascensione Psalmista dicit in psalmo 67. Ascendisti in sublimia, triumphasti de captiuitate nostra, accepisti bona pro hominibus. De sesione autem idẽ Psalmista: Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis. Dextera autem patris sunt præcipua illius bona, beatitudo, clemen-

tia, bonitas, munificentia, in quibus CHRISTVS sedet dispensator & distributor, & regnum illius & liberalitas tantorum bonorum super sanctas & beatas mentes angelicas & humanas. de quo in psalmo quinto decimo: Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei, tu es qui hæreditatem meam tueris mihi: hæreditatem nactus sum in præclarissimis, & hæreditas mea pulcherrima est mihi. Spiritus quidem sanctus perpetuò apud Ecclesiam manet inuisibilis, sed ad apostolos decimo die post ascensionem Domini missus est conspicuus in linguis igneis. Hic spiritus & apostolis & deinceps uniuersæ Ecclesiæ reducit in memoriam, quæ CHRISTVS ipse docuit. idem explanat atque interpretatur ex illis quæ uidentur intellectu difficiliora, & controuersiam possunt aliquam parere. De spiritu hoc præuidit Ioël propheta, inquiens: Et erit post hoc, id est postquam acceperit Israël doctorem iustitiæ, ut quæ ille docuerit & recordentur homines, & intelligant: Effundam spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filij uestri, & filiæ uestræ: senes uestri somnia somniabunt, iuuenes uestri uisiones uidebunt. Ita scilicet factum est, super omnem carnem effusus est spiritus Domini, non singulatim, sed generatim, super Iudæos, gentiles, senes, iuuenes, uiros, fœminas, seruos, liberos, rudes, eruditos. neque enim uos putatis futurum, ut quotquot in Palæstina fuerint Israëlitæ, Mesiæ temporibus habeant spiritum Dei, & donum uaticinandi: sed erit quemadmodum Esaias inquit, qui relictus fuerit nationi, & residuus in Hierusalem, sanctus uocabitur. omnis utique qui scriptus est in uitam in Hierusalem. Nam quod idem propheta dicit, Erunt omnes docti à Deo: de illa doctrina manifestò intelligitur, quam consequi ab humanis magistris nunquam ualuissemus, Deus ipse per se nobis illam tradidit. Itaque non docebit ulterius unusquisque fratrem suum dicendo, Cognosce dominum. Omnes enim cognoscent me à minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus. Olim homo homini faciebat se authorem, ducem, magistrum pietatis, ut inter philosophos nationum: nunc uero & si homo hominem docet cultum diuinitatis, non suam, sed diuinam esse doctrinam profitetur. & nemo est baptizatus in nomine CHRISTI, qui quidem per ætatem & ingenij captum possit consequi, qui ignoret caput & metam uniuersæ philosophiæ, nempe quis sit hominis finis, quæ sit uera beatitudo quam expetit, quomodo consequetur, & quorsum pietas omnis pertineat: quod in gentibus nullus penè sciebat, in uestro autem populo paucissimi. quæ maior aut præstabilior institutio, quàm hæc? aut etiam efficacior? neque enim docturus erat suos Dominus, quæ essent elementorum qualitates & commistiones, non tropos & figuras rhetoricas, non denique uel disciplinam ad agendum aliquam,

A aliquam, uel artem quæ exerceatur manibus: ſed quod eſt ſummum & caput uitæ uniuerſæ, & ſine quo ſalui eſſe non poſſumus, quod nec ignorarunt gentium ſapientes, quorum eruditionis ſumma ad fines bonorum & malorum referebatur.

DE HIS QVAE POST CHRISTVM. 12

PErcurrimus breuiter uitam & mortem IESV CHRISTI, adiunximus ſingulis partibus uaticinia pro facultate & copia non rei ipſius, quæ eſt ampliſsima & uberrima, ſed ingenij noſtri atque eruditionis in ſacris literis. Sequitur deinde Eccleſiæ decurſus in peregrinatione hac, qua ad Dominum tendit. De diſcipulis Domini, & horum ſectatoribus, Eſaias uerbis CHRISTI prædixit: Ecce ego & pueri quos dedit mihi Dominus, ut ſint ſigna & portenta in Iſraël, à Domino exercituum, qui habitat in monte Sion. Quod portentum maius, aut ſignum euidẽtius, quàm apoſtoli & eorũ opera? pauciſsimi numero, imbelles, imbecilli, atque imperiti, & alia quæ de illorum infirmitate exaggerari poſſunt: ediderunt miracula ſtupenda, & conuerterũt ad ſe ac ſuam pietatem ora atque ingenia hominum. hi ſunt filij qui Ec-
B cleſiæ dati ſunt pro antiquis patribus, ſicut Pſalmiſta inquit: Pro patribus tuis erunt tibi filij, conſtitues eos principes in uniuerſa terra. Eccleſia autem tametſi patres primosq́ extructores habuit ex Iudaiſmo, ipſa tamen potiſsimum ex gentibus congregata eſt, ex grege illo ſterili prorſus ac inutili, de quo Eſaias 54. Lauda ſterilis quæ es ut mulier quando peperit, decanta laudem, exulta quæ es ut mulier quæ non parturiuit, quia plures ſunt filij deſolatæ, quàm filij maritatæ, dixit Dominus. Dilata locum tabernaculi tui, & cortinas tabernaculorum tuorum extendent, ne prohibeas, elonga funiculos tuos, & clauos tuos conſolida. Ad meridiem enim & aquilonem dilatabis te, & ſemen tuum gentes hæreditate accipient, & ciuitates deſolatas inhabitare facient. hæc Eſaias. Idem uero cap. ſexageſimo: Pro eo quod fuiſti derelicta & exoſa, & non erat qui tranſiret, ponam te in gloriam perpetuam gaudium generationis & generationis. Parua familia erit in die illa, & parua familia erit in gentem fortem. Ego Dominus in tempore ſuo accelerare faciam illud. Synagogæ ueſtræ, & ſterilis huius quæ Eccleſiam CHRISTI ſuo fœtu auxit, figuram habetis non obſcuram in duabus uxoribus Helcanæ, Phenenna & Anna. Phenennæ, quæ de fœcunditate inſolenter gloriabatur, & ſterilitatem Annæ opprobrabat, liberi extincti ſunt ignobiles, & clauſus eſt eius uterus: Annæ autem ſterili nati ſunt fi-

lij, & uixerunt, quorum primogenitus fuit propheta & iudex in A
Israel. Istud uero de duabus mulieribus quorsum pertineat in cantico Annæ, quæ est uenturæ ætatis uaticinium, non perplexè declaratur: Nolite, inquit, loqui magnifica, & ueteres sermones discedant ex ore uestro, quia Deus scientiarum est dominus, & ipsi cognitæ sunt cogitationes. arcus fortium confractus est, debiles autem accincti sunt robore. qui saturi solebant esse, pro pane deinceps locauerunt suas operas: famelici autem saturati sunt, quoad sterilis peperit plurimos, & fœcunda filiorum reddita est effœta: Suscitat è puluere pauperem, & de luto extollit mendicum. De his autem uestris & Ecclesiæ nostræ temporibus, uaticinium est hoc apud Esaiam. Nam posteaquam ruinam calamitatemque populi Israëlitici descripsisset ingentem, addit, Et apprehendent septem mulieres uirum unum in illa die, dicentes, Panem nostrum comedemus, & indumentis nostris amiciemur: tantum inuocetur nomen tuum super nos, aufer opprobrium nostrum. quo dicto dedecus & opprobrium grande significatur uestræ gentis. At uero inter hanc uestram calamitatem quid futurum prænunciat? Erit, inquit, germen Domini in decore & gloria, & fructus terræ sublimis in gloriam assertori Israëlis. Duplicem hic uides Israëlem: alterum carnalem, qui adeò erat oppressus & afflictus, ut septem mulieres apprehendant B
uirum unum: alterum spiritalem, qui liberatur & seruatur à germine Domini. In quo annotabis obiter, Messiam appellari germen Domini, & fructum terræ, iuxta utranque generationem. Targum Chaldaicum pro germine Domini, uertit Messiam. De uobis autem idem propheta capite nono: Excîdit Dominus ab Israël caput & caudam, ramum & iuncum die una. senex & honorabilis uultu ipse est caput, & propheta qui docet mendacium ipse est cauda, & erunt qui beatum dicunt hunc populum, ipsi errorem inducent, & perdent eum quem beatum dicent. Vos autem cæci estis non solum superstitione, sed odio & rabie contra nos: inde execrationes illæ & diræ uestræ in nos acerbissimæ, quæ sunt à bonis & pijs uiris multo alienissimæ & ab ingenio Dei, quem uos existimatis solos uos colere. qui per Hieremiam iussit olim patres uestros, migrantes Babylonem, ut pro pace illius gentis rogarent. Quanto nos aliter? qui pro salute & redemptione uestra precamur Deum nostrum, quum uos habitetis in regnis nostris: nec ignoremus, quid de nobis & sentiatis, & loquamini, quid scriptis mandetis, quid liberos uestros doceatis de CHRISTO, & uniuerso nomine Christiano. In superstitione autem, esset'ne inuenire furiosos, mente captos, uinctos, qui in uiolentia furoris talia excogitarent?

A rent? O CHRISTE IESV, habemus tibi gratiam, qui nos ab hac tanta cæcitate ac insania liberasti. An non ista satis arguunt, non relictos modò, sed repulsos uos esse penitus à Deo, homines qui hæc de Deo loquuntur & asseuerant? Vos'ne talibus à pueritia opinionibus imbuti & immersi, Messiam agnosceretis, si rediret? Etiam si alius ueniat, qualem uos Messiam expectatis? oracula uestra sunt, à gentibus receptum iri, à plerisque uestrum non cognitum, reiectum, abominatum. Et ad illum conuersio gentium, prædixit Iacob: quod iam factum est in CHRISTO Mariæ filio, ad illum enim conuersa est multitudo gentium, & in eo sperauit, quantam uos ad Messiam uestrum non putatis conuenturam. Ad Mahumetem uerò non facta est conuersio, sed cæca attractio, & uiolenta: qualis ad uestrum Messiam fieret, si talis ueniret aliquis, qualem uos depingitis & speratis. Hodie quoque omnes qui aliquid de IESV audiuerunt, præter uos, bene illi cupiunt, & illum uenerantur: Agareni, hæretici, idololatræ, exleges. Nec ullus poterit uenire, in quem tam conueniant prophetarum uaticinia, quàm noster. Quòd si est ille à uobis ignoratus & repulsus, eundem in modum respueretis, quemcunque Deus mitteret. qua de re Amos dicit: Væ desiderantibus diem Domini. ut quid hoc uobis, B dies Domini? hæc tenebræ, & non lux. Et addit caussam: Quia replebit eos pauore & confusione, & erit eis petra scandali: quomodo si fugiat uir à facie leonis, & occurrat ei ursus, & ingrediatur domum, & innitatur manu sua parieti, & mordeat eum coluber, nonne tenebræ est dies Domini, & non lux? & caliginosa, & non est splendor ei? quod ad caliginem & tenebras mentis pertinet, de ijs qui non agnoscunt diem uisitationis & beneficij Domini, quum filium suum misit ad salutem cunctorum. nam ijs qui receperunt Dei liberalitatem, dies ille splendor est, ac lætitia. Dic quæso, quid displicet uobis in Messia nostro, quo minus & uos eum amplectamini, & ueneremini? Imò quid in illo est, quod nō sit dignissimum illo nomine & maiestate & promissione Dei? Primum natus est ex uobis, inter uos altus atque educatus, sanctitas uitæ, etiam inuidiæ omnem calumniæ occasionem captanti inculpabilis. dignitas & authoritas in sermone ac præceptis: potestas multo maior, quàm uos etiam fingendo Messiæ uestro tribuitis. ostendit enim se dominum elementorum & naturæ, miraculis tot, tam uarijs, tam stupendis. Legis uestræ non abrogatio, sed illustratio: ut ex tenebrosa fieret lucida, ex uili præstans, ex aspera leuissima. Doctrina omnis Deo congruens, precium religionis homini optabilissimum. Gentes & nationes omnes ad illum conuersæ, uestra lex chara illis,

& sacrosancta propter CHRISTVM nostrum: quid tandem an A
notatis in eo Messia indignum? nihil certe, nisi quòd non est similis uestri, auarus, ambitiosus, uoluptarius, quòd non splendebat bysso, serico, auro, argento, gemmis, quòd non comitabantur eum satellites & ministri purpurati, quòd non promittebat delicias & oblectamenta corporis. At quanto amplius est quod ille promisit? Sed ne speretis uenturum à Deo aliquem, qualem uos fingitis. nam Deus spiritus merus, spiritalibus delectatur bonis. corporalia ista, quæ brutis magis congruunt, quàm homini, negligit, auersatur. Exemplo sint uobis prophetæ uestri, qui missi uobis à Deo in excellentia mentis, & humilitate carnis, ea ipsa de caussa offenderunt animos maiorum uestrorum, & ab eis male accepti multatiq; sunt. quorum factum an nō uos reprehenditis, atque abominamini? uidelicet non ignoratis, mitti à Deo homines fastus & instructionis uitæ huius ac corporis contemptores, similes illius à quo sunt missi. Sed in potentia etiam corporeis oculis conspicua ueniet in fine seculorum, iudicatum uniuersos homines. Solomon in Ecclesiasta, quum sæpe siue sua, siue aliena persona questus esset, omnia in uita hac esse permista & confusa, nec quicquam inter bonum & malum, inter sapientem & insipientem, pium atque impium interesse, omnia omnibus similiter euenire, satisfacit huic querelæ, quòd nunc tempora sunt ua B
riarum rerum uaria, futurum aliquando tempus unum rerum omnium, quo censebūtur à Deo humana opera & actiones. & libri clausula est, Occulta quidem nobis esse hic omnia, Dominū uerò adductorum omne humanum opus ad censuram suam, & quæ nos latent retecturum, siue bona seu mala. Esaias autem capite tertio duo ponit Dei iudicia: Stat ad iudicandū Dominus, & stat ad iudicandū populos. hoc est iudicium quottidianū uniuscuiusq; à morte sua, quod diuinitatis est: ideo dicit, Stat. Sequitur autem quod erit humanitatis CHRISTI, Dominus ad iudiciū ueniet cum senibus populi sui, & principibus suis. Assessores enim dantur CHRISTO prophetæ & sancti, ad pudefaciendam & frangendam contumaciam malorum. diuinitati autem assessores dare, fas non est. Et quia prius iudicium quottidie exercetur, idcirco propheta dicit, Stat: posterius, quia semel aliquando cōtinget, dicit Veniet. Terribilem diem illum futurum, propheta idem significat, dicens: Vlulate, quia prope est dies Domini, ueluti præda ab omnipotēti ueniet, ecce dies Domini uenit crudelis, & indignatio & ira furoris, ut ponat terram in solitudinem, & peccatores eius disperdat ex ea. Quoniam stellæ cœlorum & orion eorum non lucere facient lumen eorum. Obscurabitur sol quando egredietur, & luna non splendere faciet lumen suum. & uisitabo

A sitabo super orbem malum, & super impios iniquitatem eorum, & cessare faciam superbiam superborum, & superbiam fortium humiliare faciam. Preciosiorem faciam hominem magis quàm obrizum, & hominem magis quàm aurum Ophir. Idcirco coelum mouere faciam, & contremiscet terra de loco suo propter iram Domini exercituum, & propter diem irae furoris eius. Haec ille. Vides quàm inuite prophetias uestras ad Messiam quem uos fingitis uenire inuitas, ad nostrum uero quadrare. Quòd si quis non adducitur, ut IESVM esse credat CHRISTVM promissum in lege, nisi ei uideat scripturas omnes aperte & exacte in illum conuenire, in tanta obscuritate & perplexitate illarum literarum, nihil prorsum ex lege Iudaica credat necesse est, nec Deum esse qui illa oracula dictarit, nec euenisse, aut euenturum quicquam ex his quae prophetae praenunciarint. caeterum ex manifestis sumat de obscurioribus coniecturam, rationis luce ac iudicij adhibita. Iterum admonebo te eius quod in principio posui, ne signum aliquod aut alterum, aut etiam tria uel quattuor ex sacris literis loca, quae non ita sunt à nobis tractata, ut tu cuperes, nec tibi satisfaciunt, nec protinus disputationem omnem reijcies, in qua non tam singulae spectandae & perpendendae sunt B partes, quàm summa ipsa rei totius. quam nolim ex hac sola auditione censeas, ad eam uel abijciendam uel approbandam: sed quod in re tanti momenti fieri par est, eam totam ad subtile ac exactum iudicij examen crebro reuocato.

LIBRI TERTII FINIS.

DE VERITATE FIDEI CHRISTIANAE A

Liber Quartus, contra sectam Mahumetis.

PRAEFATIO.

TANTA pars generis humani stultitiæ Mahumeticorum somniorũ est addicta, ut nihil sit rem attentius perpendenti miserabilius, quodq́ue sit magis mirandum, seu miserandum uerius. Ea sunt illis persuasa, quæ uel sola confutentur relatione. ipsa enim semetipsam contundit, & confringit: neq; nos adeò cum ea pugnamus, ut ipsa secum. Vtinã tam facile uelint auscultare, quàm facile coarguerentur.

CHRISTIANVS, ALFAQVINVS.

Quàm tibi uisæ sunt hæ deambulatiũculę iucũdæ? quàm gratum huius fluuioli murmur inter scrupulos placide decurrentis? AL. Iam olim nullo aspectu sum æquè recreatus. ô admirabilem cœli faciem, & admirabilem picturam soli. CH. Nempe admirabilis opificis opus. AL. Indubie. CH. Quanto arbitrare tu illum præstabiliorem hoc suo opificio? AL. Quantum æstimare nemo potest. CH. Quid tu tantum esse authorem illum rerum omnium censes? AL. Ego uero, nisi me iudicium fallit, maius esse, amplius, melius deũ esse reor, quàm quod comprehendere ualeat humana mens. CH. Si ita est, oportet illum infinitum esse & essentia & potentia. AL. Ita planè. CH. Et optimũ & sapientissimum & beatissimum, & hæc omnia supra quàm cogitari possit. AL. Est ille profectò isthæc omnia. quid an tu nõ idem de illo iudicas? CH. Ego uero nihil me tenere uerius aut certius censeo. sententiam tamen tuã audire uolui, quam facito ut in sequẽti collocutione memineris ac teneas, nec ab ea ullo prorsum modò discedas. AL. Nihil erit periculi. Sunt enim ista animo meo iam inde à pueritia impressa & infixa, quæ à magistro quodã meo accepi, homine multæ ac uariæ peritiæ, quiq́ue non nostris modò, uerum etiã uestris & Iudaicis erat imbutus. CH. Quod est sanè inter uos perrarum. Sed tu probe facis, & non leuiter gaudeo te aliquid foris uidisse. De homine uero ipso quid sentis? AL. Idem ille meus institutor referebat, Abdallam quendam è nostris sapientem interrogatũ, quid maxime uidisset mirabile? respondisse, maximum in orbe miraculum uisum sibi esse hominem. In eo esse præcipuã partem mentem siue rationem, tum affectus, hinc corpus. hoc esse animæ uel instrumentũ uel habitaculũ, uel ut sapientibus quibusdã ex antiquis si tuisum, carcerem. Affectus seu perturbationes animi cõmunes nobis esse cũ belluis: quæ nisi regantur à ratione, nihil inter hominẽ & belluã interesse. degenerare hominem

B

nem

A nem in mille species ferarum. CH. Oportet magistrum illum tuum egregie fuisse in cognitione naturæ rerũ philosophatũ. Quid porrò dicebat esse in mente? AL. Voluntatem dominã omnium, ex cuius actibus uel boni dicamur, uel mali. intelligentiã, qua quid in re quaque uel uerum sit, uel falsum, bonum aut malũ prouideamus, hinc memoriam tanquam thesaurum omniũ, quæ res ante actas respiciat. CH. Perge porrò. nam mirifice me sermo iste tuus delectat. Quid de morte ipsius hominis sentiebat? utrum uim illam & facultatem adeò excelsam & planè diuinã, interire unà cum corpore affirmabat, an uiuere corpore relicto? AL. Tunc demũ uiuere, & esse immortalem. CH. Quam ob causam, & quem finẽ existimabat hominẽ esse à Deo conditum? AL. Vt bene illi esset per obedientiã diuinæ legis. CH. Vt bene illi esset hic, an in futura immoralitate? AL. In altera. nam in ista permista & cõfusa esse omnia, & bonis & malis tum bona tum mala eueniũt. CH. Probè dicis. nam & hominis immortalis bonũ conuenit esse immortale, id autẽ esse nisi in immortalitate nõ potest. Sed ad immortalẽ hanc beatitatẽ qua tandẽ uia licebit peruenire? AL. Cultu Dei, & obseruatione legis illius. CH. Ecquæ tandẽ est lex illius? nam nos christianã esse dicimus, Iudæi Mosaicã, uos Mahumeticã. Quid dicebat præceptor tuus? AL. Ille uero Mahumeticã probabat, & uetabat nos ex iussis Mahumetis ipsius quicquam de illa disputare, aut

B inquirere, sed tenere firmiter traditiones patrũ, nec ab illis uel latum unguem esse deflectendũ. Pater meus fuit Mahumeticus, ego illum sequar. CH. Si existimarem te hominem esse ingenio uel tardo uel iacenti, quales sunt pleriq; omnes uestræ sectæ, uerbum unum dictis non adderem, ne tempus & operã inaniter consumerẽ. Sed quum te & acutũ esse hominẽ animaduerto, & non omnino eorũ quæ sunt in uita & natura rudem atque imperitum, nõ grauabor paulo diffusius tantis de rebus tecum colloqui.

QVOD SIT DISPVTANDVM DE RELIGIONE.

Assideamus quæso in hac herbula, sub hac diffusa arbore. AL. Id quidem pro arbitratu tuo. Sed me in disputationem de lege nostra ne uoces, quod uehementer legislator noster uetuit fieri. CH. Nolo disputare ego nunc tecum de secta uestra, quandoquidẽ (ut ais) tam accuratè, tam minaciter est uobis à uestro legislatore prohibitũ. tantũ abs te peto, ut cõmuniter quæramus rationẽ, cur ille uobis disputationi omni tam diligẽter interdixerit. nã non est credibile sine causa eum id fecisse. AL. Indubie, nõ sine causa. CH. Quã tandẽ esse illã existimari cõuenit? AL. Quia sunt in populo permulti, ac pleriq; potius imperiti, tardi, excordes, à quibus si ratio exposceretur rerũ adeò sublimiũ, perturbarentur, & injice

retur

retur eis scrupulus, facerentque pietatis suæ iacturã. An non uos etiam A
uetatis de fide uestra disputari? CH. Non est profectò quod negem periculosum esse, rudes atque ignaros homines de mysterijs religionis differere. sed id eruditi & prudentiores & cordatiores in populo sine periculo tum possunt facere, tum etiam debent. AL. Quis esse tam doctus & tam cordatus potest, qui consilia Dei & arcanas illius actiones norit? CH. Dic mihi, in pingẽdo, in suendo, in extruendo, nónne ingenium hominis quædam assequitur, alia restant ad quæ non pertingit? AL. Etiam. CH. In domo & familia, in ciuitate gubernanda alij plus, alij minus usu & experimentis sibi compararunt, nemo peruenit ad summum. AL. Ita est. CH. Quid naturæ opera, nónne sacra sunt & recondita? cursus cœlorum & siderum, mutationes elementorum uitæ, uires plantarum & animantium, aliaque innumera. exercet se in ijs ingenium humanum. progreditur quantum potest, quæ abstrusiora sunt dimittit. eundẽ in modum contingit in omni arte, disciplina, prudentia, cognitione. AL. Ita uidetur. CH. Et quũ ratio uel petitur ab ingenio, uel redditur, ea est quam uis mentis optimam & purissimam potest exculpere. Sic omnino de religione quum ratio illius postulatur, non id petitur quod certissimum est atque absolutissimum, sed quod humana ualeat solertia cõsequi. Cedò uero, nónne sunt multa quæ primo aspectu animus non uidet, intentione autẽ diligentia usu tandem perspicit? AL. Etiam. CH. Quæro ex te, magna attentione & diligenti, & collatione rationum quid excuditur, uerum an falsum? AL. Dic explicatius. CH. Si oculus in uidendo, & auris in audiendo remissius agant & segnius, an non in multis fallentur, ut uel uidisse se uel audiuisse credant, quæ nec uiderunt, nec audiuerũt, uel non tantum, uel non tale? AL. Sæpenumero. CH. Sin uero expergiscantur, & attente uel intueantur uel auscultent, nónne omnia uidebunt & audient certius, minimeque patientur? AL. Non est dubiũ. CH. Attentio igitur & inquisitio ad inueniendam ueritatem ualet, mendacium uero in segnitie ac negligẽtia subrepit. fit ergo ut ingeniũ si remittas, si de re quapiam nõ inquiras, nec scruteris, facile subeat deceptio: sin speculeris, & rationes caussasque inquiras ac cõferas, ut ueritas sese proferat enucleata tanquam detractis putaminibus. Quòd si quis nouum aliquod inuentũ adferret ac ostenderet tibi, iuberet tamen te illud conniuentibus oculis aspicere, imò propè clausis, & obturatis auribus audire, quid tu de cõmento illo posses suspicari? an non fraudem subesse aliquam? AL. Magna esset suspicio. CH. Quid si adferens leges ac uiuendi formam, rationemque colendi numinis nouam, atque à superioribus diuersam, nihil dicat aliud, nisi hæc sunt uera, credite, Deus iubet: quemadmodum Mahumetus facit in Alcorano loquentem ad se Deum, Si quis tecum uolue-

A uoluerit disputare, dic te faciem tuam ad Deum, eiusque sequaces conuertisse, quod agendo tam periti legum quàm ignari bonam legem sequentur. Hæc uero quis impostor aut scurra non posset dicere, & asseuerare, si id solum sufficit? AL. Atqui sunt ex Deo, idcirco ratio non est petenda. CH. Quomodo constat esse ex Deo? non rationes admittit, non fulcit miraculis, non signis efficacibus, quæ nulla egit, & se non missum cum potestate prodigiorum fatetur. Quis est qui ad omnia sua figmenta non possit addere, hoc est uerum, certum, ex Deo est, nolite dubitare, nolite inquirere. Tutissimum mentiendi genus est, nolle rationem eorum quæ dicas reddere, & ueritatem dictorum ad Deum referre authorem, quem nemo de ueritate possit interrogare. AL. Putas tu tam proteruum atque impium hominē fuisse Mahumetem, ut mendaciū sub Dei persona poneret? an non metueret graue pro tali noxa supplicium? præsertim quum dicat: Quis mortalium uel nequior uel peior, quàm qui Deo mendacium attribuit, et se nuncium esse ab eo missum cōfirmat, qui missus non sit? an nō aperte ostendit se à tali mendacio abhorrere? & alijs in locis mendaces maxime detestatur. CH. Nimium es simplex, si modo ex animo loqueris: uel rusticus potius. Quid nam aliud dicunt mendaces omnes, quàm se esse ueracissimos, & abominantur mendaciūm,
B & grauibus conuicijs mendaces impetunt. pœnam autem sceleris tanti uel nullam credebant futuram, uel nolebant in mentem reuocare. leuissimorum commodorum gratia plurimi in uobis ac nobis facinora capitalia suscipiunt, & se inexplicabilibus delictis inuoluunt. Quid Mahumetes ageret regni causa, pro quo solo uiolandum esse ius quidam dixerunt? Vtinam nostris temporibus non haberemus tam multa, & sæua exempla. Ad intelligenda omnia quę à Deo sunt condita, quatenus quidem nobis conducit, attributa est homini à Deo, quod et tu dudum præclare dicebas, lux ingenij, & facultas cognitionis, tum præsentium rerum, tum præteritarum. hisce muneribus homo instructus, multa in his inferioribus assequitur, & ex inferioribus ad superiora se sustollit: sicut uidemus in cursu ipso studiorum & uitæ totius, ut exercitatio ingenij perducat à paruis ad magna, ab humilibus ad sublimia, ab apertis dilucidisque ad obscura & recondita. Qui ergo ueritate sua fidit, nihil reformidat examen ingenij: imò aduocat, & quantum potest exacuit. Vester autem legislator conscius quam legem ferret, quam uitæ ac pietatis formulam induceret, non solum à cogitatione et consideratione uos arcuit, sed mutos et cæcos & saxeos effecisset, si potuisset. Ille uos de legibus nō patitur differere, aut quid & quamobrem quicque dicat expendere, proceres sectę uestræ à literis uos & omni generosa speculatione arcent, nec memoriam rerum gestarum concedunt, tanquam mutæ essetis

animantes, fine mente, fine memoria. Sed Mahumetes idem magna A
uti folet inconftantia. alio in loco dicit: Omnes homines, præter ma
los, honeftis uerbis difputando femper alloquere. difputationem i-
gitur non omnino refpuit. Velim autem ex te audire, quandoquidẽ
non es prorfum expers fapientiæ, quid effe exiftimes oculo gratiffi-
mum et cõgruentiffimum? AL. Intueri uiuidos uarios eleganter cõ-
pofitos colores. CH. Quid auri? AL. Audire fonorum concen-
tum, aptum & concinnum. CH. Habet ergo unaquæq; animantis
facultas certum aliquid, maxime naturæ fuæ conforme ac confenta-
neum, quo unice capiatur. AL. Habet. CH. Quid dicemus habe
re memoriam? AL. Res geftas. CH. Quid ingenium? AL. Veri-
tatem in quaq; re. CH. Cur ergo et memoriã in rebus fuperioribus
non exercetis, & ingenium in rerum perfcrutatione? Sed nimirum
intelligunt principes ueftri, & præcipui Alfaquinorum, hiftoriam,
artes, difciplinas, omnem deniq; cultum ingenij Alcorano ueftro ef-
fe contraria atq; inimica, ideo procul uos ab illis abducunt. Noftræ
religioni nulla ars, nulla cognitio contraria eft. amica eft potius, uti-
lis, accommoda: quoniam ueritas ueritati nunquam aduerfatur, con
fentit femper, & fubferuit. ueftrum autem mendaciũ ab omni uerita-
te oppugnatur. quo fit, ut eruditiffimi in nobis fint religiofiffimi: in
uobis autem fi qui paululum literas & peritiam rerum aliquam de-
guftarunt, ij continuo à recepta in uobis perfuafione defcifcunt. B

DE MAHVMETE.

Excutiamus primum dignitatem legiflatoris, inde enim
prima authoritas legibus: ut facile intelligatur, miffus
fit à Deo inftitutor, magifterq; uitæ mortalium, an à fe-
ipfo potentiæ atq; imperij auidus affectator. Prima ætate
Mahumetes fuit pauper, et exercuit latrocinia. tum nactus opulẽtas
nuptias, militauit fub Heraclio Imperatore inter populares fuos Ara
bes. in ea militia occafionem principatus ac potentiæ inuenit. Nam
quum Arabes irati Heraclio, difceffionem ab eo feciffent, hic fe ordi
nibus iratorum militum admifcuit, eorumq; animos aduerfus im-
peratorem exacuit, & in defectione confirmauit. Tum creatus eft à
parte quadam militum dux Mahumetes, quemadmodum ij folent
in omni feditione extolli, qui praua multitudinis confilia compro-
bant, potentesq; & principes infectantur. Humilitatem generis et ui
tæ prioris fordes multi in nouo duce afpernabantur. ipfe, ut ab illo
fe contemptu uindicaret, quod eft apud ftolidam plebem facillimũ
atq; efficaciffimũ, diuinitatem fuis actibus prætendit: non iam fe du-
cem & principem ferens militari fauore electum, fed prophetam &
nuncium Dei omnipotentis, ut obtentu diuinitatis omnes haberet
dicto audientes. quis enim audeat contrauenire confilijs & uolun-

tati

A tati Dei, & illi quem fabricator cœli ac terræ dignum duxerit sua legatione? Vetus ea ars est, exercuerũt eam Minos, Lycurgus, Numa, Scipio, Sertorius. AL. Nihil horum norat Mahumetes. CH. Facile credo, & quidem iniurato. non ergo ex illorum arte commentũ sum psit, sed quod nebulonibus & latronibus, quando aliud deest quo se tueantur, nihil est æquè promptũ. Aetate nostra uidimus in Hispania duces seditionũ, qui se diuinitus ad id missos confirmarent, & agi diuinis præceptis, nihilq; non ex Dei præscripto aggredi. Sed istis in uẽtum cessit infeliciter, Mahumeti felicius. Caput uero negocij erat, Deum misisse primo humano generi Mosen, hinc CHRISTVM IESVM, instructos facultate prodigiorũ. homines illis non se præbuisse obsequentes. statuisse Mahumetẽ mittere sine miraculis, armatũ, ut quos non mouissent miracula, cogerent arma. se esse postremum nuncium, nec futurum postea alium, prædictum à CHRISTO in Euangelio, prænunciatum luce admirabili, quæ ab Æua per successionem generis in omnes mulieres transierit usq; ad matrem suam. non'ne hęc sunt in Alcorano? AL. Sunt, & quidem uerissima omnia, & sancta. CH. Alia deinceps paulatim attingemus, nunc de istis.

DE ARMIS.

ARma quorsum pertinent? AL. Ad uim, & ad cogendum. CH. Quòd si Deus aliquem uult cogere, quid illi opus est armis? an non qui cõdidit & sustentat, flectere
B & cogere potest, quomodocunq; fuerit collibitũ? Vtrũ est præstabilius, adducere animos in suam sententiam persuasione, an cogere corpora? AL. Persuadere. CH. Lex cui datur, corpori an animo? AL. Animo. CH. Et ex animo cui parti? memoriæ'ne, an intelligentiæ, an uolitioni? AL. Huic tertiæ. CH. An uero possunt arma aut ullæ uires humanæ cogere? AL. Minime. CH. Quo modo ergo adducitur? AL. Monẽdo, suadẽdo, rationibus, signis. CH. Nihil potest dici eruditius. est ergo Dei legem statuentis, non uiolentia armorum cogere corpora, sed miraculis et suasionibus adducere animos. Hoc fecerunt Moses & CHRISTVS. Nam quòd Mahumetes dicit homines illis nõ obediuisse, manifestissimũ est mẽdacium, quippe & Mosi dicto audientes fuerunt Iudæi, & totus penè orbis CHRISTO, ut nunc plurimæ adhuc gentes, & quũ Mahumetes uiueret pleræq; nationes. Rogo te quomodo manifestius poterat demonstrare à Deo esse missum se, quàm si ea ageret quæ solus potest Deus, quęq; illis solis tribuit quos ipse ad salutem hominũ mittit? Nam quod ait, incredulis nulla miracula prodesse: se ipse non intelligit, ut in alijs suis dictis. Quos enim uocat incredulos? si illos qui nullo modo sunt credituri, ad istos non modo miracula, sed nec arma quicq; profecerint. sin increduli sunt qui non credunt, aut qui

bus difficile perſuaderẽ, iſtis certe efficaciora fuerint miracula quàm A
arma: & mundus ad mirabilia CHRISTI atq; apoſtolorũ opera reſi
puit, nõ ad uictorias Perſarũ aut Romanorum. Sed Mahumetes cõ-
ſcius ſibi nõ habere donum illud cœleſte, efficiẽdi quæ naturæ uires
ſuperarent, quod erat in prõptu, miſſum eſſe dixit ſe ferro munitum.
Atqui armatus hic uictus eſt aliquãdo, & luculentũ uulnus in ore ac
cepit, unde molares aliquot & dentes amiſit, & in foſſã eſt deiectus,
& uictus turpiter, & quidẽ quum pridie uictoriã ſibi & ſuis ex cœle-
ſti oraculo promiſiſſet. quin etiã quũ adhuc eſſet latro, cæſus ſæpe
eſt à Drianitis, quorum camelos inuadebat Mecha redeuntes. & ci
uitas illa quæ nunc eum adorat, capitis eum aliquãdo dãnauit, ut la-
tronem pernicioſum: & præmiũ propoſuit, ſi quis in poteſtatẽ uel ui
uum uel mortuũ redigeret. Hic eſt miles ille Dei, latro primũ, mox
ſeditioſus miles & trãsfuga, tũ imperator exercitus defectoris. Sed
fac fuiſſe inuictũ: quid plus habet quàm Alexãder, uel Iulius Cæſar,
uel alij multi duces inuicti? quorum tamẽ gloriã militarẽ & præcla-
ra facinora Mahumetes, qui arma ex cœlo acceperat, nunquã æqua-
uit. Quid, quòd in armis ſæpenumero uidemus accidere, ut peior
" cauſſa uincat meliorẽ? ut intelligas nõ eſſe diuinæ æquitatis bella, ſed
" humanæ maliciæ. Verum nõ ignorauit Mahumetes manſuetudinẽ,
clementiã, humanitatem eſſe potius diuina arma, quàm iſta ferrea &
chalybea, fabrorum manibus cõflata. Idcirco ait: Miſſus ſum à Deo B
ad homines cum pietate & miſericordia. Itẽ perſuaſionẽ eſſe potius
diuinitatis, quàm uiolentiã, & coactionẽ. idcirco alio in loco inquit:
Nulla uiolẽtia eſt in fide. & rurſum: Vim nequaquã propter legẽ in-
feratis, quum recta prauaq; uia patefactæ ſint. Sed nimirum ſi hoc ip
ſe obſeruaſſet, inualidum fuiſſet regnum prophetæ, & deſertus prin
cipatus. perſuaſione enim nemo eſſet unquã ad aſſentiẽdum ſectæ in-
ductus, tã abſurdæ ac puerili. At ferri quis fuiſſet uſus, ſi nemo coge-
retur: & res nõ eſſet gladijs gerẽda, ſed rationibus? Idcirco tanq; ſui
oblitus, alibi dicit: Niſi meã ſcripturam receperis, & credideris cœli
tus eam eſſe ad me miſſam, meq; cõfeſſus fueris prophetã eſſe Dei le-
gatum, diripiã ſubſtantiã tuam omnem, uxorem & liberos tuos cap-
tiuos abducã, teq; ipſum interficiam. & itẽ: Viri boni, quid uobis eſt
cum illis incredulis cõmercij? cum nemine illorũ cõtrahatis uel nego
ciũ, uel ſocietatẽ, uel amicitiã, niſi prius recta Dei uia pugnatũ aut prę
datum uobiſcum exeat. quod ſi facere recuſarit, eos ſi fieri poſſit, ubi-
cũq; inueneritis occidite. Hæc ille. Quid poteſt dici uel Deo uel pro-
phetæ congruentius? Ideoq; lingua ueſtra eo nomine appellatis eos,
qui uobis ſe adiungunt, quo denotatur illos ſe ac rem ſuam & fami-
liam cõſeruaſſe Mahumeticæ legis profeſſione. Sed quid ſi nõ poſſit
pugnare aut prędari, ſenex aut inualidus? quid ſi nolit & abhorreat à

ſan-

A ſanguine & cæde? non in illius arbitrio id ponitur, ut faciat, ſed in ueſtro, ut cogatis eum facere. hæc eſt illa ſecuritas & negligētia, qua negat ſe quenquam trahere inuitum, omnia relegat ad authoritatem uoluntatemq; illius à quo ſit miſſus. non intelligis, non ſolum uerba cum factis pugnare, ſed etiam cum ipſis uerbis: ut nec in loquendo, quod eſt facilius, ſeruare conſtantiam potuerit. Miſſurus rex nunciū aut legatum aliquem, non'ne eum deligit potiſſimum ex ſuis omnibus, qui maxime ſit ex ſua dignitate? AL. Planè. CH. Quē ergo cōuenit mitti à Deo, niſi qui Dei ſit ſimillimus ſanctitate, innocētia uitæ, ſapientia, & alijs uirtutibus, quæ in Deo ſunt eximiæ & infinitæ? qualis fuit Moſes, & Moſe melior CHRISTVS, uel ueſtri legislatoris teſtimonio. Mahumetes ipſe antequam ad legationē Dei nomine obeūdam ueniret peſſimus, in legatione ipſa peior fuit. Ipſe homo apertus & ſimplex profitetur quę negare non poterat, quum tot haberet conſcios & teſtes ſuorum flagitiorum, peccatorem ſe à primo fuiſſe, & hominem facinoroſum, ſed condonata ſibi eſſe à Deo peccata. Quæ tandem fuerunt priora illa ſcelera? erat prædo, raptor uiolentus, homicida, adulter impurus. eadem illa poſtquam è cœlis deſcendit, obtinuit, nec quicquā mutauit de ſolita impuritate ac crudelitate. deniq; talis fuit, qualem tu filium tuum eſſe nolles. Quis credat à Deo eſſe electum aliquem ad munus tantum, nec ab eo eſſe meliorem redditum? poteſt quicquam tanta bonitas contingere, quin B bonum faciat? poteſt tanta puritas, quin purget? At uerò ne quis ſcelera & flagitia, quæ palàm propheta deſignabat, auderet carpere aut uituperare, authoritatem diuinam omnibus interpoſuit, & ſe à Deo iuſſum id facere cōfirmauit: bella, cædes, rapinas, adulteria. nec ſatis illi fuit malū & ſceleroſum eſſe, niſi etiam nequitiæ ac ſcelerū ſuorum authorem cauſſamq; Deum faceret, patrem bonitatis & iuſtitiæ, oſorem uitiorum. Mouet bella, agit, rapit, occidit, ait ſe cū potentia bellica à Deo miſſum, inceſtat, aduleratur, polluit uirgines & maritas, facit Deū lenonē ſuum, & ait ſibi datam à Deo uim generandi quantū hominibus quadraginta. quid poteſt dici obſcœnius? quorſum hæc generandi tam immanis poteſtas, niſi ut non ſolū impune ac licenter, ſed cum aliquapiā religionis cogitatione à muliebri ſimplicitate & ſuperſtitione admitteretur ad concubitū, ſinente marito aut patre, atq; etiā authoritatem numinis reuerente, à quo eſſet illi tale munus cōceſſum? AL. Furari non'ne tu turpe ducis? CH. Etiā. AL. At Deus filijs Iſraelis id permiſit, quū ex Ægypto egrederentur. Potuit igitur & Mahumeti in libidine indulgere. CH. Multū inter furtū & uenerē intereſt, quæ ſemper habet immundiciem, & ſi in muliere eſt aliena & obſcœniſſima. & hæc auri atq; argenti ſurreptio in aliquem uſum digniorem concedebatur, nempe ut illinc tabernaculum con-

ſtrueretur Domino. Immodica autem illa Mahumetis libido, & effre A
natiſſima, quem erat fructum habitura, præſertim quum nihil unquã
præter filiolam genuerit? Et erat furti illius ſignificatio ſublimior, ut
qui ab Ægypto ad terram promiſſionis, hoc eſt à carne traducũtur
ad ſpiritum, ſpolient carnem ijs omnibus quæ deſeruire ac prodeſſe
poſſunt ſpiritui. Quod ſi à Deo munus illud conceſſum eſt Mahu-
meti, tanto nuncio ac prophetæ, cur nulli unquam aliorum prophe-
tarum non dico tantum, ſed nihil omnino eſt permiſſum tale? Quod
ſi donum eſt hoc & Deo dante & propheta accipiente dignum, ne-
mo non deberet expetere, & ſe in cœnum illud fœdiſſimum immer-
gere. Quod ſi uos diuinæ naturæ atque ingenij uel minimam ac tenuiſ
ſimam particulam mente ac cogitatione comprehendiſſetis, agno-
ſceretis continuò, qualis eſſet ueſter iſte diuinus nuncius, qui uim il-
lam & facultatem tantæ turpitudinis, & licentiam adeò pecuinam ac
effrenem à Deo ſe accepiſſe gloriaretur. Si tam propinquus, tam ac-
ceptus, tam charus erat Deo, impartitus illi fuiſſet Deus nõ cupidinẽ
opum, non uoluptatum, non rapinarum, ſed de ſua excellentia uir-
tutum, quemadmodum Moſi, CHRISTO, Ioanni, & alijs, quos
uos ipſi charos fuiſſe Deo perhibetis. AL. Non negant quidam
noſtrûm, nequam & perditum hominem fuiſſe noſtrum nuncium.
Sed Deus eligit quos uult, non eſt ab eo ratio eorum quæ agit repo-
ſcenda. CH. Abſit, ſed certe tanta cum angelis & cum Deo familia B
ritas, tam crebra colloquia, lex ipſa cœlitus ipſi miſſa, feciſſent eum
ſanctiorem. Quale autem eſt, formulam recte uiuendi, pietatis, ſancti
tatis dare Deum hominibus per hominem ab illis uirtutibus alieniſ-
ſimũ, ut nihil magis à norma illa diſcreparet, quàm uita legati? Quid
uero poteſt eſſe æquius, quàm ut homines ad exemplum ſe illius cõ-
ponant, quem uideant admitti ad conſortia angelorum, ad collo-
quia Dei, præfici mundo à Deo ipſo, ad leges uitæ et ſanctitatis con-
dendas? Cuius tandem uitam & mores imitabuntur homines, ſi hũc
reſpuunt, & contemnunt? Quàm ſtulta autem & impia eſt fabella il-
la de luce, quæ ſi in Alcorano contineretur, multis à me confutaretur
uerbis. ſed quia inuentum eſt quorundam ex ueſtris, breuiter attin-
gam. Narrant lucem conditam eſſe in Adam incredibilem, ſemen at-
que originem Mahumetis. hanc, quum eſſet genitus Seth, tranſiſſe
in Euam, ab hac in Seth, ab illo in uxorẽ concepto illo qui propaga-
turus eſſet genus, ita deinceps ordine per genitores uſque ad Mahu
metem: & hanc lucem tantam fuiſſe, ut omnes animantes eam ſint
admiratæ. oportet igitur maiorem fuiſſe, quàm lucem ſolis: nam hũc
ſolarem ſplendorem non admirantur brutæ animantes. quis unquã
rei tam inuſitatæ, tamque ſtupendæ meminit? uidelicet prætermiſiſ-
ſet tam grande miraculum Moſes, qui de patribus etiam minutiſſi-

A ma persequitur. prætermisissent scriptores alij penè infiniti, qui à condito orbe fuerunt ad ortum Mahumetis. Quid uerò luce opus fuit ad Mahumetem declarandum? quasi Moses & CHRISTVS nuncij Dei non fuerint, & sine luce. Quum autem uentum est ad Abraam, non ad Isaac migrauit splendor ille per Saram, sed ad Ismaelem per Agar. Atqui soboli Saræ factæ sunt promissiones, non generi Agar: & ex Sara per Isaac traxerunt originem Moses & CHRISTVS, quos Mahumetes ipse maiores se & sanctiores fuisse confitetur. Tandem lux hæc peruenit ad matrem Mahumetis, à qua in Mahumetem prorsum demigrauit, ibique conquieuit. Si hæc lux à parentibus fuit Mahumetis, quomodo puer fuit idololatra & grassator? quin potius à conceptu ipso sanctus & uenerabilis? quis non illum adorabat, ut cœlitus demissum, in quo tam admirabile signum conspiciebat fauoris diuini? quid opus illi fuit alijs miraculis, aut alijs argumentis diuinæ legationis? Negat se instructum diuinitus potestate miraculorum: quod miraculum isto maius, aut euidentius? Sed de luce hac satis: quod adeò est puerile ac absurdum, ut non dubitem, quin plerisque uestrûm attentius rem perpendentibus tale uideatur. Venio ad id quod dicitis, promissum fuisse à CHRISTO Mahumetem, id uero erasum à nostris. nam illo loci, quo dicitur, Et mittam uobis spiritum consolationis: Mahumetem erat adscriptum,
B deletum autem à uobis, odio uestri. Quæro ante omnia, qui nam erasérunt: priores Mahumete, an posteriores? Prioribus nulla erat caussa: nesciebant enim quis aut qualis Mahumetes erat futurus, imò credituri erant optimum & diuinum prophetam futurum, qui esset à CHRISTO non solum commendatus, sed iussus expectari. Posteriores non fecerunt: nam Mahumetes ipse iam de eo conqueritur. Quid, quòd extant Euangelia scripta ante Mahumetis ætatem, nec ulla est in eis mentio Mahumetis, nec ulla eo loci erasio. Tot scriptores Christiani præcesserunt Mahumetem, tam diuersi opinionibus, sectis, affectibus, quis unquam illorũ meminit Mahumetis? Quod si Mahumetem IESVS CHRISTVS iussisset expectari, tantum nobis fuisset nefas, illum priusquam ueniret non expectare, & postquam uenisset non recipere, quàm CHRISTVM ipsum abnegare. Magnũ & atrox uideo esse inter uestram gentem & nostram odium. alteri alteris non sumus pro hominibus, sed pro canibus, exuta omni humanitate. Idem nobis & Iudæis contingit, idem Iudæis & uobis. Mahumetes ait Mosen missum esse à Deo, IESVM uero uerbum Dei natũ ex Maria uirgine. putaret aliquis uestrûm fas sibi esse aliter sentire, aut loqui? AL. Imò grande nefas. CH. Vtique nõ amore nostri, aut CHRISTI, sed propter testimonium uestri prophetæ. AL. Ita est. nam si propheta noster non esset testificatus, nihil tale crede-

remus. CH. Idem ipsum de nobis existimare te par est. Nos ueteris instrumenti libros legimus, ueneramur, oracula esse Dei omnipotẽtis pro certo habemus. Mosen uirum Dei, prophetas sanctos homines fuisse credimus ex testimonio IESV: qui si Mahumetem nobis cõmendasset, sanctior etiam nobis esset illis omnibus. quemadmodum Ioannes baptista, de quo elogium fuit CHRISTI, Inter natos è mulieribus non surrexisse maiorem. nec aliter expectatus & desideratus fuisset à nostris Mahumetes, quàm spiritus ille consolationis ab apostolis, qui decimo post CHRISTI ascensionem die diuinis muneribus apostolos repleuit. A

QVOD CHRISTVM CONVENIEBAT VENIRE POSTREMVM.

Vos dicitis postremum Dei nuncium fuisse Mahumetẽ, nec post eum alium futurũ, illum attulisse pietatis formulam consumatam & uniuersalem: nihil in posterum ei addetur, aut detrahetur: non'ne? AL. Ita est. CH. Est ergo legatio Mahumetis ut postrema, ita præcipua & consumata. AL. Est planè. CH. Quæso te in omni prudentia & usu uitæ, iudicio, ratione, præstantissimam legationem cui conuenit tribui, nisi præstãtissimo legato? Quum res est absoluenda ingens & maximi momenti, & ad summam regni pertinens, quis mittitur, nisi regi proximus & intimus? uel interdum rex ipse uenit in colloquium cum ijs quibus cum agitur. primum enim res per inferiores tractatur, ad ultimum uerò ut plena sit in consumatione authoritas, per eum qui summæ sit authoritatis. Conferamus iam CHRISTVM cum Mahumete, non ex nostra prædicatione, sed ex Alcorano & secta uestra. CHRISTVS uerbum Dei, Mahumetes homo merus. CHRISTVS Messias, promissus patribus, nũciatus ab angelo uirgini excellentissimæ: Mahumetes obscurus, & ignobilis. CHRISTVS semper sanctus, Mahumetes aliquando orfanus, & erro, & latro, & idolorum cultor. CHRISTVS doctor sapiẽtissimus, Mahumetes omnis eruditionis prorsum expers, nec suum ipsius Alcoranum intelligens. CHRISTVS de se & de suis certus, Mahumetes incertus, ut ipse in Alcorano confitetur. CHRISTVS uiuens, uel ut uos dicitis, raptus in cœlum à Deo: uel ut nos, reductus in uitam: Mahumetes mortuus & computrefactus. Denique nec Mahumetes negat, multo se esse inferiorem IESV CHRISTO. Vtri ergo par erat postremam legationem mandari, in qua sigillum esset addendum normæ pietatis & uitæ totius? conueniebat profectò uel Mahumetem, si nuncius esset Dei, cum reliquis prophetis uenisse ante IESVM, uel post IESVM neminem mitti. Accedit his, quòd CHRISTVS B

A STVS ad diuinæ suæ legis confirmationē ea adferebat, quæ uidētes dubitare non possent diuinitus fieri, & facultatē naturæ omnē superare. Vos enim de illo testificamini, quòd reddiderit lumē cæcis, sanitatem leprosis, surdis auditū, mortuis lucē & uitā, & alia innumera. propheta uester nulla se ait miracula fecisse, quū id tamē sit præcipuū diuinitatis signū: nempe ostendere uel se, uel eū à quo sit missus, maiorem & potiorem esse naturæ legibus. quod & uos quantumcūq; ignari, etiam inconsiderantes, satis tamen assequimini, qui prophetæ uestro, utcūq; neget se miracula edidisse, aut sibi eā uim à Deo concessam, miracula nihilominus aliqua attribuitis, sed absurda aut inepta, quæ satis appareat esse conficta: ut fractā aliquādo fuisse lunā, & partem eius decidisse in manicā Mahumetis, ipsum uero eā partē cœlo reddidisse, & lunam integrasse: et quòd camelū fœminā loqui fecerit, & quidē noctu, quē in usum lupū quendā ex ululatu cognouit principē esse aliorū luporū. qs posset ad hæc risum cōtinere? AL. At post Christum dicitis uos missum esse spiritum sanctum, alius ergo uenit post eū. CH. Nō est hic alius, sed idē CHRISTI spiritus. et hic uenit non ut Mahumetes, statim pòst discessurus: sed qui perpetuò maneret in Ecclesia doctor et cōsolator, suppleretq; absentiā humanitatis CHRISTI. Itaq; lōge alia est spiritus paracleti ratio, q̄ Mahumetis. id enī præstat nobis ille spiritus, q̄d præstare Mahumetes nō quiuisset.

B

DE ALCORANO.

VEniamus ad legē quam sibi dicit cœlitus traditā, ut cōmunicaret hominibus, in qua est mira eius incōstantia. aliàs enim dicit se gentē habere peculiarē, cui sit missus: & neminem intellecturum suū Alcoranū, nisi sit Arabs, aut sciat arabicè. aliàs dicit, omnibus se gentibus ferre leges. AL. An non Iesus uester dicebat se non uenisse, nisi ad filios Israelis? CH. Simia uoluit esse Mahumetes CHRISTI IESV, quia hoc ille dixerat. & Mahumetes gentē sibi peculiarem sumpsit: CHRISTVS uenit ad filios Israelis, quia ipsis promissus merito progenitorū Abraam, Isaac, Iaacob, Dauidis: & quia unica gens erat in orbe terrarū, quæ Deum nosset. ad Arabes autem quo merito ueniret peculiaris nūcius Dei? et CHRISTVS, quod dixit, pręstitit, nullis pręedicauit nisi Israelitis, discipulos aūt misit per uniuersum humanū genus. Vide aūt quantū inter Euangeliū nostrū & Alcoranum uestrum intersit. Vestrū obscurum, difficile, intricatū nemo intelliget nisi Arabs: nostrū uero planum, facile, nihil fieri potest in quacūq; lingua dilucidius, ut ea philosophia aperta esset omnibus, quæ saluti omniū euulgabatur. Quid, quòd & ipse idē Mahumetes ait se nō totū Alcoranū intelligere, nec alium præterq̄ Deū intellecturū. quis ergo est futurus usus eius hominibus, quod homines non intelligunt? Rogo te, quū uir sapiens loquitur

quitur rudioribus, & præcipit ut aliquid agant, accõmodat'ne ad ſuam excellentem intelligentiam quæ dicit, an potius ad captum eorũ quibus loquitur? AL. Nimirum ad captum iſtorũ, ut par eſt. CH. Deum ergo quum hominibus loquitur, quomodo cenſes & uerba & dicta uſurpare? utrum ea quæ congruentia infinitæ ſuæ ſapientiæ nemo ſit intellecturus, an quæ apta & conuenientia ſint humanis ingenijs? AL. An tu cauſas intelliges diuini conſilij, & cur quicque à Deo fiat aſſequeris? CH. Aliud eſt multo, in cauſas diuinorũ operum penetrare mentis noſtræ uim: aliud, quæ ille nobis dicat intelligere. Quod ſi de cauſſis & ratione qua quicque à Deo fiat, ſcribebat Mahumetes, quis eum ita loquentem intellexiſſet? ſed id non eſt Alcorani proprium, in omni naturæ actione atque opere quis poteſt cauſſas exculpere de cœlis, de elementis, de animantibus, de noſtris corporibus. Verũ Mahumetes nihil pẽſi habet quid loquatur, aut quomodo: quemadmodũ procedente ſermone fiet tibi liquidũ. A

DE CORRVPTIONE VTRIVSQVE TESTAMENTI.

AL. Non eſt mirandum diſcordare Alcoranum à ueſtris libris, quos uos corrupiſtis & deprauaſtis. CH. Quis hoc dicit? an Mahumetes? AL. Nõ ille quidẽ, ſed nos deprehendimus poſt eum. CH. Videlicet hoc argumento: Alcoranũ & utrunq; teſtamentũ inter ſe diſſentiunt: Alcoranũ neceſſe eſt eſſe uerũ, integrum, ſincerũ: utrũq; ergo teſtamentũ neceſſe eſt eſſe deprauatum & inuerſum. AL. Argumento nimirũ inuincibili. CH. Quin potius in contrariũ reflectebatis: Alcoranũ & utrũq; teſtamentum diſcrepant inter ſe: utrũq; teſtamentũ deductum à primis originibus, manet integrũ atq; inuiolatũ, ac proinde uerum: Alcoranũ igitur eſt deprauatũ, detortũ, falſum. AL. Nefas eſt nos ſic colligere. CH. Nefas eſt uobis ſic colligere, et nefas eſt alijs ſic collectũ admittere. AL. Agareni alios non curàt. CH. Non ergo ueritatis uia deducit uos in eã perſuaſionẽ, ſed ueſtra ſuperſtitio. Verũ ad rem accedamus. Dicitis utrũq; inſtrumentũ eſſe deprauatum. loquamur prius de Euangelio. Dominus noſter nihil ipſe ſcripſit: quæ inter homines geſſit, mandarũt literis nõ unus aliquis, ſed quatuor diuerſis & tẽporibus & locis, quæro an ab iſtis corruptum eſt Euangeliũ? Iſti non potuerũt corrumpere, quoniã ab ipſis manauit, & ipſi authores fuerũt, alioqui ubi eſt iſtud Euangeliũ quod Mahumetes uocat librum uitæ ſalutis directionis? neq; enim ante hunc librum Euãgelij alius fuit, ut poſſit dici hunc eſſe deprauatum, illum uero alterum fuiſſe librum ſalutis. Adde quòd ſcripta ſunt hæc Euangelia uiuentibus adhuc permultis eorum qui Dominum noſtrũ nouiſſent, eſſentq; cum eo uerſati, nec in deprauationem potuerunt B

con-

A consentire tot tam uarijs locis et temporibus scribentes. Quid, quòd Euangelia hæc scripta sunt & approbata ab ijs uiris, quos Mahumetes commendat, dicens: Iudæos fuisse erga CHRISTVM incredulos, uiros tamen quosdam in albis uestibus secutos fuisse illum in nomine domini. de apostolis sentiens, & Petri, & Iacobi, & Iudæ epistolis, qui ex uiris illis fuerunt candidatis, & cum quatuor Euangelijs consentiunt. Quod si ante Mahumetem corruptum est utrunque testamentum, cur ad testimonium suorū dictorum remittit uos ipse ad legem & Euangeliū? cur non certiores reddebat suos, corruptos haberi eos libros? & admonebat, cauerent, ne illorum fraude caperentur? Post Mahumetem autem non potuerunt corrumpi. nam omnia quæ ante Mahumetem à nostris sunt scriptoribus prodita, conformia sunt huic Euangelio, quod nunc habemus: nec tanta librorum multitudo, tot locis dispersa, potuit uno consensu uiciari. Quid, quod Euangelia extant etiamnum, scripta ante Mahumetem linguis plurimis, græce, latine, chaldaice, syriace, persice, etiam arabice, ne elemento quidem uno ab ijs discrepantia, quibus nunc utimur, quod quidem ad rei summam pertineat, & ad sententias fidei necessarias. uel in ijs regionibus quæ iam inde à Mahumete sub imperio & ditione gentis uestræ fuerunt, reperiuntur uetustissima Euangelia, qualia sunt hæc nostra quæ uersantur in manibus. Ne existimetis
B Mahumetem adeò uel negligentem fuisse, uel uerecundum, ut si corruptum censuisset utrunque testamentum, fuisset id silentio præteriturus, quod ad rem suam tantopere conueniret. Quòd si Euangelium nos uerum non habemus, ubi est liber hic directionis & salutis, tantopere à propheta uestro commendatus? AL. In Alcorano. CH. Quomodo ergo eos qui Alcorano fidem non haberent, remittit Mahumetes ad testimonium Iudæorum & Christianorum? Vides rem à seipsa confringi: & quoniam pietas nostra inimica est prorsum regno ac potestati diabolicæ, semper hostis noster quibuscunque artibus potuit, oppugnauit eam atque infestauit. multas inter nos seuit dissensiones ac discordias, suscitauit sectas, et absurdissimas de fide opinationes. qui has tuebantur, odio & rabie plusquam capitali ferebātur in eos qui rectius sentirent, & argumenta omnia conquirebāt ad fulciendam sectam. nemo illorū obiecit nobis, Euangelium esse corruptum: de sensu uerborum fuit controuersia, non de uerbis ipsis. & si una secta aliquid uiciasset, parati erāt aduersarij, qui illos falsarios esse criminarentur. Iam uerò deprauandi Euangelij quæ potuit esse causa, quis fructus? an scientes & prudentes deprauassent illi eam scripturam, pro cuius unoquolibet dicto, unaqualibet sententiola sanguinem & uitam erant parati profundere? quòd si erant aliquid mutaturi, ea mutassent potissimum, quibus

ipsi uel commodius agerent, uel facilius alios in suam sententiam pel A
lexissent: nempe laxiorem uiuendi rationem, magisq́ ad oblectamē-
ta & uoluptates appositā statuendo: uel ea dicendo de CHRISTO,
quæ minus hominum aures offenderent, & magis pronis auribus
reciperentur. uos uero è contrario in ijs maxime arguitis, nos Euan
gelium deprauasse, quæ & nobis maius odium hominum concilia-
rent, & plurium animos à religione nostra auerterent: nempe de
diuinitate et morte CHRISTI mutassent ea, in quibus uidentur in
ter se Euangelistæ dissentire, uel à sententia ueteris testamenti, quæ
fuit inimicis nostris materia insectandi nostri. Sed ea ipsa quasi dis-
sonantia, ualidius argumentū est, integra, sincera, intacta esse Euan
gelia per ætates omnes iam inde à primis originibus ad nos perdu-
cta, magnaq́ religionis obseruatione omnia esse integra & immuta-
bilia conseruata.

DE HISTORIIS AL-CORANI.

NEc minus secure infinita mendacia in Alcorano confin-
git, partim ex Thalmut Iudæorum, quæ tamen ipse ma-
gis corrupit, ut de Adam, de Cain & Abel, de prædica-
tione Noe, de morte Mosis, de Pharaone, qui iussit sibi
ædificium usq́ ad cœlum extrui, ut uideret Deum Mosis: de Solo-
mone, quòd haberet exercitum hominum dæmonum & auium ip- B
sum glorificantium. de Dauide, cui montes & aues obediebant. Iam
quæ sunt aperte planis uerbis in uetere testamento explicata, ipse de-
prauat, & narrat falsò: ut de Mose, de Pharaone, de Gedeone & Sau
le, de Noe & arca, de Abraam & Loth, de Ioseph. de quo relaturus hi
storiam, ita præfatur, & quidem uerbis Dei: Nunc omnium uerbo-
rum tibi missorum pulcherrimum enarrabo. quid ad ipsum quid di
cat? fundit sine mente sonum. cur hoc reliquis est pulchrius? quid ha
bet pulchrius quàm illa admirabilia quæ egit Deus, quum educeret
populum de Ægypto? De nouo autem testamento narrat falsò na-
talem Domini, & de Ioanne Baptista. Dixit (inquit) Deus ad Za-
chariam, habebis filium nomine nūquam antea cuiquam imposito.
id falsum esse, si quid in sacris literis legisti, satis intelligis. & addit,
super Ioannem sedisse salutem Domini in die natiuitatis, mortis, &
resurrectionis eius. Quando quæso Ioannes resurrexit? Nec solum
de utroque testamento tam licenter mentitur, sed de historijs genti-
um. Alexandro ait tributam à Deo scientiam rerum omnium. quis
unquam id tradidit inter tot latinos scriptores & græcos, qui illius
uitam & res gestas memoriæ mandarunt? Fieri profectò non potest,
ut Mahumetes legerit utrunq́ testamentum. Nam & si ego de illo
pessime sentio, nō tamen arbitror fuisse tam excordem, ut sic aperte
muta-

A mutaret & detorqueret, quæ nihil ipsi oberat integra relinquere. in quibus etiã si fuisset error, nõ tamẽ erat is tanti, ut diuina correctione indigeret. Sed de utroq; testamẽto partim ipse fando audiuerat nonnulla, quæ praue retinuerat: partim Christiani & Iudæi persuaserant sic habere. Itaq; ea scripsit, per quę manifestò uanitas & imperitia illius se patefaceret, & ueritas esset ad percipiendũ non difficilis. nec ipse quid sit Euangeliũ nouerat, quanq; sæpe dicit CHRISTO esse datũ librum euangeliũ à Deo: an putat ita Deũ CHRISTO dedisse Euangeliũ, ut ego tibi trado huc flosculũ? Nullũ librũ Deus dedit CHRISTO, nec ipse Euangeliũ scripsit, sed lętissimum nunciũ attulit generi humano, reconciliationem fieri hominis cũ Deo, & placatam iram Dei, cessare ultionem, reditũ ad gratiam patẽre: quo nullus est nuncius melior. Euangeliũ enim bona est annunciatio. Eiusdem notæ est & illud, quòd ait Dauidi missum esse Psalterij librũ: quum ille sigillatim psalmos composuerit, & cecinerit Domino. At quo ore, quanta impudẽtia, quasi nihil mutasset, Si quid (inquit) dubitatis in his, quę rite ab ijs qui librum legerũt ante nos, quærite ab ijs qui legẽ & euãgelium legerũt, hoc est à Iudæis & Christianis. Hunc tu putes uel frõtem habuisse, uel cor? Necesse est uel illũ nihil legisse, sed quæ accepisset ab alijs habuisse pro indubitatis, in quo eius tarditas & socordia ostẽditur: uel si quid legit & nouit, nõ proiectæ solum & profligatę,
B sed dementissimæ est impudentiæ, eos pro se testes adducere, quorũ testimonio sciat se condemnatum iri. Profectò alterũ necesse est, uel ipsum beluam fuisse, uel eos quibus loquebatur habuisse pro beluis.

DE DEO.

Videamus iam qualem facit Mahumetes Deum, quàm absurdum, quàm non solum alienum ab eo qui ipse est, sed omnino diuersum & contrarium. Primum facit corporalem, quod est contra rationem omnem, & philosophiam. nam dicit eum habere manum, & uectari ab octo angelis in sella gestatoria. Manu ait se à Deo tactum, quæ erat frigidissima. atqui satius fuisset, eam calidissimam dicere. Deus enim in cœlis, in lumine, in charitate, citius fuerit calidus quàm frigidus: & in sacris literis dicitur, Deus noster ignis consumens est. Iam quemadmodum Plutarchus scribit, Pythagoram ex proportione pedis Herculis ad alios pedes deprehendisse, quãto esset Hercules maior quàm reliqui homines, & stadium quod decurrisset stadijs alijs longius: Ita si Deus habet manum, ex ea colliget, quantum sit reliquum eius corpus: quãtumcunq; autem fuerit, non erit infinitũ: finitus ergo erit Deus. cuius contrarium si rectè meministi initio posuimus. Finitum quoq; esse, ex angelis qui illum baiulant, potest colligi. Nã & si magni sunt angeli illi, uasti, immanes, finiti sunt tamen. quod si finiti, & finitum

esse illud necesse est quod ipsi possunt portare. nam inter finitum & infinitum, nulla est neq; uiriũ, neq; magnitudinis, nec ullius mensuræ proportio. de Deo autem uerbum Mahumetis est sacrosanctum, & quasi tetragrãmaton illud Iudæorum, ut mirum sit non diffindi lapides et montes, quoties profertur ab ore dũtaxat alicuius in religione uestra præcipui. Non est Deus nisi Deus: quid potest fingi ineptius? quis hoc nescit? quis Iudæus, quis Christianus, quis gentilis non idem diceret & fateretur? imò uero nec est homo nisi homo, nec asinus nisi asinus. At quicquid animo Mahumetis est collibitum, id ad Deum authorem & iussorem refert, bella sua, rapinas, libidines, incestus, uiolentias: ut non uideatur alium in usum habere Deum, quàm ad prætextum flagitiorum suorum ac scelerum, quemadmodum regem puerũ aut dementem rector & administrator regni improbus. Et Deũ hunc, cui censet impĳssimum dare socium, inducit loquentem sæpe numero plurali, diximus, iussimus. AL. Est mos loquendi regum. CH. Si Mahumetes hæc scripsisset, foret aliqua excusatio. nũc Deus scripsit hęc, quem decet maxime proprie loqui. nam numerus hic pluralis modestiæ caussa ponitur à regibus & priuatis. Nec potest de Deo & angelis intelligi. sunt enim quędam quę ad solum conueniunt, ut, Diximus angelis ut adorarent Adam, nos creauimus cœlum & terram, & iustificamus impium, & misimus Iesum Christum Mariæ filium. At qualem huic Deo suo affectum tribuit? nimirum qualem ipse idem gerebat, sæuum & sanguinarium. Infidelium, inquit, non nisi lapsum & præcipitiũ diligit Deus. Quãto aliter Paulus noster, et bonitati diuinæ cõgruentius: Deus uult omnes homines saluos esse, et ad agnitionem uenire ueritatis? Quod si infidelium nõ nisi præcipitiũ diligit, cur nuncios suos ad illos mittit? & Mahumetus idem præceptũ sibi esse ait, ut legem suam prædicet infidelibus. Et de remissione delictorum, eius est sententia, Deũ grauia peccata hominibus non condonare. audierat uidelicet de cõmisso in spiritum sanctum, de quo dicit Dominus noster, quòd nec in hoc sæculo, nec in altero condonatur. Quærendum ex eo restat, quæ tandem uocat grauia peccata, quod ipse nunquam definiret. atqui homicidia, rapinæ, incestus, adulteria, periuria, idololatriæ, omnia sunt plurimis hominum à Deo remissa, ut patet ex sacris libris: nec Mahumetes negat, qui ait in se esse expertum. Quę sunt ergo ista delicta grauia, ueniæ omnis expertia? Atqui Mahumetes ipse alio dicit loco: Gens quæ nefanda peccata perpetrauit, ne desperet. Sed huic homini nihil uidetur fuisse suauius, quàm asserere pugnantia. Et in mysticis literis habetur, Deum, quum iureiurando amicis suis uellet nonnulla confirmare, quod nihil esset eo maius aut sacratius per quod iuraret, per semetipsum iurasse, ut Abraæ. At Deus Mahume

ticus

A ticus iurat per uentos, & angelos, & montem Sina, & per stellam matutinam: quemadmodum dij gentiles iurabant per Stygiam paludem, Dij cuius iurare timent & fallere numen: & Ægyptij per canes, & catos.

DE CHRISTO.

Negat CHRISTVM esse Dei filium, & Deum. Nihil, inquit, præter opinionem suam sequũtur, dicentes Deũ sumpsisse sibi filium, quo non indiguit: an habent rationes, quibus id possint euincere? an Deo quod nesciunt imponunt? sic ille. Argumentũ hoc in uniuersum Alcoranum potest rejci: an habet Mahumetes rationes, quibus tot & tã manifesta mendacia non dico demonstrare possit, sed tueri? Verũ audiamus ipsius acumen dialecticum. Filius Deo tribui non potest: neq; enim habet Deus uxorem, ut possit procreare. & in hoc argumento mirifice sibi placet, tanquam id sit ad quod ne hiscere quidem nos possimus, quũ nihil uel ineptius dici queat, uel puerilius. AL. An nõ tibi satis recte uidetur dici, gignere neminẽ posse, nisi qui habeat uxorẽ? CH. Quid si sit cœlebs, non progignet? AL. Etiam, sed non sine fœmina. per uxorem autem intelligas oportet omnem fœminam: sed honestius uxor dicitur, quum de Deo loquimur. CH. O hominem in loquẽdo educatum, & circumspectum, Mahumetem. atqui tam prudentis B educationis obliuiscitur, quum Deum lenonem suũ facit. Sed ad rẽ. Quis dedit uiro & fœminæ uim generandi? an non Deus ipse? AL. Ipse idem. CH. Quod ergo ille dedit alijs, non habet ipse quũ uult? Quod si potest fœmina ex uiro gignere, propter eam uim & facultatem quã à Deo accepit, tum uir gignere in fœmina ob eãdem ipsam, poterit certe & Deus ipse in fœmina gignere quod uolet, sine uiro, & ex uiro sine fœmina, & sine utroq; quum ei collibitum. nihil ergo necessaria est fœminę applicatio Deo, ut gignat. Non'ne sine uiro & fœmina Adamum creauit, & Euam absq; fœmina ex solo uiro, & CHRISTVM (ut uos fatemini) ex sola fœmina citra uirum? Quanquam Mahumeti non esset admodum contẽdendum, Deum carere uxore, qui facit eum corporeum, & homini prorsum similem. Nam si manum habet & pedes & caput, consequens est ut habeat etiam collum & thoracem: & si sedet, habet nates, & crura, & uentrem, & quod est in imo uentre, & usum horum omnium: nec uideri debet Deus ab ea uoluptate abhorrere, quam præcipuam in cœlis largiturus est amicis suis, & qui illius simillimi fuerint. Sed Mahumetes homo carneus, nihil prorsum habens mentis, non intellexit rationem gignendi in Deo proportionem conformitatemq; habere cum illius natura & essentia. hoc si in Deo non assequebatur, nec crassa illius ac

terrena mens eò assurgebat, at ex ijs naturis deprehēdisset inter quas A
uersamur, si modo animum sustinuisset applicare. sed homini militari, & in gerendo bello occupatissimo, minime ad alia oculos conuertere uacabat. homo & animantes quadrupedes ex commistione uiri & fœminæ propagant sobolem: mures partim ex eadem ipsa, partim ex putrefactione. Pisces multi non egent mare, ipsi oua intra se concipiunt, unde pisces formæ eiusdem generantur. muscæ & culices et pulices non habent sexum, apes incognita homini ratione sufficiunt prolem. & Deus horum omnium est caussa & effector. Si ergo unaquæque natura iuxta facultatem, uim, ingenium sibi à Deo attributū producit fœtus, an nō par erat Mahumetem cogitare, Deū si generaturus sit, non iuxta hominis aut equi aut tauri conditionem, sed iuxta diuinam rationem summam, ineffabilem, admirandam generaturū? Verum homo simplex, & ex disciplina illa castrensi modum unicum generandi nouit, quo ipse utitur sæpe ac multum, seu tentat uerius, sed parum fœliciter. Gignit ergo Deus deum, mens rationem & sapientiam, æternus æternum. & qui ad agendum adiutorio nullius omnino rei indiget, per se absque admistione alterius gignit filium illum adeò sibi similem, ut eadem prorsum sit essentia. Addit aliud argumentum non minus inuincibile quàm prius. Si Deus haberet filiū, totus mundus esset in periculo. In quo tandem periculo? AL. Ne cupidine regnandi dissiderēt, & fieret seditio inter angelos & homines. CH. Meritò metuit Mahumetes ne mundo accidat, quod uidit in B
exercitu Heraclij accidere. & ipse probe cauit sibi, qui filium non habuit, ne ut seditione creuerat, alia inter ipsum & filium seditione domi natum amitteret. Si talem tu facis Deum, & eius filium, quales estis tu & Heraclius, metuenda est indubie seditio. sed si tu talem Dei filium statuis, qualem ipsum esse Deum omnis recta ratio nos docet, nō potest in tanta conformitate uoluntatis existere dissensio: imò uerò non est conformitas, sed una atque eadem uoluntas, sicut una essentia: nec aliter possunt Deus & filius eius dissidere, quàm mens & sua cogitatio. Sed argumentum hoc, ne nihil putemus Mahumetem audiuisse, ex gentilium fabulis arripuit, quas audiuit fortasse quum adhuc esset idololatra. Iouem cepisse arma ferunt aduersus Saturnum patrem, & cū de cœlo depulisse, & à Saturno exectum patrem Vranum, & Iouem deuitasse concubitus cum Thetide, quòd in fatis esset fore illius filium patre maiorem. Quod si talem Deus haberet filium, qualem genuit Saturnus, timebat Mahumetes, ne inter se cum ingenti totius uniuersitatis discrimine mouerent bellum; nec ipse homo iustissimus & inusitatæ religionis satis sciret utras partes sequeretur; utri Alcoranum suum acceptum ferret. Sed CHRISTVM tamen esse Deum, multis Euangelij & apostolorum dictis colligitur. Nec caussa e-
rat

A rat cur Christiani Deum esse CHRISTVM affirmassent, nisi ad hoc essent inducti traditione quum euangelistarum atque apostolorum, tum CHRISTI ipsius: adde etiam rationibus maximis atque euidentissimis, quarum nonnullas opere quodam meo attigi, ex eo sumemus illas quum uoles. Quid enim consequantur commodi uiri Christiani, si Deum esse prædicassent, quem Deum esse nescirent? primo magnum fuisset nefas diuinitatem ei attribuere, qui Deus non esset. nec se religiosissimos omnium mortalium tam nefario scelere passi essent alligari, qui uitam libenter amittebant, ne quid uel facerent uel dicerent seque ac Deo indignum. Quid, quòd fauorabilius fuisset ad Iudæos & nationes omnes nullam distinctionem, nullas personas in Deo ponere, sed ueritas pro qua moriebantur, cogebat eos id asseuerare. AL. Christus nusquam se esse Deum dixit. CH. Quis hoc ait? AL. Mahumetes. CH. Si proferamus loca ex Euangelio, dicetis nos illa deprauasse. Erit ergo Mahumetes idem testis, actor, iudex: & quod ille contra nos dixerit, absque ulla contradictione uerum erit. quæ potest esse maior licentia fingendi quicquid libuerit, quàm ubi contradictio non sit locum habitura? Quid ais tu, CHRISTVS nunquam se affirmauit Deum esse? Cedò istud quomodo examinabitur, si dicis, Satis est me hoc dicere, quid opus est pluribus? Si aliqua restat discutiendi uia, uideamus

B quænam sit. CHRISTVS iam conueniri atque interrogari à nobis non potest, eorum qui illum audierunt nemo iam olim uiuit, restat unicum refugium memoria antiquitatis consignata literis. ea uero si non est apud Euangelistas & Apostolos illius, ubi tandem erit? unde illam Mahumetes hausit? quònam remittit eos, qui fidem non sint sibi habituri? Sed fac CHRISTVM nunquam dixisse se esse Deum, quid erat opus illi prædicatione de semetipso, ubi opera id apertissime declarabant, quæ nemo edere poterat, nisi esset Deus? Itaque si qua est adhuc apud uos fides Euangelio, quam esse magnam Mahumetes ipse est uobis author, & operibus CHRISTI, & sua ipsius prædicatione Deum illum esse docemini. Dicitis uerbum Dei esse CHRISTVM, & uerbo Dei omnia esse condita. Si quis Mahumetem ipsum de hoc interrogaret, subtilius non magis se ex eo suo dicto posset extricare, quàm ex aliis permultis, quæ ponit absurda & puerilia. Quod uerbum est CHRISTVS, utrum corporale, quod prolatum dissipatur & transit: an mentale, quod conceptum in animo ibi imprimitur ac manet? Corporale uerbum non potest esse CHRISTVS, qui est natura permanens: nec Deo est attribuendum tale uerbum. Negatis enim uos Deum habere filium, quòd non habeat

 uxo-

uxorem, multo minus habebit uerbum & spiritum, qui non habet pulmonem, collum, fauces. Quid, quòd si corporale est, ex Deo, & Dei substantia prodijt. Quid autem est in Dei substantia, quod non sit idem Deus? An etiam Deum compingetis ex rebus diuersissimis, atque inter se contrarijs, ut hominem, uel capram? Quod si spiritale est uerbum, & mentale, apparet profectò, & semper in mente manere patris, nec aliud esse quàm naturam eandem atque essentiam, quæ est pater. AL. Christus est uerbum Dei, quia per uerbum ab eo productus. CH. Acuta interpretatio. Erit ergo sella hæc ascia & dolabra, quia per illa instrumenta effecta est à fabro. & pictura erit penicillus. Quod si uerbum Dei est CHRISTVS, quia per illud genitus, & pisces & arbores & lapides eandem habebunt dignitatem. Omnia enim per uerbum Domini sunt condita, sicut sacræ literæ testantur. AL. Quomodo poterat esse Deus, qui edebat, bibebat, dormiebat? CH. Leue est telum istud, & obtusum, qua parte erat Deus, nec edebat, nec bibebat, nec dormiebat, sed qua homo. sicut nec rationabilis est, qua parte edit ac bibit: sed quia corpus id facit, totus homo dicitur id facere, actionibus & qualitatibus à parte ad totum, uel à parte ad partem, uel à toto ad partem loquendi more translatis. AL. Non est credibile, tantum uirum, quo maior in genere humano fuit nullus, cruciatus illos & mortem acerbam, quam uos dicitis, & ignominiosam uoluisse perferre à Iudæis, hominum genere deterrimo. CH. Quid de hoc sentit uester Mahumetus? AL. Nihil eum esse tale perpessum, sed ludificatum Iudæorum odium & malitiam, substituisse alium loco suo, ipsum uero in cœlum se subduxisse: alterum uero illum passum esse omnia illa, quæ uos de IESV CHRISTO traditis, & Iudæos falsos sæuitiam suam in suppositìtium illum exercuisse. CH. Nimirum Mahumetes, cui omnia erant posita in corpore & rebus uitæ huius, si labores & ærumnas tribuisset CHRISTO, quem tantopere laudibus euehebat, & si infra meritum, non satis uisus sibi esset constare. Nam si illum, quem Dei nuncium fuisse affirmabat, & quidem ex prima & suprema nota, exercitum perhibuisset afflictionibus & tormentis, admirati fuissent alij, cur ipse alios persequeretur ac interficeret, & non potius tolerantiam mansuetudinemq́ illius imitaretur & præstaret. Non uult aliquid esse passum incommodi, quia tam charus & proximus erat Deo. Cur ergo prophetis & sanctis uiris alijs, tametsi non tam Deo propinquis, multa tamen acciderunt aspera & dura? Quod si nec percussus nec occisus est, quia non id talem decebat uirum, tota

A eius erit uita retexenda, certe nec decebat eum esurire, nec delassari, nec sitire, nec alia naturæ incommoda, quæ Euangelij narratione continentur, non esse, non bibere, non uentrem aut uesicam exonerare, non dormire: quæ sunt omnia non excellentiæ, sed infirmitatis humanæ. Mortem autem illius cur tantopere Mahumetes abominatur, quum illum dicat in fine seculorum moriturum, non ut obediat patri, non ut peragat redemptionem, non ut adferat simul & exemplum & solatium, quemadmodum olim, sed ut possit Deus gloriari, se tanquam crudelem carnificem nihil reliquisse uiuum. Quid autem est mortis illius ignominia præ gloria & magnitudine resurrectionis? quid deinceps fuit amplius, præstabilius, sacratius morte illa? Age uerò quum homines & Christiani & prophani CHRISTVM illa fuisse perpessum, & in cruce extinctum semper crediderint, quomodo de repente Mahumetus extitit, qui illud uanum esse commentum affirmaret? AL. Deus illi patefecit. CH. Cur illi tandem post annos sexcentos, & non prius? non alicui ex ijs qui sunt CHRISTVM in candidis uestibus simpliciter in nomine Domini secuti, ut ipse dicit Mahumetes? Quid, quòd Deus quæ agit in nobis, non propter se agit, sed propter nos? ille nihil eorum indiget, nos indigemus. Quod si Deus IESVM CHRISTVM tormentis & neci subtraxit, nec tamen id fuit cognitum, perinde est ac si non fuisset factum, nec ullus ad nos redijt fructus ex tanto Dei nuncio. Nam ubi ex persuasione B nascitur Dei cultus & omnis pietas, nihil refert generis humani, sit ne aliquid factum, an credatur, imò plus est in eo quod creditur.

DE RERVM NATVRA.

IN ijs autem quæ sunt naturæ rerum, ita loquitur, ut appareat eum non missum à Domino naturæ, sed ad focum à largiore cœna inter puellas sedentem fabellas ridiculas narrare. Vetas nos uesci suilla, cedò caussam? Quoniam, inquit, quum animantes omnes essent in arca Noe, elephantus excreuit, inde natus est porcus, qui rostro repando uertebat stercus. unde natus est mus, qui stupas quibus tabulæ nauis erant compactæ arrodebat: hinc terror ingens Noe. à quo Dominus consultus attulit remedium iam propè deploratis rebus, iussit ut Noe feriret leonem in fronte. ex leone concitato felis prosilijt per nares, is murem uenatus est, & liberauit genus humanum tanto discrimine. non sunt ergo felis & porcus animantium formæ de principio à Deo conditæ, sed casu extiterunt, & quidem porcus ex stercore elephanti,

 Mi-

Mirum est eos qui alunt elephantos, non percipere ex illorum stercore eam utilitatem, nec ullum postea porcum esse sic natum. A
Vnde autem tam subitæ inimicitiæ inter felem & murem? quid porro fele erat opus? an non aliæ animantes potuissent murem interficere, ac etiam deuorare, ut leo ipse, uel mustela? nam & caniculum uidi ipse Louanij muricipem. De homine prætereo, quòd in libris Temporum uestrorum scribitur, Deum quum uellet Adamum condere, collegisse pugno suo puluerem multicolorem: unde factum sit, ut alij homines sint albi, alij nigri, alij fusci, alij rufi, alij boni, alij mali, alij acuti, alij tardi & segnes. Quæso an non te dixisse hæc puderet? Primùm incorporeus est Deus, nec pugnum habet. Corporum autem colores ex habitu sunt cœli cuiusque regionis, ut Æthiopes esse nigros, & Germanos albos: uel ex infectione atque intinctu materiæ, qui neque est pro cœli habitu, nec pro similitudine gignentium. qualitates autem animi uel ex corporis ratione, uel ex assuefactionis & morum finguntur. Sed ipse uester legislator, quomodo hanc rationem explicet, audiamus. Creauit (inquit) Deus Adam de limo, limus autem erat de spuma, spuma de procellis, procella de mari, mare de tenebris, tenebræ de luce, lux de uerbo, uerbum de cogitatione, cogitatio de hyacintho, hyacinthus de præcepto. Aptissima sunt hæc ad risum mouendum. Hæc uidentur citius congesta, ut figura quadam dicantur, quàm ut quid aut quomodo diceretur expensum. Limus, B
inquit, de spuma erat: imò potius spuma esse ex limo solet. Mare cur dicatur de tenebris, tu uideris: quum aqua ad ea referatur corpora, quæ sunt pellucida. Terram tu potius dixeris tenebrosam: nam aqua splendorem facile & recipit, & transmittit. Tenebræ autem cur potius sint de luce, quàm lux de tenebris? quemadmodum in principio sacrarum literarum dicitur, quòd creauerit Deus cœlum & terram, Terra autem erat uasta atque incomposita, & tenebræ erant super faciem profunditatis illius, quam iussit Dominus lucem existere. Sed nihil hoc ad rem, neque enim tenebræ ex luce nascuntur, ut ex sua origine: nec lux ex tenebris, utique non magis quàm uel bonum ex malo, uel malum ex bono, uel cæcitas ex lumine, aut lumen ex cæcitate. Nisi forte consecutio uicissitudinis intelligatur: quo pacto non minus ex tenebris nascitur lux, quàm ex luce tenebræ: sicut dies ex nocte, & nox ex die. Hic autem de origine, & quasi manatione, tanquam ex fonte, aut elementis. Sed quid hæc ad uos, aut uestrum legislatorem? Tu quidem homo ingeniosus, & aliqua luce doctrinæ perfusus, uides uerè hæc à me dici: ille autem uester risisset hæc omnia,

A & classico interpellasset sermonem tam odiosum. Cogitatio, inquit, de hyacintho, hyacinthus de præcepto. Dixit ille hæc quidem, uos quærite qualia sint. Sed nec nostra refert inquirere. sint reliquis illius lusibus similia. Audi alia. Ait Iudæus, quid posthæc operatus est Deus? respondit, Tabulam & calamum. ait, Quam tabulam, et quem calamum? respondit, Tabulam in qua scriptum est, quicquid fuit, est, & erit in cœlo & in terra. Codex est rei familiaris, qualẽ habere solẽt diligentes patresfamilias, ne quid eos fallat: prudenter facit, frugi est: sed molestum est tot folia & flores subinde asscribere & expungere. Calamũ uerum de luce clarissima. ait, Quæ longitudo calami? respondit, Itineris quingentorum annorum. latitudo uero, itineris octoginta annorum. Cui? pediti, an equiti? ueredario, an spaciatorio? parũ diligens interrogator erat Adias Iudæus, & si Mahumeti non parum sæpenumero molestus. Sed pergit insanire. Qui calamus octoginta dentes habet, qui non cessabunt scribere quicquid fit in mundo, usq; in diem iudicij. ait. Et tabulæ unde? respondit, De smaragdo. uerbum eius de margaritis, dorsum eius de pietate. Talia narrant uetulæ pueris, quum uolunt eis somnum inducere. Si talem mente concepisses Deum, Mahumetes qualis est, quantum quidem captus est humanæ mentis, nihil uidisses huic opus esse tot calamis & pugillaribus. memoria illi æterna atque immensa instar est omnium chartarum, & omnium calamorum. Ait Iudæus: Cœlum istud uestrum dic

B unde creatum est? respondit, Primum de aqua uiridi, secundum de aqua clara, tertiũ de smaragdo, quartũ de auro purissimo, quintũ de hyacintho, sextum de nebula lucida, septimum de splendore ignis. Ait, Quid super cœlos septem? respondit, Mare uiuificiũ. ait, Et deinceps quid? respondit, Mare nebulosum. ait, Prosequere per ordinem usque ad summum. respondit, Procedit desuper mare aërium, desuper mare lapideum, desuper mare tenebrosum, desuper mare solatij, desuper luna, desuper sol, desuper nomen Dei, desuper supplicatio, desuper Gabriel, desuper pergamenum rasinum, desuper mare plenum, desuper septuaginta interualla lucis, desuper septuaginta milia interualla uirtutis, desuper septuaginta milia montium, desuper mille spacia, in unoquoq; septuaginta milia turbæ, in unaquaq; turba quinq; milia angelorũ nunquã cessantium laudare Deũ, desuper interualla de margaritis, desuper interualla gratię, desuper interualla potentiæ, desuper interualla deiatis, desuper interualla dispensationis, desuper scabellum, desuper solium, desuper domus uniuersitatis. Hęc neq; potest quisquam dicere seriò, nec audire. sicut illud, Vbi sol? respondit, In fonte calido, fons calidus in colubro, coluber in interuallo, interuallum in monte Caff. Caff aũt in manu angeli tenentis mundũ usq; in diẽ iudicij. Iam et illud, Dic deinde quis modus deferentiũ sedẽ

Dei?

Dei? respondit, Capita eorum sub sede Dei, pedes sub throno. Tanta siquidem ceruicis amplitudine sunt, ut si cõtinue uolaret auis, uix mille annis ab una aure perueniret ad aliam. Cornua sunt capiti corũ implicata: quorum prima acies, cuius dimidium nix, dimidiũ ignis, non tamen ignis niuem consumit, uel nix ignẽ extinguit. Secunda acies, cuius dimidium tonitruus, dimidium fulgur: immixta tertia, cuius dimidium gleba, dimidium unda, non tamen uel unda glebam diluit, uel undam ebibit gleba. Quarta, cuius dimidium uentus, dimidium imber, incommota ibi ad inuicem. Quinta, cuius dimidiũ ferrum, dimidium ignis, inconfusa ad inuicem. Sexta, cuius dimidium aurum, dimidium argentum. Septima, cuius dimidiũ laus, dimidiũ gloria. Octaua, de fulgentissimo splendore. Dic quid sub monte? respondit, Terra. ait, Quod ei nomẽ? respõdit, Vuile. ait, Quid sub ea? respondit, Mare. ait, Quod ei nomen? respõdit, Alliason. ait, Et quid infrà, ut omnia per ordinem edisseras? respõdit, Terra Alioulẽ, infrà mare Zeyt, infrà terra, infrà terra Heribet, infrà alia terra nomine Agiba, alba ut lac, redolens ut muscus, mollis ut crocus, lucida ut luna. super hanc cõgregabit Deus omnes iustos. infrà hanc mare Albimliam, infrà piscis nomine Albelibrjt, cuius caput in oriente, cauda in occidente: suprà cuius dorsum terræ & maria, tenebræ, aer & montes usque in finem seculorum. Infrà piscem uentus piscem sustinens, infrà mons, infrà tonitruus, infrà fulgur, sub his mare sanguineum. Infrà infernus confusus, infrà mare igneum, infrà opacum, infrà mare potentiæ, infrà mare nebulosum, infrà laudes, infrà glorificatio, infrà solium, infrà tabula, infrà calamus, infrà maius nomen Dei. ait. Et quid infrà? respondit, Infinita quærendo prosequeris Abdia. quis ultrà potest, præter quod æqualis est undiqueuersum omnipotentia Dei? AL. An non similia sunt permulta in prophetis, & Apocalypsi uestra? CH. Sunt quidem, sed dissimiliter posita. illi enim uisiones referebant, uester autem descriptionem naturæ rerum exponit. illi res sibi ostensas narrabant, hic uero naturam, originem, sitũ, faciẽ rerũ profert, & quasi depingit. Iam quas formas, quas uastitates atque enormitates angelorum ostendit? monstra sunt hæc, non angeli. & tamen hæc quæ sunt absurdissima, & exomniatæ stoliditatis, citius inueniunt fidem apud rudem plebeculam, quàm ipsa ueritas naturæ. multitudo enim, ut affectibus ducitur, & mẽtis principatum parũ habet acrẽ ac uigentem, iudicio est ad deprehendendã ueritatem inualido. & ut de principibus uiris, de sapientibus, de angelis, de Deo sentiunt uti par est magnifice, omnia illorum existimant esse immodica, inusitata, immania. si quid de illis narres moderatũ, & ab humanarũ rerum uel forma uel cursu non abhorrens, sordet hoc illis, nec uerum esse rentur, tanquam dignitate & maiestate illorum inferius. sin ea

quæ

A quæ omnem rationem modumq́ & fidem excedant, quæq́ fieri non
possint, ea demum amplectuntur tanquam opinioni de illis suæ apta
et congruentia, ijs demũ amplitudinẽ eorũ existimant impleri, illam
quam sibi animo confinxerũt: quũ eos in illa ipsa uana & fictitia ma-
gnitudine angustissimos sibi proponãt. neq; enim inde eos contem-
plantur & censent, unde magni ingentesq́ sunt: sed eã sibi fingũt ma-
gnitudinem, quam solam norunt uel ex mole corporis, uel ex pecu-
nia, uel ex familia, ex robore, & uiribus, celeritate, pugnis, uictorijs,
regno. AL. Vis tu populum esse sapiẽtem? CH. Vellem equidem,
fieri si posset: sed certe uos populi pręsides, legislatorẽ ipsum & Dei
nunciũ, uelim. Addit aliud suis simile, quòd Deus seuocato Adamo
tradiderit rerum omniũ uocabula, tunc prouocauit angelos ad dis-
putandum cum eo. cui cum pares non essent, iussit eos reuereri atq;
adorare illũ, quod fecerunt quidem omnes, Beelzebud autem renu-
it, & defecit à Deo. Quàm paucis uerbis quàm multa flagitia? Est ui
delicet Deo contentio aliqua cum suis angelis, aut factio, qui docuit
Adamũ? Deus summus et æternus, an non idẽ angelos edocuit, quo
rum omniũ & author est, et parens? quid habet homo quod à Deo
non acceperit? quid angelus quod non ab eodem? & hoc utriq; liben
ter agnoscunt, ac præ se ferunt. Naturam uerò angelicam quis igno-
rat tanto esse humana uel dignitate uel sapientia & cognitione rerum
B excellentiorem, quanto est humana quàm belluina præstantior, idq́
etiam Dei munere? Poterat Mahumetes admoneri dicto psalmistæ,
si modo psalmum ullum unquam legit: Quid est homo, quòd me-
mor es eius, aut filius hominis, quoniam memor es eius? minuisti eũ
paulo minus ab angelis, gloria & honore coronasti eum. nec conue-
niebat, ut quem Deus ipse excellentiorem condidisset, subijceret po-
stea naturæ inferiori absq; ulla caussa. Sed fortasse audierat Paulũ scri
psisse ad Hebræos, Et quũ iterum introducit primogenitum in or-
bem terræ, dicit, adorent eũ omnes angeli eius: existimauit Mahume
tes primogenitũ introductũ in orbem terræ esse Adam, quæ dici ab
Apostolo de CHRISTO, manifestius est quàm differi debeat. ea e-
nim quæ pręcedũt, & quæ sequuntur, liquidò id docent. Iam illud q̃
impiũ, quòd Deus uelut gloriosulus quidã pædagogus et magister,
instruit alumnũ suũ ad certamen, ut inde ad eũ honor aliquis redeat.

DE IIS QVIBVS PERSVASIT SE-
CTAM SVAM.

INter eos quorum erat dux, alij erant idolorum culto-
res: & quicquid quiuis de uno Deo dixisset, uerisimili-
us esset uisum & decentius, quàm idololatria, quemad-
modum in istis nouis Insulis, leui ostensa probabilitate
transit, & quidem populariter, à uano illo cultu simulachrorum, ad
pieta-

pietatem unius Dei. Alij erant intincti tantum & imbuti leuiter Christianismo, qui ut discesserant à Romano imperatore, in odium illius nihil fuit illis promptius, quàm renunciare etiam pietati, quam ille tueretur. AL. Quid etiam si gerebatur bellum cum homine, decebat ne continuò geri cum Deo? CH. Minime omnium decebat quidem, sed ita fit sæpe quum odium exacerbatur: ut quum artem fabrilem in odium fabri alicuius, aut philosophiam offensi philosopho odimus, quod usu uidemus quottidie euenire. Tribus Israelis quum defecissent à domo Dauidis ad Roboam, paternam item legem spreuerunt, & à cultu Dei unius ad inuocationem dæmonum transierũt. Afizini quoq; in Asia, quum pietatem nostram & baptismum recepissent, miserunt Hierosolymam legatos ad patriarcham, qui eos de fide exactius instituerct. in reditu quum legati essent spoliati & uiolati à Christiano quodam, in eam iram exarserunt, ut pietati & baptismo renunciarent propter unius Christiani iniuriam. Deniq; eos habuit Mahumetes auditores rudes & crassos, qui de bello & armis facilius iudicarent, quàm de lege & mysterijs Dei, de ueritate, de sapientia, de iustitia. Si qui inter eos fuerunt paulo cordatiores, commento perspecto, à Mahumete discesserunt: quod tradunt illius ætatis scriptores. Sed nihil necesse habemus uetera citare testimonia. hodie quoq; prudentiores inter uos, qui paulum modo legem uestram accuratius expendunt, parum recte de illa sentiunt: nulliq; sunt pertinaciores in secta quàm cæci & surdi, qui nihil omnino neq; audire uolunt, nec uidere. Nec solum tales nactus est ille auditores, tam dociles & idoneos suis figmentis, sed in tempora incidit ipsi apposita, nobis infelicissima. Erat ætas illa, & fuit deinceps post illum, plena inscitiæ, extincta luce omni literarum, Christianorum armis afflictis & implicatis bello grauissimo, aut prorsum quiescentibus & consopitis, ut in Hispania ex longa pace ac desuetudine inualuit ille sine repugnantia ingeniorum & lacertorum.

DE SOCIIS EIVS.

Ipse homo illiteratus prorsum, habuit magistros & consultores Christianos duos, Sergium Arianum, & Ioannem Nestorianum: quibus postea superuenit Iudæus Thalmudista. unusquisq; horum ubi uidit materiam in Mahumete, plurimos mortalium traducendi in suam opinionem, instillauit ei suam sectam: nec aliud quisque eorum existimauit Mahumetem traditurum suis, quàm quod quisque admonuisset: Sergius pertinaciam Arianam, Ioannes Nestorianam, Iudæus commẽta Thalmudica. ipse ratus se non solum socijs gratificaturũ, sed pellecturum facilius ad se omnes nationes, omnia est complexus. ita ex

Iudæo

A Iudæo tradidit circuncisionem, ex Christianis frequẽtes ablutiones, & quasi baptismata, & CHRISTVM negauit esse Deum, & si Dei uerbum esse fateatur. Et quoniam à Mose & CHRISTO discebat, quod circuncisionem tamen statueret, legem suam uocauit legem Abraæ. nõ est ergo lex cœlitus data Mahumeti, sed lex Abraæ. quid ad ipsum quomodo loquatur? lex ergo est Abraæ propter circuncisionem. sit itidem lex Mosis, quòd à porco abstinetis: & lex Nazarenorum, quia à uino: & cuiuscunque erit præceptum aliquod, illius nominetur uniuersa lex. Quid, quòd nec legem obseruatis circuncisionis, quæ data est Abraæ? cui dictũ est, ut octauo die amputaretur præputium pueri. AL. Nos circuncidimus anno decimoquarto, quum ea ætate circuncisus est pater noster Ismaël. CH. Quàm stulte hoc, ut cætera. Lex de octauo die sancita est: Ismaël autem nõ potuit circuncidi octauo die, quoniam quatuordecim erat annorũ, quum præceptum à Deo datum est patri eius Abraæ. si fuisset octo dierum, tunc esset circuncisus. quoniam uerò lex deprehendit eum anno decimoquarto, ea ætate circuncisus est, sine derogatione legis. nec enim factum illius tollebat uim legis: citius dubitari poterat, an ipse esset legitime circuncisus, quàm ut eius anno decimoquarto circuncisio infirmaret legẽ, quæ disertis uerbis de octauo die iubebat. Sed Mahu-
B metes uester, qui legem ferebat ijs qui nihil essent inquisituri, nihil in contrarium audituri, securus de istis omnibus loquebatur.

DE LEGIBVS ET VITA SARRACENORVM.

IAm inspiciamus, si lubet, quas leges dixit sibi datas, & quidem à Deo ipso summo, potentissimo, iustissimo, beneficentissimo ac benignissimo, quas uniuerso generi humano sanctas & perpetuas esse uellet? Ipse uero eas tulit, quibus maxime gratificaretur desiderijs eorum apud quos captabat principatum, nempe Arabum. Hominibus egenis, & rapto uiuere assuetis, rapinas permisit, & ultionem etiam lege sanxit. Inferentem, inquit, uobis iniurias & molestias, consimilibus malis afficite. Atqui non solum sacra & mansueta pietas, sed philosophi ipsi gentium docent, melius esse ac sanctius lædi quàm lædere, iniuriã accipere quàm facere. qualis author pacis & cõcordiæ, quàm Dei similis? quo nihil fieri potest clementius. Quando ergo finis retaliandi, aut inimicitiarum & uindictæ modus, si cuique permittitur, ut dolorem suum ulciscatur, quem unusquisque semper maximum grauissimumque esse iudicat: quo fit, ut iudex esse illius æquus non possit ad reponendam iniuriam. Multas uxores permisit, more Africæ totius peruetere, & diuortium leui de caussa, & reditionem domum perfacilem. De uxoribus leges ciuiles quod est ipsis uisum statuerunt. Romulus Romæ

A fidissimas amicitias inter duos semper consistere & audiuimus, & usus uitæ nos docuit. Atqui legislator uester etiam quieti domus uoluit prospicere, Tot(inquit)habebitis uxores, quot poteritis alere ac tueri facultatibus,& manu regere ac coërcere. Concordiam uidelicet sancit in domo, sine qua uita omnis & publica & priuata miserrima est. Sed quæ potest esse intra eos parietes concordia, in quibus sit inuidia & zelus,& inde rixæ perpetuæ? Duorū inter se amor optimus & tranquillissimus est. duorum autem, aut plurium ad unum, æmulatione non caret. Et in amicitia plurium unusquisque unumquemq; uel quisq; alios omnes respicit,& eorum singulos,non omnes unum tanquam dominū famuli,sed quasi in repub. communione quadam iuris & uitæ usus. duos uero aut tres aut plures ad unum spectare,ea uero non amicitia est æqualis,sed riualitas aut dominium alicuius in multos: unde inuidentia solet existere,& simultates,quum quod euenire est necesse,uel fauor à multis expetitus, uel certe fauoris signum magis unam aliquam in partem inclinat. Mulier in quam maritus uidetur animo propensior, tanquam uictrix aliarum insolescit atque insultat eis,nec habet pro socijs,sed pro ancillis. ea uero cui non tam fauetur, inuidet alteri, etiam si æqualiter omnibus bene uelit uir, omnes tueatur, curet, omnibus benefaciat: quod est tamen factu perdiffi-
B cile,non potest tamen id persuaderi illis. Non solum uxores,sed nec famuli qui agunt sub eodem domino, nec filij sub codē patre, ut maxime tractentur æqualiter, non tamen se æqualiter tractari credunt, ut est quisq; in seipsum quàm in alterum propensior. hinc odium inter ipsas & rabies, quæ in caput quoq; mariti ipsius redundat, nec rem familiarē, nec liberos curabit mulier æstro illo zeli percita, quasiq; furijs & intemperijs agitata. nec priuignos uolet nouerca alere aut educare, sed illis quantum poterit incommodabit, atque eo magis uiuente matre, quam habebit nō pro socia, sed pro pellice. Quòd si exemplum & tanquam naturalem constitutionem quærimus in exordio generis humani, uni uiro unam fœminam dominus applicauit Euam Adæ, quem morem deinceps insecutæ gentes omnes seruauerūt, præter Afros. Et de Eua dixit Adam, Ecce nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea: hæc uocabitur uirago, quia de uiro sumpta est. propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una. Quæso animaduertas in hisce uerbis, quæ sunt ueluti lex coniugiorum in orbis primordio lata, non habetur tres aut quattuor fore in carne una, sed duos tantum: & sicut Adæ una est data Eua, ita Noē & ijs qui arcam illam sunt ingressi ad reparationem humani generis, singulis singulæ sunt uxores attributæ, ut in Genesi Mosis legitur. AL. Quid olim patres Abraam, Iaacob, Dauid, Solomon, & alij, hos an non habu-

isse plures legimus? CH. Habuerunt ex eis nonnulli parum sancte, ut Solomon: qui ad exemplum uocandi non sunt, quoniam eorum factum improbatur. de alijs, quorum sanctitas spectata, credimus nihil egisse intemperanter, sed fine aliquo præstantiore quàm humano. Abraam promissæ stirpi seruiebat, Iaacob multiplicationi electæ gentis: Dauid ut familia esset illa quàm numerosissima, quæ & ad regnum gentis esset delecta, & ad Mesiæ generationem. AL. Quid diuortium, an' ne in officio continet fœminas? CH. Id uero non minores adfert & rei familiari clades, & uitæ tranquillitati, quàm uxorum multitudo. Vxor non est seruitij nomen, sed societatis & amoris. Diuortium efficit, ut uir seruilem in modum uxore abutatur, minitans subinde quod minari solemus famulo, se illam domo exacturam. qui amor potest coalescere inter eum qui ita despicit, & quæ ita despicitur? quòd si non contemnat, suspicax est genus fœminarum, omnia in tristiore partem deflectit. Olim dixit quidam de gentibus, Ama ut osurus, quod à sapientibus alijs uehementer est reprehensum. tolli enim aiebant eo dicto beneuolentiam, omnem usum & societatem è uita. nam quem tandem diligã bona fide, si cogitem posse illum mihi fieri inimicum? ita est in diuortio connubij. quem uere & ex animo amabit maritum uxor, si illud reputet secum, posse se rixula aliqua, aut mariti animo perturbato pelli è penatibus, nec amplius illum maritum sibi futurum? Sed neque rem ipsam familiarem tanquã suam tuebitur, nec liberos ut suos educabit, quæ omnia relinquenda sint illi, simul primùm marito collibuerit. Iam quot ejicerentur immeritæ, uiris aut à sua libidine, aut à praua aliqua animi perturbatione concitatis & impulsis? Nec solum hæc sunt in re familiari ac uniuerso uitæ usu ex repudio cõmoda, sed ipsa coniugij apud omnes gentes ratio omnem aduersus diuortiũ aditum uidetur præsepire. Primùm consensione uoluntatum, qua efficitur peculiariter in connubio quod futurum Adam prædixit, ut sint duo in carne una, hoc est in homine uno, iuxta morem loquendi Hebræum. Sequitur quod uidemus omnes, complexus maritalis, qui penè ob oculos repræsentat unitatem illam hominis, tum communio rerum ac fortunarum uitæ uniuersæ, postremò pignora liberorum: quæ ita rursum coniungunt & conglutinant parentes, ut nullo prorsum modo patiantur diuelli. quomodo enim discindentur filij, si parentes disiungantur? AL. Patrem sequitur soboles. CH. Etiã iure ciuili, sed non iure naturæ, non æquitate ipsa & iustitia. ex duobus pariter genitus est infans, duorum est pariter. AL. At multa paria non sunt apte ad gignendum composita. CH. Non spectant leges paucitatem, sed uniuersitatem. & quemadmonum prudens quidam dixit, nulla lex satis commoda omnibus est. Nec matrimonium pro meta sua & tan-

A quam albo præstituit sibi generationẽ, sed uitæ amicã, atq; indissolubilem societatẽ. de qua dictũ est à Deo: Non est bonum solum agere Adam, faciamus ipsi sociũ ipsi simile. AL. At fructuosius est non perire semen illud. CH. Habes tu domi equũ uectorẽ, & equũ admissarium. admissariũ cupis esse quàm fœcundissimũ. quid, de uectore es'ne adeò sollicitus? AL. Non perinde. CH. Quid in hoc curas potissimum? AL. Vt sit ad uehendũ maxime idoneus. CH. Quid ut progeneret? AL. Si id cõtingat, nõ ægre ferã. CH. Sed non ea erit tua cura. AL. Imò interdũ, atq; adeò plerunq; à generando arcebo illum, ut melius me uehat. CH. Quid in uiro? quid spectabis, quid curabis? utrũ ut quàm plurimas fœminas impleat: an ut sit prudẽs, moderatus, sapiens, doctus, pius? AL. Hæc nimirũ quæ sunt hominis propria. CH. Si gignat liberos, non aspernaberis: si nõ gignet, feres facile. imò ut de equo dicebas, à danda liberis opera sæpe abduces, ut melius hominis muneribus fungatur. Nam probitatẽ, modestiã, pudorem, pudicitiã, deniq; uirtutẽ omnẽ frangi ac debilitari necesse est in tam profusa libidine. nec de pietate & sanctimonia & ulla re summa atq; excelsa cogitare potest is, cui tantus uxorũ & ancillarũ numerus sit & curandus, & quod obscœnissimũ est, implendus. Sed uide quæso. quantũ ad multiplicationẽ generis attinet, quàm estis in hac B uxorũ multitudine decepti. frequẽtiores sunt eæ regiones, in quibus cõiugia sunt duorũ, quàm uestræ: ut Europa, quàm Africa uel Asia. atq; adeò Asia ipsa, quæ nunc est Turcia, minus est urbibus & cultoribus celebris, posteaq; senas & septenas uxores quisq; accipit, quàm olim quũ singulis erant cõtenti. AL. At multorũ coniugia uidemus male cohærere ob diuersitatem ingeniorũ & morum, non uis illis succurri separatione, nullũ relinquis remediũ? CH. Legislator noster CHRISTVS uult suos modestiæ ac moderationi assuescere, tum magnitu ni animi, qua facile si quid molestiæ incidat in uitã, deuorẽt, ac transmittant. nõ finit eos esse querulos & morosos, qui q; passim inueniãt spinas quibus pungantur, & lapides in quos impingant. instruit eos mutua beneuolentia, quæ est magnanima & patientissima, nec sentit quaslibet offensiones. istis tolerabile fit ac leue, quod alijs uidet̃ grauissimum. Iubet nos Deus noster esse mites, & inuicẽ offensas facile condonare, & ad parua errata cõniuere. tum quæ uidentũ esse grauia, facere nobis leuia charitate uel hominis uel certe Dei. Nõ ergo assue facit nos ad leuissimam quamq; offensiunculã resilire, & nodum beneuolentiæ rescindere, q̃d facit uester: sed ferre, & animũ incõmodis illis assuefacere, quæ ferendo multũ indies amittunt de odio atq; asperitate sua, & merces laboris magna est remunerãte Deo. AL. Quid si ea sit discordia & dissensio uoluntatũ inter coniuges, ut animi tranquillitas perturbetur penitus, & pietas detrimentũ accipiat? CH. Re-

bus tam afflictis remediũ est ab Ecclesia paratũ politicis constitutio- A nibus. At de uestra recõciliatione, quum coniuges dissociati decreuerunt in gratiã redire, nolo quicquã loqui, ne pudefias. quid enim potuit cogitari spurcius? te quidẽ puderet: illum, ut qui ageret inter beluas, respectumq; exuisset Dei atq; hominũ, nihil pudebat. Transeamus ad ieiuniũ, quod uester legislator quũ statuit, aperte ostẽdit se, ut nec reliqua omnia, sic neq; ieiuniũ scire quid esset, aut in quem finẽ paratum. quæso quid est ieiuniũ? AL. Abstinentia à cibo. CH. Nihil respõderi potuit simplicius, aut naturalius. sed hanc stato tempore à cibis abstinentiã quo fine indixit Deus hominibus? an ut medicus, quia utile est nõ nisi hac aut illa hora uesci: an ut magister animorum, quia expedit bonæ menti hoc aut illo tempore nihil sumere? AL. Istud crediderim potius. CH. Alimentũ autẽ qua parte officit menti? an qua alit & uegetat corpus? AL. Minime uerò hac, imò & mentem ipsam exhilarat ac fulcit. CH. Qua ergo ratione? AL. Qua uel immodicus ac redundans, uel qualitate sua corpus afficiens mentem obtundit ac perturbat, ne possit de Deo, de cultu eius, de pietate & uirtute omni cogitare. CH. Erit ergo ieiunium animis nostris conducens, ab ijs se incõmodis homines abstinere. AL. Nimirum. CH. Et hoc indicere nuncio & propheta Dei est dignũ, quomodo ergo legislator uester ad crapulam uos & ingluuiem quasi adhortatur & instruit? Primũ iubet cibis abstinere usq; ad serum, uespere autem quasi detractis frenis & sublatis repagulis emittit edendi auidos ad præsepe belluinũ. Edite, inquit, & bibite usq; ad aurorã. quid potest dici immoderatius, aut magis pecuinũ, quàm stratos mensis accumbere à sole occidente ad orientem? hæc nõ est ieiunij lex, sed saginæ magisteriũ & officina. AL. Quid inter uos nõ fiunt similia? CH. Fiunt quidẽ plura quàm cõueniret. sed nos hic non quærimus quid nostri faciant aut uestri, sed quid legislator iusserit. nam quod nostri homines legi nõ obtemperãt, culpa est eorũ, non legis. quod uerò facitis uos, ex præscripto legis facitis, ut culpa iam legis sit, seu legislatoris potius, nõ uestra, nisi quod malæ ac impuræ legi paretis sine ulla mente. At ebrietatẽ uitat, uinũ detrahit suis. cuius caussam produnt quidã, quod ipse aliquãdo uino madẽs ea designarit facinora, quorũ posteà per uitã uniuersam pœnituerit. Sed addit more suo fabellã sanè quàm lepidã. Ait Abdias Iudæus: Quum in paradiso uinum esse describas, quid operis ibi habet, si uinũ illicitũ est? Si autẽ licitũ, cur in hoc seculo prohibes uinũ? respondit: Tam argute quæris, ut una interrogatione geminã necessariò responsionẽ extorqueas. Vtrunq; ergo exponã, & illic esse licitũ, & hic illicitũ. Erant enim angeli Dei duo, Horroth & Maroth, missi olim à Deo de cœlis in terrã, gubernando & instruendo generi humano tributi, his interdictis, ne occiderent,

A derent, aut iniuste iudicarent, nec uinũ biberent. Multo itaq; tempore sic habiti, quũ noti essent iudices uniuerso orbe, uenit ad eos quadã die mulier præ cunctis fœminis omnimode pulcherrima, causam habens aduersus maritũ. quæ ut caussæ suæ accõmodaret iudices, quadam die inuitauit eos ad prandiũ: quibus epulantibus, ipsa epulas & pocula uini apponit, astat ministrans, offert crebro, instat ut sumãt. quid plura? Vicerunt blanditiæ mulieris. Inebriati poculis in hospitam formosam incaluerũt, uicti accubitum petierunt. Spondet conditione, dũmodo alter uerbũ doceat per quod ascendebant in cœlũ, alter uerbum per quod descendebãt. placet cõditio. quum ergo didicisset, eleuata est subitò, & ascẽdit in cœlos. quod quũ uidisset Deus, explorata caussa, posuit eam Luciferum, ita pulcherrimã inter stellas, ut fuerat inter mulieres. Illis in iudiciũ euocatis, proposuit eis Deus, ut eligerent inter pœnas seculi huius, & alterius. elegerunt hanc. Suspensi sunt ergo per catenas ferreas, demissis capitibus in puteo Behil, usq; in diem iudicij. Quid ergo Abdia, nónne sufficiens uidetur caussa, cur in paradiso licitũ sit uinum, & hic illicitum? ait, Vera satis, & meritò. sic ille. Quid primum aut potissimũ ex tam multis flagitijs ac insanijs reprehendã? defessus sum seriò refutãdis ijs, quę per ludicrũ dicta uideri possunt. quis enim non existimet hæc fabellas esse

B ad trahendum tempus & risum mouendum conficta? Angelos dicit regendo humano generi præfectos: & ut sciatis illum rem certam & exploratã adferre, etiã addit nomina. quis unquam hæc scripsit, quis dixit, quando auditũ aut lectũ? res tanta quomodo potuit obliuionis tenebris tam diu obrui, & deleri nomina prætorũ generis humani: quum hominũ regum, imperatorũ, consulum, prætorũ unius cuiuspiam ciuitatis omniũ nomina memoriæ sunt mandata? Iam uerò edunt angeli, & bibunt, & quidẽ re uenerea utuntur: agũt ergo hæc eadẽ in cœlis? Quod si illic nõ agunt, nec possunt agere, quæ cõditio mutauit eos, ut hic agerẽt quod esset cõtra illorũ habitũ naturalem? nescio quid Mahumetes responderet, qui ait nullũ oblectamenti genus in cœlo defuturũ. Habẽt ergo & illi suas dapes, & sua conuiuia, & suos concubitus, & alij sunt uiri, alij fœminæ & uirgines: nisi forte ad nostras fœminas ueniũt, & eam iniuriam faciũt uiris hominibus. Apage impiã obscœnitatẽ, quam nec Mahumetes quidẽ posuisset, quũ nihil omitteret, quodcunq; somniasset. Sed quid sequitur? Capti sunt uino, & exarserũt: uinũ ergo prohibẽdũ. quid potest fingi acutius? etiã capti sunt forma mulieris: uetãda igitur. Placet'ne usu omni interdicere eius rei, quæcunq; aliq; modo potest lædere? nihil relinquetur: panis, lac, caseus, carnes, fructus, aqua, omnia possũt nocere, & nocent sumẽtibus modo ac tempore quo nõ expedit. Vinũ modicũ utile est, immodicũ lædit, ut panis, ut alia omnia. Quid maiora attulit

damna hominibus quàm aurum in caussa, & ferrũ in effectu? cur aurum expetis, & ferro uteris? Sed quid opus est in loco immorari adeò noto omnibus? quis ignorat, non protinus rem aliquã damnari debere ac tolli, quòd eius usus possit esse noxius? rectus usus demõstrandus est, nõ res auferẽda. Quòd si uino interdicis, quòd angeli inebriati sunt, cur non etiam mulieribus interdicis, & maiore de caussa, quia propter mulierẽ id contigit? Sed Mahumetes mulierosus erat, nõ uinosus: & ipsi & Arabibus leuius fuisset à uino abstinere, quàm à mulieribus. Et factum hoc quũ ante Mosen cõtigisse fingatur, cur nõ uetuit Moses uinũ in lege, cur nõ CHRISTVS in Euangelio? Ebrietatem uterq; prohibuit, uinũ reliquit ad multa nõ solũ utile, sed nonnunquam etiã necessariũ. Quale autem illud, quòd certis prolatis uerbis putat angelos inter cœlum & terrã ultro & citro cõmeare, quasi non ui naturæ suæ ascendãt & descendãt, sed carmine aliquo tanquã incantatiuncula: & Deus tam inscius est eorũ quæ geruntur in mundo, ut illi inopinanti obtulerit se in cœlo mulier derepente. A

DE DIE IVDICII.

EX narrationibus praue & auditis & intellectis collegit diem iudicij, quo nihil inculcat crebrius. facit hoc enim ad incutiendam animis religionem. de hac audiamus fabellam more solito. Ait Iudæus: Diem iudicij oro planè B
describas. respõdit: De illo mandabit Deus angelo mortis, ut omnẽ creaturã spiritũ habentẽ interimat, tam angelos omnes quàm omnes diabolos, omnesq; homines, oues, pisces, belluas & pecora. sic enim ait in Alchoran: Omnia mortua præter Deũ. Post hæc uocabit angelum mortis, dicẽs: O Adriel, est'ne quid superstes ex omni creatura mea? dicet, Nihil domine mi, præter me seruũ tuũ imbecillem. Tunc dicet ei: Quoniã omnem creaturã meam occidisti, abi hinc inter paradisum & infernum, & postremo occide te ipsum, & morere. Abibit infelix, atq; in præscripto interuallo proiectus humi alis suis inuolutus suffocabit seipsum cum tãto mugitu, quo & cœlestes spiritus, & terrena animalia si uiuerent exanimaret, stabitq; totus mundus uacuus per quadraginta annos. Post hæc cœlum & terram pugno continens dicet Deus, Vbi nũc reges, principes, & potẽtes seculi huius? cuius est regnum, imperiũ, & rerum potentia? dicite, si ueridici estis. & his uerbis ter repetitis, Seraphuelem suscitabit, dicetq; ei: Accipe tubam hanc, & descende in Hierusalem, & clange. Tunc Seraphuel accepta tuba, cuius longitudo itineris quingentorũ annorum, stans in Hierusalem insufflabit tubam, & efflabit ex intus omnes animas iustas, quæ euolantes in omnem terrã, quæq; ad corpora sua ubicunq; sint dispergentur, atq; ad primũ hunc sonitũ omnia ossa cõgregabuntur. Transactis quadraginta annis iterũ sonabit, ad quem sonitum

A ossa carnē assument. atq; inde post quadraginta annos, quū tertiò sonuerit, omnes animæ suo corpore induentur. Sic facto, ignis ab occidente succensus omnes creaturas Hierosolymā agitabit. quò quum omnes peruenerint, cessabit. hic ergo quū per quadraginta annos in sudore suo natauerint, expectantes iudiciū, tot tandē miserijs affecti, appellabūt Adam, dicētes: Pater Adā, ad quid nos genuisti huiusmodi tormentis atq; miserijs? Itá ne pater filios sub incerto inter spem & metum fluctuare pateris? Planè interpella Deū, ut planè finiat de nobis, quicquid inter paradisum & infernum facturus est. respondebit Adam: O filij, scitis quòd suadēte diabolo Dei præcepto inobediēs fui. idcirco ite ad Noë. Conuersi ad Noë dicent: Intercede pro nobis electe Dei pater Noë. respōdebit, Feci quod potui, saluaui uos in diluuio, hic mihi nihil superest officij, sed ite ad Abraam. Appellabunt ergo Abraam, dicentes: Pater fidei & sanctitatis Abraam respice nos miseros, & miserere. Quibus Abraā: Quid me petitis? Non recolitis, quòd diu uagabundus idololatra incircūcisus errauerim? Non sufficio, sed appellate Mosen. Appellabunt Mosen, dicentes: Dilecte Dei nuncie & propheta, famule Dei audi nos. respondebit, Quem appellatis? Nónne uobis legem dedi, miraculis confirmaui, nec tamen credidistis? Si mihi credidissetis, facerē quod postulatis. sed ite ad Iesum

B Christum. Conuersi ad Christum dicent: Iesu Christe spiritus, uerbum & uirtus Dei, moueat te pietas tua, & intercede pro nobis. Tūc dicet eis: Quod à me petitis, ipsi amisistis. Missus quidē uobis fui in uirtute Dei & uerbo ueritatis, & aberrastis, & me plusquā ego prædicauerim uobis Deū uestrū fecistis. Hic itaq; beneficiū meū amisistis: sed ite ad ultimum prophetarū, hunc significans cum quo loqueris, ô Abdia. Ad quem cōuersi dicēt: O nūcie fidelis & amice Dei, quàm male quidē peccauimus, & ideo quòd tibi nō credidimus, exaudi nos pie propheta, spes una superstes. nam post te non est, in quo sperabimus. exaudi nos, potētia tibi à Deo collata. Aderit itaq; Gabriel, nec impotentē sinet amicū suum, procedēt socij ante faciē Dei, dicetq; eis Deus: Scio ad quid uenitis. Absit itaq;, ut fidelis nuncij mei uotū in aliquo cassem. Hic ergo ponte facto super infernū aderit statera, qua libratis uniuscuiusq; factis ambulabūt super pontē. Sancti ergo transibunt, damnati in infernū decident. Attingamus breuiter nōnulla. Mandabit Deus angelo mortis, ut omnē creaturā spiritū habentem interimat. quid opus est morte animarū & angelorum, qui immortales sunt cōditi? Sed audierat Paulū dicere, morituros omnes, idcirco & angelos & ea quæ sunt à Deo cōdita immortalia morte una inuoluit. quemadmodū quòd de tuba Paulus fecisset mentionē, tubā dedit angelo immanem, qualem horreant facile imperiti, docti derideāt. & facit angelū mortis, ut habeat Deus suū carnificem, quemadmodum

præto-

prætores nostri. Quid opus est angelo mortis, quum nullus sit angelus procreationis? & maiore de caussa deberet esse generationis, quàm interitus. Naturæ legibus nascitur quicq́; adolescit, senescit, interit, non admiscetur angelorum ministeriũ, nisi si quid à Deo fit priuatim extra naturæ cursum. & hoc de angelo mortis & Mose, est narratiuncula aptissima ad terrendum puerulum aliquem proteruum. Moses, inquit, quum solus per desertũ uagaretur, forte sepulchrum inuenit apertum & uacuum, recte ad quantitatem suam effossum, quod admirans cœpit ad propriam staturam metiri. Interea angelus mortis uenit ad interficiendum Mosen. quem quum cognouisset Moses, quæsiuit, Ad quid uenisti? respondit, Missus sum pro anima tua. cui Moses, Quomodo ergo putas eam eripere? per os enim non poteris, quo locutus sum cum Deo: neque per aures, quibus uocem Dei audiui: neque per oculos, quibus faciem Dei uidi: neque per manus: quibus donum Dei recepi, neque per pedes: quibus montem Sinai ascendi. habes iustas causas, ob quas per membra illa non posset mors irrumpere. Sed si miser Moses odorem aliquem præstantem & ex illis diuinis esset odoratus, nõ habuisset mors qua in illum penetrasset. His ergo auditis, abijt angelus Domini, formaq́; mutata, attulit pomum de paradiso. quod quum olfaciendo porrigeret, recepit Moses. quumq́; naribus apponeret, arripuit eum angelus tanquam bubalum per nares, per quas tanquam emungens animã eius extorsit. sic mansit corpus eius in sepulchro nunquam reperto. Sed mirandum est odorem sacri suffitus in sacrificijs non illi esse opitulatum, nec odorem fumi resilientis ab igne, in quo Dominus descenderat in Sina. Quòd si ille quibus partibus cum Deo esset uersatus, mortem non poterat recipere, quomodo mortuus est Mahumetus, qui uidit, audiuit, allocutus est Dominũ, & quidem tetigit eum Dominus? qui tactus, non morbum debuit illi importare, ut uos dicitis, & cerebri debilitatem, quod est Deo indignum: sed quod uita & salute omnium fas est credi, salutem atque immortalitatem. Sed ad iudicium reuertamur, & interitum rerum cunctarum. Et tanquam ingenti edito facinore inducit gloriantem Deum, Vbi sunt reges & principes & potentes seculi huius? quasi prius fuissent, & exuti corporibus adhuc in regno & principatu perseuerent: aut quasi nõ plus sit illa omnia condere & cõseruare, quàm interimere. quod si tantum est facinus abolere, etiam ad angelum mortis aliqua pars gloriationis pertinebit, uelut ministrum tanti operis. Quid uero necesse erat Deo iactabunda illa exprobratione uti, quasi sit aliquis qui nesciat, id Deum posse facere quoties uelit? Sed nimirũ Mahumetes, quod ipse in prælio fecisset, existimauit facturum Deum. & bellum semper somniabat, in quo pulchrũ & decorũ habetur interfecisse quàm plurimos.

A rimos. Quàm uerò egregia ratio reparandi animas, & deo digna, exsufflari eas ab angelo tanquã plumas per tubam? Qui nam uero sunt isti qui expetunt iam tandem diem iudicij? nõ uidentur esse boni, sed mali. nam ita respondetur eis à Mose & Christo tanquam malis, & qui adduci ad credendum nequiuerũt. quomodo ergo rigorem sententiæ isti expetent, quibus satius esset in suo sudore natare? Sed Moses & CHRISTUS non exaudirentur pro incredulis, exauditus est Mahumetes tanquam uir melior, quem imparẽ Mosi & CHRISTO bonitate & coniunctione cum Deo neque uos negatis. Cæterum cur Moses & Christus denegant suam operam? utrum propter suam indignitatem, an propter duriciem cordiũ aliorum? AL. Propter hanc ipsam duriciem. CH. Quid? etiam Mahumeti defuerunt, qui fidem non haberent. quòd si incredulitas & prauitas aliorum Mosen & Christum quasi confringebant, ne Deum interpellarent, quid caussæ quin etiam Mahumetem? Sed nimirum non apud Deum uolebat esse Mahumetes fauorabilior quàm CHRISTUS, sed apud suos exercitus quàm Heraclius. Surgent omnes in statura Adæ, in forma Iesu Christi, inquit. Audierat Paulum dicere de plenitudine ætatis CHRISTI, addidit ipse de suo similitudinem Adæ. Sed quomodo istuc? nam ipse narrat discipulos rogasse

B Christum, ut narraret sibi de arca. etenim ait: Nam Iesus Christus dum rogaretur à discipulis, ut modum arcæ Noë habitumq́ superstitis in ea generis humani exponeret, rogantes audiens, formulam ex luto inter manus suas confectam proiecit humi, & ait: Surge in nomine patris mei, & surrexit homo canus. Cui Christus: Tu quis es? respondit, Ego sum Iaphet filius Noë. cui Iesus: Itá ne canus mortuus es? respondit, Nequaquã. sed in ipsa hora putans me ad diem iudicij surgere, metu canus effectus sum. Si ille metu falso incanuit, quid alij facient uero? Dabitur liber cuique de suis actis, & iudicium durabit quinq; millibus annorum. Si ea examinatio cuiusq; criminum debet fieri illic, quæ in nostris foris, non est mirum durare iudicium non dico quinque, sed quingentis millibus annorum. At quomodo placat iram iudicis? Tunc, inquit, Mahumetes dicet Deo domino: omnes isti recta facie librum hunc accipere properarunt. quasi uero nesciat, aut oblitus sit Deus qui sint iusti, admonetur à Mahumete tanquam assessore. Sed captat gratiam suo libro, tanquam clipeo fortissimo aduersus iratum Deum. Postremo, inquit, mutabitur mors in arietem, adduceturq́ inter paradisum & infernũ. quid hoc puerilius? & quòd populus paradisi metu mortis optabit morti interitum: quasi uero de sua immortalitate illi non essent certi iam, & securi.

DE BEATITVDINE. A

Iam beatitudinem posuit, quæ magis porco quàm homini cõuenit. Paradisi, inquit, solum aureum smaragdis & hyacinthis crebro interpositis est distinctũ, omni fructifera consitum arbore, decurrentibus per amœna fluentis: quorum alia quidem lac, alia mel album, alia uinum purissimum fundunt. Nescio qua naturæ parte statuat paradisum. nam hæc de cœlo dicta absurdissima sunt. dies, inquit, eius erit mille annorũ, annus quadraginta millium annorum. quæ proportio inter diem & annum tam docta, & ex astronomorum regulis desumpta, ut non amplius quàm quadragies maior sit annus die. Sed quæ potest in cœlis esse nox, ubi semper splendeat sol, nec se unquã illinc aufert uel recondit? dies autem si solis est præsentia, semper est in cœlo dies: sin conuersio cœli naturalis, horis quatuor & uiginti conficitur. Addit: Vestientur illic omni colore, præterquam nigro. primus missus in mensa erit iecur piscis albisbusi: credo quòd palato Mahumetis erat gratissimus. sed non est omnibus idem palatum, nec idem sapor. quid illis fiet qui à pisce omni abhorrent? Quid uerò opus est alimento ijs, qui sunt immortales? quid re uenerea ijs qui non progignunt? & uoluptates illæ gustus tactusq́ in uicio sunt, nempe intemperantiæ, nisi ad necessitatem referantur propagandæ uel uitæ uel sobolis. eamq́ B ob rem inditæ sunt illæ nobis à natura, ita ut delectationes gustus tactusq́ non sint actionibus sensuum illorum finis, sed contrà potius actiones sunt delectationum metæ, & quasi scopi. non enim ut oblectemur, gustum & tactum fabricata est natura in animante, sed delectationem ingenuit, ut uelit ea agere, quibus ipsum se sustentet, & simile progeneret. Quanto acutius Epicurus? qui quũ beatitudinem in delectationem posuisset corporis, animam fecit mortalem. uidit enim eiusmodi uoluptates locum non habere in immortalitate. Sed nimirum ista placebant crassis illis militibus, & talia post mortem optabant, & homines stultissimi quæ'nam aliæ possent esse delectationes non assequebantur. Quid porrò? nullus'ne erit edendi & bibendi & amplexandi fœminas finis aut modus? nunquam erunt saturi, semper noui & appetentes accumbent? an erunt saturi, & fastidient aliquando, & erunt crudi, & languebunt? Quomodo autẽ concoquent & excernent? ubi erunt foricæ, ubi feces? Mahumetes medicus solers prospexit huic labori: Per sudorem, inquit, emittẽtur excrementa. quantum illic sudabitur: & periculum est ne quis à sudore algeat, si se denudarit. Iam uerò si uiris erit beatitudo ex multitudine uirguncularum, quæ erit fœminis? nisi fortè fœminæ quæ Alcorano paruerint, non sint futuræ beatæ. Quòd si ista sunt beatitudinis cœlestis, cur prohibentur in hac uita? qui in mores æui huius, quantũ præstari

A ſtari poteſt, ad illos immortalitatis accommodamus? quid poteſt dici melius aut præſtabilius, quàm cœleſtem uitam exprimere, & per ſimilitudinem illius ad eam peruenire? atqui tu ipſe ea perhibes in uita hac tanquam flagitioſa, quorum maximam copiam eſſe in altera uita doces. Ergo Chriſtus, & Diua uirgo, & prophetæ, & ſancti omnes qui ſobrij, moderati, caſti fuerunt in hac uitæ huius utilitate atque imperfectione, in illa cœleſti perfectione erunt ebrij, & libidinoſi, & intemperantes, alioqui non futuri beati. & qui hic uixerunt innixi mente, illic erit eis à mente deſcendendum ad corpus, & à qualicunque hominis perfectione tranſibunt ad imperfectionem. At dicit, nullum oblectamenti genus illic defuturum. Quid ergo, etiam iaculabuntur multi, & ludent aleam, & erunt illic balnea & funambuli & petauriſtæ? nam his multi delectantur. Muſicæ autem eſt oblitus, cuius non eſt delectatio poſtrema. ſed fortaſſis ipſe, & Arabes, homines militares & craſſi, non capiebâtur muſica: ut rex ille Scytharum, qui hinnitum equi malle ſe audire dixit, quàm citharœdum Philippi regis. Quid, quòd etiam illic erunt textores? nam ueſtientur panno. & infectores: nam omni colore præterquam nigro. quid, omnes'ne laneo, an etiam ſerico & byſſino? & alij alijs inuidebunt uel colorem, uel texturam, uel materiam. quid poteſt dici anilius? Indumentum

B repertum eſt aduerſus iniuriam cœli æſtus aut rigoris, uel ad uelanda ea quæ patefacta pudorem incutiunt. illic nullus erit pudor, nec rigor aut feruor. Quid opus erit in illa beatitudine indumentis, quæ terræ ſunt, non cœli: & infirmitatis noſtræ, non illius perfectionis? uidelicet nec Adam & Eua antequam peccaſſent induti erant, ſed peccatum quod pudorem & debilitatem atque infirmitatem attulit, & omnifariam miſeriam, uelamenta dedit corporibus. & homo conſultiſſimus naturæ rerum in cœlis dicit, dies futuros mille annorum, & annos quadraginta millium annorum: quaſi uerò illic ſit nox. quòd ſi dies eſt una cœli conuerſio, annus autem curſus ſolis, nec maior nec minor erit dies aut annus in cœlo, quàm in terra. quadragecupla ſolum proportione maiorem facit annum quàm diem. Quid autem hic curat quid loquatur? eodem loci erant illis quattuor quo quadraginta. At quaſi homo totus eſſet corpus ſine mente, nihil reliquit menti, in qua una ſunt præcipuæ delectationes in homine dignæ, ſolidæ, puræ, perpetuæ. Nullum genus oblectamenti aberit. ita planè, ſi ad mentem refers uoluptates. eæ ſunt enim in mente delectationes, quæ inſtar ſint omnium quæcunque uel expeti uel cogitari poſsint. Et ueſtri ſapientes, Auerrois atque Auicenna, confeſſi ſunt meliorem ac ueriorem beatitudinē tradi ab Ariſtotele gentili, quàm à ueſtro legumlatore: nempe mentis actionem circa res maximas & pulcherrimas. Nam in eo quod eſt in homine optimum, par eſt ſta-

tui illud quo nihil est homini melius, nempe fœlicitatem: nō in parte A
fœda & brutali, & qua homo nihil differt à bellua. AL. At Christus
etiam de sempiterna fœlicitate uerba faciēs, de corporis oblectamentis
loquitur. CH. Primum nunquam de rebus uenereis, quas semper
in uitio ponit, præter coniugales, quæ uitæ huic seruiunt. de
quibus dicit, quod in cœlo homines non contrahent matrimonia,
sed abolita lege sexuum erunt sicut angeli Dei. Ciborū autem abstinentiam
& sobrietatē omnem quum ipse præstitit seuerissime, tum
discipulis suis indixit. De mensa uero regni cœlestis meminit interdum,
ex recepta apud Iudæos consuetudine, qui per esum illum spiritales
ac sempiternas delicias significabant. Ipse tamen loqui se figuratè,
sæpe est testatus: & illo potissimum loco, Multa habeo quæ uobis
dicam, sed eorum nō estis in præsentia capaces, spiritus autem paracletus
docebit uos omnia. ita post receptum ab apostolis spiritum
sanctum, omnia fuerūt explicatiora. tunc intellectum est, per cibum
in uerbis Domini intelligi eum fructum, quem quisque ex operibus
suis colligit, ad quem nos ipse hortatur: Operamini cibum qui non
perit: &, Ego alium cibum habeo edere, quem uos ignoratis. Vester
autem Mahumetes sine translationibus, sine figuris, simpliciter &
naturaliter refert omnia se ita habere, tanquam qui rei historiam contexit.
Nec mirum est eum talem finxisse beatitudinem, qui cœlum facit B
ut aulam magni alicuius principis, in quo omnia gerantur more
humanæ conditionis. Dicit dæmones olim solitos cœlum conscendere,
exploratum quid ageretur in consilio Dei. Deum uerò quum
aliquoties patefacta sentiret hostibus sua arcana, iratum deprehendisse
fraudem. tunc apposuisse custodes & ianitores diligentes, qui
excubarent, ne quis dæmon posset in posterum fallere. & creasse stellam
lucidissimam, quæ exploratores dæmones patefacit & persequitur.
Quid fingi crassius potuit, & minus Deo conueniens? quasi falli
possit Deus ratione ulla, aut ignoret quid angeli & homines cogitent,
non solum agant? aut ianitoribus ille indigeat, aut dæmones in
cœlum conscendant post casum: aut Deus ita de rebus agendis consultet,
ut qua de re deliberet, aut quid statuerit, cognosci posit. Sed
illud ad risum mouendum perfestiuum, reputare, quemadmodū insidiatores
dæmones cœlum clanculum ascendant, suspenso uestigio
ingrediātur, quomodo fallant custodes: alia ex parte Deum iratum,
& dubitantem, & quærentem intra se, num quos habeat in consilio
parum fidos. Aliam quoq; narrat fabellam more suo. Ait quippe Iudæus:
Vbi est quem Deus euocabit post diem iudicij? respondit, In
medio inferni est uallis, in ualle gurges, in gurgite puteus, in puteo
arca, in arca uinctus catenis, adstrictus compede suo, qui stans per
mille annos incessanter Dei misericordiam appellabit. ait, Quid ergo

A go faciet ei Deus? respondit, Post mille annos faciet eum sibi adduci, dicetque ei: Quid tibi uis miser, qui aures meas inquietare non finis? quæ te fiducia ducit? quo merito speras? Respondebit gemens: Domine Deus meus, ego non habeo præter te, qui misereatur mei. Tu satis habes præter me ubi uindices iram tuam. Miserere mei domine, miserere mei. Sed Deus iubebit eum reddi inferno. Abducetur ergo, nec adhuc misericordiam Dei inuocare cessabit. Misertus tandem Deus, eripi eum præcipiet. Quumque pice nigrior infernalis eum tingat color, interrogabunt angeli qualiter paradisi incolis misceri possit. Tunc lauari eum præcipiet Deus in fonte aëreo, fietque albus totus præter maculã in fronte. Mũdatus ergo incedet per paradisum, in publico conspectu omnibus notabilis. Hic ergo assignabunt eum inuicem omnes uidentes, ereptumque inferno quasi improperando hinc inde murmurabunt. Ille uerecundans in tantum pudore uincetur, quousque dicat, mallem reddi inferno, quàm huiusmodi probra longius ferre. Dicet itaque Deus angelis, ut iterum illum quinquies lauent in fonte eodẽ. quo facto, tolletur macula, reddeturque paradiso, & cessabit opprobriũ. Vides hic sanctos illos spiritus factos à Mahumete tuo irrisores & inuidos & superbos, quales nec boni uiri sunt inter nos, & quod flagitiosius est, damnantes consilium & uoluntatem

B & misericordiam Dei ac domini sui. Iam quid opus erat fonte ad eum abluendũ? aut ubi est is fons in cœlo? quàm uero apte rogat: Mortuus ego nõ habeo præter te, qui misereatur mei. tu satis habes præter me, ubi uindices iram tuã. quasi in hoc sit intentus Deus, tanquam sæuus latro, aut tyrannus carnifex, ut iram suam expleat ultionibus. Sed si hæc ceperimus expendere, nullum exitum inueniet oratio. plenus est istis Alchoranus.

DE ALCHORANO.

DE quo loquar nunc paucis, postquã ostendi qualia contineret. Hic est uester Alchoranus, cuius uel caput unum negat Mahumetes posse ab hominum uniuersorum & dæmonum ingenio confici, etiam si cuncti pariter conspirarent, & prouocat omnes Dei uerbis, ut id faciãt. Sed quis'nam erit iudex? tuus ensis. Tametsi non dubito quin uerum sit quod dicit. Nemo enim adeò insulsum falsum & sibi repugnantem librũ conscriberet. Planè non est humanæ sapientiæ talem librũ componere, sed stultitiæ & impudentiæ. AL. Atqui dicit, Adferte librum meliorem isto, & beneuole sequar. CH. Quis erit iudex? ipse uult se esse iudicẽ, & reum, & actorẽ. Si homines non admittitis, saltem sit ratio naturalis iudex, & effectum est. non adferemus Euangelium, nec eo dedecore illud afficiemus, sed minimum cuiuslibet gentilis philosophi opusculũ. Pergit porrò, & quidẽ ut solet uerbis Dei, Si librum

hunc super montem aliquem misissemus, uidisses eum flecti præ deuotione. Atqui hoc nec de Euāgelio, nec de Vetere instrumēto, aut Psalmis est unquam dictum. Cur uero id nō faciebat? ingentem sibi parasset authoritatem. & addit: Si mendacium unum in eo inueniretur, aperte ostendi non esse à Deo. Atqui nos quàm multa esse in eo ostendimus: quot repugnātes locos? nimirum mendacem oportet esse memorem. Sed audi egregiam clausulam: si hic liber à Deo non esset, quàm multas contrarietates contineret? quasi uero scribi liber sine contrarietatibus non posit, nisi à Deo sit missus. Ingenij est, diligentiæ, attentionis, solertiæ, sibi non contrauenire. Nec fuerunt adeò fatui omnes uestri Alfaquini, ut non intelligerent esse falsa multa & pugnātia, idq; cōfessi sunt. Et Mahumete mortuo, Agareni à secta desciuerūt, tanquam friuola. retenti sunt tamen armis successorum: qui facere ad stabiliendam potentiam suam sunt rati, si eum principatum populi crederent institutum fuisse à nuncio Dei omnipotentis. Quid, quòd Alcoranum correctum est, & mutata in eo multa à sequentibus? Liber enim ille cœptus est à Sergio monacho, continuatus à Iudæis, postea ab ipsis eisdem Iudæis mutatus sub Hali filio Abitalib. ita plenus est fabularum similium Thalmudicis: & inducitur disputans Iudæus cum Mahumete, omnia concedens, etiā stultissima, de Deo, de angelis, de rerum natura, & ad postremum quòd IESVS Mariæ filius sit Messias. quod etiam si est maxime uerum, non fuit tamen à Iudæo admittendum. alioqui quid caussæ erat, quin Iudæus ille efficeretur continuò Christianus, si agnosceret IESVM esse Messiam à lege & uatibus promissum? At uero, si mutata esse in Alcorano multa confitemini, ubi est liber ueritatis, missus à Deo ad salutem hominum?

A

B

QVOD HOMINES POSSVNT IN quaque lege seruari.

SEd ut suos in opinione sua confirmaret, deuitaret autem molestias disputationum, & quæstionum ab alienis, ait unumquemq; posse in lege sua seruari, præterquam si ab Alcorano desciscat ad aliā legem. Sciendum esse illud, inquit, quòd in uniuersum omnis rectè uiuēs, siue Iudæus, siue Christianus, seu lege sua relicta in aliā transiēs, indubiè diuinā charitatem assequitur. & ut Christianis sacerdotibus utatur sibi facilioribus, dicit, Christianorum sacerdotes ac præsules non indignantes aut arrogantes, quum uerbum audiunt positū super prophetas, ueritatemq; cognoscunt, lachrymantur, & dicunt, ô Deus nos cum illis bonis hominibus credentes te nos illis associaturos summe speramus. hoc autē uerbo paradisum merētur. sic ille. Si Christiani scirent uerbum Domini factum super Mahumetem, quæ caussa esset indignationis?

num

A num in Deum stomacharentur, & illius iudicium ac uoluntatem reprehenderent? Indignantur autem, quia Mahumetes id fingit, & mendacia spargit sub Dei titulo. Iam uerò si Alcoranum est sola ueritas, si ueritatem cognoscãt, non Christiani erunt, sed Agareni. Quid uero est illud, Nos cum illis bonis hominibus credentes? si credunt id quod uos, an non Mahumetici sunt ut uos? non ergo beneficio suæ legis ingrediuntur paradisum, sed uestræ. Quid, quòd dicitis alias omnes leges esse deprauatas, uos solos habere legem puram & integram? Quomodo autem potest quisquam seruari, nisi in uero Dei cultu? uerus autem Dei cultus quomodo esse potest, nisi in ueritate, ut ita de Deo & rebus diuinis sentias, quemadmodum res habet? Si enim alium ego esse Deum existimo, quàm ut est, quomodo potero eum rite colere? atqui nos & uos contraria de Deo sentimus. non potest ergo utrunque esse uerum. quod si alterutri uersamur in mendacio de Deo, quomodo rite & uere eum colemus? Iam nos & uos quantum à gentilium sententia, ritu, sacrificijs distamus? quomodo possumus omnes bene colere numen, quod nos unum credimus, illi multa? Quod si omnes naturaliter seruamur, qui sunt isti, qui in iudicio extremo condemnabuntur? quid opus fuit legibus, institutis, sacrificijs? Quid Mose, quid Christo, quid Mahumete & Alcorano? Nam

B si id nõ est aliquid certi & ueri & explorati, esse oportet in diuino cultu, cuius beneficio ad immortalitatẽ reuolemus. Sed hæc eò tendunt omnia, ut nec Iudæus aut Christianus negocium facessat Agareno: nec Agarenus de meliore pietate sollicitus sit, securus de sua, & alij homines uelut cõmuni bono applaudant. Tametsi in hoc eadem est quæ in alijs incõstãtia, seu uerius dissensio. nam alijs locis ait, uiros legibus imbutos & fide non posse ad perfectionem peruenire, nisi testamenti & Euangelij & Alcorani præceptis obtemperẽt: tum filios Israelis ob duriciem animi repulsos à Dei beneuolentia, sicuti testificatus est Deus per linguam Dauidis regis, & Christi Mariæ filij. quasi uero de Iudæorum repulsa non plura Esaias & Hieremias dixerint, quàm Christus & Dauid. Sed quàm ista sint conformia superioribus, ipse iudicato.

MVLTI AGARENI.

HÆccine potuerũt capere ac detinere tantam portionem generis humani, & quidem post ostensum lumen? profecto oportet fuisse ultionem scelerũ, quòd homines relicti sunt suæ sententiæ, quemadmodũ in gentilitate, sicut Paulus inquit: qui in priscis temporibus passus est gentes ingredi uias suas. Quid aliud quàm exclamemus cum eodem Paulo, O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & uiæ illius nõ inuestigabiles. AL. Atqui uides

sectæ nostræ incrementa admirabilia, ut appareat eam diuina opē A esse auctam. CH. Multitudo non arguit bonitatem, plures fuerunt olim gentiles. absurdiora quandoque genus humanum uniuersum cre didit. & in insulis istis nouis, quas ab Hispanis quotidie inueniri audis: & quod magis admireris, decem tribus Israëlis post receptam à Deo legem, & cognitionem unius Dei, ad quam alioqui satis propendet ingenium humanum, odio regis Iudaici ad cultū dæmonum & rerum insanissimarum transijt, uocante rege Roboam, & multis pòst annis plurimi Iudæorū coacti armis Antiochi à patria lege defecerunt. Inter ipsos gentiles, inter Christianos, inter uos Agarenos, quanto sunt boni quàm mali pauciores? Merito quidā è gentilibus sapiens dixit, nunquā tam bene agi cum rebus humanis, ut meliora pluribus placeāt. Et in uestra secta alij tenentur errore quodā tradito per manus à maioribus, & ignorantia meliorum: alij metu, alij cupiditate opum, alij illectamētis uoluptatum. Sunt enim omnia quæ ille præcipit eiusmodi, ut homines nec pœnis legum possint ab eis auerti ac coërceri, ut mirandū non sit crassos illos & rudes ad id se quod suadet libido adiunxisse. Et quemadmodum imperium ui atque armis retinetur, ita etiam secta. quod præuidens uester legislator dixisse fertur, tam diu legem suam duraturam, quàm diu uictoriam suorum. scilicet conscius erat sibi, non in recti persuasione illam esse sitam, sed in B uiolentia. Idcirco qualem ferret legem perpendens, quatuor illam uallis sepiuit, ne aditus pateret ad eam subuertendam. Primum, quod iubet eos interfici qui Alcorano contradicerent. Alterum, quòd uetat, cum hominibus diuersæ sectæ disputatione congredi. Tertium, ne credant cuiquam nisi Agareno. Quartū, ut segregent se prorsum ab alijs, & dicāt, Mihi lex mea, tibi tua. uos ab eo quod ipse operor estis liberi, ego inuicem ab eo quòd uos operamini.

Quibus munimentis tuta erit cuiuslibet scurræ, aut lenonis, aut tyranni institutio.

LIBRI QVARTI FINIS.

DE VERITATE FIDEI CHRISTIANAE

Liber Quintus, qui est de præstantia doctrinæ CHRISTIANAE.

VVLTI, quum genus hominum, tot dissectum opinionibus sententijsq́ de religione contemplantur, attoniti ac dubij exclamant, quid'nam horum est uerum, quid sequendum? Sunt qui in discordia contraria sentientium coarctati, quasiq́ in magnas adducti difficultates, dum non ferunt pondus aliquod cogitationis & considerationis, ut cognoscant quid in quaque insit opinione ueri, damnant omnia, nullum ritum colendi numinis uerum esse, & pietatem ipsam fictum esse nomen pronunciant absque re ulla, & eos qui rationem aliquam pietatis tradiderunt hominibus, uafros fuisse homines atque impostores, ut Mosen, IESVM, & Mahumetem. Mosen fucum fecisse filijs Israëlis, CHRISTVM nobis, Mahumetem Arabibus. nec populos regi posse, & quò uelis adduci, nisi specie quadam religionis: cuius rei plurima sunt exempla, uelut Minois, Lycurgi, Sertorij, Africani maioris: eamq́ ad rem utilem esse formam
B religionis aliquam. ad quod dictum non ratione impelluntur ulla, sed rabie quadam & odio aduersus cultum omnem diuinitatis. De Mahumete paulo pòst. Certe Moses non tam per desertum continuit populum illum contumacem religionis obtentu, quam illi toties spernebant, quàm ui & admirabilitate prodigiorum. Quod si Moses ac IESVS CHRISTVS impostores fuerunt, omnes ergo quotquot ad religionis rationem aliquam homines sunt adhortati, eodem concludentur uicio: quoniam religio nihil est, nec Deus curat res humanas. Itaque philosophi omnes deceptores, tum & ij quoque qui uirtutem docent, animosq́ formant ad rectum & ad humanitatem. quippe amota pietate, & quod ad eam sequitur Dei prouidentia, quæ potest uirtus post rectum superesse? imò nec animus ipse est aliquid: & si quid habemus ingenij, id totum consumendum est in conquirendis corpori utilitatibus & uoluptatibus. Legum latores igitur, parentes, educatores, magistri, non impostores modò, sed sæui ac crudeles, qui libidines animi coërcent, & unumquemq́ ita formant finguntq́, ut publico bono magis seruiat, quàm proprio. Sed quid homines ad æstimationem reuocamus? Deus ipse primus deceptor & maximus, qui religionis cupiditatem respectumq́ humanis mentibus indidit. Sed istis ut religio & mens nihil sunt, ita nescio an aliquod sit numen.

Qui nam igitur restant uere sapientes, laude omni digni, quibus'qꝫ A humanum genus nunquam sit soluendo, duces ad omne bonum? Apicius uidelicet, qui de cupedijs scripsit: Ouidius, qui amatoria: M. Ambinius, & Menas Licinius, tum C. Mutius, quibus studium fuit, ut inquit Columella, pistoris & coqui, nec minus cellarij diligentiam suis præceptis instruere. Adde his mimos, scurras, seruos atque administros cupiditatum corporis. hoc boues dicerent & sues, & isti qui se non alio ducũt loco quàm boum & suum. At Mahumetes obtentu religionis Arabas suos fefellit. quid tum? An quia uir malus bonum est aliqua in re æmulatus, imitatio protinus mali uiri bonum uirum malum reddet? Pharmacis utitur bonus medicus ad salutem ægri, eisdem utitur malus ad perniciem, num ea res uicio uertetur bono medico? citius tu Mahumetem bonum feceris, quia in re aliqua bonum Christum effinxit, & si dissimillime, quàm CHRISTVM malum, quia illum Mahumetes malus uoluit imitari. Nõ æmulatur ueritas mendacium, aut uicium probitas, sed contrà potius uicium & mendacium probitatem & ueritatem: non filium pater, sed è conuerso. prior est enim filio pater, & falsitate ueritas, & probitas uicio. Nec dicimus, ueritas mentitur fallaciam, sed fallacia ueritatem. quod sit in uniuersum dictum de omni bonorum ac malorum similitudine. B Nam quod aiunt, non aliter gubernari populos & gentes religionis specie, quàm equos freno & calcaribus, eumq́ꝫ in usum conducibilem esse religionem: hoc uero religionis uim & naturã non tollit, sed confirmat. ostendit enim, adeò esse religionis respectum humanis pectoribus insitum, ut uel sola religionis specie homines ducantur, sicut facie uirtutis, & arte prudentiæ. Quòd si quis dicat, sine prudentia regi cœtus hominum & contineri non posse, quid consequitur? an ideo prudentiam esse omnino nihil? quis sic colligat? imò potius, prudentiã esse magnam ingenij humani uim, lucem, facultatem. Itaque naturalis est homini pietas: sed humana ignorantia, ut rectæ prudentiæ alijsq́ꝫ artibus aliquid admiscet praui, quo uicientur, ita & religioni, quo illa in superstitionem sæpe degenerat. Sed pergit impius quærere, & putat se urgere grauiter: Iudæi asseuerant ritus illos suos esse à Deo: Agareni, maior pars humani generis, suos præferunt: uos Christiani in uestra sola pietate salutem esse sitam: alij alia iactant. quod tandem istorum est uerum? cui accedam? Si mens uestra sustinere posset exiguum cogitationis ac reputationis laborem, non fieret uobis quæstio hæc adeò difficilis. Quid ageretis, si inter accusatorem & reum sederetis iudices? an suspensam teneret sententiam uestram, quòd

actor

A actor affirmaret, negaret reus? & tanquam in angustias redacti exclamaretis, hic ait factum, hic negat factum, quid tenebo? quò me uertam? pro quo pronunciabo? Demens audi, considera, confer, perpende rationes utriusque, tum inuenies uerum facile, & recte iudicandi facultatem. Ad eundem modum in dissensione sententiarum de pietate, uide quas tandem rationes pro se adferant Iudæi, quas Agareni, quas Christiani: & si iudicium uolueris adhibere, non erit operosum profectò, quid uerisimillimum sit inuenire. Nam huic parti facile nos superioribus libris satisfecisse confidimus.

EPILOGUS SUPERIORUM.

ET si libris superioribus quattuor satis aduersus peregrinas doctrinas est à nobis disputatum, illarumque sententiæ atque opiniones confutatæ: posita autem est nostra, & constabilita tamen, uolumine hoc operis huius postremo: quædam ex ante dictis ueluti epilogo quodam in memoriam reducemus Lectori, adiectis nonnullis quæ pertinere uidebuntur ad rem propositam. Itaque considerare conuenit ante alia omnia, qualis sit Dei natura & uirtus. Esse illum qui præsit B mundo optimum, maximum, æternum, infinitum, beatissimum, ita est humanis animis insitum atque informatum, ut non à magistro ullo & doctrina acceperit, sed id secum eduxerit ex matris utero, insculptum à natura ipsa in corde uniuscuiusque. Secundum hoc considerandum est, qui nos simus: hoc est, quæ res tandem sit homo ipse, constans ex corpore & animo. potiorem illius partem esse animum, ideoque ad huius cultum & curam præcipuas eius cogitationes debere referri. Animum autem immortalem esse, diuinæ beatitudinis capacem, ad quam consequendam omnes neruos uiresque debet intendere. Assequi autem eam non potest, nisi cum Deo ita iungatur, ut quodam modo fiat Deus. Coniunctionem hanc nullum glutinum potest præstare, nisi solus Dei amor. Quòd si religio uera ad coniunctionem cum Deo debet tota spectare, ut homo per eam uelut Deus quidam fiat, & beatitate diuina fruatur æuo sempiterno: fieri non potest aliter, quin religio uera uniuersa, qua rectà qua obliquè, ad Dei amorem pertineat. Nec quenquam posse uiã hanc religionis tradere, hoc est colendi numinis, & se illi applicandi & coniungendi, nisi is qui probe & hominem norit & Deum, & sciat quo nodo possint connecti, qualis est solus Deus: nec quenquam posse æterna illa bona polliceri homini, qui sit locuples satisdator, nisi Deum. Idcirco Deum ipsum amo-

re nostri adductum uenisse ad nos, ut esset tanti boni magister: & A legem amoris tulit charitatem resonantem, charitatem spirantem, charitate accensam & inflammatam. & quo uerius & meliore fide amaremus Deum, ostendit CHRISTVS se & patrem suum mitissimos ac lenissimos, non potentes, non ultores, ut in lege Mosis: non uult terreri nos, quia scit quanta animorum pestis sit odium Dei, ut in dæmonibus & damnatis. At uero quia tantum amorem nullus habet mortalium, qui ad coniunctionem cum Deo sit satis, CHRISTVS miseratus hominum genus uenit, ut amorem illum suppleret in ijs, qui in ipso uere confiderent. Finis autem amoris huius tanti non est temporarium aliquod in uitæ huius celeritate præmium, sed summum in cœlis, atque immortale. Hæc est pietatis nostræ summa.

DE RELIQVIS DOCTRINIS.

Reliquæ autem doctrinæ qualem faciunt Deum? Transeo illos, qui nullũ ponunt, ut quos Græci uocant ἀθέους: tum & illos qui talem faciunt, ut præstitisset in totum tollere, uelut Epicuræos. Plinius post multas de dijs cauillationes, ad extremum ita concludit: Deus est, mortalem mortalem iuuare. Miser Plini, qua tandem re potest mortalis mortali prodesse, ut meritò sit illi pro Deo? potest dare ingenium, uirtutem, sanitatem, uires, ea denique quæ sunt potissimum expetenda? Quid aliud potest dare, quàm pecuniam, aut præficere prouinciæ, quod tibi Vespasianus contulit? si id sensit uir doctissimus, quid sceleratius? si dixit, ut imperatoribus suis blandiretur, quid in homine (ut ferunt) graui, turpius & flagitiosius? Egregiam nimirum uitæ & gubernandi formã imperatoribus suis tradebat, si illos in hanc adducebat opinionem, esse ipsos deos, nec ullos habere alios supra se. Cicero tolerabilius, in Officijs: Quum uero iurato dicenda sit sententia, meminerit se Deum adhibere testem: id est, ut arbitror, mentem suam, qua nihil homini dedit ipse Deus diuinius. Quid erat necesse reuerentiam iurisiurandi & totius pietatis transferre illum à Deo ad mentem uniuscuiusque, id est ad unumquemq;? quasi uero magis seipsum sit homo reueriturus ne peccet, quàm Deum iudicem & ultorem. Alij sapientiæ scrutatores Deum fingunt plenum humanis affectibus, sæuum ultorem, sanguinarium, horribilem: ex quo metu facile in odiũ transitur. in quo genere sunt Iudæi. Alij septum necessitate ineuitabili, ut Aristoteles. Recte, qui dixit, Aristotelis doctrinã facere impios, Platonis uero superstitiosos & dæmoniacos. Nos Deum omnipotentem esse dicimus, & ultro ac uoluntate

A luntate sua talem largitorem bonorum omnium. Sunt qui ab eo opes & fortuita expetant, & expectent: uirtutem, bonam mentem, & alia in homine præstantissima, non à Deo, sed à semetipsis. ut qui dixit, Fortunam Iuppiter, uirtutem ego met mihi ipse parabo. Et Scipio Africanus, respondens legato Antiochi regis, sententiam ponit & contumeliosam in deos, & homine in illis ritibus perquàm religioso indignam. Romani, inquit, ex ijs quæ in deorum immortalium potestate erant, ea habemus quæ dij dederunt: animos, qui nostræ mentis sunt, eosdem in omni fortuna gessimus, gerimusq́. Sed quid mirum eos talia dicere, quum Tullius (ut Augustinus inquit) philosophaster, posuerit in tertio libro de Natura deorum: Quis agit Ioui gratias quod sit bonus? hoc enim sibi debet. Quomodo de Deo suo poterant sentire abiectius, qui illum facerent uelut oeconomum fortunæ, distribuentem res uiles & despicabiles: maximas autem & præcipuas unumquemque sibi parare, ac debere, non illi principi domino rectori uniuersorum? O cæci, quid magis conueniebat illius beneficijs acceptum referre? Cōtrà enim fuisset satius dicere, fortuita illum negligere, magna & excelsa largiri. hoc certe fuisset Deo dignius. Sed cedò, unde habes corpus? an non ab illo? unde animum, unde mentem? nonne ab illo? unde pronitatem ad bo-

B num, unde facultatem? An non uidere ab eo habes, qui est oculos in te fabricatus? Eundem in modum usus uirium animi illius est, à quo mentem accepisti. Sed quemadmodum uidere debes naturæ, non uidere autem quum libet, tibi ipsi: ita etiam uirtutem & sapientiam, & alia quæ per animi facultates assequeris, Deo debes, à quo sunt illæ facultates: non uti autem illis, aut prauè uti, tibi ipsi. quod nec isti ignorant. Nam qui dixit, Fortunam Iuppiter: idem ipse alio loco, uelut sui oblitus, dicit,

Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano.

& idem Cicero: Eam illi mentem dederunt dij. quod frequens est apud Homerum, ut seruis dimidium mentis Iouem eripuisse. Sed Plato in Memnone expressius ait, uirtutem nec parari exercitatione, nec disciplina, sed Dei dono. Nos à Deo expectamus felicitatem æternam, rem & dante & accipiente dignam. alij ob corporis commoda Deum colunt, ut appareat eos ea ipsa commoda chariora habere, quàm Deum: sicut propter opes & copias uitæ, principes affectantur & colunt.

CHRISTVS ATTVLIT LVCEM. A

Hæc & multa alia absurdiora dicuntur ab impijs, & dicebantur longe plura ante aduentum CHRISTI. Sed CHRISTVS, ut sol, nō modo hemisphærium suum compleuit luce, hoc est Ecclesiam suam, sed partem alterius, hoc est homines aliarum sectarum. Poëtæ enim post CHRISTVM pudefacti ineptijs & dementijs superiorum poëtarum ad altiores sensus conati sunt illorum nugas traducere. De Platonicis hæc dicit Æneas quidam illorum affectator: Posteriores Platonici multum à mente & sententia Platonis discesserunt, & quæ uident absurde esse dicta à Platone, uelut de transitu animarum ex corporibus in corpora, uelant interpretationibus, & aliquid sacratius latere docent, nomina mouentes, sensus miscentes, ueteres autem nihil mutauerunt. sic ille. Veteres uocat, qui ante CHRISTVM fuerunt. Itaque dicunt iam & gentiles & Iudæi, quæ nunquam illorum maiores ne somniarant quidem: ut de animæ immortalitate, quòd unus sit Deus princeps omnium, quòd illi curæ sunt omnia, homines potissimum, quòd is optime colitur puritate animi & sanctimonia, quòd præmium pietatis sit uita sempiterna. Philosophorū ueterum quàm perplexa sunt omnia, & solis acutis atque exercitatis hominibus congruentia, & præter hæc etiam obscura, dubia, incerta: nunc B reconditissima mysteria scitu digna & necessaria melius nostræ mulierculæ intelligunt, quàm maximi olim philosophi. Quæ sapientia potest esse maior quàm ea quę sic tum res abditissimas exposuit, tum mentes reddidit ad maxima & sublimissima capienda perdociles: non longo tempore & cum maxima difficultate, sed facile, sed breuiter, sed confestim. Quid, quòd lex ipsa naturæ adhuc ignoraretur, propter corruptissimos mores, qui erant apud nationes omnes recepti. CHRISTVS eam ipsam legem repurgauit, spectandamq́ præbuit omnibus. Ergo quam prius multum & diu quæsitam non inueniebamus, puram & sinceram nunc oblatam oculis agnoscunt omnes, atque amplectuntur, ingrati aduersus authorem tanti beneficij. Non docuit nos CHRISTVS singula per se, sed prolato in uniuersa splendore suo omnia sumus contuiti. Sapientes ex seculo alij, alia tradiderunt de cursu cœlorū & siderum, de caussis in natura occultis & latentibus, de uiribus herbarum & lapidum, de morbis, de ædificijs, de emendo, uendendo, contrahendo, de arando & serendo, de sutoria & textoria, deq́ alijs quæ sunt encyclopædiæ. Magister cœlestis sapientiæ ad ea sola tradenda uenit, sine quibus extrema in miseria maximisq́ malis uiueremus: quemadmodum uidelicet ad æterna illa rediremus bona, unde decideramus. hoc solum decebat

A decebat illum exhibere. cætera humiliora, quæ ad uitæ huius decursum pertinerent, humani ingenij solertiæ reliquit.

DE IIS QVAE SVNT IN ANIMO.

Contulimus ea quæ à nostris, quæq; ab alienis sentiũtur dicunturq; de maiestate numinis, & fine bonorũ. descendamus nunc ad singula hominis, ac uitæ. De mente Aristoteles dicit, pluris æstimare nos si quid sumus in altissimis aut reconditis rebus assecuti, quàm in istis obuijs atque expositis. Quæ igitur contemplationes æquari possunt ijs, quæ habentur de Deo, de rebus diuinis, maximis ac sempiternis? Iam alij alias artes ac scientias reijciunt, ut Epicurus dialecticen & mathematicas. Agareni prohibent disputari de suis placitis. nobis scientiæ omnes sunt apertæ, omnes licet * propterea quòd quum uerũ sciamus nos tenere, nullum aliud uerum reformidamus. uerum enim uero non est contrarium. Sunt ex impijs qui obijciant nobis, fuisse in religione nostra uiros cõplures ingenijs & doctrina præcellentes, per quos nostra omnia ualidis sint rationibus fundata & communita. id uerò nos libenter agnoscimus atque amplexamur, fuisse permulta magna & præstantia ingenia tum naturæ acumine, tum doctrinis exculta,
B & prædita, quæ pietatem nostram sint uenerata. Ecquod argumentum efficacius, nostra est ueriora? & in alijs sectis ac religionibus, quo quis uel ingenij acumine, uel beneficio peritiæ longius cernit quàm alij, eo minus religioni suæ tribuit: in nostra uerò, ut quisque est illius callentissimus, ita & christianissimus. Et post fidem nostram auditam & propagatam, eruditio omnis & excellentia ingeniorum ad nostros homines demigrarunt. qui enim ex nostris fuerunt doctissimi, idem fuerunt totius humani generis, sua utique ætate. Iam uerò quid maius aut amplius dici potest pro nostra ueritate, quàm firmam omnem & ualidam rationem cum ea consentire? Post ingeniorum cultum affectus sequuntur, magnæ humani animi & atroces tempestates: quas ideo Stoici conati sunt prorsum reuellere. sed hi hominem ab homine tentabant separare. Nulla potest res affectiones tollere, nisi illa quæ hominem extra humanam conditionem ponat, nempe dementia aliqua, uel stupor animi perpetuus. Ast alij quàm uarijs rationibus occurrebant hisce motibus, ne sæuirent? quot adhibebant remedia morbo tam multiplici, tam multis locis tam uarie uexanti atq; erumpenti? sed dum singulis nituntur mederi, res facta est infinita, ac proinde desperata. Si quis autẽ inter affectus existat affectus potentissimus, is cohibet sub se reliquos omnes, ac cõtinet. si is sit bonus, sub bona erunt gubernatione cæteri: sin malus, sub mala. Qui ergo affectũ hunc animo immiserit

bonum, is nimirum certam expeditamq; medicinã tot morbis ſemel A attulerit. Quæramus igitur qui ſit affectus ualidiſsimus, quiq; maximas in animo uires obtineat, & regnum firmiſsimum. Cõſtat inter ſcrutatores animi atq; ingenij, omniũ animantiũ hunc eſſe amorem, qui alios ex ſe omnes parit, ad ſe trahit, in ſe cõtinet, moderatur, regit. Quis autem amor Dei amore fortior, aut firmior? aliarũ enim rerum dilutus eſſe poteſt: quippe in unaquaq; eſt aliquid quod poſsit diſplicere, & illius diluere charitatem. In Deo autem omnes amãdi inſunt cauſſæ, & quo plus noris, magis atq; ardentius amabis, nec ullus eſſe poteſt ex illo amandi finis. Amore autem Dei quid ſanctius, purius, rectius, cõpoſitius? qui eſt ueritatis & ſapiẽtiæ & rectitudinis cultus ac dilectio? Pietas igitur Christiana, quæ amorem hunc inſerit humanis pectoribus, ea profectò affectibus medetur omnibus, eosq; in recto & legitimo officio continet. Cui erit ergo unice charus Deus, in eo erunt illi deliciæ omnes & bona conſtituta, omniaq; quæ expeti poſſunt: nec in animum poterit ſubire aliquid quo ſollicitetur aut perturbetur, ſed mira erit quies & tranquillitas, quæ uera eſt εὐθυμία. Nam illa quam ueteres philoſophi nominabant magis quàm præſtabant, ex hoc ſolo amore, nec aliunde poteſt naſci. nec ulla eſt uirtus, niſi in amore hoc. Virtus enim coli non poteſt bona fide ab homine, quem reſpectus aliquis numinis nõ tangit. Enimuero ſeipſum B & conſcientiam ſuam non reuerebitur, qui deos & homines non curat. Ideoq; inefficaces ſunt philoſophorum præceptiones de uirtute, quòd non firmis ſolidisq; fundamentis innitantur. Et hæc medicina animorum, hoc ſtudium ſapientiæ, non ijs præceptionibus traditur, ad quas pauciſsimi poſſunt pertingere: ſed ita explicate & commode, ita ad humani ingenij naturã uimq; apte & appoſite, ut in promptu ſit non uiris modò, ſed pueris & mulierculis, largiſsime ex hoc haurire fonte uberrimo, & quantũ uelint philoſophari.

DE OPIBVS.

Opes ſunt agri, uillæ, domus, ſerui, ædificia, metalla, ueſtes, gemmæ. hæc omnia Iudæi & Agareni mirifice conſectantur, & quærunt: philoſophi nationum ſpreuerũt, tanquam inutilia ſectatori ſapientiæ. Sed nec hi, nec illi, facti ſui poſſent rationem cauſſamq; probabilẽ reddere: quippe qui certum fixumq; ſcopum non habeant, in quem dirigant cogitationes coniecturasq; animi ſui. Quantum enim ad philoſophos attinet, multi egregie ſunt in ſtudijs literarum uerſati, probe opulenti & nummoſi, ut Ariſtoteles, Seneca, Cicero, Plinius. Multis uiciſsim obfuit inopia. Sed ut philoſophis fortaſſe ſint iſta impedimento, non erunt certe hominibus politicis. Iudæi autem & Agareni ita uerſantur in

A uitæ huius commodis, tanquam corpus solum habeant, non animam: adeò extrema est, uel nulla potius, eorum quæ ad mentem pertinent cura. Nos autem pietas sancta edocuit, homini, quod esset corporatus, corporalia hæc esse à Deo condita & tributa, ut eis utatur: hominem autem in uita hac siue peregrinari, siue exulare, tendentem semper ad uitam alteram, hoc est ad patriam. Idcirco non aliter debere nos quæ sint huic uitæ utilia sumere, quàm quæ sunt uiæ, necessarium uidelicet usum. reliqua uel prætermittenda omnino, uel neglectim possidenda: ut in domum quidem admittas, nō in animum. nec sic illis implicemur atque irretiamur, ut à recta nos uia & à cura reuersionis in patriam abducant. quemadmodum nos hortatur Paulus: De reliquo fratres, tempus breue est, superest ut qui habent uxores, sint tanquam qui non habent: & qui plorant, tanquam qui non plorant: & qui utuntur mundo hoc, tanquā qui non utuntur. Quàm laudatur illud quod Catoni seni adscribit M. Tullius? Ego, inquit, sic exeo è uita, tanquam è diuersorio. non addit tamen, quod erat maius, & ad sciendum conducibilius, quò tenderet. Quanto sapientius noster Paulus? Non habemus hic ciuitatem manentem, sed futuram inquirimus. Nos ergo soli his rebus uitæ recte utimur, qui quorsum
B pertineant nouimus: quod ignorāt profani. Iudæi & Agareni nobis obijciunt, quū hæc omnia propter hominem sint creata, quorsum attineat repudiari? Nos uero non repudiamus, sed recte utimur. sumimus ad necessitatem, non admittimus in affectum. imò addam aliud, quid illi magis admirentur: nos, qui usum illarum rerum capimus, magis illis frui, & suauius, quàm qui anxie quærunt & complectuntur. torquentur enim illi, non fruuntur: & sollicitus semper animus & intentus uel in quæstum, uel in custodiam, non potest gustare quæ sit in utendo iucunditas. Nec nos possessiones nostras uel ad uanitatem conuertimus, uel ad superbiam, uel ad obscœnas uoluptates: quod qui faciunt, rectum usum corrumpūt eorum quæ Deus est homini largitus. Sed nec in quantitate opulentiæ sita est illarum utilitas. usus enim naturales exigui sunt, facile naturæ satisfit, ut opinioni ægerrime. Mea nihil refert, si quum ego pane uno indigeam, sumam ex panario ubi duo sint panes, an ubi sexcenti: uno certe est opus.

Et hæc quidem ad eas necesſitates pertinent, quas impoſuit natura. Sunt necesſitates aliæ, quas ipſi confinximus, genus, dignitas, honor, potentia, gloria: quæ alij ſimul admirātur uehementius, ſimul expetunt auidius, quàm neceſſaria naturæ. Aduerſus hæc multa dixerunt ſapientes nationum, & conati ſunt aures ſuorum ad uoces has populi tanquam ad cantus Sirenarum obturare, ſicut Vlyſſes fecit. Sed quorſum hæc deuitātur omnia, ſi nihil eſt præter hanc uitam? Dicunt, ut hic uiuas quietius. Quid ſi cum his uiuam quiete? doce tu me in tranquillitate animi uiuere, reliqua erunt facilia, ſiue caream ſiue posſideam. Dolor corporis grauiter omnes percellit ac commouet. hunc quàm frigide adorſi ſint philoſophi lenire, dici non poteſt. Tertius eſt Tuſculanarum quæſtionum Ciceronis, in quo ille ueterum remedia collegit ad ſedandum dolorem, quod citius certe ex officinis medicorum perfeciſſet, quàm philoſophorum. adfert enim ea quæ neminem poſsint iuuare. Ad curam nos honeſti reuocat, non eſſe uiri gemere, aut afflictare ſe in dolore: quaſi in cura honoris & decoris uerſari poſſit animus, quum acerbi dolorum faces admouentur corpori. Ferre autem dolorem grauiter aut patienter, non ex præceptis eſt aut monitis philoſophiæ, ſed B ex corporis uiribus, uel diuturna aſſuefactione. Ita ut urgens cruciatus in corpore imbecillo ac tenero facile in deſperationem ageret animum, nihil altius quàm hæc humana reputantem. ut minus mirandum ſit, fuiſſe in gentibus tam multos, qui uitæ renunciarint ex dolorum impatientia, ut ſibi manus uiolentas intulerint. Nos autem, quos CHRISTVS noſter intentos ſemper eſſe in patriam, hoc eſt in Deum iubet, proſpera uitæ omnia tanquam ſuperflua nihili pendimus. quid poteſt accidere in hac peregrinatione uitæ, quod nobis uel attollat animos, uel deijciat, modo de reditu ad immortalitatem bona & firma ſit ſpes in noſtris pectoribus? Proſpera & aduerſa illi habent, qui affectus in rebus æui huius defixerunt: nobis talia eſſe nequeunt, qui animos gerimus alibi fixos & conſtitutos, nempe in Deo, re firma, ſtabili, & ſempiterna, & de qua malum nuncium audire non poſſumus, qui animos noſtros conturbet, niſi nosipſi ultro faciamus. In doloribus autē quod lenimentum, quanta conſolatio, immitti eos à ſinente Deo, patre noſtro indulgentiſsimo, interdum quoque approbante & iubente, ad noſtras utilitates ingentes, ut corpore & uita hac deſpecta atque etiam inuiſa, de altera cogitemus crebro, eamq́ optare conſueſcamus. Plurimos terrent incerta futurorum, ita ut alij ad magos & chaldæos cæterosq́ diuinaculos confugiant, alij angoribus confi-

A conficiantur suspensi noctes & dies, intentiq; in exitum suarum rerum, aut eorum quos habent charos. Nos uero magister & legislator noster iubet diligentes quidem & assiduos esse in rebus præsentibus, & nauare quam possimus operam: sed curam eorum quæ euentura sint, ad se unum remittere. nam in nobis uana esset, & superuacanea: se unum uentura cognoscere, & posse qualia uelit præstare: nosq; peculiari sibi esse curæ, à quo sumus in hanc corporis animiq; præstantiam educti. Quod si tantæ sumus curæ parentibus, qui corpus hoc genuere: quanto illi oportet nos maiori esse, qui eam parentibus facultatem tribuit, & corpus ipsum formauit, & indidit animum, qui alit quottidie, qui sustinet, cuiusq; ope uitam propagamus? Dicat mihi iam aliquis, in qua tandem philosophia, in qua religionis specie tam excellentia sint ad uirtutem omnem præcepta exhibita, tam ualidæ consolationes in aduersis, tam præsentia morbis remedia, tam certa, efficacia, expedita ad summi boni consecutionem consilia.

DE MORTE.

B Sed uitæ exitus grauissimè omnes perterrefacit: nec quicquam est homini horribilius, quàm è uita discedere. eaq; de caussa innumera sunt à philosophis excogitata munimenta, quibus nos aduersus tantos terrores lepirent: sed omnia tamen, mea sententia, infirma & ruinosa. qua de re quoniam maximi est momenti, uolo paulò quàm in cæteris, diutius immorari, & diffusius locum hunc tractare. Nam si de aliis uitæ commodis aut incommodis longe prosanos omnes recte præcipiendo superamus, in hac certe consolatione maximis eos interuallis à tergo relinquimus. Sic ergo illi disputant, & has adferunt cõsolationes. Primum ex hac uita, quòd morbos & cruciatus uel iam urgentes, uel certe impendentes per mortem effugimus, tum senectutem, quæ & ipsa non iniuria morbus nominatur, & in quam uelut in sentinam defluit quicquid potest in corpore incommodorum excogitari, affligi ualetudinem, debilitari sensus, tolli memoriam, hebetari iudicium, frangi uires, denique non secus cõcuti hominem totum quàm infirmam domum, si ingenti sit tormento icta. hinc morositatem nasci, & cõtinuas querelas, odiumq; aliorum, & suimetipsius, ut omnibus sit & ipse sibi intolerabilis. An non, inquiunt, eripi tantæ imminenti tempestati, & in portum subito transferri, ingentis beneficij loco reponendum est? Addunt humanos casus, qui in longam uitam incurrunt, egestatem, infamiam, odium, luctus suorum, seruitutem, exilium, carcerem, metus. In ipsa quoque uita quamlibet iucũda, do-

cent quàm multo sint plura amara quàm dulcia, ut momentaneæ A sunt uoluptates, at diuturnæ ægritudines corporis & animi. Iam quærunt quid moriens metuat, an ea quæ ante mortem, an quæ post mortem. Ante mortem est uita, in morte leuis est uelut obdormitio: ut multi sint in uita maiores cruciatus, quàm mors ipsa. Post mortem uero est æternitas. in qua si omnia cadant simul cum corpore, infœlices non sumus futuri, nec aliud erimus quàm eramus antequam nasceremur, nec aliter illa sentiemus quàm profundum aliquem sine insomnijs somnum. sin animus immortali sumptus origine immortalis perseuerat, magna nos & expetenda manet fœlicitas, ad quam celerrimo esset cursu properandum. Hæc illi. quæ dilatant, amplificant, exornant, repetunt, retractant, infigunt: sed hæc tamen summa est omnium, quæ amplis uoluminibus sunt à maximis ingenijs cum summa facundia tradita. Sed illi quòd procul à uero abessent lumine, coniecturas quæsierunt in tenebris, quæ nihil essent magis ualituræ, quàm ut in affectum cuiusque animum incidissent: & tantum haberent ponderis, quantum quisque apud se habere pateretur. Excutiamus, si placet, singula. Non esse refugiendam mortem ais, quòd morbis & corporis doloribus subducit. Quid dices ei qui bene ualet, qui est iuuenis solido & firmo corpore? Is certe respondebit tibi: At- B qui sine me uiuere quàm diu hoc in me robur manet, quoad hoc corpus, hic animus uiget: morbis ingreßis cedam lubens è uita. Senectutem autem quum appetentem è proximo uidero, si tantum est quantum prædicas malum, lubens morte commutaro. Quanquam quid est quod senectutem tantopere extimescamus, quum in ea uideamus complures integris & uegentibus fuisse corporibus? non proferã tibi magnos illos, Gorgiam, Isocratem, Sophoclem, Catonem: non ipsum eundem Socratem, qui apud Xenophontem libenter se de uita exire dixit, ut incommodis senectutis subtraheretur: ibiq; ea percenset multa sanè & horribilia, sed quorum senex ipse septuagesimum prætergressus annum nullum senserat adhuc. De uulgo in urbibus, in uicis, uillisq;, ostendam tibi octogenarios permultos tam integro corpore, quàm quum uicesimũ agerent annum. An non celebre est apud uos illud Gorgiæ, credo, dictum? à quo quum esset quæsitum, cur tam diu uellet uiuere: Nihil habeo, inquit, quod senectutem incusem. ne iubeas me propter senectutis incõmoda senectutem morte commutare: doce potius sobrie ac temperanter uiuere, quo minus in illas senectutis molestias & uoragines incurram. nam intemperans iuuenta corpus tradit effœtum senectuti. Libellus est M. Tullij, qui Cato inscribitur, in quo senex ille apud adolescentes Scipionem

&

A & Laelium caussam senectutis defendit: tam refertus bonarum rerum, ut Graecis uisum sit illum in suam linguam uertere. itaque graece nunc habetur. Eum librum si quis legit, satis sibi uidetur aduersus mala senectutis armatus. Quid, quod natura eo singula artificio composuit, ne quid in contraria subito transiliret, nec ullam admisit repentinam rerum mutationem. non ignem aquae admouit, sed medium interiecit aërem, ita descendentem ab igne ut sensim fiat aqua, ita ascendentem ad ignem ut sensim fiat ignis. Nec decembrem sequitur statim iunius, sed uer est mediũ: cuius prima pars hyemi est simillima, postrema aestati, media ex utroque est uelut commista & temperata. Sic in uita hac nostra non transitur à uirore illo iuuentae ad ariditatem senectutis, uno gradu: sed ita senescimus, ut senuisse nos intelligamus, non sentiamus senescere. Itaque extrema pueritia assuefacit nos primae adolescentiae, haec mediae, media ultimae, tum haec firmae aetati: paulatim ad senectutem progredimur tanta similitudine uicinitatis, ut quaecunque duo cõiuncta non duo esse uideantur, sed unum. quum ergo tam faciles sint, mollesque gradus, priora semper sunt adminiculo sequentibus, ut illis assuefacti minus haec dura sentiamus. Accidentia uero senectutis eleuauit copiose Cicero, & quas secum utilitates adferret

B exposuit. Itaque cum caussa illa perorata sit à tanto patrono, & quidem assignata Catonis personae, ego liberatum me hoc onere existimare debeo senectutis defendendae. Liber enim est in omnium manibus. Casus nobis humani ob oculos proponuntur. Quid facias illis qui procul à ciuitatum inuidia & fauore in agris & solitudine uiuunt, suo acquiescentes, eoque minimo; quique, ut Vergilius inquit,

Nec doluit miserans inopem, nec inuidit habenti.

Sed ut metu istorum accidentiũ mortem non reformidet is, quem uos adhortamini, oportet efficiatis, ut haec illi grauia & prope intolerabilia uideantur. Ergo frustra consumpta est uobis tanta oratio, dum persuadere omni ingeniorum ui contenditis, haec mala non esse, & recipienda à sapiente si eueniant, & non solum aequis perferenda esse animis, uerumetiam laetis atque alacribus. quod si fecerit, & ita animo & corpore assueuerit, non plus iam haec uestra posterior oratio perfecerit, quàm si conemini persuadere ne mortem expauescat, quòd illa eum liberabit à deambulatione uel sessione. neque enim homini oratione uestra persuaso & permoto, alio erunt loco mala illa, quàm sedere uel ambulare. inter media enim posuistis. Certe qui mala dixerunt, ferenda uoluerunt esse magno animo & libenti. nec ab ea sententia Epicuraei discrepant, milites uoluptatis. Age uerò, an non meministis totam homi

num uitam spe fulciri, uelut fundamento quodam? ruituram protinus, si spes detrahatur. Metuenda est egestas, at speranda etiam opes. times infamiam, spera decus. formidini exilij, carceris, orbitatis, seruitutis: oppone fiduciam dignitatis, in patria, uitæ tuorum, libertatis. Quorum est dictum illud, an non à uobis profectum? Senex diu uiuendo multa uidet quæ non uult. At & multa quæ uult. Hic audio exempla eorum, quos longa ætas uertenti fortunæ tradidit. Priamus commemoratur, Cyrus, Pompeius, Crassus. quasi uero non in utrunque sint infinita exempla eorum, & qui in senecta ex fortunatis facti sunt infœlices, & qui rursum ex infimis abiectisq́ ad fortunæ culmen sunt euecti. Marius post exilium & paludes consul Romæ fuit, & proscriptor postquam proscriptus. Sylla itidem proscriptus proscripsit. Augusti fœlicissima fuit senecta, post tot in ipsum coniurationes. Tyberius à Rhodiensi exilio ad imperium uenit. Claudius aulæ ludibrium, princeps fuit orbis. Vespasianus post Neronis inimicitias, imò contemptum, imperauit. Sic uisum est res humanas temperare illi, qui quū nihil sine maximo faciat consilio, nos tamen Fortunam nominamus, quòd consilia non assequimur. Non ergo immerito exclamat Tragicus ille,

Nemo confidat nimium secundis,
Nemo desperet meliora lapsis:
Miscet hæc illis, prohibetq́ Clotho
Stare Fortunam, uersat omne Fatum.

Iam uerò qui est fortunatus, istis tuis ad mortem exhortationibus illud unum responsum opponat: Quæ nunc habeo bona uideo, sentio, fruor, & maiora spero, certe puto hæc me conseruaturum: illa quæ tu ostendis mihi mala, in incerto. cur iubes me certa & præsentia deserere metu incertorum, & quæ fortasis nunquam contingent? An non est ignauus miles, qui prædam relinquat incerto metu hostium, quum adhuc nullum uideat, nec speculator aduentare nunciarit, sed tantum uulgarit rumor posse uenire? adde etiam, si tibi hoc placet, solere? Ego'ne ut metu incommodi spem commodorum abijciam? & metu ne sim infœlix, ut certam & præsentem fœlicitatē uidens prudensq́ deponam, & moriar metu mortis? uideam saltem hostes, satis tunc fugiam in tempore, quum pugnare cœperimus, quum nullam prospiciam reliquam spem salutis. nam illa quæ tu mihi horrenda proponis mala, quorum euitandi gratia iubes me alacri & fidenti animo mortem oppetere, si quo uel fortunæ beneficio, uel consilio, uel arte humana detur effugere, ista ipsa uelut condimenta suauiorem mihi in posterū reddent fœlicitatem, ut cœli serenitas post nubila & tempestates tetras longe

gratior

A gratior est. Hæc si quis illis respondeat, quid poterunt ipsi adijcere, nisi hominem hunc esse uoluptarium, non satis fortem, insipientem? Sed pergunt nos cõfirmare: quid times, quod ante mortem? Ego uero id non timeo, imò amplector & amo. Mortem ipsam timeo, & magis quod mortem sequitur, quomodo metũ mihi hunc eximitis? Mortem uelut obdormitionem esse dicitis. Nescio, non credo, abominor. intolerabiles uideo esse cruciatus, quum anima ab una aliqua corporis parte separatur: quanto acerbiores esse oportet, quum tota à toto corpore diuellitur? Quòd si in sene fortassis leuis est dissolutio, quia naturalis: in iuuene uerò non potest non esse atrocissima, quem uos ipsi confitemini sic mori, quomodo poma uiridia adhuc & immatura, ui quadam ex arbore euelluntur, quum matura, hoc est senes ipsi, decidant sponte sua. Iam post mortem magno me iubetis esse animo, hoc dilemmate: Aut sentiet aliquid, animusque immortalis erit: aut penitus cum corpore extinguetur, ut simul sensus omnis intereat. Miror homines adeò ingeniosos & doctos, hoc esse dilemma magno consensu amplexatos. nihil'ne est tertium, ut aliquandiu post corpus maneat, & morti sit obnoxius? quod Stoicis uideo placere. ut si iungat se cœlo purus, sit immortalis: sin impurus, & scelere maculatus, aërem hunc
B. perrumpere non possit, det pœnas, postea moriatur. hanc secundam mortem magis adhuc timeo, quàm priorem. Iam quid si nihil sentiam? non eris infœlix, non magis quàm antequam nascerere. Hoc dicere homines sapientiæ professores? Antequã nascerer, nullum habebã uitæ sensum: nunc posteaquam sum natus, expertus sum nõ solum uitam, sed ea quibus uos ipsi affirmatis nihil esse maius aut præstabilius, sensus, mentem, rationem, iudiciũ, hanc mundi uarietatem & pulchritudinem sum contemplatus, hoc admirandum naturæ theatrum uidi, tetigi, mente & ratione multa sum consecutus, & consequor: istis me orbari tantis bonis, hoc uero ita mihi uidetur malum, ut nullam inueniam consolationem. Puero, uel dementi, ĳs denique qui uita solum corporea usurpant, & uoluptatibus dediti uiuunt, fortassis non molestum fuerit, eodem esse loco post mortem, quo ante uitã fuerint. mihi uerò, qui ratione, qui iudicio innixus uiuo, intolerabile. non quòd tum post mortem, uelim nolim, si nullus est sensus, alia futurus sim cõditione: sed quòd nunc mihi reputanti nullum potest solatiũ adhiberi, nisi saltem in uita manere quàm diu licet, & bono isto tam simili diuinæ naturæ quàm diutissime perfrui. An nescitis duriorem esse egestatẽ ei qui aliquando fuerit diues? nunc uitæ dulcedinem expertus, quam sapientes maiorem percipiunt quàm stulti, miserrimũ uidetur in illas incidere tenebras, in quibus bonis istis omnibus priuer, imò nihil futurus sim

ſim repente ex tanto & tam admirabili. cogito quid tandem illud futurum ſit, quum nihil ſentiam. Chaos uidetur mihi eſſe horribile, non aſſequor, terretur animus, uel ſolam cogitationem refugit ac reformidat, nec pati poteſt. quanto magis aditum? At ſomni ſpecies eſt ſuauiſsimi ſine inſomnijs, à quo nemo uellet libens excitari. Quis id dicit? Socrates. Miror, ubi? in foro, ad iudices. Credo. quanto aliter in carcere ad diſcipulos, homines ſapientiæ ſtudioſos, quàm ad profanam & uoluptariam plebem? Quis enim ſapienti laudaret longum ſomnum, & quidem ſine uiſis ullis atque inſomnijs, qui ſciat & perſuaſiſsimum habeat, uitam uigiliam eſſe, & quo diutius uigilet, hoc ſe magis uiuere? ſomnum abhorrere, uelut morti ſimillimũ. ut in uita homines ſint ſapientes, Deo proximi: in ſomno nihil diſtent ab ſtirpe, aut ſaxo. Negat Cicero eſſe ullum qui Endymionis uitam uelit uiuere, uidelicet quòd actionem tanquam rem iucundiſsimam amplexamur, perpetuam illam & æternam quietem non ſecus ac maximum quoddam malum refugimus. An Socrates ipſe quattuor dies ſic uoluiſſet dormire ſuauiter ſine inſomnijs, qui etiam in eo ipſo foro uitam ſe ea lege acceptumrum negat, ſi ſibi quieſcendum ſit, nec inſtituendum ciuitatem? Verum quid ſi ſentiam, & immortalis ſit mens, maxima propoſita gaudia, non uides te ad æternam quandam beatitudinem migrare. Nulla eſt in hoc dubitatio? an non ſunt ijs qui peſsime uixerunt ſupplicia? Non diſsimularunt eſſe, ſed ita tradiderunt, ut hæc fabuloſa ſint eorum ſapientibus uiſa. Ixion, & Siſyphus, & Theſeus, & Phlegias poëtis ſunt relicta, à philoſophis reiecta & irriſa: nec inuenerunt fidem, quæ Plato & alij quidam philoſophi de præmijs uirtutis, de pœnis ſcelerum balbutierunt. Ipſi enim idem non ſatis ſuis ipſorum uerbis & doctrinæ aſſentiebantur. Cur Cicero inter tot conſolationes nunquam illa ſua utitur ſententia, è ſexto de Republica: Omnibus qui patriam conſeruauerint, adiuuerint, auxerint, certum eſſe & definitum in cœlis locum, ubi beati ſempiterno æuo fruantur? quia uidelicet, ut alia permulta, dixerat ore, non pectore. Declamatum eſt à magnis oratoribus ætate Senecæ, an Cicero roget ab Antonio uitã. omnes ſunt in hoc toti, ne faciat: & proponunt ei ob oculos gloriã. Quid homini, qui duos libros de Gloria ſcripſit, ſeu potius cõtra gloriam, cum gloria? Cur nullus eorum ex ſuis Ciceronis uerbis Ciceronem ad uitæ contemptum, & alterã uitam expetendã erigit & confirmat, omnibus qui patriam conſeruarint, adiuuerint, auxerint? Quocirca relicta eſt conſolatio philoſophorum de morte, latroni grata, bono uiro ſuſpecta. Quid enim magis gaudeat homo nefarius, quàm per mortem uel adimi ſenſum ſceleratæ uitæ, uel facinoribus ſuis paratam fœlicitatem ſempi-

A ſempiternam? bonus uero uir quum dubie uidet proponi dilemma, & ſub conditione, non tam de propoſitis præmijs lætatur, quàm de ſuſpicione interitus animi ſui ſolicitus eſt, ac mœſtus. Ergo iſtorum ſapientum conſolatio aptior eſt homini ſceleroſo, ad eum in facinoroſa uita confirmandum, quàm probo uiro ad ſolatium exitus de uita. Quid enim aliud latroni & parricidæ dicas, quàm ſi eum nutantem uideris, parantem ad meliorem ſe frugem recipere metu ſupplicij: Quid tu homo ignauiſsime ſupplicium times? quod te uel liberabit à maximis malis, ſi totus moreris: uel ad incredibilia bona tranſferet, ſi tui melior pars remanſerit. Quemadmodum ferunt Dionyſium Syracuſanum, quum uideret bouem à coquo ſuo mactari, & tam celeriter extingui, dixiſſe, Propter rem adeò breuē ut eſt mors, deponemus tam pulchrum imperium & regnum? Nulla eſt ergo uera & certa bonis conſolatio, niſi quæ ſumitur ex ſpe alterius uitæ: quòd Deus mundi præſes & iudex omnium afficiet præmijs immortalibus uirtutem, ſupplicijs autem uicium. Itaque illa Pauli ad Theſſalonicenſes eſt uera & ſapientiſsima cōſolatio: Fratres, nolumus uos ignorare de dormientibus, ſi enim credimus, quòd IESVS mortuus eſt & reſurrexit, ita & Deus eos qui dormierunt per IESVM adducet cum eo. Hæc una tam breuis, tam ſimpliciter propoſita, omnia

B omnium philoſophorum tam acute excogitata & inuēta ſuperat. Quum autem ad mortem uentum eſt, quantum ſolatiū, quæ tranquillatio animi, quum recordamur CHRISTVM pro nobis dependiſſe, illum eſſe interpretem & deprecatorem noſtrum apud patrem efficaciſsimum, illius fultos uera fiducia ad æternitatem & patriam noſtram nos reuerti? Quid adferent uniuerſæ philoſophorum ſcholæ, non dico huic ſimile, ſed quod ulla ſit ex parte comparandum? Ergo quòd ſcimus pijs hominibus ſempiternæ beatitudinis locum eſſe in cœlis paratum, non quidem uitam odimus, aut reijcimus, ſed non auide amplectimur ac retinemus, deſiderantes coniunctionem cum Deo. Hæc demum eſt una maxima conſolatio in egeſtate, in exilio, in carcere, in morbo, in cruciatibus, in graueſcente per ſenium corpore.

DE REPVBLICA.

Operæprecium eſt expēdere, quàm de rebus noſtris homines impij non modo & ratione, ſed ſtomacho pronunciant. Nam quū eos mores lex noſtra in animos hominū inuehat, quos deſcripſimus, ipſi tamen ineptos aiunt eſſe nos ad rempublicam, hoc eſt ad cœtus & congregationes celebrandas & colendas. Alij grande in nos maledictū rentur ſe iacere, quòd idoneos eſſe negent bellis gerendis: quia noſtra lex nihil iubeat accuratius quàm amorem & patientiam, prohibeat odia atque ultiones, perinde

perinde ac si dicāt, nos parum esse ad exercenda latrocinia accommodos. quid enim aliud est bellū, si res examinetur subtilius? Sed quæstionē hanc in præsentia omitto, quòd non est instituti huius. loquar de ciuitatibus, hoc est, de hominum consociatione. Cuius originem progressus exitusq́ꝫ si quis animaduertat, nihil aptius uidebit illi posse excogitari, quàm legem nostram, & homines nostra lege edoctos instructosq́ꝫ. Non congregātur homines propter uitæ necessitates, ut est à philosophis animaduersum præclare, sed quòd homo est à Deo conditus animal societati aptissimum: idq́ꝫ duabus potissimum rebus declaratur, beneuolentia & sermone. Deinde congregati iam, & domicilijs collatis, quoniam affectus in animo tumultuantur, prauæq́ꝫ cupiditates corda exagitant, necessaria fuit iustitia, quæ omnibus in commune consuleret, motus illos animorū temere concitatos cohiberet, & parēre cogeret rectæ rationi. Iustitia autē & legibus est explicata, & prudenti alicui ac bono uiro commendata est, ut illam adhibitis publicis uiribus ac potestate tueretur. Atq́ꝫ ut maximum ciuitatis bonum est pax & concordia, ita maximum est malum dissensio, & odia publica & priuata. unde nascūtur simultates, inimicitiæ, lites, iurgia, & illatio manuum ad pugnam, & cædes. Odia autem nascuntur uel ex superbia, & inuidentia, uel ex praua rerum cupiditate. Quæro iam, quí nam erunt ad uicia hæc procliuiores? ij'ne qui solutos habent affectus ab imperio rectæ rationis, extimulatos autem immodico amore suimet ipsorū, & infinita cupiditate rerum omnium: an ij qui ex lege sua peregrinos se esse in uita meminerunt, & reputant, cupiditatesq́ꝫ habent uel omnino nullas, uel perexiguas, intenti semper & incumbentes in reditum ad patriam? Quid uero ij qui reliquis omnibus hominibus conglutinati sunt beneuolentia? CHRISTVS in amore Dei & hominum dicit legem suam uniuersam esse sitam, iubet nos Deū plus amore quàm nosmetipsos, homines uerò ut nosipsos: nec solum amicos redamare, sed diligere etiā & bene cupere inimicis, quiq́ꝫ in nos infestissimo sunt animo, & opera exhibēt quoad possunt malefica. hoc est præceptū cui maxime repugnat caro & reluctatur, seq́ꝫ uelut indignissimis deuinciri compedibus clamat: Ego'ne illum, qui me infestat, urget, lædit, placide ut aspiciam, & non referam gratiam quando possim, aut saltem pessime cupienti non male uelim? adeò ut quidam contra naturam omnem esse præceptum illud caussificentur. Sed certe naturalissimū est reductum à CHRISTO Domino, & reparatū cum natura ipsa. Quid enim est in quod fertur nostra mens, & quo fit præstātior atq́ꝫ excellētior? an non lux & cognitio? quid quo uoluntas, an non amor? nam odium carnificina est illius, & tyrannus. tam ad naturam est uoluntatis amor, & odium contra naturā, quàm intelligentiæ nostræ cognitio

&

A & ueritas, tenebræ autem & falsitas cōtra naturam. Videtur ergo tibi naturæ esse consentiens ac conforme, uelle me in ignorantiam et caliginem incidere, quòd aliquis alius incidit? an imperfectionem mentis meæ in sua ignoratione tollet aut excusabit aliena ignorantia? uicium alterius non diluit meum, nec purgat: qui odit in uicio, in morbo est uoluntatis. An non contra naturā est uelle ægrotare, quòd inimicus meus ægrotat? & quoniam is qui mihi male uult, abijcit perfectionem suæ mentis, tanquam ita mihi satisfiat, abijcere me etiā meam? Furor est hic potius, quàm ultio: uel uoluntas praua, infligere te tibi ipsi magnam plagam, quia id uoluit alius facere: & cupere te miserum esse, quia sit tuus inimicus. Ergo uocat nos Christus, seu reuocat uerius, ad integritatem naturæ nostræ, ad similitudinem patris sui & nostri Dei: quem & si oderunt dæmones, atq; hominum multi, ipse tamen nihil odit, omnia diligit, rebusq; omnibus quantum per ipsas licet benefacit. Charitate hac tam diffusa, tamq; late patēti stabilita inter homines, quæ leges erunt opus in cœtu omni & communicatione uitæ? Recte Boëtius: Quis legem dat amantibus? maior lex amor est sibi. Matri nullæ sunt humanæ leges aduersus filiū, quoniam natura indidit eius pectori talem amoris legē, ut reliquæ omnes sint superuacaneæ. Cupiditatibus, inuidiæ, iracundiæ, superbię, rapacitati, am

B bitioni hominum iniecti sunt legum freni. ubicunq; amor uiget, absunt hæc omnia: quo fit, ut leges sint minime necessariæ. Quis irascitur ei cui bene uult ex animo? quis postulet ei antecellere, quis ulcisci se de illo, cuius bona & mala pro suis ducat? quis ab eo rapere, quis iudicio repetere quod dicat suum esse, quum omnia quę possidet putet esse illius, nec minus credat esse apud se quæ apud illum, quàm quæ habet domi, & in arcis clausa: ut iam ea non uideatur esse ciuitas, sed domus una, fratrum optime consentientium. Optabat Plato, quo firmius in ciuitate constabiliretur concordia, ut duo illa uerba ex usu uitæ tollerentur penitus, Meum & tuū. hoc non perficient unquam leges, aut humana solertia, amor perficiet: quem indit animis nō præcepta & uoces philosophiæ inanes, quia fundamēto carent, nec quid aut quamobrem sequamur ostendunt, sed præceptum CHRISTI, quod & naturale id esse docet, & propter Deū fieri iubet, maximūq; esse propositū præmium demonstrat. Videlicet Epicuræi erunt meliores societati, qui nec Deos reuerentur, ac ne habent quidem, & omnia ad uoluptatem & ad sua cōmoda referunt. quo magis miror fuisse olim plurimos, qui id genus philosophiæ ac uitæ profiterentur cū gloria, nec esse ab hominum cœtib. & communitatibus eiectos. quæ enim iustitia potest esse in ijs, qui amicitias, pietates omnes, qui sanctū omne ac iustum ad utilitates & delectationes referrent, haud quidē suorum animorum, sed corporum? Qui ergo aptiores ad societatem

& cõmunicationem, quàm qui nec nocebunt ijs quos oderunt, & A
proderunt ijs quos amabunt: est enim amor animo & frenum, ne ue lit malefacere: & stimulus, ut adiuuet ac subueniat. Erunt quidem leges in hac repub. & uita, non quibus cohibeatur malicia, quæ nulla erit, sed quibus interdum gubernetur ignorantia. Hoc est uerè seculum aureum, nõ illud Saturno rege. existit enim hoc non ex abundãtia & soluta rerum omnium licẽtia, ut olim fabulantur: sed ex animis puris, candidis, pulcherrima flamma incensis ad concordiã, pacem, hilaritatem, gratificationem, & beneficentiam. Hæc uel ridicula uidebuntur, uel difficilia plerisque mortalium, ut nunc sunt mores hominibus frigidissimis, quos nulla unquam sancti amoris scintilla calfecit. Non dubito quin multi sint admirati, cur in Christianis ciuitatibus non est inuenire concordiam istam, et mutuam beneuolentiam, aliasque eximias uirtutes, quas nos tantopere ex lege nostra prædicamus: ut uideatur nostra respublica esse similis Platonicæ, quę tota sita est in legibus & præceptis, non in re & usu uitæ. Scio dubitatione hac multorum animos uehementer angi. Nos quidẽ non de his moribus atque hisce hominibus loquimur, sed de illis moribus quos lex CHRISTI in animos inuehit, & de ijs hominibus qui se legi prębent obsequentes, quales multi sunt in unaquaque ciuitate, & si minus apparent in tanta malorum turba & multitudine: quales etiam fuerunt in
prima illa nascente Christianitate, quum in pectoribus piorum ferue- B
ret adhuc sanguis Domini, de quibus est in Actibus apostolorum, quòd credentium erat cor unum. Gliscente autem ecclesia, & populatim recepta pietate, magna hominum fex est admissa, qui secum uicia gentilitatis in cœtus religiosos importarunt, quæ non solum retinuerunt atque exercuerunt ipsi, sed in alios quoque quasi contagie transmiserunt. Et lex quæ animis datur facilius uiolatur, quàm quę sita est in certis cõstitutisque actionibus externis. Animos enim habemus magis contumaces, minusque obsequentes imperio rationis, quàm actiones & operas: minoreque negocio assuefacimus corpus ad quodcũque est collibitum, quàm animum ferocem, turbulentum, plenũ motibus temerarijs. ideoque humanis legibus, quæ exteriores actus indicunt, citius diutiusque obtemperamus, quàm diuinę, quæ regimen inducit in turbas illas affectuum. Accedit huc, quòd magna & diligenti procuratione dæmonum efficitur, ut mores Christianorum sint & publice & priuatim praui ac corruptissimi, impiorum autem integri, & laudabiles: ut si quis communitatem uitæ, totamque consociationem multarum ciuitatum hominum profanorum conferat cum nostris, sceleratissimi omniũ mortalium, maximeque immanes atque inhumani pręillis censebimur. quod est annotare quũ in cœtib. & cõgregationibus olim gentiliũ, tum hac etiã ætate inter Agarenos, & insulas illas con-

A tinentemq; huius Noui orbis. Sed dæmon, qui est hostis Dei & hominũ, illud præcipuè laborat, ut homines ab amicitia & coniũctione Dei quàm lõgissime amoueat. quũq; nulla sit maior hominis & Dei disiunctio, quàm impietas, cuius caput est Deum uerum nõ agnoscere & colere: hunc potissimum errorem cupit dęmon hominũ animis iniectũ. idq; si perfecerit, non est de reliquis uitijs et scelerib. admodũ sollicitus. quoniam quidem hoc erroris iacto fundamẽto, quicquid proborũ morum uirtutũq; superstruxeris, nihil prorsum ad immortalem beatitudinẽ cõfert. Itaq; sinit eos bonis naturæ uti, imò adiuuat sæpenumero: quemadmodum è contrario impedit nos atq; intertur bat, ut profanorũ moribus totaq; uitæ ratione cũ nostra collata, ubi conspicitur illos antecellere, & nostri offendãtur, inijciaturq; eorum animis scrupulus de lege nostra: & alieni nos despiciant atq; abominentur, cõfirmenturq; in sua superstitione atq; impietate, nostrã uero religionẽ tanquam uanam & inutilem respuant, quæ professores sui non possit meliores efficere. Sed profitemur nos quidem, quod non possum sine graui dolore dicere, profitemur CHRISTI legem, non præstamus. quæ lex in quibus animis obsequium inuenit, efficit eos quales declarauimus. Nec solum sic se inter seipsos gerunt homines uerè Christiani, in eadem ciuitate & consociatione, sed erga homines alios cuiuscũq; gentis beneuolentiã exercẽt, & opera benefica. Olim

B uidebãtur homines ex patria contrahere inimicitias naturales, ut Asianus cũ Europico, Græcus cum Barbaro, Iudęus cum gentili, inter quos nõ uidebatur posse interuenire reconciliatio: imò fas & piũ erat inter illos odisse mutuo, nefas conuersari, cõuiuere, colloqui. CHRISTVS lege sua distinctiones istas omnes sustulit, et septa quibus gẽtes separabantur diruit, hominem quemcunq; cuicunq; alteri coniunxit & conglutinauit bona uoluntate: docens fratres illos esse omnes inter se, qui filij essent eiusdem patris Dei. Inter Socratis oracula illud refertur, quòd interrogatus cuias esset, non Atheniensem se esse respondérit, sed mũdanum: quod indignũ duceret, hominem sapientem, mundi ciuem, mœnibus ciuitatis unius includi: humanæ menti mundũ ipsum esse patriam, per quẽ uagatur libere tanquã per suã ciuitatem, seu potius domũ. homo Christianus mundanũ se esse existimat, nõ contemptu ciuitatis suæ tanquã exiguę, sed amore pectoris sui in cũctos se homines diffundẽte. Ante CHRISTVM quàm molestę disputationes de cõparatione honesti ac utilis, quàm operosa deliberatio: propterea quòd nec honestũ norãt, nec quod uerò esset utile. quàm uarij ac incerti fines bonorũ, qui humanas mentes distinebant ambiguas? Omnia expediuit atq; explicauit CHRISTVS. nouimus iã uerũ finem, scimus quæ uia ad illũ ducat, quid honestũ sit, quid utile, quid dãnosum: deliberationes apertæ sunt, perspicuæ, facilimæ.

DE FVNDAMENTO FIDEI CHRISTIANAE. A

HÆc est fides nostra certissima atq; indubitabilis, quia certissimum atq; infallibile habet fundamentũ, nempe bonitatem, sapientiam, & potentiam Dei: tum nostrorum animorũ excellentiam, quibus nihil est neq; uerius, nec humanis mentibus certius. Atqui uirtutibus illis Dei fides nostra innititur, & reputatione ad res nos esse factos non caducas & uiles, sed diuinas & sempiternas. Nam si sapientia est in Deo, & bonitas, prospicit humanis rebus: si prospicit, est cultus illius aliquis in humanis animis, & religio: si religio, hæc nostra. nulla enim alia inueniri potest aptior & cõgruentior, quæ uiam & finem statuit religionis maxime & religioni aptos, & homini conducentes. Si enim Deus beatus est & bonus, uult nos participes esse suæ beatitudinis, & nos illius sumus idonei ac capaces. Si autem uult, dat modum optimum, quẽ ipse nouit solus. Non est aũt excogitare modum meliorem hoc, quem tot rationibus atq; argumentis declarauimus. iste est igitur. & in diuersum res quoq; idem efficit. Si hunc non uult, nec est alius hoc melior, & Deo dignior: nullum uult ergo, nec nos beatos. quo fit, ut uel nesciat modũ, quod est insipientiæ: uel nolit nos beatos, quod nõ est bonitatis, nec amoris: uel nõ potest, quod est infirmitatis. quę omnia B quũ à diuina illa maiestate procul absint, necesse est profectò & scire illũ, & uelle, & posse. unde nascitur, ut & fiant quoq;, & fieri tã sit uerum, certum, indubitatum, quàm illa quæ prius dicebam, sapientiã, bonitatem, & potentiam esse in Deo, & præstantiam animi humani. Itaq; complicata & connexa est fides nostra cũ ijs quæ dubitari non possint ab homine, nisi exuerit humanitatẽ. Iam ex uita ipsa Christiana potest sumi argumentum ad constituendam & stabiliendã fidem. est aũt ea uita, purgatio animi ad capiendũ atq; amandũ Deum. quo quum sit nihil sublimius, nec Deo propinquius, à falso uenire nõ potest: quippe falsum est à Deo alienissimum, nec Deus per fallaciã induceret in humanos animos tale & tam excellens uitæ genus, nec fraudi ac mendacio faueret aduersus bonos, simplices, ipsiq; simillimos, & quatenus fieri potest proximos. Quo quis Christianior, hoc Deo similior, ac proinde melior ac diuinior. optimus ergo et diuinus CHRISTVS, caput illius, author, exemplar. Hæc fides talis est, ut quemadmodum expedit generi humano Deũ qui mũdo præest esse optimũ, sapientissimũ, potentissimũ, & optabile est esse talem etiã si quis crederet non esse ita, & fidem nostrã utilissimum est humano generi esse ueram: atq; etiam si de illius ueritate aliquis ambigeret, optare tamen deberet ut esset uera. Alioqui enim miserrimum est humanũ genus, quòd ad finem qui est se indignissimus sit conditũ. O cæci & demen-

A tes, uult uobis Deus diuitias bonitatis & sapientiæ suæ ostendere ac cõmunicare, uos reijcitis. Sine CHRISTO, uniuersa uanitas est omnis homo uiuens, ut inquit Psaltes. per CHRISTVM, nec infans unius horæ cadit in terram, tanquam tener flos à Borea deiectus: is enim cui mens talis contigit, nihil ut à bruto differat, seruatur tamen per CHRISTVM. Quanta uero omnium consolatio, quæ quietatio animi, quum uentum est ad exitum uitæ? quum reputamus ætatẽ in uicijs, in flagitijs, in sceleribus transactam, seruari tamen & fieri cõpotem fœlicitatis sempiternæ, per fiduciã in illũ qui pro nobis omnib. dependit, & patri satisfecit. Hoc tantũ munus reijciat aliquis, nisi insanus? hoc non amplectatur? saltem uoto hoc nõ optet esse uerissimũ ac certissimum? Quòd si expedit omnibus, profecto factum est ab illo potentissimo et optimo, qui bonitate sua nobis omnibus bene cupit.

Post rationes quæ factæ sunt de fide, qui iam credit, quum scrupulus subibit aliquis de ijs quæ sunt habenda pro certissimis, ne laboret passim adhiberi rationem, & quasi punctioni quantulæcunq; malagmata apponere: quod esset quum infinitum, tum etiam periculosissimũ. propterea quòd hostis noster astutissimus est, & callidissimus, nec unquam quiescit, quinq; nõ solum intentus est ac imminet semper suæ occasioni, quũ nos illam damus, sed facit ipse sibi occasiones mil

B le modis per singula temporis puncta. Huius ars est, eiusmodi dubitationes crebro excitare, ut subinde cũ eo in discrimen certaminis ueniamus. sperat enim, ut si sæpe prælietur, uincat aliquando. Quocirca receptæ iam & confirmatæ sententiæ acquiescendum & standum firmiter: proponenda ob oculos, quæ fas est unumquemq; sentire de Deo & homine, quod est fidei nostræ stabilissimum fundamentum: cogitandum etiam, bona omnia esse à Deo. Et si alia ex illius bonitate ac munificentia nobis contingunt, quantò hoc magis rectæ persuasionis, tantum, tam excellens, tam homini necessarium? Itaq; ad eũ cõfugiendum est, & rogandum, ut largiatur hoc donũ, & conseruet, & in tentatione (quod instar est prælij) ut adsit & tueatur, illustretq; mẽtes nostras luce illa sua, quæ nos fulcit & firmiores efficit, quàm rationes humanæ qualescunq;. Nam nõ raro accidit, ut qui rationibus de pietate assentitur, postea de illarum ipsarum ui & firmitate dubitet. à Deo est opem implorandum: quod fecerunt Apostoli, qui post cœlestis magistri doctrinã, & tam stupenda prodigia, petunt tamen, Domine adauge nobis fidem. Hæc aũt scripta sunt nobis, ut fidẽ Christianã sciamus ueram esse, & uelimus à Deo petere, qui dat omnibus abundanter, nec unquam exprobrat, ut Iacobus inquit.

Maximas attulimus rationes, quæ omnes perpendendę sunt, et cõsiderandæ. Nam quemadmodũ Deus ex collatione multarũ rerũ ab eo cõditarum facilius cognoscit, uelut ex ordine toto uniuersi, ex de-

cursu anni, & eiusmodi: ita ueritas Christianæ fidei, nõ ex uno aliquo A
est loco, sed ex ipsa tota elicienda, partibus inter se collatis: & CHRISTI diuinitas ex ordine uitæ illius, & Ecclesiæ. Sed quantumuis perspicuas & ualidas rationes attulerimus, non deerunt à quibus fidẽ nõ impetrabimus, partim inueterata consuetudine audiendi & credendi contraria, partim stupore cordis, & mẽtis hebetudine: tum uicijs in diuersum torquentibus. de quibus dicitur in psalmo: Vir insipiens non cognoscet, & stultus non intelliget hæc Dei opera admirabilia. Hi sunt, in quos pars illa dominatur, quæ est nobis communis cum brutis: quos Paulus animales homines nuncupat, nec intelligere ea quæ sunt spiritus Dei, esse enim illis stultitiam. Mira dictu res, quum tot habeat ratio argumẽta pro ueritate, ut obliuiscatur omnium una leuissima coniecturula tentationis. uidelicet inuisam habet rationem affectus: ideo nihil est tam paruum, quin sufficiat ad concitationem eius aduersus rationem. ut in bello ciuili quiuis constituitur dux, modo cõtra aduersarios aliquid loquatur. Illudq́ est in rebus pietatis miserrimũ, & quod magna arte curat noster hostis, ut ijs qui si quid quacunq; de re loquãtur, ridebũt omnes, de coelis, de elementis, de moribus, de ciuitate, sine literis, sine ingenio et iudicio omnia inepta et stulta, si quid dicant aduersus pietatẽ, auscultãt multi, & scrupulis se torquent. Alij magnã sapientiæ opinionem captant, nihil credendo. alij B
filij huius seculi, in rebus uitæ acuti, in religione nihil cernentes, quã alij eis tribuunt de ingenio existimationem in rebus uitæ, tribuunt in rebus pietatis. De nulla re audet pronũciare, nisi doctus, exercitatus, prudens: de pietate quilibet, qui nec habet exercitium, nec spiritum. Alij nollent audire: qui, sicuti est in libro Iob, dicunt Deo, Recede à nobis, scientiam uiarum tuarum nolumus. Sũt, quibus Deus huius mundi per præstigias suas & dolos fascinauit corda, & odio sanctæ religionis, quam rationem in alijs rebus erubescerent petere, efflagitant in mysterijs diuinis. Vtcunq; res se habeant, nos, quantũ fuit facultatis nostræ, lucẽ protulimus. Si qui uel claudent oculos, uel nõ proferent, quo minus sit illis usui, nec nostra fuerit culpa, nec ipsius lucis: non tamen sine dolore nostro. Dominus IESVS, qui cæcorum oculos aperuit, dignetur sanare oculos omnium, atq; aperire, ut sanctam suam & saluberrimam intueantur lucem.

LIBRI QVINTI ET VLTIMI DE VERITATE FIDEI CHRISTIANAE, FINIS.

LECTORI TYPOGRAPHVS.

Quum præclarum illud de Veritate fidei Christianæ Opus, ultima autoris manu caruerit, nimis immatura scilicet morte prærepti, amice lector, fieri nō potuit, quin hinc inde remanerent quamlibet paucæ illæ quidem, sed qualescunq; tamen ueluti labeculæ, cuiusmodi inter scribendum subterfugere aliquando eruditissimorum quorumcunq; etiam, ad metam subinde urgentium cogitationem ac studium solent: quas ipse tamen facillime emendaturus, si licuisset, erat. In eas igitur, uel uti tollerentur prorsus, uel in melius corrigerentur, etiam ubi nullius id negocij fore uidebatur, nihil nobis ipsi inter excudendum permittere uoluimus, ne uidelicet (quod dici consueuit) Sutores ultra crepidam uoluisse sapere diceremur: libero ad hæc obseruanda recognoscendá ue relicto, ijs qui hæc sunt pio animo lecturi, iudicio. Tantum leuiora quædam erratula, quæ inter imprimendum caueri ob incuriam operarum non omnino potuerunt, annotare hic libuit: quæ tamen ipsa quoque non iniquo animo feret, ac facile restituet, candidus ac studiosus horum lector. Vale, ac operam nostram qualemcunque boni consule.

Pag. 6. uers. 9. fortè legend. auctis 16. ult. sanctissimæ &, constitutione 23. 38. Academici 40. 32. interminabile 47. 24. Accedit 112. 19. possumus 128. 24. collatum 143 22. lapides lydios 150. 20. nec instrumentis 151. 19. fortè legend. nunc uicinus 156. 3. fortè desideratur locus ex Psal. 49. Deus manifestè ueniet, &c. 183. 3. quottidie 198. 29. ad olam 200. 27. fieretis 205. 27. coniungant 227. 24. Melchisedech 229. 2. semhamephoras 255. 38. accepisti dona

SERIES CHARTARVM:

* A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z Aa Bb Cc Dd Ee. Omnes terniones, præter Ee duernionem.

BASILEAE, EX OFFICINA
IOANNIS OPORINI, ANNO SALVTIS M D XLIII.
Mense Ianuario.

Fata uiam inueniunt.

INVIA VIRTVTI

NVLLA EST VIA.

Inuitis piratis euadam.

9-3-1